I

M·TVLLII

CICERONIS

OPERVM

TOMVS . SECVNDVS

Continens

De Rhetorica Volumen Secundum

&

In ipsum Aldi Mannuccij Commentarium.

AD . ILL.MVM

D . IOANNEM . ZAMOSCIVM

R. P. CANCELLARIVM. ET. EXERCITVVM. IMP. ET. C.

CVM . PRIVILEGIIS

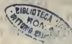
VENETIIS . CIↃIↃXXCIII

Apud Aldum.

ILL.MO D·IOANNI·ZAMOSCIO R. P. CANCELLARIO ET·EXERCITVVM·IMP. ET. C.

IRTVTI locum non esse, queri iam desinamus, ILLVSTRISSIME. ZAMOSCI. Tua Te uirtus euexit, & effecit, ut, illustriori loco cum sis, illustriorem etiam gratiam ei referre possis. Equidem ego, Patri meo cum multum debeam, nullam fortasse ob caussam tantum me debere sentio, quantum quod hereditariam mihi Tui obseruantiam reliquerit. Laetorq. mirum in modum eius manibus, comprobatum esse iudicium de Te suum. Fore Te dicebat celeberrimi Regni tamquam speculum; in quem homines intuerentur, & quem sibi ad imitandum proponerent. Optimeq. tunc actum iri cum Regno, cum Tua uirtus se ostendisset. Patris iudicium STEPHANI Regis sapientia comprobauit. Quo fit, ut tanto Regi mirum in modum gratuler, qui Te eum uoluerit esse, cuius consilio, & uirtute totum Regnum nitatur. Multoq. magis gaudeo, quod omnium de Te opiniones quammaxime Tuis uirtutibus superas. Quas ego dum assidue contemplor, fateor profecto nullo me orationis uel uberrimo genere res Tuas praeclare domi belliq. gestas complecti umquam posse. Quis enim uel clarissimus orator recensere umquam posset, quae Tu pro salute, pro dignitate Regis, pro uniuersae Poloniae Regni maiestate gessisti? Vt recte admodum Rex ille prudentissimus, sapientissimusq. Te sibi in primis amandum proposuerit, deinde diuino quodam iudicio omnibus honoribus, ac dignitatibus afficiendum censuerit, Teq. consanguinitate sibi maxime esse coniunctissimum uoluerit.

rit. qui iamdiu antiquissimae, nobilissimaeq. Familiae Tuae splendorem, perpetuamq. gloriam Tuis uirtutibus auges. Tu toga, Tu armis ingenij magnitudinem ostendens, Poloniae exercituum imperator, innumerabilibus Moscouiae Ducis exercitibus, non exiguo etiam Othomanorum terrore, ingentem stragem, inferiore interdum militum copia, eximia Tua uirtute, saepius attulisti. potentissimorum hostium furorem fortiter saepe repressisti. terminos inuictissimi Regis Tui quam longissime protulisti. Haec qui audiunt, multo etiam magis qui intuentur, carere omnino inuidia Tua praeclara facinora asserunt. quae omnium iudicio nullo modo gloria, aut uirtute superari possunt, neque uel longissima historia satis pro meritis complecti. Vt difficillimum illud, Gloria Inuidiam superare, facillimum Tibi fuisse ostenderis. Iam per uniuersum Terrarum orbem adeo nominis Tui summa gloria increbuit, ut cum Romanis clarissimis oratoribus, uel cum exercituum maximis imperatoribus, iure comparari posis. Haec si ego rationibus comprobare uellem, uiderer profecto omnibus in meridie lumen accendere. Hoc tantum dicam, quod etiam uix pro maximo meo desiderio explicare possum, me nihil umquam magis libenter aut audire, aut loqui, quam cum de Tuis summis honoribus, & dignitatibus, audio, aut cum de diuinis animi Tui dotibus loquor, ac palam praedico. Quo fit, ut Stanislaum Nyegosseuuski, illustrem adolescentem, adolescentem dico, multo tamen uirtute illustriorem, magis carum habeam, qui Te semper in ore habeat, qui Te admiretur, qui denique Tuas decantet uirtutes. in quo neuter nostrum alteri cedit. Est hoc Poloni caeli proprium, ut ingeniorum feracissimum solum sit. Quis non Stanislai Orichouij memoria delectatur? Quis Iacobi Gorscij scripta non admiratur? Quis Stanislaum Socolouium, Andream Patricium, Martinum Slachczinium, diuinos plane uiros, ad sidera non extollit? Vt meum Nyegosseuuski, tantum adolescentem, non dubitem augurari magnum fore aliquando hominem. Hac enim aetate ea praestat, quae ἀδύνατα prorsus iudicari debent, & quae uix, qui non uidit, esse potuisse, uel posse umquam credat. Diuinum numen est Poesis. &, qui Poetae titulum meruerunt, Diuini fere habiti sunt, & dicti. Sed, qui inter Poetas maiorem ἐξοχὴν repererit, huic profecto Poesin debere, non ipsum Poesi, auserim affirmare. Dicere ex tempore, magnum putatur. Sed uersibus dicere, sed argumentis respondere, hoc ex iis est, quae ego diuinum quid sapere existimo. Edidit scriptum, in quo pollicebatur se in unaquaque materia proposita ex tempore carmine responsurum. Promissis stetit, & egregie id praestitit; summa omnium admiratione, nominis sui immortalitate, & Polonae gloriae fama. Neque tantum quid uersibus, sed & quid soluta oratione ualeat, (ualet autem plurimum) ostendit. Exstare autem illud uolui hisce litteris Inclusum: ut exstet tantae uirtutis testimonium. Estq. hoc, miro artificio elaboratum, ut in omnibus ingenium elucescat.

SERENISSIMO

*V*T *esset perpetuum* STANISLAI. NYEGOSSEVVII, POLONI, *in nomen* VENETVM *Pietatis argumentum; tum vero cum Aldo Mannuccio dignum mutuae caritatis pignus, & tamquam hospitalitatis quaedam tessera: uel hoc aetatis nec ab litteris abhorrens, nec amicorum sententia immaturus, in alto festae pacis otio, & sensus Theologorum, & res Aristotelis omnes, sibi tuendas suscepit.*

I. De Theologia Positiua, & Scholastica.

II. De uniuersa Aristotelis Philosophia, Naturali, Morali, Diuina.

III. De rebus Mathematicis.

Ad obiecta responsurus Carmine Hexametro, uel Pentametro.

V*T uero, quantum liberalis doctrinae, & politioris humanitatis studio ipse profecerit, quisque intelligas, Oratione, uel soluta, uel numeris Poetice uincta, propositam habens ad dicendum materiam, ex tempore dicet. Deinde Platonicos numeros, Cabalistarumq. somnia, ex proponentium arbitrio refutabit.*

In DD. Ioannis, & Paulli aede Sacra, in ipso Sancto Purificationis die, post meridiem, exordium sumet.

∞ D X X C I V

Epistolae clausula sit, Polonae immortalitatis me studiosissimum esse; neque umquam passurum, quantum uires meae ferent, ut scripta mea Polona gloria non illustrentur. in eoq. maximam mihi iudicij laudem ab omnibus deberi certo polliceor. A Te uero, ILL.ME ZAMOSCI, Litterarum, Armorumq. decus eximium, suppliciter peto, ut me, iam Tuum, in Tuis non solum esse uelis, quod iam Te uelle non dubito, sed etiam aliis id persuadeas. nam ego in amore, & beneuolentia Tua gloriam mihi summam constitutam puto. Deus opt. max. Te felicem esse uelit: ut ista felicitate boni omnes utantur: cum Tu bonis faueas: eoq. Te gratum esse praeclare ostendas.

Venetiis. Kal. Mart. CIↃ IↃ X X C I V

Ill.mae D. T.

addictissimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

ILL.MO ZAMOSCIO

Vis hic locus? quae regio reducta? inuia?
Vbi sum? Sub ortu Solis? aut sub cardine
Glacialis Vrsae? numquid Sarmatici soli
Extrema tellus hunc dat Oceano modum?
Quis me reponet? quis feret trepidis opem?
Quis proteget? Regi quis commendabit meo?
ZAMOSCI, certa aeterni progenies patris,
Viuamus. heu me, sit locus fidus meo
Iste timori. numen inuoco, ac testor tuum,
Tibi trophaea, & aras, Tibi tot barbarae
Dedere gentes spolia: Tibi felix diu
Potentis Mosci terra summisit manus.
Ad Tua uenit arma & qui frigidum
Septenna Tanain ora pandentem bibit,
Et qui renatum prorsus excipiens diem
Tepidum rubenti Tigrin immiscet freto.
Omnia iam mansueta. perge, dum caelum uocat.
Recipe nos citius. quae uerba sufficiunt mihi?
Per Te parentis memoriam obtestor mei,
Cape hoc decorum ludicri certaminis,
Et ista demum palma Pisaei Iouis,
Velamen eadem praestet, atque omen Tibi.

INDEX LIBRORVM
Qui hoc Volumine continentur.

IN
M·TVLLII·CICERONIS
DE·ORATORE
LIBRVM·I
Commentarius Audomari Talaei.

IN M·TVLLII·CICERONIS DE·ORATORE LIBROS·TRES

Argumentum Aldi Mannuccij.

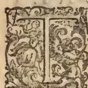

ISSENTIENTIBVS inter se de ratione dicendi M. Cicerone, & eius fratre Quincto, quod hic eloquentiam non in arte, & doctrina, sed in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam opinaretur; ille autem contineri eadem eruditissimorum hominum artibus diceret: rogatus est a fratre Marcus, ut de ea re, quasi dirimendae inter eos controuersiae caussa, aliquid scriberet accuratius. quod ille ita suscepit, ut arrogantiae tamen uitare culpam uoluerit. nam sermonem de ratione dicendi a se remouit, ad eosq. retulit, qui summa facultatis oratoriae laude floruerant, L. Licinium Crassum, & M. Antonium, ita partibus utrique distributis, ut in libro primo Crassus M. Tullij sententiam probare, Antonius autem ad opinionem Quincti propensior esse uideretur; & instrumentum quidem oratoris, id est materiam, & rem, Antonius libro secundo, Crassus autem eius instrumenti distinctionem, atque ornatum libro tertio demonstraret. Affuisse illi sermoni trium aetatum homines, Q. Mucium Scaeuolam, augurem, iuris prudentia clarum, Crassi socerum, admodum senem; minores natu aliquanto, Crassum, Antonium, Q. Lutatium Catulum, C. Iulium Caesarem; adolescentes, C. Aurelium Cottam, & P. Sulpicium; & haec inter eos disputata, fortaße uix credat, qui morem dialogorum, in quibus fingi multa solent, animaduerterit, ego totum hunc de oratore dialogum magna ex parte uerum puto. nam, etsi dialogorum hic est fere mos, ut cum ueris fictae res admisceantur: tamen hunc sermonem inter Crassum & Antonium esse habitum, eiusq. postea locos, ac sententias disputationis C. Cottam, qui tum interfuit, Ciceroni tradidisse, in prooemio libri tertij ipse Cicero demonstrat. Tantum porro abest, ut inductum a Cicerone quemquam esse, qui non affuerit, existimem, ut deductum potius ab eo putem Q. Scaeuolam peracta disputationis primae parte; non quod re uera ille discesserit; sed quod indecorum Cicero arbitraretur, id aetatis hominem, infirma ualetudine, summis honoribus usum, diutius esse in Crassi Tusculano, & disputationi de arte dicendi, quae ab eius aliena studiis uideretur, interesse. Eius rei caußam in quadam ad Atticum epistola exponit ipse his uerbis: Quod in ijs libris, quos laudas, personam desideras Scaeuolae; non eam temere dimoui; sed feci

idem, quod in πολιτείᾳ deus ille noster Plato, cum in Piraeeum Socrates uenisset ad Cephalum, locupletem, & festiuum senem, quoad primus ille sermo haberetur, adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime locutus esset, ad rem diuinam dicit se uelle discedere; neque postea reuertitur. credo, Platonem uix putasse satis consonum fore, si hominem id aetatis in tam longo sermone diutius retinuisset. multo ego satius hoc mihi cauendum in Scaeuola, qui & aetate, & ualetudine erat ea, qua meministi; & ijs honoribus, ut uix satis decorum uideretur, eum plures dies esse in Crassi Tusculano; & erat primi libri sermo non alienus a Scaeuolae studijs: reliqui libri τεχνολογίαν habent, ut scis. huic ioculatoriae disputationi senem illum, ut noras, interesse sane nolui. In prooemio autem id agit Cicero, ut eloquentiam ostendat maius quiddam esse, quam homines opinentur. probat hoc oratorum paucitate; cum in ceteris artibus permulti, in oratoria facultate sane quam pauci, uixq. singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores exstitissent. nec mirum: constat enim ex illis rebus uniuersis eloquentia, quibus in singulis elaborare, & excellere difficillimum est. Hos libros post exsulium scripsit: ab exsulio autem restitutus est non circa initia belli Gallici, ut quidam opinantur, sed mensibus sexdecim postquam Caesar ad bellum Gallicum profectus est. eodem enim tempore & Cicero in exsulium, & Caesar iuit in Galliam: quod historia declarat.

CAROLO . LOTHARINGO
CARDINALI · AMPLISSIMO
Audomarus Talaeus S. P. D.

RES *Ciceronis de Oratore Dialogos (Carole Lotharinge Cardinalis) praelectionibus nostris expositos, cur in tuo potissimum nomine publicatos esse uolui, si quis requirat, is nec obseruantiae ergu te meae, nec oblati muneris rationem ullam habere uidebitur. Etenim, qui cum Petro Ramo fratre carissimo, meiq. amantissimo annos prope iam uiginti communione uoluntatum, studiorum, fortunarum q. omnium artissima coniunctus uixerim, possum ne tuu in illum singularia beneficia, non in me quoque collata iudicare. Habuit Academia Parisiensis centū abhinc annis tres magnas de constituendis philosophiae studijs contentiones: omnesq. pro legibus & institutis academiae susceptas: nullam tamen Petri Rami contentione, neque legibus conuenientiorē, neque auctori suo molestiorem, & grauiorem. Prima fuit anno 1473, Ioanne Fanutio rectore academiae, & contentionis eius auctore, ut Aristotelis libri, non barbarorum sophistarum commentarij in scholis praelegerentur: iustissima etiam temporibus illis postulatio plerisq. uidebatur, ad eamq. regis auctoritas accesserat: attamen barbaries peruicit, & academia Parisiensis Aristotele quemuis uel barbarum, & sordidum sophistam commodiorem esse iuuentuti, & utiliorem indicauit. Secunda contentione auctore Iacobo Fabro Picardo Stapulensi ueterem querimoniam renouauit, nec auctoritate principum, sed magno diuturnae professionis labore pulsis sophistis Aristotelem in scholas reduxit, ut legibus imperati & descripti libri iuuentuti praelegerentur. Tertiam Petri Rami diligentia, industriaq. excitauit, qui magnam quidem laudem Fabro populari suo tribuere, quod Aristotelem legendum proposuisset, sed multo maiorem laudem putaret Aristotelis philosophiam non solum legi, sed cum iudicio legi, & commodo exerceri, physicam, rerum physicarum ortus, progressus, interitus tractando: ethicam, bene uiuendo: logicam, bene disserendo, & excellentium hominum consilia, & iudicia cognoscendo, & imitando, cum praesertim ad eam rem ex institutis Academiae dies annis singulis ducenti & uigintiseptem omni praelectione philosophiae liberi, & uacui concedantur. Attamen, quamuis haec contentio tam legitima esset, tamq. uotis omnibus optanda, horribile tamen est, inuidiae tempestatem, & molem ab uno homine concitatam meminisse: immo uero eius librum contra Petri Rami contentionē hanc diuulgatum legere. Ita res uerissima, & utilissima taetris calumniarum tenebris offunditur. Ergo cum tam laudabile Petri Rami studium non solum pro tua sapientia ab oppressionis fraude defenderis, sed etiam regia professione ornaueris, possum ne ullis officiorum muneribus debitam tibi obseruantiam satis testari, cum te, etiam licet summis Francici Regni gubernaculis occupatissimum, tamen honestarum, & laudatarum litterarum studijs tam libenter occupari uideam? Laudant te huius amplissimi Regni regiones, atque prouinciae, cum tuae bonitatis & aequitatis auxilio leuantur: at in perpetuum etiam exterae gentes laudabunt, quae per te non cadu cum fortunae, aut corporis aliquem fructum, sed animi tantum, tamq. omnibus mortalibus commune, & optabile bonum fuerint assecutae. Ergo, ut philosophiae salutem in aliqua parte non solum ueram cognitionem, sed etiam exercitationem, usum, utilitatem, pro uiribus nonnihil adiuuarem, & (ut logicis artibus consilia praestantium hominum iudiciaq. cognoscenda, ac perspicienda essent) re ipsa, & exemplo docerem, proposui mihi tres oratorios Ciceronis dialogos, in quibus cum uiderem seorsum inuentionis, dispositionis, memoriae nomine non longe alias artes (si genera spectes) quam quae Aristotelis topicis, & analyticis continentur, institui: elocutionis item separatim, & actionis nomine ueram rhetoricam definiri, Petri Rami quaestiones Brutinas, & Rhetoricas distinctiones imitatus, omnibus partibus praecipue id unum elaboraui, ut duarum artium distinctionem perpetuo retinerem, praecepta tantum necessaria, cognata, propria probarem, contraria notarem, ordinem, & methodum locis omnibus exquirerem: ut rhetorica, & logica praeceptis, & regulis distinctae, a pueris & facilius ediscerentur, & utilius exercerentur, qui duo summi sunt in disciplinis fructus singulariterq; & unice spectandi. In ceteris etiam intelligentiae necessariis partibus, rerum historia, uerborum interpretatione, quamuis a superioribus interpretib. studiose tractatae sint, nullam tamen negligentiam nostram accusari nolui. Quare haec erit in oratoriis hisce tribus libris & logica luce clarioribus effectis, utilitas: sed enim, etsi commoditas in distinctis artibus tanta non esset, tamen esset in ipsarum tractatione artium differendi, dicendiq. exemplum tam illustre propositum, ut uel ob eam caussam unicā totum uolumen ad uerbum pueris ediscendum esse iudicem. Iouem philosophi dicebant, si Graece loqui uellet, non alio sermone, quam Platonis usurum: at uero tanto iustius dicam Iouem, si de re ulla cum alio deo disserere, & colloqui uellet, non aliis, quam Ciceronis dialogis, & colloquijs usurū, quanto Romana ciuitas Athenensi ciuitate maior, Scaeuolaque, & Crassus, & Antonius maiores Gorgia, Protagora, & reliquis Platonicis personis fuere. Tantus est in personis ipsis decor, tanta in sermone cuiusque dignitas, tanta in omni tractatione rerum, & uerborum moderatio, & conformatio, ut mirum sit, quod ait Guarinus, repertis primum Ciceronis de Oratore libris, eloquentiam, quae tot annos sepulta iacuerat, reuixisse: horum siquidem librorum, uel exemplis solis magnus orator possit effici. Quamobrem uigilias nostras, quibus tanti operis & τεχνολογίας distinguere, & tractationem illustrare conati sumus, cui potius offeram, quam Petri Rami, quam etiam meo Maecenati, immo quam Academiae Rhemensis fundatori, quam Parisiensis Regio instauratori, quam omnium liberalium artium unico patrono, ac singulari.*

IN M. TVLLII CICERONIS LIBROS DE ORATORE AVDOMARI TALAEI EXPLICATIONES

ICERO tribus oratoriis dialog is ſcholas, & diſputariones duorum dierum inſtituit, ut ex initio 1. & 3. liori conſtat. Primus liber continet Academicum ſermonem unius diei conſumptum in contentione de uatia, & multiplici definitione Oratoris, ubi Licinius Craſſus M. Tullij Ciceronis ſententiam explicat de perfecto oratore, cui non ſolum rhetoricum, ſed omninm artium eruditionem, & doctrinam tribuit, ut de rebus omnibus ſcienter, & ornate poſsit dicere: Antonius defendit ſententiam Q. Ciceronis de uulgari, & mediocri oratore, cui detracta tot artium ſcientia, & cognitione, mediocrem tantum prudentiam, & exercitationem in cauſsis forenſibus relinquit: Q. Mucius Scaeuola ſenex adeſt quaſi ſermonis auctor, & moderator. P. Sulpicius, & Caius Cotta adoleſcentes auditores, & tamquam diſcipuli, tribns illis magiſtris adhibentur. Secundus liber habet alterius diei matutinum ſermonem, in quo Antonius tres artes prudentiae a Graecis acceptas, inuentionem, diſpoſitionem, & memoriam, multo magnificentius & aptius ad uſum forenſem tractat, quam fuerant a Graecis hominibus expoſitae. Tertius pomeridianam Craſsi diſputationem explicat de elocutione, & pronunciatione. Qui quidem ſermo quamuis ab illis Romanis hominibus, quos Cicero in Laelio inducit, numquam habitus fuerit, tamen apte fingitur ad gratiam, & dignitatem huius oratoriae diſputationis: Genus.n.ſermonum poſitum in hominũ neterũ auctoritate plus neſcio quo modo uidetur habere grauitatis: & quidem datur ea dialogis uenia, (ut de ſuis Academicis teſtatur Cicero lib.9.epiſt.Fam.) Puto, inquit, fore, mireris, cum legeris id nos locutos eſſe inter nos, quod numquam locuti ſumus: ſed noſti morem dialogorũ. Atque, ut primi libri contentio de Oratore e libris Graecorum hominum ſumpta eſſe uidetur, ut Carneadis, Clitomachi, Critolai, Diodori, Mneſarchi, Apollonij, Menedemi, qui ibi obiter citantur, ex Phaedro etiam & Gorgia Platonis, ita ſecundi & tertij τεχνολογία Ariſtotelica, & Iſocratita eſt. Hos dialogos Cicero diu multumq. in manibus habuit, nt ſcribit in epiſtola ad Atticum lib.4. tandemq. elimatos & expolitos edidit L. Domitio Abenobarbo, & Appio Claudio Pulchro ocs. quo anno M. Craſſus diues profectus eſt ad bellum Parthicum, ſicut nos ex eadem epiſtola poſſumus augurari, qui annus fuit ab urbe condita ſeptingenteſimus, a conſulatu autem Ciceronis nonus.

M · TVLLII · CICERONIS
DE · ORATORE
AD · Q · FRATREM
LIBER · I

CICERO

OGITANTI *mihi sapenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi uideri solent, qui in optima resp. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitae cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum, mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum praeclara studia referendi, fore iustum, & prope ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam aetatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam, qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimum fore uidebatur; in eo maximae molestiarum, & turbulentissimae tempestates exstiterunt. neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq. recolendas. nam & prima aetate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae ueteris: & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustiis temporis obsequar studiis nostris: &, quantum mihi uel fraus inimicorum, uel caussae amicorum, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum conferam. Tibi uero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriae non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, ad id, quod requiris: ut cognoscas, quae uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq. senserint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi saepe dixisti, quoniam, quae pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac aetate digna, & hoc usu, quem ex caussis, quas diximus, tot, tantisq. consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius a nobis, perfectiusq. proferri: solesq. nonnumquam de hac de re a me in disputationibus nostris dissentire; quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem saepenumero in summos homines, ac summis ingenijs praeditos intuenti, quaerendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles exstitissent. nam, quocumque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocumque genere uidebis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate praestantissimos paene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria atque etiam maiorum exstiterunt: cum boni perquamdiu nulli, uix autem singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores*

tores

tores inuenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quae reconditis artibus, atque in quadam uarietate litterarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia, comparandam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium genera circumspiciat, quiq. in iis floruerint, quamq. multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq. fuerit paucitas, iudicabit. neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Graeci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua, difficile est enumerare, quo uiri, quanta scientia, quantaq. in studiis uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia, quaecumque essent, uel scientiae peruestigatione, uel disserendi ratione comprehenderit. Quis ignorat, ii, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtiliq. uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiae uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici uocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium paene infinitam uim, & materiam scientia, & cogitatione cōprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisq. uersati, minimam copiam poetarum egregiorum exstitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrare exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Graecorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia ceterarum artium studia fere reconditis, atque abditis e fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone uersatur: ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq. disiunctum; in dicendo autem, uel maximum sit a uulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures ceteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Graeciam, quae semper eloquentiae princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla umquam uehementius, quam eloquentiae studia uiguerunt. nam, postea quam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod praeceptum artis esse arbitrentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Graecis, cognitisq. eorum litteris, adhibitisq. doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq. in omni genere caussarum; ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum praecepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quae nunc quoque sunt, proposita praemia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt. Quibus de caussis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, ciuitatum, exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisq. collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingeniis, infinita caussarum uarietate, amplissimis eloquentiae propositis praemiis, esse caussae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis uis, ratioq. dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeque, & eruditio libero digna, celeritasque, & breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda praeterea est omnis antiquitas, exemplorumq. uis. Neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam, quid ego de actione ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae uultu, quae uocis conformatione, ac uarietate moderāda est. quae sola per se ipsa quāta sit, histrionū leuis ars, & scena declarat: in qua cū omnes in oris, & uocis, & motus moderatione laborarent; quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo aequo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? que nisi custos inuentis, cogitatisq. rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si praeclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quae caussa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq. potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque iis aut praeceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiā consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quae, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & paene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris praesertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitae, nihil ut iis putem licere nescire. quamquam uis oratoris, professioq. ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quaecumque sit proposita, ab eo ornate, copioseq. dicatur. sed, quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq. uideatur; & quod Graecos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq. abundantes, partitionem quādam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his

libris

libris amplius, quam quod huic generi, re quaesita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamq., non ab incunabulis nostrae ueteris, pueriliſq. doctrinae quendam ordinem praeceptorum, ſed ea, quae quondam accepi in nostrorum hominum eloquentiſsimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe uerſata: non quo illa contemnam, quae Graeci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed, cum illa pateant, in promptuq. ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint; dabis hanc ueniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus a noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Graecis anteponam.

EXPLANATIO

COGITANTI *mihi*] Exordinm hoc caſus Ciceronis praefatur, & cauſſas huius inſtitutae ſcriptionis, & eloquentiae magnitudinem & difficultatem: tandemq. innuit doctiſsimis hominibus Romanis locū fore in proximo dialogo: Cicero igitur commemorat primum ſuam in repub. aduerſam fortunam, ſyllogiſmus eſt ſimplex ſecundi generis.

Ciues in republica beati poſt adeptam rerum geſtarum gloriam aut in negotio tuto, aut in otio honeſto uiuunt:

Cicero perſunctus magna cum gloria honoribus publicis nec in negotio tuto, nec in otio honeſto uiuere potuit:

Cicero igitur perſunctus honoribus reipublicae, ciuis beatus non fuit.

Propoſitio praecedit, in qua duae ſpecies beatitudinis comprehendnntur, nna in negotio & actione, altera in otio & contemplatione rerum: ſed Cicero neutram probat, ſi nel actioni periculum, uel otio & contemplatio ni ignobilitas & obſcuritas uitae adiuncta fuerit: quae ſententia eſt Ariſtotelis, qui in Ethicis uirum bonum, licet omni uirtute praeditum, ſi inciderit in calamitates Priami, aut dignitate uitae careat, beatum eſſe nō putat. AC *fuit tempus*] Prima pars aſſumptionis declaratur a repugnantibus.

Cicero communibus & priuatis temporum ſuorum moleſtiis & tempeſtatibus iactatus fuit:

In negotijs igitur publicis ſine periculo uerſatus non eſt.

DECVRSV *honorum*] Allegoria ducitur a ludis Circenſibus, in quibus aurigae currum ad metam flectūt, ne illic offendant: & decurſo ſpatio conſiſtunt. Redditio ſimilitudinis duplex intelligitur, una de honoris decurſu, altera de aetatis flexu: quaſi Cicero per omnes honorum gradus ad ingraueſcentis, & ad ſenectutem ſeſe inflectentis aetatis otium cum dignitate coniunctum peruenire contenderit: quo tamen beatitudinis fructu ipſe priuatus fuit. NEQVE *uero*] Secunda pars aſſumptionis de tranquillo otio, & ſtudio litterarum, quo Cicero caruit, illuſtratur enumeratione partium uitae, in quibus tranquillum nihil habuit: Cicero enim circa annum aetatis ſuae niceſimum quinctum ſub Sulla ſtipendia meruit, quo tempore tanta fuit perturbatio ueteris diſciplinae, ut ſalus & dignitas reipub. in perpetuum ſublata uideretur: & incidit in maximos motus, quos repreſsit orationibus de lege agraria, de liberis proſcriptorum, & aduerſus Catilinam: & poſt conſulatum, cum inimicitias cum Caeſare, Vatinio, Clodio gereret, Clodiana factione uictus, & in exſuliū pulſus eſt. SED *tamen*] Omiſſa ſyllogiſmi concluſione, captatur occaſio commentationis oratoriae, cum ab otio, quod Cicero ſuffuratur, tum ab auctoritate Quincti fratris, a quo imitatur ad ſcribendum. AC *mihi*] Generalis eſt propoſitio totius diſputationis, & dialogi de oratore: Repetenda eſt (inquit) recordatio rei quondam perceptae & auditae, non ſatis explicata & approbata, ſed inter doctiſsimos homines Craſſum & Antonium controuerſa, & addubitata de ratione dicendi. VIS *enim*] Argumentum Q. fratris ſumitur ex diſsimili factorum collatione, Cicero olim adoleſcentulus rudes cōmentarios de ratione dicēdi edidit, uix iam Ciceronis fama & celebritate ſatis dignos: Nunc igitur operaepretium eſt, ut ipſe aetate & doctrina & rerum uſu iudicioq. prouectus, politos magis, & eruditos proferat. Rudes illi & pueriles commentarij ſunt duo libri de Rhetorica inuentione, quibus uelut magiſtrorum ſuorum dictata complexus eſt, ideoq. culpari, tāquam falſa praecipiat, non poteſt, ut ait Fabius libro 3. His autem libros de oratore ſubſtituit, omnium ſane (ſi dictionis elegantiam ſpectes) magnificentiſsimos & ornatiſsimos, in quibus, ut Phidias in Ioue Olympio ſumme elaborauit, ſic orator ipſe quidquid habuit eloquentiae & humanitatis, exprimere uoluit: de quibus quid ipſe ſentiat, in epiſtolis ita ſcribit libro 13. ad Atticum. Sunt etiam de oratore noſtri tres mihi uehementer probati: in eis quoque hae perſonae ſunt, ut mihi tacendum fuerit: Craſſus enim loquitur, Antonius, Catulus ſenex, C. Iulius frater Catuli, Cotta, Sulpicius: puero me hic ſermo inducitur, ut nullae eſſe poſsint partes meae. Item libro 4. ad Atticum: De libris oratoriis factum eſt a me diligenter: diu multumq. in manibus fuerunt: deſcribas licet. Et ad Lētulum libro epiſtolarum familiarum primo: Scripſi etiam Academico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in diſputatione & dialogo de oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles: abhorrent enim a communibus praeceptis, & omnem antiquorum & Ariſtoteleam & Iſocraticam rationem oratoriam complectuntur. SOLEBSQVE *nonnumquam*] Primus dialogus de oratore diuiditur in duas quaeſtiones de duplici oratoris definitione: Craſſus enim perſonam M. Ciceronis ſuſtinebit, & oratorem perfectum omnibus magnis artibus definiet. Scaeuola & Antonius, qui defendent partes Q. Ciceronis, non tantam artiū perfectionem tribuent oratori, ſed communem quandam prudentiam, & exercitationem in ciuilibus cauſis: ſed tamen neque illo, neque hoc modo recte definietur orator, ut opportune in ſingulis capitibus oſtēdemus. AC *mihi quidem*] Cicero reliqua parte prooemij explicat ſuam ſententiam de oratore, & eloquentia perfecta,

fecta,ficut fecit in oratore perfecto,& in perfona Crafsi facturus eft in his dialogis: utiturq. gradatione quaeftionum & argumentorum:Pauciores homines eloquentia,quam reliquis artibus floruerunt quia eloquentia difficilis eft:eloquentia autem difficilis eft,quia multis rebus & artibus conftat. Nos uero cauffam paucitatis huius ad homines referre debemus,qui olim magis alijs ftudijs,quam forenfibus litibus dediti effent, non ad eloquentiae forenfis difficultatem,quia fi in ceteris artibus talem perfectionem fingere uolumus,qualem Cicero in eloquentia comminifcitur,tam difficile eft inuenire poetam perfectum,aut philofophum perfectum,aut imperatorem perfectum,quam oratorem:praefertim cum finguli hac commentitia definiendi ratione ἐγκυκλοπαιδείας omnium artium ad perfectionem fuae laudis requirant. Cum igitur Cicero perfectus imperatores, perfectos poetas,perfectos philofophos multos,oratores autem perfectos paucos admodum fuiffe dicat,ego profecto,fiquis me cauffam rogaret,ita refponderem, prifcis temporibus plures homines alijs artibus, quam eloquentiae forẽfi,ftuduiffe:& iccirco plures poetica,aut philofophica,aut imperatoria laude praeftitiffe, quã forenfi & oratoria. QVID *effe*] Prima quaeftio(quod pauci quidem oratores,multi uero in ceteris artibus excellentes fuerunt) difputatur ex loco diftributionis,per genera quaedam artium,ut militaris,philofophicae, ciuilis,mathematicae,muficae,grammaticae,poeticae. QVIS *enim eft*] Primus diuifionis locus eft de militari fcientia, ubi multitudo imperatorum Romanorum confertur cum excellentium oratorum paucitate. IAM *uero*] Secundus locus eft de ciuili fcientia,quae uerfatur in adminiftratione reip.ubi fimiliter numerus bonorum oratorum uincitur a numero excellentium rectorum & principum. CVM *boni*] In Bruto licet multos oratores Cicero laudauerit,partim ut hortaretur fuos ad eloquentiae ftudium, partim etiã quod fuos amaret,tamen ad extremum illius dialogi concludit uix fingulis aetatibus binos oratores laudabiles exftitiffe. AC *ne quid*] Tranfit a duabus reipu. difciplinis ad reconditiores,quae uocantur liberales & ingenuae,quarum praecepta continent abftrufam fcientiam,& a communi fenfu uulgi remotam:Tertio igitur loco philofophi excellentes comparantur cum oratoribus, ut multi cum paucis. NAQVE *enim*] Philofophiam uocat laudandarum artium procreatricem, quia philofophi artes & difciplinas ingenuas inuenerunt, & in lucem protulerunt,ut de academicis ait,libro de finibus. 5. Ex eorum fcriptis & inftitutis cum omnis doctrina liberalis,omnis hiftoria,omnis fermo elegans fumi poteft,tum uarietas artium tanta eft, ut nemo fine eo inftrumẽto ad ullam rem illuftriorem fatis ornatus pofsit accedere:ab his oratores,ab his imperatores,ac rerumpublicarum rectores exftiterunt:&,ut ad maiora ueniam,mathematici,poetae,mufici,medici denique ex hac tamquã omnium artium officina profecti funt. QVIS *ignorat* ,] Quartus locus eft de mathematicis artibus, Arithmetica,Geometria,Aftrologia, quae primae perdiu & folae artes fuerunt ab Hebraeis primum inuẽtae & celebratae,deinde ab Aegyptijs & Graecis,his praefertim, qui Pythagorei & phyfici dicebantur, ufque ad tempora Socratis. QVIS *muficis*,] Quintus locus de mufica & grammatica fequitur, quarum artium Cicero infinitam uim & materiam effe dicit,quia in mufica infinita genera fonorum gignuntur, & in grammaticis infinita genera animaduerfionum funt circa ἀναλογίαν,& Phrafim uerborum,quae infinite uariantur. VERE *mihi*] Sextus locus de poetis illuftratur collatione minorum:pauci fuerunt excellentes poetae,at pauciores longe fuerunt oratores. QVOD *hoc*] Auget admirationem paucitatis a difsimilibus, quod multae artes obfcurae fint,eloquentia uero tota popularis:uerum talis diftinctio ad eloquentiam forenfem accõmodanda eft,quae uerbis & fententijs popularibus difputat ciuiles controuerfias,non ad generalem, quae nõ folum ciuilibus caufsis,fed omnibus artibus & difputationibus elegantiam communiter impertit, qua uera & germana fignificatione hiftorici,poetae,philofophi,qui ornate fcribũt,oratores appellantur, & Academici ueteres,qui philofophiam de moribus & rebus occultis ornate & copiofe tractarunt,tam uere nomen & laudem oratoris fuftinent, quam caufidici & actores litium forenfium. Itaque,fi propriam & legitimam eloquentiae notionem fequamur, haec difsimilitudo minime quadrabit, quia Plato,cum in Timaeo de rebus obfcuris, & ab intelligentia communi remotis eleganter & ornate fcribit, non minus orator & eloquens appellandus eft, quam Demofthenes,cum agit cauffam Ctefiphontis. AC *ne illud*] Prolepfis eft de tribus caufsis, quibus oratorũ paucitas excufari pofsit,quod aut ftudium,aut delectatio,aut praemia eloquẽtiae defuerint,& propterea hanc artem pauci homines fecuti fuerint,tamquam iniucundam & infructuofam:fed harum cauffarum prima & fecũda confutantur exemplis Athenienfium & Romanorum. Quod autem ait Athenas fuiffe omnium doctrinarum inuentrices,ex omnium:fuorum opinione loquitur, qui propter ignorationem uetuftatis exifti mabant Athenis omnes artes & difciplinas natas fuiffe, quia illic docerentur: cum tamen ueteres annales loquantur,Chaldaeos,Hebraeos,Aegyptios primos artium inuentores fuiffe, a quibus Graeci omnem fuam fapientiam acceperunt. AC *primo qui eis*] Illuftrat ftudij rationem tribus eloquentiae caufsis, natura, doctrina, & exercitatione:quarũ nulla Romanis adolefcẽtibus defuit,qui conftituto Romano imperio,aciẽ ingeniorum fuorum ab externis armis ad domefticas lites conuerterunt, & adhibitis Graecis doctoribus, artem litigandi,id eft,eloquentiam forenfem ftudiofe didicerunt:& qui in fole & puluere contra hoftem gladiis & telis pugnabãt,parto otio nouum genus certaminis in foro & fenatu lingua & uerbis inftituerunt. QVI *neque*] Suetonius Rhetoricã non folum Romae fero receptam effe,fed aliquando prohibitam exerceri fcribit,ut Strabone & Meffala confulibus,& Licinio Craffo cenfore,qui edicto fuo Rhetoras expulit:poftea uero & ipfa utilis honeftaq. apparuit,& plerique eam praefidij & gloriae cauffa appetiuerunt. ERANT *autem*] Partitur mercedem ftudijs eloquentiae propofitam in tria quafi genera,gratiam,opes,dignitatem, de quibus lege Ciceronem libro fecundo de Officijs. QVIBVS *de caufsis*] Epiphonema eft ad augendam admirationẽ tantae paucitatis,& folutio primae quaeftionis; Cur tam pauci fuerunt oratores? quia eloquentia res eft difficilis: quod approbatur epilogo fuperiorum argumentorum. EST *enim*] Eloquentiae difficultas item intelligi poteft

ex his

ex his partibus, ex quibus Cicero eam constare putat. Verum ut sententia Ciceronis qualis sit, diligentius animaduertatur, orationem de natura & perfectione eloquentiae paullo altius repetamus: Omnes artes suis & propriis praeceptis tradi debent, sic, ut uitiosissimum sit quidquam ulla in arte ex aliis artibus confundere & permiscere: atque ut grammaticae nil praeter etymologiam, orthographiam, syntaxin, prosodiam tribuitur, quia hae solae eius artis partes & uirtutes sunt: sic eloquentia nihil sibi praeter elocutionem & actionem uindicare debet, quia in his solis omnibus ornatus & dignitas orationis uersatur: eloquentiae autem nomine rhetores duas significationes conturbant, alias prudentiam quandam in ciuilibus caussis ornate & copiose tractandis intelligunt, quae quidem una, & specialis ars & a ceteris distincta non est, sed ex multis artibus conflata, Grammaticis, Rhetoricis, Physicis, Dialecticis, Ethicis, & reliquis, quae si partes essent eloquentiae illius ciuilis, aequum erat, ut in Rhetorum praeceptis omnes traderentur: quod tamen non faciunt: & iccirco ciuilis huius eloquentiae perfectam artem non tradunt: alias eloquentiam definiunt, quasi singularem artem, & a ceteris distinctam, cui partes quinque subiiciunt, Inuentionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, & Actionem: ubi dialecticam, cuius propriae partes sunt Inuentio, Dispositio, & Memoria, non solum alieno loco cum Rhetorica cōfundunt, sed praeceptis etiam non satis idoneis instituunt, ut in partibus ipsis disputabitur. Eloquentiae igitur uera propriaq. doctrina cum in elocutione & actione tota sit, eius quoque perfectio in his partibus tota erit: perfectio enim & finis artium ex ipsarum artium uirtute est, non ex rebus alienis extrinsecus dependet: itaque perfectus erit orator, qui suae artis, id est, elocutionis & actionis uim consecutus erit, qui etiam si reliquas artes teneat, homo quidem multis uirtutibus instructior erit, perfectior orator non erit. QVAMOBREM *mirari*] Generalis est conclusio propositae quaestionis, ubi denuo difficultas eloquentiae augetur a dissimilibus: quod non puerilibus Rhetorum praeceptis & exercitationibus, sed multis arduis rebus comparatur: ut doctrina plurimarum artium, elocutione in uerbis singulis & coniunctis, ratione mouendorum affectuum, facetiis, historia, iuris ciuilis scientia, actione, memoria quae omnia quis homini politico, & ei quidem homini, qui sit in reip. consilio linguaq. princeps, necessaria esse dicantur, non impedio: sin autem eloquentiae partes secernimus, sicut Cicero facit, uidendum est, ne plus eloquentiae tribuamus, quam artis eius & disciplinae natura ferre possit, & oratorem ridiculum informemus non modo suis & propriis, sed multo magis alienis pennis (instar Horatianae cornicis) indutum & coloratum: nam de tam multis plumis duae tantum sunt oratoris propriae, Elocutio, & Actio: reliquas orator emendicat: ut non sit fas denique tam absurdum esse iudico, historiam, philosophiam, iuris ciuilis scientiam, membra Rhetoricae artis appellare, quam Grammaticae. AC *mea quidem*] Haec sententia Ciceronis plenius in hoc libro explicatur in dialogo & oratione L. Crassi. Statuit igitur ad perfectionem oratoris necessariam esse rerum scientiam, quod sine hac elocutio ridicula sit. Quo tamen argumēto non cōcludit rerum scientiam magis eloquentiae propriam esse, quam eloquentā scientiae rerum: ut enim elocutio sine rerum scientia irridetur, sic rerum scientia sine elocutione. NEQVE *uero*] Prolepsis est contra proximam oratoris informationem. Infinitum est omnia uelle scire, & Graeci Rhetores eloquentiam tantum in ciuili materia posuerunt: cui ita respondet, ut proponat rationem futuri sermonis, quem fingit olim a doctissimis hominibus habitum de oratore, atque ita sub alienis personis de opere suo promittit, illud uidelicet fore praestantissimum, & Graecorum scriptis & praeceptis multo excellentius. quasi Cicero tacite quidē, sed ita tamen, ut facile intelligas, glorietur se ut dicendi, ita scribendi & disputandi palmam scriptoribus Graecis auferre. SED *sepofuisse*] Pulsis e Sicilia tyrannis, ut ait Cicero in Bruto, cum singuli iudicio res suas repeterent, Tysias & Corax artem litigandi uerius quam bene dicendi docere coeperunt, quam Rhetoricam nomine quidem parum apto & idoneo uocarunt, eamq. totam posuerunt in tractandis ciuilibus caussis: cum tamen generalior sit Rhetorica uere, & legitimo tradita: quam primam uiam quamuis distortam, & plenam erroris Aristoteles & posteri in Rhetoricis libris secuti sunt, unde uitiosa eloquentiae descriptio nata est, & artium in hac una arte uaria confusio.

PAVLLVS. MANVTIVS. QVIS *musicis &c.*] pro, Arti musicae. sic enim ueteres libertius loquebantur, quod multorum obseruatione locorum intelligere potuerim. infra. Omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla. Et ad Atticum ep. 17. lib. 4. Ex quibus nullos puto te litteris, aut musicis eruditos exspectare. Tusc. 5. Musicorum perstudiosum accepimus Dionysium, tragicum etiam poetā. Terentius in Eun. Fac periculū in musicis. sic, in grāmaticis, pro in arte grammatica infra. ERVDITIO *libero digna*] ne quis hic putet eruditionis nomine, ut alibi, doctrinam significari: nā eam inter illa, quae sunt oratori necessaria, primo loco posuit, sic inquiens: Scientia comprehendenda rerū plurimarū sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est. Eruditio igitur ualet, hoc quidem in loco, prōpta quaedam, & expedita minime hebetis ingenii uis; qua qui carent, rudes appellantur, nec ita uidentur instituti, ut liberos decet: propterea dixit Cicero, Eruditio libero digna. nam, qui liberaliter instituti non sunt, uel facetias ignorant prorsus, uel iis ita abutuntur, ut in scurrilitatem prolabantur. potest igitur esse eruditio sine doctrina, sine eruditione uero doctrina non potest. &, ut dissimilitudo intelligatur, coniunguntur interdum, ut Tusc. 2. de offi. lib. 1. & in hoc libro infra, Doctus, atque eruditus. PERCEPTA, *& cognita,*] haec Cicero solet coniungere, ordine mutato; quasi posset aliquid percipi, non cognosci; aut cognosci, non percipi. infra. Quo facilius, inquit, percipi, cognoscicq. ius ciuile posit. contra uero. Ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis. & lib. 2. Nihil mihi uidetur in Crassi, & Antonii sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingeniis, acerrimis studiis optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. Et lib. 1. Acad. Cognitioni, & perceptioni praecurrere assertionem, approbationemq. turpe est.

CICERO

CVm igitur uehementius inueheretur in caussam principum consul Philippus; Drusiq. tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: diei memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui caussa, se in Tusculanum contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in reip. socius, & summa cum Craßo familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Craßo adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq. uniuersa rep. quam ob caussam uenerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus a tribus illis consularibus Cotta & commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuiße, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaq. esset in homine iucunditas, & tantus in iocādo lepos, ut dies inter eos curiae fuisse uideretur, conuiuium Tusculani.

Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scaeuola, duobus spatiis, tribus ue factis, dixiße, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit; quae non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates: quae mihi uidetur non tā ipsa aquula, quae describitur, quam Platonis oratione creuisse. &, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiiceret in herba, atque ita illa, quae philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est aequius.

Tum Crassum: Immo uero commodius etiam: puluinosq. poposcisse, & omnes in iis sedibus, quae erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonē quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita eßet exorsus: non sibi cohortandum Sulpicium, & Cottam, sed magis utrumque collaudandum uideri, quod tantā iam eßent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquā, inquit, praestabilius uidetur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelis; unde autem uelis, deducere. haec una res in omni libero populo, maximeq. in pacatis, tranquillisq. ciuitatibus praecipue semper floruit, semperq. dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominū exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit; aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quam sapientissimis sententiis, grauissimisq. uerbis ornata oratio, & perpolita; aut tam potens, tamq. magnificum, quam populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam magnificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Rostram, curiamq. mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno praestamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrē quis hoc non iure miretur, summeq. in eo laborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus; quae uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare; aut a fera, agrestiq. uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq. deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac, ne plura, quae sunt paene innumerabilia, consecter, comprehendam breui. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersae reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento eße possitis. Tum Scaeuola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Laelij soceri mei, aut de huius generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, uereor ut tibi possim concedere, unum, quod ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & saepe conseruatas ipse dixisti: alterum, quod, remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum, in montibus, ac siluis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delenitum, se opidis, moenibusq. saepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non a sapientibus, & fortibus uiris, sed a disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores. & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Ser. Tullio? quid in ceteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. num quod eloquentiae uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Craße, uobis duobus, eloquentissimos audiße, Ti. & C. Sempronios: quorum pater, homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & saepe alias, & maxime censor saluti reip. fuit. atq. is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus trāstulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iādiu nullam haberemus. at uero eius filij, diserti, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidiis ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepißent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq. maiorum? quid auspicia, quibus & ego, &

in,

tu, Crasse, cum magna reip. salute praesumus? quid religiones & caerimoniae? quid haec iura ciuilia, quae iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude uersantur? nam aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili. & haec etas nostra, praeter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius a nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem; multisq. praeessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, caeteriq. in suo genere physici, uindicarentq ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didicisse; nihil omnino quaesisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intenderent. Instaret Academia, quae, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam haec ipsa, quae propria oratorum putas esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq. de his rebus, quam omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq. multa profitenda, Crasse, non censeo. satis id est magnum, quod potes praestare, ut in iudicijs ea causa, quamcumque tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique, ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posse.

EXPLANATIO

CUM *igitur*] Hactenus generale totius operis exordium fuit: deinceps sequitur apparatus proximi dialogi ex occasione personarum temporis, & loci: Crassus enim cum familiaribus suis exit ex urbe recreandi animi gratia: & tempus fingitur uacuum a publicis negotiis: & Tusculanum eligitur, locus quietus, & pacatus. PHILIPPUS] Lucius Marcius Philippus consul fuit cum Iulio Caesare anno urbis conditae 663, qui cum legem a Liuio Druso trib. pl. perniciosa largitione latam, ut iudicia penes senatum, & equestrem ordinem, ex qua parte essent, improbaret, inuectus est in concione populi Romani in caussam principum, dixitq; sibi esse uidendum aliud consilium, illo senatu remp. regere non posse, ut ait Cicero in prooemio libri tertij. LUDORUM *Romanorum*] Ludi Romani etiam Megalenses dicti sunt, id est, magnis diis consecrati, & Scenici, & Circenses, quos tum M. Marcellus faciebat, ut paullo post ait Crassus. Cogebat me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis curulis est: & profecto nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset. HI *primo die*] Sermo primi diei fuit de rep. in quo laudatur prudentia trium personarum in prospiciendis casibus futuris: & eo perfecto sermone laudatur etiam intercenandum urbanitas Crassi. COTTA *deplorata*] quamuis C Cotta per equitum inuidiam depulsus tribunatu, & eiectus ciuitate fuerit, postea tamen rediit Romam, & gessit consulatum. Potuit igitur Cicero a Cotta de his sermonibus inaudisse: uel certe (quod uerisimilius est) Cicero id ipsum ad disputationis huius dignitatem, & grauitatem confingit. POSTERO *autem die*,] Scaeuola secundo die ad imitationem Platonici Socratis locum oratorio sermoni congruum deligit sub platano, quae erat in hortis Crassi: Socrates enim disputaturus cum Phaedro exiit Athenis, ut trans Ilissum fluuiũ aestiuam platani umbram sequeretur: νὴ τὴν ἥραν γε καλὴ ἡ καταγωγὴ, ἥ τε γὰρ πλάτανος αὕτη μάλα ἀμφιλαφής τε καὶ ὑψηλὴ, τοῦ τε ἄγνου τὸ ὕψος καὶ τὸ σύσκιον πάγκαλον, καὶ ὡς ἀκμὴν ἔχει τῆς ἄνθης, ὡς ἂν εὐωδέστατον παρέχοι τὸν τόπον, ἥ γε αὖ πηγὴ χαριεστάτη ὑπὸ τῆς πλατάνου ῥεῖ, μάλα ψυχροῦ ὕδατος, ὥστε γε τῷ ποδὶ τεκμήρασθαι, νυμφῶν τε τινῶν καὶ Ἀχελώου ἱερὸν, ἀπὸ τῶν κορῶν τε καὶ ἀγαλμάτων ἔοικεν εἶναι. εἰ δ' αὖ βούλει τὸ εὔπνουν τοῦ τόπου ὡς ἀγαπητόν τε, καὶ σφόδρα ἡδὺ, θερινόν τε, καὶ λιγυρὸν ὑπηχεῖ τῷ τῶν τεττίγων χορῷ, πάντων δὲ κομψότατον τὸ τῆς πόας ὅτι ἐν ἠρέμα προσάντει ἱκανὴ πέφυκε κατακλινέντι τὴν κεφαλὴν παγκάλως ἔχειν, ὥστε ἄριστά σοι ἐξενάγηται, ὦ φίλε Φαῖδρε. Per Iunonem quidem pulcherrimum diuerticulum: haec enim platanus est admodum patulis diffusa ramis & procera, & altitudo uiticis, opacitasq. perpulchra, & tamquam uigorem floris habet, adeo ut florentissimum locum efficiat: fons quoque gratissimus sub platano fluit aquae ualde frigidae, ut ex tactu pedis licet conijcere, nymphisq. nonnullis, & Acheloo sacrum esse apparet ex puppis, & imaginibus. quod si uoluptate duceris, perflatus est locus, itaque & amabilis, & ualde suauis, aestiuusq & canorus tesonat cicadarum choro, sed omnium pulcherrimum est ipsa herba, quod sensim in accliui prato caput hominis molliter accumbentis parata sit excipere, itaque abs te exceptus sum, o amice Phaedre. Haec Socrates. Platanus autem ἀπὸ τοῦ πλάτεος, id est latitudine dicitur, quia late suos spargit ramos, cuius non est alia commendatio, quam quod aestate solem arceat, & hieme admittat, ut ait Plinius libri 12. cap. 1. SED *quod ille*] Scaeuola utitur collatione minorum, Socrates (ait) durißimus pedibus quaesiuit herbam, ubi cum Phaedro quiesceret: quanto igitur aequius est nobis mollioribus, & delicatioribus herbam sub pedibus concedi? Socrates (ut ait Gellius lib. 2.) stare solitus dicitur pertinaci statu perdius, & pernox, a summo lucis ortu ad solem alterum orientem inconniuens, immobilis, iisdem in uestigiis, ore & oculis in eundem locum directis, cogitabundus

bundus tamquam quodam secessu mentis, atque animi facto a corpore. NON *sibi cohortandum*] Primus L. Crassi sermo cohortationem continet ad eloquentiae studium ex uariis eloquentiae laudibus, ubi eloquentiae nomine ciuilem quandam facultatem in caussis agendis intelligit, eloquentiam propriam, & ueram ex elocutione, & actione non distinguit, cuius laudes istae propriae non essent, sed multarum artium, & uirtutum communes. nam, etsi excellens actor caussarum forensium haec omnia efficit, quae L. Crassus longa oratione prosequitur, non tamen sola, & propria facultate eloquẽtiae efficit haec omnia, sed multarum aliarum artium, & uirtutum muneribus, & officiis, quibus est ornatus: etenim uir ille politicus, quem Crassus tam magnifice laudat, non solum eloquens est, sed uir multarum praeterea artium peritus, multisq. excellentibus animi uirtutibus instructus. Itaque quod dicendo tenet hominum coetus, quod populi, iudicum, senatus mentes oratione conuertit, quod dat salutem afflictis, quod dispersos homines unum in locum congregat, & ad humanitatem instituit, id assequitur non sola uerborum elegantia, & actionis dignitate, quae solae sunt oratoris, & eloquentiae uirtutes propriae, sed iustitia, prudentia, fortitudine, humanitate, auctoritate, & sententiarũ, quae ex diuersis artibus promuntur, grauitate, & pondere: praeterea etiam dialectica in inueniendis, & disponendis rationibus ad cõfirmandum, uel refellendum facultate, & scientia, quas tot artes, & uirtutes homini politico, qui uersetur in magnis caussis, & negotiis, apprime utiles esse fateor, sed tamen eos insipienter facere contendo, qui laudes aliarum artium, & uirtutum in unam solam eloquentiam deriuant, & quod disertus caussidicus multarum artium uiribus adiutus, in dicendo praestat, eum sola eloquentiae ui, & facultate praestare, temere, & inconsiderate confirmant, nec satis animaduertunt, quid cuique arti proprie tribuendum sit. quod perinde est, ac si quis uolens grammaticum laudare, dixerit hunc ferre opem multis, & connubia instituere. quorum tamen alterum humanitati, alterum beneuolentiae, caritatiq. tribuendum est, non arti & scientiae grammaticae. qua quidem ignoratione, & inscitia distinguendi rerum genera, & proprietates, pleriq. homines saepe falsas, & alienas laudes, tum personis, tum rebus ipsis affingunt. NEQVE *uero*] Primus locus laudis sumitur ex tribus officiis oratoris, id est hominis politici, & actoris caussarum ciuilium, quae sunt docere, delectare, mouere in foro, & caussis ciuilibus. HAEC *una res*] Secundus locus illustratur facultate excellentis oratoris, & orationis dignitate, in rebus & uerbis, & triplici genere auditorum, populi in rostris, iudicum in foro, senatus in curia: quorum mentes, & animos eloquentia regit, & gubernat: exemplum potes ex Cicerone sumere, qui nullam fere caussam, uel ad populum, uel ad iudices, uel in senatu egit, quin, quod uoluerit, dicendo & persuadendo consecutus fuerit. QVID *tam porro*] Tertius locus ex officiis oratoris, per quasdam species iustitiae diuisis, & distinctis. QVAM *tenere*] Allegoria est a gladiis & armis militum, quibus eloquentia ciuilis comparatur: quia, quantum ualet in bello ferrum, ut ait Demetrius in Plutar. apoph. tantum ualet in rep. oratio: illic enim res uiribus geritur, hic persuasione: unde Pyrrhus dicebat Cyneam legatum plures urbes oratione subegisse, quam rex ipse cepisset armis. AGE *uero*] Deducit eloquentiae laudes a ciuilibus caussis, ad priuatum otium, ubi dicendi uirtus etiam elucet: quartus igitur locus amplificatur a circumstantiis: Syllogismus est simplex primi generis:

Virtus, qua homines praestant bestiis, discenda a nobis est, ut etiam reliquis hominibus antecellamus:
Eloquentia est uirtus, qua homines praestant bestiis:
Eloquentia igitur est discenda a nobis, ut etiam reliquis hominibus antecellamus.

VT *uero*] Quinctus locus ex aliis eloquentiae factis ducitur, quae sunt, urbem condidisse, homines ad humanitatem instituisse, rempub. legibus ornasse, quae quidem eloquentiae propria non sunt, sed cum prudentia, & aliis artibus communia: & Cicero 5. Tusc. laudes istas tribuit philosophiae, sicut Horatius poetis in arte poetica. SIC *enim statuo*] Postremum argumentum ex adiunctis auctis collatione minorum. TVM *Scaeuola*] Scaeuola senior primo loco inducitur aduersus orationẽ Licinij Crassi, qui magnifice eloquentiae uim laudauit: nec tamen omnibus laudationis argumentis resistit, sed tantum quarto & quincto, quod non orator debeat esse in omni genere eruditionis perfectus, nec ab oratore ciuitates conditae, & conseruatae fuerint, ubi praeposterus ordo seruatur, priusq. refellitur quinctum argumentum, & quartum posterius. C. LAELII] C. Laelius, qui & sapiens, & eloquens dictus, & habitus est, Laeliam filiam maiorem natu Q. Mucio Scaeuolae in matrimonium dedit, isq. dicendi gloria floruit, sicut Africanus bellica laude: uide Ciceronem in Bruto. Licinius autem Crassus Liciniam filiam Scaeuolae uxorem duxit. Itaque Scaeuola gener C. Laelij, & socer Licinij Crassi fuit. QVIS *enim tibi*] Quinctum argumentum L. Crassi in tria quasi membra diuiditur, quorum unum fuit de conditis, alterum de cõseruatis per oratores ciuitatibus, tertium de legibus descriptis: quorum primum Scaeuola refellit a dissimili caussa, quasi prudentia, non eloquentia, summorum hominum conditae, & conseruatae ciuitates fuerint: utraque tamen caussa huius effectus esse potuit, prudentiam dico, & eloquentiam. AN *uero tibi*] Exempla sunt de Romanis regibus, & L. Bruto primo consule, illustrata dissimilibus.

Veteres illi prudentia remp. constituerunt, & conseruarunt;
Non igitur eloquentia.

huic iam argumento respondimus: exempla discutiamus. Romulus, interfecto Amulio auunculo suo, collectis pastoribus, Romam condidit, & Asylum conuenis patefecit: &, cum a finitimis coniugia negarentur, simulatis ludis consualibus, uirgines, & mulieres, quae cõuenerant, rapi iussit, unde bella a finitimis illata sunt, quae partim repressit, partim icto foedere pacauit. Numa Pompilius sacra & caerimonias, quae ad religionem pertinerent, Romae primus instituit. Tullus Hostilius domuit Albanos, Ancus Martius amplificauit urbem, Tarquinius Priscus ludos instituit, & ornamenta militiae reperit. Seruius Tullius populum distribuit in classes, Tarquinius Superbus fundamenta Capitolij iecit. Brutus primus consul Tarquinios, ob illatum Lucretiae stuprum,

prum, urbe, & regno expulit. de quibus omnibus lege Liuium Dec. primae lib. 1. & 2. EGO *uero*] Scaeuola item refellit separatim secundum membrum quincti argumenti, de conseruatione ciuitatis, ex factis oratorū: quod ab his plura detrimenta publicis rebus importata sint: quod probatur exemplis duorum Gracchorum, quib. dissimile T. Gracchi patris exemplum praeponitur. T. Gracchus sine eloquentia reip. salutaris fuit: Tiberius & Caius Gracchi summa eloquentia praediti suadendis legibus agrariis, auctores ciuilis seditionis exstiterunt: quod tamen eloquentiae uitium nō magis est, quam esset gladij, si quis armatus gladio hominem interfecisse argueretur: Eloquentia enim est instrumentū quoddā, quo bene & male quis uti possit. de Gracchorū eloquentia, & seditionibus uide Plutarchum. QVID *leges ueteres,*] Tertium argumentum quincti mēbri de legū descriptione refellitur itē a dissimili, quod leges a prudentibus, non ab eloquentib. inuentae, & cognitae, & explicatae sunt: idq. Scaeuola declarat exēplis oratorū, Galbae, Aemilij, Carbonis, & aliorū multorū, qui summi oratores fuerunt sine legum scientia: Sergius Galba grandis, & paene tragicus orator, fuit ingenio acri, & incitato, cuius tamen illa mēs, quae uiua uoce spirabat, in scriptis elanguit: M. Aemilius Lepidus, qui est dictus Porcina, iisdem temporib. fuit, quibus Galba, sed paullo minor natu, & summus orator habitus est, & fuit (ut apparet ex eius orationibus) scriptor sane bonus. Cn. Papirius Carbo aptus turbulentis concionibus, quem Crassus admodū adolescēs accusauit, unde summā ingenij nō modo laudē, sed etiā admiratione ē est cōsecutus. QVOD *uero*] Scaeuola confutat quartum argumentum Crassi, quo studebat oratorem in omni genere orationis esse perfectum, probatq. artes oratori subiectas non esse inductione facta per species. Philosophia naturalis non est oratoris, neque Ethica, neque Mathematica, neque Musica, neque Grammatica, eademq. est ratio de ceteris artibus: non igitur oratori reliquarum artium scientia subiecta est. qua in oratione Scaeuola iuris peritus allegoriam perpetuam, quae sumitur ex formulis & uerbis iuris ciuilis, retinet: alluditq. ad improbos homines, qui temere in alienas possessiones irruunt, & his oratorem Crassi comparat uelut illegitimum possessorem superiorum artium. AVT *te ex iure*] In lite uindiciarum ex duobus litigantibus, alter alterum ad conserendum manu in rem, de qua lis esset, uocabat, atque simul in agrum profecti, aliquid ex eo in ius ad praetorem deferebant, ut in duabus glebis tamquam in toto agro uindicarent. Cicero pro Murena ueterem formam manu conserendi his uerbis expressit, Fundus, qui est in agro, qui Sabinus uocatur, meus est, eum meum esse aio, ibi te ego ex iure manu consertum uoco: tum defensor ait, Vnde tu me ex iure manu consertum uocasti, ibi te reuoco. AGERENT *enim,*] Primus locus inductionis est de physicis antiquissimis, & primis philosophis, qui in rerum naturalium inquisitione & contemplatione uersabantur, quorum duo genera fuerunt, unum Italicum, quod a Pythagora; alterum Ionicum, quod a Thalete duxit originem. de quibus uide Diogenem Laertium. VRGEBANT *praeterea*] Secundus locus inductionis est de Ethicis philosophis, quorum fons & caput esse dicitur Socrates, idq. metaphoricōs, quia ex eo tamquam ex fonte aliquo Philosophi plurimi defluxerunt, & ex eius philosophia doctrinam suam hauserunt: Socrates enim primum philosophari coepit de uirtutibus & uitiis, cum ante eum Philosophi cogitationes & uigilias in inquirendis caussis rerum naturalium ponerent. STOICI *uero*] Terius locus de Dialecticis, Academicis, & Stoicis, quorum utrique in ea parte philosophiae, quae dialectica appellatur, maxime elaborarunt, & studiosissime se ipsos exercuerunt. Mos autem academiae fuit aduersari semper in disputando, qui profectus a Socrate, repetitus ab Archesila, confirmatus a Carneade, ad Ciceronis usque uiguit aetatem. Stoici uero in disputando subtilissimi, ad illaqueandum simplices & incautos homines, captiosissimū genus argumentationis secuti sunt, quem Soritem uocant, additis etiam ad uehementius & acrius urgendum interrogatiunculis minutis, quibus homines capiuntur, non secus atque ferae plagis & retibus implicatae. PERIPATICI *autem*] Quartus locus de Rhetorica arte falso assumitur; non enim sequitur si Philosophi de Rhetorica arte praeceperint, ut ea praecepta philosophiae propria sint: Aristoteles, aemulus Isocratis, pomeridianis horis artem oratoriam docuit, eamq. pluribus libris complexus est. Theophrastus quoque Aristotelis discipulus de Rhetorica scripsit, atque hinc studiosius philosophi quam Rhetores, praecipueq. Stoicorum & Peripateticorum principes. MISSOS *facio*] Quinctus locus tres artes inducit, Mathematicam, Grammaticam, & Musicam, quae sunt ab oratoris artibus & exercitationibus remotissimae. QVAMOBREM *ista*] Scaeuola tandem concludit sublatis de oratoris professione tot artibus & disciplinis, nullam esse oratoris propriam, nisi mediocrem quandam facultatem in tractandis caussis ciuilibus: quae quidem Scaeuolae sententia est de homine politico, qui nunc nomine non proprio, sed alieno orator appellatur, cui quidem multae aliae artes utiles sunt: nulla tamen est eius propria, praeter hanc forensem & ciuilem.

Epilogus disputationis Scaeuolae.

Duo sunt capita in refutatione Scaeuolae aduersus Crassum, unum de origine & institutis ciuitatum, alterum de artibus oratoris: illud leuiter & Academice refutatum uidetur magis ad eliciendam ex Crasso responsionem, quam ad asseuerationem certae alicuius sententiae ad congregandum agrestes homines unum in locum, & sanciendas in ciuitate leges iam necessaria fuit eloquentia, quae uiua uoce alliceret, quam prudentia, quae, quod esset rectum & honestum, tacita mente cogitaret. Itaque potuit eadem uirtus eiusdem rei caussa esse: hoc autem alterum recte & uere ceteras humanitatis artes ab eloquētia distinguit, ut Physicam, Ethicam, Mathematicam, Grammaticam, Musicam: nam singulae suis propriis & finibus & praeceptis definiendae sunt: sed tamen ad extremum nimis angustam eloquentiae & oratoris circumscriptionem Scaeuola facit in materiam ciuilium caussarum: ut enim Grammatica uitiose definiretur ars recte & emendate in foro & in caussis ciuilibus loquendi, & Grammaticus uir peritus emendata oratione res ciuiles tractandi, quia facultas & usus grammaticae multo latius patet, & in Mathematicis, Physicis, Ethicis, cunctisq. rebus, quae

puro & proprio ſermone explicantur, etiam cernitur: ita, qui oratorem ad ſolas controuerſias ciuiles adſtringit, multo anguſtioribus terminis, quam par ſit, concludit eloquentiam, quae debet eſſe tam generalis, quam grammatica.

PAVLLVS . MANVTIVS. LVDORVM *Romanorum diebus*] quos dabat aedilis curulis M Marcellus: de qno ſic infra: Haec ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. eogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc aedilis cur. eſt: & profecto, niſi ludos nnnc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet. Dabantur autem & Romani ludi, & Megalenſes ab aedilibus cur. ſcenici utrique, Romani in foro, menſe Septembri per dies nouem, a pridie non. ad pridie idus: quod ex uetere marmoreo lapide, in quo dierum ordo deſcriptus eſt, cognoſcitur. & Craſſus extremo ludorum Romanornm die Romam reuerſus, mane idibus Sept. in ſenatum uenit: quod infra, in prooemio lib. 3. ſcriptum eſt. ex quo liquet, ultimum ludorũ Romanorum diem fuiſſe pridie idus Sept. Megalenſes autem in Palatio dabantur Aprili menſe, per unũ diem, pridie idus, de qno ſic Liuius lib. 29. In aedem Victoriae, quae eſt in Palatio, pertulere deam pridie idns Apr. isq. dies feſtus fuit. populus frequens dona deae in Palatio tulit: lectiſterniumq. & ludi fuere, Megaleſia appellata. & Cicero in oratione de haruſp. reſp. cum ait, hos ludos ante templum in Palatio datos, de templo loquitur non ipſius Matris magnae, ſed Victoriae, cuius eſt in aede locatum ſimulacrum Matris magnae, e Phrygia aduectum. unum etiam Megalenſium diem ſignificat Cicero epiſtol. 11. ad Coelium, lib. 2. cum ait: Ipſa dies me admonebat: ſcripſi enim haec ipſis Megalenſibus. Quamquam fortaſſe licere non pridie idus, quo die ludos illos dari coeptos ex Liuio demonſtraui, ſed primum ludorum diem, id eſt pridie nonas, Cicero ſignificauit: ut Megalenſes per octo dies, itidem ut Romani, poſtremo dati ſint, a pridie nonas ad pridie idus Aprili menſe, ut dabantur Romani a pridie nonas ad prid. idus Septembri menſe. quod utrumque ex lapide uetere iam nominato cognoſcitur. QVASI *colligendi ſui cauſſa,*] Quaſi, dixit: ne tales uiri in Tuſculanum ueniſſe animi cauſſa putarentur. uenerant enim, ut de rep. colloquerentur: itaque ſubiunxit paullo poſt: Hi primo die de temporibus illis, deq. uniuerſa rep. qnam ob cauſſam uenerãt, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Videbantur igitur ueniſſe in Tuſculanum tres illi conſulares, Scaeuola, Antonius, Craſſus, colligendi ſui cauſſa: ſed re uera uenerant, nt de reip. ſtatu colloquerentur. VENISSE *eodem, ſocer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur,*] ſi locus mendo uacat, placet haec diſtinctio: nt, Mucij filiam, Craſsi uxorem, iam periiſſe oſtendatur. alij ſic interpungunt: Veniſſem eodem ſocer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur. qnibus non aſſentior: nam illnd, Qui fuerat Q. Mucius, ineptum, inſulſumq. uideri non dubito. omnino mallem ita legi: Veniſſe eodem ſocer eius Q. Mncius dicebatur. non enim, cum in Tuſculanum conuenere, uidetur, iam e nita exceſsiſſe Mucij filia: nt oportuerit a Cicerone ſcribi, Socer eius qui fuerat: & ipſe Mucius infra, generum ſuum nominat Craſſum, tamquam uiua filia. Aſſentior, inquit, Craſſo, ne aut de C. Laelij, ſoceri mei, aut deterius generi aut arte, aut gloriam detraham. Augent ſuſpicionem antiqui libri: plerique enim habent, Socer eius qni fuiſſe: in nullo autem, Socer eius qui fuerat. Hic eſt autem Q. Mucius, Q. F. Scaeuola, augur, gener C. Laelij, ſocer L. Craſsi oratoris, iuris peritiſsimus, collega in cõſulatu L. Metelli Dalmatici: de qno in Brnto ſic: Mucius augur, qnod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecuniis reperũdis cõtra T. Albuciũ. is oratorũ in numero nõ fuit: iuris ciu. intelligẽtia, atq. omni prudentiae genere praeſtitit. Et infra ibidẽ: Q. Scaeuola augur peritiſsimus iuris, ideq. patronus eſt habitus. De eodẽ in Laelio. Altero Q. Mucius Scaeuola, P. F. põtifex max. iuris peritorũ eloquẽtiſsimns, collega L. Craſsi oratoris in cõſulatu, is eſt, de quo infra in hoc libro, his uerbis: Potes igitur, inqnit Craſſus, oratores putare eos, quos multas horas exſpectauit, cum in campum properaret, & ridens, & ſtomachans Scaeuola? Et paullo poſt: P. Craſſum, illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & praecipue in hoc efferendum, & laudandnm puto, quod cum P. Scaeuolae frater eſſet, ſolitus eſt ei perſaepe dicere: neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet: quod quidem hic, qui mecum cõſul fuit, filius eius eſt conſecutns: neque ſe ante cauſſas amicorum tractare, atque agere coepiſſe, qnam ius ciuile didiciſſet. Et infra ſic idem Craſſus: Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſsimus, & ingenio, prudentiaq. acutiſsimus, & oratione maxime limatus, atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, iuris peritorum eloquentiſsimus, eloquentium iuris peritiſsimus. Et in prooemio lib. 3. Collegae ſui, pontificis max. ſanguine ſimulacrum Veſtae reſperſum eſſe non uidit. Et lib. 3. de nat. deo. Temperantiae, prudentiaeq. ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtae pontifex max. eſt Q. Scaeuola trucidatus. Idem in epitome Liuiana lib. 86.

CICERO

3 *TVM ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scaeuola, iſta inter Graecos dici, & diſceptari ſolere. audiui enim ſummos homines, cum quaeſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeſchines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum. uigebat auditor Panaetij illius tui Mneſarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiã praeterea praeclari in philoſophia, & nobiles: a quibus omnibus una paene repelli uoce oratorem a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq. maiorum ſcientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tamquam in aliquod piſtrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inuentori, & principi, longe omnium in dicendo grauiſſimo, & eloquentiſſimo, Platoni: cuius tum Athenis diligentius*

gen:ius

gentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonẽ, quod mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iamdiu torquet Graeculos homines, contentionis cupidiores, quam ueritatis. Nam, si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & cõcedat, necesse est. neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris sciẽtia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autẽ haec cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in caussis quisquã recte tueri potest; quid huic abesse poterit de maximarum rerum sciẽtia? sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quaero, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quã ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare nõ potest. Quamobrem, si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Democritus: materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus uero ipse uerborũ oratoris putandus est. & si Plato de rebus a ciuilibus cõtrouersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues, atque ornati fuerunt: sint eae res, de quibus disputant, in alijs quibusdã studijs; oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quaerimus. etenim uidemus ijsdẽ de rebus ieiune quosdam, & exsiliter, ut eũ, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem philosophiae non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienã facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exsilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? unũ erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. haec autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omniũ irrisione ludatur. quid est enim tam furiosum, quam uerborum, uel optimorum, atq. ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacũque ex arte, quocũque de genere; id orator si, tamquam clientis caussam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam, si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdã oratorum proprias sententias, atque caussas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionẽ: sed tamẽ in his ipsis rebus permulta sunt, quae isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim exsistere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatẽ, misericordiamq. reuocandis? quae, nisi qui naturas hominũ, uimq. omnẽ humanitatis, caussasq. eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore umquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod saepe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accõmodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastũ scripsisse fateor: sed uide, ne hoc, Scaeuola, totum sit a me. nam ego, quae sunt oratoris cum illis communia, nõ mutuor ab illis: isti, quae de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque ceteros libros artis suae nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod persaepe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gẽtium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholae, sua haec esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij caussa disserant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic omni tum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebã. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc aedilis curulis est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iã tum erat adolescentulus his studijs mirifice deditus. Iã uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, aetatesq. descripto, dicant uel Graeci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentiũ reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicẽdo, & perpolitos: uel nostros decem uiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponãt in hoc genere & Ser. Galbae, & socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. numquã enim negabo esse quasdã artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suũ omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq. dicere. etenim saepe in ijs caussis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod nõ ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendũ. quaero enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut saepe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarũ scientia? num apud populũ de legibus iubendis, aut uetãdis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerũ ciuilium cognitione, & prudentia? nũ admoueri possit oratio ad sensus animorũ, atq. motus uel inflammandos, uel etiã exstinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omniũ rationũ, quae de naturis humani generis, ac moribus a philosophis explicãtur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidẽ nõ dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, & mathematica, & ceterarũ artium propria, quae paullo ante posuisti, sciẽtiae sunt eorũ, qui illa profitentur: illustrare autẽ oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei cõfugiendũ est facultatem.

cultatem. neque enim, si Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe; exiſtimandum eſt, architecti potius artificio diſertum, quã oratoris fuiſſe. nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non, cum ab illo cauſſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeq. dixiſſet. neque uero Aſclepiades, is, quo nos medico, amicoq. uſi ſumus, tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipſo, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque illud eſt probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere ſolebat: omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes: illud uerius: neque quemquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat; neque, ſi optime ſciat, ignarusq. ſit faciundae, ac poliendae orationis, diſerte id ipſum, de quo ſciat, poſſe dicere. Quamobrẽ, ſi quis uniuerſam, & propriam oratoris uim definire, cõplectiq. uult: is orator erit mea ſententia hoc tam graui dignus nomine; qui, quaecumque res inciderit, quae ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadã etiam actionis dignitate. ſin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita propoſui quacumque de re: licet huic, quantum cuiq. uidebitur, circumcidat, atque amputet: tamẽ illud tenebo; ſi, quae ceteris in artibus, aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret; tantũq. ea teneat, quae ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi; tamen, his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendũ; cum cognouerit ab iis, qui tenent, quae ſint in quaque re: multo oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eae ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio: quaeret a C. Mario, affini noſtro, &, cum acceperit, ita pronunciabit, ut ipſi C. Mario paene hic melius, quã ipſe ille, ſcire uideatur. ſin de iure ciuili; tecũ communicabit; teq. hominem prudentiſſimũ, & peritiſſimum, in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quae res inciderit, in qua de natura, de uitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendũ ſit: forſitan, ſi ei ſit uiſum, (etſi haec quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philoſophia, cõmunicabit: hoc profecto efficiet, ut, quã cumque rem a quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quam ille ipſe, unde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturae obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq. largiamur inertiae noſtrae: tertiũ uero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus eſt oratori perdiſcendus; cetera, ſi nõ didicerit, tamen poterit, ſi quando uolet, ornare dicendo, cũ erũt ad eum delata, & tradita. etenim, ſi conſtat inter doctos, hominem ignarũ aſtrologiae ornatiſſimis, atque optimis uerſibus Aratum de caelo, ſtelliſq. dixiſſe, ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimũ Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non ruſtica ſcripſiſſe praeclare: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſſam, tempuſq. cognorit? eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paullo, uerborum autem licẽtia liberior, multis uero ornãdi generibus ſocius, ac paene par, in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Namque illud, quare Scaeuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? numquam mehercule hoc dicerem, ſi eũ, quẽ fingo, me ipſum eſſe arbitrarer: ſed, ut ſolebat C. Lucilius ſaepe dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſſãm minus, quam uolebat, familiaris, ſed tamen et doctus, et perurbanus, ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quae ſunt libero homine dignae, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exſtat, utrum ſimus earum rerũ rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utũtur in ipſa luſione artificio proprio palaeſtrae, ſed indicat ipſe motus, didicerint ne palaeſtram, an neſciãt; & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, nõn obſcurũ eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionũ, ſenatus, etiam ſi propriae ceterae non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantũmodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scaeuola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, amplius. id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quae ego uellem, non eſſe oratoris concederes; & ea ipſa neſcio quo modo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec, cum ego praetor Rhodum ueniſſem, et cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam. contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam, atque contempſit; multaq. non tam grauiter dixit, quam facete: tua autem fuit oratio eiuſmodi, non ut ullam artem, doctrinam ue cõtemneres, ſed ut omnes comites, ac miniſtras oratoris eſſe diceres, quas, ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemq. ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimae orationis adiunxerit; non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam umquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet; tu eſſes unus profecto, qui & meo iudicio, & omnium uix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. uerum, ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibuſq. uerſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quam res, & ueritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus? qui ante ad agendum, quam ad cognoſcendum, uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipſa ante confecit, quam poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. quod ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe; quibus etiam ſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium uel maius illa, quae ego non attigi, acceſſerint, qualem illum, & quantum oratorem futurum?

EXPLA-

EXPLANATIO

TVM *ille*] Scaeuola primus est oppositus Crasso ad reprehendendum duas laudes oratoris, quas Crassus in oratione sua posuerat. Crassus igitur deinde respondet ad reprehensionem Scaeuolae, ac primum indicat philosophos Graecos, a quibus ista Scaeuolae disputatio contra oratorem sumpta sit, Carneadem, Clitomachum, Aeschinem, Metrodorum, Mnesarchum, Critolaum, Diodorum, qui oratori detrahebant, non solùm laudem urbium conditarum & conseruatarum, sed etiam cognitionem doctrinae ingenuae, & liberalis. De quibus philosophis uide Diogenem Laertium. TAMQVAM *in aliquod*] Comparat Carneadeum oratorem miseris seruis, qui propter aliquam noxam contractam detruduntur in pistrinum, ad uersandas molas, quibus frumentum tunditur & comminuitur, sicut ait Terentius in Andria.

S. Verberibus caesum te in pistrinum, Daue, dedam usque ad necem.

his igitur confertur causidicus, qui in tribus generibus caussarum assiduissime, & laboriosissime uersatur.

SED *ego*] Crassus incipit refellere contraria Philosophorum testimonia, & in primis Platonis, a repugnantibus: Plato in irridendis summis oratoribus ipse est summus orator: non igitur eos serio irridet. Socrates in Gorgia contra Polum & Calliclem disputans, cum ciuilis scientiae duas species ad corpus retulisset, Gymnasticam & medicinam, duas item ad animum legalem & iustitiam, singulis artibus & uirtutibus uitiosas, & fallaces earum imitationes opposuit, Gymnasticae, artem mangonum: Medicinae, artem coquorum: Legali, sophisticam: Iustitiae, rhetoricam: ibique contendit rhetoricam non esse artem, sed peritiam quandam inartificialem aucupandae gratiae, & uoluptatis in foro, & caussis ciuilibus: Socratis uerba sunt, τέχνην δὲ αὐτὴν οὔ φημι εἶναι, ἀλλ' ἐμπειρίαν, ὅτι οὐκ ἔχει λόγον οὐδένα, ᾧ προσφέρει ἃ προσφέρει ὁποῖα ἄττα τὴν φύσιν ἐστί, ὥστε τὴν αἰτίαν ἑκάστου μὴ ἔχειν εἰπεῖν. ἐγὼ δὲ τέχνην οὐ καλῶ, ὃ ἂν ᾖ ἄλογον πρᾶγμα. τούτων δὲ πέρι εἰ ἀμφισβητεῖς, ἐθέλω ὑποσχεῖν λόγον. τῇ μὲν οὖν ἰατρικῇ, ὥσπερ λέγω, ἡ ὀψοποιητικὴ κολακεία ὑπόκειται. τῇ δὲ γυμναστικῇ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦτον ἡ κομμωτική, κακοῦργός τε καὶ ἀπατηλὴ, καὶ ἀγεννὴς, καὶ ἀνελεύθερος. σχήμασι τε καὶ χρώμασι καὶ λειότησι, καὶ ἐσθῆσιν ἀπατῶσα, ὥστε ποιεῖν ἀλλότριον κάλλος ἐφελκομένους, τοῦ οἰκείου τοῦ διὰ τῆς γυμναστικῆς ἀμελεῖν. ἵν' οὖν μὴ μακρολογῶ, ἐθέλω σοι εἰπεῖν, ὥσπερ οἱ γεωμέτραι, ἤδη γὰρ ἂν ἴσως ἀκολουθήσειας, ὅτι ὃ κομμωτικὴ πρὸς γυμναστικήν, τοῦτο ὀψοποιητικὴ πρὸς ἰατρικήν. μᾶλλον δὲ ὧδε, ὅτι ὃ κομμωτικὴ πρὸς γυμναστικήν, τοῦτο σοφιστικὴ πρὸς νομοθετικήν, καὶ, ὅτι ὃ ὀψοποιητικὴ πρὸς ἰατρικήν, τοῦτο ῥητορικὴ πρὸς δικαιοσύνην: hanc uero artem esse non dico, sed peritiam: quoniam nullam eorum, quae affert, qualia sint natura, rationem habet, nec potest uniuscuiusque rei caussam dicere: ego uero artem non appello quae ratione careat. de his autem si dubitas, uolo rationem reddere. Medicinae quidem (ut dico) subiicitur blanda ars parandorum obsoniorum: Gymnasticae autem eodem modo ars fucandi, improba, fallax, minimè generosa, & liberalis, figuris, coloribus, lineamentis & sensu sic imponens, ut faciat nos aliena forma captos propriam, quae per gymnasticen inducitur, negligere. ac, ne sim longior, uolo tibi dicere quemadmodum solent geometrae: iam enim fortasse assequaris: quod fucandi ars est ad gymnasticen, hoc ipsum est ars coquorum ad medicinam, immo uero sic, quod ars fucandi ad gymnasticen, hoc est sophistica ad legales: & quod ars coquorum ad medicinam, hoc rhetorice ad iustitiam. Verùm Socrates eam Rhetoricam, quae suis temporibus exercebatur, exagitat, & uituperat, non autem ueram & honestam, ut ait Fabius cap. 10. libri 2. VERBI *enim*.] Crassus indicat de oratore controuersiam in nomine ipso consistere, quod alio atque alio modo definiatur: oratoris siquidem nomine triplex orator distingui uidetur, primus perfectus & omni scientia cumulatus, qui de omnibus rebus ornate & copiose possit dicere, quem Crassus antea laudauit, & Antonius postea eloquentem appellabit: secundus mediocris, qui de tribus generibus caussarum possit apte dicere, quem Scaeuola aduersus Crassum defendit, & Antonius postea disertum appellabit. Sed neutra definitio recta est: quia neque perfectus orator ex artium scientia, sed ex elocutionis & actionis perfectione: neque mediocris ex actione ciuilium caussarum, sed ex mediocri facultate eloquendi & pronunciandi definiri debet, ut postea plenius ostendemus. Tertius autem communis a Crasso interdum uelut per transennam demonstratur, cum is oratori solum ornatum orationis, hoc est elocutionis & actionis, attribuit. De primo & perfecto Crassus ita respondet, ut quamuis secundum uel tertium constituas, tamen perfectum illis nominibus necesse sit instituas quae Crassi disputatio quamuis persaepe in ueram & generalem & simplicem eloquentiae informationem incidat, non tamen in ea permanet, sed eo relabitur, ut eloquentiae nomine politicam & forensem quandam facultatem multarum artium disciplinis instructam confundat, non unius artis propriam uirtutem definiat. NAM *siquis*.] Disputat de definitione secundi & mediocris oratoris, suum oratorem contineri: Argumentum est ex caussa, quae dicitur sine qua, ita conclusum:

1. Qui res magnas cognouerit, sine quibus caussas forenses tractare non potest, is magnarum rerum est scientiam consecutus:

Orator autem Scaeuolae res magnas percipere debet, sine quibus non possit agere caussas:

Orator igitur Scaeuolae magnarum rerum scientiam sit consecutus, necesse est.

Assumptio praecedit, quae illustratur enumeratione rerum oratori & caussidico tenendarum. Verum Scaeuola negaret Crasso assumptionis huius rationem, sicut etiam postea Antonius negabit. SIN *oratoris*] Crassus item disputat definitione tertij oratoris summum & perfectum oratorem suum contineri: quia sine magnarum rerum scientia non possit orator copiose & ornate eloqui: qui locus est diligenter animaduertendus: nam Crassus argumento, & argumentatione peccat: argumento quidem, quia puer in propositis poetis & oratoribus possit a magistro omnia ornamenta eloquentiae doceri, & in his exerceri:

Argumentatione uero, quia non sequitur, si ornatus rhetorici usus sine magnarum rerum scientia consistere non potest, idcirco magnarum rerum scientiā oratoris propriam esse: Aliud enim est quippiam oratori esse necessarium, aliud esse proprium. QVAMOBREM *si*] Hic Crassus uere de oratoris facultate philosophatur, & eloquentiam uere a ceteris artibus distinguit: sic si Democritus, Plato, Aristoteles, Theophrastus, Carneades pure & emendate locuti sunt, puritas sermonis sit grammatici propria, materies uero aliarum artium, quas ipsis docuerunt: & si iidem philosophi subtiliter & prudenter argumentati & ratiocinati sunt, haec rationis subtilitas dialecticae propria sit, materies uero aliarum artium: sed Crassus in hac tam uera distinctione artium non consistit, sed ad suum politicum hominem, & ad artium conclusionem statim reuertitur: Democritus res physicas in primis docuit, de cuius libris ita scribit Suidas: *γνήσια δὲ βιβλία εἰσὶ δύο, ὅ, τε μέγας διάκοσμος, καὶ περὶ φύσεως κόσμου*, id est, germani autem eius sunt duo libri, magnus diacosmus & de ornatu naturae. Plato Atheniensis omnium politissime, & elegantissime scripsit de mundo, & partibus eius, de homine, & plerisque rebus minime uulgaris & popularibus. Aristoteles eius discipulus nō solum philosophus, sed etiam eloquens habitus est. Theophrastus, Aristotelis auditor, a dignitate orationis hoc nomen inuenit. Carneades, patronus nouae Academiae, tantum in dicendo ualuit, ut ad eum audiendum etiam rhetores accederent, de quo uide Diogenem Laertium. ETENIM *uideremus*.] Exemplum Chrysippi superioribus dissimile est, quo eloquentia recte & uere a philosophia separatur: quia Chrysippus sine eloquentia summus exstitit philosophus: A philosopho autem, si afferat eloquentiam, non aspernet; si non habeat, non admodum flagitem, ut ait Cicero lib. 2. de finib. bon & mal. Chrysippus itaque Stoicus cum inuentionis acumine & rerum copia abundaret, usque tamen adeo dictione elatus fuit, ut auctor est Laertius; is composuit uolumina & philosophica & historica, & grammatica, ut ait Suidas. HAEC *autem oratio*,] Oratio hominis politici elegans uerbis, sed inanis sententiarum, merito quidem iure irridenda est, quia nullam habeat ad docendum auctoritatem: & furorem non sani hominis indicat, qui audeat multis audientibus multa uerba temere & inaniter effutire. Composite & apte sine sententijs dicere, ait Cicero in orat. ad Brutum, insania est: sententiose autem, sine uerborum ordine & modo, infantia. Duae sunt igitur magnae laudes orationis, una in apparatu rerum, altera in ornatu uerborum: & ambae quidem homini politico sic utiles, non ut uni eloquentiae proprie conueniant, uerum ut laus rerum artibus his, unde res nobis suppetunt, laus ornatae dictionis, rhetoricae uirtuti debeatur. QVIDQVID *erit igitur*,] Concludit, oratorem de omni re, quam didicerit, melius esse dicturum, quam hominem artis peritum, sed eloquentia expertem: quae conclusio uerissima est: nam, qui arithmeticus erit & orator, melius de numeris dicet, quam qui arithmeticus tantum fuerit, & non orator. NAM, *si quis*] Πιθανόν est: Orator tantum in tribus generibus caussarum uersatur: non igitur ad eum pertinet rerum omnium scientia oratorem in ciuilibus causis uersari posse: idq. probat a physica, quae species est scientiae, quae (ut ipse putat) maxime necessaria est oratori, ad mouendos, uel sedandos affectus. TRACTATIONEM] Crassus hic redit ad ueram & germanam distinctionem oratoris, a philosophis, cum oratori solum ornatum tribuit. QVIBVS *de rebus*] Argumentum Scaeuolae de Theopraslo, & Aristotele, Rhetoricae scriptoribus Crassus concedit, sed ex eo contrarium concludit per distinctionem: Orator communem habet philosophiam cum philosopho, non communē eloquentiam: sed propositio huius distinctionis falsa est, qua Philosophia tam propria est philosophorum, quam Rhetorica rhetorum: nec uero Philosophia, rhetorum, aut philosophorum Rhetorica est, non magis quam Philosophia grammaticorū, aut Grammatica philosophorum, sed singularum artium certi sunt homines, qui ab his denominantur. ETENIM *cum*] Occurritur huic obiectioni (Philosophia moralis est philosophorum: non igitur oratorum) quae refellitur a dissimilibus, quod philosophi ieiune & exiliter, oratores copiose & grauiter disputent: magis decore & conuenienter personae Crassi dictum est, quam uere; philosophi enim quidem copiose & ornate loquuntur, ut Plato, Aristoteles, Theophrastus. atque haec dissimilitudo de artibus intelligenda non est, quae usu coniungi & disiungi possunt, ut oratio aliquando sit philosophica & ornata, alias ornata, sed nō philosophica, uel philosophica, sed non ornata: de antiquis igitur hominum studijs hic locus intelligatur, quorum nonnulli exstiterunt philosophi, qui, contempta eloquentia, philosophiam praecipue in scholis meditarentur, ut Stoici: alii etiam dicti oratores, qui ornate & copiose caussas ciuium agerent, & hac dictione forensi interdum locos graues ex philosophia tractarent, qui uel politici, uel causidici proprie dicerentur: sed nescio quomodo nomen oratoris, quod erat cōmune omnium bene & ornate dicentiū, proprium & suum effecerunt, neque tamē tā de nomine ipso contendo, quā de congerie artiū, uno eloquentiae nomine confusarū, ut Dialecticae, philosophiae, scientiae iuris, historiae; quae confusio contra naturā ipsam est, & hominū ingenijs magnas tenebras offundit. HAEC *ego*] Concluditur locis de philosophia oratori necessaria cum honorifica interfatione de Marco Marcello: qui locus etiam significat ex Graecis sumptam esse hanc disputationem; & transitum facit ad ea, quae sequuntur. IAM *uero*] Scaeuola negauerat res politicas inuentas & tractatas fuisse ab oratoribus: cui loco Crassus respondit, collocatione parium: Lycurgus & Solon non melius leges scierunt, quam Demosthenes & Hyperides: nec melius decemuiri, quam Galba & Laelius; quod argumētum Crassi parum probabile est, nec satis consequens: quia oratores illi res politicas perceperunt, non eloquentiae, sed prudentiae quadam facultate. LYCVRGVM] Lycurgus Lacedaemoniis leges suas auctoritate Apollinis Delphici; Solon Atheniensibus auctoritate Palladis confirmauit, quarum capita Plutarchus refert, summamq. uiri utriusque sapientiam in colendis legibus commendat: uterque etiam eloquens ut temporibus illis habitus est. HYPERIDEM] Demosthenes orator Atheniensis fuit, quem (ut ait Cicero in Bruto) plane quidem perfectum, & cui nil admodum desit, facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis caussis, quas scripsit, nihil (ut

ita

ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit, nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri posSit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius. huic proximus fuit Hyperides. DECEMVIROS,] Decemuiri creati sunt centuriatis comitiis, Appius Claudius, & T. Genucius, qui designati cos. fuerant, cumq. his P. Sextius eius anni consul, & tres legati, qui a Graecia leges attulerant, P. Postumius, Ser. Sulpicius, A. Manlius: & unus ex superioris anni cos. T. Romulius, qui accusante Siccio damnatus, post auctor popularis sententiae fuerat: ex reliquo deinde senatu C. Iulius, T. Veturius, P. Horatius, consulares omnes; hi leges tum ex Graecorum iure, tum ex institutis patriis proposuerunt in decem tabulis, ut a quouis ciue cognosci possent: deinde centuriatis comitiis sancitas, & in aes incisas constituerunt in maxime conspicuo loco fori, & quia aliquid legum deesse uidebatur, in proximum annum rursus decemuiri creati sunt. Auctor Dionys. Halicarn. lib. 10. Ser. *Galbae*,] Cicero Bruto Laelium & Galbam in numero oratorum adscribit, & elegantiam in Laelio, uim in Galba fuisse scribit: sed Laelij mentem spirare etiam in scriptis, Galbae autem occidisse. NVMQVAM *enim*] Crassus ita concludit distinctionem artium ab oratore, ut tamen neget illum uel in ciuilibus caussis uersari posse sine multarum & magnarum artium scientia: idq. probatur inductione artium, Militaris, Geographicae, Politicae, Physicae, quae ad disputandas caussas ciuiles oratori conferunt: sed Crassus oratoris perfectionem non aduenticiis illis, & extrinsecus assumptis artibus, uerum Rhetoricae artis potestate, & fine (sicut alias diximus) metiri definireq. debuit. ATQVE *haud scio*] Praemunitio est ad proximam distinctionem eloquentiae a ceteris artibus, quae quidem uerissima est: sed in ea Crassus non permanet, quia eo tandem relabitur, ut oratori nō solum facultatem ornandae & poliendae orationis, sed etiam artium cognitionem & scientiam subiiciat: nititur enim exemplis ualde idoneis Philonis, Antonij, & Asclepiade, in quibus singulis ostendit quid eloquentia differat ab alienis artibus: sed nescio quo modo Crassus quasi oblitus sui, nec satis acute considerans quid in hac caussa dicendum sit oratorem legitimum possessorem omnium artium paullo post statuit, & in oratoris definitione summaq. comprehensione ceteras artes & disciplinas confundit. PHILONEM *illum*] Laudatus est, ait Plinius, lib. 7. cap. 37. Ctesiphon Gnosius aede Ephesiae Dianae, admirabiliter fabricata, Philon Athenis armamentario mille nauium. ASCLEPIADES *is*] Asclepiades ex Rhetore factus medicus, condita noua secta, reperit rationem, qua uinum aegris mederetur, ut ait Plinius ibidem, & relato e funere homine, & conseruato, sponsionem fecit cum fortuna, ne medicus crederetur, si umquam inualidus ullo modo fuisset ipse: & uictor suprema senecta lapsu scalarum exanimatus est. ATQVE *illud*] Dictum Socratis refellitur accommodate ad sententiam Crassi, quia eloquentia & scientia rerum ita separantur, ut tamen ad perfectam oratoris, id est politici hominis laudem coniunctae esse debeant. QVAMOBREM *si*] Crassus concludit oratoris sui perfecti definitionem ex artium scientia, & Rhetoricis quinque uirtutibus cumulata, Inuentione, dispositione, elocutione, memoria, & actione: quae sententia Crassi de uiro politico summo & excellenti uera quidem est, qui multis & uarijs artibus instructus, ad tractandas ciuiles caussas debet accedere: de oratore uero, unius artis homine, & a ceteris artibus distincto, falsa plane est: cuius perfectio (sicut ante diximus) non constat ex alijs artibus, sed ex artis suae perfecta consecutione: ut, qui optime eloqui & pronunciare potest, is summus & perfectissimus orator sit: si quam praeterea artem didicit, non orator quidem perfectior, sed homo doctior, & pluribus artibus excellentior aestimandus sit. SIN *cuiquam*] Πρόληψις est de particula definitionis (quacumque de re) quasi oratori propositum non sit omnem rem scire, sed cum scierit, eius proprium sit ornate explicare: quod quidem uerissimum est: quia ornatus orationis dumtaxat ad oratorem pertinet: scientia rerum, quae ornate explicantur, ex alijs artibus & studijs sumenda est: uerum Crassus ridicule pronunciat oratorem, cum ex alijs rem quampiam cognouerit, melius dicturum, quam hos ipsos, quorum hae sunt artes: non enim tum orator solum fuerit, sed arithmeticus, si de numerjs: medicus, si de morbis: imperator, si de bellis diceret: nec uideo, cur melius de re quapiam dicat forensis orator, quam proprius eius rei artifex, qui etiam disertus & eloquens fuerit: ut exempli gratia, non melius Demosthenes, nec ornatius de uirtute & moribus dicet, quam Plato, aut Theophrastus. Itaque inductio illa per species quarundam artium, ut militiae, iuris, philosophiae, inepta comparationem oratoris cum alijs prosequitur. C. MARIO] C. Marius bellicam uitam magis quam urbanam secutus, in Numidia Iugurtham uicit: ad aquas Sextias Teutones & Ambrones, in Italia etiam Cymbros debellauit: bello sociali Marsos fudit: ex Africa reuersus, in Italia magnam ciuium & municipum stragē fecit. Lege Florum. *Sex*, CVM *Pompeio*] Cicero (ut ipse ait In officiis.) Sex. Pompeium in astrologia studiose uersatum cognouit: Idemq. ait, In Bruto. Pompeius Sexti filius aliquem numerum obtinebat: nam Sextus frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam Geometriae, & rerum Stoicarum scientiam. SED *sime*] De tribus philosophiae partibus Crassus ait 3. de Oratore, moralem esse oratori politico apprime necessariam: sicut ipse quoque alibi testatur. Aristoteles quoque Rhetoricam philosophiae partem moralis facit, propter morum & affectuum scientiam. ETENIM] Argumentum est a paribus: Aratus & Nicander de alienis studiis ornate locuti sunt. Igitur & orator potest, cum aliunde cognouerit. ARATVM] Aratus Solensis Athenodori filius, natus est (si Suidae credimus) Olympiade 124. Συνέταξε δὲ (ut ait ille) βιβλία ταῦτα, τὰ φαινόμενα, ... ὕμνους εἰς Πᾶνα, σπονδοφόρους, παίγνια, ἀστρολογίαν, ἀστροθεσίαν, ... θηριακῶν φαρμάκων σύνθεσιν ... ἀνθρωπογονίαν. id est, Composuit autem hos libros, phaenomena, quorum admirabilis ingressus, & imitatio Homerica: hymnos in Pana, spōdophoros, ludicra, astrologiam, astrothesiam, hoc est, astrorum situm, theriacorum pharmacorum idoneam compositionem de ortu hominum. Potuit autem fieri, ut Aratus, ignarus astrologiae, numero

mero poetico uersuq. astrologiam tractarit, sicut orator in agricultura non uersatus optime de agricultura dicet, cum in cõmentariis legerit, uel a litigatore acceperit: Sic Aratus potuit de commentariis astrologorum in poema transferre, non quod huius artis caussas & rationes penitus intelligeret: quod idem de Nicandro existimandum est. S I *de rebus*] Nicander filius Xenophanis, Colophonius, grammaticus, medicus, & poeta fuit temporibus noui Attali, seu postremi Galatonicae, quem Romani intercemerunt, ut ait Suidas: scripsit autem θηριακὰ, ἀλεξιφάρμακα, γεωργικὰ, ἑτεροιουμένων βιβλία πέντε, ἰάσεων συναγωγήν, προγνωστικὰ δι᾽ ἐπῶν, μεταπέφρασται δὲ ἐκ τῶν τοῦ Ἱπποκράτους προγνωστικῶν. id est Theriaca, Alexipharmaca, Georgica, sodaliciorum libros quinque, remediorum collectionem, prognostica carminibus. translata autem sunt ex Hippocratis prognosticis. E S T *enim*] Proxima comparatio declaratur per aliam collationem rerum, quibus poeta cum oratore conuenit, aut non conuenit: sed haec distinctio oratoris & poetae ex uulgari opinione, non ex ueritate sumitur: poesis enim pars est oratoriae elocutionis: quia elocutio alias dicitur soluta, alias magis adstricta numeris, nec alia troporum & figurarum doctrina est in oratione soluta & in carmine, sed usus nonnihil diuersus. N V L L I S *ut terminis*] Facultas oratoris & poetae circa res omnes communiter uersatur, quia eloquentia communis est omnium rerum ornate explicandarum: res autem ornate explicantur uel oratione libera, uel deuincta adstrictoribus numeris: & in utroque genere perpoliendae & ornandae orationis una & communis doctrina eloquentiae in tropis & figuris ualet. N A M *quod illud*] Crassus modestiae gratia remouet a se laudem perfecti oratoris, quem defendit: & tamen disputat eum omnibus artibus ingenuis cumulatum esse debere: primum testimonio Lucilij, deinde duplici similitudine eorum, qui pila ludunt, & aliquid fingunt. C. Lucilius satyricum stylum acuit in nobiles ciues sui temporis, ut in Vettium & Scaeuolam, in quo (ut ait Fabius lib. x.) eruditio mira fuit & libertas, atque inde acerbitas & abundantia salis: obijt Neapoli anno aetatis suae 46. V T *qui pila*] Artificium palaestrae non tantum in ipsa luctatione situm erat, sed in conformatione gestus corporis ut status & flexus: atque omnino habitus ipse uenustatem & dignitatem quandam praeseferret: ut brachia recta essent, ne indoctae rusticaeue manus, ne status indecorus, ne qua in proferendis pedibus inscitia, ne caput, oculi ue ab alia corporis inclinatione dissiderent. T V M *uidens*] Scaeuola deducitur e sermone, quia senem non decet longa & prolixa his de rebus oratio: discedens tamen epilogum quendam superioris disputationis colligit, & ad extremum leuiter Crasso repugnat, quod Crassus aliarum artium scientiam distinguit ab eloquentia, sed earum tamen usum oratori necessarium subiicit: quae de politico homine dicta sunt, non de oratore & facultate communis oratoris. H A E C *cum ego*] Scaeuolae reprehensio constat exemplis dissimilibus.

Apollonius rhetor philosophiam contempsit:
Crassus eloquentiae ministram facit.

Apollonius Molo Rhodius orator unus in caussis, scriptorq. praestantissimis fuit, cui Cicero dedit operam: Dictatore enim Sulla legatis ad senatum de Rhodiorum praemiis uenerat, ut ait Cicero, in Bruto.
Q V A S *ego*] Altera reprehensio magis est contra personam Crassi, quam contra rem ipsam. Syllogismus est connexus secundi modi:

Siquis esset omni laude perfectus orator, Crassus is esset:
At Crassus talis, non est:
Nemo igitur omni laude perfectus orator.

Animaduertendum autem est (quod ait Scaeuola) uirum illum omnibus artibus cumulatum, egregium & admirandum esse, quod quidem uerum est: sed hic uir admirandus non potius orator; quam philosophus, quam ciuitatis rector, quam historicus, quam denique iuris peritus appellandus est: praesertim cum non minus philosophiam, & politiam, & historiam, & ius ciuile teneat, quam eloquentiam: ut non minus perfectus philosophus, aut politicus, aut historicus, aut iuris consultus, quam perfectus orator dici posse uideatur.
H I C *Crassus*] Crassus reiicit a se laudem oratoris ex caussis perfectae eloquentiae, quod neque doctrinam, neque studium bonarum artium ad caussas forenses adhibuerit. & inde argumentatur a minore ad maius: Si Crassus sine doctrina & studio magnarum artium tamen orator uidetur, siquis profecto artem & studium ad dicendum adhibuerit, is perfectus erit. Assumptionis sententia praecessit in oratione Scaeuolae.

Quid inter Scaeuolam & Crassum de oratore conueniat, & quid intersit.

Scaeuola & Crassus in hoc primum de oratore consentiunt, ut sit is inueniendi, disponendi, recordandi, eloquendi, pronunciandi peritus: quod si de unius artis artifice a Grammatico dialectico & ceteris artificibus distincto sentiunt, confuse faciunt: cum inuentio, dispositio, & memoria dialecticorum propriae partes sint, elocutio & pronunciatio solae rhetorum sint: si de oratore tamquam politico principe praecipiunt, indiserte facultatem eius exprimunt, quae non solum rhetorica & dialectica, sed ceteris artibus continetur, quae tamen in rhetoricis libris non explicantur. Deinde etiam inter se conueniunt, ut oratoris propria materies sit in disceptatione caussarum ciuilium, in quo uterque labitur: quia eloquentia communis est omnium quaestionum ciuilium & non ciuilium ornate dicendarum. dissentiunt autem inter se, quod Scaeuola materiem rerum forensiũ sine doctrina & cognitione magnarum artium agi & tractari posse defendit, si modo uir politicus prudẽtiam, & usum, & facultatem mediocrem in agendis caussis nactus fuerit: & iccirco negat oratorem in omni genere humanitatis uersatum esse oportere. Crassus in hoc gradu Scaeuolae resistit, quod persaepe caussae eiusmodi incidunt, in quibus de uirtutibus & uitiis, de natura & rebus occultis, de resp. de iure ciuili, de exemplis antiquitatum, deq. cunctis rebus, quae in artibus tractantur, oratori dicendum sit. Itaque concludit oratorem nullius eruditionis expertem atque ignarum esse debere: in qua contentione uterque nomine oratoris abutitur

ad significandum hominem politicum actorem ciuilium caussarum. Illud etiam consideremus, Crassum, dum Scaeuolae respondet, parum sibi constare, & instar Proteos uarium, & mutabilem esse: alias enim uera & germana notione oratorem informat, cum ei solum ornatum orationis attribuit; alias hominem politicum hoc nomine definit omnibus artibus instructum, qui de omni re scienter & ornate possit dicere; alias ut homo ille politicus aliquid ignoret, concedit, sed hoc addit, cum rem quampiam ab homine docto cognouerit, eum melius, & ornatius esse dicturum, quam eum, a quo didicerit. quae collatio qualis esset, suo loco diximus.

PAVLLVS . MANVTIVS. AVDIVI *summos homines, cum quaestor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia: quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant.* } uidetur his uerbis uidisse Carneadem Crassus; idq. paullo post apertius ostenditur, in eo: Athenis diligentius legi cum Carneade Platonis Gorgiam. uerum ego, cum tempora ad rationem reuoco, antiquiorem inuenio Carneadem, quam ut eum uel L.Crassus, uel M.Antonius, qui & ipse, auditum a se Carneadem, infra dicit, cognoscere potuerint. distat enim longissime Carneadis aetas ab eo anno, quo uel quaestor Crassus, uel proconsul Antonius Athenas uenit. perijt enim Carneades, ut ait Laertius, olympiadis CLXII anno quarto, id est circiter annum urbis conditae DCXXIV. Crassus autem, cum consul fuerit DCLIX, quaestor esse potuit, legitimo magistratuum interuallo, anno urbis DCL, id est annis XXVI post obitum Carneadis. de Antonio idem dico: nam is proconsul in Ciliciam iuit, ut scripsit Obsequens, C.Mario IV, & Q. Catulo cos. anno urbis DCLI; nam, etsi praetor in eam prouinciam profectus est Antonius; proconsul tamen a Cicerone infra nominatur; quod nouum non est. Quod si Carneades non annis XXCIII, ut Laertius dixit, sed XC uixit, ut scripsit Cicero Academicorum priorum lib. 2. tamen ne sic quidem prope ad Crassi quaesturam accesserit, quippe qui Romam uenerit legatus Atheniensium uiuo Catone censorio, ut Plutarchus docet. praeterea, cum ipse Crassus lib. 3. dicat, affectum aetate Carneadem a Q. Metello Numidico adolescente auditum esse, Metellus autem aliquot annis ante Crassi quaesturam consul fuerit; hoc etiam argumento conijcitur, aetatem Carneadis ad Crassi quaesturam non esse perductam. sed placet ipsa Crassi uerba recitare; quibus indicat, non a se auditum esse Carneadem, cum eius auditorum testimonio utatur. Multos, inquit, Carneadis auditores cognoui Athenis; auctores tamen certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L.F. clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Fortasse igitur memoriae uitio lapsus est Cicero noster; aut nos temporum rationem recte non tenemus. VIMQ. *omnem humanitatis* } Humanitatis nomen pro ipso usurpauit humano genere. infra enim idem iterauit hoc modo; Nam admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam exstinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani generis, ac moribus a philosophis explicantur? VEL *nostros decemuiros,* } cum dixerit, Vel Graeci Lycurgum, aut Solonem: apte responderet, Vel nostri decemuiros. sed ueteres aduersantur libri: itaque nihil muto: uerbum quidem, Anteponant, quod sequitur, non respicit ad illud superius, Graeci: sed omnino subaudiendum est, nostri, uel simile aliquid. CVM *ego praetor Rhodum uenissem,* } opinor Q. Mucium augurem ex praetura in Achaiam iuisse. nam alter Q. Mucius pontifex max. non Achaiam, sed Asiam rexit, ut legitur ep. 17. lib. 5. ad Att. hoc ut putem, adducor Ciceronis testimonio, qui lib. 1. de Fin. Albutium a Scaeuola praetore Graece salutatum Athenis dicit. Athenas autem ad Achaicam administrationem pertinuisse, cognoscitur ex epistolis duabus, quarta, & duodecima lib. 4. fam. & duabus item libri 6. prima & quarta. Occurrit illud. extra Achaiam Rhodus est: quid igitur Mucius praetor Rhodum; cum neque occurrat illa insula nauigantibus Athenas; neque, ut eo ex prouincia proficiscatur, ei leges permitterent. excedere enim prouinciae finibus nemini per leges licebat. Opinor Mucium, absoluto Achaiae annuo imperio, Rhodum iuisse ante quam Roma rediret: quod leges non uetabant. iam enim definitum legibus annum prouinciae praefuerat. sic Cicero, cum Ciliciae annum praefuisset, Rhodum, inquit, uolo puerorum caussa, ep. 7. lib. 6. ad Att.

C I C E R O

TVM *Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quae dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sis, si quid omnium rerum, atque artium rationem, naturamq. comprehenderis. sed primum id difficile factu est, praesertim in hac nostra uita, nostrisq. occupationibus: deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborũ, & laetum, sed palaestrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. namque egomet, qui sero, ac leuiter Graecas litteras attigissem. tamen, cum proconsul in Ciliciam proficiscẽs Athenas uenissem, cõplures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed, cum quotidie mecũ haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cumq. hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in caussis maioribus, sicuti te, solere uersari; pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, & nisi quosdam operarios lingua celeri, et exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem; &, qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easq. ipsas esse inter se aequales,*

les, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam, & exsilis oratio, longeq. a nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam: (his enim mos erat patrius Academiae, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat; eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere; neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. caussisq. uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum; excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia docebat; neque ea, quae statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quaerebat, cur de prooemijs, et de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandisq. hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi adsciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitae dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur: haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis, praeclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenem summā prudentiam, summamq. uim habuisse dicēdi: sed siue ille hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; nō quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eā partē ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. idq. cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus; & rem gestam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, et conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq. & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque a Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuentores, et principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus, etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa nō didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. quorū ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullam, nisi quae cognitis, penitusq. perspectis, & in unum exitum spectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia esse, et incerta; cū & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quemquam posse, nisi qui illa, quae a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, uehementer admirans, me sibi perfacilem in dicendo, tē perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq. ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosse non nullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare, quae uellet, omnesq. omnium rerū, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro; sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq. ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq. maiore opera dediderit, exsistat talis orator, qualem quaerimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere.

EXPLA-

EXPLANATIO

PROBAS *mihi*,] Antonius inducitur uelut honorarius arbiter contentionis oratoriae inter Crassum & Scaeuolam, quorum sententias neque prorsus condemnat, neque prorsus approbat, sed ea moderatione disceptat, ut Scaeuolam de oratore forensi, Crassum de perfecto recte dixisse & sensisse doceat: & oratorem quidem Scaeuolae disertum, Crassi uero eloquentem nominet. Principio duae rationes afferuntur, quae dici & proferri solent contra oratorem Crassi: quod uix quisquam talis esse posit, qualem fingit Crassus: & quod eloquentiae cum philosophia coniunctione forensis dicto amittatur. NITIDVM] Allegoria ducitur ab athletis, qui quemadmodum ad uoluptatem spectantium nitidius & elegantius certabant, quam acrius & uehementius: sic philosophorum oratio magis ad delectandos animos, quam ad permouendos composita sit. SED rum] Cicero indicat hanc contentionem & disputationem de oratoris genere, & natura ex Graecorum philosophorum libris sumptam esse, nec aliud a se mandare his dialogis oratoriis, quã quod a Graecis philosophis disputatum & perscriptum cognouit: ut urbanitas huius orationis tota sit Ciceronis, sententiae uero & capita disputationis Graecorum philosophorum. HORVM *aliy*,] Antonius incipit referre contrarias Graecorum opiniones de oratore, quales prius inter Crassum & Scaeuolam exstiterunt: prima est Stoici Mnesarchi, qui fuit Panaetij auditor, oratorem non usu forensi quodam, sed perfecto sapientiae & uirtutum omnium cumulo definientis: cuius sorites duobus syllogismis comprehenditur.

Primus sic est,

Qui unam uirtutem habet, omnes adeptus est:
Qui eloquentiam habet, unam uirtutem habet:
Ergo qui eloquentiam habet, omnes uirtutes adeptus est.

Secundus sic,

Qui adeptus est omnes uirtutes, sapiens est:
Orator est adeptus omnes uirtutes:
Orator igitur est sapiens.

Quam sententiam parum probabilem esse ait Antonius: & reuera propositio prioris syllogismi Stoica magis est, quam uera: quia uirtutes morum & intelligentiae separari possunt: nec enim, qui temperantiam habet, protinus omnes uirtutes habet morales: nec qui geometriam didicit, omnes artes didicit. CARNEADES *uero*] Carneades, patronus Academiae nouae, uehemens fuit in disputationibus, cuius argumenta contra rhetoras summatim referuntur: ac primum facilioris intelligentiae gratia Carneadis disputatio duas in partes distribuenda est: quod philosophia, quae est oratori necessaria, non explicetur a rhetoribus: quod nulla sit ars rhetorum: prioris contentionis explicandae gratia interponitur sententia Menedemi detrahentis oratori philosophiam, oratorem ex mediocri prudentia definientis: cui Carneades protinus resistit, probatq. eiusmodi ciuilem prudentiam a Rhetoribus non recte informari: quia nihil de philosophia praecipiunt, sine qua orator in ciuilibus caussis uersari non posit: summa eius ratio sic concluditur.

Si rhetores philosophiam tenerent, eam libris suis complecterentur & explicarent:
Sed philosophiam libris suis non explicant:
Non igitur philosophiam rhetores tenent.

IPSA *uero*] Alterum Carneadis argumentum (quod artem suam oratores nesciant) sumitur ex praecipuis caussis benedicendi. Syllogismus sic est,

Morum dignitas, & affectuum ratio explicantur a philosophis, non a rhetoribus:
Dignitas morum & affectuum ratio, duo sunt oratoris capita:
Duo igitur oratoris capita explicantur a philosophis, non a rhetoribus.

Propositio fallax est, quia de moribus & affectibus satis multa praecipiuntur in rhetorum libris, ut Aristotelis, 1. & 2. lib. rhet. ad Theod. Assumptio de ciuili & politico homine dicitur, non de uero & proprie dicto oratore, qui si informandus esset, eius certe facultati neque mores, neque affectus subiiceremus, sed solam uim ornandae & cum dignitate uocis & gestus exprimendae orationis. EA *Menedemus*] Menedemus contra proximum Carneadis argumentum de naturali philosophia opponitur, utens exemplo Demosthenis, qui summus orator fuerit, neque tamen artes physicas didicerit. DEMOSTHENIS] Carneades refellit Menedemum dupliciter, & quod Demosthenis philosophiam tenuerit, & quod, si non tenuisset, non sequitur tamen artes rhetorum probari oportere, quae philosophiam non docent. de Demosthene quemadmodum Platonis auditor fuit, lege Ciceronem in Bruto, & perfecto orat. & Gellium lib. 3. cap. 13. HIC *respondebat*,] Secunda pars Carneadaeae contentionis (quod nulla sit ars dicendi) confirmatur ad hunc modum.

Eloquentia natura & usu constat:
Non igitur doctrina.

Sed argumentum fallax & captiosum est, quia quod natura fit, & usu, etiam arte fieri potest: immo uero ex tribus rebus constat omnium uirtutum perfectio, natura, doctrina, & exercitatione. Illud praeterea considerandum est, ordiri, narrare, confirmare, refutare, perorate, nihil esse rhetoricae facultatis, sed dialecticae inuentionis & dispositionis. Quod uero Carneades citat aliquos rhetoras, qui minime eloquentes fuerint, & aliquos oratores, qui rhetoricae nullam artem didicerint, non inde concluditur nullam artem esse dicendi, quia neque ars sola facit eloquentem hominem, neque natura & exercitatio solae oratorem perfectum efficiunt, sed ad oratoris perfectionem arte praeterea opus est. Itaque neque mirum est rhetoras illos sine natura caruisse laude dicendi, neque hos oratores sine doctrina perfectos non fuisse.

Corace] Artium scriptores antiquissimi, ait Fabius cap. 1 lib. 3. Corax & Tisias Siculi, quos insecutus est uir eiusdem insulae Gorgias Leontinus. Suidas Coracem appellat τῶν ῥητορικῶν εὑρετὴν, ... id est, Rhetoricae inuentorem, de quo & illud est, Mali corui malum dictum ouum: neque tamen hic elocutionis & pronunciationis leges inuenit aut docuit, sed de generibus caussarum & statu, deq. partibus orationis aliquid primus scribere coepit: forensem igitur & litigiosam quandam artem Corax inuenit, non ueram & proprie dictam Rhetoricam. Aristoteles ait, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res priuatae longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens & controuersa natura, artem & praecepta Siculos Coracem & Tisiam conscripsisse: nam antea neminem solitum nisi nec arte, sed accurate tamen & de scripto plerosq. dicere. Artem uero] Vltimum Carneadis argumentum a definitione artis. Syllogismus simplex secundi generis.

Ars constat ex rebus certis.

Rhetorica non constat ex rebus certis:

Rhetorica igitur non est ars.

Quod recte conclusum est de Rhetorica ciuili, in qua res inconstantes & uariae tractantur. Quid multa] Carneadis disputatio per epilogum concluditur, ubi duae principes totius orationis partes repetitae sunt: oratorem sine philosophia neminem esse posse: & nullam esse rhetoricam artem.

Sententia Antonij de oratore.

Tumque ego] Antonius hic tamquam arbiter Graecorum philosophorum & disceptator est: oratoremq. Me nedemi uocat disertum, Carneadis uero & Mnesarchi eloquentem: quem utrumque definitione explicat, ut intelligatur in hac tamquam peroratione superioris contentionis qualem oratorem Crassus, & qualem Scaeuola instituat: & quid inter utrumque intersit Non uero satis (ut opinor) superq. docuimus neque illum Crassi, neque hunc Scaeuolae oratorem uere & proprie dici & informari: quia ut Grammaticus ex pure & emendate loquendi uirtute, sic orator ex elocutionis & actionis facultate proprie & uere definitur: sed recepto & usitato errore & abusu nominis ab utroque oratorem dici pro actore forensium & ciuilium caussarum, qui si omnibus artibus ingenuis instructus ad agendum uenerit, is est orator, quem Crassus quaerit & definit: sin tantum sit mediocri prudentia & facultate praeditus, is est orator & disertus, quem Scaeuola definit. Itaque tota contentio, quae fuit in dialogo Crassi & Scaeuolae, ad unius uerbi controuersiam referri debet, quod nomen oratoris alio atque alio modo sumitur: ob eamq. caussam adductus est Antonius arbiter, & quasi disceptator totius controuersiae de definitione oratoris. Id: si est] Πρόληψις est ad proximam definitionem eloquentis, id est, oratoris perfecti: quod is definiatur, qui nusquam sit, aut uix esse possit: cui respondetur absolutam oratoris uirtutem definiri, non huius aut illius hominis eloquentiam. Antonij autem augurium de eiusmodi oratore uidetur ad Ciceronem referri, in quo & ingenium summum, & doctrina multiplex, & studium acerrimum, & cetera omnia, quibus eloquentia constat, longe maiora fuerunt, quam in superioribus, qui illum aetate praecesserunt: ut ipse est de se ipso testis in Bruto, qui etiam nonnumquam in dialogis suis, aliena tamen persona, de eloquentia sua dicit, ut auctor est Quinctilianus lib. 10.

PAVLLVS. MANVTIVS. Cum *proconsul Ciliciam proficiscens Athenas uenissem*,] Proconsul, idest propraetor, dixit. nam in Ciliciam iuit ex praetura, quo anno & piratas deleuit, ut in epitome lib. 68. & apud Obsequentem scriptum est. nec mirum appellari proconsulem, qui consulatum non gesserit sic Q. Metellus Celer in epist. 1. lib. 5. fam. sic & Gellius lib. 1. de legibus, & C. Cosconius in interrogatione in Vatinium, & C. Considius in oratione pro Ligario, & L. Aemilius Paullus in Liuio lib. 37. praeterea C. Caninius Rebilus, & C. Sallustius Crispus, Allienus apud Hirtium in libro de bello Africano, & Caesar, & Augustus a Suetonio Proconsules dicuntur, consulatu tamen non gesto. Quis vs *dicere Carneades solebat*,] Hoc ad ea, quae proxime dicta sunt, non potest referri: ad illud, opinor, spectat, satis longe remotum: Disputabant contra diserti homines. iis enim hoc dicere Carneades solebat.

CICERO

HOC loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottae, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem paene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo numquam elicere potui de ui, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum saepe tentassem. quo in genere tu, Antoni, (uere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quaerenti aliquid defuisti; & persaepe me, quae soleres in dicendo obseruare, docuisti. nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quae sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit a nobis impetratum: magnam habebo, Crasse, huic palaestrae, & Tusculano tuo gratiam; & longe Academiae illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium; qui & potest facere id, quod tu quaeris, & consueuit, ut te audio dicere. nam me quidem fateor semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti saepissime negasse, ut tute paullo ante dixisti. quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo studio rectissimo, atque

optimo

optimo non obsequi uellem; praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq. cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quae quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De iis, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, quibus sciam, poteroque. Tum ille: Nanque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postules? Iam uero ista condicione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit quid sentias quaerimus; existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc nos, inquit Crassus, tanquam alicui Graeculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quaestiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominũ frequentia dicere iuberent, si quis quid quaereret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Georgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere coeperunt, hodieq. faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quae dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de his rebus audire uelle; adduxissem huc Graecum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq. cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Graeci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenã requirunt. sed ex homine omnium sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, & in hoc domicilio imperij, & gloriae sit consilio, linguaq. princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tũ uero tibi nunquam eloquentiae maiorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. At primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere, Scaeuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi cõtrouersia positam. Nam, si ars ita definitur, ut paullo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq. cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq. comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq. sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hic uulgari opinione ars esse uideatur. Sed, siue est ars, siue artis quaedam similitudo: non est quidem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit; quod neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi, facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse.

EXLANATIO

HOc *loco*] Hactenus per Crassum & Scaeuolam oratoris definitio uarias in partes deducta & disputata fuit: & per M. Antonium uelut arbitrum quendam disceptata & diiudicata: deinceps disputabitur, de caussis & partibus eloquentiae perfectae, quibus orator Crassi perfectus & absolutus efficitur: quae sunt natura, doctrina, & exercitatio: ad quas praeparatur aditus, interlocutione Sulpicii laudantis superiorem sermonem de definitione oratoris: & Crassum ipsum ad sequentem exhortantis. In quo interim ex decoro personarum Crassus fingitur grauis & refragarius, Antonius uero facilis & humanus: seruatur etiam decorum in adolescentibus, Sulpicio & Cotta: qui dicendi caussa, senes interrogant, & ad reliquum sermonem de caussis perfectae eloquentiae subtiliter explicandis instigant: transitus itaque a generali definitione oratoris ad generalem partitionem eloquentiae perfectae ex tribus caussis, natura, doctrina, & exercitatione: quas Crassus in adolescentium gratiam demonstrabit. TVSCVLANO *tuo*] *Metonymia* est, qua per Aristotelis Lycium, & Academiam Plato significatur: & per Tusculanum, Ciceronis oratorius dialogus: qui Lycio & Academiae, id est Graecorum disputationibus & libris longe anteponitur. TVM *ille*] Crassus (quae eius est modestia) reiicit in Antonium propositam disputationem: & seipsum excusat a caussis dissimilibus, quod non inhumanitate, sed inscitia hanc disserendi prouinciam fugerit, & fugiat: sed Cotta iuuenis aliter additur ad urgendum Crassum, ut inchoatum de oratore sermonem continuet. Argumentum Cottae est a maiori ad minus:

Quod erat difficillimum, a Crasso iam impetrauimus:

Quod igitur minus difficile est, non negabit.

DE *his credo rebus*,] Crassus quasi adolescentum precibus uictus, assentitur: decorum igitur in hoc dialogismo mirifice seruatum est, in quo & adolescentes praeseferunt ingenuum quendam amorem discendi, & Crassus homo grauis, & in rebus magnis occupatus, non tam sua, quam adolescentium uoluntate, ad leuem

& scholasticum de Rhetoricis rebus sermonem descendit: hoc autem Crassi assensio conclusa est ad hunc modum:

Crassus dicturus est de quibus scierit, aut poterit:
De oratoris autem facultate poterit:
De oratoris igitur facultate dicturus est.

ATQVI *inquit*] Sulpicius admonitus superiore oratione Carneadis, primam quaestionem ponit: sit ne ulla ars dicendi? quam Crassus pro decoro personae suae continuit, quod scholastica & sophistica eiusmodi disputatio a uiro graui, & in negotiis reipub. uersato procul abhorreat: Itaque commemorat Sophistarum Graecorũ uetus exemplum, qui impudenter se de omni re dicturos esse profitebantur. Chaerepho apud Platonem: εἰπέ μοι, ὦ Γοργία. ἀληθῆ λέγει Καλλικλῆς ὅδε. ὅτι ἐπαγγέλλῃ ἀποκρίνεσθαι ὅ,τι ἄν τίς σε ἐρωτᾷ; Γοργ. ἀληθῆ, ὦ Χαιρεφῶν. καὶ γὰρ νῦν δὴ αὐτὰ ταῦτα ἐπηγγελλόμην, καὶ λέγω ὅτι οὐδείς μέ πω ἠρώτηκε καινὸν οὐδὲν πολλῶν ἐτῶν. Χαιρεφ. ἦ που ἄρα ῥᾳδίως ἀποκρινῇ, ὦ Γοργία. Γοργ. πάρεστι τούτου πεῖραν λαμβάνειν ὦ Χαιρεφῶν. Id est, Dic mihi, o Gorgia, an uere Callicles hoc dicit, te profiteri ad id, de quo quis te interroget, respondere? Gorg. Vere ait, Chaerepho: id enim ipsum profitebar, atque nihil noui multis iam annis me ab ullo homine interrogatum esse dico. Chaere. Facile igitur respõdes, Gorgia. Gorg. Licet tibi, o Chaerepho, periculum eiusce rei facias. QVOD *si te*] Alterum exemplum unũ habet dissimilitudinis, quod haec quaestio a Stasea Graeco philosopho petenda fuerit, non a Crasso.

Staseas Neapolitanus multos annos fuit apud M Pisonem, nobilis sane Peripateticus, ut ait Cicero lib. 5. de finib. hic autem Piso, de quo mentio fit, maxime ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit: qui cum in caussis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tamdiu, quam ferre potuit laborem. Lege plura in Cicerone in Bruto. QVEM *tu*,] Auctoritas Scaeuolae interponitur, ad impellendum Crassum, inuersa proxima dissimilitudine: Adolescentes non requirunt Staseam hominem loquacem & inexpertum, sed Crassum potius doctissimum hominem, & usu rerum ciuilium peritissimum, ubi Cicero indicat (quod etiam in prooemio fecit) hanc oratoriam disputationem non tam ex rhetorum scholis, quam ex usu ciuili & forensi sumptam esse: neque se tractare Graecas & Latinas rhetorum scholas, sed eam potius eloquentiam, quam in agendis ciuilibus caussis expertus est, & cognouit. EQVIDEM *te*] Alterum Scaeuolae argumentum per ὑπερβολικῶν commendationem humanitatis: a minori ad maius.

In Crasso summa inest eloquentia:
Sed humanitas multo maior.

Quae ratio laudis pertinet ad impellendum animum Crassi ne id uelit, quod duo adolescentes exoptant & rogant: in quo dialogismo iuuenilis ardor ad discendum percipiendumq. res honestas & utiles demonstratur. EGO *uero*,] Crassus respondet ad quaestionem de arte, adhibita distinctione nominis ambigui: ut cũ ars duobus modis definiatur, non priore quidem definitione, sed posteriore rhetorica sit ars: nam prima definitio artis pertinet ad disciplinas mathematicas, quae certissimae sunt, & ex rebus plane cognitis, scientiaq. comprehensis constant: secunda conuenit aliis artibus, quarum decreta non certis quidem, & euidentibus demõstrationibus, sed obseruatione quadam, & probabili ratione continentur: in quo genere sunt artes philosophorum de moribus & rebus occultis probabiliter disserentium, & rhetorum, & opificum: in quibus tamen legitima & recta potest esse disciplinae descriptio, ut ea res, de qua agitur, primum definiatur: deinde in genera diuidatur tum partes generibus subiectae uia & ordine declarentur, donec ad extremas & infimas quasque species disputatio deducta fuerit. SED *sine est ars*.] Crassus, expedita quaestione Sulpicij, monet utilem quidem esse artem rhetoricam, neque contemnendam: sed alias esse tamen praeterea caussas ad dicendum multo maiores, & excellentiores: de quibus ut disserat, ab Antonio in adolescentium gratiam inuitatur.

PAVLLVS. MANVTIVS. VT *in critionibus scribi solet*] duo ueteres Cardinalis Borromei libri habent, Vt in cautionibus: duo Fuluij Vrsini, Vt in critionibus, quos sum secutus, ut minus mendosos. opinor enim legendum, Vt in cretionibus. notissimum iurisconsultis uerbum est.

CICERO

DICAM *equidem, quoniam institui; petamq. a uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quamquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e rogatorum numero, atque ex forẽsi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid a me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem, cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere a me Scaeuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum: id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc meiarum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam, quid est ineptius, quam de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero, Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego praestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quib. paullo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nã & animi, atq. ingenij celeres quidã motus esse debent: qui ad excogitandũ acuti, & ad explicandum, ornandumq. sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui haec putet arte accipi posse; quod falsum est; (praeclare n. se res habeat, si haec accendi, aut commoueri arte possit: inseri quidem, & donari ab arte non possunt etiam: sunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur*

linguae

linguae solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quaedam, & figura totius oris, & corporis. Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro & quae bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quae non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse; sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita uoce absoni, aut ita ita uultu, motuq. corporis uasti, atque agrestes; ut, etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturae muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita, quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt, obruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant; omnino a dicendi studio deterream. quis enim non uideat, C. Coelio, aequali meo, maximo honori fuisse, homini nouo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis nostrum aequalem Q. Varium, uastum hominem, atque foedum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed, quia de oratore quaerimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas caussarum, si haec turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quaerimus, omittemus. itaque in ijs artibus, in quib. nõ utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera quaedã oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose iudicamus? nullae n. lites, neque controuersiae sunt, quae cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, itẽ in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quib. necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac, si quaeritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam qui optime dicunt, quiq. id facillime, atq. ornatissime facere possunt; tamen, si timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, paene impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq. euentus orationis, hominumq. iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamẽ impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quẽ uero nõ pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscã. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum; ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consiliũ dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Saepe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par mea sententia nemo umquam fuit; in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cũ caussam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has caussas inueniebam duas; unã, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita nõ iniuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est haec, de qua queri saepe soleo. ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quem solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse cõsequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiae peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur; aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut aeterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod a te dictum est; esse permulta, quae orator nisi e natura haberet, non multum a magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; inq. eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, & ad quam quẽque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. satis est enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quaeritur mobilitas linguae; non celeritas uerborum, non denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum; sententiae philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragoedorum, gestus paene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quae enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sint in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uidet, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re; quam constat esse maximam. saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus; uidetis ne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat, nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq. in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: ceteris

ris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem deniq. non decet; hunc, ut Apollonius iubebat ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottā ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tu ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac praeclarā indolē ad dicendum esse cognoui, iccirco haec exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quā ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et, quamquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq. perspexi: tamē haec, quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Graeci dicere, in te, Sulpici, diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse. quae quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quae habent, modice, & scienter utantur, & ut ne deceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiā ipsi illi Roscio: quem saepe audio dicere, Caput esse artis, decere, quod tamē unū id esse, quod tradi arte non possit. Sed si placet, sermonem alio transferamus, & nostro more aliquādo, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta. nunc enim te iam exoremus, necesse est, quoniā retines nos in hoc studio, nec ad aliā dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquētia contēti sumus: idq. ex te quaerimus; ut ne plus non assequamur, quā quantulum tu in dicendo assecutus es; quoniā, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis: quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo tum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniēdi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intēdas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddā onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam, aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae; qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatū. quod enim neque precib. umquam, nec insidiando, nec speculando assequi potuit, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi caussa, non modo uideri mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaq. iam ex ipso, quae diu cupiuimus, cognituros.

EXPLANATIO

DICAM *equidem*] Crassus excitatus ad dicendum de maioribus eloquentiae caussis, nouo quasi prooemio utitur. & dignitatis retinendae gratia, seipsum extenuat, quasi res leues & ineptas dicturus sit: qui locus illustratur duobus dissimilibus: primum sic est, Dicam non ut artifex, sed ut mediocris caussidicus, non omnino imperitus. Secundum sic, Cum prehensabam, non habebam Scaeuolam testem, at testis hic est mearum ineptiarum. Val. Max. lib. 4. cap. 5. Licinius Crassus, cum omnium candidatorum more, circum forum supplex populo ire cogeretur, numquam adduci potuit, ut id praesente Scaeuola faceret, Itaque rogabat eum, ut a se, dum ineptae rei inseruiret, discederet. NAM *quid est*] Ratio a coniugatis:

Dicere sine aliqua caussa est ineptum,

Ergo praecipere de dicendo sine aliqua caussa item ineptum est.

SIC *igitur sentit,*] Crassus incipit exponere caussas eloquentiae maiores arte, & praestantiores, naturam scilicet, & exercitationem: ac primum naturae partes enumerat, inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam: ubi dialecticae naturalis partes cum eloquentiae partibus confundit: quia acumen ad inueniendum, & prudentia ad disponendum, bonitasq. memoriae, naturales dotes sunt dialecticae uirtutis propriae: Nec uero Crassum, si maxime uelis, excusare possis, quod naturam politici hominis, & non communis oratoris, oratione sua definiuerit: non enim naturam totā eiusmodi hominis ostendit, quem cum uellet esse perfectum omnibus artibus, aequum certe erat, ut, quemadmodum dialecticae & rhetoricae, sic aliarum artium naturales dotes ei traderet, ut semina uirtutum ad percipiendam philosophiam moralem, igniculos ingenii ad contemplationem physicam, naturae propensionem ad studium iuris: doceretq. quemadmodum uir ille politicus ad omnis disciplinae scientiam egregie natus & aptus esset, & in eo mirabilis indoles omnium uirtutum eluceret Ceterum natura oratoris, quae secundum ueterem & antiquam consuetudinem artium male traditur a Crasso, duabus in rebus cernitur, animo & corpore: ut animi dotes sint ad percipiendam eloquentiam, acumen, ubertas, memoria: corporis autem bona sint linguae solutio, cum omnibus sublatis impedimentis expedite & articulate loquimur, qualē legimus fuisse in Cotta & Sulpicio, & plerisq. aliis oratoribus huic opponitur haesitantia linguae, quam Cicero Philip. 3. notauit in Bambalione: tum uocis sonus pressus, suauis, urbanus, uenustus, ingenuus, liberalis, qualis fuit in Catulo: huic opponitur uox agrestis, dura, & uasta, & inculta: qualis fuit Cottae in Bruto. Tum latera firma, & robusta ad eliciendum & sustinendum spiritum uocis: sic Cn. Pompeius lateribus pugnans dicitur, incitans animos, acer, acerbus, criminosus: tum conformatio quaedā totius oris, & corporis uenusta & decens, unde magnam laudem tulit Hortensius: contra uero uituperatus est Sex. Titius, ut solutus & mollis in gestu: & C. Curio, qui, cum caussam ageret, toto corpore in utrāque uacillabat, haec & eiusmodi dona naturae, licet ab arte iuuari possint, ut, si bona sint, meliora fiant; si non omnino bona, arte quodam modo corrigantur & emendentur, sicut de Demosthene accepimus: tamen ab arte & doctrina non donantur, sed a natura. NEQUE *haec ita dico*] Actio arte quidem iuuatur, sed natura tamen potissimum constat: qui locus illustratur dissimilitudine hominum, quorum alij uoce & gestu corporis habiles & ornati sunt,

alij

alij iisdem in rebus inepti, & deformes. MAGNVM *quoddam*] Crassus, expositis naturae dotibus, quibus instructus esse debet orator, amplioris commendationis gratia amplificat eloquentiae difficultatem, Magnum, inquit, & arduum est in conuentu multorum hominum dicere, quia in eo nihil nisi rectum, & perfectum requiritur. NEQVE *haec*] Prolepsis est, quod Crassus non icciico adolescentes, in quibus haec omnia naturae dona non fuerint, uelit ab eloquentia deterrere: quia & mediocribus oratoribus sua laus est, (ut probat duobus exemplis Coelij & Varij) sed quod hoc loco statuat docere, qualis sit optimus orator, quem non exemplo proprio & singulari, sed uniuersa quadam definitione, & cogitatione comprehendit. C. COELIO] Cicero in Bruto scribit, in Coelio industriam summam fuisse, summasq. uirtutes, eloquentiae tantum, quam esset in rebus priuatis, amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Ibidem de Q. Vario uidetur honorificentius sentire, quam in hoc dialogo. Acutior (inquit) Carbone Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor & uehemēs, & uerbis nec humilis, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. NEQVE *enim*] Prolepsis est a dissimilibus:

Non si malus orator in foro toleratur, icciico perfectus non est a nobis exquirendus.

qui locus illustratur dissimilitudine artium ludicrarum, & forensium: Non quemadmodum malus actor e theatro, sic malus orator e foro exploditur: quia in hoc retinendo aliqua necessitas est, in illo non est. AC *si quaeritis*] Crassus excitat attentionem ad praeceptum de ingenuo pudore oratoris, praesertim in principio orationum: res igitur ita se habet, ut orator quo melior, eo uerecundior fit: & quo deterior, eo sit impudentior: sic in principiis orationum Ciceronis saepe datur aliqua uerecundiae, & metus significatio: ut pro Quinctio, Quae res in ciuitate plurimum possunt, hae contra nos faciunt ambae hoc tempore, summa gratia & eloquentia: quarum alterā, C. Aquilli, uereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortensij ne me dicēdo impediat, nonnihil commoueor; gratia Sex Naeuij ne P. Quinctio noceat, id non mediocriter pertimesco. Et Agraria secunda, De me autem ipso uereor, ne arrogantis sit apud uos dicere, ingrati tacere. Et pro Milone, Etsi uereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem, timere, minimeq. deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad eius caussam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen haec iudicij noua forma terret oculos, qui, quocumque inciderint, ueterem cōsuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minime uident. Et pro Deiotaro, Cum in omnibus caussis, C. Caesar, initio dicendi commoueri soleam uehementius, quam uidetur uel usus, uel aetas mea postulare, tū in hac caussa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studij mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Et Fabius lib. 4. Iudex, inquit, odit litigantis securitatem. Item lib. 11. Conuenit frequentissime prooemio lenis pronunciatio: nihil est enim ad conciliandum gratius uerecundia: non tamen semper. TVM *Antonius*,] Antonius approbat sententiam Crassi de ingenuo pudore oratoris: cuius duas caussas affert, & quod orator timet, ne caussae, aut famae suae non respōdeat: & quod in oratore peccatum non excusetur. explicatio secundae caussae comparatione dissimilium tractatur.

Histriones, si quando peccant, excusantur.

Orator non excusatur.

Prima pars dissimilitudinis probatur exemplo Roscij: atque haec collatio de bono oratore, & excellenti histrione intelligenda est. ORATORIS *peccatum*] Ἀνταπόδοσις, dissimilitudinis, ubi syllogismus est simplex primi generis:

Stultitia non excusatur:

Oratoris peccatum est stultitia:

Oratoris itaque peccatum non excusatur.

ILLVD *uero*,] Antonius item approbat sententiam Crassi de naturalibus dotibus mentis, & corporis, quae in oratore requiruntur. idq. testimonio Apollonij Rhetoris Alabādensis, qui discipulos indociles, & ad rhetoricam ineptos a se dimittebat. Alabanda autem, (ut ait Stephanus) opidum est Cariae, ab Alabando Caris filio ita nominatum. SATIS *est enim*] Confirmatio ex dissimilitudine aliarum artium, quae contentae sunt mediocri ingenio, & facultate hominis, eloquentia autem uariam, & multiplicem naturae facultatem, & gratiā requirit. Secunda pars dissimilitudinis illustratur enumeratione earum rerum, quas orator a natura assumit; ubi Antonius indicat tā multa, quae oratori uelut legitimo possessori tribuuntur, nō esse eloquentiae propria, (nam singula propriis suis artificibus attribuit) neque oratorem definiri hominem unius artis, sed uirum politicum multis ingenuis naturae dotibus instructū, ut dialecticis, philosophicis, poeticis, tragicis, comicis &c. TVM *Crassus*,] Crassus auget eloquentiae difficultatem collatione histrionicae artis, quae tametsi eloquentia minor est, tamen maxime industrias, & laboriosos habet artifices. qui locus facto, & exemplo Roscij declaratur. SAEPE *enim soleo*] Collatio est ex dissimilibus. Non quemadmodum Roscius in arte sua perfectus est, & detractis omnibus uitiis, omni laude cumulatus histrio, sic in eloquentia quisquam perfectus inueniri potest. haec sententia (Roscius in suo genere) abiit in prouerbio, qua utimur ad significandum hominem in aliqua arte excellentem: Q. enim Roscius tanta dignitate uocis, & gestus comoedias in scena agebat, ut hominis actione nihil uideretur esse uenustius, & excellentius: de quo Cicero in orationibus pro Quinctio, pro Roscio & pro Archia poeta. NVM *tu igitur*] Πρέπον est ad pudorem, & decorum personarum, ne adolescentes Cotta & Sulpicius ea sibi uideantur arrogare, quae Crassus de natura oratoris commemorauit: est enim elegantius laudes nostras alieno, quam nostro ore praedicari. Itaque Crassus eam laudem magis decore prosequitur, & auget collatione maiorum.

Magnae sunt ingenij, & corporis dotes in Cotta, & Sulpicio.

Sed

Sed in Sulpicio maiores & excellentiores sunt.

Vbi Sulpicius adducitur in exemplum excellentis oratoris, & maximis naturae dotibus praediti, Cotta uero in exemplum mediocris & tolerabilis oratoris. Fuit Sulpicius (ut ait Cicero in Bruto) omnium, quos quidem audierim, grandis, & (ut ita dicam) Tragicus orator: uox cum magna, tum suauis: gestus & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur. QVAE *quibus.*] De natura mediocris oratoris Crassus hoc praecipit, ut ab eo decorum praecipue seruetur: idq. dicit maxime propter Cottam, in quo non erat tam excellens uis naturae, quam in Sulpicio. erat enim, ut ait Cicero in Bruto, infirmis lateribus. QVOD *tamen anum*] Tametsi in singulis artibus intelligitur, quid in his rebus, quas artes maxime tractant, decorum sit, ut ex grāmatica, quomodo loquamur, ex arithmetica, quomodo recte numeremus, ex geometria, quomodo apte metiamur: tamen infinitae sunt res artibus non comprehensae, in quibus, quid decorū sit, nulla ars & doctrina tradit. SED *si places,*] Crassus simulat se alio uelle transferre sermonē, ut habeat perpetuam personae & grauitatis suae rationem, ne iudicio & uoluntate sua, sed potius adolescentum cohortatu, & precibus in hac disputatione Rhetorica commorari uideatur: itaque huic additur Cotta supplex, qui Crassi eloquē tiam per iocum & εἰρωνείας extenuat, ut Crassus (sicut antea) se morosum & difficilem ad respondendum, & reliqua explicandum praebeat. QVID *censeo,*] Ardens amor naturae coniunctus est, quia naturale est incitamentum ad percipiendam & consequendam eam uirtutem, ad quam natus sis & habilis: res enim magnae ab hominibus comparantur: primum si ad eas sint apti, deinde si eas ardore quodam amoris optent: tum si uiam & artem in agendo cognoscant: postremo si usum & exercitationem adhibeant.

CICERO

TVM Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, caussam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione uestra dignum, nihil aut inauditum nobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterq. educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita praecepta didicisse: Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione, sine designatione personarū, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine nocetur; aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse uideatur: exsistere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed caussarum, quae sint a communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq. esse locos, quibus in iudicijs uterentur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus; qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumq. esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria saepire; ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum, post, quae contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quaeq. essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quae de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure, & Latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq. rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria essent naturae, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quaedam breuia, sed magna cum exercitatione praecepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur. quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc uim intelligo esse in praeceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti; sed quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quaedam suscipienda nobis est: quamquam uos quidem iam pridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq. ea, quae agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quae abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quamquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quaerimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quae uos facere soletis; ut, caussa aliqua posita consimili caussarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad ueritatem accommodate. sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, & uires exercent suas, & linguae celeritatem incitant, uerborumq. frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile est etiam subito saepe dicere: tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere.

dicere. Caput autem eſt, quod, ut uere dicam, minime facimus; eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus; quamplurimum ſcribere, ſtylus optimus, & praeſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter: neque iniuria. nam, ſi ſubitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipſam profecto aſſidua, ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam, atque prudentiae, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, inquirentibus nobis, omniq. acie ingenij contemplantibus, oſtendunt ſe, & occurrunt; omnesq. ſententiae, uerbaq. omnia, quae ſunt cuiuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant, & ſuccedant, neceſſe eſt. tum ipſa collocatio, conformatioq. uerborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo.

EXPLANATIO

T*Vm Craſſus*] Expoſitis naturalis eloquentiae, ſtudiiq. muneribus, oratori neceſſarijs, Craſſus dicturus de Rhetorica arte ſecunda cauſſa perfectae eloquentiae modeſte extenuat quod dicturus eſt, ad retinendum ingenuum pudorem. Dicam (inquit) non magnum aliquid, ſed quod adoleſcentulus didici, & facere conſueui de artificio rhetorico. N*am principio*] Craſſus breuiter perſtringit artis rhetoricae praecepta, quae fuſius duobus reliquis libris explicantur: haec autem ſummatim ſunt in definitione oratoris, & in tribus partibus artis, quaeſtione, facultate oratoris & oratione, quam diſtributionem Cicero quoque in partitionibus oratorijs ſecutus eſt. Definitio oratoris ex eius fine ſumitur: nam oratori, id eſt (ut nunc loquimur) aduocato ciuili propoſitum eſt apte dicere ad perſuadendum: quae definitio communis oratoris propria nō eſſet, quia dialectica inuentio & diſpoſitio magis ad perſuadendum, quam rhetorica uel elocutio, uel actio ualet. D*einde eſſe*] Quaeſtio diuiditur ex grammaticis circumſtantijs nominum: ut enim haec ſunt communia, uel propria, ita uel communiter, uel proprie aliquid quaeritur: quae diuiſio uera quidem eſt, ſed inutilis, uel in hac quinque partibus confuſa rhetorica: quia tota ars & inuentionis & diſpoſitionis, & elocutionis, & actionis, & memoriae, bene tradita, communis eſt omnium quaeſtionum: quemadmodum igitur doctrina diſpoſitionis, uel elocutionis non requirit diuiſionem quaeſtionis in infinitam & finitam, ita neque ars inuentionis, cuius generalia praecepta omnibus explicandis quaeſtionibus inſeruiunt. I*n utraque*] Vtrumque genus quaeſtionis infinitum & finitum diuiditur in quaeſtionem uel de re, uel de ſcripto: & quaeſtio de re diuiditur in ternas ſpecies, an ſit aliquid factum, quod ſit, rectene factum ſit: ut An ſit tyrannus, rectene occidatur tyrannus, an non; &, An ſit Clodius inſidiator, quid ſit Clodius, rectene caeſus ſit Clodius. Sed haec partitio uidetur eſſe manca & imperfecta, quia multa quaeruntur, quae in nullum horum generum cadunt: ut Vbi niuit Salamandra, quādo ueniet Antichriſtus, ex qua materia factus eſt murus Babylonis? E*xsistere autem*] Quaeſtio legalis, & communiter & proprie tripartita eſt: alias enim naſcitur ex ambiguo ſcripto, ut quidam teſtamento iuſsit poni ſtatuam auream haſtam tenentem: quaeritur an ſtatua debeat eſſe aurea, an haſta. alias ex contrariis ſcriptis: ut Tyrannicidae ſtatua in gymnaſio ponatur; &, Mulieri ſtatua in gymnaſio ne ponatur. Mulier occiſo tyranno ſtatuam petit, quaeſtio ex contrariis legibus naſcitur, alias ex ſcripto & uoluntate ſcribentis: ut Peregrinus ſi muros adſcēderit, capite plectatur: peregrinus cum hoſtes muro deieciſſet, depoſcitur ad ſupplicium: quaeritur hic ſenſus & interpretatio legis. H*is autem*] Rhetores quaeſtionem uarie diuidunt, quod non putent unam communem eſſe inuentionem omnium quaeſtionum, & iccirco ſingulis generibus ſuos locos accommodant, ſicut faciet Antonius libro ſecundo: ſed tamen ſicut eſt una pronunciatio communis omnium rerum pronunciandarum, ſic quoque una inuentio communis omnium argumentorum tradi potuit, & a Cicerone ipſo tradita eſt. nam cauſſae, effectus, ſubiecta, adiuncta, diſſentanea, comparata, notatio, coniugatio, diuiſio, definitio, teſtimonia, ſunt loci quidam generales, qui tractandis omnibus quaeſtionibus conueniunt, & ſub quibus omnes rhetorici loci, qui adhibentur ad ſingulas quaeſtiones, continentur. S*ed cauſſarum*] Quaeſtio finita, quam Graeci *ὑπόθεσιν*, Latini cauſſam nominant, diuiditur in tria genera, iudicium, deliberationem, & demonſtrationem, quae partitio ex Ariſtotelis primo libro ad Theodecten ſumpta eſt, ſed manca & imperfecta, quia non omnis quaeſtio ſpecialis in his tribus generibus ponitur, ſed iccirco ab antiquis retenta eſt, quod in his fere ſolis generibus politicus orator exerceretur. C*vm que eſſet*] Diuiſio rhetoricae facultatis in inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & actionem, ſi de uera & communi rhetorica intelligitur, ſuperuacua eſt, quia inuentio, diſpoſitio, & memoria communis huius rhetoricae nihil ſunt, ſed dialecticae artis partes ſunt; ſin de rhetorica forenſi intelligitur, mutila, & imperfecta eſt, quia forenſis illa rhetorica non ſolum conſtat ex his quinque partibus, ſed etiam ex philoſophia morali & naturali, ex hiſtoria, iuriſprudētia, & multis aliis diſciplinis, quae ad uſum forenſem neceſſariae ſunt. Itaque utrātis rhetoricae ſignificationem rhetores ſequuntur, peccant in diuiſione, quia uel illic multa non neceſſaria ponunt, uel hic multa neceſſaria praetermittunt. T*vm ea*] Elocutio ueſti comparatur, uelut inuentio corpori, ut lib. 2. de Oratore, Non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi cum hunc ego oratorem, quem fingo, ut inſtitui, creato, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo ueſtiendum atque ornandum. Et in Bruto, Reconditas exquiſitaſq. ſententias mollis & pellucens ueſtiebat oratio. E*tiam illa*] Diuiſio orationis in quinque partes, earumq ordo partium, rhetoricum nihil habet, quia in his quinque partibus nihil praecipitur de ornatu & actione orationis, ſed ex dialecticae methodi legibus dependet, quae iubent ut in exordio res primum proponatur, deinde narratione explicetur, tum certas in partes diuidatur, quae adhibita confirmatione uel refutatione doceantur, uel improbentur, tum ad extremum diſputatio concludatur, eamq. ordinis deſcriptionem, ſiquid artis eſt, non oratoria, ſed dialectica ars ſuo iure ſibi uindicat, quippe cuius ſit proprium munus docere, quae

in longa oratione proponi, & quae sequi uia & ordine debeant. AVDIERAM] De quattuor elocutionis uirtutibus, quas Crassus proposuit, una dumtaxat est oratoris propria & germana: nam Latine loqui, non est laus oratoris, ut ait Cicero lib. 3. de Orat. sed ciuis Romani: & perspicuitas in oratione communis est uirtus Grammaticae, Rhetoricae, Dialecticae: & decorum item commune est omnium artium, omnisq. humanae prudentiae & humanitatis: solus igitur ornatus in tropis & figuris rhetoricae elocutionis proprius est. IN *hic enim*] Concludit rhetoricae artis utilitatem allegorica similitudine sagittariorum: qui scopum, quo tela sua dirigant, intuentur: nec tamen omnem uim dicendi statuit in arte ipsa: quia ante artem repertam multi fuerunt eloquentes, ex quorum obseruatione ars ipsa nata sit: homines enim, ut ait Fabius cap. 2. lib. 3. sicut in medicina cum uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum fecerunt artem: ita cum in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumq., & quaedam secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoque: haec confirmata sunt usu, tum quae quisq. sciebat, docuit. VERVM *ego*] Artis rhetoricae obseruatio ab antiquis rhetoribus uitiose facta uitiosam artem genuit. nam cum in singulis artibus propria & distincta materies obseruari debeat, ut Grammaticae materies in Grammatica, & rhetoricae in rhetorica: Graeci tamen & Latini rhetores non propriam quandam eloquentiae uim & facultatem spectarunt, sed potius hominem unum, in quo species multarum artium eluceret: &, cum eloquentia ad omnes res accommodari possit, nihilominus tamen illi rhetoricam artem dumtaxat ad materiem caussarum ciuilium traduxerunt: Itaque in tota artis descriptione propter uitiosam obseruationem grauiter erratum est. ET *exercitatio*] Crassus transit ab arte rhetorica ad exercitationem, tertiam caussam consequendae eloquentiae, cuius duo sunt prima & summa genera: eloquentia enim exercetur partim domi, partim in foro & ciuilibus caussis: & prior illa domestica exercitatio posterioris huius forensis gratia suscipitur, ut cum adolescentes in rhetorum scholis diu multumq. declamauerint, legerint, audierint, scripserint, multa uaria didicerint, multo paratiores & instructiores ad ueram eloquentiae exercitationem, id est, ad agendas ciuiles caussas accedant. quo in loco uidemus exercitationis oratoriae campum angustioribus terminis concludi, quam expediat: Crassus enim eloquentiae studium ad usum forensis dictionis totum refert, at eloquentia exercenda est non solum ut in foro & senatu, sed ut in historia, ut in philosophia ut denique in omni re, quaecumque oblata fuerit, eleganter & ornate dicas: nec minus eloquentiam exercuit in philosophia Plato, aut in historia Theopompus, aut in poesi Pindarus, quam Athenis Demosthenes, aut Romae Cicero, in iudiciis aut concionibus publicis. Sed Crassi sententiam explicemus: Declamatio primum genus est domesticae & ludicrae exercitationis, & declaratur similitudine tironum qui prius exercentur in campo, quam in aciem & proelium ueniant. interposita igitur Sulpicij adolescentis rogatione, Crassus tradit duo declamationis oratoriae praecepta, primum, ut ea sit forensium caussarum similis, quod etiam praecipit Fabius lib. 2 & 10. secundum, ut sit meditata, ubi reprehendit tractatum in scholis prouerbium, ἐκ τοῦ λέγειν τὸ λέγειν περιγίγνεται. id est, dicendo consequimur ut dicamus. quia ut bene dicendo, boni oratores, sic male dicendo, mali & uitiosi fiunt: cum igitur duplex sit ratio declamandi, una subita & extemporalis, altera prouisa & meditata, licet prior interdum sit utilis, posteriorem tamen magis approbat Crassus. CAPVT *autem est*,] Secundum genus exercendae eloquentiae est stylus, qui cum sit duplex, alter subitus, alter meditatus, Crassus hunc meditatum magis probat, primum a similibus, Vt declamatio meditata melior est, quam extemporalis, ita scriptio: deinde, quod ille partes rhetoricae (quae uulgo dicuntur) diligentius exercentur, inuentio, dispositio, & elocutio, quem locum Fabius lib. 10. cap. 3. explicat. Sit primo tardus, dum diligens, stylus, quaeramus optima, nec protinus sese offerentibus gaudeamus, adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis, delectus enim rerum uerborumq. habendus est, & pondera singulorum examinanda, postea subeat ratio collocandi, uersenturq. omni loco numeri. Et paullo post, Sic scripsisse Sallustium accepimus, & sane manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium quoque paucissimos scripsisse die uersus auctor est Varius, oratoris quidem alia est condicio. itaque hanc moram & solicitudinem initiis impero: nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quam optime scribamus, celeritatem dabit consuetudo paullatim res facilius sese ostendent, uerba respondebunt, compositio sequetur, cuncta denique, ut in familia bene constituta, in officio erunt. summa haec est rei, Cito scribendo non fit ut bene scribatur, bene scribendo fit ut cito. STYLVS *optimus*] Stylus erat instrumentum, quo ueteres in tabulis scribebant, hinc factum est, ut stylus pro scriptione per metonymiam dicatur, ut in Bruto, Etiam artifex (ut ita dicam) stylus. Et in epist. Stylus dicendi opifex Et libro tertio de Oratore, Hanc ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat & limat, formanda nobis oratio est.

C I C E R O

HAEC sunt, quae clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq. scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsuq. remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem commendationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, uestrum illum

tum iidinsicum, solitum esse uti sciebam; ut, aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quod ea uerba, quae maxime cuiusque rei propria, quaeq. essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita, si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse, si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eaq. sum usus adolescens, ut summorum oratorum Graecas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut, cum ea, quae legerem Graece, Latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguae motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatemq. ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumq. rationem, quae in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen; in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium; & periclitandae uires ingenij; & illa commentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetae, cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis caussa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq. de omni re in contrarias partes: & quid quid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendae leges: percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, foedera, pactiones: caussa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis, facetiarum quidam lepos, quo tamquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quae sentiebam: quae fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset.

EXPLANATIO

HAEC *sunt*] Commendatur diligens, & accuratus stylus ex his, quae bonis oratoribus accidunt, eiusmodi sunt clamores, & admirationes audientium, ex accurata diligentia faciendae, & poliendae orationis. INHIBVERVNT,] Inhibere, uerbum est nauticum, quo Cicero hic abutitur: non enim est remos sustinere, sed contra remigare: nec tamen, si improprie locutus est Cicero, iccirco locus hic corrigendus, & immutandus est, ut pro eo Sustinere reponatur: sed satis est admonere Ciceronem improprie locutum esse: in quo cum ipse rursus in alio opere peccasset, peccatum suum a nautis didicit, ut scribit ad Atticum lib. 13. Inhibere illud tuum, quod ualde mihi arriserat, uehementer displicet: est enim uerbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam, sed arbitrabar sustineri remos, cum inhiberi essent remiges iussi: id nõ esse eiusmodi didici heri, cum ad uillam nostram nauis appelleretur: Non enim sustinent, sed alio modo remigant: id ab ἐποχῆς remotissimum est. quare facies, ut ita sit in libro quemadmodum fuit. Dices hoc idem Varroni, si forte mutauit: nec est melius quidquã, quam ut Lucullus sustineat currum, ut bonus saepe agitator, equosque: semperq. Carneades προβολὴν pugilis, & retentionem aurigae similem facit ἐποχῇ. Inhibitio autem remigum motum habet, & uehementiorem quidem remigationis nauem conuertentis ad puppim. Vides quanto hoc diligentius curem, quam aut de rumore, aut de Pollione. IN *quotidianis*] Duplex exercendi styli ratio proponitur: una, cum Latini alicuius auctoris sententiae uerbis aliis explicantur: altera, cum Graeca Latine redduntur: priorem Crassus improbat hoc argumento:

Si utimur iisdem uerbis, nihil proficimus: si aliis, minus idoneis uti consuescimus:

Sed utimur iisdem, aut aliis uerbis:

Quare in hoc genere exercitationis aut nihil proficimus, aut minus idoneis uerbisuerbis uti consuescimus. Sed Crassus dupliciter fallitur, in partitione, & in partis unius reiectione. In partitione quidem, quia non tantum duo sunt modi, quibus stylus Latine conformari possit, sed etiam tertius adiici debet, cum auctoris alicuius Latini non sententiam eandem, sed argumẽtum simile nobis proponimus, quod uerbis ipsius auctoris aut omnibus, aut quãplurimis exprimamus: quo modo pueri utiliter in Ciceronis imitatione exercẽtur. In partis etiam reiectionis fallitur Crassus, quia possumus sententiã propositi alicuius auctoris tã idoneis, & illustribus uerbis reddere, quam auctor ipse sit: itaque Fabius lib. 10. conuersionem ex Latinis ait multum conferre, neque παράφρασιν, tantum interpretationem esse uult, sed circa eosdem sensus certamen, atque aemulationẽ: ideoq. ab aliis, & a Cicerone dissentit. qui uertere Latinas orationes uetant, quia, occupatis optimis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius: nam (ut ait Fabius) non semper desperandum est aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri: neque naturam tam ieiunam, & pauperem fecit eloquentiam, ut una de re nisi semel dici non posit. Quid? Quod Cicero nobile certamen cũ Roscio Comoedo instituit, utrũ histrio circa uoces easdem plura gestu uariare, an orator ipse eãdẽ cum pluribus uerbis ornare posset? Et de Archia poeta Cicero loquitur his uerbis, Quoties uidi reuocatũ dicere eandẽ rem cõmutatis uerbis, atque sentẽtiis? Et rhetores cõmorationẽ uocãt figurã, cũ eadẽ res cõmutatis uerbis iteratur. Itaque Crassus hoc loco nobis audiendus non est. POSTEA *mihi*] Altera styli exercẽdi ratio tum ualet, cum stylus Latine iam factus est: non enim Graeca Latine bene reddi possunt, nisi Latina iam moris: qua exercitatione multi decepti sunt, qui cum Latine nescirent, sperarunt tamen ex hac Crassi sententia Graecis auctoribus Latine uertendis magnã se styli laudem

consecuturos teum tamen eorum scriptis nihil sit ineptius & infantius. Cicero autem prius Romae Latine didicit, quam Athenis Graece: & cum Demosthenis, Platonis, Xenophontis Graecos libros Latine uertebar, optime tum Latine sciebar; & quod Fabius praecipit, a Graecis esse incipiendum, id tum in Romana consuetudine ualuit, qua infantes & pueri a nutricibus Latine loqui discebant. IAM uocis] Tertium genus domesticae exercitationis est in actione, in qua Crassus praecipit, ut nobis optimos quosque non oratores solum, sed histriones proponamus: sic Demosthenes ex Graecis oratoribus Callistratum, ex histrionibus Satyrum: & Cicero ex Latinis oratoribus Crassum, Antonium, Sulpicium, & Hortensium: ex histrionibus uero, Rosciū & Aesopum diligenter obseruauit. EXERCENDA est] Exercitatio memoriae plurimum confert, quia suppeditat oratori promptuarium multarum rerum, & copiam uerborum: itaque utile est oratori multa scripta ad uerbum ediscere, & ut sententiis & uerbis abundet: quod uero Crasso non displicet artem memoriae, quam Simonides inuenisse dicitur, adhibere ex locis & imaginibus, ab eo Quintilianus lib. 11. dissentit, & hanc artem totam deridet, ut confusam & operosam nimis: censetq. potius compositione & diuisione rerum, quas ediscere uolumus, utendum esse. siqua uero doctrina est iuuandae memoriae, ea tota est artificij dialectici, in legibus syllogismi & methodi. quemadmodum dialecticae institutiones Petri Rami planius indicant. EDUCENDA] Eloquentia non solum exercetur domi in declamando, scribendo, uocem & gestum conformando, multa memoriae mandando, sed etiam in foro, ut in actionibus ciuilium caussarum, quae per allegoricam similitudinem bello & praelio comparantur: quia ut illic ferro & strepitu inter milites, ita hic uoce & clamore inter oratores decertatur. Itaque persaepe Cicero res forenses metaphoris rerum bellicarum significat, propter uicinam & germanam quandam earum inter se similitudinem, ut in Bruto, Phalereus eruditissimus ille quidē horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra: itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat: processerat enim in solem & puluerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti doctissimi hominis umbraculis. Et Cicero in Orat. de seipso sic ait, Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? LEGENDI] Crassus delabitur ad reliquas partes exercitationis domesticae, quas summatim & breuiter persequitur, ut lectionem poetarum, quam Theophrastus ait oratori plurimum conferre: historiam, quae, ut ait Fabius lib. 10. orationem alit uelut molli quodam succo: cognitionem omnium bonarum artium, unde copia dicendi comparatur: disputationem de rebus in contrarias partes, quae ingenium hominis acuit ad forenses controuersias: iuris scientiam, qua egent caussae forenses quotidie: scientiam politicam, quae mores reip. & disciplinam continet: facetiasq., quae ad delectandum auditorem plurimum ualent. LIBANDUS est] Facetiarum lepos comparatur sali: quod ut sal, adspersus cibis, gratiores eos efficit, ita facetiae condimenta quaedam sunt, & deliciae orationis, quae risum & uoluptatem mouent: Quinetiam facetiae μυκτηρισμοὶ dicuntur sales, ut in Officijs lib. 1. Sale uero & facetiis Caesar Catuli patris frater uicit omnes. Et ad Paetum, Accedunt nunc Attici, sed salsiores, quam illi Atticorum, Romani ueteres atque urbani sales. EFFUDI nobis] Generalis est conclusio de tribus eloquentiae caussis, natura, doctrina, & exercitatione: cum modesta extenuatione Crassi paene despicientis sermonem suum tritum & uulgatem, & uel imperitissimis hominibus notissimum.

CICERO

HAEC cum Crassus dixisset, silentium est consecutum: sed, quamquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi nellent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod praeterea a Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit; & sic euolauit oratio, ut eius uim, & incitationem adspexerim, uestigia, ingressumq. non uiderim: &, tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq. rebus constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quaedam inuolucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, uix adspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scaeuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses, si ea seposita, ut dicis, essent; tuq. ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esset familiaris: similiter nunc petes a Crasso eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam praetereuntes strictim adspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, a te peto, Scaeuola. me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, haec, quae ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, exquirere: sed tu hoc nobis da, Scaeuola, & perfice, ut Crassus haec, quae coartauit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet, nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea nostra magis hoc caussa uolebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in caussis oratione delector: nunc uero, Crasse, mea quoque etiam caussa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iamdiu nobis non contigit, ne grauere exaedificere id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq. uideo: quam uehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te haec, Scaeuola, desiderare: quae neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque sunt eius generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis uix huic aetati audiendum putas, etiam ne illa neglegere possumus, quae tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de historia, de antiquitate,

tate, de administratione reip. denique de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris uero instrumento tam lautam supellectilem numquam uiderem. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam, quae sunt innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas exspectauit, cum in campum properaret & ridens, & stomachans Scaeuola? cum Hypsaeus maxima uoce, plurimis uerbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, caussa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius caussa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarii liberaretur.

Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, caussa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? nõ ne, nobis in tribunali Q. Pompeii, praetoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur, CVIVS pecuniae dies fuisset? quod petitoris caussa comparatum esse non intellegebat: ut, si ille infitiator probasset iudici, ante petitam esse pecuniam, quam esset coepta deberi; petitor rursus cũ peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea nõ uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, caussasq. tueatur, laborantibus succurrat, aegris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq. rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum, illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & praecipue in hoc efferendum, & laudandum puto; quod, cum P. Scaeuolae frater esset, solitus est ei persaepe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset; quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante caussas amicorum tractare, atque agere coepisse, quam ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? non ne & eloquentia tanta fuit, quantum illa tempora, atque illa aetas in hac ciuitate ferre maximũ potuit; & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quod adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiae, atque opinionis meae uoluistis esse participes, nihil occultabo; &, quod potero, uobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quaedã, & prope singularis, & diuina uis ingenii uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit posse facile ceteris armis prudentiae caussas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus; ceteros uero non dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiam impudentiae. nam uolitare in foro, haerere in iure, ac praetorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus saepe nõ de facto, sed de aequitate, ac iure certetur: iactare se in caussis centumuiralibus, in quibus usucapionũ, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumq. rerum innumerabilium iura uersentur; cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiae. Illa uero deridenda arrogantia est; in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipiare aduersarii stipulatiuncula; &, cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam caussam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne paruae quidem caussae sunt, sed saepe maximae, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas caussas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quae potuit igitur esse caussa maior, quam illius militis; de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuncius uenisset; & pater eius, re credita, testamentum mutasset; &, quem ei uisum esset, fecisset heredem; essetq. ipse mortuus: res delata est ad centumuiros; cum miles domum reuenisset, egissetq. lege in hereditatem paternam testamento exheres filius? nempe in ea caussa quaesitum est de iure ciuili, possetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem hominis hereditatẽ gente ad se rediisse dicerent: non ne in ea caussa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romã in exsilium uenisset, cui Romae exsulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoq. esset mortuus: non ne in ea caussa ius applicationis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est a patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergii Auratae cõtra hunc nostrũ Antonium iudicio priuato caussam defenderem; non ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cũ enim Marius Gratidianus aedes Auratae uendidisset; neque seruire quandã earum aedium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, ni que declarasset, praestare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & a iuris studio non abhorrens, simuli in re quodã modo nuper errauit. nam, cum aedes L. Fufio uenderet; in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem, simulatq. aedificari coeptum est in quadã parte urbis, quae modo ex illis aedibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio; quod, cuicumque particulae caeli officeretur, ita, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima M'. Curii caussa, & M. Coponii nuper apud centumuiros quo concursu hominum, qua exspectatione defensa est? cum Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium et disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq. acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto

pro testamentorum iura defenderet, negaretq., nisi postumus & natus, & ante, quam in suam tutelam uenisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum & natum, & mortuum heres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M'. Curius esset heres. num destitit uterque nostrum in ea caussa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla caussarum amplissimarum: quae sunt innumerabilia. Capitis nostri, saepe potest accidere, ut caussae uersentur in iure. etenim, si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum propter inuidiam Numontini foederis pater patratus ex S.C. Numãtinis dedidisset; eumq. illi non recepissent; posteaq. Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoriae sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset; aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionẽq. maiorẽ, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? praesertim cum haec non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in ciuili iure consisteret. Similiq. in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo foederato, seseq. liberasset, ac postea domum reuenisset; quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid, quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem praegnantem in prouincia reliquisset; Romaeq. alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset, mortuusq. esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quae, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs, fieri cum superiore diuortium, in concubinae locum duceretur.

Haec igitur, & horum similia iura suae ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore, ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magno cum caterua toto foro, praesidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandum est? Et, quoniam de imprudentia dixi; castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam, si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. sed, o dij immortales, non dicerem hoc audiente Scaeuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de caussis a plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiae praefuerunt, obtinendae, atque augendae potentiae suae caussa peruulgari artem suam noluerunt: deinde, postea quam est editum, expositis a Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habeat illam scientiam, ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum a me esse paullo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla, magnitudines; in astrologia caeli conuersio, ortus, obitus, motusq. siderum; in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex alio genere quodã, quod sibi totum philosophi assumunt, quae rem dissolutam, diuulsamq. conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimae, atque usitatae in rebus, caussisq. ciuium aequalitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq. reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quae generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur: omniaq. quae sunt, uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerum, quae sunt eius rei propriae, quam definire uolumus, breuis, & circumscripta quaedam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito; aut alius quispiam aut, me impedito, occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quae perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quaedam membra dispertiat, tũ propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum haec, quae dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non ne uidetis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperq. uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis litteris, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum a pluribus; deinde, paucis commutatis uerbis, etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt saepius. Accedit uero, quo facilius percipi, cognosciq. ius ciuile possit, quod minime plerique arbitrantur, mira quaedam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam, si quem haec aliena studia delectant: plurima est & in omni iure, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies: quod & uerborum prisca uetustas cognoscitur; & actionum genera quaedam maiorum consuetudinem, uitamq. declarant. siue quis ciuilem scientiam contempletur; quam Scaeuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiae: totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, duodecim tabulis contineri uidebitis. siue quem ista praepotens, & gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce habet fontes omniũ disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendã

uidemus; cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, praemiis, atque splendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq. plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq. legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam, quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tamquam nidulum, affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quae una in omnibus terris domus est uirtutis, imperii, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrũ: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris laetitiam, & uoluptatem, quod, quantum praestiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. incredibile est enim, quam sit omne ius ciuile, praeter hoc nostrum, inconditum, ac paene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris hominibus, & maxime Graecis antepono. Hisce ego de caussis dixeram, Scaeuola, iis, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? itaque, ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, ministros se praebent in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

,, Egregie cordatus homo, Catus Aelius Sextus;

multiq. praeterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent. Senectuti uero celebrandae, & ornandae quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui non solum ad caussarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me uires, quod fere tam tempus aduentat, deficere coepissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim praeclarius, quam honoribus, & reipublicae muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant.

,, Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex

,, Incertis certos, compotesq. consili

,, Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. testis est huiusce Q. Mucii ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq. iam aetate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quae sunt propria ciuitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam, ut in rerum priuatarum caussis, atque iudiciis depromenda saepe oratio est ex iure ciuili, & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in caussis publicis, iudiciorum, concionum, senatus, omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reip. ratio, ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim caussidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq. nocentis possit dicendo subiicere odio ciuium, suppliciоq. constringere; idemq. ingenii praesidio innocentiam, iudiciorum poena liberare; idemq. languentem, labentemq. populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res, & caussa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam breui; uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putaui esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut commonstrarem tantum uiam, &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq. abs te uidetur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione ad studium cognoscendae, percipiendaeq. uirtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos uiros, iis reliquam facilem esse doctrinã: sic ego intelligo, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quae cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuaq. patefacta.

EXPLANATIO

HAec *cum Crassus*] Silentium fingitur orationem Crassi consecutum, & quia summa admiratio facit ut paene obmutescamus, & quia plura adhuc exspectantur a Crasso: Itaque Scaeuola uelut magister cõtinuãdi, & producẽdi sermonis, adolescẽtes excitat ad quaerẽdũ, siquid praeterea uelint: Cotta autẽ celeritatẽ superioris sermonis declarat duobus similibus: quae omnia eo pertinent, ut Crassus rursus ad dicendũ paullo copiosius, quã antea, de caussis eloquẽtiae éuocetur. Prima similitudo in allegoria est: Vt equi celeritate currendi

urrendi nullum fere uestigium telinquunt: sic oratio Crassi tam incitata fuit, ut de ea nihil paene intueri possimus. Altera sic: Vt si quis diuitem domum ingressus, supellectilem pretiosam uideat, sed absconditam, & non explicatam: sic nos in eloquentiae domum a Crasso deducti, diuitias & ornamenta illius inuoluta & non euoluta uidimus. QVIN *tu*] Scaeuola ex proxima similitudine arripit occasionem similitudinis, ad exercitaudum Cottam, ut Crassum roget. QVASI *per transennam*] Prouerbium est sumptum ex mercatorum consuetudine, qui cancellos aut uitrum pellucidum mercibus suis obiiciunt, ut praetereuntibus eas contemplari liceat: neque merces explicant, nisi licitatori idoneo. EGO *uero*] Hic decorum seruatur in pudore adolescentũ, & grauior Scaeuolae auctoritas interponitur, ut Crassus latius exponat, quae breuiter dixit: Itaque Scaeuola preces suas auget collatione minorum: Antea, inquit, rogabam Crassum tantum adolescentum caussa: nunc etiam mea ipsius caussa Crassum rogo. ENIMVERO,] Crassus nihil amplius de natura & arte oratoris dicturus est, quia ars ad imitationem naturae, quam ueteres sibi fingunt, duobus reliquis libris explicabitur: & de tam multis exercitationis oratoriae partibus solam iuris ciuilis disciplinam scientiamq. magnifice commendabit & amplificabit: transitus latet in dialogo Crassi, Socratice, & modeste dissimulantis se nescire artem rhetoricam, & rem admodum leuem esse: & Scaeuolae Crassum uocantis ad maiores & grauiores exercitationis oratoriae partes, quas paullo ante Crassus dumtaxat attigit. AN *tu*,] Haec caussa fuit, cur Cicero de secundo & tertio libris dimouerit Scaeuolam, quia primi libri sermo non alienus quidem esset a persona Scaeuolae, ubi quaereretur quis sit orator, & quae caussae perfectae eloquentiae: reliqui uero libri τεχνολογίας haberent: Itaque huic ioculatoriae disputationi senem interesse noluit, ut scribit ad Pomp. Atticum. TAM *lautam*] Allusio est ad diuitis patrisfamilias supellectilem, quae ut uaria & copiosa est, in mensis, trapezophoris, subselliis, scamnis, lectis, culcitris, toralibus, mappis, uasis aquariis, peluibus, candelabris, lucernis, trullis, capsis, armariis, uitreis, escariis, potoriis: Ita perfecti oratoris supellex uaria est, in philosophia, historia, iure ciuili, in omnium rerum atque artium apparatu, tractatione, usu. POTES *igitur*] Crassus omissis reliquis partibus exercitationis oratoriae, duas tantum proximo sermone renouabit: unã de studio iuris ciuilis, alterã de cognitione antiquitatis, & exemplorum: primum igitur incipit dilatare locum illum de iure ciuili, eamq. disputationem ingreditur, maxime in gratiam Scaeuolae sui soceri, qui ius ciuile profitebatur, & quem, nisi de re grauiore diceretur, uix satis decorum sit diutius in hoc dialogo retineri. primum argumentum est ab exemplis specialibus oratorum: Hypsaeus & Octauius oratores in caussa & iudicio tutelae propter ignorationem iuris ciuilis, turpiter & ridicule lapsi sunt: est igitur necessaria oratori iuris ciuilis cognitio. Hypsaeus pro pupillo, Octauius pro tutore caussam dicebat, quorum ille plus petendo, quam lex permittit, caussa cadebat: hic recusando ne tutor nomine multae tantum solueret, quantum aduersarius petebat, stultitia recusandi non uincebat, quod fecisset, si Hypsaeum hoc modo, id est, plus petendo agere passus esset. QVID *his paucis*.] Argumentum secundum sumitur ab exemplo speciali cuiusdam oratoris stulte exceptionem postulantis a iudice, uidelicet ut actio daretur eius pecuniae, cuius dies fuisset: nec ea pecunia, quae nondum deberi coepta esset, solueretur ante constitutum tempus: qua petitione caussam actoris bonam faciebat, & suam malam: non enim debuit eiusmodi exceptionem petere, sed simpliciter negare pecuniam tum, cum peteretur, deberi: Itaque quod ita excepit, profuit actoris caussae, ut cum actor uictus priore actione rursus ad diem constitutum pecuniam peteret, ne exceptione legis excluderetur, sed ei tum lege liceret agere, quod ea res perinde esset, ac si in iudicium non uenisset. Exceptio autem, ut ait Vlpianus lib. Digest. 44 est quasi exclusio quaedam, quae interponi actioni cuiusdam rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationemue deductum est. EQVIDEM.] Tertium argumentum ab auctoritate Pub. Crassi Muciani: P. Crassus dicebat Scaeuolam non posse iure ciuili satisfacere sine eloquentia: ergo iuris prudentiae & eloquentiae artes inter se coniunctae sunt. hic Crassus quinque habuisse rerum bonarum maxima & praecipua traditur, quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iurisconsultissimus, quod pontifex maximus, ut ait Gellius cap. 3. & 10. lib. 1. hunc item Cicero laudat in Bruto, & appellat fratrem Pub. Scaeuolae. Publium Crassum, inquit, ualde probatum oratorem, iisdem fere temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas: nam & cum summo illo oratore Seruio Galba, cuius Caij filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat; & cum esset P. Mucij filius, fratremq. haberet Pub. Scaeuolam, domi ius ciuile cognouerat: in eo constat industriam summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consuleretur plurimum & diceret. QVID *uero ille*] Quartum argumentum ab exemplo M. Catonis senioris, qui (ut ait Plinius lib. 7.) primus Porciae gentis tres summas artes in homine praestitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator. Et Fabius: M. Cato (ait) cum in dicendo praestantissimus, tum iuris fuit idem peritissimus. VERECVNDIVS] Prolepsis est: M. Antonius summus est orator, nec tamen iuris peritus: cui obiectioni Crassus respondet cum decora commendatione, quod Antonius naturalem iuris prudentiam habeat, iurisconsultorum libris & disciplina non inferiorem. QVAMOBREM] Diuisio ex adiunctis: Oratores, qui nesciunt ius ciuile, partim inertes sunt, partim impudentes: Cuius diuisionis partes Crassus ὕστερον πρότερον exsequitur: quia prius disserit de impudentia, quam tamen posteriore loco proposuit. primum impudentiae argumentum illustratur inductione multarum ciuilium caussarum, quae pendent ex iure ciuili. CAVSSIS *centumuiralibus*] Caussae centumuirales apud centum quinque uiros iudices agebantur, qui ex triginta quinque tribubus terni delecti, de multis ciuium controuersiis cognoscebant, ut de iure usucapionis, tutelae, gentilitatis, alluuionis, circumluuionis, &c. VSVCAPIONVM,] Vsucapio, est ius possidendi rem captam, & quaesitam continuatione temporis lege definiti, ut res quidem mobilis per triennium, immobilis uero per longi temporis possessionem inter praesentes decennio, inter absentes uiginti annis usucapiatur, ut ait Iustinianus: iureconsulti quo-

que

que praescriptionem eadem significatione usurpant. TVTELARVM,] Tutela (ut Seruius definit) uis & potestas est in capite libero constituta ad tuendum eum, qui per aetatem sua sponte se defendere nequit, iure ciuili data & permissa. Tutores autem sunt, qui eam uim & potestatem habent. GENTILITATVM,] Gentilitas, est gentilium series. id est eorum, qui inter se eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorũ maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti: Agnatio autem eorum, qui uirilis sexus propinquitate iuncti sunt. ALLVVIONVM,] Alluuio fluminis est fundum alluentis, sicut circumluuio fluminis insulam repente natam circumfluentis: caussae autem centumuirales interdum oriuntur de fundis per alluuionem adiectis, aut detractis, & de insula per circumluuionem repente nata in flumine, cuius esse debeat. NEXORVM,] Nexos ueteres dicebant, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debebant, domino praestabant. nam obaerati, qui soluendo non essent, uocati in ius, lege duodecim tabularum in temporariam seruitutem creditori addicebantur. MANCIPIORVM,] Mancipia dicta sunt, quod ab hostibus manu capiantur: hac tamen appellatione continentur omnes serui, qui alieno dominio praeter naturam subijciuntur, siue iure belli, sine alia ratione. dicitur etiam mancipium, res quae mancipatur, & a nostro dominio ad alterius transit: idque olim fiebat adhibitis non minus quam quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, & eo qui libripens dicebatur: is autem, qui mancipium accipiebat, aes tenens ita dicebat: Hunc ego hominem iure Quiritium meum esse aio. isq. mihi emptus est hoc aere, aereaq. libra: deinde aere percutiebat libram, idq. dabat ei, a quo accepisset mancipium, quasi pretij loco, ut ait Boetius. PARIETVM] De iure parietum, luminum, stillicidorum scribitur in digestis de uerb. sig. Paries est, siue murus, siue maceria est, ut ait Gallus. Lumen (ut ait Paullus lib. 8. dig.) id est, ut caelum uideatur. & interest inter Lumen & Prospectum: nam Prospectus etiam ex inferioribus locis est: Lumen ex inferiore loco esse non potest. Stillicidium, est stillarum & aquae pluuiae fluxus e tecto. TESTAMENTORVM] Testamentum est uoluntatis nostrae iusta sententia de eo quod post mortem fieri uolumus. Rumpitur testamentum aut adoptione, aut posteriore testamento, aut heredis casu, aut capitis deminutione, aut imperfectione, aut iniquitate. Ratum autem est, quod permanet, neque rescinditur. de testamentis ruptis & ratis uide Valerium lib. 7. SVVM, *quid*] Suum proprie ad dominium refertur, unde pro meo, tuo, suo, possidere dicimus: alias ad obligationem & ius personae, ut ius suum persequi, & suũ argentum legare, quale est illud, quod est in nominibus: huic opponitur alienum. CIVIS *an peregrinus*,] Ciuis ius habet ciuitatis eius, in qua uiuit, peregrinus non habet. SERVVS *an liber*,] Seruus est homo sui iuris, nec alienae potestati praeter naturam subiectus. Liber contra sui iuris est, & habet naturalem facultatem faciendi quodcumque libet, nisi quod ui aut iure prohibetur. ILLA *uero*] Secundum argumentum sumitur ex factis impudentiae, collatione minorum auctis: syllogismus simplex primi generis,

Qui rudem se in paruis, exercitatum in magnis caussis profitetur, impudens est:
Oratores multi se rudes in paruis, & exercitatos in magnis caussis profitentur:
Multi igitur oratores impudentes sunt.

Propositio syllogismi cõtinet allegoriam, ubi ex paruis nauigijs priuae caussae, & ex quinqueremibus magnae caussae significantur. CITIVS *hercule*] Conclusio syllogismi cum allegorica comparatione a minori ad maius. Difficillimum est imperitum nautam in Euxino ponto nauem (quam Graeci Argo uocauerunt) agerere: at difficilius est oratorem, ignarum iuris, magnas caussas in foro tractare. Argonautae fuerunt Heroes, Iason, Hercules, Castor, Pollux, & alij multi, qui aedificata naue Argo ad Colchos uecti pellem inauratam arietis sustulerunt, Regisq. filiam Medeam rapuerunt, quibus traiiciendus fuit Bosphorus, Thracius & Pontus Euxinus in hoc transitu maxime incuruus, breuis, atrox, nebulosus, raris stationibus, non molli, nec arenoso circumdatus litore, uicinus Aquilonibus: & quia non profundus est, fluctuosus, atque feruens, ut ait Pomponius Mela. QVID *sine paruae*] Transit a leuioribus caussis ad grauiores & difficiliores, quae egent iuris scientia: syllogismus est connexus primi modi,

Si maximae caussae egent praesidio iuris, impudens est orator, qui ad eas audet sine iuris scientia accedere:
Sed primum uerum est: Verum itaque est & postremum.

Assumptio illustratur inductione decem exemplorum: primum est de re testamentaria uocata in iudicium, unde miles quidam superior discessit, ut ait Valer. Max. cap. 7. lib. 7. & Paullus sic ea de re censet, Consultus an uideatur exheredatus, quem pater putauit decessisse, respondi filios & filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem eius patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicem agi oportere. Filius familias miles simi liter ut paganus nominatim a patre aut heres scribi, aut exheredari debet. TESTAMENTO *exheres*] Haec tria uerba TESTAMENTO EXHERES FACTVS in nonnullis exemplaribus non sunt, uidenturq. expungenda esse, quia cum sequenti sententia pugnant, quae est, Quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim. QVID *qua de re*] Secundum exemplum est de iure gentilitatis, & stirpis, cum quidam ex familia Claudiorum iniusta seruitute oppressus, deinde manumissus, heredem filium moriens reliquisset, & filius deinde intestato decessisset, lege duodecim tabularum familia pecuniaq. eius agnatorum gentiliumq. erat. Claudij itaque hanc hereditatem iure gentilitatis petebant, quod pater illius & re & nomine Claudius esset: Marcelli uero iure stirpis, quod pater ille seruiendo desisset esse ingenuus, & gentilis Claudiorum: nam gentilis amplius non est is, cuius maiorum quisquam seruitutem seruierit: stirps autem & cognatio seruitute, aut capitis deminutione non tollitur. QVID *quod item*] Tertium exemplum de iure applicationis, cum peregrinus apud patronum quendam Romae mortuus esset, patronus centumuirali iudicio defendit hereditatem illius ad se pertinere, & uicit. QVID *nuper*,] Quartum exemplum de rescindenda uenditione, aut praestando damno, cum uenditor in mancipio uitium reticuerit: nam legibus

F duodecim

duodecim tabularum dici debet. idem exemplum planius narratur a Cicerone lib. 3. Offic. SERGII *Auratae*] Hic Sergius Aurata, uel, ut alij uolunt, Orata dictus est a piscibus auratis, quos unice dilexit, ut ait Macrobius cap. 6. lib. 3. uel quod duobus anulis aureis praegrandibus uteretur, ut ait Festus. QVO *quidem*] Quinctum exemplum de aedium luminibus, quae M. Bucculeius uenditor in mancipio uti tum essent, ita L. Fusio emptori recepit, qua de re ita scribit Pomponius, Si seruitus imposita fuerit, Lumina quae nunc sunt, ut ita sint, de futuris luminibus nihil caueri uidetur: quod si ita sit cautum, Ne luminibus officiatur, quia ambigua est scriptura, utrumne his luminibus officiatur, quae nunc sunt, an etiam his, quae postea quoque fuerint, humanius est uerbo generali omne lumē significari, siue quod in praesenti, siue quod post tempus conuentionis contigerit: futuro quoque aedificio, quod nondum est, uel imponi, uel acquiri seruitus potest. QVID *uero*] Sextum exemplum est de iure hereditatis, & status caussae ex testamento nascitur: Si postumus moriatur, antequam in tutelam suam uenerit, Manius Curius heres meus esto: cum nullus Postumus natus esset, M. Coponius iure agnationis hereditatem petiit aduersus Manium Curium: Coponium Scaeuola, Curiū Crassus defendit. Ille uerbis testamenti, hic uoluntate & mente testantis nitebatur; hoc exemplum Cicero propter nobilitatem caussae & oratorum, qui caussam egerunt, tribus alijs locis commemorat, pro Caecina, in Bruto, & lib. 2. de Oratore. CAPITIS *nostri*] Septimum exemplum de iure postliminij, Vtrum C. Mācinus postliminio redierit, quem paterpatratus ex senatusconsulto Numantinis hostibus dedidisset, neque tamen hunc illi recepissent, de quo Cicero pro Caecina ad hunc modum scribit, Quid? quem pater patratus dedidit, aut suus pater, populusue uendidit, quo is iure amittit ciuitatem? ut religione soluatur ciuitas, ciuis Romanus traditur: qui cum est acceptus, eorum est, quibus est deditus: si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram caussam & ius ciuitatis. Modestinus lib. 49. digest. An, inquit, qui hostibus deditus reuersus, nec a nobis receptus est, ciuis Romanus sit, inter Brutum & Scaeuolam uarie tractatum est, & consequens est ut ciuitatem non adipiscatur. SIMILIQVE *in genere*] Octauum exemplum de iure postliminij, & ciuitatis; de quo Proculus iureconsultus lib. eodem ita iudicat: Non dubito quin foederati & liberi externi non sint, neque inter nos atque eos postliminium sit: etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum etiam illi apud nos, & libertatem suam & dominium rerum suarum aeque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant. hinc intelligimus foederatum hominem, cum Romae seruisset, si manumissus, tandem domum receptus esset, desiisse Romanum ciuem esse; quia duarum ciuitatum nemo ciuis esse potest: neque tamen domum postliminio redijsse, quia inter foederatos postliminium nullum est, sed inter hostes. QVID *de libertate*] Nonum exemplum de iure libertatis, Sitne libertus domini uoluntate census ante conditum lustrum plene liber? Lustrum autem Romae non nisi quincto quoque anno fiebat a censoribus, ubi capita ciuium censebantur, & diuitum facultates nominatim referebantur in tabulis, pauperum uero nomina tantum. QVID, *quod usu*] Decimum de iure diuortij, An, nullo nuncio remisso priori uxori, diuortium, contractis nouis nuptiis fieri possit? & An secunda mulier dicenda sit uxor, an concubina? & filius ex ea natus, legitimus sit, an nothus? nullum diuortium (ait Paullus lib. digest. 24.) ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis praeter libertum eius, qui diuortium faciet. In repudiis autem & renunciationibus comprobata sunt haec uerba, RES TIBI TVAS HABETO. Item haec li. eodem, TVAS RES TIBI AGITO. HAEC *igitur*] Complexio est connexi syllogismi ad impudentiae reprehēsionem, ubi impudens orator per ὑποτύπωσιν depingitur. ET *quoniam*] Transitus ab impudentia ad inertiam, quam Crassus in oratoribus castigat tribus praecipuis argumentis: quod scientia iuris facilis sit, quod iucunda, quod plena dignitatis. primū de facilitate argumentum concluditur hoc syllogismo:

Si esset difficilis iuris cognitio, tamen propter utilitatem esset perdiscenda:

Sed facilis est:

Quanto igitur magis perdiscenda?

Assumptio probatur testimonio Scaeuolae. QVOD *quidem*] Crassus duas caussas affert, quare iuris scientia difficilis uideatur, & quia ueteres pontifices hanc artem celabant, & quia indigestam & confusam iureconsulti postea tradiderunt: de priore caussa Cicero pro Murena. Posset, inquit, agi lege necne, pauci sciebant quondam: fastos enim uulgo non habebant: erant in magna potentia, qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur, CN. FLAVIO.] Cn. Flauius (auctore Liuio li. 9 decad. 1.) Cnaei filius, scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus uir & facundus, aedilis curulis fuit: contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit: ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit: fastosq. circa forum in albo proposuit: ut, quando lege agi posset, sciretur. Pompon. etiam lib. 1. digest. de eodem scribit his uerbis: Eodem paene tempore tria haec iura nata sunt, leges 12. tab., ex his fluere coepit ius ciuile, ex iisdem legis actiones compositae sunt: Omnium tamen harum & interpretandi sciētia, & actiones apud collegium pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno praeesset priuatis: & populus prope centum annis hac cōsuetudine usus est. Postea, cum Appius Clodius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius scriba eius, libertini filius, subreptū librum populo tradidit: & adro gratum fuit id munus populo, ut tribunus pl. fieret, & senator, & aedilis cur. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur Ius ciuile Flauianum, sicut illud, Ius ciuile Papirianum: nam nec Cn. Flauius de suo quidquam adiecit libro. Item Cicero pro Murena. Inuentus est quidam scriba Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis dieb. ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautus iureconsultis eorū sapientiā cōpilarit. HOC *ui leo*] Crassus uerissime ait unā quandā esse scientiā, per quā omnes artes fiunt: Dialectica enim omnes artes genuit, & in lucē edidit: per hanc itaque ius ciuile in artem redigi posse demonstrat, hoc modo:

Omnes

Omnes res dissolutae,& indigestae, dialecticae methodi scientia in aliquam artem possunt includi.
Ius ciuile est dissolutum, atque confusum:
Quare ius ciuile in artem quoque redigi potest.

Propositio illustratur inductione similium exemplorum, de quibus artes factae, & compositae sunt, Musica, Geometria, Astrologia, Grãmatica,& Rhetorica. hic locus sumptus est ex Philebo Platonis, ubi Socrates non solum unice commendat, sed etiam exponit Dialecticam artem faciendarum aliquarum artium: cũ rei propositae idẽm primum requirimus, deinde pauca,& finita genera proponimus: tum a generalibus principiis doctrinam ad speciales partes, non tamen infinitas, uia & ordine deducimus: idq. Socrates declarat duobus exẽplis Musicae,& Grammaticae. *St enim aut*] Cicero uidetur in persona Crassi seipsum indicare, qui constituerat in libris de legibus tradere artem,& doctrinam iuris ciuilis: scripserat etiam libellum quendam de iure ciuili in artem redigendo, quem citat Gellius cap. 22. libri primi. ATQVE *interea*] Probat, scientiam iuris ciuilis, quamuis in artem digesta non sit, tamen facile percipi posse, ab exemplo Aculeonis,& ab adiunctis rerum, quae in hac scientia traduntur: quod materies in iure tota sit popularis,& paucis libris comprehensa. C. Aculeo habuit in matrimonio materteram Ciceronis, (ut lib. 2. de Orat.) quem Crassus ex omnibus dilexit plurimum. ACCEDIT *uero*,] Secundum principale argumentum contra inertiam sumitur ab adiuncta iuri ciuili delectatione, quae declaratur ex quinque caussis efficientibus, quarum prima est antiquitatis cognitio, quae in legum libris comprehensa miram adfert delectationem: exempla de priscis caerimoniis pontificum,& duodecim tabulis, atque etiam uerbis antiquarum legum, reperies apud Ciceronem libro secũdo, & tertio de Legibus. SIVE *quis*] Secunda caussa delectationis est scientia politica, quae cernitur magna ex parte in legibus duodecim tabularum: quia leges aliae erant de bello, aliae de pace, aliae de sociis, aliae de uectigalibus, aliae de iure ciuium generatim descripto, quae explicabant statum,& disciplinam ciuitatis. SIVE *quem*] Tertia caussa delectationis est philosophia moralis, quae dicitur esse posita in libris legum, quia primi legum latores, uitae & morum magistri fuerunt: & leges nihil aliud sunt, nisi praecepta bene,& sancte uiuendi, quae iubent iusta & honesta, prohibentq. contraria: quarum cum aliae certis praemiis ciues excitent ad omnia genera uirtutum: aliae propositis suppliciis remoueant eosdem ab omnibus, & singulis generibus uitiorum, uidentur ob eam caussam praecepta generalia philosophiae moralis de uirtutibus, & uitiis omnia complecti. CVM *uerius*] Vetus illa Solonis sententia fuit, Remp duabus rebus contineri, praemio,& poena, ut ait Cicero in epistolis ad Brutum. NON *infinitis*] Hic obiter irridet philosophos, qui de moribus magis altercabantur, quam philosophabantur. BIBLIOTHECAS] Auget propositam comparationem de legibus, & philosophia morali. AC *si nos*,] Quarta caussa est, amor & caritas patriae. Diligimus patriam: igitur mores patriae, qui continentur legum libris, magna cum uoluptate legimus,& percipimus: hic locus illustratur exemplo Vlysis, aucto collatione minorum: Vlysses maluit reuerti in Ithacam patriam sterilem, quam apud Calypso nympham immortalis esse: quo igitur amore patriam nostram, reginam imperij totius orbis terrarum complecti debemus? Calypso apud Homerum lib. 5. Odyss. Vlysi promittit immortalitatem, si manere apud eam uelit:

Ἔνθάδε κ' αὖθι μένων σὺν ἐμοὶ, τόδε δῶμα φυλάσσοις,
Ἀθάνατός τ' εἴης, ἱμειρόμενός περ ἰδέσθαι
Σὴν ἄλοχον, τῆς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα. id est,
Si mecum manens, tectum seruabimus ambo,
Immortalis eris, quantumuis tecta uidere
Patria,& uxorem, cupidus, quam cernere flagras.

Sed Vlysses amorem patriae praeponit immortalitati. ibid. paullo post.

Ἀλλὰ καὶ ὧς ἐθέλω, καὶ ἐέλδομαι ἤματα πάντα
Οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι, καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι. id est,
Sed uolo sic cunctis inuisere & opto diebus
Nostros, optatum patriae reditumq. uidere.

Telemachus apud Homerum lib. 4. Odyss. describit Nestori Ithacam insulam sterilem, & montosam;

Ἐν δ' Ἰθάκῃ οὔτ' ἂρ δρόμοι εὐρέες, οὔτε τι λειμών,
Αἰγίβοτος, καὶ μᾶλλον ἐπήρατος ἱπποβότοιο·
Οὐ γάρ τις νήσων ἱππήλατος, οὐδ' ἐϋλείμων,
Αἵ θ' ἁλὶ κεκλίαται, Ἰθάκη δέ τε καὶ περὶ πασέων.
Ast Ithacae nec lata uia, nec peruia curru,
Et minus aptus equis, quam capris fundus alendis:
Insula uix ulla est spatiosa,& fertilis herbis
Cincta mari, ast alias Ithace supereminet omnes.

PERCIPIETIS] Quinta caussa delectationis est summa prudentia, quae cernitur in Romanis legibus; eaq. augetur collatione cum legumlatoribus Graecis, ubi maiorem prudentiam in constituendis legibus tribuit Cicero suis, quam Graecis: sicut etiam facit Tusculana prima, Rempub. nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Ceterum Lycurgus Lacedaemoniis leges tulit, Draco & Solon Atheniensibus, quarum permulta postea Romam translatae, & in duodecim tabulis perscriptae sunt. IAM *uero ipsa*] Crassus ad castigandam oratorum segnitiem, docuit scientiam iuris primum perfacilem esse, deinde periucundam: tertium principale argumentum sequitur de iuris dignitate apud Romanos,

manos,quae illustratur a dissimilibus. In Graecia iureconsulti sunt homines uiles, & abiecti; Romae uero amplissimi,& clarissimi habentur: quod postremum probatur exemplo Sexti Aelij, qui uersiculo Quincti Ennij celebratus est,

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus,

& multorum aliorum iureconsultorum, qui Romae summam dignitatem obtinuerunt: ex quo genere fuisse accepimus M. Catonem, P. Mucium, Brutum, P. Rutilium Rufum, Q. Tuberonem, Sex. Pompeium, &c. SENECTVTI *uero*] Secundum argumentum de dignitate iuris per collationem minorum exponitur: Iuris non solum ualet ad usum forensem,sed etiam ad decus senectutis. Cicero libro primo de legibus,dicit se nō recusare,quo minus in senectute more patrio in solio sedens de iure respondeat: hic locus declaratur similitudine Apollinis apud Ennium loquentis, Vt Apollo dicit se eum esse,a quo omnes consilium expetant: sic inreconsultus senex est tamquam publicus Apollo ciuitatis,& exemplo Q. Mucij Scaeuolae senis, quem quotidie sui ciues de iure consulunt. SVARVM *rerum*] Versus sunt Iambici trimetri ex Ennij tragoedia: Fabius cap 2.lib.9. uocat hanc figuram παρῳδίαν, cum uersus alienius poetae in aliquam similem sententiam usurpamus,uel ad aliam personam accommodamus. IAM *uero illa*] Crassus transitum facit a priuato iure ad publicum,quod pertinet ad statum reipublicae,& in sacris sacerdotibus,magistratibusq. consistit, cui etiam adiungit historiae scientiam,& cognitionem oratori necessariam esse: argumentum est a similibus,

Vt priuatis caussis priuatum ius:
Sic publicis publicum,& historia inseruit.

NON *enim caussidicum*] Expositis eloquentiae caussis,natura,doctrina,& exercitatione,concluditur ad extremum definitio perfecti oratoris,quem antea eloquētem nominauit Antonius; eaq. exornatur a dissimilibus: Non definitur a nobis nescio quis causidicus,sed excellens orator,omnibus naturae dotibus ornatus, omnibus artium praesidiis instructus,qui possit in ciuilibus caussis regnare,& ea omnia,quae uelit, maiestate orationis ciuibus suis imperare: quae informatio de actore ciuilium caussarum perfecto, & absoluto uera quidē est: huic enim nota esse debent omnia,quae Crassus exposuit antea: sed disciplina in quinque partibus inuentionis,dispositionis,elocutionis,memoriae,& actionis hanc absolutam personam non instituit, cum de tam multis artibus,quae dicuntur oratori necessariae, Dialectica tantum,& Rhetorica tradantur, & quidem confusissime tradantur,ut in reliquis duobus libris explicandis probare instituimus: de oratore autem a ceteris artificibus distincto falsa est definitio: non enim elocutionis,& pronunciationis facultate haec tam multa continentur,quae Crassus in oratore definiendo comprehendit. NON *tam caduceo*] Caduceum sceptrum est Mercurij,& uirga complicatis inter se anguibus intorta,quam caduceatores legati pacis olim praeferebant,ut tuti & incolumes in hostium castris essent. Orator autem (ut ait Crassus) non tam caduceo,quam nomine oratoris incolumis uersabitur in contentionibus ciuium,idest,non tam auctoritate personae, quam orationis tectus,& munitus erit. HANC *uim*] Exornatio est proxima definitionis de oratore,quod is non tam magnifice a rhetoribus informetur: hi enim uulgarem oratorem, & causidicum dumtaxat instituunt: Cicero autem in his dialogis perfectum. NAM *ut Socratem*] Scaeuola ad extrēmum retinet personae suae dignitatem,& grauitatem in cohortandis adolescentibus, Argumentum est simile sumptum ex apophthegmate Socratis.

PAVLLVS. MANVTIVS. STOMACHANS *Scaeuola?*] Scaeuola pontifex max. collega L. Crassi,non augur,qui paullo post respondet,significatur. ANTEA *uenissent.*] sic antiquus Borromei liber,& recte: quod sententia demonstrat. nam petitor eius pecuniae, cuius nondum persoluendae dies aduenissent,cauebat sibi ea exceptione,Cuius pecuniae dies fuisset. quod si exceptione illa usus non esset; excludebatur,idest ius iterum petendi non habebat; exceptione,ob exceptionem omissam priore petitione. excludebatur autem ob eam caussam,quod ea res in iudicium antea uenisset,nec ipse sibi,nondum debitam pecuniam petens,exceptione leuissima cauisset. P. CRASSVM, *illum diuitem,*] Fasti Capitolini huic Crasso,qui Mucianus fuit,cognomen Diuitis non addunt,sed alteri P Crasso,qui & ipse pontifex max.fuit. in quo Ciceronem sequi malo: cui assentiri uidetur Gellius lib.1.cap.13. loquitur enim de Crasso iurisconsulto, qui fuit P.Scaeuolae frater. praeterea,cum de superiore Crasso mentio fit,additur,ille uetus: cum de inferiore, ille diues, lib. 3. Haec fuit P. Crassi, illius ueteria, haec T. Coruncanij sapientia. P. SCAEVOLAE *frater.*] non patruelis,aut consobrinus,uerum germanus: nam ex Mucia Scaeuolarum gente in Liciniā Crassorum adoptione transierat: itaque P. Licinius Crassus Mucianus uocabatur. Velleius lib. 2. Gellius lib. 1. cap. 13. Cicero Acad. lib. 2. Est autem hic P. Scaeuola pater Q. Scaeuolae pontificis max. collegae L. Crassi. qui & ipse pontifex max. fuit. CVM *Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem genere ad se redisse dicerent.*] mortuus erat Claudius quidam liberti filius; cuius hereditatem petebāt omnes Claudij,sed diuerso iure,Claudij patricij iure gentis. propius autem stirpe attingimur,quam gente: nec necesse est,qui sunt eiusdem gentis, eiusdem quoque stirpis esse: at uero diuersarum stirpium homines eiusdem gentis esse possunt. itaque non omnes Claudij sunt eiusdem stirpis: sunt.n. Claudij Pulchri; & Claudij Nerones,utrique patricij & Claudij Marcelli,plebeij. qui,cum sint omnes Claudij,eiusdem sunt gentia,diuersarum tamen stirpium, iustior igitur Marcellorum petitio uidebatur. nā. si seruus a Marcello aliquo liberatur,accipit nomen gentis,& Claudius uocatur,gentilisq. fit omniū Claudiorū: sed quoniā non ab omnibus Claudiis,uerū ab uno Claudio Marcello liberatur ideo gente quidem omnes Claudios,stirpe autem solos Marcellos attingit. ut igitur libertus patroni,qui filios,aut propinquos non habuit,si is intestato obiit,heres est: sic hereditatis liberti,eius ue posteroū,cadē ratione patrono debetur. quod si patronus uita iā excessit;in

eius

eius intra gentiles succedunt, & omnes quidē, si una tātū familia est; sin plures familiae in eadā gēte, ut Pulchri, Nerones, Marcelli in Claudia, tum non omnes gentiles, sed ea tantum familia hereditatem consequitur, ex qua patronus fuerat: ad eam enim libertus ille, eiusq. posteri stirpis iure pertinent. Hic aliquis dixerit, libertos non proprie dici eorum gentiles, quorum in gente cum seruijssent, ab ijsdem postea liberati sunt. Quis hoc negat? uerumtamen, quod in eam gentem manumissione transijssent, patronorumq. non modo nomina, sed etiam, tamquam parentum filij, praenomina ipsa simul accepissent, eiusdem gentis & ipsi, & eorum posteri dicebantur. cuius generis multas familias Romae fuisse non dubito. nam priscis temporibus, ante Appij Caeci censoris aetatem, & aliquandiu post, tribus quasi gradibus ad ingenuitatem libertos peruenisse animaduerto. primū enim liberti erant, qui aliquando seruierant: deinde ex his nati, libertini: tum ex libertinis ingenui. ingenuorum autem duo genera, prius, & posterius. prius appello, qui ex libertinis nascebantur: posterius, qui ex ingenuis, libertinorum filijs. non enim a libertinis modo ingenui differebant: sed ipsorum quoque ingenuorum diuersa condicio erat: &, quo longius a prima origine discedebant, eo meliora iura consequebantur. nam prioris generis ingenui non modo suffragium, ut eorum patres libertini, & aui etiam liberti, in tribu ferebant; sed & in tribu rustica; cum illi in quattuor tantum urbanis ferre solid essent, quae ignobiliores; & in ordinem quoque publicorum scribarum adscribi poterant: ad honores autem, & magistratus aditum non habebant. nam etsi Cn. Flauius scriba, qui dies fastos publicauit, patre libertino natus, aedilitatem curulem adeptus est: id tamen quā nouum, insitatumq. fuerit, ex eo patet, quod plerique nobilium, indignatione commoti, anulos aureos, & phaleras deposuere: ut apud Liuium lib. 9. & L. Pisonem annali tertio scriptum est. Addo illud: huic ingenuorum generi, qui libertinorum filii uocabantur, curia non patebat. ait enim Liuius lib. 9. de Appio censore: senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat: & postea quam eam lectionem nemo ratam habuit; humilibus per omnes tribus diuisis; forum, & campum corrupit. non enim, si quis esset ingenuus, & parte libertino natus, id satis erat ad obtinendam ordinis amplissimi dignitatem: sed, qui ita erat ingenuus, ut patre equite Romano natus esset, is in senatum legebatur. argumento sunt Suetonij uerba. Latum clauum, ait in Claudio, libertini filio tribuit, sed sub condicione si prius ab equite R. adoptatus esset. Horum autem ingenuorum filijs, quod posterius genus appellaui, si modo equestrem, senatoriumq. censum haberēt, adscensus dabatur lectione censoria, equitibus uero nondum a censore in senatum lectis, iure tamen magistratuum, quos nondum senatores interdum tamen consequebantur, aditus in curiam patebat. qui uero equites non essent; neque magistratum petendi ius habebant, & in senatum perquam raro legebantur. Haec propterea dixi, plane ut intelligatur illud, Ab liberti filio. potest enim aliquis mirari, cur Cicero non dixerit, Ab libertino: cum libertini libertorum filij fuerint. Hic distinguendum. aetate L. Crassi, qui haec loquitur apud Ciceronem, libertorum filij, non dicebantur libertini, sed libertinorum filij: erant enim ingenui: libertinorum autem nomen ad ipsos libertos attinebat, apud ueteres alia ratio fuerat: nam libertorum filij libertini uocabantur: qui ingenui non erant. hoc intelliget, qui Suetonij uerba, quae sunt in Claudio, perpendet. Latum clauum, inquit, quamuis initio affimasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, sed sub condicione si prius ab equite Romano adoptatus esset. ac sic quoque reprehensionem uerens, etiam Appium Caecum censorem generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit; ignarus, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Cū dixit, Libertini filio tribuit: non dubito, quin, liberti filio, significauerit. id ostendit subiungens: temporibus Appij libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. quibus uerbis indicat, mutatam consuetudinem, quae Appii temporibus fuerat, & libertinos aetate Claudij imperatoris dictos eos ipsos, qui manumitterentur: aetate uero Appij, eos, qui ex manumissis procreabantur: qui, scribente Suetonio, ingenui erant: propterea enim dixit, habita ratione sui temporis: Ingenuos ex bis procreatos. Idem Suetonius, Menam, qui Pompeio Magno seruierat, inter libertinos nominat in Augusto. Et in uita Seruii Nicanoris liberti: Satyram fecit, in qua libertinum se ostendit. Cicero etiam manifeste de libertis loquitur ep. 1. lib. 2. ad Att. cum ait, An libertinis, atque etiam seruis seruiamus? nam liberti, & serui condicione proximi sunt. nihil interest medium & alibi libertum, & libertinum eundem uocat. Ad hanc & posteriores iurisconsulti consuetudinem respexere, ingenuum sic definientes: Ingenuus est, qui statim, ut natus est, liber est. Instit. de ingenu. & alibi. Dixit igitur Cicero: Ab liberti filio: idest, ab ingenuo, liberti, aut libertini filium. nam si, Ab libertino, dixisset, libertum, non liberti filium, significare uisus esset. I N *grammaticis*] artem significat, non homines. sic proxime dixit, In Musicis, pro, in arte musica. quinque enim artium colligit exempla, cum ait: In musicis, in geometria, in astrologia, in grammaticis, in ratione dicendi. Q V I *cum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent.*] non placet, neque puto satis Latine dici, Ingenio auctore. neque hic ingenium cum dignitate, sed cum auctoritate comparatur. itaque, nisi ueteres libri dissentirent, a quibus discedendum non arbitror, ita legerem: Qui cum ingenio sibi auctoritatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, ualerent.

C I C E R O

N O B I S uero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perq. iucunda; sed pauca etiam requirimus, in primisq. ea, quae ualde breuiter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paullo latius dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, qui-

bus

bus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earum rerum, rationemq. cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestrae potius obsecutus sum uoluntati, quam aut consuetudini, aut naturae meae, petimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis, oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas a te quaeri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane uideo, atque sentio; non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed, quia, quod in caussis ualde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quae uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo soleo; ut nulla exspectetur ornata oratio. neque enim sum de arte dicturus, quam numquā didici, sed de mea consuetudine: ipsaq. illa, quae in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita; sed in rerum usu, caussisq. tractata: quae si uobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut nem nostrum paeniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam, si forte quaereretur, quae esset ars imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui, cum esset constitutus administrator quidā belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi: quarum qui essent animo, & sciētia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterer q. exemplis Africanorū, & Maximorum; Epaminondā, atque Hannibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autē quaereremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiā, & studium suū contulisset: definirem, hoc modo. qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturque, teneret, ijsq. uteretur, hunc reip. rectorem, & cōsilij publici auctorem esse habendum: praedicarem q. P. Lentulum principē illum, & Ti. Gracchum patrē, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quaereretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset; & ex eo genere Sex. Aelium, M'. Maniliū, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leniora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus paene profitetur, est tamen quaedam descriptio: ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarū uim, naturam, caussasq. nosse, & omnem bene uiuendi rationē tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundē, quem Crassus; qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in caussis forensibus, atque communibus; hunc ego appello oratorem: eumq. esse praeterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo.

CICERO

NOBIS uero] Scientia iuris in exercitatione Rhetorica pluribus uerbis laudata est, quod oratori, id est, forensi aduocato, & homini politico sit apprime necessaria: deinceps praecepta rhetoricae artis ab adolescentibus requiruntur, ut, quo minus per aetatem ingenio ualent, eo maius subsidium ab arte, quae est regula prudentiae, sibi compararent: sed Crassus reijcit in Antonium hanc prouinciam docendae artis: caussae recusationis in Crasso sunt insolentia huius disputationis, & pudor, de quibus antea dictum est. caussa uero, cur Antonius id facere debeat, est cognitio rhetoricae artis: itaque Crassus in adolescentium gratiam suasor & rogator interponitur. MYSTERIA] Metaphora est a Mystis sacerdotibus Cereris, & Proserpinae, quia, ut hi sua sacra occultabant, sic quidam rhetores eloquentiae praecepta occulta tenebant. ID aetatis] In hoc genere loquendi (Homines ad aetatis) antiptosis est elegans & usitata, ut apud Plautum:

Neque enim puduit id aetatis sycophantias struere.

Et apud Ciceronem, Ad Attic. Credo Platonem uix putauisse satis consonum, si hominem id aetatis tam longo sermone diutius retinuisset. DEPREHENSVM] Exordium Antonij duplicem habet modestiae significationem, unam in Socratica dissimulatione rhetoricae artis, alteram in metu & pudore liberali: quia ueretur Antonius post Crassum dicere: quem tamen pudorem statim corrigit eleuando proximi sermonis exspectationem, quod neque ornate dicturus sit, neque de arte ulla, sed de his dumtaxat rebus, quas obseruauit: quae omnia apte & decore finguntur in persona Antonij, qui nec ualde Latine locutus est, ut ait Cicero in Bruto: & fuit artis dissimulator, ut idem Cicero lib. 2. de Orat. testatus est. EGO uero] Antonius nihil de rhetorica arte, de qua tamen rogatus erat, hoc primo dialogo respondet, sed dissimulanter, & εἰρωνικῶς oratorem longe aliter, atque Crassus, definit, & oratorem Crassi refellit: nam libro secundo perinde sentiet de oratore, atque Crassus primo hoc dialogo: sic enim Crassus libro secundo: Noxte, inquit, Antoni expoliuit, orato-

rem q

remq reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdam operis remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorẽ descripseras inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi praeposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerẽ. Nunc Catulo, & Caesare audiente uideor non tam debere pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Videtur autem Rhetoricae artis explicatio in alios dialogos fuisse reiecta, propter Scaeuolam, quem decorum non erat de his rebus audire: Antonius igitur instituendae ad Academicorum morem contradictionis gratiae primam legem dialecticae methodi usurpat, quae iubet rem, de qua agitur, imoo definire: eamq. declarat septem exemplis, imperatorum, rectorum reip. iureconsultorum, musicorum, grammaticorum, poetarum, & philosophorum. Eandem legem Cicero lib. 2. de Finibus ex Phaedro Platonis repetit: Omnis, inquit, in quaerendo quae uia quadam, & ratione habetur oratio, perscribere primum debet, ut quibusdam in formulis agatur ea res, ut, inter quos disseritur, conueniat quid sit id, de quo disseratur: hoc positum in Phaedro a Platone uidit Epicurus, sensitq. in omni disputatione id fieri oportere. Et lib. 1. Offic. Omnis, quae a ratione suscipitur, de aliqua re institutio debet a definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputatur. VTERARQ. *exemplis*] Ex claris imperatoribus, exempli gratia, nominantur Africani: Maior, qui secundo bello Punico Hannibalem uicit, & Africam tributariam populo Romano fecit: Minor, qui tertio bello Punico Carthaginem deleuit: Q. Fabius Maximus, qui secundo bello Punico Hannibalem in Italia cunctando fregit: Epaminondas Thebanus, qui strenue, & fortiter aduersus Lacedaemonios pugnauit: de quo incertum fuit (ut ait Iustinus lib. 6.) uir melior, an dux esset: nam imperium non sibi, sed patriae quaesiuit: Hannibal Carthaginiensis, filius Hamilcaris, qui octodecim annos cum Romanis de imperio dimicauit, eosq. multis classibus affecit. P. LENTVLVM] P. Lentulus princeps reip. nefarios C. Gracchi conatus refutauit: Tiberius Gracchus pater libertinos in urbanas tribus transtulit: Q. Metellus Macedonicus pater filiorum quattuor consularium eloquens in primis habitus est: & orationem habuit contra Ti. Gracchum filium labefactantem statum reip. P. Scipio Africanus, & C. Laelius non solum eloquentes, sed optimates egregij fuerunt. Tales igitur Romani (sicut alij plerique) in exemplũ bonorum reip. principum adduci possunt. Ex eo genere] De claris iureconsultis scripsit Pomponius lib. I. digest. nec praeteriit eos, qui ab Antonio commemorantur: Sex. Aelius, inquit, & frater eius P. Aelius, & P. Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt: & duo Aelij etiam cos. fuerunt: Atilius autem primus a populo sapiens appellatus est: Sex. Aelium etiam Ennius laudauit, & exstat illius liber, qui inscribitur, Tripertita, qui ueluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabul. praeposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio. Eiusdem esse tres alij libri referuntur, quos tamen quidam negant eius esse: hos sectatus est ad aliquid M. Cato princeps Porciae familiae, cuius & libri exstant: sed plurimi libri eius, ex quibus ceteri oriuntur: post hos fuerunt P. Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. ex his P. Mucius decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: exstant & uolumina inscripta Manilij monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus praetorius, Mucius etiam pontifex max. ORATOREM *autem*] Definitur orator ab Antonio talis, qualis est in prooemio ex sententia Q. fratris, & in dialogo ex sententia Scaeuolae, & Menedemi definitus, & ab Antonio disertus antea nominatus, (id est) ut loquimur, aduocatus forensis, & uir politicus, mediocris prudentiae, & facultatis ad agendum caussas ciuiles: hoc igitur inter Crassum, & Antonium interest, quod ille oratorem omnibus artibus instruit: hic detractis multis artibus, Dialecticam in inuentione, dispositione, & memoria: & Rhetoricam, in elocutione, & actione, oratori suo tantum relinquit: Vterque autem nomine oratoris abutitur, ad significandum hominem politicum actorem ciuilium caussarum.

CICERO

CRASSVS uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis paene describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est, Scaeuola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus, breuiter, impoliteq. dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendae reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui uindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq. conterreat. qui, quamquam est in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque uero, si quis utrumque potest, aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam caussam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus: multum inter se distant istae facultates, longeq. sunt diuersae, atque seiunctae, neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq. in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam caussam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. nam, si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iurisconsulti, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit: eademq. ratione dicantur etiam quod φυσικοὺς Graeci nocant, ydem poetae, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecer.

erit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fatentur. Ac, si iam placet omnes artes oratori subiungere; tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed adspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua possedisse; sed, ut aliena, libasse. fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tragoedijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor; quod ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq. cernatur: nisi qui rerū omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq. totas aetates uidemus esse contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq. cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq. uersamur, satis est, ea de moribus hominum & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersarium iudicē facere uellet, haesitauit ob eam caussam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq. eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitae propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi uitae consuetudine mala, ac molesta, & fugiendo, multo maiora, & acerbiora uerba facit: itemq. ea, quae uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita sapiens inter stultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Graeculum putent; aut, etiam si ualde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq. pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animo ne sit, an in corpore, uirtute, an uoluptate definiatur; an haec inter se iungi, copulariq. possint; an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq esse disciplinā, & multas, copiosas, uariasq. rationes. sed aliud quiddam longe aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuq. callido; qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, ijq. homines, quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent. teneat oportet uenas cuiusque generis, aetatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusq. degustet: philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur a Platone: qui cum haec exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: usque eo illa, quae dicenda de iustitia putabat, a uitae consuetudine, & a ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus: quis sibi, Crasse, concessisset, clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima cōcione tuorum ciuium, quae dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire nemo non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum caussam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus, Crasse, seruire, istis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris? quae & semper, & sola libera est; quaeque, etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suū ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quae uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere; quis hoc philosophus, tā mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq. referens, probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? itaque haec, cum a te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiae deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. idemq. Ser. Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quod is, L. Scribono quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cū M. Cato, Galbae grauis, atque acer inimicus, aspere apud populum, & uehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit. reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicij Galli, propinqui sui, Q. Pupillum filium ipse paene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret; & duos filios paruos tutelae populi commendasses; ac se, tamquā in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. itaque, cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur; his quoque eum tragoedijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptum esse uideo; nisi pueris, & lacrymis usus esset poenas eum daturum fuisse. Haec Rutilius ualde uituperabat; & huic humilitati dicebat uel exsulium fuisse, uel mortem anteponendam. neque uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nā, cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiae; cumq. illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior; non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut uberius caussam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat. paullum huic Cottae tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suae filio. dixit itē caussam illam quadam ex parte Q. Mucius more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quod si tu tum, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paullo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis sce-

lerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq. digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuae. nūc talis uir amissus est, dum caussa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapiētissimus esset, sanctissimeq. uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur; non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit; sed inquit: ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, nō uterer, quamuis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, & uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absoluerent, sed etiā illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commeruisse se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset; respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus & praemijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur: qui honos apud Graecos maximus haberetur, cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset; (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen a se oportere dicunt peti praecepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, et aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

EXPLANATIO

CRASSVS *uero* } Antonius incipit disputare contra oratorem Crassi. Summa disputationis uniuersae est, definitionem oratoris a Crasso traditam peccare uitio redundantiae, quod oratoris facultate, neque scientia politica, neque philosophia, neque ius ciuile, neque historia proprie continentur, quas tamen artes Crassus oratori suo subiecerat. Atque, ut tota Antonij oratio facilius intelligatur, sex sunt contradictionis capita contra Crassum: primum, (quod scientia politica non sit oratoris propria) illustratur duobus exemplis repugnantibus: Scaeuola & Scaurus habent scientiam politicam, nec tamen oratores sunt: ergo scientia politica non est oratoris propria. Cicero in Bruto non ita iudicat, ut Antonius, Scaeuolam fuisse impolitum, & in dicendo rudem, sed contra, scribit eius elegantiam satis ex his orationibus, quas reliquit, esse cognitam: non ergo absolute dicatur impolitus Scaeuola, sed comparatione Crassi, & aliorum excellentium oratorum, qui melius & ornatius dicerent. M. Aemilius Scaurus plus prudentiae habuit, quam eloquentiae. In Scauri oratione sapientis hominis & recti grauitas, & naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut caussam, sed testimonium dicere putares, cum pro reo diceret: hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed (quod maxime rem continebat) fidem. NEQVE *uero* } Occupat Antonius hoc argumentum. Potest idem esse orator & senator bonus: ergo scientia politica est oratoris propria. cui respondet a dissimilibus: quia licet multae & uariae artes in eodem homine possint esse, singulae tamen sua propria natura & ratione constant, & inter se distinguuntur. Qui locus declaratur exemplis Catonis, Africani, Metelli, Laelij, qui alia ratione eloquentes, alia boni senatores fuerunt. NEQVE *eadem* } Exempla item alia sunt ad distinguendam eloquentiam ab alijs artibus, quae quidem aptissime & uerissime conueniunt: artes enim etsi usu persaepe coniunguntur, praeceptis tamen suis & facultatibus distinguendae sunt: Itaque non si Pericles optimus senator & orator fuit, idcirco politica & rhetorica una & eadem ars est: una politica rhetoricae pars existimanda est; idemq. dicere libebit de ceteris artibus, quae in uno & eodem homine cernuntur. Pericles orator grandis ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, totam Graeciam permiscere dictus est: idemq. quadraginta annos (ut quidam scribunt) Athenas administrauit. QVONIAM *utrumque* } Fabius quoque scribit, P. Mucium Scaeuolam duodecim scrupis bene lusisse: qui ludus exponitur ab Ouidio,

Est genus in totidem tenui ratione redactum.
 Spicula, quot menses lubricus annus habet.
Parua tabella capit ternos utrimque lapillos;
 In qua uicisse est, continuasse suos.

Et a Martiale:

Haec mihi bisseno numeratur tessera puncto:
 Calculus hic gemino discolor hoste petit.

nec tamen consequens est, ut, quia Scaeuola pila & duodecim scrupis bene lusit, uterque ludus sit pars iuris prudentiae, sed ita potius dicendum est, in Scaeuola tres diuersas artes fuisse: unam pilae, alteram scruporum, tertiam iuris ciuilis. QVONIAM *Empedocles* } Empedocles Agragantinus ex Sicilia, philosophus idem & poeta fuit, scientiamq. Pythagoreorum de natura & rebus occultis carmine cecinit. de quo est illud elogium Lucretij,

Quorum Agragantinus cumprimis Empedocles est,
Insula quem Triquetris terrarum gessit in oris,
Rebus opima bonis, multa munita uirum ui.
Nil tamen hoc habuisse uiro praeclarius in se,
Nec sanctum magis, & mirum, carumq. uidetur.
Carmina quinetiam diuini pectoris eius
Vociferantur, & exponunt praeclara reperta:
Vt uix humana uideatur stirpe creatus.

Non tamen quia Empedocles poeta, & physicus fuit, iccirco poesis & physica una & eadem res est: nam ille alia atque alia ratione poeta, physicusq. fuit. QVIA *Platonem* } Plato philosophiam de moribus a Socrate, mathematicam disciplinam a Theodoro, & Euclide, Pythagoreisq. philosophis, Archita Tarentino, Euryto, & Philolao didicit: quae artes quamuis in uno & eodem Platone magnae & illustres fuerint, eaedem tamen non sunt, sed ratione & praeceptis separatae & distinctae. AC *si iam placet* } Haec distinctio uerissima est: quia singuli in suis studijs artifices multa ex alijs artibus nosse debent ad usum suae artis perfecte tractandum, quae tamen non sunt eorum arti subiecta: itaque ut orator multiplicem artium scientiam teneat, non protinus eam ut suam possidebit, sed ut alienam assumet ad ornatum & tractationem eloquentiae forensis. IEIVNA *atque* } In hac oratione delectant animum illustres uerborum metaphorae sumptae ex his rebus, quarum cogitatio nobis facile occurrit, ut sunt ieiuna, nuda, adspersa, distincta, auribus accipere, legēdo percurrere, suum possidere, alienum libare, tiro in aliqua re & rudis, peregrinus & hospes in agendo. NEQVE *uero* } Secundum contradictionis caput contra philosophiam, quam Crassus tribuit oratori, declaratur a dissimilibus. Philosophi omnem aetatem suam in studijs consumunt: oratori satis est hanc scientiam degustasse. QVIS *enim umquam* } Proxima dissimilitudo declaratur exemplis, quibus intelligitur affectus dissimiliter ab oratore & philosopho tractari: quia ille tantum considerat, quemadmodum mouere uel placare possit auditorem. hic uero affectuum scientiam definite & distincte & subtiliter explicat. QVI *partim* } Stoici dicunt omnem affectum esse uitiosum, eoq. prorsus carere sapientem: itaque scelus esse, si quis dicendo iudicem commoueat, & aliquo affectu perturbet. Peripatetici uero quosdam affectus uitiosos faciunt, metum languidum, iram excandescentem, effrenatam libidinem: quosdam moderatos, circa quos uirtutes quaedam uersantur, ut fortitudo, mansuetudo, temperantia: sed nomine tantum inter se pugnant, quia Stoici nomine affectus uitiosum dumtaxat & irrationalem, Peripatetici uero etiam moderatum & laudabilem affectum comprehendi & intelligi uolunt. lege Ciceronem in Tusculanis quaestionibus. ORATOR *autem* } Antonius commoratur in distinctione oratoris & philosophi, eumq. locum illustrat a dissimilibus: Orator tractabit res populares, non autem persequetur reconditas & abstrusas philosophorum quaestiones de moribus. A *Platone*, } Plato decem libris *πολιτειῶν, ἢ περὶ δικαίου* commenticiam ciuitatem descripsit & instituit, non qualem in hominum coetu illam agnouisset, sed quam animo & cogitatione optimam & excellentissimam sibi finxisset, idq. testatur ad finem libri noni, *μανθάνω, ἔφη, ἐν ᾗ νῦν διήλθομεν οἰκίζοντες, πόλει, λέγεις τῇ ἐν λόγοις κειμένῃ· ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμοῦ εἶναι αὐτὴν οἶμαι. ἀλλ' ἦν δ' ἐγὼ ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν, καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν· διαφέρει δ' οὐδὲν εἴτε που ἔστιν, εἴτε ἔσται, τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν, ἄλλης δ' οὐδεμιᾶς. εἰκός γ' ἔφη.* Intelligo, inquit, in ea ciuitate, quam nunc auctores explicauimus, dicis, quae quidem in uerbis sita est, in terris autem hanc nusquam esse arbitror, sed in caelo, inquam, fortasse exemplum exstat ei qui intueri uelit, & cum intuitus fuerit seipsum instruere: nihil autem refert, sit uspiam, an futura sit: quae enim huius sunt, uix ille fecerit: quae uero alterius, nequaquam: uerisimile est inquit. QVOD *si ea* } Exemplum est ex oratione Crassi sumptum, qua inuectus est in equestrem ordinem, iudiciorum potestate nequiter abutentem. quo quidem exemplo probat Antonius aliter forensem oratorem, aliter philosophum loqui & seruire. Itaque hanc orationem Crassi partibus singulis confutant ex opinione Stoicorum philosophorum. hic locus citatur etiam paradoxo quincto, & Stoice refutatur. OMITTO *miserias* } Primus locus confutatur ab auctoritate & testimonio Stoicorum, qui negant sapientem miserum umquam esse, quia semper sit beatus. POTEST *ne uirtus* } Secundus locus orationis refutatur ab aduersis. Virtus semper & sola libera est: non igitur seruire potest. QVAEQVE *etiam si* } Cicero libro tertio de finibus, Recte etiam inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen inijci uincula nulla possunt. QVAE *uero* } Tertius locus orationis refutatur a contrarijs relatis, Senatus imperat pop. Romano, non igitur seruit. ITAQVE *haec* } Adiungit Antonius testimonium P. Rutilij Rufi ad damnandam Crassi orationem ex opinione philosophorum. Hic Rutilius fuit doctus uir, & Graecis litteris eruditus, Panaetij auditor, prope perfectus in Stoicis, ut ait Cicero in Bruto. IDEM *Q. Sergium* } Alterum exemplum est de Sergio Galba, qui, contra fidem interpositam, interfectis nouem millibus Lusitanorum, multisq. alijs direptus, delatus a L. Scribonio tribuno plebis, & accusatus a Catone, cum odio populi premeretur, & iam damnandus uideretur, multis lacrymis & fletibus se iudicio eripuit. de quo Cicero in Bruto, & Fabius cap. 6. lib. 2. TAMQVAM *in procinctu* } Similitudo a militibus, qui, impendente grauiore proelio, tribus aut pluribus commilitonum audientibus heredem aliquem sine tabulis & sine libra nominabant: idq. testamentum in procinctu, id est apparatu bellico factum esse dicebatur. NEQVE *uero* } Tertium exemplum est de Rutiliana caussa superioribus dissimile: Pub. Rutilius Rufus inuisus equestri ordini, quia legatus C. Marij Asiam a publicanorum iniurijs & rapinis defenderat, falso crimine repetundarum accusatus, damnatus ab equitibus, & in exsulium missus est, cum ille simpliciter caussam suam egisset, nullis interpositis affectibus ad commouendam misericordiam iudicum: hic igitur philosophus aliter dixit in foro, atque oratores

dicere

dicere solent. Et cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit: dixit ipse pro sese: & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adolescens, sed Q. Mucius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam tamen ea ui, atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo caussae postulabat, ut ait Cicero in Bruto. IMITATVS *est* } Quartum exemplum Socratis est philosophi, qui a tribus calumniatoribus Anyto, Lycone, & Melito, falso impietatis crimine accusatus est: accusationis capita haec erant, ut ait Lucretius, Socrates iura a maioribus instituta uiolat, deos antiquos esse negat: noua daemonia inducit: iuuentutem corrumpit: poena illi mors esto. Vbi Socrates ipse noluit oratorum more pro se caussam dicere, sed ita egit, non ut ueniam deprecaretur a iudicibus, sed ut praemia, & honores amplissimo, in ciuitate peteret. QVIN ETIAM } Fuit Lysias ipse in caussis quidem forensibus non uersatus. Vt Cic. in Bruto: Sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, & quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Cum ille Socrati. (Diog. lib. 2.) recitaret orationem, quam pro eo scripsisset: Bona (inquit Socrates) oratio tua est, o Lysia, neque tamen mihi conueniret: erat enim haec iudiciorum consuetudini uicinior, quam ut philosopho conuenire uideretur. Quaerenti Lysiae, cur, si bona esset, ei quoque apta non esset oratio? Nonne, inquit, uestes & calcei speciosi esse possunt, neque tamen mihi conuenire? Socrates. (Fab. lib. 2.) igitur inhonestam sibi credidit orationem, quam illi Lysias reo conscripserat: & tum maxime scribere litigatoribus, quae illi pro se dicerent, erat moris, atque ita iuris quo non licebat pro altero dicere, fraus adhibebatur. CALCEOS *Sicyonios* } Sicyon urbs non procul a Corintho, ubi molles, & muliebres calcei olim fiebant. Lucilius,

Et pedibus laeua Syciona demit honesta.

ERGO *ille quoque* } Damnatus est Socrates, quia contempsit forensem, & oratorium dicendi morem, & damnatus primum est ducentis octoginta una sententiis, ut ait Laertius: Tractantibus autem inter se iudicibus, qua poena dignus esset, dixit se soluturum uiginti quinque drachmas. sed his tumultuantibus, existimo, inquit, propter eas res, quas gessi, me in Prytaneo publice ali debere: tum adiectis aliis octoginta sententiis damnatus, & in uincula coniectus, paucis post diebus mortiferum uenenum bibit. RESPONDIT *sese* } Verba Socratis sunt apud Platonem in apologia, οὐκ ἔσθ' ὅτι μᾶλλον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πρέπει οὕτως ὡς τὸν τοιοῦτον ἄνδρα ἐν πρυτανείῳ σιτεῖσθαι, πολύ γε μᾶλλον, ἢ εἴ τις ὑμῶν ἵππῳ, ἢ συνωρίδι, ἢ ζεύγει νενίκηκεν Ὀλυμπιάσιν· ὁ μὲν γὰρ ὑμᾶς ποιεῖ εὐδαίμονας δοκεῖν εἶναι, ἐγὼ δ' εἶναι. καὶ ὁ μὲν τροφῆς οὐδὲν δεῖται, ἐγὼ δὲ δέομαι. εἰ οὖν δεῖ με κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσθαι, τούτου τιμῶμαι, τῆς ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως. id est, Nonne multo magis conuenit eum uirum in Prytaneo nutrire, quam eum, qui aut equo, aut bigis, aut iugo in Olympico certamine uicit? is enim facit, ut uos felices esse uideamini: ego uero, ut sitis: alimentis hic non eget, ego egeo: itaque si mihi pro merito praemium tribuatis, equidem merui, ut mihi uictus in Prytaneo detur. PRYTANEO } Pritaneum, locus erat Athenis, quem Phauorinus ita describit. πρυτανεῖον τὸ κοινὸν ταμεῖον, καὶ οἰκίσκος παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅθεν αἱ κοιναὶ δ' εὐεργεσίαι, καὶ σιτήσεις ἐδίδοντο, Prytaneum communiter promptuarium, & domuncula apud Athenienses, unde communes liberalitates, & annonae dabantur. Et Suidas his uerbis, πρυτανεῖον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οἰκίσκος δημόσιος, ἔνθα ἐσιτοῦντο δημοσίᾳ τῆς τοιαύτης τιμῆς παρ' αὐτοῖς τυχόντες· εὐχὴ δὲ ἦν τῆς τοιαύτης δωρεᾶς τυχεῖν· ἐπὶ γὰρ μεγάλοις κατορθώμασι τὴν τοιαύτην ἀπεδίδοντο χάριν· ἢ πυρὸς ταμεῖον, ἔνθα ἦν πῦρ ἄσβεστον καὶ ηὔχοντο. id est, Prytaneum apud Athenienses, domuncula publica ubi alebantur publice, qui huiusmodi honorem apud ipsos consecuti fuissent: in summis autem uotis erat huiusmodi donum consequi: propter enim magna officia tale beneficium reddebant: aut ignis promptuarium, ubi seruabatur ignis, qui numquam exstinguebatur, & precabantur.

PAVLLVS MANVTIVS. P. MVCIVS } pater Q. Mucij Scaeuolae, pontificis max. collegae L. Crassi in consulatu. hic est P. Scaeuola frater P. Crassi, de quo supra. ERIPITE *nos ex miserijs* } uerba C. Crassi: ex oratione, qua legem Seruiliam suasit. uide infra, & lib. 2. & in paradoxo. V. EORVM, } iudicum, & accusatorum. uide lib. 2. Q. MVCIVS } de pontifice max. loquitur, non de augure, qui huic sermoni intererat. dixisset enim, Hic Q. Mucius. lib. 2.

CICERO

NAm, quod ius ciuile, Crasse, tam uehementer amplexus es: uideo, egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. primum Scaeuolae te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, et incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde, quod in ea tu plus operae, laborisq. consumpseras, cum eius study tibi & hortator, & magister esset domi; ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sane tanta, quantam tu illam esse uis: etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie praesunt. sed uide, Crasse, ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam, concesso, & tradito, spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem: itemq. qui esset orator, iuris eundem esse consultum; praeclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis. nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris esse posse, fuisseq. plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, praeco actionū, cātor formularū, auceps syllabarū. sed, quia

 saepe

saepe utitur orator subsidio iuris in caussis, iccirco istam iuris scientiam eloquentiae tamquam ancillulam, pedisequamq. adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quae maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in caussis, cum ea nescirent, numquamq. didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nā neque illud est mirandū, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eūdē eius mulieris, quae coemptionē fecerit, caussam posse defendere: nec, si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, iccirco qui, quibus uerbis herciscī oportet, nesciat, idē herciscundae familiae caussam agere non possit. Nā, quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti: quae tandem earum causa fuit, quae ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in caussis omnibus, sicut in ipsa M' Curij, quae abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quaero igitur, quid adiuuerit oratorem in his caussis iuris scientia; cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esses nō suo artificio, sed alieno, hoc est nō iuris sciētia, sed eloquētia sustētatus? Equidē hoc saepe audiui: cū aedilitatē P. Crassus peteret; eumq. maior natu, etiā cōsularis Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiā Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi caussa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq. ab eo uerum magis, quam ad suam rem accōmodatum abstulisset; ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit, quaesiuitque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; cōmotum ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentē uenit ita respondere? tum illi fidēter homo peritissimus confirmare, ita se rē habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq. pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij, fratris sui, libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbae disputationem sibi probabilē, et prope ueram uideri. Attamen, quae caussae sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudiciū uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partē iuris in controuersijs ignorare: quae pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem inuenire, a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, uiribusq. torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut praeceptis soceri tui caussam M' Curij defendisti, non arripuisti patrocinium aequitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum. ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partē sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti: cum & illud nimium acumē illuderes: et admirarere ingenium Scaeuolae, qui excogitasset nasci prius oportere, quam mori: cumq. multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiā ridicule, ac facete; ubi si uerba, non rem, sequeremur, confici nihil possit. itaque hilaritatis plenum iudiciū, ac laetitiae fuit. In quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, summa festiuitate & uenustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa caussa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legē recitauit, quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nēpe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptū plurimū ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magistros exercētur omnes, cum in eiusmodi caussis alias scriptum, alias aequitatem defendere docētur. Et credo in illa militis caussa si tu aut heredē, aut militem defendisses; ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim, et oratoriam facultatem, contulisses. tu uero uel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur: uel, si caussam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium; flensq. eum centumuiris commendasset: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT; *non in* XII *tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam, quod inertiam accusas adolescentiū, qui istā artem primum facillimam non ediscant: haec quā sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. Deinde, quod sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quam Manilianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriae censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia & legibus et praemia proposita sint uirtutibus, et supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu, tradi. nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum cauere malum,*

scire possumus. De me autem ipso; cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen caussis satisfacere possim: tibi hoc, Crasse, respondeo; neque me umquam ius ciuile didicisse: neque tamen in iis caussis, quas in iure possem defendere, umquam istam sciētiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus caussa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscēdi; an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, praesertim cum in caussis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc dumtaxat; ne in nostra patria peregrini, atque aduenae esse uideamur? Ac, si iam sit caussa aliqua ad nos delata obscurior; difficile, credo, sit cum hoc Scaeuola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non uenimus, si de tabulis, & praescriptionibus controuersia est, contortas res, & saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata; sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quae sunt oratori necessaria: ut eius industriā in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq. Roscii gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adalescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam uox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus Graecorum more & tragaedorum uoci seruiet: qui & annos cōplures sedentes declamitant; & quotidie, antequam pronunciēnt, uocem cubantes sensim excitant; eadēq. cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ii, quorum caussas receperimus, quam toties, quoties praescribitur, Paeanem, aut Munionem citarimus. quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quae una maxime eloquentiam uel cōmendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantū in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum; quod & summatim percipi sine doctrina potest? & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem; quod uox, & gestus subita sumi, & aliunde arripi nō potest; iuris utilitas ad quamque caussam quamuis repente uel a peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in caussis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paullo ante dictum est, πραγματικοὶ uocantur. in quo nostri omnino melius multa, quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt. sed tamen non fugisset hoc Graecos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorē ipsum erudire in iure ciuili, nō pragmaticum adiutorem dare. Nam, quod dicis senectutem a solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniae magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori necessarium sit, quaerimus. quamquam (quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. quod si ille adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sunt, & quam uaria genera dicendi; & quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus haec tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quam illa summa uis, & contentio, probatur: multiq. oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Laelium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. quod si iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus, talis & uiri, & ciuis, si a litigiosis hominibus non coletur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia: ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine esse ponendum: sed tamquam portum aliquem exspectem istam, quam tu timeas, solitudinem. subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

E X P L A N A T I O

NAM *quod ius*} Tertium contradictionis est de iure ciuili; quod magnificentius ornatum ait esse a Crasso duabus de caussis: & quod Scaeuolae, & quod sibi ipsi Crassus gratificari uellet. CVIVS *artem*} Ars iuris ciuilis dicitur indotata, & incompta, quia leges simplici, & nuda oratione conscriptae sint, sine ullis magnis troporum, & figurarum ornamentis. NAM *si ita*} Antonius multis rebus concessis, disputat iurisprudentiam a Crasso parum apte laudari: syllogismus connexus hoc modo fit,

Si Crassus diceret omnem iureconsultum esse oratorem, & contra, facere duas artes partes inter se, & socias eiusdem dignitatis, eloquentiam, & iuris prudentiam:

Sed Crassus non id dicit, quia putat iuris scientiam posse sine eloquentia consistere, eloquentiam uero sine iure ciuili non putat esse:

Itaque

Itaque duas artes pares non facit, sed iuris scientiam quasi eloquentiae ancillulam statuit.

ITA & ibi} Definitur extenuationis, & contemptus cuiusdam gratia Iureconsultus Leguleius aliquis, & formularis, qui, contemptis reliquis artibus, album & rubricam sequitur: cautus ad prouidendum, & cauendum inre, acutus ad cogitandum, & inueniendum, quod consultoribus respondeat. Praeco, & quasi promulgator actionum, admonens quomodo quaeque caussa agenda sit: cautor formularum, qui praescribit formulas testamentorum, & stipulationum ne sui clientes decipiantur: anceps syllabarum, qui in singulis paene syllabis immoratur, ut controuersiam facere, uel tollere possit. sic pro Caecina ait Cicero, Tum aucupia uerborum, & litterarum tendiculas in inuidiam uocant. QVOD uero} Antonius sequitur eum ordinem in refellendo, quem Crassus in oratione sua tenuit: ac primum eleuat, quae dicta sunt a Crasso de impudentia caussidicorum, qui ius ciuile nesciunt, utiturq. duobus exemplis ut coemptionis, herciscundae familiae: in quo loto genere consequentis reprehensionis academicorum more, & instituto disputat Antonius: & certe Cicero in hoc oratorio dialogo uidetur maluisse contrarias de oratoris definitione disputationes ad Graecorum consuetudinem instituere, quam subtiliter, & limate de natura oratoris disserere. COEMPTIO fiat,} Coemptio fuit uetus contrahendi matrimonij ritus, quo uir, & mulier se quasi mutuo emebant: nam & haec a uiro interrogata, Visne mihi materfamilias esse? respondebat se uelle: & ille uicissim interrogatus stipulabatur se mulieri patremfamilias esse uelle: itaque mulier conueniebat in manum uiri. huc allusit Virgilius, cum ait:

Teq. sibi generum Tethys emat omnibus undis.

HERCISCVNDAE} Herciscere familiam est possessionem patrisfamilias diuidere: actio autem herciscundae familiae (ut ait Caius lib. 10 digest.) proficiscitur ex lege duodecim tabularum: namque coheredibus uolentibus a communione discedere, necessarium uidebatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur: & per herciscundae familiae actionem (ut ait Vlpianus ibidem) diuiditur hereditas, siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex lege duodecim tabularum, siue ex aliqua lege deferebatur hereditas, uel ex senatusconsulto, uel etiam constitutione: & generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas potest, quorum & peti potest. NAM quod maximas} Antonius respondit exemplis a Crasso citatis, quod orator in eiusmodi caussis non iuris scientia, sed eloquentia superior interdum possit euadere: utraque tamen ars potest esse eius rei caussa. ATTAMEN quae} Exemplum est ad eandem quaestionem, quod eloquentia prudentiam iuris non requirat, quia Sergius Galba orator ignarus iuris, de iure ipso melius cuidam rustico respondit, quam P. Crassus iuris peritissimus: de quo ante dictum est.

Dilemma est ita conclusum,

Si certum ius est, de eo nulla potest esse lis: si uero dubium, cum orator iureconsultum consuluerit, caussam poterit optime dicere:

Sed ius aut certum est, aut dubium:

Ergo de iure aut nulla est lis, aut, cum orator didicerit, melius de eo dicet, quam iureconsultus.

AMANTATAS hastas} Allegoria est a iaculatoribus, qui hastas amento, id est, loro nunciunt, & religant, ut firmata manu uehementius eas torqueant: qua similitudine firmissimae probationes in caussis hastae amentatae dicuntur. Cicero in Bruto, Vt hastae uelitibus amentatae traduntur, sic oratori argumenta. NISI uero} Antonius illustrat secundam partem dilemmatis dissoluendi a quibusdam exemplis a Crasso prius citatis, respondet igitur ad sextum exemplum de caussa Curiana, & iure hereditatis: ubi Crassus non iuris, sed eloquentiae subsidio, & uirtibus Curium defendit, & exinde concludit maximas caussas sine scientia iuris ab oratore tractari posse. ET, credo,} Ironia est ad eleuandum primum exemplum prolatum a Crasso de caussa militis, de cuius morte, cum falsus rumor allatus esset, & pater alium quendam scripsisset heredem, miles Romam reuersus, de bonis paternis egit in iudicio. VTI lingua} Versiculus erat in duodecim tabulis, (Vti lingua nuncupassit, ita ius esto,) id est, quod quis ore pronunciauerit, ratum esto: Crassus igitur si militem defenderet, diceret seruiendo suae caussae hunc uersum non esse duodecim tabularum, sed potius magicum, & prodigiosum, quia si uerba legis huius sequamur, interdum in errorem deducemur, ut exempli gratia, apparet in testamento patrisfamilias, qui alium quam filium militem scripserat, & nuncuparat heredem: non enim oportuit iudices uerba testamenti sequi, sed aequitatem caussae. NAM quod} Antonius strictim & cursim dissoluit quaedam larius dicta a Crasso de inertia caussidicorum, qui ius ciuile non discunt: ac primum negat eam scientiam esse facilem, duobus argumentis. & quod ita iureconsulti iudicent, & quod haec scientia nondum in artem redacta sit, sed adhuc confusa & perturbata. NEC quisquam est} Secundum principale argumentum Crassi item confutatur ab exemplo maiorum. Homines libentius ediscunt Teucrum tragoediam Pacuuij, quam libros Manilij de iure: non est igitur iucunda iuris scientia. M. Pacuuius scripsit Tragoediam de Teucro Telamonio, qui, Aiace fratre ad Troiam interempto, & patrem, & patriam fugiens, exsulium sibi in Cypro delegit. M. Manilius iureconsultus perscripserat leges, & formulas rerum uenalium uendendarum, quibus cauebat, ne damnum acciperet uenditor, aut emptor: qualis est illa apud Varronem de bubus, Lib. 2. Eos enim emimus domitos, stipulamur: sic, illosce boues sanos esse, noxisque praestari, Spondesne? Paullo uerbosius haec qui Manil j actiones sequuntur. Ibidem, Emptio equina similis fere, & boum, & asinorum, quod in eisdem rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij legibus sunt perscripta. TV autem} Respondet argumento de antiquis legibus, quod hae fere in usu nullae sint, & idcirco earum cognitio non admodum utilis sit. QVOD uero} Negat metu legum bonos ciues fieri, quia uirtus amore tradatur hominibus: sed hoc leue & captiosum est: ut enim uiri boni praemio adducuntur ad uirtutem, sic etiam improbi poena reuocantur a uitijs. SI modo} Socrates in Menone negat uirtutem doctrina comparari, quia nulli sint praeceptores tradendae

uirtutis,

uirtutis,& ad extremum concludit eam nobis diuinitus tradi. *De me autem* Antonius respondet de seipso per concessionem,quod ius ciuile non didicerit: probatq. illud non esse oratori necessario perdiscendum: argumentum est a simili. Vt rusticas res sine arte & libris usu quodam communi notas habemus, ita in legibus, & iure ciuili communi quadam prudentia, & intelligentia contenti esse debemus: sed ad hanc similitudinem possit quis ita respondere,

Si ad naturam & communem usum doctrina quaedam accesserit, uirtutem, & scientiam multo praestantiorem, & perfectiorem exsistere.

MAGONIS Mago Carthaginiensis Punica lingua composuit uiginti octo libros de re Rustica, qui ex Senatusconsulto in Latinum sermonem conuersi sunt,ut Columella ait. huuc Magonem Lib. 1.Geor. Virgilius est imitatus,ut ait Seruius. *Ac si iam sit* Si de iure(inquit Antonius) dubium est,uel orator iurisperitum consulit, uel litigator rem plane consultam defert ad oratorem. *An uero sit* Argumentum est a collatione maiorum cum minoribus.Orator caussas difficiles, & multis circumstantijs implicatas, cum opus est, ad tempus perdiscit: cur non igitur leges, & responsa,cum opus erit,ad tempus cognoscet? *Nihil ne igitur* Prolepsis haec soluitur a dissimili: licet ius ciuile prosit oratori, non est tamen in eo,oratori magnopere elaborandum: qui locus illustratur a maiori ad minus: Orator Graecorum more uocem, & gestum non exercebit, quamuis utraque res sit ei ualde necessaria, quanto igitur leuiore studio ad cognitionem iuris descendet? in prima parte comparationis declaratur multum studium Graecorum circa uocis, & gestus excitationem, & conformationem. PAEANEM Paean,& Nomion hymni sunt in honorem Apollinis olim celebrati, & cantati, & ex ipsius dei cognominibus sic appellati. nam Apollo a Graecis cognominatus est Paean, uel ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, id est, a sedandis molestijs: uel ἀπὸ τοῦ παίειν, id est, a feriendo, quod radijs feriat. Et Arcades Apollinem νομίον appellant, quod ab eo se ferunt leges accepisse; ut ait Cicero.Lib.de nat.deor. In quibusdam exẽplaribus legimus Munionem corrupta uoce, pro Nomionem. *Et hanc habet* Dissimilitudo uocis, & gestus a iure ciuili approbatur,ab exemplis dissimilibus; Graeci oratores consulunt iurisperitos, doctos quidem, sed infimos homines,& paene ministros suos, Romae uero iureconsulti clarissimi,& praestantissimi sunt & habentur. *Nam quod dicis* Antonius refellit argumentum Crassi de celebritate iureconsulti in senectute, ab alijs caussis: quod pecunia & eloquentia possunt etiam efficere, ut domus senis celebris, & frequentata sit: in quo Antonius cum Crasso leuissime pugnat, praesertim cum hae tres caussae unius, & eiusdem effectus esse possint. *Sed nos non* Probat,oratorem,quantumuis senex sit, caussas agere posse,licet paullo remissius. Argumentum est a collatione minoris. Roscius cum in senectute ageret fabulam, uel canticum saltaret, iubebat tibicinem non incitatos,ut antea,sed tardiores modos efficere: Quanto igitur facilius orator in caussis agendis, aliquid in senectute relaxabit? Libro primo de legibus Atticus similiter disputat, atque hic Antonius: nam cum Cicero dixisset se non recusare, quominus is patrio more sedens in solio, consulentibus responderet, senectutisque non inertis grato, & honesto munere fungeretur: Atqui uereor(inquit Atticus) ne istam caussam nemo noscat,tibique semper dicendum sit, sed eo magis, quod tute ipse murasti, & aliud genus dicendi instituisti: ut, quemadmodum Roscius familiaris tuus in senectute numeros in cantu cecinerat, ipsasq. tardiores fecerat tibias, sic tu a contentionibus,quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum a philosophorum tenuitate absit, quod sustinere, uel cum summa senectus posse uideatur nullam tibi a caussis uideo dari uacationem. *Neque enim* Illustratio secundae partis collationis, ab exemplis oratorum, ut Scipionis, & Laelij, qui sine uehementi contentione uocis caussas agebant. *Equidem tantum* Antonius refellit argumentum Crassi ex contrarijs, Subsidium senectutis est solitudo, non igitur clientum frequentia. *Sed tamquam* Similitudo a nautis, qui ut ex longa nauigatione in portum ueniunt plenum quietis, ita senex ex longa uita in tranquillam, & otiosam solitudinem confugere debet.

PAVLLVS MANVTIVS. *Deinde, quod sit plena delectationis.* Coniunge cum illa parte: Quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: deinde, quod sit plena delectationis. quorum alterum, quam sit facilis, ipse uideris: in altero, tibi remittunt omnes istam uoluptatem. PAEANEM, *aut Munionem* nisi fallor, hic potius de hymnis, quam de pedibus, ut putarunt non nulli, mentio fit. nam paean hymnus est, non pes; paeon autem pes, non hymnus. at hic non paeon, sed paean nominatur, quem esse hymnum, uel hic unus Homeri uersus indicat. ἰλ. α.

οἱ δὲ πανήμεροι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο
καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν.

praeterea uerbum, Citarimus, mihi quidem conuenire magis in hymnum, quam in pedem, uidetur. & Catullus:

,, Dicite o Hymenaee hymen
,, Hymen o Hymenaee:
,, Vt Lubentius audiens
,, Se citarier ad suum
,, Munus, huc aditum ferat. & Horat.Sat.3.
,, - Si collibuisset; ab ouo
,, Vsque ad mala citaret, Io Bacche. Assentior igitur uiro in primis erudito, & ingenioso, Hadriano Turnebo; qui,pro Munionem,quod mendosum uidetur,arbitratur esse reponendum, Nomionem. Arcades enim νομίον uocabant Apollinem, quod eis dedisse leges putaretur, ut ait Cicero lib.3 de nat. de.hinc hymni nomen, ut Paeam, Apollini cantatus. Proclus etiam legendus περὶ τραγῳδίας.

CICE-

CICERO

RELIQVA uero, etiam si adiuuant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam: si quando opus erit, a uiro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longo mutuabor. neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multum spatij mihi habere uidentur: si modo ea facere, & persequi uolent, quae a te, Crasse praecepta sunt, qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere uisus es huic aetati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. nam, & subitae ad propositas caussas exercitationes, & accuratae, & meditatae commentationes, ac stylus ille tuus, quē tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis suae cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita, uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi caussa, disputatio, non mediocris contentionis est, uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile: quod, mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. uoluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistique, non tam ea, quae recta essent, probari, quam, quae praua sint, fastidijs adhaerescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus spectari puto. itaque nos raucos saepe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque caussa: at Aesopum, si paullum irraucuerit, explodi. a quibus enim nihil praeter uoluptatem aurium, quaeritur: in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. in eloquentia autem multa sunt, quae teneant: quae si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quae sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq. ceteris studijs, quamuis ea sint ampla, atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur: imiteturq. illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Athenienfem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq. labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia, industriaq. superaret: cumq. ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum, continenda anima, in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binae ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriae proditum est, coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronunciare consuescebat; neque id consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior: cetera, quae collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere seiuncta esse arbitror. Haec cum Antonius dixisset; sane dubitare uisus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus: Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis: atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine; qua tibi nemo umquam praestitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq. eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his praesertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs; neque quidquam amplius afferet, quam quod caussarum necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorem praesertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officijs, praeceptisq. oratoris quaesita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scaeuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paullum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scaeuola, Sane, inquit, uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturum esse Laelio: libenter audirem Antonium. & cum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit; quam iucundus, quod se id nescire confessus est.

EXPLANATIO

RELIQVA *uero* } Quartum contradictionis caput est de historia, & antiquitatis scientia, quam quidem non negat Antonius oratori prodesse, sed cum opus erit, ab historicis posse peti dicit. NEQVE *repugnabo* } Quinctum caput de uaria & multiplici exercitationis ratione, ut lectionis, scriptionis, auditionis, disputationis, declamationis, leuiter reprehenditur, quod adolescentes in his studijs diutius immorari non possint. ILLVD *uero* } Sextum & ultimum de perfectione oratoris illustrata fuerant a Crasso similitudine Roscij histrionis, quam Antonius nunc euertit per dissimilitudinem: Antonius orator raucus in foro toleratur: Aesopus histrio si raucus esset, in scena non toleraretur. RAVCOS *saepe* } Cicero in Bruto de Antonio sic ait, Vox permanens erat in Antonio, uerum subrauca natura, sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat: habebat

enim

enim flexibile quiddam in quaestionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam. ERGO *ut ad* } Hactenus Antonius reprehendit definitionem oratoris a Crasso descripti, uelut multis rebus alienis superuacuam, & redundantem scientia politica, philosophia, iurisprudentia, & historia: tandem concludit definitionem mediocris oratoris, quam initio disputationis suae constituerat, & exemplo Demosthenis illustrat, quo uehementius adolescentes ad eloquentiae studium incitet. Illud autem, quod in Crassi & Antonij disputatione monuimus, ad extremum etiam nobis repetendum est oratoris nomine definiri in hoc dialogo actorem ciuilium caussarum, qui multis rebus & artibus ad agendum sit instructus, non autem unius artis hominem, qui praeceptis, & ratione, & propria quadam facultate distinctus sit a ceteris singularibus disciplinis. ATHENIENSEM } Plutarchus scribit, Demosthenem, cum propter haesitantiam linguae, & angustias spiritus in Pyraeeum secessisset, a Thrasio Eunomio sene ad temp. reuocatum fuisse: rursusq. cum a populo irrideretur, hortatu Satyri histrionis in pronunciandis uersibus Euripidis & Sophoclis ita se exercuisse, ut non prior Demosthenes, sed alter uideretur: eundemq. aedificasse Phalericum, locum quendam subterraneum, in quem quotidie descendens gestum & motum corporis fingeret, uocemq. exerceret: nonnumquam etiam duos aut tres menses domi inclusum declamitasse abrasa parte capitis, ut sibi domo exeundi facultatem praeriperet. CETERA *quae* } Haec distinctio rhetoricae artis a ceteris artibus uerissima est, quia aliud est in aliqua arte aliquem aliarum rerum usum esse necessarium, aliud artis ipsius esse proprium. Atque hoc argumento non tantum Antonius Crassum, sed quiuis ipsum Antonium refellere possit, qui nomine unius artis rhetoricae dialecticam inuentionis & dispositionis artem confuderit. HAEC *cum Antonius* } Finis est dialogi, ubi ex audientium assensione disputatio excellentium oratorum commendatur. OPERARIVM *nobis* } Cicero per Crassum indicat Antonium εἰρωνικῶς locutum esse, uel potius Academicorum more, qui de rebus propositis in utramque partem disputant, quae Antonij εἰρώνεια secundo oratorio dialogo magis intelligitur, ubi Antonius sententiam Crassi de oratore disputat. TV *autem* } Transitus significatur ad τεχνολογίαν, id est, rhetoricae artis explicationem: Antonius enim ab adolescentibus rogatus fuerat, non ut Crassum refelleret, sed ut de praeceptis rhetoricis diceret: itaque Antoniani muneris partes renouantur a Crasso, ut interea se praeparet Antonius ad proximi diei disputationem de praeceptis artis rhetoricae. NVNC *& Scaeuola* } Cicero libro quarto ad Atticum rationem reddit, cur Scaeuolae discessum absoluto primo dialogo finxerit: Feci (inquit) idem quod in politia deus ille noster Plato, cum in Peiraeeum Socrates uenisset ad Cephalum locupletem & festiuum senem, quoad primus ille sermo haberetur, adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime locutus esset, ad rem diuinam dicit se uelle discedere, neque postea reuertitur: credo Platonem uix putasse satis consonum fore, si hominem id aetatis in tam longo sermone diutius retinuisset: multo ego satius hoc mihi cauendum putaui in Scaeuola, qui erat & aetate & ualetudine ea, qua tu esse meministi, & his honoribus, ut uix satis decorum uideretur, eum plures dies esse in Crassi Tusculano: & erat primi diei sermo non alienus a Scaeuolae studijs: reliqui libri τεχνολογίαν habent, ut scis: huic ioculatoriae disputationi senem illum, ut noras, interesse sane nolui.

PAVLLVS. MANVTIVS. LAELIO: } miror huoc Laelium, de quo antea nulla facta mentio est, sine praenomine nominari. non enim, significari C. Laelium, Q. Mucii auguris socerum, temporis ratio patitur: de quo iam, ut de mortuo, quater aut quinquies in hoc libro sermo habitus est.

IN M·TVLLII·CICERONIS LIBRVM·SECVNDVM DE·ORATORE

Praefatio Audomari Talaei

AD.CAROLVM.LOTHARINGVM CARDINALEM·ILLVSTRISSIMVM

SVPERIORE dialogo (Carole Lotharinge Cardinalis) magna eloquentia tractatus & ornatus est politicus orator, seu actor ciuilium caussarum, perfectus & eloquens a Crasso, mediocris & disertus ab Antonio: est enim Ciceronis oratio uerborum uel proprietate, uel modificatione, uel conformatione plane singularis: nec tamen tam accurate logicis definiendi legibus distinctus & definitus est. Reliquis duobus libris oratoria & forensis τεχνολογία describitur, quam Antonius & Craßus sic partiuntur inter se, ut ille de inuentione, dispositione, & memoria, hic de elocutione, & actione dicturus sit. Quae partitio non solum dialecticam, cuius tres primae partes propriae sunt, a rhetorica distinguit, cui proprie subijciuntur elocutio & actio, sed etiam decore & apte utrique personae suum munus attribuit, ut Antonius tres dialecticas uirtutes exponat, quia in eo plus fuit prudentiae: Craßus duas rhetoricas uirtutes, quia plus habuit eloquentiae. Atque, ut ratio secundi dialogi constet, Cicero primam caussam scriptionis praefatur, deinde exponit congressus hominum, qui in hoc dialogo loquuntur: tum uero Marcus Antonius, princeps huius sermonis, exordio ab eloquentiae laudibus magnifice sumpto, de materia oratoris, de natura, & de prima institutione dicere incipit. Materiam oratoris, quae artem & praecepta requirit, in duobus generibus caußarum constituit, lite & deliberatione. Naturam oratoris excellentissimam quaerit, quae optimos quosque & excellentissimos oratores, primum in schola sibi ad imitandum proponat: deinde, cum se satis diu multumq. in dicendo & scribendo exercuerit, in forum ueniat, & caussam a se delatam penitus cognoscat atque meditetur. Cum igitur forensibus caussis agendis, atque tractandis tres artes prudentiae maxime inseruiant, inuentio, dispositio, & memoria, ob id eloquentiae forensis & popularis partes efficiuntur, & a Cicerone deinceps explicantur: &, quod ad decorum doctrinae attinet, dantur Antonio partes docendae inuentionis, quia peracutus homo fuit, & ualde subtilis ad inueniendum quid quaque de re dici posset. Cicero in Bruto, Omnia (inquit) in mentem ueniebant Antonio. Cumq. tripertita sit in rhetorum scholis inuentio, una ad docendum, altera ad mouendum, tertia ad delectandum, de duabus quidem primis differit Antonius, quia in utraque plurimum ualuerit: tertiam uero, quae est in iocis & facetijs, non attingit: quia ad iocandum minus habilis & aptus fuerit, & in Iulium Caesarem reijcit hominem illis temporibus facetissimum. Cicero in Bruto, Festiuitate, (ait) & facetijs Caius Iulius Lucij frater, & superioribus suis & aequalibus omnibus praestitit, oratorq. fuit minime ille quidem uehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior: sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoedijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Finito

sermone de iocis, Marcus Antonius dispositionis artem in generibus caussarum docendam suscipit, nec indecore: fuit enim prudens & eximius in agendis caussis collocator rerum & argumentorum. Cicero in Bruto, Omnia suo quaeq. loco ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab imperatore equites, pedites leuis armaturae: sic ab illo in maxime opportunis partibus orationis collocabantur: Postremo tradit Antonius artem quoque memoriae, quia memoriam excellentem habuerit. Cicero in Bruto, Erat summa memoria, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita semper erat paratus, ut indices illo dicente uiderentur non satis parati ad canendum fuisse. Quamobrem in his tribus ingenij & prudentiae disciplinis tradendis & explicandis, ita ratio personarum habita est, ut M. Antonius fidei & motus, Caius Iulius facetiarum locos apte & conuenienter exponat: idemq. M. Antonius de arte dispositionis & memoriae disputet. Quae cum leges, Cardinalis illustrissime, in his nobilissimis & doctissimis uiris laetaberis ea te recognoscere, quae natura in primis & ingenio auctore, deinde etiam magna doctrinae diligentia & exercitatione consecutus es. Dicerem enim quantum sit acumen ingenij tui non solum in consilio, sed etiam gratia: immo etiam cum res postulat, uehementia, quantum in ordine iudicium, quanta infinitarum rerum memoria, nisi te uirtutis tuae tacita meditatione, quam publica praedicatione, frui malle certo scirem. Quare secundi dialogi secundas etiam explicationes nostras quaeso accipe, uel potius in tuo nomine harum rerum cupidis & studiosis communitati permitte, ac patere.

M. TVLLII. CICERONIS DE. ORATORE AD. Q. FRATREM

LIBER. II

CICERO

Agna, nobis pueris, Quincte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiße. erantq. multi, qui, quamquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent: ut, si homines non eruditi summam eßent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster eße labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi uiri, studium uideretur. quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq. saepe narrauit. Cumq. nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filijs, & ea disceremus, quae Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud saepe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & Graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur: & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq. ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quamquam saepe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidißet: tamen ipse adolescentulus, quantum illius iuuentis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe quaesiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uarijsq. sermonibus, nullius rei, quae quidem eßet in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Graecos uideretur. Quorum cōsilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutae scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere umquam, & praestare potuisse. Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionē, cuius terminis saepta teneatur. Omnia, quaecumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuiße fateor: talem uero exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tātam prudentiam pertinerent, tantamq. dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuißent, mandarem litteris: uel ut illa opinio, quae semper fuisset, tolleretur, alterum nō doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: uel ut ea, quae existimarem a summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem litteris, si ulle modo assequi, complectiq. potuißem: uel mehercule etiā

ut laudem eorum, iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque a silentio uindicarem. nam, si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent; minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed, cum alter non multum, quod quidem exstaret, & id ipsum adolescēs, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc a me tantis hominum ingenijs putaui; ut, cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam resellente: sed edo haec ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt; ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & praesentium memoria teste commendemus. Nec uero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor, ut erudiam. quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed, quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorē, sed paene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam a summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq. dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq. ueniamus.

EXPLANATIO

AGNA *nobis*} Tria sunt futurae disputationis distincta prooemia: Primum scribitur ad laudem Crassi & Antonij: Secundum ad apparatum dialogi: Tertium est M. Antonij aggredientis ad dicendum de eloquentiae doctrina. In illo primo Cicero occurrit opinioni hominum de Crasso & Antonio uulgo habitis indoctis: & πρόληψιν ad hunc modum concludit:

Si Crassus & Antonius sine artium scientia summi oratores fuerunt, non est ad eloquentiam consequendam necessaria artium cognitio:

Sed Crassus & Antonius sine artium scientia summi oratores fuerunt:

Non igitur necessaria est ad eloquentiam consequendam artium cognitio.

Assumptio praecedit, & publico hominum testimonio confirmatur.

QVOS, *tum*} Eleuat publicam opinionem de Crasso & Antonio domesticis auctoritatibus eorum, qui illis familiares fueruut: Cicero pater, & C. Aculeo de Crassi, & L. Cicero patruus de Antonij eruditione & doctrina multa nobis narrarunt. Errant igitur, qui illos putant indoctos & imperitos fuisse. CVMQ. *nos*} Altera de Crassi eruditione probatio sumitur ex eius ipsius factis: Crassus optime Graece loquebatur, & cum doctoribus artium praeclare disserebat: Itaque non parum doctus & eruditus erat Crassus. DE *Antonio*} Adiungit ad L. Ciceronis patrui testimonium suam ipsius sententiam: Antonius mihi uisus est ex multis eius sermonibus nihil nescire: Non igitur fuit rudis & expers bonarum literarum, sicut uulgo existimabatur. SED *fuit hoc*} Crassus & Antonius materiam huius falsae de se opinionis praebuerunt: Crassus uideri nolebat Graecorum scholas & artes negligere, Antonius nescire. Crassus libro primo de Oratore, Quid mihi nunc uos (inquit) tamquam alicui Graeculo otioso & loquaci, & fortasse docto & erudito, quaestiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, non semper irrisisse potius istorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quaereret? Antonius hoc libro secundo, Verum (inquit) ex me audies, Catule: semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificij alicuius, deinde qui nullam Graecarum rerum significationem daret. ILLVD *autem*} Probat in Crasso & Antonio summam fuisse liberalium artium doctrinam, quia summa fuit in his eloquentia: Syllogismus simplex est primi generis:

Omnis excellens orator multis & magnis artibus est instructus:

Crassus & Antonius summi fuerunt oratores:

Vterque igitur sapiens, & magnis artibus instructus fuit.

Propositio illustratur dissimilitudine eloquentiae, & reliquarum artium. Ceterae artes seipsae tuentur singulae, ut Grammaticus artis suae facultate recte scribere, & loqui potest: Orator uero rhetoricae artis facultate non est contentus, sed alijs artibus indiget: quae Ciceronis opinio de politico homine minus absurda fuerit, sed tamen inepta: quia, quamuis tali homini non rhetorica solum, sed omnes artes essent necessariae, tamen tam inepte uir politicus compararetur ceterarum artium hominibus, quam si animal uelut species aliqua cum honine, leone, equo, ceterisque specialialibus animalium formis compararetur: talis enim orator, quem Cicero fingit, non est unius artis homo, sed omnium artium. Verum, si (ut saepe iam dixi) omnes artes, ut debent, praeceptis distinguantur, & facultatibus, eloquentia tam suis finibus elocutionis, & pronunciationis contenta erit, quam ceterae artes suis partibus, ex quibus constant, & absoluuntur singulae. QVARE

equidem

equidem } Assumptio & complexio simul sunt, & declarantur argumento simili inductionis: Italia & Graecia multos homines disertos sine summa rerum scientia habuit, ac perfectos; quales Crassus & Antonius fuerunt, sine summa rerum scientia non habuit. QVO *etiam* } Descendit ad commemorandas caussas huius institutae scriptionis; quarum duae primae hinc longe ante, apte tamen, & ad dignitatem dialogi decore finguntur: neque enim fuit tanta in Crasso, & Antonio doctrina; quanta tribuitur: neque talis umquam de Oratore ab illis sermo est habitus, & tamen ad fictionis gratiam, & dignitatem multum interest, ut tales fuisse dicantur. Tertia uero caussa magnam habet significationem cuiusdam pietatis erga Crassum, & Antonium, & huic dialogo maxime conuenit: multo enim sapientius, & modestius facit, dum alienis personis laudem suam, & sibi proprie debitam tribuit, quam si horum dialogorum doctrinam, & elegantiam sibi arrogaret. NAM *si ex scriptis* } Confirmatio proximae tertiae rationis, & syllogismus connexus hoc modo.

Si Crassus & Antonius multa scripsissent, de his hominibus non esset mihi scribendum:

Sed non multa scripserunt, quae quidem exstent:

Quare de ingenijs eorum mihi scribendum putaui.

Antonius libellum de Oratore adolescentulus immaturo, & iudicio, & stylo scripsit: Crassus orationem unam pro Licinia uirgine, alteram de colonia Narbonensi, tertiam pro lege Seruilia, quartam pro Caepione. lege Ciceronem in Bruto. QVOD *hoc etiam* } Postremum argumentum suscepti operis tractatur a dissimilibus: Non scribo de ignotis hominibus, & a nostra memoria procul remotis: ut de eloquentia L. Sergij Galbae, qui fuit grandis, & paene tragicus orator: aut C. Carbonis, qui fuit orator canorus, & uolubilis, & satis acer, atque idem uehemens, & ualde dulcis, & perfacetus, & in multis iudicijs caussisq. cognitus, ut scriptum est in Bruto: sed scribo de hominibus doctissimis & eloquentissimis, quos aetas nostra nouit & celebrauit. NEC *uero te* } Extenuat nuncupationem operis: primum extenuationis argumentum est ex remotione finis: Non scribo, ut te erudiam. Secundum ex dissimilibus: Quamuis eloquentiae forensis studium contempseris, non tamen hunc sermonem, quem instituo, propter eos, qui hic loquuntur, aspernabere. Q. Cicero in otio poesim, in negotio militiam secutus est, caussarum ciuilium actor & patronus esse noluit, cuius rei tres caussae commemorantur per disiunctionem, uel iudicium, uel metus, uel oratorum in urbe frequentia. VT *ille pater* } Isocrates pater eloquentiae, qui in Graecia plurimos genuit oratores, primusq. instituit mollioribus uerbis, & numeris explere sententias, multa quidem in otio ludicrae exercitationis gratia scripsit, sed forum & caussas numquam attigit, ut de se ipso testis est in oratione de permutatione facultatum. Caussas eiusce rei duas ipse reddit in Panathenaico infirmitatem uocis, & timiditatem naturae. Τὴν δὲ φύσιν εἰδὼς πρὸς μὲν τὰς πράξεις ἀρρωστοτέραν, καὶ μαλακωτέραν οὖσαν τοῦ δέοντος, πρὸς δὲ τοὺς λόγους οὐδ' ἁπλῆν, οὐδὲ πανταχῇ χρησίμην, οὕτω γὰρ ἐνδεὴς ἀμφοτέρων ἐγενόμην τῶν μεγίστην δύναμιν ἐχόντων παρ' ὑμῖν, φωνῆς ἱκανῆς, καὶ τόλμης, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος τῶν πολιτῶν. Id est, Naturam quidem ad actiones uidi imbecilliorem & molliorem, quam sit opus, ad dicendum etiam neque facilem, neque ubiuis commodam; tam enim his duabus rebus, quae apud nos maximum pondus habent, indigeo idonea uoce, & audacia, quam haud scio, an quisquam alius ciuium. NIHIL *enim* } Haec futuri sermonis laus ad Ciceronis ingenium, & studium, & doctrinam, & usum referenda est: sed decore in alienis personis uelatur: ut enim de seipso praedicare deforme est, sic ueras, & proprias laudes personis alienis adscribere, ingenuum est, & praedicabile, & laudandum.

PAVLLVS. MANVTIVS. MVLTOS *& ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor.* } sic puto Ciceronem scripsisse: uerbum enim, Fuisse ad illud propinquius retulit, Magna laude dicendi. sed, Ingenijs fuisse, non dicitur usitate. Si diceret, Excellentibus ingenijs fuisse: ualde probarem. ALTER *non multum, alter nihil admodum scripti reliquisset;* } non multum scripti Crassus, nihil admodum reliquit Antonius. Crassi exstabant haec, partes quaedam orationis, quam pro Licinia uirgine, annos XXVII. natus, habuit: oratio de colonia Narbonensi deducenda: oratio, qua suasit legem Seruiliam Caepionis, de iudicijs ab equestri ordine ad senatum transferendis, quam habuit anno aetatis XXXIV. praeterea non oratio, sed orationis commentarium paullo plenius, pro Q. Caepione, contra Cn. Domitium collegam suum in censura. haec tantum exstabant a Crasso scripta, quae nominantur in Bruto. Ab Antonio autem nihil fere dicit relictum, quia reliquerat libellum unum de ratione dicendi, eumq. satis exsilem; de quo alibi.

CICERO

*P*OSTERO *igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet; Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eo Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq. admirati, maiorem aliquam esse caussam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem, Crassus, numquid nam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus; etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Caesar de Tusculano suo; dixit mihi, a se Scaeuolam hic euntem esse conuentum, ex quo mira quaedam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tamquam in schola prope ad Graecorum consuetudinem disputasse. ita me frater exorauit, me ipsum non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen, ne molesti uobis interueniremus.*

teruenirernus, ut huc secum uenirem. Etenim Scaeuolam ita dicere aiebnt, bonam pnrtem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Caesari attribues: si familiarius, utrique nostrum. nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus. Equidem, quaecumque caussa nos huc attulisset, laetarer, cum apud me uiderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tnmen, uere dicam, quaeuis mallem fuisset, qunm ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, qunm hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpn mea, contigit: qui, dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq. id, quod ne ndolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, qnae doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum uenistis. Tum Caesnr, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itnque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris mens, aut Cotta plur, quã ego, apud te ualere uideãtur: et te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuae suauitatis aliquid impertias. sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committnm, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Caesar, ex omnibus Latinis uerbis huius uerbi uim uel maximã semper putaui. quem nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non sit aptus: idq. in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam, qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est eruditissima illa Graecorum natio: itaque, quod uim huius mali Graeci non uident; ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quaeras omnia; quo modo Graeci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quae sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare. hoc nos nb istis adolescentibus facere inuiti, & recusnntes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Graeci quidem, inqnit, Crnsse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq. omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Graecorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq. fugiebant. Ac, si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur: in quo porticus haec ipsa, ubi inambulamus, & palaestra, & tot locis sessiones, gymnasiornm, & Graecarum disputationũ memoriam quodnm modo commoueãt: aut importunũ tempus in tanto otio; quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est: aut homines ab hoc genere disputationis alieni: qui omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crnssus, ego alio modo interpretor; qui primum palaestram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Grnecos exercitationis & delectationis cnussa, non disputationis, inuenisse arbitror. nam & snecnlis multis ante gymnasia inuenta sunt; quam in his philosophi gnrrire coeperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tnmen eorum nuditores discum audire, quam philosophum, malunt. qui simul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputnntem philosophum omnes unctionis caussa relinquunt. ita leuissimnm delectntionem grauissimae, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Saepe ex socero meo audiui, cum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari; eosq. incredibiliter repuernscere esse solitos, cum rus ex urbe tamquam ex uinculis euolnuissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen itn solet unrrnre Scaeuola, conchas eos, et umbilicos ad Caietam & nd Lucrinũ legere consuesse, et ad omnem animi remissionem, ludumq. descendere. Sic enim se res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procrentionis, atque utilitatis suae caussa fingere, & construere nidos, easdem nutem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui caussa passim ac libere, solutas opere, uolitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore: itaque illud, quod ego in caussa Curiana Scaeuolne dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam, si, inquam, Scaeuola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tnbulis ueniemus: omnium testamẽta tu scribes unus. quid igitur, inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cum huc ueni, hoc ipsum, nihil agere, et plane cessare, delectat. Nam, quod addidisti tertium; nos eos esse, qni uitam suauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus, et per urbanus, dicere solebat, ea, quae scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit; Persium non curo legere: (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) Laelium Decimum uolo, quẽ cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apnd uos. mnlo enim non intelligi rationem meam, quam reprehendi.

Tum Caesar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauasse opernm, quod huc uenerim: nam haec ipsa recusatio disputationis, disputatio quaednm fuit mihi quidem periucunda. Sed, cur impedimus Antonium? cuius audio esse pnrtes, ut de tetta eloquentia disserat: quemq. iamdudum & Cotta, & Sulpicius exspectant.

ſpectant. Ego uero, inquit Craſſus, neque Antonium uerbū facere patiar: et ipſe obmuteſcam, niſi prius a nobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat; ego, inquit Iulius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem condicione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit: & ſimul, Praeciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt: quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit.

EXPLANATIO

POSTERO *igitur*} Tranſitus eſt a primo exurdio ad ſecundum, & a ſuperiore dialogu ad captandam occaſionem ſecundi, ubi primum ex circumſtantijs adhibitis loci & temporis deſcribitur congreſſus eorum, qui huic dialogu interfuerunt: &, quia ſuperiore die Catulus & Caeſar non affuerunt diſputationi, quorum tamen alter ſenior aetate profuturus ſit ad moderandum ſermonem, alter facetus & urbanus ad diſputandum de iocis & facetijs, ne uideantur temere irruiſſe in hunc dialogum, fingitur occaſio & ratio aduentus utriuſque. Catulus igitur interpoſita excuſatione duplicem cauſſam affert ſui aduentus, & quod feriae eſſent celebrandis Romanis ludis, & quod hortatu Iulij huc ueniſſet ea mente & ſpe, ut reliquum ſermonem de eloquentia ex Craſſo audiret. Eſt autem obſeruandum in hoc toto genere ſermonis mirificum perſonarum decorum exprimi, dum Catulus & Iulius ex Craſſo ſermonem aliquem elicere conantur, & Craſſus retinendae ſenilis grauitatis gratia munus hoc totum diſputationis in Antonium reijcit. QVEM *ego toties*} Sic Sulpicius libro primo de Craſſo ait, Ego, qui ab ineunte aetate incenſus eſſem ſtudio utriuſque ueſtrum, Craſſi uero etiam amore, cum ab eo nuſquam diſcederem, uerbum ex eo numquam elicere potui de ui & ratione dicendi, cum per me ipſum egiſſem, & per Druſum ſaepe tentaſſem. ITAQVE *frater*} Haec finguntur ad ſignificandam excellentiam futuri ſermonis, ad quem audiendum principes accurrunt: hoc enim oratoris boni ſignum eſt, ut ait Cicero in Bruto. TVM *Craſſus*,} Craſſus eleuat ſuperioris ſermonis ſibi tributam laudem, & ſeipſum paene leuitatis accuſat: in quo grauitas Craſſi retinetur. hinc illa ſunt Craſſi in heſterno ſermone, ſuperiore dialogo: Dicam equidem (ait) quoniam inſtitui, petamq. a uobis, ne has meas ineptias efferatis. Item, Nam quid ineptius, quam de dicendo dicere? praeſertim cum ipſum dicere numquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium. Item, Ego uero (inquit Craſſus) ſatis mirari nequeo etiam te haec, Scaeuola, deſiderare, quae neque ego teneo, ut ij, qui tenent, neque ſunt huius generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, & tuis auribus. TVM *Caeſar*,} Caeſar duobus argumentis inuitat Craſſum, & quod eius oratione plurimum delectetur; & quod heſterno die Craſſus a Sulpicio & Cotta ſimili in re ſit exoratus. TVM *ille*} Craſſus occaſione proximi uerbi (ineptus) ſibi oblata, diſputat ſe heſterno die fuiſſe ineptum: ſyllogiſmus talis eſt,

Qui in aliquo genere inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur:
Quod heſterno die & ſermone Craſſo contigit, ut ait:
Itaque Craſſus heri fuit ineptus.

Ad propoſitionem ſyllogiſmi etymologia nominis adhibetur, & definitio, & exemplum Graecorum.
NAM *qui aut*} Ineptus definitur ex uarijs circumſtantijs, ut ſi quis non habita ratione temporis importunum quid agat, aut loquatur: non enim idem ſermo, aut eadem actio omni tempori conuenit: aut plura loquatur, quam par ſit, ut garrulus quiduis inaniter effutiens: aut ſeſe oſtentet, ut Terentianus ille Thraſo, atque etiam ipſe Cicero dicitur immodicus fuiſſe iactator rerum ſuarum: aut rationem perſonarum non habeat adoleſcentis, ſenis, priuati, magiſtratus, in quibus uarie decorum ſeruandum eſt, ut Rhetores praecipiunt: aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus ſit, aut multus: in omnibus enim rebus uidendum eſt quatenus: etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quam parum, ut ait Cicero in Orat. Ex his igitur circumſtantijs intelligimus, quid ſit Ineptus. Lege Fabium Quinctil. libro decimo. TVM *Catulus*,} Catulus inſtat Craſſo duobus argumentis: primum eſt a comparatione parium: Graeci rerum publicarum moderatores tales ſermones aſpernati non ſunt: Neque igitur, o Craſſe, adſpernari debes. AC *ſi tibi*} Secundum argumentum eſt a definitione inepti: & ſyllogiſmus ſimplex primi generis,

Qui loci, temporis, & hominum rationem non habet, is eſt ineptus:
At in hac fugienda diſputatione nec loci, nec temporis, nec hominum rationem haberes:
In hac igitur fugienda diſputatione ineptus eſſes.

Aſſumptio declaratur ex adiunctis loci, temporis, & perſonarum.
OMNIA *iſta*,} Craſſus recuſandae diſputationis gratia reſpondet ad tres partes proximae aſſumptionis de loco, tempore, & hominibus: locum refellit ex diſſimili fine: Gymnaſia non animi, ſed corporis gratia inuenta ſunt. DISCVM *audire*} Diſcus, orbis erat aeneus, uel lapideus, uel ferreus, habens in medio foramen, per quod traiecto fune uibrabatur, & exercendi corporis gratia proijciebatur: de quo ſic Martialis Lib. 14.

Splendida cum uolitent Spartani pondera diſci,
Eſte procul pueri, ſit ſemel iſte nocens.

OTIVM *autem*} Secunda pars aſſumptionis de tempore & otio, confutatur item ex diſſimile fine: Fructus otij non eſt animi contentio, ſed relaxatio: quae ſententia tribus illuſtratur argumentis. Primum eſt exemplum Pub. Africani minoris, & C. Laelij ſapientis, qui rure feriantes puerilibus ludis animum relaxabant, & ad Caietam portum Campaniae, Lucrinumq. lacum conchas, id eſt, duriores teſtas piſcium, ut purpurae, muricis, oſtreorum, & umbilicos, id eſt, rotundos calculos in ſpeciem noſtri umbilici, & politos, puerorum

moro colligere solebant. lege Valerium Maximum cap. 8. lib. 8. SIC *enim*, *se* } Secundum argumentum sumptum est ex auium similitudine, quae ut post serios labores ludere gestiunt, sic hominibus cura, & forensi strepitu defessis quies, & relaxatio gratissima & iocundissima est. ITAQVE *illud*, } Tertium argumentum ducitur ex auctoritate ipsius Crassi, & ex oratione, quam pro M'. Curio dixit contra Coponium defensum a Scaeuola, unde uerisimile est haec uerba sumpta esse. NAM *quod* } Crassus respondet ad tertiam partem assumptionis de hominibus audiendi cupidis: & utitur praeclaro similitudinis exemplo: Quemadmodum C. Lucilius dicebat se nolle satyras suas & a doctissimis & ab indoctissimis legi, sed Tarentinis, & Consentinis, & Siculis scribere hominibus mediocriter eruditis: sic non committam, ut a uobis doctissimis hominibus de arte rhetorica disputans aodiar. Propositio similitudinis declaratur exemplis specialibus Persij, & Laelij. LAELIVM *Decimum* } Fuit hic Laelius Latinus poeta non indoctus, nec tamen cum Persio comparandus, homine fere omnium hominum doctissimo: atque hic Laelius scripsit Ἐρωτοπαίγνιον, id est, amoris lusus, ut ait Aulus Gellius libro secundo. SIC *ego*, *si* } Redditio similitudinis declaratur comparatione minorum: Nolim orationem meam non intelligi ab indoctis, at multo minus reprehendi a doctis, quales uos estis. TVM *Caesar* } Exordium secundum concluditur, & praeparatio quaedam fit ad audiendum Antonium disputaturum de arte rhetorica: ubi & adolescentes Sulpicius & Cotta finguntur attenti: quia de arte audire uehementer optabant, ut constat ex superiore dialogo, & Catulus Caesarq. retinentur a Crasso, quos sine hac inuitatione manere in Tusculano Crassi decorum non fuisset.

PAVLLVS. MANVTIVS. ADOLESCENS } adolescentiam igitur Cicero perducit ad annum 34. nam eo anno Crassus orationem habuit, quae exstabat, pro lege Seruilia.

CICERO

TVM omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & Graecis litteris eruditum. & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem, elegantiamq. concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic postea quam arriserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate praeclara, arte mediocris. ars enim earum rerum est, quae sciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur. nam & apud eos dicimus, qui nesciunt; & ea dicimus, quae nescimus ipsi. itaque & illi alias aliud ijsdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias saepe caussas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non saepe perueniat, quae opiniones hominum, & saepe errores aucupetur, ita dicam; si caussam putatis esse, cur audiatis. Nos uero, & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, a ueritate, quam a nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratione caussas in foro dicant; non nulli autem propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quam alij, dicant, id possit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam, ut mihi illa uidere uideor in foro, atque in caussis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil esse profecto oratore praeclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda ueritate, iucundior? quid autem subtilius, quam acutae, crebraeq. sententiae? quid admirabilius, quam res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris est res; quae quidem ornate dici, grauiterq. debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis a uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis maerorem leuare mitius consolando? Historia uero, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistra uitae, nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam, si qua est ars alia, quae uerborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumq. insignibus; aut si uia ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut

argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur, aut hoc, quod haec ars profiteatur, alienum esse, aut eum aliqua alia arte eße commune. sed, si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed, ut orator de ijs rebus, quae ceterarum artium sunt, si modo eas cognorit, ut heri Crassus dicebat, potest dicere; sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, iccirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur. sed, quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quaeque doceat: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus praestare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possis. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuae: patiere tamen, mihiq. ignosces: non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem, uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. sed perge porro. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum, diserte dicere; idq. si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Craßus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominemq. reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Caecilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram; ut, si te refellißem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Caesare, uideor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

EXPLANATIO

TVM *omnes* } Tertium exordium est Marci Antonij incipientis εἰρωνικῶς seipsum ad Graeci cuiusdam rhetoris morem & consuetudinem audacter ostentare, unde postea cognita eius εἰρωνεία risus consequitur. RES *mihi uidetur* } Sulpicius, & Cotta hesterno sermone Antonium rogarant, ut diceret de arte, quid sentiret: & Crassus in peroratione eius dialogi similiter eum eadem de re commonefecerat: Tu autem (ait) quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis ea expones, quae abs te de officijs, praeceptisq. oratoris quaesita sunt: sed opinor, secundum hunc diem: satis enim multa a nobis hodie dicta sunt: Antonius igitur de arte disputare incipit, ac primum quaestionem in Graecorum scholis decantatam ponit, sitne ulla ars rhetorica? haec enim saepe apud Graecos agitabatur, cuius contentio in controuersia nominis tota posita est, quod artis nomen duobus modis intelligatur, alias de arte perfecta, in qua res certissimae, & uerissimae traduntur: alias de arte uulgari, & mediocri, in qua res opinabiles longo usu obseruatae probabilibus praeceptis explicantur: syllogismus Antonij concludit rhetoricam non esse de genere artium prioris generis:

Ars est earum rerum, quae sciuntur:

Rhetorica non est earum rerum, quae sciuntur: quia & auditor quid dicatur, & orator quid dicat, nescit:

Rhetorica igitur non est ars:

Propositio syllogismi definitionem habet absolutae, & uerae artis propriam, non cuiuslibet artis communem, ut primo libro declaratum est: assumptio autem captioso argumento probatur: id enim potest uel in geometria accidere, ut, qui geometria utitur, in eundem errorem labatur: aliudq. omnino est scire leges artis, aliud eas in re aliqua exercere, & tractare: potest artis uniuersalis scientia esse certissima, & usus tamen aliquando esse non certus: potest aliquis certissimam scientiam tenere, usum tamen non perinde certum tenere. Nec uero praetereundum illud est, si rhetorica ueris & legitimis praeceptis, ut definitionibus, & diuisionibus constaret, hanc fore certam artem, & ex earum artium genere, quae scientiam pariunt: nec tam Marcum Antonium probare incerta esse praecepta rhetoricae artis, quam eas res plerumque esse incertas, quae ab oratore dicuntur: quod argumentum captiosum est, & alienum a probatione assumptionis. ITAQVE *& illi* } Cum tanta sit contradictionis uis, ut ne deo quidem concessum sit, utramque partem simul ueram efficere, oratores uero & actores caussarum ciuilium sic inter se de summa totius caussae certent, ut, quod unus ait, alter protinus neget idem ipsum, ut, si quid ab altero dicatur esse factum, uel improbe factum, uel ita appellandum, ab altero protinus negetur uel factum, uel improbe factum, uel ita appellandum, fieri non potest quin de duobus caussidicis tanta contradictione inter se dissidentibus alter mentiatur, & falsum dicat, praesertim cum in contradictione plus uno uerum esse umquam possit. VT *igitur* } Conclusio est proximi syllogismi, rhetoricam non esse talem artem, qualis ars definita est, & transitus ad secundam significationem artis, quae constat ex probabilibus obseruationibus recte dispositis, & in aliquam artis speciem, formamq. descriptis, qua quidem consideratione fatetur Antonius aliquam artem eloquentiae reperiri posse. NOS *uero* } Haec interlocutio Catuli non incommode adhibetur ad excitandum uehementius Antonium. VT *igitur de* } Antonius, adhibita distinctione, rhetoricam segregat ab artibus maximis & absolutis, & includit in genere artium medio-

crium, & quamobrem possit aliqua ars esse eloquentiae, declarat Aristotelis argumento sumpto ex primo libro ad Theodecten: quod oratorum alij temere, alij uia quadam & ratione dicant in foro & caussis ciuilibus. uerba Aristotelis ipsius sunt, πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξετάζειν, καὶ ὑπέχειν λόγον, καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσι: τῶν μὲν οὖν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῇ ταῦτα δρῶσιν, οἱ δὲ καὶ διὰ τὴν συνήθειαν, ἀπὸ ἕξεως. ἐπεὶ δ' ἀμφότερα ἐνδέχεται, δηλονότι εἴη ἂν ταῦτα καὶ ὁδοποιεῖν: δι' ὃ γὰρ ἐπιτυγχάνουσιν οἵ τε διὰ συνήθειαν, καὶ οἱ ταὐτομάτου τὴν αἰτίαν θεωρεῖν ἐνδέχεται: τὸ δὲ τοιοῦτον πάντες ἂν ὁμολογήσαιαν τέχνης ἔργον εἶναι. Id est, Omnes enim quadantenus & interrogare, & rationem reddere, & defendere, & accusare conantur: ac de multis alij quidem haec temere faciunt, alii uero consuetudine ex habitu: cum autem utrumque accidat, perspicuum est & haec ad certam uiam rationemq. reuocari posse: etenim caussam perspicere licet, propter quam consequuntur, quod uolunt, & qui consuetudine, & qui casu aliquo, & temere dicunt: id autem ipsum artis opus esse omnes confiteantur. Atqve *utinam* } Haec dicuntur ab Antonio ad laudem huius disputationis, in qua Cicero plus ex usu uideri uult attulisse, quam ex Graecis magistris accepisse. Nvnc *hoc propono,* } Antonius excurrit in encomium eloquentiae, sicut primo loco Crassus fecit, & uidetur idipsum nunc fieri tum propter nouos auditores, Catulum & Caesarem; tum quod in more positum sit, ut homines eam artem laudibus maximis efferant, quam profiteri uolunt: primum caput laudis est de uoluptate, quae est in partibus eloquentiae pronunciatione, elocutione, inuentione, & copia rerum plurimarum, de quibus laudibus hae rhetoricae & oratoris propriae sunt, quae ex elocutione, & pronunciatione sumuntur, reliquae sunt alienae, & ad facultates aliarum artium pertinent: atque hic error alienae laudis manauit ex uitiosa definitione oratoris, quem cum Cicero passim alienis artibus tamquam suis ornet, consentaneum etiam fuit, ut in praedicanda uirtute oratoris, multa quoque, quae oratoria non essent, attribueret. Qvid *autem* } Acumen in sententijs non est laus eloquentiae, sed dialecticae potius, & aliarum artium: neque sequitur, si eadem oratio acuta sit, & ornata, ut una & eadem facultate acumen & ornatus contineantur: est enim oratio opus multarum artium & uirtutum. quae si emendata est, idipsum grammaticae; si diserta, dialecticae; si bonis & grauibus sententijs referta, ei disciplinae, unde huiusmodi sententiae depromuntur; si tropis & figuris ornata, eloquentiae acceptum ferre debet. Neqve *enim* } Res omnis non secus rhetoricae attribuitur, ac grammaticae, uel dialecticae, quae tres artes sunt omnium rerum atque artium explicandarum communes: ut communibus dialecticae legibus res omnes acute inueniantur, & prudenter legitimeq. disponantur: communibus legibus grammaticae uerba congrue & emendate in oratione ponantur: communibus legibus rhetoricae eadem magnificentius & ornatius dicantur: non est autem res omnis sic eloquentiae propria, ut in rhetoricis praeceptis possit, aut debeat ulla rerum doctrina tradi. quod cum Graeci rhetores, atque exinde Latini non animaduertissent, falsam eloquentiae speciem sibi finxerunt, & rhetoricam commentationem ex uariarum artium confusione uitiosissimam, atque inertissimam composuerunt: rhetoricam artem a ceteris artibus distinguere non potuerunt: quae perturbatio plurimum & cognoscendis, & exercendis artibus obfuit. Hvivs *est in* } Secundum caput laudis est de generibus caussarum ciuilium, in quibus excellit oratoris dignitas & industria: neque tamen caussae ciuiles unica eloquentiae uirtute, sed multarum artium facultatibus tractantur & explicantur, neque orator ille Ciceronis eloquentiam tantum nouit, sed multarum praeterea rerum usum & scientiam habet. Historia *uero,* } Tertium caput laudis petitur ex historia, quae facultate oratoris exornatur: idq. declaratur ex tribus eloquentiae partibus, elocutione, inuentione, & dispositione: uerum duae postremae partes ad dialecticam pertinent: itaque propositio connexa syllogismi uera quidem est; sed assumptio falsa, quia artes inuentionis & dispositionis ab eloquentiae artibus alienae sunt: &, quemadmodum ratione, sic praeceptis distingui debent. quod Cicero quodammodo uidit & agnouit, & tamen nescio quo modo ad Graecorum hominum, qui hanc artium confusionem nobis inuoluerunt, auctoritatem adhaerescere, quam iudicio & arbitrio rhetoricam artem proprijs finibus & praeceptis concludere & explicare maluit. Sed *si in hac* } Hoc de ornatu solo in tropis & figuris uere ab Antonio dicitur: nam quod aliarum artium homines ornate dicunt, hoc ipsum rhetoricae, non suarum artium facultate faciunt, sicuti quod pura oratione loquuntur, grammaticae; quod disserunt, dialecticae; quod numerant, arithmeticae; quod metiuntur, geometriae: &, quamuis usus artium fere coniunctus sit, uirtus tamen earum, unde manat usus, praeceptis & ratione distinguenda est. Neqve *enim* } Eloquentia distinguitur ab alijs artibus dissimilitudine uarum explicata: Artes sine eloquentia munus suum praestare possunt: orator sine eloquentia nomen suum obtinere non potest, id est, sine omnium artium ἐγκυκλοπαιδείας: nam Cicero eloquentiae nomine artes omnes & disciplinas comprehendit. Tamen *hoc* } Altera dissimilitudo proximam interpretatur, & πρώτην uerum quidem habet: ornate si quidem dicere proprium est oratoris, sed ἀνταπόδοσιν falsam: si enim praeter rhetoricam facultatem elocutionis & actionis nihil habeas, nihil admodum dicere poteris: neque tamen fatendum est ceteras res esse domesticas & proprias oratoris copias, sicut Cicero arbitratur, sed multas potius artium diuersarum facultates cumulatas in uno homine: nec uero magis dicendum est res ceterarum artium domesticas & proprias esse oratoris, quam res oratorias reliquarum artium, quae ornate dicuntur, domesticam & propriam supellectilem esse: sed nobis diligenter considerandum est, quid quaeque artes suo iure sibi uindicent: & unicuique suum munus attribuendum, ne artium rationes & proprietates temere & inconsiderate confundamus. Tvm *Catulus,* } Dialogismus Antonij duabus interlocutionibus interrumpitur una Catuli ad augendam admirationem proximae laudis, ubi Cicero significat eloquentiam ab eloquenti uiro fuisse laudatam: altera Crassi detegentis εἰρωνείαν Antonij, qui superiore dialogo oratorem, artium doctrina & eruditione & scientia spoliauerat, eiq. tantum reliquerat mediocrem prudentiam & exercitationem in agendis caussis ciuilibus: quam hesternam Antonij disputationem Cicero significare uult Academicam fuisse:

se: in hoc autem dialogo Antonij doctrinam & sententiam esse seriam. Ait *ille in* } Stasimus seruus apud Plautum in Trinummo interpellat Lysitelem adolescentem petentem a Lesbonico sororem eius sibi dari in matrimonium sine dote. Verba Stasimi sunt:

Non enim possum, quin exclamem,
Euge, euge, Lysiteles, palmam habes.

Ait *Caecilius*, }. Statius Caecilius fuit comicus poeta doctissimus, quem Volcatius non tantum Terentio & Plauto, sed etiam ceteris alijs comicis anteponit, ex cuius comoedia Cicero uerba quaedam citat, quae uim habent similitudinis: sunt enim metaphorae, quae latenter comparant oratorem forensem & indoctum uilissimis operarijs, uni tantum operae addictis, quales sunt remiges, & baiuli.

C I C E R O

Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq. eum muneri uelimus esse praepositum. Nam Crassus heri, cum uos, Catule, & Caesar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Graeci plerique posuerunt; neque sane, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo; expetendane esset eloquentia, expetendine honores: certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quaereretur; cuiusmodi sunt, quae in foro, atque in ciuium caussis, disceptationibusq. uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui haec maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popillia, mater uestra, laudata: cui primum mulieri hunc honorem in uostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quaecumque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad praecepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi praecepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare; quae ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quae sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suae, quam contra collegam censor habuit, principio dixit: quae natura, aut fortuna darentur hominibus, in ijs rebus se uinci, posse animo aequo pati; quae ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona. ea sunt, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae, uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae, si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit: Haec, & quae sint eius generis, facile uidebit, qui uolet laudare quempiam; & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit, Catulus, facere hoc tertiũ genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine praeceptis suis. nam & testimonium saepe dicendum est. ac nonnumquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titiũ, seditiosum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. restitissem: quaeq. ab eo contra rep. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui, multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis, quasi in arte, tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si, quod saepe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi caussis accuratiore est utendum; idcirco etiam pars haec caussarum numeranda uidetur, aut proprijs praeceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus & caussis comparata. Ergo item, inquit, illa quae saepe diserte agenda sunt, & quae ego paullo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suũ locum ullũ in diuisione partium, neque certum praeceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si ut Graeci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius; Graeci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cuius rei, memoriaeq. publicae retinendae caussa; ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem max. res omnes singulorum annorũ mandabat litteris pontifex max. efferebatq. in album: & proponebat tabulam domi; potestas ut esset populo cognoscendi: ijq. etiam nunc annales maximi nominantur. hãc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq.

rumq. rerum reliquerunt. itaque, qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliq. permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio: (modo.n. huc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicat, unā dicendi laudem putant esse breuitatem. Paullulum se erexit, & addidit historiae maiorem sonum uocis, uir optimus, Crassi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam uarietate locorū; neque uerborū collocatione, & tractu orationis leui, & aequabili perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiae nostrorum hominum, nisi ut in caussis, atque in foro eluceat. apud Graecos autem eloquentissimi homines, remoti a caussis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. namq. & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in caussis nihil omnino uersatū esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quātum ego Graece scripta intelligere possum, magnopere delectet. et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quamquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui caussas dictarant: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum a rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui, cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeq. Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; caussas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam & hic quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat, uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus; quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, et ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

EXPLANATIO

SEQVITVR *igitur*, } Absoluto prooemio eloquentiae sequitur prima disputatio de materia oratoris, quā Antonius constituit in generibus ciuilium caussarum, & quidem inconstanter: nam, si omnis ornatus orationis est oratoris proprius, & omnis res ornate dici potest, quid minus consequens, aut consentaneum est rationi, quam oratorem, id est, ornatae dictionis auctorem in materia tantum ciuilium caussarum uersari, & non potius in omni genere rerum, & ciuilium, & a ciuilibus caussis remotarum? praesertim cum omnis exornator orationis proprio, & debito nomine orator appelletur, nec quidquam intersit an poeta, an philosophus, an historicus, an mathematicus, an alius artis aut condicionis homo sit, qui ornate scribat, aut loquatur: Itaque non debuit Antonius repetere ex superiore libro partitionem quaestionum in duo genera, ut ab oratore thesim separaret, eique dumtaxat ciuilem quandam hypothesim relinqueret: nam & ipse postea disputabit thesim ad oratorem etiam forensem, & politicum pertinere. & Crassus lib. tertio de utroque genere quaestionis praecipiet: nec uero tantum argumentorum, sed etiam troporum & figurarum loci, id est, praecepta elocutionis & actionis omnibus omnino quaestionibus explicandis conueniunt: sed hoc doctrinae uitium Graecis auctoribus imputandum est, qui & rhetorum disciplinam cum dialectica confundunt, & ad solas disceptationes ciuilium caussarum referunt: haec enim duo sunt capita rhetoricae κατασκευῆς. NAM *illud tertium*, } Antonius reijcit non ab oratoris quidem tractatione, sed a rhetoricae artis institutione demonstratiuum genus, quasi ex aliorum generum praeceptis facile deducatur & intelligatur: neque assentitur Aristoteli, qui primo libro ad Theodecten ciuiles controuersias in tria genera diuidit, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν, ἐπιδεικτικὸν, & unumquodque genus proprijs & separatis praeceptis instruit. Ex *ijs enim* } Haec ratio uerissima est: nec solum laudationes, sed ne lites quidem, aut deliberationes istis forensibus, & litigiosis artibus indigent, sed communibus dialecticae, & rhetoricae praeceptis tractari possunt: Itaque, ut de genere demonstratiuo, sic de iudiciali, & deliberatiuo sigillatim & minutatim praecipere, nec utile nec necesse fuit: sed quemadmodum ceterae quaestiones, sic hae controuersiae, & caussae ciuiles communibus artium communium dialecticae, rhetoricae, grammaticae praeceptis instrui, & explicari debuerant. quod si Aristoteles, Theophrastus, & reliqui doctores eloquentiae dialectico iudicio perpendissent, numquam profecto operam suam tantam in describendis rerum forensium praeceptis perdidissent. POSITIS *enim* } Perstringit breuiter per apophasim locos, & elementa demonstratiui generis, ut laudes personarum sumantur ex tribus bonorum generibus, fortunae, corporis, & animi, itemq. uituperationes ex contrarijs malis: ubi repetit exemplum, quod instar praecepti cuiusdam potuit esse, ex oratione Crassi in Cnaeum Domitium collegam suum in censura: de qua Cicero, Illa (inquit in Bruto) censoria contra Cnaeum Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius: nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita maioribus: & uero fuit in hoc & popularis dictio, & excellens. EA *sunt generis*, } Laudantur homi-

nes a bonis fortunae, corporis, & animi: Laudatur enim genus, ut clarorum uirorum, & illustrium principum, & pecunia ad liberalitatem collata, ut Pompeij & Scauri: & propinquitates, amicitiae, opes, ut Scipionum, Metellorum, & Marcellorum: & bona ualetudo, ut Pollionis, qui ad summam usque senectutem sanus uixit, & incolumis: & robur, ut Achillis. & ingenium, ut Vlyssis. Atque haec omnia eatenus laudantur, quoad sunt cum uirtute iuncta, ut siquis honeste utatur, ut fecerunt Scipiones, Maximi: aut si sapienter careat, ut Diogenes Cynicus: aut si amiserit, & moderate ferat, ut Bias philosophus: nam bona fortunae, & corporis cum uitijs copulata non laudi, sed opprobrio dantur: ut si quis maiorum uirtutibus non respondeat, si pecunia, si propinquitatibus, si opibus, si ualetudine, si uiribus ad scelus, ad turpitudinem, ad perniciem suam, uel alterius abutatur. In animo uirtutes laudantur, sapientia, ut Lycurgi, & Solonis in condendis legibus: liberalitas, ut Pop. Romani, qui Asiam bello uictam Attalo regi dedit dono: fortitudo, ut M. Catonis: magnificentia, ut M. Scauri in aedilicio munere: pietas, ut Metelli in patrem: grata uoluntas, ut Attali, qui Pop. Romanum heredem instituit: humanitas, ut M. Marcelli, qui uictis Syracusanis nihil ademit. Atque ut haec bonorum genera laudantur, sic mala uituperantur contraria: quae & similia praecepta si a rhetoricis artibus remoueris, nullam iniuriam feceris oratori, quia non est rhetoricae facultatis proprium, aut debitum munus praecipere, quae laudanda aut uituperanda sunt, sed eius philosophiae, quae de uita est & moribus: Cvr *igitur dubitas,* } Prolepsis est contra proximam rationem de genere demonstratiuo, quam soluit Antonius eodem modo, quo antea, existimans non omnia, quae ornate dici possunt, proprijs & singularibus praeceptis includi oportere, idque probat inductione uariarum rerum, quae aliquando cadunt in oratorem, nec tamen locum in rhetoricis praeceptis ullum habent: primus tamen locus inductionis de genere testimoniorum fallax est, praesertim cum Aristoteles primo libro ad Theodecten, & Cicero ipse in partitionibus pro testibus & contra testes multa praecepta descripserint. Qvid *si* } Secundus locus inductionis est de exponenda legatione, de qua nihil a rhetoribus praecipitur, quia mandatorum expositio ut ornate tractetur, communibus rhetoricae praeceptis contenta est. Ergo *item,* } Tertius locus sequitur de obiurgatione, cohortatione, & consolatione, quas species Fabius lib. tertio putat in superiora tria genera recidere, nec inueniri ex his ullam, in qua non laudare, aut uituperare, suadere, aut dissuadere, intendere quid, aut depellere debeamus: quare praecepta, quae de generibus posita sunt, ad subiectas species accommodari facile poterunt. Age *uero* } Quartus locus prosequitur historiam, quae quidem scribitur ornate; neque tamen proprijs ullis in arte rhetorica praeceptis instruitur: sed ratio poliendae, & exornandae historiae ex communibus historiae decretis, & institutis sumitur. Atqvi *ne* } Antonius, ad excusandam paucitatem Latinorum, qui ornate scripserunt historiam, digreditur in historicos Latinos, & Graecos, reipsa paullo altius repetita: argumentum primum est similitudinis: Quemadmodum ueteres Latini, sic Graeci historias inculte, & inornate componebant: *Πρόταcιc* declaratur exemplo Catonis, qui origines rerum Italicarum, & Q. Fabij Pictoris, qui breues annales sui temporis, & C. Pisonis Censorij, qui commentarios de rebus Romanis edidit: *Ἀπόδοσις* exemplo Pherecidae, qui de Lero patria sua, de Iphigenia, de Dionysij celebritatibus scripsit, ut ait Suidas, Hellanici Mitylenaei, qui fuit idem poeta & historicus non indoctus quidem, sed in scribendo rudis, & Acusilai Argiui, qui genealogias scripsit in tabulis aeneis, quas fama est patrem eius, cum aream domus foderet, inuenisse. Mandabat *litteris* } Pontifex Max. Rom. olim res gestas litteris mandabat: sic apud Persas Magis, apud Iudaeos sacerdotibus summae auctoritatis, apud Aegyptios item uatibus eadem cura & prouincia demandata fuit, quo sanctior esset historiae ueritas & fides. Efferebatq. *in* } Album uocat Antonius id, quod Graeci *λεύκωμα*, id est, tabulam albo colore inductam, in qua scribebatur aliquid, ut a Praetore Edicta uel nomina iudicum, a Pont. Maximo Annales rerum publice gestarum, uel factorum, uel caerimoniarum ritus. Efferre igitur in album, est referre in tabulam, eamq. proponere, ut sit legendi, & cognoscendi potestas. Pavllvlvm *se* } Pergit ex ordine ad Coelium Antipatrum, quem cum superioribus dissimiliter comparat, quod illi tantum nude, & simpliciter res gestas narrarint, hic paullo ornatius scripserit. Cicero lib. primo de leg. Post Annales (inquit) Pontificum Max. quibus nil potest esse iucundius, si aut ad Fabium, aut eum (qui tibi semper in ore est,) Catonem, aut ad Pisonem; aut ad Fannium; aut ad Venonium uenias, quamquam ex his alius alio plus habuit uirium, tamen quid tam exile, quam isti omnes? Fannij autem aetate coniunctus Antipater paullo inflauit uehementius, habuitq. uires agrestes ille quidem, atque horridas sine nitore, & palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Sed *iste ipse* } Antipater nec apte disposuit in historia uarias rerum descriptiones, quae retinere solent animum lectoris, neque molli uerborum structura, & tractu orationis leui, & tractabili perpoliuit opus suum de bello Punico, quod ad C. Laelium scripsit. allegoria est a polionibus, qui trahendo scalpro materiam sibi propositam aequant & perpoliunt. Cicero in Orat. perfecto, Huic generi, inquit, historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio saepe aut pugna describitur. interponuntur etiam conciones, & hortationes, sed in his tracta quaedam & fluens expetitur, non haec contorta, & acris oratio. Minime *mirum,* } Antonius excusat inornatam scriptionem Latinae historiae dissimili comparatione Romanorum, & Graecorum. Romani forensem eloquentiam secuti sunt, Graeci uero plerique otio delectati ad ornandam historiam se totos applicuerunt: *ἀνταπόδοσις* illustratur octo Graecorum hominum exemplis, Herodoti, Thucydidis, Philisti, Theopompi, Ephori, Xenophontis, Callisthenis, & Timaei, qui in hoc scribendi genere diserti, & ornati fuerunt. Namqve & } Herodotus Halicarnasseus scripsit historiam nouem libris, quos nouem musarum nominibus inscripsit, exorsus a Cyro rege Persarum, & Candaule Lydorum; & quamuis fabulas innumerabiles memoriae prodiderit, nihilominus tamen a Cicerone lib. primo de leg. historiae pater nominatur, quia primus Graecorum historiam uerbis, & figuris exornauit

manat sine ullis salebris, quasi sedatus amnis fluens, ut ait Cicero In Orat. dulcis, effusus, candidus, sermonibus, & uoluptate praestans, ut ait Fabius lib. 10. ET *post illum*,} Thucydides Atheniensis composuit historiam Peloponesiaci belli, quod Athenienses aduersus Lacedaemonios gesserunt: ita sententiosus, ut, quot apud eum uerba sunt, totidem paene sententiae esse uideantur: densus item & breuis & semper instans, ut ait Fabius lib. 10. & quasi bellum canens, ut ait Cicero in Orat. dicitur etiam uerbis aptus, quia rem quamque apte, & proprie declarat: & pressus, quia nihil in eo redundans inueniri potest: cuius stylum adeo probasse dicitur Demosthenes, ut librum eius octies descripserit, totumque fere edidicerit, ut ait Dionysius Halicarnass. ATQVI *ne hunc*} Thucydides uersatus est in rep. summa cum auctoritate, sed bello Peloponnesiaco proditionis crimine suspectus, quasi eius tarditate & negligentia Bracidas in Thracia quasdam urbes Atheniensium cepisset, Ostracismo, id est, exsilio decennali damnatus in Aegina historiam suam composuit. Ostracismus autem uel optimo cuique accidere solebat Athenis, & repertus erat non tam ad castigandam morum improbitatem, quam ad moderandam principum potentiam; ne ceteris ciuibus uel dignitate, uel opibus superiores sensim tyrannidem aliquam in rep. occuparent. HVNC *consecutus*} Cicero libro secundo ad Q. Fratrem, Siculus (inquit) ille capitalis, creber, acutus, breuis, paene pusillus Thucydides, sed utros eius habueris libros, (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio: magis me de Dionysio delectat: ipse enim est ueterator maximus, & perfamiliaris Philisto. Fabius lib. decimo, Philistus quoque meretur, qui turbae quamuis bonorum post hos auctorum eximatur, imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. QVASI *ex*,} Similitudo est ab opificum tabernis: nam ut in his opera, sic in scholis ingenia hominum formantur, & expoliuntur. Simile est illud in Bruto, Exstitit iam senibus illis, quos diximus, Isocrates, cuius domus cuncta Graeciae quasi ludus patuit, & officina dicendi. THEOPOMPVS} Theopompus Chius rhetor, filius Damasistrati, floruit Olympiade 93. quo etiam tempore uiguit Ephorus eius condiscipulus, & Isocratis auditor. Scripsit Theopompus epitomen historiarum Herodoti libris duobus, & Philippica libris 72. & Graecas historias libris 11. quae continent de bello Peloponnesiaco ea, quae a Thucydide relicta fuerant. Suidas. DENIQVE *etiam*} Xenophon, Grylli filius, Atheniensis philosophus Socraticus primus, ut ait Suidas, scripsit uitas philosophorum, & ἀπομνημονεύματα: fuit autem condiscipulus Platonis, & floruit 98. Olympiade, pluresq. libros composuit, quam quadraginta, ex quibus hi sunt, περὶ τῆς τοῦ Κύρου παιδείας octo, περὶ τῆς τοῦ Κύρου ἀναβάσεως septem, De rebus Graecorum septem, συμπόσιον, & alia permulta. POST *ab Aristotele*} Callisthenes ab Aristotele praeceptore & consobrino datus est Alexandro magno comes, ut eum sequeretur, & res Alexandri memoriae proderet: is praeterea etiam composuit historiam philosophorum, (ut ait Diogenes) & Troicum bellum, ut ait Cicero in epist. familiaribus. MINIMVS *natu*} Timaeus historicus scripsit de Syria, & eius ciuitatibus, & regibus tres libros, ut ait Suidas, & exposuit bellum Pyrrhi (ut ait Cicero in ep. fam.) cui Cicero magnam laudem doctrinae, & ubertatis, & eloquentiae tribuit, Suidas & Plutarchus prudentiae, & modestiae, & ueritatis laudem ei simul detrahunt.

PAVLLVS. MANVTIVS. QVI *laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona.*} putabam deesse, Naturae: quia subiunguntur exempla non earum modo rerum, quae a fortuna, sed earum etiam, quae a natura proficiscuntur, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae: Pleraque pertinent ad naturam: & haec tamen fortunae bona uocauit. praeterea, cum dicat: Aut corporis, aut extraneae: quis non intelligit, ea, quae sunt corporis, naturae esse, non fortunae? extranea uero ne ipsa quidem fortunae sunt omnia. nam nobilitas generis, amicitiae, propinquitates, extranea sunt, quia nec ad animum, nec ad corpus pertinent: fortunae tamen bona non esse, nemo uere dixerit. His de caussis mutilum esse locum opinabar: sed infra quoque, lib. 2. confundi fortunae & naturae bona animaduerti, proposito, tantum fortunae nomine. Perspicuum est, inquit, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraq. quae fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur. sed tamen, quod ipsa uirtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur; tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae, & fortunae bona. Primum dixit, Quae fortunae det; uni fortunae tribuens ea, quae proxime nominauerat, genus, formam, uires, opes, diuitias: quorum pars a natura est: deinde subiunxit, Haec naturae, & fortunae bona: quasi iam de utraque locutus esset. itaque nihil statuo: & aliorum industriae libenter locum relinquo. P. MVCIVM *pontificem max.*} miror hunc putari eum Scaeuolam, quo magistro usus est Cicero in iure ciuili: ut in libro de amicitia scriptum est. nam is est Q. Mucius, qui & ipse pontifex max. fuit: hic autem P. Mucius, Q. Mucij pater proxime nominati, consul anno urbis DCXX. de quo in oratione pro domo, lib. 2. de leg. lib. 1. de nat. de. & epist. 5. lib. 12. ad Att.

CICERO

HAEC cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Caesar? ubi sunt, qui Antonium Graece negant scire? quot historicos nominauit? quam scienter, quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum haec nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis caussa; cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob caussam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romae uix licet) studiosius legerim,

sentio

sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; haec dumtaxat in Graecis intelligo, quae ipsi, qui scripserunt, uoluerunt a uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum iis me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum praeceptis: sita sunt enim ante oculos. nam, quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde, ne quid ueri non audeat; ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. ipsa autem exaedificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq. dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo, &, cum de euentu dicatur, ut caussae explicentur omnes uel casus, uel sapientiae, uel temeritatis; hominumq. ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot, tantarumq. rerum uidetis ne ulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, praecepta, admonita: quae tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quae traditae sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silua; quod oratori plerique, ut etiam Crassus ostendit duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq. caussa, quales sunt, quae in litibus, quae in deliberationibus uersantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quaestionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt; intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quaecumque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de iis controuersiis, quae temporibus, & personis notatae sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quaestionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed, si illam quoque partem quaestionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi; de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris uirtutibus, contrariisq. uitiis dicendum oratori putemus; itemq. de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae pertinent ad usum ciuium, morem hominum, quae uersantur in cõsuetudine uitae, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus, ut separatim de his rebus, philosophorum more, respondeat; at certe, ut in caussa prudenter possit intexere, hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq. rerum nulla a me praecepta ponentur; sic statuo; ut in ceteris artibus, cum tradita sunt cuiusque rei difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formae, uel aetatis, etiam si non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit; neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte effici possunt, a doctore tradantur; sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cũ aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesiturum esse quid dicat; quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si haec numquam separatim facere didicisset: Tum Catulus: Praeclare mihi uideris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera caussarum: cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur, de uniuersis generibus rerum, quam de singulorum caussis, ac multo etiam maius de natura deorum, quam de hominũ litibus, dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam id, quod est maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris huma-

humanitatis experti. in caußarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad caußam, oratione moderandus: in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tamquam Phidias Mineruae signum efficere possit: non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

EXPLANATIO

HAEC *cum ille* } Παρέκβασις de historia, & historicis scriptoribus concluditur interlocutione Caesaris, & Catuli, quorum praecipuae sunt partes in dialogo, ut & admirentur, quae prius dicta sunt, & incitent ad id, quod sequitur, Antonium. ATQVE *Catule* } Antonius praecipuũ historiae fructum sibi statuit, delectationem, cui tamen comes additur utilitas ad disceptationem rerum ciuilium, quia saepe orator ex historiis exempla sumit: hunc igitur secundum fructum declarat eorum similitudine, qui in sole deambulantes colorantur. SENTIO *orationem* } Haec metaphorica similitudo parum apta est: licet enim sit historia proxima poetis, & quodammodo carmen solutum, tamen inepte dixeris rem quampiam cantu quasi colorari, praesertim cum cantus & color inter se non cohaereant. SED *ne latius* } Antonius modestiae retinendae gratia fatetur se tantum leuiter Graecas litteras attigisse, idq. ipsum declarat a dissimilibus: Philosophos (inquit) non intelligo: poetas non lego propter eorum obscuritatem: at historicos, & oratores, qui populariter, & facile scripserunt, interdum legere soleo: Philosophos Antonius non intelligit, & ex omnibus praecipue Stoicos, quia breuibus, & minutis utuntur consectariis, & ea disputant, quae non probantur in uulgus: & poetas Graecos non attingit, quia uix utuntur simplici, & communi lingua, sed permiscent paene omnes, communem, Atticam, Aeolicam, Doricam, & Ionicam, unde obscuri fiunt. SED *illuc redeo,* } Redit ad propositam disputationem, & utitur hoc syllogismo:

Historia requirit eloquentiae lumen:
Historia nullum habet praeceptum in arte Rhetorica proprium:
Ergo non quidquid requirit eloquentiam, proprium habet in arte Rhetorica praeceptum.

Ad illustrandam assumptionem docet historiae tractandae modum ex persona scribentis, ut ne sit mendax, ne dissimulator & occultator ueritatis, ne ullam det significationem gratiae, uel odij in scribendo: quas leges, dici uix potest, quantum Graeci neglexerint, Herodotus pater mendaciorum, & Thucydides, qui plus Atheniensibus fauere uidetur, quam Lacedaemoniis, & ceteri, in quibus libera ueritas, & omni affectu uacua non fuit: deinde exponit artificium dialecticum, & rhetoricum, & dialecticum quidem, ut in narrando gradus temporum seruentur, ac primum consilia rei gerendae exponantur, deinde res gestae, postremo euentus, & exitus rerum gestarum: rhetoricum autem, ut stylus historiae sit lenis, & aequabilis. IN *eodem silentio* } Repetit tertium locum inductionis, ubi uidetur esse μνημονικὸν ἁμάρτημα. ATQVE *in hoc genere* } Quinctus locus ducitur ab auctoritate eorum, qui materiam oratoris omnem quaestionem posuerunt, & finitam, & infinitam, ubi tamen Antonius uidetur excludere ab oratore infinitam quaestionem, sed argumento minus consentaneo: quia rhetorica illa, quam Antonius putat quinque partibus contineri, inuẽtione, dispositione, elocutione, memoria, & actione, si recte descripta esset, instrumentum esset de omnibus rebus recte disserendi, & dicendi: & ornatus orationis, qui oratoris proprius est, ut Crassus 1. lib. dixit, & Antonius secũdo cõfirmauit, tam apte, & legitime ad res caelestes, & mathematicas, & musicas accommodari debet, & potest, quam ad quaestiones ciuiles, & forenses. SED *si illam,* } Correctio est proximae disputationis: nam Antonius Thesim reiecerat ab oratore, quam nunc eidem concedit, sed certis finibus circumscriptam rerum moralium, & politicarum: sic Crassus libro primo, Sed (ait) si me audient, quoniam philosophia est in tres partes distributa, in naturae obscuritatem, in disputandi subtilitatem, in uitam & mores, duo illa relinquamus, atque largiamur inertiae nostrae: tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. HISCE *autem* } Dissimilitudo est tractandae theseos inter oratorem, & philosophum, ut ille splendide, & populariter, & ornate, hic uero obscure, & concise, & subtiliter de moribus, & repub. loquatur: quo loco uidetur Antonius notare Stoicos philosophos ieiunos, & exsiles, qui communes locos de moribus tractant abhorrentes ab usu publico, & forensi. HOC *loco* } Concludit totam disputationem de genere demonstratiuo rhetoricis praeceptis non ornando, & ad extremum similitudine illustrat. Quemadmodum in ceteris artibus, sic in rhetorica de difficillimis quibusque rebus praecepta tantum ponenda sunt: protasis declaratur exemplo pictorum: apodosis exemplo Polycleti statuarij eximij, qui diligentia, & decore supra ceteros fuit, ut ait Fabius lib. XII: comparatio autem est ex partibus: Orator qui didicerit caussas ciuiles agere, tam facile de ceteris rebus disputabit, quam facile Polycletus, postquam finxit Herculem, addidit ei exsuuium Leonis, & Hydram: Hercules enim pro ueste pellem Leonis gestabat, occiso, & spoliato Leone Nemaeo: Huic etiam picto-

res, & statuarij apponunt Hydram bestiam multorum capitum in memoriam illius Hydrae, quam interfecit. TVM *Catulus,*] Catulus facit breuem epilogum Antonianae disputationis de oratoris materia, quam artem requirat, & quam non requirat: & adhibet quandam speciem contradictionis non tam pugnandi caussa, quã ut ex Antonio semper aliquid eliciat. eludit igitur comparationem illam de Hercule Polycleti. Argumentũ duplex est: primum a paribus, quod multae theses eum difficilem habeant tractationem, quam hypotheses: alterum a minoribus, quod difficilius sit de dijs, quam de hominum controuersijs dicere. NON *est ita,*] Antonius respondet ad argumentum Catuli per dissimilitudinem: Ceterarum (inquit) rerum facilis est tractatio, ac ciuilium caussarum dictio est omnium difficillima. *de ταπείνωσις* amplificatur ex multis circumstantiis oratoris, aduersarij, & auditoris, quae augent difficultatem forensis, & popularis eloquentiae: & allegoria paene perpetua est ex continuatis metaphoris, ubi Antonius reliquas dictiones exercitationi ludicrae, & forensem dictionem militari pugnae comparat. QVI *tamquam*]. Similitudo declarat apertius allegoriam proximam, & sumitur a iaculatoribus arietum, & balistarum ad quatiendos urbis muros: sic orator in acie forensi uehementius pugnabit, & auditoris animum uelut machinam aliquam, in quem uolet affectum contorquebit, seueritatis, aut remissionis, tristitiae, aut laetitiae, sicut conditio, & natura praesentis caussae postulabit. VT *tamquam Phidias*]. Phidias (ut ait Plinius) praeter Iouem Olympium, quem nemo aemulatur, fecit, & ex ebore Mineruam Athenis, quae est in Parthenone adstans. Idem Plinius lib. 34. scribit Mineruam Phidiae fuisse uigintisex cubitorum, in cuius scuto caelauerat Amazonum praelium intumescente ambitu parmae, eiusdem concaua parte deorum, & gygantum dimicationem: Phidias item, ut ait Cicero Tusc. primo, in clypeo Mineruae speciem sui similem inclusit, cum inscribere non liceret: eam si quis dissoluisset, uniuersam collocationis speciem sustulisset. Cicero in Oratore.

PAVLLVS. MANVTIVS. IN *philosophos nostros si quando incidi*] malim, In philosophos uero. quo uidetur accedere unus Borromaei Cardinalis antiquus liber, in quo est, In philosophos uero nostros.

C I C E R O

TVM Catulus. Quo ista maiora, at mirabiliora fecisti, eo me maior exspectatio tenet; quibusnam rationibus, quibus ue praeceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim aetas id mea desiderat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus; qui numquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui mihi peruulgata praecepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum iudicium adspexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exsul; proq. eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq. is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quaerebant ab Hannibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes saepe uidisse, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, uidisse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, Graecum hominem, qui numquam hostem, numquam castra uidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi praecipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. ERRAS, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum Graecorum, qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitrentur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus paeniteat. dimitto autem eos non tam cõtumeliose, quam philosophum illum Hannibal: & eo fortasse plus habeo etiam negotij. Sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. diuidunt enim totam rem in duas partes, in caussae controuersiam, & in quaestionis. Caussam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersias quaestionem autem rem positam in infinita dubitatione. De caussa praecepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriae mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo; sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quattuor, quinque, sex ne partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: post autem diuidere caussam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde cõtraria refutare. tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem

tionem collocant. alij iubent, ante quam perorетur, ornandi, aut augendi caussa digredi; deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo s sunt enim concione distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, et explano: attentu uero crebro tota actio ne excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione, efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, et breuem: recte nor admonent. quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq. in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum praetermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum uerborum omnium definitiones: in quibus neque abesse quidquam debet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamq. immensa posse fieri. sin autem, qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent, omnia iam explicata, & perpolita assequentur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abdisi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq. noster desideras. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & praesens, & acutus idem, atque uersutus, inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta.

EXPLANATIO

TVM *Catulus*, } Transitus est a proposita oratoris materia, quae artem desiderat, ad artis ipsius explicationem, ubi Catulus magna facilitate, & attentione exspectat, ut Antonius de doctrina forensium quaestionum disputet: primus attentionis locus illustratur ex dissimili fine: Non requiro (inquit Catulus) ista praecepta ad aliquem usum meum, sed tantum ad fructum scientiae & cognitionis: πρότασις probatur dupliciter: primum quod senilis aetas Catuli genus eloquentiae non planum & erectum & audax & uehemens requirit, sed pressum potius & mite & limatum: deinde quod Catulus lene & suaue dicendi genus, non graue & patheticum secutus est: nam in eo summa non uitae solum atque naturae, sed orationis etiam fuit comitas. Cicero in Bruto. NEC *mihi opus est* } Secundus locus deprimit artes Graecorum, qui de ratione forensis eloquentiae praecipiunt: cum tamen forum numquam attigerint: Atque haec tota Graecorum extenuatio eo spectat, ut melius aliquid & excellentius exspectetur ab Antonio, id est Cicerone, qui magnum usum & experientiam in caussis ciuilibus adeptus est: Illa igitur Graecorum inexperta loquacitas irridetur exemplo simili, quod ita pressius concludi potest: Vt Hannibal irrisit Phormionem Peripateticum, cum in bello numquam esset uersatus, tamen de re militari apud eum uerba facientem: sic irridendi sunt Graeci rhetores, qui cum numquam forum & rempub. attigerint, tamen doctrinam & artem forensium caussarum tradere, & profiteri audeant: πρότασις exornatur facto Phormionis, & apophthegmate Hannibalis in ipsum Phormionem. HOC *mihi* } Redditio similitudinis sequitur cum leui quadam correctione: quasi Graeci rhetores hoc minus inepti sint, quod non doceant doctos homines & expertos, sed pueros indoctos & adhuc rudes ciuilium caussarum. ERRAS *Catule*, } Antonius respondet ad proximam correctionem, & leuiter illudit Graecorum ineptias, qui praecepta sua doctissimorum hominum auribus inculcant de quaestione ui oratoris, & oratione: ubi animaduertendum est haec ipsa recte dici ad seruandum decorum in persona Antonij, qui fuit irrisor & dissimulator artis rhetoricae, atque ita extenuationem magis esse, quam seriam reprehensionem. SED *tamen est* } Non reprehendit Antonius partitionem quaestionis in ὑπόθεσιν & θέσιν, sed posterioris generis praetermissam explicationem: Verumtamen θέσις tam facile exornatur generalibus praeceptis quinque partium rhetoricae, quam ipsa ὑπόθεσις: sed Antonius indicat nulla singularia & propria praecepta de singulis generibus quaestionis infinitae a rhetoribus tradi, quemadmodum de generibus ciuilium caussarum traduntur: quod quidem necesse non fuit, quinetiam in hoc magnus rhetorum fuit error, quod tam minutas & singulares ciuilium caussarum praeceptiunculas instituerunt, quia omnis quaestio cuiuscumque generis & modi sit, generalibus dialecticae inuentionis & dispositionis legibus instrui potest: & dialecticam rerum forensium doctrinam facere tam ridiculum est, quam si quis uelit earum rerum grammaticam forensem componere. DENIQVE *quinque* } Eleuat secundo loco quinque artes eloquentiae, quia perfaciles sint: reprehendere autem uerius poterat confusionem rhetoricae & dialecticae in his quinque partibus exaggeratam: argumentum uero de constituendis quinque partibus rhetoricae fallax est, & antiquos fefellit, existimantes caussam, sine qua res non est, protinus esse partem rei, cuius caussa esset: quod si uerum esset, non tantum quinque partes, sed multo plures essent forensis eloquentiae, quam nobis depingunt: est enim historia ad bene dicendum necessaria, ut Crassus hesterno sermone disputauit, & philosophia moralis, & scientia iuris ciuilis, & reliquae artes. NE *haec quidem* } Neque item reprehenditur ab Antonio diuisio orationis, sed duarum primarum partium officia tamquam parum apte distincta notantur: neque enim beneuolentia, docilitas, & attentio propriae sunt uirtutes exordiorum, sed communes reliquarum partium orationis: sed tamen eas rhetores attribuunt exordijs, quia hic praecipue sunt necessariae, per quas in animum iudicis, ut procede-

re ultra possimus, admittimur. Fab. cap. 1. lib. 4. Neque item probabilitas, perspicuitas, & breuitas propriae sunt narrationis, quia etiam in ceteris partibus orationis conseruantur. OMNINOQ. } Disputat Antonius per ironicam extenuationem, nullum fieri posse perfectum artificium eloquentiae, repetitq. ex superiore Crassi dialogo dialecticam legem faciendae artis, itemq. duas leges dialecticae inuentionis, unam de diuidendo, alteram de definiendo: argumentum praeterea est ex dissimilibus: ius ciuile, & multae aliae res possunt in artem redigi: eloquentia tota propter immensitatem suae materiae non potest: sed hoc posterius falsum est, quia rei communis & late patentis possunt esse communia, & late patentia praecepta. SIN AVTEM } Antonius statuit, si sit aliqua dicendi ars, eam non esse difficilem, nec solam eloquentiae sufficere. ALIVD *enim* } Allegoria est ab armis sumpta, ubi ex pugna & acie forenses oratorum contentiones, ex ludo & campo ludicrae declamationes intelliguntur.

EPILOGVS DE MATERIA ORATORIS.

Hactenus dictum est de materia oratoris, quae uidelicet artem & doctrinam requireret, & quae non: Antonius enim existimat lites & deliberationes, quia difficiliores sunt, oratoris & forensibus praeceptis egere: laudationes uero, quia ex illarum fontibus facile sumuntur, non item: in quo dissentit ab Aristotele, sentitq. rhetoricas leges de his tantum rebus ponendas esse quae maioris operis sint, & difficultatis: qua occasione etiam obiter eleuat tritas & communes Graecorum artes de diuisione quaestionis in infinitam, & finitam, de partibus orationis, & partium singularum proprijs officijs & muneribus: At rhetorica proprie, uere, distincte definita nec lites, nec deliberationes, nec ullam omnino specialem materiam sibi proponet, quam praeceptis suis instruat, sed generatim de ornatu orationis & eius generibus different, sicut grammatica communes leges tradit de puro & emendato genere sermonis, & ad omnem orationem tam non ciuilem quam ciuilem pertinet: Nec uero Antonij ratio probari potest, ut rhetorica tantum de litibus & deliberationibus praecipiat, quia usus earum multo difficilior sit, quam ceterarum rerum: hoc enim argumento specialis grammatica de oratione forensi, specialis dialectica de ratione litigandi & deliberandi describitur: quod quidem fuerit ineptissimum. sunt enim artes generales. Itaque nec uera, nec apta rhetoricae doctrinae materies est, quam sibi praeponit Antonius. At oratorem politicum (inquies) instituit, & ad hunc solum suam τεχνολογίαν dirigit: intelligo, (inquam) & idipsum est, quod non probo. Quamobrem? quia Dialectica, Grammatica, & Rhetorica artes sunt omnium rerum interpretes, & internunciae, quibus recte constitutis, & generatim descriptis utimur ad omnium artium, & rerum quoque artibus non comprehensarum intelligentiam & explicationem. Quaero igitur abs te, cur generali rhetorica non contentus, rhetoricam forensem & politicam facias, grammaticam uero politicam & forensem non facias? nam paribus in caussis paria iura ualent.

CICERO

QVARE ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris: audierit aliquid, legerit: ista ipsa praecepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboraret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersae ciuitati. sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. sin plane abhorrebit; & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est a cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur; alterum, uel non facere, quod non optime possis; uel facere, quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quã possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quamplurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erat talis, ut cohortandus, adiuuandusq. sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quae nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eo, quo sine duce ipsi peruenimus: quoniam meliora docere non possumus. Atque, ut a familiari nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium primum in caussa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non sum aspernatus. uolo enim se efferat in adolescente fecunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quam, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur. ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem. non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutũ. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem, si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae scilicet caussa, me quoque sibi magistrum futurum. uix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est incredibile, quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque praeclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset,

potuisset, nisi eodem studio, atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis, ut demonstremus quem imitemur, atque ita, ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores saepe cognoui, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia, ac paene uitiosa, consectantur imitando. nihil est facilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum, si uero etiam uitiosi aliquid est; id sumere, & in eo uitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiam amissa uoce fuerit in rep. Fusius neruos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset; & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur. quid enim caussae censetis esse, car aetates extulerint singulae singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus indicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Graecis; ex quorum scriptis, cuiusque aetatis quae dicendi ratio, uoluntasq. fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quam uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiae scripta sunt, non nulla Critiae: de Theramene audiuimus. omne etiam tam retinebant illum Periclis succum, sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium: cuius e ludo, tamquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq. alij naturis differunt, uoluntate autē similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad caussas rētulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq. complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandae genere uersati: quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumq. uixit: posteaquam, exstinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quaedam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq. eorum similes exstiterunt. quae si uolemus usque ad hoc tempus persequi; intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse uelleat. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, cum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si noster Sulpicius faceret; multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quaedam, quae stylo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones: idq. mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi uero, inquit, non ea praecipiam alijs, quae mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, iudicari potest. Atque esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur. quod & in uobis animaduerti recte potest, Caesar, & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimam dicendi genus est consecutus. Neque uero uester aequalis Curio, patre meā sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam, figuramq. dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea caussa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

EXPLANATIO

QVARE *ego*] Quoniam fundamentum eloquentiae positum est in natura, reliqua exaedificatio in arte & exercitatione, Antonius ad informandum oratorem suum, de natura primum disputat, quam triplicem distinguit, excellentem, mediocrem, & absurdam: & excellentem sibi tantum proponit, quam arte & praeceptis exornet: artes enim solent exquirere & explicare, quod est in proposito genere optimum & excellentissimum. VT *ei tradamus*] Animaduerte hoc loco Antonium, id est, Ciceronem frequenter admonere se de suo usu praecipere magis, quam de Graecorum artibus: quasi maius, & excellentius sit quod experti, quam quod docti loquimur. ATQVE *at a familiari*] Excellens oratoris natura declaratur exemplo Sulpicij, in quo erant omnes excellentes, & eximiae dotes naturalis eloquentiae. Idem exemplum Crassus adhibuit lib. primo, cum de natura oratoris diceret: Ego (inquit) neminem nec motu corporis, nec ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse. Item in Bruto, Fuit Sulpicius uel maxime omnium grandis, & (ut ita dicam) tragicus orator: uox cum magna, tum suauis, & splendida: gestus & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur: ex eius ore uerba magno impetu, atque aestu erumpebant, non secus ac ferventes aquae ebulliunt, & exsiliunt. Sic Cicero de suo iuuenili ardore scribit; Quantis clamoribus illa diximus de supplicio parricidarum, quae nequaquam

quaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus. Fuit etiam Sulpicius uerbis paullo nimium redundantibus. Metaphora sumpta est ab aquis, quae prae nimia copia suo alueo capi non possunt: & sic Cicero loquitur de seipso in Bruto, Apollonius Molo dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. VOLO *enim*] Requirit Antonius in adolescente fecunda omnium rhetoricarum uirtutum semina, & utitur similitudine sumpta a surculis uitium: hunc locum Fabius citat capit. 4. lib. 2. Materiam esse primum uolo uel abundantiorem, atque ultra quam oporteat, fusam: Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur: sit modo, unde excidi possit, & quod exculpi: erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam celatura altior rumpat: quod me de his aetatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit, Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. VIDI *statim*] Transit Antonius ab egregia indole ad praecepta imitationis. consequens enim est, ut, cum adolescens optime facere possit, optimos & excellentissimos quoque sibi proponat, quos imitetur. CVM *iste*] Pub. Sulpicius adolescens accusauit maiestatis C. Norbanum, quod trib. plebis Q. Seruilium Caepionem uictum a Cimbris, & castris exutum, turbulentissimis concionibus ita uexauisset, ut ei imperium abrogatum, bonaq. eius publicata essent. ERGO *hoc fit*] Imitatio, pars est exercitationis oratoriae, de qua praecipit Antonius: & duas summas imitationis regulas eloquentiae discipulo proponit: unam, ut excellentem oratorem in foro ad imitandum deligat: alteram, ut eius maximas uirtutes imitetur: quem locum Fabius his uerbis explicat, cap. 2. lib. 10. Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia, primum quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque & corruptissimi concupierint: deinde ex ipsis, quos elegerimus, quid sit, ad quod efficiendum nos comparemus: nam in magnis quoque auctoribus incidunt aliqua uitiosa, & a doctis etiam inter ipsos mutuo reprehensa: atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quam mala peius dicunt. NIHIL *est facilius*] Amictus, motus, & status sunt res in oratore facile imitabiles: exemplum autem de Q. Fusio pertinet ad imitationem uitiorum: nam Q. Fusius uirtutes C. Fimbriae non est imitatus, ut uehementiam orationis (fuit enim Fimbria orator toto genere paullo feruidior atque commotior, ut scriptum est in Ciceronis Bruto) sed dito uitia consectari maluit, oris prauitatem, ut deformiter in dicendo os contorqueret, & uerborum latitudinem, ut uaste & rustice uerba pronunciaret. QVI *autem ita*] Repetit Antonius duas praecipuas imitationis regulas, & uarijs Graecorum oratorum exemplis illustrat per gradus aetatum deductis, a Pericle usque ad ipsam Antonij aetatem: quae inductio eo spectat, ut intelligamus singulis aetatibus commutata fuisse paene genera dicendi, quia commutata fuit imitatio: nec unum atque idem genus dicendi ad imitandum oratoribus propositum fuit. ANTIQVISSIMI] Oratores primae aetatis nominantur, Pericles, Xanthippi filius, in cuius labris musas sessitasse scribit Eupolis, cuius scripta quaedam ferebantur tempore Ciceronis, ut ipse ait, & Alcibiades, in quo summa fuit uis dicendi, ut scribit Plutarchus ex Demosthenis & Theophrasti testimonio: & Thucydides, de quo antea dictum est. hi grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam caussam interdum subobscuri. Cicero in Bruto. CONSECVTI *sunt*] Oratores secundae aetatis sunt, Critias unus ex 30. tyrannis Atheniensium: Theramenes uir iustus a tyrannis ueneno sublatus: Lysias ipse quidem in caussis forensibus non uersatus, sed subtilis, atque egregie elegans. Cicero in Bruto. Hi paullo erant uberiore filo, quam superiores, id est, pleniore stylo, & genere dicendi. Metaphora sumpta est a textoribus. ECCE *tibi*] Oratores tertiae aetatis nominantur Isocrates, & discipuli ex eius schola, tamquam ex equo Troiano profecti: habuit enim (ut ait Plutarchus) centum fere nobiles, & praestantes discipulos, e quibus quidam hic recensentur: & ex alijs historici, ut Theopompus Chius, Ephorus Cumanus, Philistus Milesius, & Naucrates: alij in rep. uersati, Demosthenes, non edoctus quidem in schola Isocratis, quia mille drachmas non habebat, ut ait Plutarchus, sed tamen summus admirator, & imitator Isocratis, ut ait Philostratus. Vt igitur ex equo Troiano, quem Epaeus Graecis fabricatus est, multi Graeciae principes, sic ex Isocratis schola multi nobiles studio doctrinae, & eloquentiae exierunt. Hyperides dulcis in primis & acutus, Lycurgus Lycophronis filius, Aeschines aemulus Demosthenis, Dynarchus, quem Polypercon uarijs affectum supplicijs iugulauit. Haec tertia aetas fecundissima fuit, aureo quasi partu excellentium, & prope perfectorum oratorum. POSTEA *quam*] Oratores 4. aetatis, sunt Demochares, nepos Demosthenis ex sorore, & Demetrius Phalereus, qui primus, ut ait Cicero, inflexit orationem, & eam mollem reddidit, & suauis, sicuti fuit, uideri maluit, quam grauis. QVAE *si nolemus*] Oratores quinctae aetatis fuerunt Asiani, Menecles, & eius frater Hierocles, de quibus Cicero, Genera Asiaticae dictionis duo sunt, unum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus & seueris, quam concinnis & uenustis, qualis in historia Timaeus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandaeus, magis etiam Menecles eius frater fuit: quorum utriusque orationes sunt imprimis, ut in Asiatico genere, laudabiles. HANC *igitur*] Totum caput imitationis oratoriae concluditur, cuius duae sunt principes partes, scriptio & dictio, ad quas Sulpicius excitatur, ut stylus eius quasi luxurians amputetur & reprimatur: elegans est similitudo a segetibus nimium laetis, & sese profundentibus, quae dente pecoris detondentur, & depascuntur, ut ait Virgilius,

> Quid? quod, ne grauidis procumbat culmus aristis,
> Luxuriem segetum tenera depascit in herba?

Et Plinius, Luxuries (inquit) segetum castigatur dente pecoris, in herba dumtaxat, & depastae quidem uel saepius nullam in spica iniuriam sentiunt. Ita iuuenilis ubertas, & luxuries orationis stylo & assiduitate scribendi quasi absumitur, & reprimitur. HIC *Sulpicius*] Sulpicius contradicit Antonio descriptionis exercitatione,

tatione,

atione, & exemplo illius utitur. TVM *ille*, } Antonius scripsit libellum de oratore: in quotidianis autem scriptionibus & meditationibus non multum se exercere putabatur. Cicero pro Cluentio, Hominem ingeniosum M. Antonium aiunt solitum esse dicere iccirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut si quid aliquando, quod non opus esset, abs se esset dictum, posset negare se dixisse. SED *tamen* } Antonius Sulpicij argumentum ironicws concedit, atque etiam confirmat minorum collatione. Ne tabulas quidem domesticas cooficere existimor. quid mirum, si nec orationes scribere? Tabulae, sunt libri, in quibus res domesticae continentur, ut rationes accepti & expensi. Cicero in tertia actione in Verrem, Audiuimus aliquem tabulas numquam confecisse, quae est hominum opinio de Antonio falsa. nam fecit diligentissime. ATQVE *esse tamen* } Tria exempla de Caesare, Cotta, Curione, probant eloquentiam sine imitatione quandam posse comparari. Caius Caesar sale, & facetijs uicit omnes: C. Cotta inueniebat acute, dicebat pure & solute: C. Curio splendidioribus uerbis utebatur, & Latine non pessime loquebatur usu aliquo domestico: nam litterarum admodum nihil sciebat, ut ait Cicero in Bruto. Eos igitur Antonius existumat per seipsos, nullis ad imitandum propositis exemplis, in numerum aliquem oratorum peruenisse.

PAVLLVS . MANVTIVS. INNVMERI *princeps*. } Meri principes, legit Nonius.

C I C E R O

VERVM, ut aliquando ad caussas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisq. monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc enim primum praecipiemus, quascumque caussas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq. cognoscat. hoc in ludo non praecipitur: faciles enim caussae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum ut tat in murum adscendere: adscendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi caussam cognoscere. recte igitur de caussa discenda praecipiunt. haec est enim in ludo caussarum fere formula. at uero in foro tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in caussa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque caussas, & maxime priuatas, (sunt enim multo saepe obscuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam suam multi aestimari nolunt, ut toto foro uolitare, & a caussa ad caussam ire uideantur, caussas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus; uel perfidiae, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dum inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt, assequuntur etiã illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat; & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; & agere aduersarij caussam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. itaque, cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico, atque rejicio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quae duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendũ putarẽt. Cum res penitus, caussamq. cognoui, statim occurrit animo quae sit caussa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur; siue ex crimine caussa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non aut, quid factum sit, aut fiat, futurum ue sit, quaeratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostrae fere caussae, quae quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quae maxime sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatẽ ab ambitu, atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum caussarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem, res non sit necne, sed qualis sit, quaeritur: ut cum L. Opimij caussam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dicebat: ut eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure caesum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quaeritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani caussa summa contentio. pleraque enim de ijs, quae ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Appuleia tota illa caussa pendebat. Atque in hoc genere caussarum nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod caussam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem per quam puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rbus, quae uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit: quod quidem in illa caussa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. nam, quantum uterq. nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatẽ minuere. Etenim definitio primum, reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto, saepe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq.

paene

paene puerilem: tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim praeterlabitur, quam praecepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis caussa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs caussis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptũ aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint praetermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc caussarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis caussis, in quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto: quod totum a facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum ue sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum reuertar meum.

EXPLANATIO

VERUM *ut aliquando* } Tria sunt ab Antonio hactenus disputata, materies oratoris, natura, & imitatio: materies ipsa, quam τεχνολογία Antonij deinceps explicabit, posita est in lite, & deliberatione: natura complectitur excellentes dotes elocutionis, & actionis, imitatio proponit sibi optimos quosque oratores, quos tum in scribendo, tum in loquendo sequatur: atque haec tria legitimam, & forensem exercitationem praecedunt: sequitur forensis institutio, quae docet quale se praestare debeat Orator in caussis. Caussas igitur primum accipit Orator a litigatore, deinde agit. In suscipiendis caussis hoc primum decretum est, ut caussa ab Oratore penitus cognoscatur. De quo Fabius Quinctilianus cap. 8. libri XII. HOC *in ludo* } Probatio primi decreti constat ex dissimilibus. Declamator non praecipiet in schola pueris, ut caussam penitus cognoscant, quia declamationum controuersiae faciles sunt: at forensis magister idipsum oratoribus praecipiet, quia ignoratione caussae saepe caussa amittitur. AT *uero* } Secunda pars dissimilitudinis exornatur factis oratorum dissimiliter inter se collatis: quod alii de rebus incognitis turpiter, alij de cognitis, planeq. perspectis recte dicant: in priore parte notatur triplex offensio caussidicorum, caussas incognitas agentium, negligentia, perfidia, & tarditas: in posteriore laudatur exemplum, & factum Antonij diligentissime omnia meditantis, quae ad oblatam sibi caussam pertinent: atque in persona Antonij describitur diligens, & accurata ratio praemeditationis ex circumstantiis personarum, & loci, & temporis, & ceterarum rerum, quae in caussa uersantur, quae monitio singularis, & eximia est, quam utinam actores ciuilium caussarum diligenter hisce temporibus obseruarent. SUSCEPTIS *rebus*, } Suscipimus totum, recipimus partem (ut ait Asconius in Cic. diuinatione) uel, quod magis huic loco congruit, suscipimus rem, quam nulla interposita fidei obligatione, faciendã curamus: recipimus uero sanctius in nostram fidem, nostrumq. periculum. Cic. in diuin. Ego in hoc iudicio Siculorum caussam receptam Pop. Romani susceptam esse arbitror. EQUIDEM *soleo* } Concludit primum praeceptum repetita summa proximae dissimilitudinis. CUM *rem penitus*, } Secundum praeceptum est, ut status caussae, & genus ipsum quaestionis, in quo cardo totius caussae uertitur, ab oratore cognoscatur: qua occasione digreditur Antonius in partitione statuum ciuilium tribus generibus conclusam, an sit aliquid, quale sit, & quid sit: sed haec tota descriptio est ab usu artis penitus aliena. nam, si quaestionum ciuilium partitio, & distinctio facienda esset, iccirco fieret, quod diuersarum quaestionum diuersae essent artes: nec una & generalis tradi posset: at uero ita se res habet, ut omnes controuersiae ciuiles communibus rhetoricae, & forensis artis legibus, & praeceptis instruantur: una enim & communis est earum rerum inuentio, cõmunis dispositio, communis memoria, communis elocutio, communis actio. ID *est igitur* } Primus status declaratur exemplis, & diuiditur in tres species, an factum, an instans, an futurum sit. appellatur a rhetoribus status coniecturalis, a coniectura, id est, directione rationis ad ueritatem: & infitialis, ab infitiatione facti. Lege Quinctilianum libro tertio, & septimo. SAEPE *autem res* } Secundus status item exemplis illustratur in caussis de nece Gracchorum: nam Carbo defendit C. Gracchum a Q. Opimio consule iure caesum fuisse, propter agrariarum legum seditiones: & Africanus in maxima concione ciuium dicere non dubitauit, Tiberium Gracchum a Scipione Nasica iure sibi caesum uideri, quo responso populus indignatus est, ut ait Plutarchus. IURE *autem* } Status iuris, & qualitatis apud rhetores passim, & uulgo bifariam distinguitur, ut alter dicatur absolutus, cum factum absolute, & simpliciter iure, & aequitate, & honestate defendimus, & id fieri uel oportuisse, uel licuisse dicimus, ut ab Opimio Gracchum publicae salutis gratia interfici, ut ab Oreste Clytemnestram matrem necari, ulciscendi patris gratia: alter assumptiuus sit, ut cum facto culpa aliqua subesse uideatur, id tamen ipsum aliqua iuris probabili ratione defendimus: ex quo genere est purgatio, & deprecatio, cum aut aliter fieri non potuisse, aut imprudentia, aut casu factum esse quippiam dicamus. Quaere exempla apud Fabium libro VII. IAM *quid* } Tertius status, in quo quaeritur de facti nomine, declaratur

caussa C. Narboni, qui a Sulpicio postulatus erat reus imminutae maiestatis. nam lege Appuleia, siquis maiestatem publicam minuisset, id capitale erat: Antonius autem negabat imminutam esse maiestatem: itaque quaestio fuit, quo nomine appellandum esset factum C. Norbani tribuni pl. aduersus Q. Seruilium Caepionem. *ATQVE in hoc genere* } Antonius reprehendit rhetoricum praeceptum de ratione definiendi, ut sit breuis definitio: argumentum est a dissimilibus, quod alia sit definitio doctrinae in tradendis artibus, alia eloquentiae in explicandis caussis ciuilibus. Fabius Quinctilianus hunc locum explicat capite tertio libri septimi, Agentis uero quae tanta est huius praecisae comprehensionis necessitas? an si non dixero, homo est animal rationale, mortale, non potero ex positis tot corporis, animiq. proprietatibus latius oratione ducta, uel a dijs eum, uel a mutis discernere? Quid? quod nec uno modo definitur res eadem, sed latiore uarioq. tractatu? ut facit Cicero, ut omnes oratores plerumque fecerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus: est enim certe seruitus ad certa se uerba adstringendi, idq. faciendū in libris Ciceronis de oratore uetat M. Antonius: nam est etiam periculosum, cum, si uno in uerbo sit erratum, tota caussa cecidisse uideatur; optimaq. est media illa uia, qua utitur Cicero pro Caecina, ut res proponatur, uerba non periclitentur. Etenim recuperatores non ea sola uis est, quae ad corpus nostrum, uitamq.. peruenit, sed etiam maior multo ea, quae, periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum loco saepe, & certo statu dimouet: aut cum finitionem praecedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruiū Sulpicium occisum ab Antonio colligit, & in clausula demum ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui caussa mortis fuit. non negauerim tamen haec quoque, ut expedit caussae, esse facienda, & si quando firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finito, esse tum id elegans, tum etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis. *QVOD quidem* } Negat dialecticam legem, ne quid in definitione praetermittatur, ne quid redundet, pertinere ad disceptationes rerum forensium: primum argumentum est ab exemplo suo, & Sulpicij in Norbani caussa: secundum, quod talis definitio facile euertatur, si uerbum aliquod sit falsum, ut, si definiatur homo animal irrationale, aut, si definitio parum plena sit, ut, si definiatur sacrilegium, surripere aliquid sacri: addēdum enim est ex loco sacro. aut, si redundans, ut, si definias hominem animal rationale, plenum intelligentiae, & memoriae: duobus enim primis uocabulis perfecta erat definitio: tertium, quod ratio breuiter definiendi perspicuitatem, & intelligentiam impediat earum rerum, quae definiuntur: in definiendo autem non tā breuitatis ratio habenda sit, quam perspicuitatis: nam duae principes, & primae uirtutes definitionis, sunt perspicuitas, & proprietas: tertia breuitas eatenus in disciplinis laudatur, ut facilius rerum definitiones memoriae mandari possint; cui legi popularis sermo interdum obsequitur, saepissime etiam non obsequitur. *SED in eo genere* } Status legales reuocantur ad quaestionem qualitatis, ut constat inductione duorum generum, in quibus ambigue scriptum, quod efficit controuersiam, uersatur in qualitatis iuris: atque hic admonet Antonius, ut ambigue, idest, non satis explicate scriptum, addendis quibusdam uerbis suppleatur, quia sublata ambiguitate controuersia tollitur. *AMBIGVORVM autem* } Duo sunt in hoc genere capita reprehensionis aduersus rhetoras, (nam hoc toto dialogo Cicero in persona Antonij uideri uult Aristarchus, & censor rhetorum) unum, quod ab iis ignorentur ambigui genera, quae dialectici melius & tradunt, & tenent, ut Aristoteles in elenchis tres ambigui modos fecit, & docuit. *ITERVM autem* } Alterum caput est, quod imperite rhetores legales controuersias a superioribus generibus quaestionū distinxerunt, cum recidant omnes in quaestionem qualitatis; quo argumento Cicero seipsum damnare uidetur, qui in aliis rhetoricis libris eam disceptationum distinctionem adhibuerit, & status legales a statu qualitatis, & ratione, & praeceptis separauerit. *ITA tria sunt* } Concludit partitionem quaestionum ciuilium tribus expositis generibus perfectam, & completam esse.

PAVLLVS. MANVTIVS. NONNVLLI *praecipiunt, ut uerbum illud, quod caussam facit, lucide, breuiter uterque definiat.* } uerbum, Vterque, mihi non placet: ac malim ita legere: Dilucide, breuiterq. definiatur. in quo non nihil suffragantur ueteres libri. nam unus Borromaei sic habet: Dilucide, breuiterq. definiat. alter Fuluij Vrsini: Breuiter, dilucide utrumque definiat.

CICERO

CVM igitur, accepto caussae genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis, & iudicij: deinde illa duo diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accōmodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus uera esse ea, quae defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quemcumque caussa postulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in re positae ratione tractantur, ut tabulae, testimonia, pacta, conuenta, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatae, decreta, responsa, & reliqua, si quae sunt, quae non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem a caussa, atque a reis deferuntur. altera est, quae tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum caussas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit caussa, habeant quo se referant, unde

statim expedita possiat argumenta depromere: tamen & tardi ingeny est, riuulos consectari, fontes rerum non uidere: & iam aetatis est, usus q. nostri, a capite, quod uelimus, accersere, &, unde omnia manant, uidere. Et primum genus illud earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quaestionibus, & contra quaestiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis, uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, caussis. quos quidem locos (uobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oporteat. haec sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximae: artem quidem, & praecepta dumtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamq. desiderant. itaque, cum haec duo nobis quaerenda sint in caussis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiae est paene mediocris, quid dicendum sit, uidere; alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq. cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, narieq. dicere. quare illam partem superiorē, quoniam semel ita nobis placuit, non recusabo quo minus perpoliam, atque conficiam; (quantum consequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam solae ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. haec sunt enim tria. ea uero quemadmodum illustrentur, praesto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. namque ego, Catule, (dicam enim non uereres assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem aetas nostra tulerit, quem non & saepe, & diligenter audierim. itaque, si quid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos, his ingenijs homines, tantum operae mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam umquam me audiente egit orator, quod nō in memoria mea penitus insederit. Atque ego, is, qui sum, quantuscumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si uos quoque hoc idem existimatis; non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, praesertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quae uis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in caussa peroranda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumq. defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos saepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo possit; multas etiam e rep. seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Caepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia, & praestantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse uideatur. quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

EXPLANATIO

CVM igitur] Antonius transit a duobus praeceptis de meditatione caussarum, & distinctione statuum ad doctrinam inuentionis, quae suppeditat argumenta ad probandam, aut refellendam caussam, cuius doctrinae primam, & generalem distributionē inuestigat ex officiis oratoris. ut enim haec numero tria sunt, docere, mouere, delectare: sic triplex est inuentio, una fidei, altera motus, tertia delectationis: Sed in hoc doctrinae uestibulo duo praemonenda esse arbitror: unum, artem inuentionis Rhetoricae partem falso adscribi, & cum rhetoricis praeceptis alieno loco temere, & confuse perturbari, quia dialecticae artis pars sit. Alterum uitioso argumento partitionem inuentionis concludi: nam, quamuis orator, id est, actor ciuilium caussarum debeat auditorem docere, mouere, delectare, non tamen inde potest effici, ut tria sint quasi membra inuentionis, quia duae illae laudes postremae multarum artium communes sunt, non Rhetoricae propriae: nec solum ex communibus eloquentiae partibus, sed etiam ex philosophia morali, & aliis plerisque disciplinis communiter sumuntur. AD probandum] Accedit ad primam inuentionem fidei, id est, doctrinam argumentorum, quorum generalis diuisio ex Aristotelis libris rhetoricis deprompta est in expertia artis, & artificialia: sic

enim Ariſtoteles lib. 1. ad Theod. ſcribit, *τῶν δὲ πίστεων αἱ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν, αἱ δ' ἔντεχνοι. ἄτεχνα δὲ λέγω, ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται, ἀλλὰ προϋπῆρχεν, οἷον μάρτυρες, βάσανοι, συγγραφαί· ἔντεχνα δέ, ὅσα διὰ τῆς μεθόδου, καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατόν. ὥστε δεῖ τούτων τοῖς μὲν χρήσασθαι, τὰ δὲ εὑρεῖν.* id eſt, Probationum aliae ſunt expertes artis, aliae artificiales: artis expertes dico, quae a nobis non inueniuntur, ſed extrinſecus aſſumuntur, ut teſtes, cruciatus, ſcripta: artificiales uero, quae ratione, & uia a nobis excogitari poſſunt. itaque ex his aliae tractandae, aliae inueniendae ſunt. Sed (pace Ariſtotelis, & Antonij dixerim) haec duo genera non ſans acute diſtinguntur: argumenta ſiquidem prioris generis etiam ab oratore plerumque inueniuntur, non extrinſecus aſſumuntur, ut leges, ſenatuſconſulta, res iudicatae, decreta, reſponſa, teſtimonia philoſophorum, & poetarum, quae imperitus litigator ſuppeditare non poſsit: & argumenta ſecundi generis interdum a litigatore ad oratorem deferuntur, ut cauſſae, facta, circumſtantiae rerum, & qualitates perſonarum. Itaque uitioſa eſt utraque definitio, quia falſa, & impropria. Nec uero doctrina argumentorum ideo uocatur inuentio, quod ſuppeditet per ſe argumenta, ſed quod modum quendam quaerendi, & conſilium inueſtigandi praebeat: quod tam in primo, quam in ſecundo genere ualet. A T Q V E *iſti quidem* } Rhetores tot inuentiones faciunt, quot ſunt genera quaeſtionum ciuilium: & ſingulis proprios locos accommodant, ut laudationibus tria genera bonorum, deliberationibus utile, poſſibile, boneſtum, facile, iucundum: iudicijs in coniectura, cauſſas, facta, ſigna, circumſtantias, teſtes, tabulas, &c. In definitione, locos definiendi: in qualitate, partes iuris, & aequitatis. Quam turbam, & multitudinem ſpecialium inuentionum Antonius partim excuſat, partim damnat, ſed neutrum recte: nam, quod ait ſpeciales locos ad inſtituendos adoleſcentes magis aptos eſſe, id ut credam, adduci nullo modo poſſum: propoſita enim quauis quaeſtione, ſi loci generales perluſtrentur, facilius & promptius uel pueris apparebit, quid quaque de re dici poſſit, quam ex illis ſpecialibus ſingularum cauſſarum locis, & praeceptis: neque uero hi loci ſpeciales iccirco damnandi ſunt, quod acutos, aut ingenioſos homines nihil adiuuent, ut putat Antonius: ſed quia generalis inuentio omnibus omnium generum quaeſtionibus tractandis ſufficiat. T A M E N *& tardi* } Allegoria fit ex continnatis metaphoris, ubi per riuulos intelligimus locos ſpeciales ex fontibus, i. generalibus locis deductos: & caput dicitur generalis argumentorum doctrina, unde manant ſpecialia praecepta cauſſarum ciuliuni. N A M *& pro tabulis* } Antonius non uituperat praecepta de probationibus externis, ſed eorum uſum, & exercitationem magis laudat, quam doctrinam ipſam: quia laus omnis oratoris in actione cauſſarum conſiſtit. Ariſtot. lib. 1. ad Theod. deſcripſit locos pro teſtibus, cōtra teſtes: pro tabulis, contra tabulas: pro quaeſtionibus, contra quaeſtiones: ceteraq. eiuſdem generis: idemq. fecit Cicero in ueteri rhetorico, & in Part. oratorijs. I T E M Q. *illa*, } Indicat facilem fuiſſe topicam doctrinam argumentorum inſitorum: rhetoricam uero tractationem, & elocutionem eſſe difficilem: idq. ait Antonius, ut occaſionem aliquam captet diſtribuendi ſibi cum Craſſo muneris in hoc dialogo de Oratore. Q V A R E *illam partem* } Partitur cum Craſſo totam technologiam oratoriam ſic, ut ipſe de inuentione, diſpoſitione, & memoria dicturus ſit, Craſſus de elocutione & actione: quae partitio ex decoro & qualitate perſonarum facta eſt: nam ut Antonius magis prudens, quam eloquens fuit, ſic Craſſus plus eloquentiae, quam prudentiae habuit: atque haec diſtinctio diligenter animaduertenda eſt: uidetur enim Cicero naturali quodam lumine contra magiſtrorum ſuorum artes, & praecepta in hanc partitionem incidiſſe, & duas artes, Dialecticam & Rhetoricam perſonis & praeceptis diſtinxiſſe: ut inuentio, diſpoſitio, & memoria, quae dialecticis proprie tribuuntur, ſeparatim ab Antonio tractentur: elocutio autem & actio, quae rhetoricae ſunt, Craſſo demandentur, quae naturalis & uera harum duarum artium diſtinctio eſt. N A M Q V E *ego* } Praemunitio ad confirmandum teſtimonium iudicij, quod Antonius de Craſſi eloquentia acturus eſt: ne ſine cauſſa munus hoc de ornamentis eloquentiae exponendis ad Craſſum deferri uideatur. C R E A R O } Allegoria a liberis, qui procreantur, aluntur, confirmantur, & ueſtiuntur, ſignificat tres partes primas, inuentionem, diſpoſitionem, & memoriam, quaſi ſubſtantiam rei, naturamq. complecti, elocutionem & actionem uelut ornamenta extrinſecus accedere. T V M *Craßus*, } Craſſus ad ſeruandum decorum & aetatis & perſonae, recuſat ſecundam partem propoſitae diſputationis de ornamentis eloquentiae: recuſationis duo ſunt argumenta. Primum, quo proxima allegoria feſtiue refellitur ſpecie quadam repugnantium, quae ſunt, aliquem procreare, & non ueſtire: alterum ab adiunctis Antonij, Tu es oratoria ſupellectile locuples, oratorem igitur ueſtire & ornare potes. Hoc ſecundum argumentum de oratorijs diuitijs Antonij comprobatur quattuor cauſſis ab Antonio ornatiſſime defenſis, Pro M'. Aquillio, Caio Norbano, Cn. Manlio, & Qu. Marcio rege. E X C I T A R E *reum* } M'. Aquillius cos. bellum ſeruile concitatum confecit: cum de pecunijs repetundis cauſſam diceret, ipſe rogare iudices noluit: M. Antonius, qui pro eo cauſſam orabat, tunicam a pectore eius diſcidit, ut honeſtas cicatrices oſtenderet, quibus conſpectis, indubitanter abſolutus eſt, ut ait Florus: lege etiam Ciceronem actione 7. in Verrem, & Fabium lib. 2. V T *cum reges* } Populus Romanus, inſtigante Iunio Bruto, concitatus ad uindicandum Lucretiae dedecus, Tarquinium regem cum liberis in exſilium egit: idem poſtea cum nexu feneratorum premeretur, armatus, in ſacrum montem receſſit, nec prius pacari potuit. quam plebeios in urbe magiſtratus obtinuiſſet. hinc initium tribuniciae poteſtatis. Q V I *exercitum* } A Cimbris C. Manilius, & Q. Seruilius Caepio proconſules uicti proelio, caſtriſq. binis exſuti ſunt, octoginta millia militum occiſa, calonum & lixarum quadraginta millia. T V M *Catulus*, } Catulus ſenex non ſine cauſſa uelut moderator ſermonis interponitur: non enim decet Craſſum ea aetate, & grauitate uirum ſine magni cuiuſdam hominis auctoritate ad hunc paene puerilem, & ioculatorium ſermonem induci. Argumentum Catuli Craſſo & Antonio commune eſt ex cauſſis efficientibus, hoc modo: Craſſus & Antonius natura & doctrina plurimum ualent, & excellunt: Itaque nobis orandi ſunt, ut aliquid uiciſſim ſuae ſuauitatis impertiant.

CICERO

Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quae proposuisti, quae nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quae dicenda sint in caussis, reperiantur: quae quamquam abs te nouo quodam modo, praeclareq. dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & praeceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quae saepissime tractas, semperq. diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; &, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meae totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in caelũ uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis caussam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed, quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum caussarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & caussam, & orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi litterae sunt cogitatione conquirendae: nec, quoties caussa dicenda est, toties ad eius caussae seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut litterae ad uerbum scribendum, sic illi ad caussam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem aetas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quae studio, & diligentia praecurrit aetatem. nam, si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum; si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorum hospes; non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quo meliores fetus possit, & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, litterae. Ac primum naturam caussae uideat, quae numquam latet: factum ne sit, quaeratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non iis subductionibus, quas isti docent, quid faciat caussam, id est, quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quaerere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit caussam? quod reip. caussa, cum ex S.C. ad arma uocasset: hoc tolle, caussa non erit. at id ipsum negat contra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S.C. seruandae reip. caussa. Perspicua sunt haec quidem, & in uulgari prudentia sita: sed illa quaerenda, quae ab accusatore, & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera caussarum. unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de uniuerso genere quaeratur: alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, et naturam referri. nam in ea ipsa caussa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quaestio est; num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S.C. patriae conseruandae caussa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est caussa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione, quaeratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quod sumptuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de auaritia; quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus; quod a multis arguitur, de genere testium: contraq. quae pro reo dicentur, omnia necessario a tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque haec forsitan homini non omnia, quae sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quae ueniant in iudicium tum, cum de facto quaeratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum, infinita. Quae uero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. nam, si Mancini caussam in uno Mancino ponimus; quotiescumque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties caussa noua nascetur. sin illa controuersia caussam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quaestionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas caussas describunt in personis, & in temporibus positas esse. nam, etsi incurrunt tempora, & personae: tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quaestionis pendere caussas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem

dem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaq. paullo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me: illud ad me, ac multo etiam magis ad uos, Cotta noster, & Sulpici: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo caussarum: est enim infinita. si in personis ponitur, quot homines, tot caussae; sin ad generum uniuersas quaestiones referuntur, ita modicae, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & prope decantatas habere debeant. nisi forte existimatis a M'. Curio caussam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem, postumo non nato, Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad caussae uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei, negotijque, non in tempore, ac nominibus, omnis quaestio; cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isq. prius moritur, & cetera; tum ut mihi ille sit heres: si natus filius non sit; uideatur ne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. in quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, a discendoq. deterrent. uideo enim in Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro, aut mulieri responderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis caussam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed haec Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam est difficile Crasso: qui &, quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quae sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, & a subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq. contulerit. Iam id quidem saepe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse a iudicijs, caussisq. discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum saepe a uiris bonis frustra implorari patietur: neque id aequo animo feret ciuitas: quae si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si haec uera a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, uiuendum: & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scaeuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum caussis, atque naturis omnia sita esse, quae in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quae cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq. comprehenderent, rebus dico, & sententijs. ea ui sua uerba parient: quae semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur.

EXPLANATIO

QVIN *tu, inquit,*] Crassus indicat assensum suum, non tam aperte annuendo, quam Antonium cohortando ad aggrediendam priorem partem muneris in proxima distributione propositi, ut exponat Antonius, quid orator dicturus sit: quibus uerbis tres partes prudentiae significantur, inuentio, dispositio, & memoria: atque hic Cicero (sicut antea fecit in persona Crassi, & Antonij) uideri uult non tritas, & communes rhetorum artes dialogis oratorijs celebrare, sed nouas potius & inauditas ex usu forensi depromere, quem ex multis, magnisq. caussis ipse consecutus erat: ut initio lib. 1. de seipso testatur. MEAE *totius orationis,*] Partitio inuentionis in tria genera, fidei, motus, & delectationis, iteratur, quam partitionem diximus inelegantem & ineruditam esse, quia motus & delectatio communiter ex omnibus eloquentiae partibus sumuntur: nec solam inuentionem requirunt, nec alijs argumentorum locis, quam fidei tractantur. SED *quoniam*] Propositio est de prima inuentione fidei, in qua promittit Antonius generalem argumentorum doctrinam; damnatis specialibus inuentionibus, quas rhetores accommodant ad singula genera caussarum: atque illam generalem topicae inuentionis doctrinam comprobat Grammatica litterarum similitudine: quod argumentum non solum uerissimum est, sed etiam ad rem ipsam declarandam maxime idoneum: nam utraque ars tota communis est: ut igitur grammatica orthographia communes omnium dictionum scribendarum, sic dialectica inuentio communes omnium argumentorum inueniendorum leges professione sua complecti debet. SED *hi loci*] Locos appellat ex Graecorum consuetudine generalia praecepta de argumentis, cuiusmodi sunt definitiones, & diuisiones summae, & primae argumentorum, quas Graeci τόπους dixerunt, & eam disciplinam τοπικὴν, metaphora sumpta a rebus absconditis, quae notato & demonstrato loco facile inueniuntur, non quod haec scientia protinus nobis argumentum, quod de re proposita dici possit, adferat & suppeditet, sed quod descripta rationum summa genera doceat, quae nobis inueniendae sunt, atque iccirco haec ars non tam pueris prodest rudibus & ignaris, quam adultis hominibus, qui magnam rerum scientiam, & usum tenent: ex hac arte pueri primum discunt, quae sint argumentorum genera, & cum aliquod argumentum occurrit in bonis auctoribus legendis, intelligunt quale sit, & ad quod genus referri debeat: deinde ab hac parte monentur,

tur, ut ad explicandam rem quampiam quaerant, & inueniant argumenta ex omnibus locis: argumentorum autem copia, & facultate non donantur, sed eam ex alijs artibus, & disciplinis sumunt. ut si de uirtute disserendum sit, philosophia moralis tibi suppeditabit rationes, & probationes, topica uero disciplina te docebit, cuius generis quaeque ratio sit, quam uim ad docendum habeat. Doctis itaque & expertis hominibus tanto utilior erit haec topica inuentio, quam pueris, quanto utilius est mentem, &c. usu & magna rerum uarietate refertam habere, quam leges artis nudas, & usu uacuas tantum percipere. SUBACTO *mihi* ʒ Alludit per allegoricam similitudinem ad agros, qui ut fertilitatis augendae gratia non solum semel, sed saepius arantur: sic hominis ingenium ad pariendam rerum prudentiam, & copiam, uaria & multiplici exercitatione excolendum est. AC *primum* ʒ Digreditur Antonius in quaestionem, & inculcat rursus praeceptum de percipiendo genere quaestionis, & statu causae, quo referuntur omnia: nihil tamen admodum interest ad inuentionis usum scire, quo genere quaestio contineatur: quia una est generalis omnium quaestionum inuentio: rhetores autem genera quaestionis iccirco distinguunt, quod non unam & communem doctrinam inuentionis esse arbitrantur, sed imperite singulis quaestionibus suos locos attribuunt in caussis ciuilibus. Conflictionum formula fere talis est, ut prima sit actoris intentio, secunda depulsio a reo facta, depulsionisq. protinus addita ratio, quam Graeci αἴτιον uocant: tum ad labefactandam rationem ab actore oppositam argumentum, quod Graece συνέχον, Latine continens & firmamentum appellatur. Ex rationis autem, & firmamenti conflictione exoritur κρινόμενον, iudicatio & disceptatio, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quaeri solet. lege Ciceronem in Partitionibus. ATQUE *hic* ʒ Alterum caput digressionis est, ubi reprehendit Antonius rhetoras, non quod uitiose quaestionem partiantur in duo genera, unum infinitum, alterum finitum: sed quod non doceant in scholis & libris suis quaestionem finitam, detractis circumstantijs ad infinitam esse reuocandam, ut res ipsa generatim quaeratur & disceptetur, ex cuius consideratione & disputatione dependet omne iudicium finitae quaestionis, quod quidem iudex in omnibus litium disceptationibus facit, nec prius (ut proximo exemplo utar) iudicat ab Opimio seditiosum ciuem Gracchum, licet indemnatum, sibi iure caesum uideri, quam iudicauerit omnem seditiosum ciuem reipub. caussa licet indemnatum, ex senatusconsulto, a consule iure interfici: quod cum generatim probatur, quaestio est infinita, cum uero approbatum & iudicatum est migrat in propositionem syllogismi, ex cuius abundanti lumine finita quaestio probatur & concluditur hoc modo,

Omnis seditiosus ciuis reipub. gratia, licet indemnatus, ex senatusconsulto, iure caeditur a consule:

Caius Gracchus fuit seditiosus ciuis:

Iure igitur C. Gracchus reip. gratia, licet indemnatus, ex senatusconsulto, caeditur a consule. Atque etiam orator cum apud se de caussa iudicat, utitur ista reuocatione, sed enim in foro caussam agit & disputat, non semper abit in communes locos, sed multis argumentis specialibus, ex persona, aut tempore, aut loco, aut alia huiusmodi circumstantia natis, propositam quaestionem tractat. NAM *res ipsa* ʒ Antonius approbat reuocationem quaestionis finitae ad infinitam, exemplis per singula quaestionum ciuilium genera, an sit, quale sit, & quid sit: in quibus exemplis res ipsa nimis simpliciter & nude dicitur. nam & Opimij & Decij caussae, & facta, & reliqua argumenta quaeri possunt, & quaestiones finitae specialibus argumentis, sine ulla generali disputatione nonnunquam tractantur: nec consequens est, si ad probandam specialem quaestionem generalis oratio adhibeatur, iccirco speciales quaestionis finitae circumstantias nihil ad artis usum pertinere. QUIN *etiam* ʒ Exemplum est de statu coniecturali in caussa P. Decij, qui praeuaricationis postulatus est, quod accepta pecunia praeuaricatus esset in accusatione Opimij: quo in genere communes quidem loci ad illustrandum & probandum ualent, ut si reus sit sumptuosus, de luxuria: si auarus, de auaritia: si seditiosus, de seditione: communiter & in genere dicamus: sed tamen sine his etiam quaestio facti demonstrari & probari potest ex caussis, factis, circumstantijsq. personae. ATQUE *haec* ʒ Exempla de quaestionibus facti possunt esse, sed ars ipsa certis & finitis praeceptis comprehensa est, ut constat ex rhetoricis libris Aristotelis & Ciceronis. QUAE *uero cum* ʒ Exemplum est de statu nominis & definitionis ad Thesim reuocando, quae quidem reuocatio ad faciendum iudicium, & ad tollendam controuersiam propriam, magnam habet momentum: sed tamen intelligendum est argumenta etiam ex singulis circumstantijs erui, sicut modo dicebamus de statu coniecturae & facti: & Cicero in alijs rhetoricis libris ostendit: quin etiam quaestiones infinitae specialibus argumentis interdum disputantur. Itaque, licet iudicium litis maxime pendeat ex uniuersi generis cognitione & disceptatione, litis tamen ipsius tractatio & explicatio caussis, effectis, circumstantijs, dissentaneis, similibus, notatione, coniugatis, diuisione, definitione, & testimonijs indiget: ijsq. modo generatim, modo speciatim, prout res ipsa postulat, explicatis, ut indicant orationes Demosthenis & Ciceronis. AC *si quid* ʒ Digressiones, quae sunt extra caussam de hominum laude aut uituperatione utuntur interdum communibus locis: sic enim Cicero ad laudandum Archiam tractauit communem laudem poetarum, & in oratione in Pisonem communi loco usus est, quod omnes improbi sunt mente capti, ut demonstraret Pisonem, & Gabinium furiosus esse, & dementes, & uaesanos, sed tamen non est semper necessaria ista reuocatio, nec a Cicerone facta semper fuit, quoties in hominum dignitatem aut indignitatem digressus est. HAEC *ego non* ʒ Prolepsis est ad declinandam suspicionem affectatae contentionis, & tamen continuatur rhetorum reprehensio, qui caussas certis circumstantijs definiunt: sed argumentum refutationis perleue est: nam quamuis ex disputatione generali specialis quaestio diiudicetur, potest tamen citra generis disputationem probari (ut ante dictum est) &, quod reprehendit Antonius, tam multas artes quaestionum tractandarum, recte & uere meo quidem iudicio reprehendit, quem admodum alias documus plane, & facile: quod uero damnat partitionem quaestionum, quia hypothesis ad

thesim

thesim referatur, in hoc falli & decipi uidetur: non enim impedit ista relatio, quo minus duo genera quaestionis, & ratione, & re distingui, & separari possint. ILLVD *ad me,* } Hoc argumentum contradictionis nihil esse admodum arguit: sit enim caussarum infinita multitudo, quid tum? singulis enim rebus, quae sunt infinitae numero, certus & finitus generum numerus datur, quia omnes forenses controuersiae rerum singularum tribus concludantur generibus, an sit, quid sit, & quale sit: atque etiam hic labitur Antonius: aliud enim est loqui de generibus quaestionum, aliud de rebus his, quae quaeruntur: & quamuis speciales quaestiones interdum ad generales referantur, non sequitur tamen non esse duo genera quaestionis, unum finitum, & alterum infinitum, itemq. duobus istis generibus certas, & paucas esse species subiectas: haec enim reuocatio rationes duorum generum minime confundit, aut impedit. NISI *forte* } Approbat reuocationem finitae quaestionis ad infinitam exemplo Crassi in caussa Curiana, ubi ex testamento patrisfamilias de iure hereditatis generatim disputatum fuit. IN *quo etiam* } Antonius digreditur a rhetoribus ad similem reprehensionem iurisperitorum: nam, ut illi de singulis, non de uniuersis caussis, & rerum generibus praecipiunt, sic hi nominatim & speciatim de iure cauent, cum potius generales iuris & actionum leges, & formulas praescribere debeant: haec tamen similitudinis illatio parum cum antecedentibus cohaeret, quia rhetores non scribunt nominatim de hac uel illa lite, sicut M. Cato, & Brutus in suis libris nominatim retulerunt, quid alicui de iure uiro, aut mulieri respondissent: Rhetorica enim forensis forenses controuersias non sigillatim (quod infinitum esset) sed generatim describit. EST *enim,* } Hesternum Crassi promissum de explicando iure ciuili repetitur: hoc enim Crassus se facturum, si uita superesset, heri pollicitus fuerat, uel potius Cicero in persona Crassi: constituerat enim in libris de legibus describere uniuersam artem iuris ciuilis, & libellum quendam de iure in artem reuocando scripserat, quem citat Gellius cap. uicesimo secundo libri primi. ET *quidem,* } Crasso non deest (ait Catulus) facultas explicandi iuris ciuilis, quia iurisperitus est, quia dialecticus, quia orator: hae siquidem tres sunt caussae principes ad artificiosam & legitimam, & ornatam iuris ciuilis descriptionem, quarum prima materiem praebet, secunda ordinem & dispositionem rerum, tertia lumen & ornatum orationis. CVM *se de turba,* } Sic Crassus hesterno sermone ait: Si aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius in genera digerat, quae perpauca sunt, deinde eorum generum quasi quaedam membra dispertiat, tum propriam cuiusque uim definitione declaret, perfectam iuris ciuilis artem habebitis magis magnam atque uberem, quam difficilem, & obscuram. ET *istam oscitationem,* } locus est in iureconsultos, qui in senectute sedentes in hexedris, oscitantes & dormitantes (qui mos est senum) consultoribus suis de iure respondent: atque hic Antonius oscitantem & dormitantem sapientiam dixit per metonymiam pro iureconsultis oscitantibus, & dormitantibus. PERTEXE *modo,* } Antonius facit duplicem conclusionem: unam digressionis de iure ciuili, alteram superioris disputationis, ubi duo capita repetuntur, & concluduntur: unum, ut ad iudicandum de quaestione finita, prius infinitam cognoscamus, & diiudicemus: alterum, ut generales inuentionis locos, unde manat omne argumentum, descriptos & meditatos habeamus. HVIVS *quidem loci,* } Metaphora a textoribus, qui primo telam ordiuntur, & orsam deinde texunt, & absoluunt.

C I C E R O

AC, si uerum quaeritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum caussarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus, neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerauit, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos saepe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quaeras. ubi eum locum omnem cogitatione saepseris; si modo usum rerum percallueris; nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere; sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam cum omnibus in rebus, tum in caussis defendendis plurimum ualet. haec praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda: haec, nihil est, quod non assequatur. caussa, ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut, aduersarium attente audiamus; atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant; diligentia est. id tamen dissimulent ur facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur; prudentia est. deinde, ut in iis locis, quos proponam paullo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in caussam, ut sit cura & cogitatione intentus; diligentia est. ut, his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, haec magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum est arti, ars demonstrat tantum ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo saepe iam usi sumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquae continentur. Nam orationis quidem copia uidemus, ut abundent philosophi: qui, ut opinor, (sed tu haec, Catule, melius) nulla dant praecepta dicendi; nec iccirco minus, quaecumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter

danter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in caussis utimur, inueniretur. a quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia; siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operae Graecis dedisse rebus uideo, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Graeci susciperent, profiterentur, agerent, seseq. & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim caussas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tamquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam haec ciuitas aspernata numquam est. nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Graecia; ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendae ciuitatis duobus prope saeculis ante cognouit, quam eam Graeci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos haec ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio; qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romae essent, & a se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores, Antoni; miror, cur philosophiae, sicut Zethus ille Pacuuianus, probe bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemus, apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen haec est mea sententia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, ut eo reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & uera, ac falsa dijudicandi, quam uerbo Graeco διαλεκτικὴν appellaret? in hac arte, si modo est haec ars, nullum est praeceptum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quomodo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne sit, an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quaerendo reperiunt, non modo ea, quae iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum; non fusum ac profluens, sed exsile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. haec enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax, Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto Aristotele, a cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim, naturamq. uiderat, haec quoque adspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebat: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq. maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. sed hoc maius est quiddã, quã ab ijs, qui haec tradunt, et docent, postulandũ sit.

EXPLANATIO

AC *si uerum* } Antonius rursus approbat generalem inuentionis artem, & arti coniunctam exercitationẽ, quae sententia uerissima est, sed tamen in doctrina dispositionis speciales caussarum ciuilium locos rhetorum more trades, quasi oblitus, & immemor huius instituti sui. Nosse *regiones* } Allegoria a uenatoribus, qui per uestigia regiones, in quibus ferae latent, notas habent: sic orator debet habere notos inuentionis

locos, unde requirat argumentum. ET *sic cum ad* } Facultas inueniendi tribus rebus constat, & perficitur natura, doctrina, & exercitatione: quod commune est omnium uirtutum, quae ad humanitatem pertinent: & de tribus illis rebus exercitatio, & exercitationis utilitas magno, & illustri praeconio laudatur inductione earum rerum, quas in caussis agendis oratori parit industria, & diligentia, quae sunt cognitio caussae, intelligentia rerum, quae ab aduersario dicuntur, perlustratio argumentorum, memoria, & dignitas actionis. INTER *ingenium* } Cum in oratore natura, & diligentia plurimum ualent, perpaullulum loci reliquum est arti, idest, ars non multum adiuuat, nec est in magno pretio: tum enim natura, & diligentia primas obtinent. Fabius lib. 2. in consummatis oratoribus plus tribuit arti, quam naturae: sed artis nomine doctrinam, & exercitationem comprehendit. NAM *orationis* } Confirmat diligentiae laudem exemplo speciali philosophorum, qui sine arte, adhibita exercitatione, optime, & ornatissime dicunt: ergo ad res magnas diligentia per se multum ualet. TVM *Catulus*, } Catulus uidetur Antonius leuiter resistere exemplo item speciali: Aristoteles philosophus, & orator inuentionis loco proposuit, quos Antonius sequitur: ergo philosophi etiam praecepta dicendi docuerũt: Aristoteles quos locos in topicis exposuit ad philosophorum disputationem, eosdem fere adhibuit lib. 2. ad Theodecten: & appellat communes locos ciuilium caussarum: hi autem sunt in rhetoricis, contrarium, simile, relatio, maiora, minora, paria, tempus, dicta retorta, definitio, ambiguum, partitio, inductio, iudicatum, partes, consequens, proportio, dissimile, fines, repugnans, caussae, possibile melius, perperam facta, nomen: in quibus locis sunt quaedam uera, & generalia nomina topicae doctrinae, sed tamen generatim: neque dialectice definiuntur, neque ad omnem omnium quaestionum usum accommodantur: quaedam uero dialecticum nihil habent. A. QVO *quidem* } Hic locus indicat topicam Ciceronis doctrinam ex Aristoteleis libris sumptam esse: quod etiam Cicero testatur in epist. ad Lentulum: Scripsit Aristotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in disputatione & dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles: abhorrent enim a communibus praeceptis, & omnem antiquorum & Aristotelicam, & Isocraticam dicendi rationem complectuntur. TVM *ille*, } Hoc initium est nouae digressionis, ubi Antonius detegit consilium suum, cur in uulgus dissimulare soleat Graecarum artium scientiam: summa totius digressionis haec est, eloquentiam & philosophiam, & ceteras artes in foro quidem dissimulandas, sed tamẽ oratori cognoscendas esse, uel saltem degustandas. VALDE *hercule*, } Catulus iocatur in Antonium ex similibus: ut nautae ad scopulos Sirenum timide accedunt, metuunt enim naufragium: sic Antonius philosophiã uix audet attingere: hunc igitur Crassus uehementius hortatur ad philosophiae studium, propositis domesticis exemplis, & per gradus uariorum temporum deductis: Multi in Italia philosophiam coluerunt: ut Pythagoraei regnante Numa Pompilio, & exinde Romani, quo tempore Carneades, Diogenes, & Critolaus legati Romam uenerunt. horum igitur adductus exemplo philosophiam colito. PYTHAGORAS: } Pythagoras Samius floruit in ea parte Italiae, quae Magna Graecia dicta est, regnante Tarquinio Superbo, ut ait Cicero in 1. Tuscul. Fuit alius Pythagoras Spartanus, qui temporibus Numae (ut quidam aiunt) uenit in Italiam, multaq. Numam docuit, quae ad religionem pertinebant. lege Plutarchum in uita Numae. ATQVE *ego* } Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus philosophi legati Romã uenerunt, ut Atheniensium ciuitatem quingentis talentis, quibus Cecropiorum postulatione a Sicyonis indicta caussa multata fuerat, liberarent: quo tempore magnus principum Romanorum concursus ad eos audiẽdos quotidie fiebat, e quibus hic nominantur Pub. Africanus minor, C. Laelius, & L. Furius. lege Plutar. in Catone Censorio, & Aul. Gell. cap. 14. lib. VII. ZETHVS *ille* } Zethus, Iouis, & Antiopes filius, apud Pacuuium disputat cum Amphione fratre de Musica, ut homo ab omnibus artibus alienissimus: atque haec disputatio in sapientiae rationem, & uirtutis utilitatem consumitur, ut ait Cicero lib. 2. de Inuent. MINIME, *inquit*, } Antonius probat in oratore moderatum philosophiae studium requiri exemplo simili: Vt Neoptolemus apud Ennium ait philosophandum esse imperatori, sed paucis: sic oratori faciendum est. Eadem sententia disputatur a Crasso lib. 3. de Orat. In caussis uero ciuilibus dissimulandum esse eloquentiae, & philosophiae studium putat Antonius, quia opinio doctrinae apud iudices, & populum oratoribus obest. SED *ut eo* } Antonius, sumpta ex tribus philosophis occasione, disputat quae philosophorum doctrina minus oratori conueniat, & quae magis apta, conueniensq. sit: ac primum dialecticam Stoicorum summatim ita percurrit, ut neget eam ad oratoris usum pertinere: quod etiam tertio libro de Oratore, & in lib. de Claris oratoribus confirmatur: ars tamen dialectica eadem paene tradebatur a Stoicis, & a reliquis philosophis saltem ea, quae continet iudicandi leges, sed exercitationis ratio dissimilis erat: Stoici enim aridius, & ieiunius disputabant, reliqui copiosius, & ornatius: non ergo dialecticam artem Stoicorum prorsus aspernabitur orator: nam & Cicero ipse hanc ex Diodoro Stoico didicit: sed Stoicam ieiune disserendi consuetudinem fugiet. ARTEM *se tradere* } Dialecticae definitio redundans est: quia uocabulo disserendi reliqua sequentia comprehenduntur: uitiosum autem est in definitione aliquid superuacuum ponere, quo detracto, nihilo minus maneat integra definitio. IN *hac arte*, } Eludit dialecticam artem Stoicorum primum ut mancam & imperfectam, quia nihil ab illis traditur de inuentione argumentorum: deinde in altera parte, quae docet iudicandi uias, superuacuam & redundantem: non enim solum Stoici de enunciatis, & syllogismis praecipiunt, sed etiam de quibusdam uanis, & ineptis enunciatorum, & syllogismorum fallaciis, cuiusmodi sunt ἀδιάλυτον, κυριεύων, ψευδόμενον, & alia multa, de quibus Laertius in Zenonis, & Chrysippi uita. SE *compungunt* } Metaphora est ab apibus, quae se suis aculeis minutis, & acutis compungunt: sic Stoici in disputando, & altercando breuibus, & acutis argumentis, quibus sese mutuo feriunt, utuntur. ET *multa quaerendo*, } Chrysippus Stoicus ait quaedam esse enunciata ἀδιάλυτα, idest inexplicabilia, & cum in dialecticis praecipiatur omne enunciatum uerum esse, aut fal-

sum, postulat exceptionem dari in eiusmodi enunciatis, ex quibus cum syllogismus contexitur, ut exempli gratia,

Si te mentiri dicis, uerumq. dicis, mentiri te, uerum dicis:
Sed mentiri te dicis, uerumq. dicis:
Ergo mentiri te, uerum dicis.

Chrysippus metuens repugnantium confessionem, syllogismum retexit, ut propositionem, quam putat esse insolubilem, tollat. Quam Chrysippaeam artem de insolubilibus, & de retexendis ob eam caussam syllogismis, Cicero, ut hic, sic in Lucullo merito derisit. ET *genus sermonis*,} Antonius non improbat omnino philosophiam Stoicorum, sed oratori parum prodesse probat ad eloquentiam forensem, & popularem: idq. tribus argumentis, quod artes inuentionis non doceat, quod obscura sit, quod ieiuna, & arida: Syllogismus ex duobus postremis argumentis ita fit:

Philosophia Stoicorum obscura est, & arida:
Eloquentia forensis nihil amat obscurum, & aridum:
Eloquentia igitur forensis Stoicorum philosophiam non amat.

IN *excogitandis*} Ars dialectica Stoicorum in excogitandis argumentis nimium muta est, quia quomodo argumentum inueniatur, nihil omnino docet: in iudicandis nimium loquax, quia nimis multa de enunciatis, syllogismis, & fallacibus argutiis praecipit: de his enim Chrysippus edidit 310. uolumina, ut ait Laertius. CRITOLAUM *istum*} Philosophia Peripateticorum, & Academicorum est uberior, & ornatior, maioremq. habet cognitionis usum cum oratore: quod Crassus docet libro tertio de Oratore. ATQUE *inter hunc*} Comparat Aristotelem philosophum cum rhetoribus, qui solam rhetoricam tenent, & profitentur, quod ille maiorem prudentiam, quam usum, hi maiorem usum, quam prudentiam ad explicationem eius artis adhibuerunt. LIBRUM, *in quo*} Librum illum Aristotelis, de quo hic agitur, etiam Cicero laudat lib. 2. de inuentione: Ac ueteres quidem (ait) scriptores artis usque ab principe illo, atque inuentore Tisia repetitos unum in locum conduxit Aristoteles: & nominatim magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui quod illi praecipiunt, uelint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. CARNEADIS *uero*} Cicero in lib. 3. de Orat. Si illam (inquit) praeclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis, aut uobis haec Carneadaea, aut illa Aristotelaea uis comprehendenda est: Carneades (ut ait Laertius) tantum ualuit in philosophia, tantamq. dicendi uim est consecutus, ut oratores quoque ad eum audiendum conuenirent: erat illi uox grandis, & canora, acriterq. inuehebatur, & in quaestionibus uinci non poterat.

PAULLUS. MANUTIUS. HAEC *magna sunt*.} Quis non uidet, hoc aut mendosum esse, aut perperam distinctum? mihi autem eo maior de mendo oritur suspicio, quia in altero Borromaei libro haec tria uerba, Haec magna sunt, non leguntur: quod si diuinare liceat; quod ego equidem mihi non assumo: hoc ordine locum restituerem. Vt sit cura, & cogitatione intentus; ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires; diligentia est: inter ingenium quidem &c.

CICERO

EGO autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq. tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonstrem; & ea breuiter illustrem, uerbisq. definiam. quid enim est, in quo haereat, qui uiderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui, atque natura, aut assumi, foris? ex sua ui, cum aut, res quae sit tota, quaeritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat; aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quae sunt foris, neque haerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quaeritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Siu pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit Patriae: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quaerimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines: & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi praecurrentia, & repugnantia: & caussas rerum uestigabimus, & ea, quae ex caussis orta sunt: & maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est; debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quae est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consu-

 lunt,

lunt, cari nobis esse debent; certe in primis imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partos suos diligunt; qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere; nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes saepe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco; & nemo praeter te ibi uisus est; & caussa nemini; & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & praecurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti Carbo, iccirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quaesisse perspicuum est. quod Ti. Gracchi mortem saepe in concionibus deplorasti; quod P. Africani necis socius fuisti; quod eam legem in tribunatu tulisti; quod semper a bonis dissensisti. Ex caussis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. ijs autem, quae sunt orta de caussis: Si aerarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur; uectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs praestat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

„ — hic paruae consuetudinis
„ Caussa huius mortem fert tam familiariter:
„ Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quae non sua ui, sed extranea subleuantur, ut haec: Hoc uerum est; dixit enim Q. Lutatius: hoc falsum est; habita enim quaestio est: hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. de quo genere toto paullo ante dixi. Haec ut breuissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esse multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quae illa mihi quaerenti demonstras ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique caussarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ulla genere dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit; & animos eorũ ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas; &, id quare ita sit, ostendere; & ex ijsdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioq. transire; saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerumque, ut occulas, ne quit ea numerare possit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur.

EXPLANATIO

EGo *autem*} Antonij sententia est, quam antea quoque exposuit, instituendis pueris magis aptos esse speciales quaestionum ciuilium locos: tritis autem, id est doctis, & iam usu confirmatis, generales & uniuersos argumentorum fontes potius inspiciendos esse: ac primum illud declarat allegorica similitudine sumpta a nutricibus, quae ut minutos & praemansos cibos pueris in os ingerunt, sic rudibus doctrinam concisam & minutam & specialem, quasi haec facilius percipiatur, tradendam esse putat, ubi fallitur Antonius: quia generalis argumentorum doctrina non tantummodo facillime & enucleatissime potest a magistris edoceri, sed etiam a pueris percipi & cognosci, eaq. tota facilius a pueris ad usum disserendi accommodabitur, quam confusa & molesta specialium inuentionum multitudo: longe enim facilius pueri pauca argumentorum genera percipient, & cum disserendum de quaestione erit, animo & cogitatione peragrabunt, quam concisas & minutas & multas & perplexas artes de statibus, de singulis generibus caussarum, deq. singulis partibus orationis uel animo tenere, uel mente percurrere, & ad usum orationis transferre possint. Itaque, si mihi puer instituendus sit, malim eum ad fontes uniuersos argumentorum deducere, quam ei riuulos illos minus uberes indicare. INCVDEM,} Allegoria a fabris ferrum sub incude tundentibus, & elaborantibus, quibus similes sunt magistri, qui assidue pueris aliquid inculcant, ut rude ingenium & impolitum assiduitate laboris quasi sub incude formetur & expoliatur. ATQVE *omnia*,} Prouerbium a nutricibus sumptum significat rem quampiam enucleate & minutim pueris tradere, quo facilius animo percipiatur & quasi digeratur: ut enim pueris nutrices praemansos cibos, sic magistri rudibus facilem & explanatam, & quasi multa in frustra diuisam scientiam doctrinae porrigunt. VBI *non seclusa*} Comparat Allegorice speciales artes inuentionum aquulis multis per riuulos deductis, & generalem doctrinam fonti, unde magnum flumen aquarum exsilit: quae comparatio longe uerissima est: ex communibus enim locis copia nobis argumentorum ad omnem disputationem suppetit, & speciales loci manant a generalibus, subijciunturq. uel caussis, uel effectis, uel subiectis, uel adiũctis,

uel

uel dissentaneis, uel cōparatis, uel notationi, uel coniugatis, uel diuisioni, uel definitioni, uel testimonijs: itaque qui describit in forensibus caussis proprias quasdem artes inuentionum, perinde facit, acsi non contentus communibus Grammaticae regulis grammaticam aliquam legalem & forensem componeret. QVID *enim est* } Describit generales locos inuentionis, id est, genera & differentias argumentorum, idq. strictim & breuiter: nam maximā topicae doctrinae partem omittit, & singula nomina definitionibus nuda tantum exemplis explanat, & quidem plerumque uitiosis, neque dialecticas partitiones singulorum generum persequitur, neque eorum usum (quod tamen longe maximum est) demonstrat: argumentorum autem prima partitio in insita & assumpta Aristotelica quidem est, (sicut ante diximus) & ex Aristotelis lib. 1 ad Theod. sumpta, sed reliquae diuisiones, quae sequuntur, neutiquam sunt Aristotelis. Ex *sua ui*, } Insitum argumentum diuiditur in quattuor species, definitionem, diuisionem, etymologiam, & argumentum affectum, quae praepostero ordine proponi & explicari uidentur, praesertim cum definitionis doctrina reliquorum argumentorum doctrina posterior esse debeat. nam cum definitio ex reliquis argumentis conficiatur, caussis, factis, subiectis, adiunctis, dissentaneis, comparatis, certe definiendi lex & norma, nisi prius cognitis, & explicatis alijs argumentis, intelligi non potest: & quod dialectica methodus iubet, ut a definitione ordiamur, idipsum contra nos non est, qui statuimus aliud esse rem quampiam definire, aliud doctrinam res omnes definiendi tradere: hoc enim loco agimus de arte faciendarum definitionum, non de rerum definitionibus. EXTRINSECVS *autem*, } Antonius multo melius, & uerius nunc argumenta assumpta definit, quam ante definierat: nam superiorem definitionem falsam esse probauimus: assumpta igitur recte dicuntur, quae non haerent in natura rei, de qua agitur; id est, quae non eruuntur ex altera parte quaestionis antecedente, uel consequente, sed foris colliguntur ex aliqua auctoritate diuina uel humana, ipsam quaestionem affirmante, uel negante; ut si dicam Socratem fuisse omnium sapientissimum, quia ita Apollinis oraculum affirmauit: aut uoluptatem non esse in bonis annumerandum, quia idipsum Socrates negauit, neutrum argumentum ex partibus quaestionis sumitur, sed ex auctoritate extrinsecus assumpta, in qua inest pondus testimonij, id est, affirmationis uel negationis auctoritas. SI *res tota* } In Topicis & Partitionibus tria ponuntur argumentorum genera ex toto, definitio, diuisio, & etymologia: hic uero sola definitio adhibetur ad totum probandum: sed quid sibi uelit Antonius, id est Cicero, non satis aperte & dilucide constat: explicare enim & arguere totam quaestionem, commune est omnium argumentorum, non proprium definitionis: neque uero definitio totam quaestionis naturam comprehendit, sed tantum partis alterius in quaestione positae: ut si quaeratur, an Q. Seruilius Caepio maiestatem minuit, & definiatur maiestas, ipsa definitio totam quidem quaestionem explicabit, quaestionem uero totam non definiet, sed solum maiestatem, quae est pars quaestionis: ceterum Antonius nullam definiendi legem, & regulam describit: non enim id agit, ut topicam artem praeceptis suis instruat, sed ut quasi per transennam summa genera topicae artis demonstret. exemplum definitionis sumitur ex illa oratione, quam pro Norbano dixit: atque ita conclusum est:

Amplitudo, & dignitas ciuitatis est maiestas:
Qui exercitum hostibus pop. Rom. tradidit, is minuit amplitudinem & dignitatem:
Ergo qui exercitum hostibus pop. Rom. tradidit, is minuit maiestatem.

SIN *pars*, } Exemplum de partitione non est idoneum, quia argumentum ex partitione dicitur, cum ex toto partem unam, uel plures, uel ex una parte, uel pluribus totum concludimus, quod hic non fit, sed ex negatione duarum partium tertia, quae sub eodem diuisionis capite posita est, affirmate concluditur: quod argumenti genus est ex dissentaneis, uel contrarijs, uel repugnantibus: ut cum sic argumentaris, omne animal uel hominem esse uel bestiam, atque equum hominem esse negas, ut bestiam esse confirmes, ex negatione unius contrarij concluditur alterius affirmatio. SIN *ab eo* } Argumenta, quae rem attingunt, dicuntur esse affecta, id est, non plene & integre rem ullam in quaestione positam comprehendentia, ut coniugatum, genus, species, simile, dissimile, contrarium, adiunctum, caussa, effectum significant, & declarant aliquid rei de qua agitur: totam uero subiectae, uel attributae rei uim, & naturam plene & absolute non declarant: ea diuiduntur in tredecim species: quae diuisio non est in topicis, & rhetoricis Aristotelis: & uerisimile est eam ex cuiusdam Peripatetici libris desumptam fuisse, qui haec topicae doctrinae genera apud Aristotelem dispersa, & dissipata unum in locum coegerat, & ratione quadam constrinxerat. Ex *coniunctis* } Coniuncta in Topicis, & Partitionibus Coniugata uocantur; quae ab uno orta uarie commutantur, ut sapiens, sapientia, sapienter. exemplum est de Q. Metello Pio, qui patrem precibus & lacrymis ab exsilio reuocauit,

Pietas est laudanda:
Quinctus ergo Metellus pie lugens patrem, laudandus est.

Ex *genere* } Exemplum de genere usurpauit Antonius in caussa Norbani:

Omnis magistratus parere debet uoluntati populi:
Tribunatus magistratus est:
Tribunatus igitur parere debet uoluntati populi.

Magistratus genus est, ex quo demonstratur, & concluditur species.

Ex *parte* } Exemplum de specie non conuenit: nam, cum ita disserimus, Omnes studiosi reip. sunt amandi: ergo imperator studiosus reip. est amandus: non probatur genus ex specie, sed contra, species ex genere: itaque aliud exemplum quaerendum nobis est: ut, Iustitia est laudabile, ergo uirtus est laudabilis. Ex *similitudine* } Tractatio huius argumenti non est a simili, sed a minori ad maius. ATQVE *utroque* } Comparantur inter se similia facta, ut Paullus Aemilius domuit Macedoniam, ut Scipio Africam: & dissimilia, ut Brutus

occidit liberos proditionem molientes: Manlius Torquatus uirtutem filij morte multauit, & similia dicta: ut, Ennio licuit uetera contemnenti dicere,

Versibus quos olim Fauni, uatesq. canebant:

Mihi de Antiquis eodem modo non licebit? & dissimilia dicta. ut, Plato dicebat uoluptatem esse escam malorum, Aristippus contra, escam bonorum. Item similes euentus, ut Saturninus tribunus plebis seditiosus misere perijt, sicut Tiberius Gracchus: & dissimiles, ut Obitus Tiberij Gracchi patris fuit honestus, Tiberij filij turpis & ignominiosus: Itemq. fictae narrationes saepe sunt ponendae, ut Apologi, qui ad docendum populum multum ualent, de quibus quaere exempla apud Aesopum. IAM *ex contrario:* } Hic sensus est aliquis ex caussis contrarijs contrarius: contraria autem uere non sunt, quae apertius tractantur hoc modo:

Caius Gracchus contra rempublicam egit nefarie:

Ergo Opimius praeclare.

Ex *consequentibus:* } Consequentia usurpantur pro his, quae in Topicis adiuncta, in Partitionibus coniuncta uocantur: quae cum aliquo, nulla tamen necessitate, cohaerent: ut Gladius cruentus, tempus, locus, caussa, mores sunt consequentia, & signa quaedam patrati facinoris. Ex *consentaneis,* } In Topicis uidentur haec argumenta uocari consequentia, antecedentia, & repugnantia, ex quibus tamen duo prima non sunt argumentorum nomina, sed syllogismorum, & ad secundam partem dialecticae pertinent: repugnantia autem sunt ex genere dissentaneorum, quibus Crassus est usus contra Carbonem, quem probat ciuem bonum non esse: nam deplorare Tiberium Gracchum mortuum, socium esse necis Africani, legem pro Tiberio Graccho tulisse, a bonis ciuibus semper dissensisse, & bonum ciuem esse, repugnant. Ex *caussis* } Sensus argumenti est, Si tollatur luxuries, tolletur & auaritia: luxuries enim auaritiae caussa est. Cicero, In urbe luxuries creatur, ex luxuria exsistat auaritia necesse est, ex auaritia erumpat audacia. Ouidius,

Quaerere ut absumant, absumpta requirere certant

Atque ipsae uitijs sunt alimenta uices.

Ex *ijs autem* } Vectigalibus est seruiendum, quia aerarij copiae sunt utiles: copiae aerarij sunt effecta uectigalium, quia proueniunt ex uectigalibus prouinciarum. Ex *maiore* } Exemplum de maiore non est idoneum, quia duo minora sunt, ex quibus tertium maius demonstratur, & concluditur: Bona fama, & pecunia tantopere expetuntur, quanto magis gloria? Ex *minore* } Simo in Andria Terentij ita ratiocinatur de Pamphilo, Pamphilus uehementer lugebat in funere Chrysidem mortuam parum sibi in uita familiarem: quanto igitur uehementer plorasset, si illam amasset? aut quanto magis patris mortem lugebit? ex uno minore duo maiora concluduntur. Ex *pari sic:* } Duo uitia inter se paria conferuntur, unum repetundarum, alterum ambitus. FORIS *autem* } Testimonium, quia non haeret in aliqua parte quaestionis, neque suapte natura quidquam est huius, uel illius partis, neque caussa, neque effectum, neque subiectum, neque adiunctum, neque dissentaneum, neque ulla uel quantitate, uel qualitate comparatum, neque notatio, neque coniugatum, neque totum, neque pars, ideirco aliena, & extranea ut subleuatur, ut pondus habeat, id est, externa auctoritate, uel diuina, uel humana rem ipsam, de qua agitur, negante uel affirmante, ut Socrates est omnium sapientissimus, quia Apollo dixit, Socrates non est uir bonus, quia Anytus & Melitus dicunt. Verres Siciliam praedatus est: hoc enim tabulae, & testes confirmant. HAEC *ut breuissime* } Concludit compendium topicae artis, & quis sit communis usus locorum, demonstrat comparatione aurifodinarum, in qua tamen non omnia similia dici possunt: locum enim auri notatum habueris, aurum iam inuentum est, sed eruendum labore: omnes autem locos, & artes argumentorum noueris, nisi fueris in exemplis, in consuetudine uitae, in bonarum artium studiis diu multumq. uersatus, locos quidem habebis, sed inanes & uacuos. QVOD *autem* } Cicero in Topicis, & Partitionibus docuit usum argumentorum singulis quaestionum generibus accommodatum. quam accommodationis doctrinam docuimus in Topicis inutilem, & superuacuam esse: quia proposita qualibet quaestione, si locos generales percurreris, facile uidebis, quae argumenta quaestioni conueniant, & non conueniant. Itaque nihil opus fuit nouam artem de usu argumentorum gignere, praesertim cum ipsa locorum perlustratio huic muneri negotioq. sufficiat, longeq. sit, & facilior & utilior, quam doctrina, quae a rhetoribus traditur de accommodandis locis argumentorum ad hanc uel illam quaestionem. HIS *igitur* } Topica doctrina generaliter admonet, ut in omni disputatione cuiuscumque generis sit, definitio, diuisio, notatio, coniugatum, genus, species, simile, dissimile, adiunctum, contrarium, repugnans, caussae, effecta, comparata, testimonia quaerantur, & ad explicationem quaestionis, aut omnia, aut quam plurima sumantur. IAM *illud* } Argumentandi uarietas commendatur a duplici fine, & ne ars appareat, cuius ostentatio suspecta est auditoribus, & ut fastidium similitudinis uitetur: Argumentationem duobus modis uariari posse docet Antonius: Primus modus est directus ad fidem, cum initio ponitur quaestio, deinde argumenta, & rationes afferuntur, quibus explicatis concluditur, ut Anima est immortalis: nam quidquid ex seipso mouetur, immortale est: Anima autem ex seipsa mouetur: Immortalis igitur est anima: Secundus est inflexus, & quodam modo obliquus, cum quaestio initio non ponitur, sed incipimus confirmare ea, quae uolumus, & multis argumentis illustrare, tandemq. id, quod proponendum fuit, permotis animis iacimus ad extremum: cuius generis exempla sumi possunt ex orationibus Ciceronis.

CICERO

HAec ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faueat orator ijs, qui audiet, utq. ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio, aut consilio, regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut praescripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quae dispositio argumentorum: in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide, quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, uenisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tamquam ignotum hominem, praeteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit: sed tamen mihi uideris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. nam, si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem; tempus esset iam de ordine argumentorum, & collocatione aliquid dicere: sed, cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui agent caussas, & eorum, pro quibus: & item improbari aduersarium, animosq. eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitae: quae facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. sed haec adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas. si quid persequare acrius, ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eaq. omnia, quae proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq. ab ijs, in quibus haec non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs caussis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quaeritur, sed saepe placida, summissa, lenis, quae maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur.

Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut saepe plus, quam caussa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facultateq. significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant, aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut laetentur, aut maereant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad caussam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem: sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, prius quam conetur aegro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem caussam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque uersor, ut odorer quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime posse uideantur. si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio, quod datur; & ad id, unde aliquid flatus ostenditur, uela do. sin est integer, quietusq. iudex; plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quae recte a bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modo flagitabat, quae a me diuinitus tractari solere diceret, & in caussa M'. Aquillij, Caijq. Norbani, nonnullisq. alijs quasi praeclare acta laudaret: quae mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in caussis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorumq. uerborum, tam integrae sententiae, tam uerae, tam nouae, tam sine pigmentis, fucoq. puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri pōt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamq. deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus

dus

dus esset; & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem, caussa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule umquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrumatione denique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens accesseris. Ac, ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, praesertim in rebus alienis; magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quo agas, tractesq. dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quae suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Et, ne hoc in caussis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio; (nam id esset leuius: quamquam, cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur: quid potest esse tam fictum, quam uersus, quam scena, quam fabulae? tamen in hoc genere saepe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur, spondalia illa dicentis:

„ Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi.

„ Neque paternum adspectum es ueritus? -

numquam illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum uoce:

„ - Quem aetate exacta, indigem

„ Liberum, lacerasti, orbasti, exstinxti; neque fratris necis,.

„ Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens, ac lugens dicere uidebatur. quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. saepe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod a Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum exsistere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq. luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienae personae, sed auctor meae; cum mihi M'. Aquillius in ciuitate retinendus esset, quae in illa caussa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ouantem in Capitolium adscendisse meminissem, hunc cum afflictum, debilitatum, maerentem, in summum discrimen adductum uiderem, non prius sum conatus misericordiam alijs commouere, quam misericordia sum ipse captus. sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui maestum, ac sordidatum senem, & cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; Cum C. Marius maerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrumis suis adiuuaret; cumq. ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit haec sine meis lacrumis, non sine dolore magno miseratio, omniumq. deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo, Sulpici, bonus ego uidelicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quaestore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in caussa superiora, uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam in Caepianis graui, miserabiliq. casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poteras negare. Accedebat, ut haec tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere, ego, homo censorius, uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quaedam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq. orationem ex omni reip. nostrae temporum uarietate repetiui; conclusiq. ita, ut dicerem, etsi omnes molestae semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illae seditiones saluti huic ciuitati fuissent,

fuißent, non continuo, si quis motus populi factus eßet, id C. Norbano in nefario crimine, atque ia fraude capitali esse ponendum: quod si umquam populo R. conceßum eßet, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam saepe esse conceßum; nullam illa caussam iustiorem fuiße. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandum Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam: & animos equitum R. apud quos tum iudices caußa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati renouabam, atque renocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meae constitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam; & iudicum animos totas uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desiderio propinquorum, uel odio propria in Caepionem ad caußam uestram converteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, leuitatis, & mansuetudinis coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama, prape fortunisq. decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; praesertim si in alijs caussis intellexißent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil umquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque caussa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Appuleia dicerem, ut, quid eßet minuere maiestatem, explicarem, per quam breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me illa caussa tractata; ut & acerrimus in Caepionis inuidia renouanda, & ia meis maribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita, magis affectis animis iudicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. nam ego nihil umquam uidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa caussa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ega non iudicium, sed incendium tradidißem; quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio; tractusq. uerborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profeciße arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti, nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuiße defenderes. Deinde', qui locus abs te praetermißus est in Capitonem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque haec solum in defensiane, sed etiam in Scauro, ceterisq. meis testibus; quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipsa commemoratam, doctrinam eße non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam quae nos sequi in dicendo, quaeq. maxime spectare solemus: docuit enim iam nos longa uita, usus q. rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet ne caussa. nam neque paruis in rebus adhibendae sunt hae dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragoedias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quae non possint commoueri. Nam, quoniam haec fere maxime sunt in iudicum animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, laetitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni, atque utiles sint, laborare. namque haec res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensia caritatem: plusq. proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut, ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineße, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retuliße; ac nihil omnino feciße caußa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum; studijs autem eorum ceteris commodandi fauetur. Videndumq. hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atque ijsdem his ex locis, & odium in alios struere discemus, & a nobis, ac nostris demouere: eademq. haec genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam, si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas; odium creatur: sin, quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae, aut odij non dißimilis offensio. Item timor incutitur, aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est spei, laetitiae, molestiae. Sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus inuidiae, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus; aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur saepe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, & aequabilitatem communis iuris, praestantia dignitatis, aut fortunae suae, transeunt. Quae si inflammanda sunt,

maxime dicendnm est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atque grauiora, tamen non esse tanti nlla merita, quanta insolentia hominis, quantumq. fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis, periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum eße collocata, seseque, si quam gloriam peperisse uideatnr, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamq. abijcere, atque deponere. omninoq. perficiendum est, (quoniam plerique snnt inuidi, maximeq. est hoc commune uitinm, & peruagatum: inuidetur autem praestanti florentiq. fortunae) ut haec opinio minnatur, & illa excellens opinione fortuna cnm laboribus, & miserijs permixta esse uideatnr. Iam misericordia mouetnr, si is, qui andit, addnci potest, ut illa, quae de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; nt intuens alium crebro, ad se ipsum reuertatur. Ita cum singnli casus hnmanarnm miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntnr dolenter; tum afflicta & prostrata uirtus maxime luctuosa est. &, nt illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut saepe iam dixi, atque snmmißa; sic haec, quae suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens eße uolumus, difficilis ad distinguendnm similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam; qua eosdem excitamus, influat oportet aliqnid; & ex hac ui nonnumquam animi aliqnid inflnendnm est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio antem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroqne antem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quaeritur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodarur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spißi, & prodncti esse debent. nam neque aßiliendnm statim est ad illnd genus orationis, (abest enim totum a caussa) & homines prius ipsnm illud; quod proprium sni iudicij est, andire desiderant, nec, cnm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atqne positum est, arripitur, alterumq. & tertinm poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argnmentum enim ratio ipsa confirmat: qnae simnl atqne emissa est, adhaerescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare, qui aut breuiter, aut snmmisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possnnt; in qno snnt omnia. Iam illnd perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facnltatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quae comprobandi eius canssa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando id, qnod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec eße consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit ant grauius, aut aeque graue. Illa autem, quae aut conciliationis canssa leniter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur.

EXPLANATIO

HAEC *ut & properans,* ʒ Hactenus dictum est de inuentione fidei: sequitur doctrina affectuum, in quibus commouendis aut sedandis magna uis oratoris, id est, caussidici & politici hominis exsistit, & hoc opus est de oratoris, de omnibus eius operibus longe maximum maximeq. colendum: omnis enim oratoris actio est accommodanda ad mores, nutus, & uoluntates eorum qui audiunt, qui cum affectum ducem potius, quam rationem magistram sequantur, afficiendi magis quam docendi uidentur: Catulus autem interloquitur, ut moneat dispositionis doctrinam inuentioni argumentorum subijciendam esse, non doctrinam affectuum: quae admonitio apte & decore fingitur, partim ad relaxandam continuationem sermonis, & reficiendos audientium animos: partim, ad laudandam Antonij dialecticam prudentiam prosequentis res eo loco & ordine, quo propositae sunt. VIDE *quam sim* ʒ Antonius simulat obliuionis culpam, quasi doctrina dispositionis ex animo excidisset; quae εἰρωνεία decet in primis Antonium hominem Socraticum & permodestum: is tamen admonet nondum esse opportunum, ut de dispositione dicatur, quia de tribus inuentionis partibus duae adhuc explicādae restant, motus & iocus: uitiosum autē est in docendo non continenter, & deinceps ea tractare, quae in generali partitione proposueris. VALET *igitur* ʒ Affectus quid sit non definitur, neque genera orationis, in quibus affectus regnat, proponuntur: sed sublatis duobus maximis luminibus, definitione & diuisione, quaedam ab Antonio de mouendis animis auditorum praescribuntur. Duo sunt (ait Cicero) quae bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciunt, quorum alterum est, quod Graeci ἠθικὸν uocant, ad naturam & ad mores, & ad omnem naturae consuetudinem accommodatum; alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio: illud superius come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens, incensum, incitatum, quo caussae eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. de utroque genere deinceps praecipit Antonius: ac primum indicat locos lenium affectuum, quibus conciliatur auditoris beneuolentia, & eos quidem locos indicat ex tribus partibus eloquentiae, inuentione in blandis & amabilibus sententijs usurpandis, elocutione in stylo placido, & actione in lenitate uocis & gestus: unde constat mouendorum affectuum non esse unicam artem, sed idipsum uariis artibus effici, & Antonium cum inuentionem affectuum pollicetur, huic elocutionem & actionem miscere, & eo ueritate rerum deduci, quo consilii ratione deduci non potuit, ut existi-

existimaret facultatem affectuum mouendorum non esse proprie referendam ad locos rhetoricae inuentionis, sed opus esse multarum artium. REOS *autem* } Reus definitur ex etymologia nominis, ut is sit, cuius de re, id est caussa disceptatur: consuetudo tamen obtinuit, ut reus tantum uocetur is, qui arguitur, non qui arguit. HVIC *autem* } Antonius docuit lenes ad conciliandam beneuolentiam affectus lenitate sententiarum, elocutionis & actionis tractari: deinceps agit de grauioribus affectibus, quorum quidem naturam non explicat subtiliter & acute, sicut Aristoteles lib. 2. ad Theode. hoc enim interest inter Aristotelem & Ciceronem, quod ille affectuum uim & originē & proprietatem, hic affectuum usum magis docere uoluit, & in his dialogis saepe in Crassi & Antonii persona profitetur, se non tam rerum doctorem, quam sui usus admonitorem esse. Genera igitur grauiorum affectuum enumeratione quadam colligit, odium, amorem, inuidiam, beneuolentiam, metum, contemptum, reiectionem, laetitiam, maerorem, misericordiam, seueritatem: deinde subiicit primum praeceptum suae experientiae & obseruationis, ut primo loco uideamus qualis sit auditor, quem uolumus uehementius commouere: qui aut sua sponte incitatus est ad id, quod uolumus, aut incitatus non est: illic affectus augendus, hic etiam excitandus est. BONO *poeta* } Fabius hunc poetam non ignobilem tragicum appellat, quem alii Ennium, alii Pacuuium arbitrantur: sed quisquis fuit ille, ex Euripide transtulit hoc elogium orationis: sic enim ait Hecuba,

Τί δῆτα θνητοὶ τ' ἄλλα μὲν μαθήματα
Μοχθοῦμεν, ὡς χρή, πάντα καὶ μαθεύομεν
Πειθὼ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώποις μόνην
Οὐδέν τι μᾶλλον ἐς τέλος σπουδάζομεν
Μισθοὺς διδόντες μανθάνειν, ἵν' ᾖ ποτὲ
Πείθειν, ἅ τις βούλοιτο, τυγχάνειν θ' ἅμα.
Cur mortales in aliis quidem disciplinis
Laboramus omnibus, ut decet, & inquirimus?
Suadelam autem reginam hominibus solam
Plusquam aliud quidquam usque ad finem discimus?
Mercedem dantes ad discendum, ut aliquando liceat
Persuadere, quae quis uelit, & consequi simul.

HAEC *sunt illa* } Antonius modestiae gratia reiicit a se in Crassum laudem huius facultatis: eamq. Crassi ipsius exemplo declarat, qui in maioribus caussis agendis, & actione, & elocutione, & inuentione ad mouendos affectus potentissimus erat. DIGITO *denique* } Fabius cap. 2. lib. 11. Cum tres (ait) contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet: is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, ualet. NEQVE *fieri* } Subiungit exemplo praeceptum generale de mouendis affectibus, ut orator ipse in primis moueatur. Fab. lib. 7. Summa (inquit) circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueantur, ipsi. Horatius in Arte poetica,

-si uis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi, tum tua me infortunia laedent:

quod praeceptum illustratur ex dissimilibus:

Si fictus dolor ab oratore esset suscipiendus, maior ars requireretur:
Sed non illud: -Neque hoc igitur.

assumptio declaratur exemplo Antonij soliti induere illum affectum, quem uult in animis iudicum imprimere, & argumento a dissimilibus,

Vt nulla materies inflammatur, nisi ignem admoueas:
Sic auditor non mouetur, nisi ad inflammandum orator ardens, & inflammatus accesserit.

AC *ne forte* } Antonius occupat hanc obiectionem: difficile est in alienis caussis, & casibus tam ualde, & tam uarie commoueri: quam diluit ex quattuor caussis, quibus orator adducitur, ut affectum uerum, & naturalem induat, quae sunt existimatio ingenij, de qua Crassus lib. 1. & Cic. in diuinatione contra Caecilium, fides, officium, diligentia. Cicero pro Cluentio, Semper equidem, ait, magno cum metu incipio dicere: quotiescumque dico, toties mihi uideor in iudicium uenire, non ingenij solum, sed etiam uirtutis, atque officij, ne aut id profiteri uidear, quod non possim implere, quod est impudentiae: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiae, aut negligentiae. SED, *ut dixi*, } Comparatio est minorum cum maioribus: histrio tantopere fictis in rebus commouetur, ergo in caussis ueris orator multo magis commoueri debet: prior pars comparationis declaratur exemplo ex tragoedia Pacuuij sumpto: & citantur quattuor uersus trochaici, tetrametri, catalectici, crebris onusti spondaeis, quibus Telamon rex Salaminis insulae Teucrum filium obiurgat sine Aiace fratre a bello Troiano reuersum. Fab. lib. VI. Vidi (inquit) ego saepe histriones, atque comoedos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi: quod si in alienis scriptis sola pronunciatio ita falsis accendit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitantium uice possimus? QVAE *si ille histrio* } Ex antecedente quasi minore maius quiddam concluditur, Histrio in agendo commouetur, quanto magis in scribendo poeta? hoc postremum comprobatur testimonio Democriti, & Platonis affirmantium poetas diuino quodam spiritu afflari: hoc enim legitur apud Platonem lib. 3. & 4. de legibus, & in Apologia Socratis, & in primis in Ione, unde haec transcribenda duximus: Οὕτω δὴ καὶ ἡ μοῦσα ἐνθουσιαζόντων ὁρμαθὸν ἐξαρτᾶται· πάντες γὰρ οἵ τε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης, ἀλλ' ἔνθεοι ὄντες καὶ κατεχόμενοι πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα, καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως· ὥσπερ οἱ κορυβαντιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται, οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη ταῦτα ποιοῦσιν,

ἀλλ' ἐπειδὰν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμόν, βακχεύουσι, καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι, ἀρύττονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμεναι, ἔμφρονες δὲ οὖσαι οὔ· καὶ τῶν μελοποιῶν ἡ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσι. λέγουσι γὰρ δήπου πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταί, ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιῤῥύτων, ἐκ μουσῶν κήπων τινῶν, καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν, ὥσπερ αἱ μέλιτται· καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι· καὶ ἀληθῆ λέγουσι. κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητής ἐστιν, καὶ πτηνόν, καὶ ἱερόν, καὶ οὐ πρότερον οἷός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεος τε γένηται, καὶ ἔκφρων, καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἦ.

Id est, Ita & musa ipsa diuino spiritu afflatos efficit: per eos autem afflatos, qui alios diuino spiritu corripiunt, series adaptatur: omnes enim epici poetae boni non arte, sed diuino afflatu capti omnia ista praeclara poemata dicunt: & melici boni similiter, quemadmodum Corymbantes non sana mente saltant, & tripudiant, ita melici poetae non sana mente hos praeclaros cantus, & insignes efficiunt: sed cum incidunt in harmoniam, & rhythmum, bacchantur spiritu correpti, ueluti Bacchae mulieres mel, & lac hauriunt ex fluuiis, non autem cum sanae mentis sunt: & melicorum animus id efficit, quod ipsi dicunt: dicunt enim nobis poetae se ex fontibus mellifluis, & ex musarum uiridariis, collibusq. decerpentes carmina nobis afferre, quemadmodum apes: & seipsos apū more uolitare: & uera quidem dicunt: est enim poeta res leuis, & uolatilis, & sacra, neque prius potest carmen facere, quam deo plenus sit, & extra se positus, & a mente alienatus. QVAE *nolite* } Principalis redditio primae comparationis sequitur, & illustratur facto Antonii in M'.Aquillij caussa: quod quidem exemplū uice cuiusdam generalis praecepti traditur, ut quod Antonius nominatim ait se in caussa M'. Aquillii fecisse, idipsum generatim iudicemus oratori similibus in caussis esse faciendum: induit igitur Antonius φαντασίαν, idest uisionem: & miserabilem casum M'.Aquillij prius sibi ipsi repraesentauit, quam iudicibus repraesentare conatus fuerit: has φαντασίας qui bene conceperit, is erit (ut ait Fabius) in affectibus potentissimus: hunc quidam dicunt εὐφαντασίωτον, qui sibi res, uoces, actus secundum uerum optime fingit. QVAMQVAM *te* } Alterum item exemplum Antonii uim quandam generalis doctrinae habet, ut hic discamus quomodo oporteat in periculosa, difficiliq. caussa maximam inuidiam reo conflatam sensim & paullatim dicendo restinguere: Antonius igitur exponit summā defensionis suae pro C. Norbano, quemadmodum se insinuauerit in ipsam caussam ab honesta officii sui excusatione, quemadmodum disputauerit de seditionibus ciuitatis, quemadmodum per digressionem deplorauerit interitum exercitus Romani, & Caepionem in odium iudicum adduxerit, quemadmodum in peroratione C.Norbanum iudicibus conciliarit, & ad eos flectendos preces & lacrymas adhibuerit: quae defensionis commemoratio, ut ipse admonet, in artis loco reponenda est, ut intelligamus, quid in simili caussa sequi nos oporteat. QVID *fecerim*, } Disputatio Antonii breuiter ita concluditur:

Siquando populus Romanus iure concitatus fuit, in primis iustam caussam seditionis aduersus Caepionem habuit:

Sed populus Romanus saepissime iustissima de caussa concitatus fuit:

Itaque multo iustiore de caussa in Caepionem fuit concitatus.

Assumptio primo loco declaratur multis exemplis seditionum ciuilium, quae reip. utiles, & salutares fuerunt, ut cum reges exacti, cum tribuni pleb. creati, cum potestas a magistratibus ad populum prouocandi, populo data est: deinde propositio amplificatur inuidiose ex factis Caepionis, ad creandum illi odium iudicum. HIC *Sulpicius*, } Sulpicius magna cum admiratione laudat prudentiam Antonij in defendendo Norbano, & totum eius artificium per singulas partes caussae, & orationis indicat: quae demonstratio instar generalis doctrinae habetur. imitatus est Antonius Demosthenem in illa oratione pro Ctesiphonte longe optima: nam exorsus est summissius: deinde ut ille de legibus, sic hic de seditionibus pressius disputauit: post sensim, & occulte serpens, ut uidit pacatiores indices, in reliquo genere commiserationis uersatus est multo liberius. ATQVI, *si ita* } Quale esset ἠθικόν, καὶ παθητικόν genus orationis, Antonius partim praeceptis, partim exemplis exposuit: deinceps pollicetur artem quandam obseruationum suarum de mouendis, aut placandis affectibus: quae tamen neque dialectica, neque rhetorica est, sed moralis; quia ex ethicis praeceptis uirtutum & uitiorum deducitur. NAM *neque paruis* } Duae sunt cautiones de non mouendis affectibus, uel cum caussae paruitas non requirit, ut cum agitur de stillicidiis, de finibus regundis: uel cum ita obstinatus est auditor, ut a sententia nullo possit affectu dimoueri, ut si uelles Catoni suadere, ut remp. Caesari proderet. SENTIMVS *amorem* } Praecepta conciliandi amoris sumuntur ex duabus principibus caussis amicitiae, quae sunt, uirtus, & utilitas. fere enim hominem diligimus, aut quia bonus est, aut quia de nobis bene meritus, aut meriturus: sic Cicero in oratione de prouinciis consularibus conciliat amorem senatus Caesari ex eius benemeritis in patriam, & rebus in Gallia bene, & feliciter gestis. ATQVE *iisdem* } Praecepta creandi, uel augendi in aduersarium odij duo item sunt duobus superioribus contraria, uitium & damnum: fere enim odimus improbos, uel eos, qui nobis, aut aliis, aut reip. perniciosi, & infesti sunt: ex quo genere sunt Ciceronis orationes in Catilinam, Clodium, Pisonem, Gabinium, Antonium. Praecepta autem amoris ualebunt ad restinguendā iracundiam, quando commendabimus iudicibus iratis hominem bonum, uel ipsis, aut reip. utilem: & praecepta creandi odij ualebunt ad inflammandam iracundiam, cum inuehemur in hominem malum, & perniciosum cum reip. tum iis, qui audiunt. ITEM *timor* } Duo sunt praecepta de incutiendo metu, unum ex propriis eorum, qui audiunt, periculis, alterum ex communibus: ut pro lege Manilia, Sic etiam spes inicitur ex aduenientibus bonis, ut in eadem oratione deliberatio de Pompeio mittendo ad bellum Mithridaticum: & laetitia ex praesentibus commodis, uel priuatis, uel publicis, ut gratulatio ad Caesarem de restituto Marcello: & molestia ex praesentibus malis uel propriis, uel communibus, ut oratio aliqua funebris. SED *haud sciam* } Inuidia, est aegritudo ex alterius felicitate concepta: & motus animi longe omnium acerrimus, sicut ait Horatius,

Innidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum.

Et quemadmodum inuidemus uel paribus, uel inferioribus, uel superioribus, ita orationem ad excitandam, uel sedandam inuidiam in partes, aut superiores, aut inferiores instruimus. duo praecepta inflammandae inuidiae sumuntur ex duobus caussis, propter quas alteri quis inuidet, quae sunt dignitas uirtutis, & excellentia fortunae, si commemorenius aut honorem, aut opes non esse uirtute partas, aut eum, qui sibi eas honeste peperit, arroganter, & superbe, & fastidiose se gerere, partisq. rebus intemperanter abuti. Sic Cicero in Philippicis disputat, M. Antonium non esse ferendum, quia maiorem dominatum affectet, quam libera ciuitas ferre possit, eoq. adducit animos ciuium, ut M. Antonio tamquam superbo tyranno inuideant: loci uero restinguendae inuidiae praecipui sunt duo: unus, cum significamus praestantiam dignitatis, aut fortunae non ad nostram, sed ad publicam utilitatem conferri: sic Cicero significat se eloquentiam expetisse ad reip. dignitatem, & salutem ciuium: alter, cum nos modeste extenuamus: cuius generis exempla sunt in principiis orationum Ciceronis. IAM *misericordia* } Duo sunt praecepta commiserationis: unum, cum deploramus eiusmodi casum, qualis acciderit, uel accidere possit iudicibus: alterum, cum lugemus afflictam hominis uirtutem: ut Cicero facit in oratione pro Rabirio Post. SED *est quaedam* } Vtrumque orationis genus *ηθικὸν καὶ παθητικὸν* nonnumquam in eadem oratione miscetur. IN *utroque autem* } Ingressus ad affectum tardus, & lentus esse debet, ut sensim, & paullatim oratio irrepat in sensum iudicis: sic Demosthenes in oratione pro Ctesiphonte loquitur summissius in principio, deinde de legibus disputat pressius: post sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exsultat audacius. NAM *neque* } Vt longo tractu ueniendum est ad patheticon orationis genus, ita in eo diutius commorandum est, & affectus elocutionis, & actionis uiribus est excitandus in his, qui audiunt: quod praeceptum Antonius declarat dissimili ratione docendi, & mouendi: argumentum enim rem, & caussam statim docet, oratio uehemens non statim iudicem commouet, sed uariam, & copiosam elocutionem, & contentionem actionis requirit. IAM *illud perspicuum* } Antonius breuiter praecipit de duplici refutatione, una fidei, altera motus: & prioris quidem generis triplicem modum tradit: unum, cum antecedens argumentum refellitur: ut cum Coelius arguitur ueneficij, quod Licinium adolescentem quendam subornauerit ad porrigendum Clodiae uenenum in balneis: Cicero huic argumento, ut falso, resistit: alterum, cum negatur ex antecedentibus effici consequens: ut in syllogismo fallaci, & captioso, qualem refellit Cotta lib. 3. de nat. deorum contra Stoicos: tertium, cum affertur aliquid aut grauius, aut aeque graue: ut Cicero non negat Ligarium fuisse in armis contra Caesarem, sed aeque graue obiicit accusatori Tuberoni, qui arma quoque in Caesarem sumpsisset. Affectus autem, id est, locus patheticus refutatur uno modo, nempe ut affectus iam in animis audientium impressus affectu contrario tollatur, ut odium beneuolentia, inuidia miseratione: contraria enim contrariorum sunt remedia: itaque Cicero Caesaris iram in Ligarium beneuolentiae locis mitigauit, & beneuolentiam populi Romani in Rullum locis inuidiae, & odij depulit.

PAVLLVS, MANVTIVS. VT *boni uiri esse uideantur.* } sic libri scripti. Videamur, magis placeret.

CICERO.

SVAVIS autem est, & uehementer saepe utilis iocus, & facetiae: quae, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia, Caesar, excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Caesar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Graecos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis; nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere; inueni autem ridicula & salsa multa Graecorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij. & praeter ceteros, Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemq. tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim, cum duo genera sint facetiarum, alterum aequabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa a ueteribus superior cauillatio, haec altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. uerum tamen, ut dicis Antoni, multum in caussis persaepe lepore, & facetijs profici uidi. Sed, cum in illo genere perpetuae festiuitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum haerere debeat, quam cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum a Philippo interrogatus quid latrares, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus, uel apud centumuiros contra Scaeuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceres? nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fere quisquam reperietur, praeter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. nam haec perpetua contra Scaeuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere

bere hominum rationem, & temporum, & ea, quae occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammã à sapiĕte facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat: haec scilicet bona dicta, quae salsa sint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed, ut in Scaeuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, caussam illam, disputationemq. lusit: sic in Brutum, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quam multa de balneis, quas nuper ille uĕdiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine caussa sudare, Minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. innumerabilia huiuscemodi fuerunt: sed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset; & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia; & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo: Forte euenit, ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde in libro secundo: In Albano eramus ego, & Marcus filius. Sapiĕs uidelicet homo cum primis nostrae ciuitatis norat hũc gurgitĕ; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictũ putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scaeuolam dicere, sunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte assedimus ego, & Marcus filius. Vbi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? quod nisi puberem te, inquit, iam haberet; quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetijs non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragoedijs, quas egit idem, cum casu in eadem caussa efferretur anus Iunia? pro dij immortales, quae fuit illa, quanta uis, quam inexspectata, quam repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute, quid sedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet; te, cum aedes uenderes, ne in rutis quidem, & caesis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra uideris. an eloquentiae? quae nulla est in te: quidquid est uocis, ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti. Tu lucem adspicere audes? tu hos intueris? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed haec tragica, atque diuina: faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio maior umquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse saepe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullulum inuiderem. nam esse quamuis facetum, atque salsum, non nimis est per seipsum inuidendum: sed, cũ omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Ac tamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam, quod praecipiendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis a Crasso obseruari solet. Sed hoc praeceptum praetermittendum est facetiarum, quod his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quaerimus; ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quae lacessiti dicimus, quam quae priores. nam & ingenij celeritas maior est, quae apparet in respondendo: & humanitatis est responsio: uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Caesarem, qui quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde ducatur, praesertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur? Quid, si inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, Quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius iamdiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae in dicendo ualent: quae, si eloquentes facere possent, quis esset non eloquens? quis enim haec uel non facile, uel certe aliquo modo posset discere? Sed ego in his praeceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur. sed, ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. quare, Caesar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias: ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone praeterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam a conuiua, Crasse, exigis,

exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi caussam aliquam dem recusandi: quamquam soleo saepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus, ut aiunt, oratorem eum, quem cum Catulus nuper audißet, fenum alios aiebat eße oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit, Catulus praesertim cum ita diceat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te, Caesar, audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defeßus iam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Caesaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac perpaullulum gustaris, extrudam, & eijciam.

EXPLANATIO

SVAVIS *autem* } Expositis duabus inuentionibus, una argumentorum ad docendum caussam, altera grauiorum rationum ad mouendus affectus, superest tertia delectationis inuentio, idest, ars risus, & iocorum, quam Antonius nullam esse dicit, aut, si qua est, explicationẽ eius a Caesare petit: Caesar igitur primum disputat, nullam artem uideri iocorum, deinde tamen eum docebit: quae re uera nihil rhetoricae proprium habet, neque dialecticae, sed communiter ex ambabus, atque etiam ex alijs artibus sumitur, quemadmodum sequentia praecepta de iocis indicabunt: iocos igitur minime constare arte, & praeceptis Caesar probare conatur ex libris Graecorum rhetorum de hac re conscriptis, qui tantum abest, ut artem facetiarum habeant, ut nihil illis uideatur insulsius, & ineptius. ETENIM *cum duo* } Secundum argumentum est a distributione facetiarum in duas species, cauillationem, & dicacitatem, quibus negatis, totum negare concluditur, hoc modo:

Cauillatio non desiderat artem, neque item dicacitas:

Nullae igitur facetiae artem requirunt.

Antecedentis ratio sumitur ex captioso dissentaneo: Vtrumque genus natura constat, non igitur arte: uitiosum est consectarium: nam quaecumque arte constant, etiam constant natura. QVID *enim hic* } locus est Catuli in Philippum consulem rapacem, & ex occasione metaphorae, & subiecti ad illam metaphoram relati sumitur: nam canes allatrant furibus. QVID *in omni* } Exempla deinceps proponuntur ex duabus nobilissimis orationibus Crassi, quibus Caesar probare nititur Crassum natura facetum fuisse, & in hoc genere ceteris excelluisse, & in iocando rationem personarum habuisse: ut in oratione pro Curio iocatus est in Scaeuolam iucunde, & festiue, salua tamen dignitate hominis, quia non decebat famam hominis sibi amicissimi ullis molestis aculeis scommatum pungi, & lacerari. SED *ut in Scaeuolam* } Exempla quae sequuntur, acerbiores iocos habuerunt in M. Brutum aduersarium Licinij Crassi, & prodigum hominem, dignumque, qui acutioribus, & grauioribus aculeis contumeliarum per iocum uexaretur. MODO *enim* } locus arreptus est ex subiecti & adiuncti ratione: nam in balneis sudamr: & delectat sermonis ambiguitas. Exire autem de balneis significat alias egredi, alias autem balnearum possessionem amittere. CVM *enim Brutus* } Crassus fuerat irrisus a M. Bruto, quod in dissuasione legis, quae contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potuit de auctoritate senatus detraxit: in suasione autem legis Seruiliae, quae partem iudiciorum equitibus auferebat, & senatoribus dabat, summis senatum laudibus ornauit: ex quibus contrarijs capitibus Brutus Crassi derisit inconstantiam. EX *lib. t.* } Crassus quaesiuit festiuam narrationem, qua lacessitus in Brutum iocaretur, qui tres paternos fundos uendiderat, & patrimonium decoxerat: de quo Fabius, Illud quoque genus est positum non in hac uelut iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu: quod de Crasso contra Brutum, in secundo de orat. libro, & alijs quibusdam locis narrat: nam cum Brutus in accusatione Cn. Planci ex duobus lectoribus ostendisset contraria L. Crassum patronum eius in oratione, quam de colonia Narbonensi habuerat, suasisse eis, quae de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hisq. patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albino, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat, ubi essent eae possessiones: omnes autem Brutus uendiderat, &, cum paterna manciparet praedia, turpis habebatur. QVIS *est igitur* } Caesar approbat nim Crassi in facetijs & iocis, comparatione grauiorum affectuum, quibus tragice inuectus est in Brutum: in quibus etsi magnus fuit, non magis tamen excelluit, quam in lepore & salibus. BRVTE *quid sedes?* } Videntur haec uerba sumpta esse ex oratione Crassi pro Planco, quibus Licinius Crassus M. Brutum accusatorem hominem nequam, & maiorum suorum dissimilem uehementer obiurgauit, sumpta occasione obiurgationis ex Iunia Bruti propinqua, quae tum forte Crasso dicente, per medium forum efferebatur ad rogum. Collegit itaque Crassus longa inductione honesta, & utilia hominum studia, quae Brutus hic contempsit. NE *in rutis* } Hyperbolicus est modus extenuandi caussa, & iocus ex formula iuris sumptus in M. Brutum, qui sic decoxerat, ut nil ex ea effusione reliqui fecisset, ne solium quidem, id est, sellam, & hexedram, in qua pater sedens de iure respondebat. TV *imagines* } In atrijs nobilium cereae imagines familiae dispositae erant singulae in suis armarijs: Brutus autem & domum & atrium, & armaria uendiderat. NEC *enim concio* } Cn. Domitius censor accusauit pro rostris L. Crassum collegam suum, quod nimis sumptuose aedificasset, & in porticu domus columnas Hymettias haberet: cui Crassus in concione respondit, & parem, atque etiam maiorem luxum obiecit, qui decem arbusculas tricies HS emisset. lege Valerium lib. 9. QVARE *tibi, Antoni* } Epilogus est ad laudem Crassi, & tria disputationis capita complectitur. TVM *Antonius,* } Haec dicuntur ab Antonio per

iocum:

iocum: mos enim est in dialogis, ut homines inter se familiariter rideant: atque hic iocus spectat ad summam laudem Crassi ex admirabili coniunctione duarum dissimilium uirtutum, seueritatis & comitatis. Cicero in Bruto, Erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos. Ibidem, Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis. ATTAMEN, *inquit*, § Iocus si non ueram & certam artem, qualis autea definiebatur ab Antonio, at speciem quandam artis habet, ex probabilibus obseruationibus, & animaduersionibus collectam: quales sunt hae regulae:

In iocando habenda est ratio loci, personae, temporis:
Irridendus est aduersarius aut testis, si auditor facile pati uidebitur:
Iocus in respondendo gratior, quam in lacessendo:

& multae aliae leges, quae a Caesare tradentur.

TVM *Sulpicius*, § Antonius primus fuit hortator Caesaris, ut de iocis diceret: secundus adest Sulpicius, qui hortatur duobus argumentis: Caesar in hoc genere praecipue uersatur: & iocus est oratori perutilis: Itaque nos cupimus de iocis audire de Caesare. QVASI *uero*, § Tertius hortator est Crassus, qui non artem; sed quasi artem, id est, probabilem doctrinam facetiarum requirit: & syllogismum sic instruit:

Praecepta artis sunt utilia, & cognoscenda, quia docent, quid rectum, prauumq. sit in re, quae explicatur:
Obseruationes de iocis sunt artis quaedam praecepta:
Obseruationes igitur de iocis sunt utiles, & cognoscendae, quia docent, quid in iocando rectum, prauumq. sit.

In natura, & exercitatione praecipua uis est: in arte consilium: ars tantum demonstrat, ut ante dixit Antonius, ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore.

EGO *uero*, § Prooemium de iocis totum iocosum, & festiuum est, ubi Caesar, Crassus & Antonius perbelle inter se iocantur ex metaphoris, similitudinibus, & prouerbijs festiuissimis, & elegantissimis: prima metaphora est a conuiuis, qui pecuniam colligunt, & conferunt ad apparatum mensae, quae pecunia dicitur a Latinis collecta, a Graecis σύμβολον: ita in hoc disputationis conuiuio Antonius Caesar, & Crassus aliquid conferunt, Antonius duas inuentiones fidei, & motus, artem dispositionis & memoriae, Caesar locos facetiarum, Crassus praecepta elocutionis, & actionis. QVAMQVAM *soleo* § Modesta est sui ipsius extenuatio collaudata persona Crassi ex similibus: Vt impudentia est agere spectante Roscio, sic dicere audiente Crasso. DOCEBO *sus* § Caesar alludit ad prouerbium (Sus Mineruam) cum doctus indoctum uult aliquid docere: est enim sus, animal ignauum, & stupidum, & stolidum. FENVM *alios* §. Vide num potius legendum sit, Coenum, ut sit allusio ad subiectum proprium suis, quae coeno lutoq. gaudet. TVM *ille*, § Crassus eleuat dictum Catuli exemplo, & laude ipsius Catuli: qui locus habet uim quandam repugnantiae: Catulus summus est orator: non igitur ceteri a Crasso uiles sunt. Haec laus exornatur poetica metaphora: poetae enim fingunt deos ambrosia uesci, & ex eo cibo immortalitatem consequi. PERPAVCA § Lepos hic quaesitus est ex similitudine uiatorum, & habet magnam elegantiam in metaphoris, quae significant & longam Antonij disputationem fuisse, & proximum Caesaris sermonem plenum fore cuiusdam suauitatis, & Antonium ad reliquam τεχνολογίαν statim reuersurum esse.

C I C E R O

AC, ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quae quaerantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quinctum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. haec enim ridentur uel sola, uel maxime, quae notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno saepe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam lacessentis: uel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq. quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq. res saepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq. dissoluit. Quatenus autem sunt ridicula tractanda oratori, per quam diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quaerendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quae sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob

facinus

facinus ad supplicium rapiendi uideatur: eaq. belle agitata rideatur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. In quo non modo illud praecipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quae cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tamquam aliqua fabella narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmiam, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinae de amicula rixatus: falsa, attamen a teipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL, duo MM: cum quaereres id quid esset, senem tibi quendam opidanum dixisse, Lacerat lacertam Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum; siue fingas. Est autem haec huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fieriq. uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus: Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis:

„ Tibi ego, Antipho, has feros

inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim et ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam uideat: praestet idem ingenuitatem, & ruborem suum, uerborum turpitudiae, & rerum obscenitate uitando. Ergo haec duo genera sunt eius riditculi, quod in re positum est: quae sunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sint, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiae quodam acumine mouetur. sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum et ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem uestrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quaesitor properans, Modo breuiter. Hic ille: Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule: sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quam ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudicium. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipsa genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cenabo, inquit, apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile: & quod sine caussa lacessiuit; & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, et temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem a scurra: & quod nos cum caussa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed, ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine caussa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? risum quaesiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re, uerboq. moueatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in iisdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, &, si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus ut in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio, grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam caussam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit; Quin prodis, mi Spuri, ut, quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti: Vbi uetus illud? nam claudicat? at hic clodicat. hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Naeuio ignauius? seuere Scipio. At in male olentem, uideo me a te circumueniri, subridicule Philippus. at utrumque genus continet uerbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur; sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori, coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est: quod dicit, parum. Ne multa; nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse

se omnia ridicula faceta. quid enim potest tam ridiculum, quam sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae: quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscoenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum.

EXPLANATIO

AC *ne diutius* } Caesar Graecorum, quos sequitur, more & instituto quinque quaestiones de risu, & facetiis proponit, in quarum explicatione tota ars de iocis consistit, quam Cicero ex Graecorum libris Latine expressit, & Romanis exemplis illustrauit, quae magna ex parte sumpta sunt ex originibus Catonis: prima quaestio de definitione risus non explicatur, quod tota sit physicorum, & obscuritatem magnam habeat: physici risum definiunt motum animi ad hilaritatem: caussam risus statuunt rem iucundum, a qua pulsus animus sanguinem, & spiritus pellit, atque exinde latera, uultus, oculi iucunde permouentur: Iidem risum dicunt habitare in praecordiis, id est diaphragmate, atque ita repente erumpere, ut a nobis uel cupientibus cohiberi nō possit, praesertim ubi facta est magna impressio rei suauiter afficientis animum, & corpus ipsum est sua sponte praeparatum ad hilaritatem. LOCVS *autem* } Locus & regio ridiculi intelligitur materies, quae facit, ut rideamus: eaq. ponitur in rebus turpiculis, ut, cum salse, & festiue irridetur aliquod uitium uel corporis, uel animi, uel fortunae, quod sequentibus exemplis planius intelligetur. Fab. lib. *6*. Habet risus, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua, & turpitudine, quae cum in aliis demonstrantur, urbanitas; cum in ipsum dicentem recidunt, stultitia uocatur. EST *autem*, } Caesar probat quinque de caussis munus esse oratoris mouere risum, de quibus Fabius lib. VI. QVATENVS *autem* } Oratoris modus in iocando definitur, & qualitate hominum, & genere rerum, quae irrisionem merentur. hic igitur regula traditur a Caesare, & declaratur a contrariis, hoc modo,

Insignis improbitas, aut miseria, uel auctoritas in personis irridenda non est:

Leuis igitur improbitas, aut miseria, uel auctoritas ab oratore irrideri potest.

Cicero in Orat. Illud (inquit) admonemus ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobsceno, ne mimicum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odij locum occupet risus: neque aut persona sua, aut iudicum, aut tempore alienum: parcet amicitiis, & dignitatibus, uitabit insanabiles contumelias. DVO *enim sunt* } Priusquam de facetiarum generibus dicere aggrediar, praefandum illud esse arbitror, facetias in oratione duobus modis cum uoluptate percipi, alias sine risu, alias cum risu: nam sermo Atticorum uel in summa grauitate salsus, & facetus appellatur, non quod risum habeat, sed, quod genere quodam leporis, & elegantiae, & urbanitatis iucundus sit: de altero autem genere facetiarum, quod risum mouet, haec Caesaris doctrina instituitur, atque iccirco passim tales facetiae ridicula nominabuntur, quia risum moueant. Partitio autem facetiarum sumitur ex communi partitione orationis in res & uerba, ex quibus captatur risus: quae diuisio ut uera sit, nullam tamen propriam artis institutionem requirebat: quia ut ad grauiter, & sententiose dicendum, sic ad festiue, & salse iocandum communia dialecticae, & rhetoricae praecepta sufficiebant, nec in hac arte, quae de iocis tradetur, alij loci fere nominabuntur, quam dialectici, & rhetorici: itaque uniuersa facetiarum doctrina tam superuacua est, quam siquis ad grauiter dicendum artem quandam ex dialecticae, & rhetoricae praeceptis permistis inter se, & coaceruatis componere uellet: hoc enim totum opus esset inutile, & inane, praesertim cum dialectica, & rhetorica id ipsum praestarent, & satis abunde facerent. RE, *siquando* } Facetiae in rebus sunt, ut iucunda, & festiua narratio, qualem Crassus finxit, ut illuderet festiue C. Mummij acerbos mores, & accusatoriam mordacitatem: & imitatio quaedam ridicula, quae duplex est, altera mimica, & scurrilis indigna oratore, altera ingenua, & oratoria: facetiae autem rerum, plura genera duobus habent, ut postea Caesar indicabit: sed haec duo illustrandae diuisionis gratia ponuntur, non perficiendae, & absoluendae. PER *tuam nobilitatem*, } Deprecatio est ludicra, quae Crassus uocem flebilem, & gestum quendam uastum C. Domitij irrisionis gratia in concione repraesentabat. TIBI *ego Antipho* } Q. Roscius in scena imitabatur senem quendam audiendo defatigatum, & uultu, sermoneq. risum mouebat. ATQVE *ita est* } Praeceptum oratoriae imitationis declaratur dissimilibus: Mimus est nimius in gestu, & nimis obscene imitatur alienos mores: orator autem in imitatione erit moderatus, & pudens. ERGO *haec duo* } Transit a primo genere facetiarum ad secundum breue, & acutum, quod dicterium, & dicacitas, & dictum, & sconima uocari solet: definitur igitur primum, quod uerbi, aut sententiae quodam acumine mouetur: quale fuit illud Catuli in Philippum: deinde distinguitur a scurrilitate, quo facilius eius natura, & modus, & usus intelligatur: contra enim iuxta se posita sibi mutuam lucem doctrinae, & intelligentiae impertinent: atque huius loci haec summa est, ut is dicax appelletur, qui in iocundo modum quendam habet, & personae, loci, rei, temporis, ut Crassus, Catulus, & multi oratores: scurra uero, qui nihil horum habet, sed risu, & facetiis ultra modum prodit: qualis fuit Philippus, & Appius, & Vargula. PVSILLVS *testis* } Philippus iocus est utilis, & urbanus, quia non decet iudicem sedentem in tribunali a patrono irrideri: & sumitur ex ambiguitate uerbi (perpusillum) quod alias nomen est,

& ad breuem staturam corporis refertur, alias aduerbium. VT *iste qui se* } Appius scurriliter est iocatus in Caium Sextium Luscum, ex ambiguo sensu orationis: ambigue enim dicitur, uni locum esse uideo, uel uni oculo, uel uni conniuae: atque hoc scomma damnatur tribus argumentis, quod intempestiuum, quod commune, quod praemeditatum fuerit. ILLVD *egregium* } C. Sextius festiue scomma retorsit in Appium, & moderato ioco notauit hominis furacitatem: furaces enim homines uulgo dicuntur habere manus immundas, & illitas pice, propter tenacitatem. Manus igitur laua, id est, abstine a furtis, & cenabis apud me. QVID *enim est* } Vargula item uisus est scurra petulans in duos Sempronios; est enim scurrile, cum quis te blande, & amice salutat, eum ioco leui, & puerili contumeliose abiicere. HAEC *igitur sit* } Iterat diuisionem facetiarum, ut ad artis descriptionem ueniat, in cuius uestibulo admonemur communes esse locos seriae, & ridiculae orationis, & ex iisdem locis modo graues sententias, modo iocos erui, idq. declaratur inductione exemplorum. RIDICVLOSVM *est* } Neronis iocus uidetur esse sumptus ex libris Catonis in seruum nequam, & furacem, cui domi nihil esset obsignatum, nec occlusum: quia quoduis hostium resignabat: eadem sententia potest de bono seruo dici, cui domus nihil occludere solet, sed illi omnia asseruanda tradere. NAM, *quod Sp. Caruilio* } Exemplum de claudicatione ad diuersas personas relatum modo serium est, modo ioculare. Serium ut in spurio, ioculare ut in Caluino claudicante, idest, uacillante in officio. QVID *hoc Naeuio* } Ex paronomasia modo iocus, modo grauitas petitur, ut constat duobus exemplis, serio, Africani in Naeuium: ridiculo, Philippi in male olentem, qui taetro fetore halitus Philippum paene opprimebat. EX *ambiguo* } Ambiguum modo ad rem seriam adhibetur, modo ad iocum: & constat duobus exemplis. AFRICANO } Caput est magnum, ambigue dicitur, & grauiter ad laudem Africani, uel ut referatur ad partem corporis, uel ut ad magnitudinem nominis, & auctoritatis: & per caput Africani intelligatur ipse Africanus, cui uirtus magnam laudem, & gloriam peperit. AT *ex eodem* } Caluus iocatus est ex ambiguo in quendam nugatorem, uel proluxum hominem: hoc enim utrumque significat haec oratio, (satis est, quod dicis) & nugas, & loquacitatem. ATQVE *hoc etiam* } Non omne ridiculum est facetum, idest, decorum & elegans in caussis ciuilibus: quattuor igitur genera reiiciuntur ab oratore, quae sunt infaceta. primum Sannionis, siue Morionis, qui uoce, & gestu alienam personam sustinens, risum mouet, ut Demeae, Thrasonis, & Phaedriae: Secundum Mimi, qui nimis aperte, & histrionice mores, & gestus alienos imitatur: Tertium oris contortio, & deprauatio: Quartum obscenitas: quae genera uitabit orator, quia sint infaceta, & ingenuis hominibus indigna.

PAVLLVS. MANVTIVS. ALITER *enim minime est liberale.* } omnes antiqui libri, Alterum minime est liberale. reposui olim, pro Alterum, Aliter enim. neque nunc sententiam muto. tria enim exponuntur ridiculi genera: quorum duo, primum, & tertium oratorum non sunt, medium ita licet, si furtim, & cursim usurpetur: aliter illiberale est.

CICERO

DETRACTIS igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, positae uidentur esse, aut in uerbo. nam, quod quibuscumque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, eaq. in uerbo posita, non in re: sed non saepe magnum risum mouent, magis ut belle, & litterate dicta laudatur: ut illud in Titium: qui cum studiose pila luderet; & idem signa sacra noctu frangere putaretur; gregalesque, cur in campum non uenisset, requirerent; excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

„ Quid Decius? Nuculam, an confixum uis facere? inquit.

Vt tuus amicus Crasse Granius, Non esse sextantis. Et si quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime: ingeniosi enim uidetur, uim uerbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere; sed admirationem magis, quã risum mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quae genera percurram equidem; sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud exspectemus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Naeuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidens, percunctatur ita:

„ Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, Ducas licet; esset illud genus ridiculi praeter exspectationẽ: sed quia addidit:

„ Nihil addo; ducas licet,

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed, cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior; attendere, & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quae sint frigidiora, uitemus, (etenim cauẽdum est, ne accersitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in littera positum Graeci uocant παρονομασίαν: ut Nobiliorem Mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidã dixisset, Eamus deambulatum; & ille; Quid opus fuit de? immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa: Si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrẽ ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio

nomen inuenisse. Atque haec omnia uerbo continentur. Saepe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paullulum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut socius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicunt:

„ St, tacete; quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

„ Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Coelio sane etiam ad caussam utile fuit tuum illud, Antoni; cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas asellum. & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est enim in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiam, rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: Tu uero, inquisti, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu: Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Acidinum consulem; praecoq. dixisset, Dic de L. Manlio: uirum bonum, inquit, egregiumq. ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Haec aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est exspectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior, Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassum apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauibus sententiis, sic in facetiis. dixi enim dudum, materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem, & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus saepe est etiam facetum: ut Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, cohortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quae essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaq. magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus est narratio. res sane difficilis. exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quae uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multas, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine: quae aut collationem habet, aut tamquam imaginem: collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam, idq. Scaurus tenuitate Magii redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris, pater; nostros homines similes esse Syrorum uenalium; ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Heluium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende, quaeso; demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciae simile uisum est: ut cum Testio Pinario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quae minuendi aut augendi caussa ad incredibilem admirationem efferuntur, uelut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur: Si quid tum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & saepe uerbo res obscura, & latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno, & graui; Nihil est, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam uenire. Vt Asello Africanus obiicienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex aerariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus; sed cum

toto genere orationis seuere ludas, cum aliter sentias, ac loquare; ut noster Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret, Quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego haec confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse; & eum Graeco uerbo appellat εἴρωνα: sed uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq. longe lepore, & humanitate omnibus praestitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq. oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit; ex quibus a me exempli caussa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominem esse. Sic profectò res se habet, nullum ut sit uitae tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq. uersari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat: cum ille se custodiae caussa diceret in castris remansisse, quaereretq. cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Liuius retinuisset, multaq. ex ea proelia praeclara fecisset; cum aliquot post annis Maximus id opidum recepisset; rogaretq. eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim? numquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, postquam rem habere coepit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis me diusfidius. Quam diu ad aquas fuit, numquam est mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audisset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haec ridentur, & hercule omnia, quae a prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseq. dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius: Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam a porta Esquilina uideo uillam tuam. Vt illud Nasicae, qui cum ad poetam Ennium uenisset; eiq. ab ostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse; Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum a ianua quaereret; exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Aegilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset;

" Quid tu, Aegilia mea, quando ad me uenis
" Cum tua colu, & lana? Non pol, inquit, audeo:
" Nam me ad famosas uetuit mater accedere:

Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi; qui, cum familiaris quidam quaereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos inseram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui, cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Naeuium:

" Quid ploras, pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti; ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit, numquid aliud ferret praeter arcam. Etiam stultitiae salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum caussae dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quaeso, inquit, praetor aduersario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quae coniectura explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset; & in eius tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idq. diceret esse, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, post relatum; C. Canius, eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia: Quid huic abest, nisi res, & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albucium Granius, quod, cum eius tabulis quiddam Albucio probatum uideretur, & ualde absoluto Scaeuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtulisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum redijsset: Perdam, inquit uocem, si id fecero: melius est, inquit, quam reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; sederetq. aduocatus

tus

tus reo Bestiae; cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse poßeßor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est praeter exspectationem: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cum laesißet testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixißet; Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Craßo daret: potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris. hoc ita praeter exspectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Naeuius, & iocus est familiaris.

„ *- Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.*

Saepe etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus. At hercule, inquit, tu tuis dignus. Saepe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Centho prodijßet, & satis contumeliose, Quid fers, Cinciole, quaesisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Saepe etiam salse, quae fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuißet, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quaerentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset; amiciq. eum uociferarentur, & quaererent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcißimus, modestissimus, frugalissimus esset; Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur a Graecis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed haec ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quae uerbi ratione, & ui continentur, certa fere, ac definita sunt; quae plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent: haec autem, quae sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad genera, & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Craße, hoc illa, quae dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu, Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te eße dixisti; tamquam in Pontinum diuerteris, neque amoenum, neque salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requieße, & iter reliquum conficere pergas.

EXPLANATIO

DETRACTIS *igitur* } Eadem diuisio facetiarum iam antea bis dicta fuit, ac deinceps tertio repetitur & inculcatur, ut meminerimus facetias oratorias & ingenuas, quae risum mouent, duorum generum esse, & alias spectari in re & sententia, alias in uerbo & genere sermonis: cuius diuisionis genera ὕστερον πρότερον deinceps explicabuntur, quia primo loco describentur facetiae uerborum: secundo, facetiae sententiarum. Illae igitur, quae in uerbis retinent suum leporem, locos habent nouem, id est modos & quasi species: primus locus & modus est ἀμφιβολογία uel in uerbis singulis, uel coniunctis: nam dictum illud Terentij est ambiguum in coniunctis uerbis: ambigitur enim sibi ne Titius, an statuae brachium fregerit: dictũ uero Granij, in uerbo ambiguo spectatur (Sextantis) quod si integrum est, significat uenalem seruum non esse aestimandum sextante, id est, sexta parte eius summae qua aestimabatur. si uero diuisum, ut (sex tantis) significat eum non esse parem sex alijs seruis tanto pretio aestimatis. QVOD *si admissum* } In ioco Naeuij (nihil addo) dicitur ambigue, uel nihil addo uerborum, id est, nihil amplius dico, uel nihil addo ad summam pecuniae: & (ducas licet) dicitur praeter exspectationẽ: aliud enim ab homine exspectabatur, ut addictũ uidelicet liberaret: hoc itaque genus ridiculi mixtum est ex ambiguo & inopinato. ALTERVM *genus est,* } Secundus modus iocandi ex uerbo incidit in παρονομασίαν, id est, similitudinem nominum, & declaratur tribus Catonis exemplis. NOBILIOREM } Cato dixit M. Fuluium Nobiliorem Mobiliorem, propter leuissimam affectationem popularis gloriae. VT *ego nuper* } Tertius modus sumitur ex etymologia nominis: exemplum autem habet interpositam similitudinem, ut Pyrrhus Achillis filius ad Troiam Neoptolemus dictus est: quia iuuenis miles ad bellum Troianum est ductus, ita Nummius habuit in campo Martio diuisoris cognomentum, per ludibrium, & contumeliam, quia conducebatur a candidatis ad corrumpenda suffragia, & ad diuidendas in campo Martio uiritim pecunias. SAEPE *etiam* } Quartus modus ridiculi fit per recitationem uersus ex alicuius auctoris poemate deprompti: uersus autem citatur aut omnino idem, aut paullulum immutatus, aut aliqua pars uersus: hic locus declaratur tribus exemplis: primum est in Aemilium Scaurum, ad quem irridendum duo uersus usurpantur, & indicant ridicule, Aemilium Scaurum, cum sit parentibus obscuris & inopibus natus, nimium arrogantem & superbum uideri. SENTIN' *senem* } Alterum exemplum est Antonij in Coelium nimis indulgentem suo filio, eiq. multum pecuniae ad delicias & uoluptates stulte largientem. CVM *Asellus* } Tertium exemplum est prouerbii cuiusdam parum his temporibus intellecti: alii putant legendum esse (Agaso asellum)

asellum) idq. significari unumquemque agere, quae se digna sunt. Alii Agas asellum cursum non docebitur: ut irrideatur Asellus a Scipione, qui, cum sit tardus, & iners, tamen glorietur se omnes peragrasse prouincias. Est *etiam* } Quinctus modus est, cum ita iocamur ex alterius oratione, quasi non eam totam & integram, sed partem dumtaxat illius attendisse uideamur: & illustratur tribus exemplis. In *uerbis etiam* } Sextus modus ducitur ex allegoria, & ita iocatus est M. Pinnarius in Seruilium, Vt sementem feceris, ita metes: allegoria sumpta est ab agricolis, qui ex bona semente bonam, ex mala malā frugem metunt: & hoc significat, Si bene dixeris, bene ex me audies, si male dixeris, male audies. Ex *translatione* } Septimus modus ex metaphora nominis, ut, Scipio per iocum dixit turmales statuas sibi displicere, id est, gregales, & in turba collocatas, usus nomine translato a propria significatione in aliam: negabat autem Scipio se in turba laudari uelle, & communiter cum aliis imperatoribus, sed cupere proprias & distinctas laudes, & a ceteris separatas. Invertuntur *autem* } Octauus modus fit per ironiam in uno uerbo positam, cum ex contrario contrarium intelligitur, ut Crassus εἰρωνικῶς appellauit L. Heluium Lamiam pulchellum, significans ex contrario hominis deformitatem: eundemq. disertum, significans ex contrario hominis in dicendo infantiam. Ornant *igitur* } Nonus modus est in antithetis, id est, uerbis contrarie relatis, ut Galba interrogatus a Libone, Quando tandem de triclinio tuo exibis? Quando tu, inquit, de cubiculo alieno. id est, Quando cessabis mihi ferre & legere iudices combibones & conuiuas tuos? Cum (inquit) tu desines moechari. antithesis est in uerbis (tuo & alieno.) A *quo genere* } Glaucia iocatus est in Metellum quasi ex repugnantibus: haec enim uidentur inter se repugnare, habere uillā in Tiburte, & cortē Romae, cum in medio uillae cors sita sit: sed μεταφορικῶς intelligit hominū multitudinē, qui ad defendendum Metellum in Palatium conuenerant: iocus igitur sumptus est ex his, quae in speciem pugnant. Ac *uerborum* } Transitus est a facetiis uerborum ad eas, quae in sententiis spectantur, quarū uiginti tres modi describuntur a Caesare, & exemplis illustrantur: & multo plures etiam possent annotari ex locis dialecticae inuentionis & rhetoricae elocutionis. Ceterum haec descriptio duobus modis uitiosa & inartificiosa est, quod nimis multae species numerantur, quae ad certam generum paucitatem reuocari potuerant & debuerant, & quod multae species in genere numerantur: quod utrumque in legitima descriptione uitio non caret. Ea q. *magis* } Primus modus est facetae narrationis, quae ὑποτύπωσιν requirit, ut ea, quae narrando ridere uolumus, ante oculos posita esse uideantur, cuiusmodi est exemplum Ciceronis pro Cluentio de Cepasiis fratribus, & pro Roscio Comoedo de Fannio Chaerea. Multos, (inquit Antonius) possum nominare, qui tuam pudicitiam constuprarunt. iocus est ex historia Aiacis Oilei, qui Cassandram uatem, Priami filiā in templo Mineruae uiolauit. Est *etiam ex* } Secundus modus ex similitudine, quae duplex est, collatio & imago: collationis duo sunt exempla, unum Galli in Magium heluonem & gurgitem, quem comparat nudis hominibus, qui collectas nuces in uentrem auferunt: alterum M. Ciceronis patris, qui per iocum comparabat. Italos Graece doctos Syris uenalicis seruis Graece scientibus, tamquam illorum & horum similis esset improbitas. Imaginis autem duo sunt exempla, unum in Helmium Manciam deformem ex simili specie picta in scuto Mariano, alterum in Sestium Penarium, cuius praua oris in dicendo distortio comparatur homini frangenti nuces. Etiam *illa quae* } Tertius modus sumitur ex hyperbole, cum aliquid supra ueritatem ridicule dicimus augendi, aut minuendi gratia, ut Crassus iocatus est in Memmium, uel, ut alij legunt, Menemium, hominem praelongum, per hyperbolicam amplificationem, quod ad arcum Fabianum, qui tamen erat altissimus, caput demitteret: hic arcus Fabianus fuit in uia sacra a Fabio censore, qui deuicit Allobroges, excitatus, ut ait Asconius. Ex *quo genere* } De quattuor Metellis fratribus, ut quisque erat aetatis ordine posterior, ita stolidior, & stupidior: itaque Scipio stomachose dixit, si Metelli mater quinctum filium pareret, hunc asinum fore. iocus hyperbolicus fuit ad extenuandum C. Metelli, qui quartus erat de fratribus, ingenium. Arguta *etiam* } Quartus modus fit per ἔμφασιν, cum plus intelligitur, quam dicitur, quale est illud Fabricij in P. Cornelium, Non est quod mihi gratias agas, si malui compilari, quam uenire. id est, si malui abs re homine auaro diripi, quam a Pyrrho hoste capi, & sub corona uendi. Gellius hoc dictum citat cap. 8. lib. 4. Vt *Asello* } Africanus iocatus est in Asellum per ἔμφασιν, Noli mirari infelix fuisse lustrum, quia Mummius qui te ex aerarijs exemit, id est, qui tibi multam condonauit, lustrum illud condidit. quam ἔμφασιν Caesar interpretatur, & lustrum illud ait infelix fuisse, quod Mummius censor Asellum hominem nefarium ignominia multae leuauerit. Vrbana *etiam* } Quinctus modus fit per εἰρωνείαν, quae non est in uno uerbo, sed in continuatione sermonis, quam Fabius imperite posuit inter figuras sententiarum: nihil enim interest ad artis rationem, an Ironia sit in uerbo, an in contextu sermonis multae sententiae coniungantur, & quemadmodum si multae eiusdem generis figurae continuentur, non mutatur figurae genus, ita de Tropis statuendum est: sic Scaeuola iocatus est in auaritiam, & crudelitatem Septumuleij, in cuius oratione contrarium ei quod dicitur, intelligendum est. Sed *uti ferunt* } Fannius εἰρωνείαν in Africano fuisse ait, idq. propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. Cic. in Lucullo, Socrates dictus est εἴρων, id est, agens imperitum & admirator aliorum tamquam sapientum. Fab. lib. 9. Ironiam illam quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam & elegantem puto: est enim & minime inepti, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, illis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant, ut apud Platonem Socrates in caelum effert Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, & ceteros, se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem: decet hoc nescio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Cicero in Bruto. Est *huic finitimum* } Sextus modus sub quincto continetur, nec quidquam nouae praeceptionis habet, ut cum Scipio dixit, Non amo nimium diligentes: εἰρωνεία est in utroque uerbo (nimium, diligentes) & contra-

rius

tius sensus intelligitur, ut notetur ignauia centurionis. ACVTVM *etiam* } Septimus modus est inuectio alienae sententiae. & exemplum hoc etiam memoratur in Catone Maiore. SVNT *etiam illa* } Octauus modus est ex his, quae subabsurdum quandam repugnantiam uidentur habere, & declaratur tribus uersibus minucis: in primo iocus est in hominem mortuum, in quo haec pugnare uidentur, cum ex paupere diuitem factum esse, & statim perijsse, cum in diuitijs salus posita esse uideatur: in secundo iocus est in mulierem marito suo forma persimilem, quod subabsurdum est: in tertio iocus est in piscatorem, qui diues factus, cum liberalius paullo uiueret, statim est mortuus. Ex *quo genere* } Nonus modus est in quasi stulte dictis, cum quis quasi non intelligenter uidetur dicere, quod tamen intelligit: qui locus declaratur quattuor exemplis. EGO *uero*, } Caesar iocatur quasi aliud agens in luxum Metelli, qui altissimas, & sumptuosissimas aedes aedificauerat, quae procul adspicerentur. EST *bellum illud* } Decimus modus est, cum par pari ex eodem genere refertur, ut cum Opimius mollitiem obiecisset Aegilio, iocus est in eum ex eodem genere retortus. SALSA *sunt etiam* } Vndecimus modus uidetur quarto subiectus esse, quia habet quandam ἔμφασιν, ut cum Siculus per iocum dixit, Da mihi ex ista arbore, quos feram surculos: plus intelligi uoluit, quam dixit, se uidelicet optare, ut sua uxor se hac de ficu suspendat. ME *quidem* } Duodecimus modus est ex adiunctis personae praeseferentis nescio quid morosum, ut pater subinorose respondit suo filio, Mitum ni cantem: quasi uero damnatus cantare debuisset: irrisit igitur stultam filij interrogationem: quid ploras pater? HVIC *generi* } Decimus tertius modus item nascitur ex adiunctis personae praeseferentis patientiam & modestiam, ut Cato, percussus a baiulo, cum ille clamaret, Caue, lente & placabiliter illusit hominem his uerbis, Nunquid aliud fers praeter arcam? ETIAM *stultitiae* } Decimus quartus modus poni non debuit, uel alioqui alij innumerabiles ponendi essent, ut cum arrogantiam, cum intemperantiam, cum auaritiam, cum leuitatem, cum timiditatem, cum audaciam, cum effusionem, multaq. alia uitia animi: item cum deformitatem, cum paruitatem, cum nimiam proceritatem, cum gibbum, aliaq. uitia corporis, & fortunae ridemus. quae si speciales monitiones non requirunt, neque item speciale praeceptum de irridenda stultitia tradi debuit. MOVENT *illa* } Decimus quintus modus fit ex arguta interpretatione earum rerum, quae in probabili coniectura positae sunt: & sic Cincius in Aemilium iocatus est, obijcientem Rutilio sua crimina, festiue interpretatus quattuor litteras, A. F. P. R. repertas in tabulis Rutilij. A. Aemilius, F. fecit. id est, commisit ambitum, P. plectitur, R. Rutilius, qui nihil commisit. RIDENTVR *etiam* } Decimus sextus modus idem fere est cum octauo, quia fit ex collatione pugnantium. BELLA *etiam* } Decimus septimus modus est ridicula reprehensio quasi errantis, uel familiaris admonitio. BELLVM *etiam est* } Decimus octauus modus ex consentaneis moribus personae, quae ridetur: sic Memmius iocatus est in Scaurum solitum inuolare in possessiones mortuorum expulsis heredibus ueris. SED *ex his omnibus* } Decimus nonus modus superioribus multis admixtus est, cum aliquid salse dicitur praeter eius qui audit, exspectationem, & quatuor exemplis illustratur. NON *est, inquit,* } locus est ex definitione liberi, & inopinatus, quia senatus aliud ab Appio exspectabat, nempe ut Lucilium defenderet, quem tamen festiue irrisit. EIERO, *inquit*, } Scipio eierauit P. Mucium Scaeuolam omnibus iniquum esse, quia Tiberium Gracchum armis persequi noluit, &, dum iuris ordinem sequeretur, id egit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium prope corrueret. Lege Valerium lib. 3. POTEST *fieri*, } Hac gradatione Crassus Silum testem ad id deduxit, quod non animaduertebat, & de eo suspicionem corruptelae iudicibus iniecit. SAPIENS, *si* } Cum ita dicitur, Sapiens si algebis, exspectatur magnum aliquid contra frigus: at praeter exspectationem subiicitur, tremes, ad irridendos Stoicos, qui ab omni affectu uindicant sapientem. SAEPE *etiam* } Vicesimus modus est ridicula concessio eius, quod aduersarius nobis detrahit, ut Laelius ab improbo homine lacessitus, quod indignus esset suis maioribus: Atqui, inquit, tuis dignus es: quia non minus es improbus & sceleratus, quam illi fuerunt. SAEPE *etiam sententiose* } Vicesimus primus modus, cum quid sententiose ridetur. M. Cincius legem tulit, ne patroni ullum munus praeter aduocationis stipem caperent, qui, cum irrideretur a C. Centone, quid fers Cinc ole? ut emas (inquit) si uti uelis. allusit Cincius ad mercatores, qui merces ferunt in forum, quibus nemini licet uti, nisi prius emat: & irrisit Centonem caussidicum, quasi diceret, antea domi nihil emebas: at nunc fero legem, quae uetat te a clientibus omnia gratis accipere. SAEPE *etiam salse* } Vicesimus secundus modus fit per optationem τῶν ἀδυνάτων, id est, eorum, quae fieri non possunt, ut cum M. Lepidus dixit, Vellem, ut in herba requiescere, esset laborare, ridicule optauit ea, quae simul esse non possunt, quietem uidelicet & laborem. SALSVM *est etiam* } Vicesimus tertius modus est lenta responsio, & praeter exspectationem interrogantis. COLLIGVNTVR *a Graecis* } Epilogus admonet disciplinam Caesaris de iocis Graecam esse, & a Graecis acceptam, eamq. nimium minute concisam, quia paucioribus generibus comprehendi poterat: est autem artis, & disciplinae, ea, quae sunt latius diffusa, ad certam generum paucitatem reuocare: quod Cicero uidit: itaque Graecam illam specialium modorum descriptionem, quasi a se damnatam ad extremum in pauca genera contulit: Illud autem perpetuo tenendum est orationem facetam, & ridiculam non egere propria, & singulari arte, sed communibus Grammaticae, Rhetoricae, & Dialecticae legibus, & praeceptis tractari: hae enim tres artes ad omnem orationem pertinent, siue seriam & grauem, siue facetam & hilarem: & certe omnia, quae praecipiuntur de iocis, ex illarum artium locis, & praeceptis deducta sunt: itaque, si quis erit recte instructus apparatu trium illarum disciplinarum, nullam praeterea ad iocandum artem desiderabit, sed intelliget, ut ad serio dicendum, sic ad iocandum inspiciendos esse locos Grammaticae dictionis in ἐτυμολογίᾳ, συντάξει, & προσῳδίᾳ, Rhetoricae elocutionis, aut pronunciationis ut tropos, figuras, & modum uocis & gestus, itemq. dialecticae inuentionis dispositionisque, ut genera argumentorum, & syllogismorum. SED *etiam, Antoni,* } Caesar alludit ad allegoriam

legoriam Antonij, qui disputationem de locis diuersorio lauto, & liberali contulerat: quae extenuatur a similibus, ut Pontinae paludes nec gratae, nec salubres sunt: ita totus hic locus disputationis meae, (inquit Caesar) nec suauis, nec utilis fuit. Pontinae paludes (ut ait Plin. lib. 3. cap. 5.) sunt in Volscorum finibus Campaniam uersus, non procul a portu Caietano: hunc locum uiginti trium urbium fuisse Mucianus ter consul prodidit.

PAULLUS. MANUTIUS. SOCIUS *Scauro stomachanti*; } antiqui libri omnes, Satius, non Socius. ex eo tamen, quod sequitur, legendum, Socius, putaui. ex eo enim L. Crassus consul in socios legem tulit, ut ab urbe Roma discederent, & in suas ciuitates redirent, quia moleste tulerat, principem senatus M. Aemilium Crassum a socio contumeliose tractatum. hac de lege Pedianus, & alij. ASELLUS } opinor hunc esse Claudium Asellum, Aemiliani Scipionis inimicum, de quo sic Gellius lib. 3. cap. 4. In libris, quos de uita P. Scipionis Africani compositos legimus, scriptum esse animaduerti, P. Scipioni, Paulli filio, postquam de Poenis triumphauerat, censorq. fuerat, diem dictum esse ad populum a Claudio Asello tribuno pl. cui equum in censura ademerat: eumq. cum esset reus, neque barbam desisse radi, neque non candida ueste uti, neque fuisse cultu solito reorum. Fortasse igitur, cum Scipio censor equum adimeret Asello; & ille quereretur, iniuriam sibi fieri, quoniam pro rep. diu militasset; respondit Scipio, Agas asellum. quod prouerbium in uiles homines, quorum opera esset inutilis, usurpari solebat. hoc scilicet Scipio significabat: diu eques militasti: nûc, adempto tibi equo, asellum agis. de hoc Asello ignominia leuato ab altero censore, L. Mummio, infra. SUB *Nouis* } erant in foro tabernae nouae, & ueteres. Caesar orator agebat sub Veteribus. ex aduerso erat sub Nouis Marianum scutum Cimbricum. Varro lib. 5. Sub Nouis, dicta pars in foro aedificiorum, & Plin. lib. 35. cap. 4. hac ipsa de re sic: Hinc ille L. Crassi oratoris lepos, agentis sub Veteribus, cum testis compellatus instaret: Dic ergo Crasse, qualem me teris? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exerentem linguam. Quo loco memoria lapsus Plinius Crassum nominauit pro Caesare. is enim ea recitat in hoc lib. 2. de Orat. CUM *obiurgaret Albucium Granius*, } omnes antiqui libri, quos ego uiderim, Albius Granius. placet tamen, Albucium. is enim Q. Scaeuolam augurem de repetundis accusauit. in Bruto, & libro 1. de Fin. CUM *eius tabulis* } unus Fuluij Vrsini liber, Cum, non habet. utroque modo recte. LEGE *Thoria*, } quae agrum publicum uectigali leuauerat, ut in Bruto.

CICERO

EGO uero, atque hilare quidem a te exceptus, inquit: & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum: non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quae uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex ijs, quae iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad caussam sum aggreßus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta caussae, & eos locos, quibus animi iudicum concilian tur, & illos, quibus permouentur, uidi, atque cognoui; tum constituo, quid habeat quaeque caussa boni, quid mali. nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quae non habeat utrumque; sed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo haec esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ubi commorer, ibi habitem, ibi haeream; a malo autem uitioq. caußae ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum obruatur. &, si caussa est in argumentis: firmissima quaeque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin autem in conciliatione, aut permotione caussa est: ad eam me potissimum partem, quae maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis haec est, ut, si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quã illa redargui poßunt; & abducere animos a contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quae facillima uidentur, quoniam, quae difficiliora sunt, non poßum, mihi pro meo iure sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo; confiteorq. me, si quae premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnae similem fugam; consistere uero in meo praesidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci caussa cessiße uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodq. me solicitare summe solet. nõ tam ut prosim caussis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri caussae, quam non profuisse. Sed, quid hoc loco uos inter uos, Catule? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis. Minime, inquit, ille: sed Caesar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi caussa, siue quaerendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem; unum te in dicẽdo mihi uideri tectissimum; propriumq. hoc eße laudis tuae, nihil a te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq. memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus eßet de te institutus, Craßusq. pluri-

P *mis*

mis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cetera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur, Antoni, demonstres, uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in caussa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem, Caesar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meae mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij, ac singularis: cui quidem portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq. ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit dicere. sed ego non de praestanti quadam, & eximia, sed prope de uulgari, & communi prudentia disputo. ut apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq. artem memoriae, quae tum primum proferebatur, pollicitus esse se traditurum. cum ille quaesisset, quid nam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quae uellet, quam meminisse docuisset. Vides ne, quae uis in homine acerrimi ingenij, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quam, quod semel audisset, uidisset ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriae nobis opera danda non est: neque illa mea cautio, & timiditas in caussis propter praestantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. etenim permulta sunt in caussis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Saepe aliquis testis aut non laedit aut minus laedit, nisi lacessitur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem laeseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & saepe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? aduersarium ne? immo uero, aiunt, se & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem saepissime uideo in caussis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quae ualde caussam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq. in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt, mediocriter ne caussis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant. Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quae sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando; sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt; quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines caros, iudicibusq. iucundos sine ulla praemunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare; non ne abs te iudices abalienes? Quid, si, quae uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi; mediocre peccatum est? Quid, si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare iracundia, caussam relinquas; nihil ne noceas? in quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut cum te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans, aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro; nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim saepius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collationemq. rerum, ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura caussarum; altera, quae oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; post ut eam probemus; nostris praesidijs confirmandis, cõtrarijs refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. ut uero statuamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiae. multa enim occurrũt argumenta, multa, quae in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nõnumquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cũ aliquo modo coniungatur. quae autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, ut saepe fit, ualde multa sunt, ea, quae ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem, cum colligo argumenta caussarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et, quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res prae nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquae duae,

sicuti

sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus fusae esse debebunt. nam & principia, & ceterae partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad earum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil docent augmentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum caussa, saepe utile est. itaque uel, narratione exposita, saepe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus; si habet eam caussa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eaeq. caussae sunt ad agendum, & ad ornandum grauissime, atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad eius modi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma sint, ea prima collocāt. in quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi numquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum nolunt dicere. res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur; cui si initio satisfactū non sit, multo plus sit in reliqua caussa laborandum. male enim se res habet, quae non statim, ut dici cepta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellant, seruentur etiam ad perorandum; si quae erunt mediocra, (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conijciantur.

EXPLANATIO

EGo *uero* } Antonius iucunde quasi discedit a conuiuio Caesaris, & transitum facit ab inuentionis tripertita doctrina ad dispositionis doctrinam forensem in tractandis caussis ciuilibus: una autem generalis; & uniuersa est dispositionis doctrina omnibus rebus disponendis, & collocandis conueniens, & in regulis syllogismi & methodi posita, eaq. pars est propria dialecticae, non rhetoricae: qua tamen non contenti Rhetores excogitarunt quasdam disponendi leges ad genera ciuilium caussarum singulariter adstrictas, non omnino quidem inutiliter, sed tamen imperite: nam, ut una Grammatica ad quiduis loquendum & scribendum satis est, nec opus est Grammaticam facere aliam ciuilem, aliam philosophicam, sic una doctrina dispositionis Dialecticae ad omnes res disponendas satis est, nec opus est singularem dispositionis artem ad caussas ciuiles adstringere. MEA *autem ratio* } Prima dispositionis prudentia (ut ait Antonius) est, ut ea maxime dicantur, quae prosint, & quae obsint, magis dissimulentur: sic Scipio a Petillijs accusatus, criminibus non respondit, sed de suis erga remp. meritis copiosissime disputauit: quia commemoratio meritorum magis suae caussae proderat, quam depulsio criminum. Hoc tamen dispositionis praeceptum proprium non est, sed potius ad uniuersae caussae considerationem pertinet: nec enim docet, quo modo res inuentae docendae sint, sed quid in caussis dicendum, & non dicendum sit: atque hoc etiam latius patet extra ciuilem, & forensem dicendi prudentiam: nam in omni uita haec cautio perpetuo adhibenda est, ut nihil umquam uel a nobis dicatur, uel agatur, quod nobis, aut his, quorum agimus caussam, obsit, & noceat. DVO *denique illa*, } Hae duae leges obseruationis ex superiore pendent, & eam interpretantur: una, ut argumento difficili interdum nihil respondeamus, praesertim cum difficilis sit eius solutio, & refutatio. Quod Antonius in caussa Norbani recte praestitit: altera, ut non tam consideremus, ne prosimus caussae, quam ne quid obsimus: quia offensio uel minima plus affert detrimenti caussae, quam commodum magnum prosit. QVAE *premat res* } Allegoria est a strenuis militibus, qui, cum ab hoste premuntur, nec clypeum abijciunt in terram, nec post tergum reijciunt, sed simulant se uelle pugnare, ut pedetentim cedendo commodiorem locum occupent. SED *quid hoc* } Haec quasi est reuocatio sui ipsius: ut alijs, qui disputationi intersunt, quaerendi locus, & facultas detur. Caesar igitur assumit ex generali praecepto argumentum laudandi Antonij, & confirmat testimonio Crassi. DICAM *equidem*, } Quia Crassus supra Antonium addiderat oratorem esse improbum, qui aliquid mali in caussa diceret, Crassi dictum ab Antonij dicto distinguitur: quod ille de oratore perfecto, hic de mediocri sentiat: ut perfectus orator sit improbus, si quid mali faciat: mediocris autem parum cautus, & prudens existimetur, si quid dicat, quod obsit suae caussae. VT *apud Graecos* } Similitudo ex apophthegmate Themistoclis inducitur ad illustrandam proximam distinctionem. Quemadmodum propter Themistoclis responsum non est negligenda memoriae cura & doctrina: sic neque propter admirabilem Crassi prudentiam contemnenda est haec cautio, Nequid obsis. De Themistocle idem est in Lucullo Ciceronis. NIHIL *ex illius* } Metaphora a uasis, quae infusum liquorem ita retinent, ut nihil hinc effluat: sic homini nil effluere dicitur, qui tam fideliter apprehensas, & cognitas res continet, ut ex eius mente nihil excidat. ETENIM *permulta* } Declarat septem modos, quibus per imprudentiam possit orator obesse caussae: quae inductio pertinet ad illustrandum generale praeceptum prius positum. SAEPE *aliquis* } Primus offensionis locus est circa testem, ne temere eum lacessat orator, qui nisi lacessitus non laesisset. OCCIDIT *ille?* } Exprimit per *μίμησιν* sermonem uulgi de oratore, qui per imprudentiam dicendi caussam amiserit. QVID? *illud* } Secundus offensionis modus tractatur dissimili collatione: Soleo cedere argumento molesto, & difficili: at multi non cedendo caussam perdunt, & produnt. EA *quae sanare* } Metaphora ab imperitis chirurgis, qui, si saepe uulnus attingunt, faciunt deterius, & acerbius. QVID? *cum sunt* } Tertius modus est, cum cliens nimis laudatur, qui

potius ad eleuandam inuidiam extenuari debuerat. QVID? *si iu* } Quartus modus, cum acerbe inuehitur in eos orator, qui a iudicibus diliguntur. QVID? *si, quae uitiu* } Quinctus, cum in aduersarijs ea uitia exprobrantur, quae sunt in aliquo iudice: quo modo peccauit Philippus irridens testem pusillum: tum enim sedebat Aurifex iudex, breuior etiam, quam ipse testis. QVID? *si cum pro* } Sextus, cum orator suam magis quam litigatoris caussam agit: in quod uitium Cicero uidetur incidisse in oratione pro Sextio. IN *ipsis autem* } Septimus est in argumenti uitio, cum aut aperte mentitur orator, aut pugnantia dicit: aut ea, quae abhorrent ab usu, & consuetudine iudiciorum. ITAQVE *nunc illuc* } Dispositio forensis diuiditur in duo genera, unum artis, alterum prudentiae, non quod in arte non sit prudentia (omnis enim regula artis, regula prudentiae est) sed quod contra communem artem nonnumquam prudentiae uiribus tantum nitamur. Dispositio artis definitur ex ordine partium orationis, ut primum sit exordium, secunda narratio, tertia confirmatio, quarta refutatio, postrema peroratio: qui ordo, ut naturae consentaneus, sic artificiosus est: dispositio prudentiae in collocandis argumentis, & affectibus maxime cernitur, nec omnino artis expers est: nam & monitiones habet generales, sed appellatur dispositio prudentiae, quia in delectu argumentorum, & affectuum maxima hominis prudentia consistit: nec illa prior artis regula semper adhibetur. Prima igitur admonitio de argumentis est, ut leuia & uitiosa reijciantur, grauia & utilia sumantur: qui delectus syllogismi est, & iudicij, non methodi, cuius proprium est uidere, quae primo, quae medio, quae postremo loco disponenda sint. ET *quoniam,* } Secunda prudentiae monitio est de affectibus, qui comparantur sanguini: ut enim sanguis uim suam communicat omnibus partibus, nec tamen multum apparet; sic affectus possunt esse in omni parte orationis, ita tamen, ut orator iudicem tantum docere, non etiam mouere uelle uideatur. SED *his partibus* } Tertia monitio est de praecipuis locis affectuum, qui sunt exordium, peroratio, & digressio a narratione, uel confirmatione, uel refutatione; idem praecipit Cicero in Partitionibus. ATQVE *etiam* } Quarta monitio duplex est, Ne leuissima quaeque argumenta primo loco sunto, Ne infimus quisque patronus primus caussam agito. ERGO *ut iu oratore* } Accessio est ad interpretandam quartam monitionem, ut argumenta firma in primo, & ultimo loco disponantur, mediocria in medio: Fabius tamen hunc ordinem non omnino probat, censetq. argumenta, prout ratio caussae postulabit, esse ordinanda, uno excepto, ne a potentissimis decrescat oratio.

CICERO

HISCE omnibus rebus cousideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. nam, si quando id primum inuenire uolui, uullum mihi occurrit, uisi aut exsile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. principiu autem dicendi semper cum accuratu, & acutu, & instructu senteutia, aptu uerbis, tum uero caussarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet, In quo admirari soleo uon equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum; qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & uit idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: ueque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & ueuustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemēs, & pugnax nou saepe esse debeat: sed, si iu ipso illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur, tamen unte congressum multa fiunt, quae nou ad uulnus, sed ad speciem uulere uideautur; quanto hoc magis iu oratione exspectandum est, in qua uon uis potius, sed delectatio postulatur? nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet. sic omnia, quae fiunt, quaeq. aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo nou extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis uisceribus caussae sumenda sunt. iccirco, tota caussa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendū. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quae erunt uberrimae; uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi saepe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt paene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea uon modo uon esse cōmunia, nec in alias caussas posse transferri, sed penitus ex ea caussa, quae tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad caussam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut aedibus, ac templis uestibula, & aditus, sic caussis principia pro portione rerum praeponere. itaque in paruis, atque in frequētibus caussis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed, cum erit utendum principio, quod plerumque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quae significent uirum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae ualeant contra falsum criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quae restitui, sanariq. non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq. existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; sed tamē multa principia ex eo genere gignuntur. uam & attentum, monent Graeci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quae sunt utilia, sed non principij magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiā in principijs,

principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant, & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quae in principijs, quam quae in medijs caussis dicũtur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendas inerunt in caussa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicẽ leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio.

Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tamquam citharoedi prooemium affictũ aliquod, sed cohaerens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem, quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed saepe obest uel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quae narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: uidelicet illa:

Nam is postquam excessit ex ephebis:

quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua peruarie, iucundeq. narrantur. quod si hanc breuitatem quaesisset:

Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus;
In ignem posita est: ——

in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est ita, ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est; tamen res tota cognosci facile potuisset. sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus; & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore etiam periculo haec pars orationis obscura est, quam ceterae: uel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcaecat orationem: uel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in caussa locus. Erit autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed, quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilij. neque enim, si nota res est, nec si dubium sit quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus. ac, si quando erit narrandum, ne illa, quae suspicionem, & crimen efficient, contraq. nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia, fieri putat, ut caussae noceamus, accidat. nam ad summam totius caussae pertinet, caute, an contra demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquae fons est narratio. Sequitur, ut caussa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta caussae coniuncte, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. namque una in caussis ratio quaedam est eius orationis, quae ad probandam argumentationem ualet. ea autem & confirmationem, & reprehensionem quaerit. sed, quia neque reprehendi, quae contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque haec confirmari, nisi illa reprehendas: iccirco haec & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaq. cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam caussa uidetur esse, cur secernamus ea praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimae mihi uidetur esse personae. nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque haec in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consilium; multisq. alijs dicendi relinquendus locus; uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatẽq. desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quã dignitas. nam, qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. nemo est enim, praesertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sentẽtias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. quae quia pugnare saepe inter se uidentur; qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uectigalium, praesidij; militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet; maiorum exempla, quae erunt uel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperq. eam cum dignitate esse coniunctam. Sed, quid fieri possit, aut non possit, quidq. etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs; is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis:

tis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est saepe mutandum. &, quamquam una fere uis est eloquentiae, tamen, quia summa dignitas est populi, grauissima caussa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum uidetur: maximaq. pars arationis admouenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine similitudine audiente eloquens esse non possit. Et, cum sint populares multi, uarijq. lapsus; uitanda est acclamatio aduersa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi initio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione, uel inuidia, quae aut iusta est, aut ex criminatione, atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suae cupiditatis, aut metus multitudo: hisq. quattuor caussis totidem medicinae opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiae prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, & saepe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere caussarum, quae sequi solerem, quae fugere, quae spectare, qua omnino in caussis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi a praeceptis nostris secreueram: sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiae, de quibus nemo ferre praeciperet; & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus; totum hunc segregabam locum. ipsi enim Graeci legendi: qui magis delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forensis caussa, laudatione scriptitauerunt; quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alijq. laudantur. nostrae laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam, atque inornatam; aut scribuntur ad funebrem concionem; quae ad orationis laudem minime accommodata est. sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, uelut Q. Tuberoni, Africanum auunculum laudanti, scripsit C. Laelius: uel ut nosmet ipsi ornandi caussa Graecorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit a nobis quoque tractatus hic locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraque, quae fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quae ipsa uirtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae & fortunae bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse alijs propter abundantiam fortunae; ut opes, & copiae non superbiae uideantur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quae est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliae uirtutes, quae uidentur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia positae: aliae, quae in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus; iucunda est auditu in laudationibus: (omnes enim hae uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum fructuosae putantur) sapientia, & magnitudo animi, quam omnes res humanae tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando uis quaedam ingenij, & ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsas enim magis uidetur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera uirtutum. fuerunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda & grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt, in uirtute laudari. Et, quoniam singularum uirtutum sunt certa quaedam officia, ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq. in ceteris res gestae ad cuiusque uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta uidentur a uiris fortibus sine emolumento, ac praemio: quae uero etiam cum labore, & periculo ipsorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum; quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus esse uidetur praestantis uiri, quae est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis praemia, res gestae iudicijs hominum comprobatae: in quibus, etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendae autem res erunt aut magnitudine praestabiles, aut nouitate primae, aut genere ipso singulares: neque enim paruae, neque usitatae, neque uulgares admiratione, aut omnino laude dignae uideri solent. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praeclara. De quo genere libitum est mihi paullo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omniū cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. iam, uituperandi praecepta contrarijs ex uitijs sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante

te

te oculos, nec bonum uirum proprie, & copiose laudari sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari sine uitiorum cognitione satis insigniter, atque asperе posse. Atque his locis, & laudandi, & uituperandi saepe nobis est utendum in omni genere caussarum.

EXPLANATIO

HISCE *omnibus*} De dispositione prudentiae dictum est in argumentis, & affectibus, quae duo summam oratoris ad dicendum prudentiam requirunt: sequitur artificiosa dispositio secundum partes orationis, exordium, narrationem, probationem, & perorationem: ubi Antonius non tantummodo uiam tractationis indicat, sed etiam generales locos inuentionis antea descriptos, nonnihil immutatos, & alienatos in partibus orationis & generibus caussarum repetit, & confundit. ID *quod primum*} Exordium orationis in caussis ciuilibus cogitatione postremum, & tractatione primum esse debet: Fab. lib. 3. Verum (ait) ex his, quas constitui, partibus, non ut quidq. primum dicendum, ita primum cogitandum est: sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus caussae, quid in ea quaeratur, quid prosit, quid obsit: deinde quid confirmandum sit, atque refellendum, tum quo modo narrandum: expositio enim probationum est praeparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constiterit, quid debeat de probatione promittere: postremo intuendum quo modo iudex sit conciliandus: nec enim nisi totis caussae partibus diligenter inspectis scire possumus, qualem nobis facere animum cognoscentis expediat, seuerum, an mitem, concitatum, an remissum, aduersum gratiae, an obnoxium. Haec Fabius. Argumentum autem Antonij est eiusmodi. Si principium primum ab oratore cogitatur, occurrit uitiosum: aut uitiosum principium fugiendum est, ut exile, nugatorium, uulgare, commune: non igitur primo loco principium cogitandum est, sed postremo. SED *hominem*} Principia caussarum ciuilium diligentiam oratoris requirunt: qua de caussa reprehenditur Philippus, qui sine ulla meditatione magno impetu caussam aggrediebatur, & eius allegoricum dictum (cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare) eleuatur ex eodem genere similitudinis: Vt gladiatores certamen leniter, & moderate auspicantur, sic in caussis ciuilibus exordia parua, summissa, & moderata esse debent. NIHIL *est denique*} Hic latet argumentum similitudinis. Vt omnia, quae natura fiunt, ab exiguis initijs profecta sensim, & paullatim augentur: sic ea, quae tractantur oratione, ex paruis principijs leniter, & moderate excitanda, & augenda sunt, nec omnia statim profundenda sunt. OMNE *autem*} In principijs est propositio caussae ad docilitatem, & aditus fauorabilis ad caussam, ad conciliandam beneuolentiam eorum, qui audiunt, & amplificatio rei, de qua agitur ad augendam attentionem: quaere exempla in orationibus Ciceronis. SED *cum erit*} Explicantur loci exordij, qui omnes sunt ex adiunctorum loco, id est, ex adiunctis qualitatibus personarum, uel caussae: & quidem generalis doctrina argumentorum tam sufficiebat ad exordiorum inuentionem, quam generalis nominum etymologia ad nominum ciuilium, & forensium disquisitionem, & tractationem: neque nouis istis, & commenticijs locis opus erat. ceterum haec partitio est apud Aristotelem capitulo quarto decimo, libro tertio Rhetor. NAM *& attentum*} Hoc ex Aristotele sumptum est cap. 14. libro tertio ad Theodecten: ἔστι τὸ προσεκτικὸν ποιεῖν, πάντων τῶν μερῶν κοινὸν, ἐὰν δέῃ, πανταχοῦ γὰρ ἀνιᾶσι μᾶλλον ἢ ἀρχόμενοι, διὸ γελοῖον ἐν ἀρχῇ τάττειν ὅτε μάλιστα πάντες προσέχοντες ἀκροῶνται: ὥστε ὅπου ἂν ᾖ καιρὸς, λεκτέον, καί μοι προσέχετε τὸν νοῦν, οὐδὲ γὰρ μᾶλλον ἐμὸν, ἢ ὑμέτερον: καὶ ἐρῶ γὰρ ὑμῖν οἷον οὐδέπωποτε ἀκηκόατε δεινὸν, ἢ οὕτω θαυμαστὸν, τοῦτο δ' ἐστὶν ὥσπερ ἔφη Πρόδικος, οὔτε νυστάζειν οἱ ἀκροαταὶ παρεμβάλλειν τῆς πεντήκοντα δραχμοῦ αὐτοῖς. Id est, Attentum autem facere omnium partium commune est, cum opus fuerit: ubique enim magis remittuntur auditores, quam cum incipiunt: ridiculum igitur est in principio collocare, cum omnes maxime attenti audiunt: itaque, ubi occasio erit, dicendum est: animaduertite quaeso: nam haec res non magis mea est, quam uestra: &, dicam uobis rem inauditam, uel ita mirabilem: id uero est (ut ait Prodicus) cum auditores uergunt ad somnum, uelut inter ipsos spargere pretium quinquaginta drachmarum. NARRARE *uero*} Narratio secunda pars est orationis ciuilis, quam rhetores definiunt rei gestae, uel tamquam gestae expositionem: & ei uirtutes attribuunt breuitatem, claritatem, uerisimilitudinem, & suauitatem: sed irridet Antonius Graecum de breuitate narrandi praeceptum, quod etiam facit Aristoteles lib. 3. ad Theodecten, capit. 16. his uerbis: νῦν δὲ γελοίως τὴν διήγησίν φασι δεῖν εἶναι ταχεῖαν, καί τοι ὥσπερ ὁ τῷ μάττοντι ἐρομένῳ σκληρὰν δὲ μαλακὴν μάξει, τί δ' εὖ ἔφη. ἀδύνατον; καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως: δεῖ γὰρ μὴ μακρῶς διηγεῖσθαι, ὥσπερ οὐδὲ προοιμιάζεσθαι μακρῶς, οὐδὲ τὰς πίστεις λέγειν, οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθά ἐστι τὸ εὖ ἢ τῷ ταχὺ ἢ τὸ συντόμως, ἀλλὰ τῷ μετρίως. id est, Qui uero breuem esse oportere narrationem dicunt, ridiculi sunt, uelut qui interroganti pistori, durumne an mollem panem pinser, quid, ait, estne impossibile bene pinsere? Oportet autem non esse longam narrationem, nec exordium, nec ea, quae fidem faciunt: & idipsum bene, nec in longo, nec in breui est, sed in mediocri. Haec Aristoteles. Ceterum breuitas duobus modis definitur: uno, cum nihil in oratione redundat, & haec in omni parte orationis laudatur: altero, cum paucis uerbis res tota summatim perstringitur, qualem breuitatem Antonius a narratione censet esse remouendam tribus argumentis, quia perspicuitati, quia suauitati, quia probabilitati caussae plerumque nocet, quae tamen tres sunt praecipuae uirtutes narrationis. NAM *is postquam*} Simo senex apud Terentium in Andria narrat uitam, & mores Pamphili, non ea breuitate, quae rem strictim & cursim comprehendat, sed ea potius, quae iucunda uarietate distinguat, & explanet: eodemq. modo statuendum est de narratione ciuilium caussarum. APERTAM *enim*} Perspicuitas in narratione praecipue commendatur duobus de caussis, & quia difficile est perspicue narrare, & quia periculosum est obscure narrare quippiam, quod posterius illustratur duplici collatione dissimilium. VEL *quia si quo*} Idem argumentum potest iterari; narratio eadem non debet: nec tamen saepius in eadem caussa narrare est nefas, quod Ci-

cero

ero in oratione pro Cluentio fecit, estq. non concessum modo, sed aliquando etiam necessarium, ut in caussis repetundarum, omnibusq. quae simplices non sunt: ut ait Fabius. ERIT *autem* } Tres sunt loci perspicue narrandi: primus ex Grammatica dicendi ratione, ut uerba sint usitata: secundus & tertius ex dialecticae methodi legibus, ut seruetur ordo temporis, & ne sermo interrumpatur longis egressionibus: nam, si quando egressio incidat in narratione, breuis esse debet, ut pro Cluentio: plures autem loci perspicuitatis esse possunt: haec enim communiter efficitur ex omnibus Grammaticae, Rhetoricae, & Dialecticae uirtutibus, quae sunt quamplurimae. SED *quando* } Cicero in ueteri rhetorico pluribus uerbis docet, quando narrationi locus non sit: Illud autem, ait, considerare oportebit, ne, cum aut obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum caussa postulat, narretur: Obest tum, cum ipsius rei gestae expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & caussam agendo leniri oportebit: quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestae dispergere in caussam, & ad unumquemque confestim rationes accommodare, ut uulneri praesto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget: Nil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita nostra nihil interest iterum, an alio modo narrare, aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere: quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. SEQVITVR, *ut* } Narrationi propositio annexa est, quae continet principalem quaestionem, & summam totius controuersiae: estq. initium confirmationis & refutationis, quia proponere primum nos oportet, quae confirmare aut refellere uelimus, ut intelligant auditores, quo referantur argumenta omnia: ceterum confirmatio, & refutatio communem habent artem, quia argumenta ad probandum, & refellendum ex ijsdem locis prius expositis communiter assumuntur. NEQVE *sane iam* } Transitus est, per quam iudicialibus praeceptis attexuntur praecepta quaedam de reliquis duobus generibus caussarum, deliberatiuo & demonstratiuo, quae tamen nihil habent dispositionis: non enim docent, quo ordine res disponendae sint, sed explicant quaedam consilia suadendi, & dissuadendi, laudandi & uituperandi ex generalibus dialecticae, prudentiae, & rhetoricae disciplinae praeceptis deprompta: itaque in arte dispositionis posuit Antonius ea, quae dispositionis non sunt. ERGO *in suadendo* } Praecepta deliberationis referuntur, uel ad honestatem, cum apud honestos homines dicimus; uel ad utilitatem, cum indoctis hominibus consilium damus: illic loci uirtutum, & uitiorum, hic loci bonorum fortunae, & corporis, contrariorumq. incommodorum ad suadendum, aut dissuadendum ualent: atque ita traditur prima inuentio generis deliberatiui ex duplici finium distinctione, & accommodatione propriorum argumentorum ad singulos fines. SED *quid fieri* } Reliqui ad deliberandum loci sunt, possibile, impossibile, necessariū, non necessarium, e quibus impossibile, & necessarium ad dissuasionē, & suasionē possunt afferri, ut suadeamus aliquid esse faciendū, quia sit necessariū; uel non faciendum, quia fieri non possit: at cū utrumque est nobis cognitum, tollit omnem deliberationē: frustra.n. deliberaremus de his, quae fieri non possunt, aut aliter fieri non possunt: Haec ergo duo interdū ab oratoribus tractantur: at deliberātibus occludunt omnem consultandi, & deliberandi uiam. AD *consilium* } Fabius hūc locum sic interpretatur lib. 3. Graecorum quidem plurimi omne hoc officium concionale esse iudicauerunt, & in sola reip. administratione posuerunt: quin & Cicero in hac maxime parte uersatur: ideoq. suasuris de pace, bello, copiis, opibus, uectigalibus, haec duo praecipue nota esse uoluit, uires ciuitatis & mores, ut ex natura tum ipsarum rerum, tum audientium, ratio suadendi duceretur. ET *quamquam una* } Deliberatiua materia, ut censet Antonius, tractatur uel in senatu, uel in foro ad populum: illic minus accuratum genus elocutionis & actionis, hic grandior & sublimior eloquentia quaeritur: nam & populus magis affectu, quam ratione ducitur, & orator frequentia & multitudine audientium excitatur, grādiusque sonat, cum apud populum dicit, quam si apud paucos caussam aliquam agat: Similitudo a tibicine, & tibus declaratur planius in Bruto Ciceronis. ET *cum sint* } Quattuor modis offenditur popularis multitudo, & quattuor modis offensio illa sedatur. EXPOSVI *fere*, } Antonius transit a iudiciis, & deliberationibus ad topicam artem laudationum, quam initio contempserat, quod esset perfacilis, & usum in negotiis ciuilibus rariorem haberet: Graeci hoc genus ad ostentationem eloquentiae, & delectationem aurium excoluerūt in celebrandis illustrium uirorum uirtutibus: Latini minus excoluerunt, uel in laudandis nude & inornate testibus, uel concionibus funebribus, quae plus lacrymarum capiunt, quam eloquentiae, & ostentationis. SEU *tamen* } Antonius tribus de caussis instituit artem laudationum: quae ut recta & utilis sit, alieno tamen loco traditur, sicut proxime artes iudicij, & suasionis: quia nil dispositionis docet: rationes autem laudandi, & uituperādi eaedem fere sunt, quae suadendi, & dissuadendi, & ex tribus generibus bonorum, & malorum ducuntur: at uero nihil istis praeceptis in arte Rhetorica opus erat, sed ad laudandum aut uituperandum, tum generales loci dialecticae inuentionis, tum moralis philosophia, quae genera uirtutum, & uitiorum describit, tum historia personae, quam laudare aut uituperare uolumus, consulenda est. Itaque hic nihil de laude, atque uituperatione dicitur, quod nō multo melius & uberius philosophia moralis explicet, cuius praecepta in Rhetorica arte confundere tam inutile est & absurdum, quam in eadem arte de re militari, de legibus, de repub. praecipere: quarum rerum artes oratori, idest uiro politico, & actori caussarum ciuilium apprime utiles esse fateor, sed ut Rhetoricis praeceptis admisceantur, minime assentior. PERSPICVVM *est* } Ex tribus generibus bonorum ea proprie, & uere laudabilia sunt, quae in animis nostris existunt: reliqua non ideo laudantur, quod quis ea possideat, sed quod iis honeste sit usus. & sic Chremes apud Terentium loquitur:

Quid reliqui est, quin habeat, quae quidem, in homine dicuntur bona?
Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias?
Atque haec perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet:

Qui

Qui uti scit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.

SVNT *enim aliae* } Vitutum aliae sunt illustres & populares, quarum usus est humano generi maxime fructuosus, atque iccirco iucundus, & amabilis, ut iustitia, fides, clementia, liberalitas, fortitudo publica: aliae minus illustres, ut quae magis prosunt iis, qui eas habent, quam aliis: Ex quo genere sunt multae artes, & fortitudo priuata, & temperantia: illarum laudatio, & admirabilior, & auditu iucundior. EST *etiam cum* } Laus hominum duobus modis tractatur, & exornatur: simpliciter, cum quempiā ex recte factis laudamus, non cum aliis comparamus: & comparate, cum pari uel impari, simili uel dissimili collatione uirtutes hominum conferuntur: Ex quo genere est apud Plutarchum Thesei comparatio, & Romuli, Numae & Lycurgi, Valerij Publicolae & Solonis, Alcibiadis & Coriolani, Periclis & Fabij Maximi, Marcelli & Pelopidae, Hannibalis & Scipionis, T. Flaminij & Philopaemenis, Aristidis & Catonis, Timoleontis & Paulli Aemilij, Lysandri & Sullae, Eumenis & Sertorij, Cimonis & Luculli, Agesilai & Pompeij, Dionis & Bruti, Demosthenis & Ciceronis, Demetrij & Antonij. DE *quo genere* } Conlectarium est de philosophia morali oratori, idest actori caussarum ciuilium necessaria: nec tamen iccirco Rhetoricae pars est, non magis quam Grammatica, quae non minus oratori est necessaria: neque hoc necessitatis argumento concludi antea oportuit inuentionem, dispositionem & memoriam partes esse Rhetoricae, quod oratori essent necessariae.

PAVLLVS. MANVTIVS. DECEM *uersiculis* } aut, Versiculis, dixit, pro uerbis; quod mihi nouum est: aut, Verbis, legendum, non Versiculis. SI *sic consistitur aliquando*, } libri scripti omnes, Constituitur, pro Consistitur, magis tamen placet, Consistitur; quia sequitur, Percurritur ? ut alterum alteri opponatur. FERVNT *enim aures hominum*, } antea, Feriunt, non recte, Ferunt, ex ingenio reposuerat Victorius, homo eruditus, beneq. de litteris meritus. sed quia significauit, locum a se, coniectura tantum, nulla ueterum librorum ope, restitutum: nos, ut eius opinio magis probetur, nec uocari iam in dubium possit, iudicandum putauimus, in antiquis libris, uno Borromaei, altero Fuluij Vrsini libro diserte legi, Ferunt.

CICERO

HABETIS, de inueniendis rebus, disponendisq. quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut laborem Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te, cognitum iam artificem, aliquandoq. euolutum illis integumentis dissimulationis tuae, nudatumq. perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estq. mihi gratum. Iam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu, quemadmodū his satisfacias, uideris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim: gratiamq. habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim, cum coenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem; cecinissetq. id carmen, quod in eum scripsisset; in quo multa, ornandi caussa poetarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent; nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos aeque laudasset, peteret, si ei uideretur. Paullo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humare uellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, &, quae memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Quid sit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quae didiceris in accipienda caussa, quae ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatum; ita audire uel eum, unde dicas, uel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. Itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: ijdemq. multa ab alijs caussis aliquando a se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed haec ars tota dicendi, siue artis imago quaedam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat, & procreet; uerum ut ea, quae sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. uerumtamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut non dispositis, notatisq. rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. uidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quae essent a sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quae perciperētur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum cōmendatione animis

traderentur, ut rec caecas, et ab adspectus iudicio remotas conformatio quaedam, & imago, & figura ita uotaret, ut ea, quae cogitando complecti nix possemus, intutudo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quae sub adspectum ueniunt, sede opus est. etenim corpus intelligi sine loso non potest. quare, ne in re uota, & peruulgata multus, & insolens sim, losis est utendum multis, illustribus, explicatis, modisis interuallis, imaginibus autem agentibus, asribus insignitis, quae occurrere, seleriterq. percutere animum possint: quam fasultatem & exersitatio dabit, ex qua consuetudo giguitur; & similium uerborum conseruaca, & immutata sasibus, aut traducta ex parte ad genus uotatio, & unius uerbi imagine totius sententiae informatio; pictoric cuiusdam summiratione, & modo, formarum uarietate losos distinguentis. Sed uerborum memoria, quae minus est nobis uesessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. mulca enim sunt uerba, quae quasi articuli connectunt membra orationis, quae formari similitudine nulla poßunc. eorum fingendae nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene posisis notare poßumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprebendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus disitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. uidi enim ego summos bomines, & diuina prope memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos baberet, quae meminiße uellet, perscribere. Quare bac exercitatione non eruenda memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si latet, euosanda est. Habetis sermonem bene longum bominis utinam non impudentis. illud quidem serte, non nimis uerecundi; qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Craßo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. uam istorum aetas minus me fortasse mouere debuit: sed mibi ignoscetis profecto, si modo, quae caußa me ad bauc insolitam mibi loquasitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me boc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscemus, sed & diligimus, maguamq. babemus gratiam, & cum bumanitatem, & faeilitatem agnoscimus tuam; tum admiramur istam stientiam, & copiam. Equidem etiam boc me aßecutum puto, quod maguo sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliјs semper admirari solebam, unde eßet illa tanta tua in caussis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quae diligentissime coguoße, & undique sollegisse, usuq. doctum partim sorrexisse uideo, partim somprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & simul gaudeo iudisium animi mei comprobari; quod semper statui, neminem sapientiae laudem & eloquentiae sine summo studio, & labore, & doctrina consequi poße. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si coguossemus, quae te caussa in sermonem impulißet? quae est enim alia caußa, nisi quod nobis, & borum adolessentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere, inquic, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paullo sciebam uel pudentius, uel inuitius (nolo enim disere de tam suaui bomine, fastidiosius) ad bos genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? sonsularem se se eße bominem, & censorium? eadem nostra caußa est. an aetatem afferet? trieunio minor est. an se nessire? quae ego sero, quae cursim arripui, quae subsecinis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis doctoribus. nibil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me disentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Craßo dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum eße confiderec. Quamobrem, ne frustra bi tales uiri uenerint, te aliquando Craße audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quae sunt longe secus; quid mibi tu tandem bodie, aut cuiquam bomini, quod dici possit, reliquisti? dicam enim uere, amisissimi bomines, quod sentio. saepe ego doctos bomines, quid dico saepe? immo nonnumquam: saepe enim qui potui. qui puer in forum uenerim, neque inde umquam diutius, quam quaestor, absuerim? sed tamen audiui, ut beri dicebam, & Athenis cum eßem, doctissimoc uiros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de bis ipsis rebus disputaret: neque uero mibi quisquam copiosius umquam uisus est, neque subtilius in boc genere disendi, quam iste bodie, eße uersatus. quod si eßet aliter; & aliquid intelligerem ab Antonio praetermissum: non eßem tam iuurbanus, ac paene inbumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ica partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret; & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mibi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero, inquic Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mibi reliquit Antonius; rem ipse sumpsit. Tum Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, caussa, cur te audire cupiamus: sin, quod fasilius, tibi caußa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si bic bodie apud te maneremus, te morem nobis eße gesturum; nibil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poßem tibi, inquit, Craße, concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus boc censorium est: id autem committere; uide quam sit bomini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiessendum: post meridiem, si ita nobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in srastinum differre mauultis. Omues se uel statim, uel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

EXPLA-

EXPLANATIO

HABETIS *de* } Transit Antonius a duabus primis, ut putat, Rhetoricae partibus ad doctrinam memoriae, quae si talis, qualis traditur, uera & legitima esset, Rhetoricae tamen non magis esset, quam Grammaticae, & reliquarum artium, quae non minus ediscendae sunt, quam actiones forenses: ac potius ars quaedam singularis, & a ceteris artibus distincta esset, sicut Grammatica, Arithmetica, & aliae disciplinae suis propriis finibus, & praeceptis comprehenduntur: at uero locorum & imaginum, quam a Graecis acceptam tradit Antonius, ars memoriae non est, quia inutilis & nimis operosa est ad quippiam ediscendum, ut paullo post dicemus. Primum autem Antonius originem huius artis a Simonide repetit, secutus Callimachum, ut ait Fabius lib. XI. ORDINEM *esse* } Simonides recte animaduertit, ordinem esse magnum memoriae adiumentum: nam ad res ediscendas nil tam prodest, quam ipsas in partes distribuere, & earum ordinem uidere: sed ordinem in externis locis & imaginibus ad subsidium memoriae parum utiliter Simonides inuenit: & ex eo artem memoriae composuit, quia memoria propriis rerum ipsarum, quae ediscuntur, imaginibus non alienis & externis simulacris proprie efficitur. QVARE *confiteor* } Memoria, quae est uirtus & facultas, res perceptas & cognitas asseruandi, & earum simulacra, & imagines animo repraesentandi, tribus rebus adiuuatur, natura, doctrina, & exercitatione, quae ita comparantur inter se, ut primas natura habeat, secundas exercitatio, postremas doctrina, atque ut natura memoriã tamquam procreet, doctrina nutriat, exercitatio confirmet. VERVMTAMEN *neque* } Antonius summatim exponit Graecam artem memoriae in commenticiis externorum locorum, & imaginum dispositionibus: quam artem Fabius lib. XI. uere meritoq. reprehendit & irridet, quia non solum uanum & inutile sit, sed etiam perquam laboriosum, cum aliquid uolumus ediscere, locos & imagines extrinsecus fingere & disponere: tum enim labor ipse ediscendi geminatur & ediscendo iocos, & imagines, & sententias, & uoces huc reuocãdo: adde etiam, quod sensus non eandem semper imaginem habeant, quam res ipsae quae ediscuntur: & siquis imagines omnium uerborum, quae sunt in actionibus in Verrem, constituere uelit, nonne, inquit Fabius, impediri eorum, quae dicit, decursum necesse est duplici memoriae cura? nam, quomodo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendũ erit? Censet igitur Fabius memoriam actionum forensium duabus rebus magnopere iuuari, diuisione & compositione: nam qui recte diuiserit, numquam poterit in rerum ordine errare, &, quae bene composita erunt, memoriam sua serie ducent. Diuisio autem, & compositio nil aliud fere sunt, nisi uia, & ratio dialecticae dispositionis, quae sola est uera & naturalis & legitima doctrina iuuandae, & confirmandae memoriae: ut cum orationem aliquam aut partem orationis syllogismo comprehensam memoriae mandare uolumus, ordinem partis syllogismi inspiciamus: aut cum orationem methodo dispositam, & a generalibus principiis ad partes illis subiectas uia, & ordine descriptam uolumus ediscere, uiam & ordinem partium perspiciamus & sequamur: siqua sunt uera & utilia memoriae praecepta, ea profecto sunt, quae de syllogismis & methodo traduntur a dialecticis: nam quae Graeci repererunt, memoriae plus negotij facessunt, quam prodesse possint. VIDI *enim* } Hoc Graecorum testimonium Fabius lib. XI. irridet. Quare (inquit) Carneades & Scepsius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos esse exercitatione, sibi habeant sua: nos simplici ora tradamus. HABETIS *sermonem* } Peroratio secundi libri duas habet partes: unam, qua cum gratiarum actione laudatur Antonius; alteram, qua inuitatur Crassus ad pomeridianam disputationem de reliquis duabus eloquentiae partibus, elocutione & actione: Antonius igitur deprecatur impudentiae ueniam, ut modestiam retineat, & ansam Catulo tribuat laudandae disputationis. NEQVE *enim te* } Haec laus Antonij ad Ciceronem referenda est, quoniam haec Cicero fecit, non Antonius. QVAE *est enim* } Altera pars huius perorationis sequitur, qua Crassus inuitatur ad suscipiendas partes oratoriae disputationis sibi relictas ab Antonio: Antonius igitur occurrit argumentis recusationis, & ea dissoluit ex uariis rationibus personae ad laudem Crassi, ubi Antonius plus Crasso, quam sibiipsi tribuit, & in eo, de quo Crassum rogat, ipsum reliquis praestare docet. TVM *ille,* } Crassus reiicit a se laudem in Antonium, & utitur comparatione a minori ad maius: Multos, ait, audiui homines doctissimos in Graecia, & Asia de hac re disputantes: sed neminem Antonio copiosiorem, & subtiliorem uidi. QVOD *si esses* } Syllogismus est connexus primi modi: Siquid esset ab Antonio praetermissum: cui Crassus resistit non tam pugnando, quam iocando, ut paullatim se a tribus adolescentibus, & a Catulo sane uinci, & exorari patiatur.

PAVLLVS. MANVTIVS. HANC *partem ingenij* } partem ingenij uocat memoriam: quod paullo ante significauit, in eo: Non sum tanto ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim. Et in Bruto: Qui hac, inquit, parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quia paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicendi solitam effluere mentem.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
LIBRVM. TERTIVM
DE. ORATORE

Argumentum Audomari Talaei

AD

CAROLVM. LOTHARINGVM
CARDINALEM. ILLVSTRISSIMVM

ERTIVS liber (Carole Lotharinge Cardinalis) solus uere, & proprie Rhetoricus est, quia Rhetoricam doctrinam in elocutione, & actione, quae duae solae, & uerae partes sunt eloquentiae, solus habet, qualem Rhetoricis institutionibus tibi nuncupatis breuiore quidem, sed tamen accuratiore, & faciliore compendio informare conati sumus: hoc autem tertio libro multo plura ad ornatum, & elegantiam huiusce scriptionis extra artem adhibentur, quam de arte ipsa dicuntur. Est enim, & praefatio de morte Crassi, & congressus personarum pomeridianus, & exordium Crassi, de uniuersa eloquentia, & excellentibus, licet in dispari genere, oratoribus. Cumq. quattuor elocutionis uirtutes proponantur, Latinitas, perspicuitas, ornatus, decorum, duabus primis, quae Rhetoricae artis propriae non sunt, celerrime, breuissimeq. demonstratis, Crassus, antequam praecepta ornatae orationis doceat, longissimam digressionem facit in laudem perfectae eloquentiae, cuius haec capita sunt:

1 *Eloquentiam a philosophia petendam esse:*
2 *Oratorem adiuuari non ab Epicureis quidem aut Stoicis, sed ab Academicis & Peripateticis:*
3 *Oratori philosophandum esse, sed paucis:*
4 *Eloquentiae apparatum esse in rebus & uerbis:*
5 *Summam eloquentiae esse, rem quampiam amplificare dicendo, & finitam quaestionem ad infinitam reuocare, ut disputatio sit latior: qua quidem occasione Crassus artem de generibus quaestionum exponit, & hanc reuocationis exercitationem oratoriam exemplis Graecorum, & Latinorum illustrat. Post hanc igitur tam longam, & Rhetoricae artis alienam excursionem, ubi eloquentiae cum philosophia coniunctio, & apparatus, & amplitudo magnificentissime, & ornatissime laudata est, Crassus uenit ad doctrinam de ornatu, quam ponit in uerbis singulis, & coniunctis: & singula quidem ornari putat tribus modis, nouitate, uetustate, translatione: coniuncta uero totidem etiam alijs, coagmentatione, numero, & figura. Quartam quoque elocutionis oratoriae uirtutem, si tamen elocutionis uirtus propria est, quae est τὸ πρέπον, breuiter attingit. Crassus igitur de elocutione ita sibi dicendum putauit, ut eloquentiae uim, quae maxima esset,*

plurimis

plurimis uerbis ornaret, artem ipsam, quae trita, & peruulgata esset, paucis, & breuibus praeceptis perstringeret. Actio, quae sequitur, duas habet partes, uocem, & gestum: ac uocis quidem uaria sunt genera, acutum, graue, citum, tardum, magnum, paruum, itemq. lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum, quibus uarie pro uarijs animorum motionibus utimur. De gestu autem politici oratoris haec pauca praecipiuntur a Crasso, ut ne sit histrionicus: ut sit laterum inflexio uirilis, manus minus argutae, brachium procerius proiectum, supplosio pedum in contentionibus incipiendis, aut finiendis, oris, uultus, & oculorum magna moderatio. His igitur praeceptis elocutionem, & actionem Crassus informat, ex quibus quae uera, propria, consentanea, quae item falsa, aliena, minusq. legitima sint, in explicandis singulis partibus disputationis multo commodius, & opportunius, quam hic, examinare poterimus.

M. TVLLII. CICERONIS DE. ORATORE AD. Q. FRATREM

LIBER. III

CICERO

NSTITVENTI mihi, Quincte frater, cum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curã, molestiamq. renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte exstincta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempub. gerere non posse: mane idibus Septembris & ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi, cum Drusus multa de Philippo questus eßet, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauiter in concione eßet inuectus. hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare uidi; quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixiße melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros a Craßo semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus; cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero eße mirandum, si, cum suis consilijs rempub. profligaßet, consilium senatus reip. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset; non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq. oblatis Crassum instituit coercere. quo quidem ipso in loco multa a Craßo diuinitus dicta efferebantur; cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. Anta, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq. in conspectu populi R. conciderís, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt caedenda, si Crassum uis coercere: haec tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta eße constabat; sententiamq. eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis, & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, numquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus praescriptis exstat, scribendo affuisse. Illa tamquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio; quam quasi exspectantes, post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ipse postremum institisset, contueremur. namque tum latus ei dicenti condoluiße; sudoremq. multum consecutum eße audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieq. septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq. fortunam, & inanes nostras contentiones; quae in medio spatio saepe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur; quam portum conspicere potuerunt. nam, quam diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tam diu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipub. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitae consilia morte peruertit. fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriae, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Craßo a dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiae, non exsilium

generi,

generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria praestitisset. Sed, quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq. fortunae; non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre coepimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quae est a multis saepe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni laude praestantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in eis ipsis Rostris, in quibus ille rempub. constantissime consul defenderat, quaeq. censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulii caput, hospitis Etrusci, scelere proditum, cum L. Iulii fratris capite iacuit. ut ille, qui haec non uidit, & uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul exstinctus esse uideatur. neque enim propinquum suum, maximi animi uirum, P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegae sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestae respersum esse uidit: cui, maerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset, non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserosq. casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiae flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiae florescenti, ferro erepta uita est, & poena temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te, Crasse, cum uitae flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & exstinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi, constantiaq. tua ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicasset, eadem esse te funerum patriae spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam ciuium caedem, bonorum uictoria maerori fuisset. Mihi quidem, Quincte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quae nosmet ipsi ob amorem in remp. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia saepe tua uera, ac sapiens uideri solet; qui propter tot, tantos, tamq. praecipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. sed, quoniam haec iam neque in integro nobis esse possunt; & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quae non modo, sedatis molestijs, iucunda, sed etiam, haerentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemq. L. Crassi reliquum, ac paene postremum, memoriae prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamq. referamus. neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non quamquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a ceteris, qui haec in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicetur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quod si quis erit, qui, ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nam fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina praestans omnibus, tum in suo genere perfectus: ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

EXPLANATIO

NSTITVENTI *mihi*,] Hoc exordio Cicero instituit quasi funebrem laudationem L. Crassi, cui primas dabit in tertio dialogo: duae uero sunt exordij partes, quarum una deplorat caussam, & genus mortis, altera reuocat a luctu ad consolationem. Caussae mortis tres potissimum narrantur: uehemens in senatu contentio, & altercatio L. Crassi contra L. Marcium Philippum consulem, magnus in dicendo sudor, & sudorem consecuta πλευρῖτις. SCENICORVM *ludorum*] Ludi Romani etiam scenici dicti sunt, quod tum histriones in scena uarias fabulas agerent, ut comoedi, tragoedi, mimi, pantomimi, ethologi. Hi Tito Sulpicio Paetico, & C. Licinio Stolone consulibus, cum magna esset in urbe pestis, inter alia caelestis irae placamina primum instituti dicuntur, ut ait Liuius, Ceterum, parua quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit, sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant, &c. Idem Liuius alibi, Ludi (ait) Romani scenici eo anno magnifice, apparateq. facti ab aedilibus curulibus, L. Valerio Flacco, & T. Quinctio Flaminino biduum instaurati sunt. A PHILIPPO,] L. Marcius Philippus consul, habuerat in concione orationem pro equitibus Romanis aduersus senatum, quod auctore Liuio Druso trib. pleb. potestatem iudicandi ab equestri ordine ad se transferre, aut saltem sibi cum eo communicare conaretur. In hanc igi-

tut ambitionem senatoriam Philippus uehementer inuectus est. VOCATV *Drusi* ȝ Vt consuli, ita trib. pleb. ius erat edicendi, & uocandi senatum. Itaque uocatu Liuij Drusi, qui tribunus plebis erat, senatus in curiam uenit. ILLO *autem die* ȝ Crassus ita sese superatus, id est, melius tum in senatu dixit, quam umquam antea: modus est loquendi hyperbolicus, ut in oratione pro Marcello: Ceteros quidem omnes uictores bellorum ciuilium iam antea aequitate & misericordia uiceras: hodierno autem die teipsum uicisti. DEPLORAVIT *enim* ȝ Haec capita sunt & illustres aliquot sententiae illius orationis, quam Crassus habuit in senatu aduersus Philippum consulem: prima γνώμη acute conclusa est ex repugnantibus: Philippum consulem non esse, quia oppugnet, dignitatem senatus: duae uero similitudines instar duarum stellarum interpositae sunt, quibus consul bono parenti aut tutori confertur, & Philippus nefario praedoni. NEQVE *uero* ȝ Altera γνώμη est a maiori ad minus: Philippus remp. suis consilijs profligauit: non est igitur mirum, si consilium senatus a repub. reijciat, id est, senatum a iudiciis repellat. QVAS *quasdam* ȝ Similitudo sumpta est ab his rebus, quae admoto igne facile exardescunt: sic Philippus uehemens & iracundus a Crasso prouocatus statim excanduit, & quasi flammam iracundiae concepit. PIGNORIBVSQ. ȝ Philippus consul Crasso multam dixit, quod ab eo fuisset acerbe reprehensus, & contumeliose uexatus in senatu, iussitq. auferri pignora, id est, capi bona in aedibus Crassi, ut hanc licentiam dicendi contra consulem coerceret. CVM *sibi illum* ȝ Tertia γνώμη est a patibus, Non sum tibi senator: nec tu mihi igitur consul. Philippus tum iusserat manum in Crassum inijci: at Crassus reiecto lictore, Non es (inquit) mihi Philippe consul, quia nec ego tibi senator sum. Valerius lib.6. AN *tu cum* ȝ Quarta γνώμη habet prolepsim & comparationem a maiori ad minus: Non sum territus, cum auctoritatem senatus, quae tibi tamquam in pignus erat tradita, uiolasti: an tu igitur me putas ablatis domesticis pignoribus posse terreri? NON *tibi illa* ȝ Solutio proximae προλήψεως ex caussa dissimili. Crassus coerceri non potest, fracta auctoritate senatus, aut ablatis pignoribus, sed excisione linguae. Hoc uero etiam posterius statim corrigitur ad augendam constantiam ipsius Crassi, qui ne euulsa quidem lingua a Philippo coerceri possit. AVCTORITATIBVS ȝ Auctoritates perscriptae dicuntur pro Senatusconsultis in publicas tabulas relatis. Nam, ut in populo Romano potestas, sic in senatu auctoritas inest, ut ait Cicero libro 3. de Legibus. ILLA *tamquam* ȝ Allusit ad Graecum prouerbium κύκνειον ᾆσμα, id est, cygnea cantio. Socrates ait cygnos in morte suauius canere, quam antea consueuerint, καὶ ὡς ἔοικε, τῶν κύκνων δοκῶ φαυλότερος ὑμῖν εἶναι τὴν μαντικήν· οἳ ἐπειδὰν αἴσθωνται, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀποθανεῖν, ᾄδοντες καὶ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ, τότε δὴ πλεῖστα, καὶ μάλιστα ᾄδουσι, γεγηθότες, ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν ἀπιέναι, οὗπέρ εἰσι θεράποντες. οἱ δ' ἄνθρωποι, διὰ τὸ αὐτῶν δέος τοῦ θανάτου, καὶ τῶν κύκνων καταψεύδονται, καὶ φασὶν αὐτοὺς θρηνοῦντας τὸν θάνατον, ὑπὸ λύπης ἐξᾴδειν· καὶ οὐ λογίζονται, ὅτι οὐδὲν ὄρνεον ᾄδει, ὅταν πεινῇ ἢ ῥιγοῖ, ἤ τινα ἄλλην λύπην λυπῆται· οὐδὲ αὐτὴ ἥ τε ἀηδὼν, καὶ χελιδὼν, καὶ ὁ ἔποψ, ἃ δή φασι διὰ λύπην θρηνοῦντα ᾄδειν· ἀλλ' οὔτε ταῦτα μοι φαίνεται λυπούμενα ᾄδειν, οὔτε οἱ κύκνοι, ἀλλ' ἅτε οἶμαι, τοῦ Ἀπόλλωνος ὄντες, μαντικοί τε εἰσὶ καὶ προειδότες τὰ ἐν ᾅδου ἀγαθὰ, ᾄδουσί τε καὶ τέρπονται ἐκείνην τὴν ἡμέραν διαφερόντως, ἢ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ, id est, Atque (ut apparet) uideor uobis esse cygnis in diuinatione inferior: hi namque sibi necessario mortem instare, atque impendere sentientes, cum antea canerent, tum plurimum & maxime modulantur, gaudentes se ad deum proficisci, cui seruiunt. Homines uero ipsi, qui mortem metuunt, de cygnis mentiuntur, aiuntq. ipsos lugentes mortem, prae dolore cantum emittere, nec considerant nullam auem canere cum esurit, aut friget, aut alio dolore afficitur, neque ipsam philomelam, & hirundinem, & upupam, quam dicunt in summo doloris luctu canere: sed neque hae aues mihi uidentur ob dolorem canere, neque cygni, sed (ut opinor) quia sunt Phoebo sacrati, ab eo diuinationem habent, ac prouident quid in morte boni sit, eo die multo magis quam antea, cantant & laetantur. Haec Socrates. Vt igitur cygni cantus impendente morte suauissimus est, sic extrema illa oratio Crassi quasi cygnea fuit, quia numquam uisus est melius dixisse, quam illo ipso die, quo in mortiferum dolorem lateris incidit. DIEQ. *septimo* ȝ Septimus dies medicis criticus est in morbis acutis, sed fere in bonam partem. Itaque eum Galenus regi comparat, sicut diem sextum tyranno, quod ille clementior tamquam bonus aliquis princeps his, quos iudicat, uel partem supplicij adimit, uel illustrat uictoriam: hic pernicie hominis gaudet, uel salute dolet, quaeritq. ubi aegrum male tractet, & longa punitione exerceat. Septimo tamen die L. Crassus interijt dolore lateris: Graeci πλευρῖτιδα uocant, inflammationem membranulae costas cingentis ex uehementi contentione natam, cum aduersus Philippum in senatu altercaretur, cuius doloris comites sunt, primum sudor, deinde horror, tum acuta febris, & tussis, & difficultas spiritus. QVAE *in medio* ȝ Allegoria ducitur a nautis in medio mari naufragio pereuntibus, quibus similes sunt hi, qui immatura aetate moriuntur, antequam legitimum cursum uitae, uel honoris, & dignitatis confecerint. NAM *quam diu* ȝ Proxima allegoria declaratur apertius inductione per gradus temporum. Crassus in petendis honoribus mercedem suae industriae non est adeptus, nec item in gerendis, nec uero etiam postea: caruit igitur Crassus fructu uirtutis, & amplitudinis suae, id est, otio cum summa dignitate coniuncto. FVIT *hoc luctuosum* ȝ Transitus est a luctu de morte Crassi ad consolationem, quasi tum ille feliciter, & beate uita functus fuerit: qui locus illustratur inductione, & enumeratione malorum mortem Crassi consecutorum. Nam paullo post exorta sunt bella ciuilia, quae statum reipub. peruertunt. NON *uidit* ȝ Liuius Drusus Italis ciuitatem promiserat, quae cum post Drusi interitum non daretur, tota paene Italia Romanis bellum intulit, quod appellatum est sociale, gestumq. est anno urbis conditae 662. NON *ardentem* ȝ Q. Valerius trib. pleb. legem tulit, qua quaestiones & iudicia haberentur in Italos, qui a principibus ad perturbandam remp. sollicitati fuissent, & habita concione in tantam inuidiam senatum adduxit, ut plerique homines senatorii ordinis metu perculsi ex urbe fugerint. Lege Appianum. NON *luctum filiae,* ȝ Scipio Crassi gener, cum Caii Marii partes secutus esset, destitutus a copiis uenit in potestatem Sullae, a quo quidem interfectus

fectus non est, sed exsulio multatus. Hic igitur filiae Crassi, uxori suae, luctum ob calamitatem exsulii attulit. ACERBISSIMAM } C. Marius lege Sulpicia prouinciam L. Cornelio Sullae cum eripere uellet, ut dux aduersus Mithridatem regem Ponti crearetur, armis Sullanis uictus & urbe pulsus, primum iuxta Minturnas in palude latuit, deinde accepta nauicula in Africam traiecit. NON *illam caedem* } C. Marius ope Cornelij Cinnae in Italiam reuocatus, foedissimam ciuium stragem edidit, urbemq. diripuit. Sulla paullo post ex Asia reuersus, multo etiam crudelior exstitit caesis ciuibus, & Italis prope innumerabilibus, latis etiam legibus improbissimis, quo tempore non modo succus & sanguis, sed etiam color, & species pristina ciuitatis amissa est. SED, *quoniam* } Crassi familiares statim post eius obitum in ciuili dissensione misere trucidati sunt, ut Catulus, Antonius, Scaeuola, Cotta, Sulpicius, &c. ex his igitur exemplis dissimilibus Cicero concludit beatam fuisse mortem L. Crassi, qui tantam calamitatem non uiderit. TANEMVS *enim* } Q. Lutatius Catulus cum nihil ab hoste Mario impetrare posset, ignitis carbonibus seipsum suffocauit, uel (ut ait Valerius) calcis & carbonum uapore se peremit. IAM *M. Antonij* } M. Antonius, qui latitandi caussa in agrum fugerat, cauponis indicio proditus est, & a Publio Annio tribuno pl. interfectus. Caput eius primum C. Marij mensae appositum fuit, deinde in rostris positum, cuius casus deploratur a repugnantibus. M. Antonius censor rostra manubiis ornauit, & multos hic ciues defendit. Non debuit igitur caput eius in rostris ignomininiae caussa collocari. NEQVA *uero* } Quinctilius Tarquiniensis C. Iulium Caesarem patronum suum uefarie C. Mario prodidit, & ius hospitij scelerate uiolauit. Florus paullo secus, Caesar (ait) & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur. NEQVE *enim* } P. Crassus cum filio a Marianis militibus occisus est, & alter in alterius mutuo adspectu trucidatus. Pater, ne quid indignum sua uirtute pateretur, gladio se transfixit. NEQVE *collegae* } Q. Mucius Scaeuola collega fuit L. Crassi in consulatu anno urbis conditae 656. Is pontifex maximus, quia partibus Sullae studuerat, iussu C. Marij filij, amplexus uestales aras occiditur: de quo Lucanus lib. 1.

Te quoque neglectum niolatae Scaeuola dextrae
Ante ipsum penetrale deae, semperq. calentes
Mactauere focos, parum sed fessa senectus
Sanguinis effudit, iugulo, flammisq. pepercit.

C. CARBONIS } L. Crassus adolescens C. Carbonem accusauit: hinc odij caussae. Ceterum C. Carbo post mortem C. Marij captus a Sullanis, & ad Pompeium ductus, dum aluum in cloaca exonerat, occiditur: Plutarchus in uita Sullae. Ex *quibus C. Cotta*, } C. Cotta, qui inuectus erat in equites Romanos, qui tum praeerant iudiciis, caussamq. principum defenderat, amisso tribunatu, priusquam ab illis damnaretur, urbe egressus est. Appianus. SVLPICIVS *autem*, } P. Sulpicius ciuilis belli auctor fuit, quia trib. pl. legem tulit de reuocando Sulla a Mithridatico bello, laborauitq. summa inuidia propter populares quasdā leges, quas tulit, ut noui ciues, & libertini in tribus redigerentur, ut exsules reuocarentur: is, cum urbe fugeret, proditus a seruo, & a Sullanis militibus obtruncatus est. EGO *uero te, Crasse*, } Cicero concludit consolationis locum de morte Crassi, & amplificat rursus a repugnantibus. Si Crassus diutius uixisset, aut in bello ciuili interiisset, aut publicae calamitatis spectator fuisset. Peropportune igitur, & perbeate mortuus est Crassus. SED, *quoniam* } Descendit ad rationem huius institutae scriptionis, & duas caussas proponit: unam, solatium ex litterarum studiis; alteram, testificationem aliquam non prorsus ingrati erga Crassum animi: posterior exornatur argumento a simili. Quemadmodum Plato, Socratis ingenium & doctrinam scriptis suis omnino exprimere non potuit: sic Crassus multo fuit excellentior, quam ut hoc nostro sermone possit repraesentari: quae similitudo plus habet modestiae, quam ueritatis: neque enim Socrates tantus fuit, quantum Plato ipse finxit, praesertim in Mathematicis, & Physicis, neque Crassus tantum doctrinae, & eloquentiae habuit, quantum ei Cicero attribuit. QVOD *si quis* } Occurrit testimonio uulgi, Antonius habitus est in dicendo tenuior, & Crassus plenior, quam quo modo uterque inducitur: ergo in his personis Cicero decorum non tenuit: quod testimonium tamquam falsum redarguitur, licet tamen uerum fuerit: neuter enim talis fuit, qualis fingitur: neque tamen hoc in dialogis praesertim reprehēdendum est, ut his, quos in libris nostris inducimus, maiorem sapientiae, uel eloquentiae laudem tribuamus, quam ueritas ipsa patiatur.

PAVLLVS. MANVTIVS. SIC *esse tum indicatum*, } antiquus liber Fuluij Vrsini: Sic esse tum iudicatum audiui. quod probo. aut legendum: Sic est tum iudicatum. CRASSVM *institis coercere*. } sic placet: quamquam libri ueteres omnes, Institit, non Instituit. PRO *pignore* } sic puto legendum, uel Propignere, ut scribebant ueteres. antiqui tamen libri, Propugnare: quod plane mendosum est. in uno Borromaei libro abrasas uideo duas litteras, & repositas totidem, ut ex Pignere factum sit Pugnare. praeterea in eodem libro separatum est illud, Pro, a sequentibus litteris. quo maior fit suspicio mutationis. CAEDANDA, } pignora mihi ablata: quae caedi, & secari dicebantur, cum in auctione uenderentur: unde Sectio, & Sectores. AVCTORITATIBVS *praescriptis* } antea, Perscriptis: ego, Praescriptis, reposui, ex antiquo Borromaei libro. quod sententia comprobat. nam in senatusconsultis praescribebantur nomina senatorum, qui affuerant: quae auctoritates praescriptae dicebantur. uide epist. 2. lib. 5. fam. & interpretationem nostram. EXSVLIVM *generi* } hic est P. Scipio Nasica, a Dione lib. 40. nominatus, pater eius Scipionis, qui Pompeij Magni socer fuit. consulatum non gessit. huius pater, auus, & proauus paternus, in Bruto nominatur. iisdem autem alter Scipio temporibus exsulauit: sed is Lucius fuit, & consul cum Norbano, socer P. Sextij, pro quo exstat Ciceronis oratio, ut ipsa oratio indicat. de eodem uide infra. HORVM *ipsorum*, } non omnium: nam Scaeuola augur, Crassi socer, interfectus non fuit: is autem Scaeuola, qui paullo post nominatur, non fuit so-

cer

ter Crassi, sed collega in consulatu, nec augur, sed pontifex max. P. CRASSVM] a quibusdam uideo dubitari, quis hic fuerit P. Crassus. dubitationem tollit Asconius: ait enim eum fuisse patrem eius Crassi, qui aemulus potentiae Cn. Pompeij fuit. C. CARBONIS, *inimicissimi hominis*] non est hic Carbo, ut non nulli putarunt, is, quem L. Crassus adolescentulus accusauit: nam ille, reus cum esset, ueneno sumpto, decessit, ut est in Bruto, & in epist. 21. lib. 9. fam. sed est eius filius, quem eodem die cum Scaeuola, pontifice max. & aliis nobilibus uiris praetor Damasippus occidit, ut ex epitome Liuiana, & Appiano cognoscitur. Fuit autem L. Crassi inimicissimus, quia patrem suum accusauerat. de hoc in Oratore sic: Me stante, C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O M. Druse: patrem appello. &c. Et in Bruto: In eodem numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Nec dubito, quin legendam sit Caius, non Cnaeus, in Valerio Max. lib. 3. cap. 7. ubi agit de L. Crasso. quo loco foedus error Valerij deprehenditur: qui eius Carbonis patrem in exsulium a L. Crasso missum putat: cum eum, ueneno sumpto, reum obiisse, Cicero dicat in Bruto. & epist. 21. lib. 9. fam. in eodem, lib. 6. cap. 3. C. Carbo tribunus pl. legendum opinor, non Cn. Carbo. Qui uero hunc C. Carbonem a Crasso accusatum arbitrantur, in quo, ut ostendit, falluntur; iidem in eo rursus peccant, quod eum putant a Cn. Pompeio necatum: nam is non fuit C. Carbo, quem accusauit Crassus, sed Cn. Carbo, qui ter consul fuit: ut docet Valerius Max. lib. 6. cap. 2. Appianus, Plutarchus, Velleius, epitome, alij.

CICERO

VT igitur ante meridiem discesserunt, paullulumq. requierunt; in primis hoc a se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq. oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis caussis saepe uidisset, cum dedita opera, quiescentibus alijs, in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cumq. eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iam in pomeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc praesertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media silua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in siluam uenitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur. Tum Crassus, cum auctoritas, atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quae dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quae seiuncta esse nõ possunt. nam, cum omnis ex re, atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi, maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia haec, quae supra & subter, unum esse, & una ui, atque una consensione naturae constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum a ceteris per se ipsum constare, aut, cetera si careat, uim suam, atque aeternitatem conseruare possint. Sed haec maior esse ratio uidetur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi, Catule, certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est orationis eius, qua caussae rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidã omnium quasi consensus doctrinarum conceptusq. reperitur. Sed, si hoc quoque uidetur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascumque in oras disputationis regiones ue delata est. nam, siue de caeli natura loquitur, siue de terrae; siue de diuina ui, siue de humana; siue ex inferiore loco, siue ex aequo, siue ex superiore; siue ut impellat homines; siue ut doceat; siue ut deterreat; siue ut concitet; siue ut reflectat; siue ut incendat, siue ut leniat; siue ad paucos, siue ad multos; siue inter alienos; siue cum suis, siue secum; riuis est diducta oratio, non fontibus; & quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuq. comitata. Sed, quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiã hominum leuiter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; &, qui tamquam ab animo corpus, sic a sententijs uerba seiungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse nõ partitis, expressisq. sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. sed, prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uideatur, quae non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quae tamẽ consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quae etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria saepe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur paene innumerabiles

uoluptates, quae nos ita capiunt, nt unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq. picturae, dissimillimiq. tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua; quae cum in ijsdem sententijs, uerbisq. uersetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuuius, Attiusq. dissimiles, quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles, Euripides; quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia, atque naturas. suauitatem Isocrates subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam, nisi sui, similis? grauitatem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed, quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti praesentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris umquam accidit huius oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine loqui paene solus uideatur; sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid huc addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius, & deterius futurum. Quid noster hic Caesar, non ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? quis umquam res praeter hunc tragicas paene comice, tristes remisse, seuera hilare, forenses scenica prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce praesentes duo, prope aequales, Sulpicius, & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere praestans? limatus alter, & subtilis, rem explicans proprijs aptisq. uerbis, haeret in caussa semper; &, quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis ceteris argumentis in eo mentem, orationemq. defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima, & maxima uoce, summa consensione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate, & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam sic sumus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei paenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne, genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, praemunitum, & ex omni parte caussae saeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero nobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere: propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus uestigia primum institi, in ijs fere soleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quam eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione, & silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantae dissimilitudines, tam certae res cuiusque propriae, & in ea uarietate fere melius a deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur; atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt, oratores amplecti uoluerimus, nun ne fore, ut, quot oratores, totidem paene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si paene innumerabiles sint quasi formae, figuraeq. dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quae inter se discrepant, ijsdem praeceptis, atque in una institutione formari. quod non est ita; diligentissimeq. hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudierunt, uidendum, quo sua quemque natura maxime ferre uideatur: etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. cuius est uel maxime insigne illud exemplum, (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exsultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. neque eos similes effecit inter se; sed tantum alteri affinxit, de altero limauit; ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Haec eo mihi praedicenda fuerunt, ut, si non omnia, quae proponerentur a me ad omnium uestrum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhaerescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

EXPLANATIO

VT *igitur* } Hactenus Cicero praefatus est de morte L. Crassi, cuius primae partes sunt in tertio dialogo, & de ratione huius scriptionis: sequitur alterum exordium de apparatu dialogi, qui describitur ex circumstantia personae, & temporis, & loci. Nam diligens Crassi meditatio fingitur, quia dicturus est de eloquentia, & tempus pomeridianum quaeritur inclinato iam sole, & fracto aliqua ex parte aestu diei, & locus eligitur opacus, & frigidus in media silua. CVM *auctoritas* } Crassus (qui summus est eius pudor) ad dicendum non tam sponte sua, quam impulsu aliorum accedit, itaque partitionem muneris ab Antonio mane factam reprehendit, sed leuissimis argumentis: licet enim oratio constet ex rebus, & uerbis, non tamen sequitur unam, & eandem artem esse rerum, & uerborum: hoc argumento Graeci decepti confusionem artium in eloquentia genuerunt, & eloquentiae totam dialecticam uim inueniendi, disponendi, recordandi subiectam esse uoluerunt: nec animaduerterunt aliam esse doctrinam ingenij, & rationis, per quam res ad dicendum inuenirentur, & disponerentur, aliam elocutionis, & actionis, per quam oratio ornaretur, & apte pronunciaretur, atque illam dialecticam, hanc rhetoricam esse. Antonius igitur, id est, Cicero bonitate naturae, & ingenij fretus quodammodo in hanc artium distinctionem inciderat, easq. libris, & praeceptis separauerat, ut dialecticam secundo, rhetoricam tertio libro traderet: sed tamen nescio quo modo auctoritate magistrorum persuasus, ex his duabus artibus unam fecit, eamq. rhetoricam, & oratoriam uocauit. AC *mihi quidem* } Alterum argumentum ducitur a testimonio ueterum philosophorum, qui omnia unum esse dicebant, ut Parmenides apud Platonem, quem Aristoteles in physicis refellit: neque tamen consequens est, si Parmenides dixerit omnia esse unum, ut una & eadem sit rerum, & uerborum doctrina. Parmenides philosophabatur de naturae operibus, ex quibus summa consensione inter se deuinctis, & coagmentatis mundus efficitur, non de artificio, & compositione orationis. EST *etiam illa* } Tertium est ab auctoritate Platonis, qui in Epinomide de artibus ita scribit: δεσμὸς γὰρ πεφυκὼς πάντων εἷς ἀναφανήσεται διανοουμένοις. id est, unum horum omnium naturale uinculum uidebatur his, qui animaduerterint. quae Platonis auctoritas nihil ad rem propositam facit: nunc enim quaerimus de praeceptis artium, quae ratione, & loco distincta esse debent. Quid enim esset ineptius, & absurdius, quam doctrinam Ethicam cum Physica, cum Geometria, alijsq. artibus confundere, & permiscere? Platonis igitur locus intelligitur de artium usu, qui est in uita humana coniunctus, quia artes ut ad dicendum, sic ad agendum contemplandumq. se mutuo adiuuant. VNA *est enim,* } Quartum uerum quidem est, si uerum eloquentiae naturam spectes: communibus enim elocutionis legibus quaelibet oratio potest ornari: qua de re dicatur, nihil interest: itemq. communibus pronunciationis legibus, quaeuis oratio potest apte pronunciari: qua de re dicatur, nihil interest: eaq. ratione una est eloquentia, quascumque in oras disputationis, regiones ue delata sit, sed tamen ex eo Crassus numquam efficiet, ut una sit rhetorica doctrina rerum, & uerborum, quia dialectica & rhetorica diuersae sunt artes, quarum altera docet res inuenire, & disponere, altera eloqui & agere. SED *quoniam* } Concludit res a uerbis in dicendo seiungendas non esse, quod quidem longe optimum est, & tamen se de uerborum ornatu separatim esse dicturum, quod item maxime probandum est, ut Dialecticae praecepta a Rhetoricae praeceptis distinguantur: licet tamen ipse Crassus minime probare uideatur, non aliam (opinor) ob caussam, quam quod sic a magistris doctus, & institutus fuerat. SED *prius quam* } Crassus nondum artis explicationem orditur, sed prius disputat locum communem de generibus dicendi, qui quidem in hanc conclusionis summam redigi potest. Vnaquaeque uirtus seu naturae, seu artis, in suo genere dissimiles quidem res habet, sed aeque laudabiles. Elocutionis ratio uirtus est, & naturae, & artis: haec igitur dissimiles quidem res habet, sed tamen aeque laudabiles, ut uaria dicendi genera: quot enim oratores sunt, totidem paene dissimilitudines orationis sunt. Propositio syllogismi declaratur inductione per genera quaedam naturae, & artis naturam imitantis, & id quidem non solum de uniuersa in unoquoque genere natura, sed etiam de speciali uere dici potest, ut uarie commutabilis sit, & dissimilia opera recte, & affabre moliatur. quod idem de arte, & artis exercitatione iudicandum est: atque icciirco Crassus excurrit in hunc communem locum, ut tandem doceat non esse mirum, cum uariae sint formae, & quasi figurae dicendi in singulis oratoribus, unicam tamen esse artem elocutionis. NAM *& auribus* } Exempla naturae sumuntur ex sensibus, uisu, auditu, olfactu, &c. quorum singulis res quidem uariae, sed tamen aeque iucundae obijciuntur. AT *hoc idem* } Exempla sunt de quibusdam artibus, quarum aliae sunt mutae, ut ars fingendi & picturae: aliae loquentes, ut poesis, & eloquentia forensis. IN *qua praestantes* } Myro statuarius, Eleutheri filius, molliora opera fecit, quam superiores, ut ait Fabius: Polycletus eximius diligentia fuit, & decore supra ceteros: Lysippus item nobilis, & ad ueritatem proxime accedens; a quo tantum Alexander propter excellētiam artis se fingi passus est: hi tres egregie quidem fingebant, sed tamen dissimiliter. VNA *est ars* } Zeusis Heracleotes luminum, & umbrarum rationem in pictura primus inuenisse dicitur: Aglaophon floruit olympiade nonagesima, Apelles Cous primas in pictura tulit. Horum tabulae nobiles quidem, & excellentes fuerunt, sed tamen dissimiles inter se, ac differentes. ET *si hoc* } Transitus est a mutis artibus ad loquentes, quales sunt poesis, & eloquentia popularis, & exempla specialia demonstrant quantae sint poetarum, & oratorum in dissimili stylo laudes. citantur igitur ad eam rem tres Latini poetae, Q. Ennius, M. Pacuuius, L. Attius, totidemq. Graeci Aeschylus, Sophocles, Euripides. Ennius floruit tempore Africani superioris, scripsitq. uersibus annales, satyras, & tragoedias. M. Pacuuius in tragoedia clarus fuit grauitate sententiarum, pondere uerborum, & auctoritate personarum, ut ait Fabius lib. 10. Attius paullo iunior Pacuuio ingenium habuit acre, & scripsit gran-

dia,

dia,& sonora, sed duriuscula,& subacida. Ergo tres illi tragici poetae, licet ex dissimili stylo, tamen parem propemodum laudem consecuti sunt. Idem de tribus Graecis statuitur: nam Aeschylus, qui primus apud Graecos tragoediam in lucem protulit, rudis in plerisque fuit, & incompositus, ut ait Fabius lib. 10. Sophocles ut grandis ita elegans, Euripides multò demissior in sermone, sed in mouenda miseratione facile princeps. Adspicite *nunc* ❡ Singuli oratores differunt non solum genere elocutionis, sed etiam natura & moribus: quales enim sunt hominum mores, talis fere esse solet oratio: Isocrates suauis fuit, quia (ut ait Fabius) palaestrae magis, quam pugnae accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est: Lysias subtilis,& elegans. Hyperides dulcis in primis,& acutus, Aeschines paullo plenior,& magis diffusus, Demosthenes uiolentior,& neruosior. Hae differentiae (quod tamen Crassus non animaduertit) in singulis dicendi generibus magis sunt rerum,& sententiarum, quam verborum,& elocutionis, ut subtilitas, acumen, uis,& robur. Sic ex Latinis oratoribus Africanus grauis erat in dicendo, quia uita eius tristior fuit,& ambitio maior: Laelius lenis, quia natura hilaris: Galba uehemens,& asper, quia ingenium eius acre,& incitatum: Carbo profluens,& canorus, quia rapidum eius ingenium,& plena,& summa uocis modulatio. De his plura scribuntur in Bruto Ciceronis. Sed *quid ego* ❡ Transitus est ab antiquis oratoribus ad praesentes, qui huic disputationi intersunt, ut Catulum, Iulium Caesarem, Sulpicium, Cottam, Antonium, atque ipsum denique L. Crassum, quorum differentiae non solum in genere elocutionis, sed etiam in rebus,& sententijs spectantur. Quid *iucundius* ❡ Q. Catulus (ut ait Cicero in Bruto) non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus: multae literae, summa non uitae solum,& naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas, quae perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu,& rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poetam familiarem suum. Quid *noster hic Caesar* ❡ C. Iulius Caesar & superioribus & aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior: sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoedijs, lenitas eius sine neruis perspici potest: Crassus ait res tragicas paene comice ab hoc Caesare tractari, quia scripsit tragoedias paene comico stylo, id est leni,& minus graui. Ecce *praesentes* ❡ De Cotta,& Sulpicio Cicero in Bruto ad eundem modũ scribit, Inueniebat Cotta acute, dicebat pure & solute,& ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiseras, sic ad uirium imbecillitatẽ dicendi accõmodabat genus. Fuit Sulpicius uel maxime omnium, quos quidẽ ego audieram, grandis, (& ut ita dicam) tragicus orator: uox cum magna, tum suauis & splendida: gestus,& motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur. incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Ad *nosmetipsos* ❡ Dissimilitudo Antonij,& Crassi, maxime ex genere elocutionis,& actionis intelligitur, ut *ἀνταπόδοσις* indicat. Nam ut Crassus actione lenior, sic Antonius grauior fuit: & ut ille in uerbis, ita hic in sententijs diligendis diligentior: In Crasso (ut ait Cic. in Bruto) erat Latine loquendi accurata,& sine molestia diligens elegantia: Antonius autem diligenter loquendi laude caruit, nec tamen est admodum inquinate locutus. Quod *si in nobis* ❡ Inductionis quaestio concludiuit more philosophorum, qui ex specialibus aliquot exemplis rem generalem concludũt. summa igitur conclusionis huius est, tot esse dicendi genera, quot sunt oratores. Ex *qua mea* ❡ Haec prolepsis deducitur ex proxima conclusione:

Varia sunt dicendi genera:

Ergo uariae sunt elocutionis artes,& non unica.

Cui argumento Crassus uarie,& inconstanter respondet. Nam, etsi uidetur id recte infitiari, attamen, quod de uarietate ingeniorum dicit, nihil ad hanc quaestionem attinet: & postremo uidetur proponere, & polliceri se artem traditurum non omnium formarum dicendi & generum communem: ut igitur pro Crasso planius, & facilius respondeamus, ars est quidem praeceptis communis & una, usu uero & exemplis & experimentis infinita, & quodammodo dissimilis. Itaque alius quidem stylus est L. Cottae, alius P. Sulpicij, alius Crassi, alius Antonij: elocutio uero una & communis, quia ornamenta, quae sunt in singulis eorum orationibus, ad certa & communia elocutionis genera reuocantur, ut tropi ad genera troporum, & figurae ad genera figurarum. Cuius *est uel maxime* ❡ Praeceptum de naturis inspiciendis confirmatur exemplo, & testimonio Isocratis rhetoris, qui Theopompum, & Ephorum dissimiliter pro utriusque natura docuit. Idem locus citatur a Fabio: An uero (inquit) clarissimus ille praeceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro, atque Theopompo sic indicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc paene praecipiti concitationem adiuuandam docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur? Cicero quoque in Bruto, Hoc (ait) doctoris intelligentis est, uidere, quo ferat natura sua quemque,& ea duce utentem sic instruere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos.

CICERO

Ergo *haec & agenda sunt ab oratore, quae explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post uidero) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterq. dicamus? Atque eorum quidem, quae duo prima*

ma dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri, dilucidiq. sermonis. neque autem conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaq. puerili: alterum adhibetur ob eam caussam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi caussa, parce, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in ueteribus erit scriptis studiose, & multum uolutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ne quid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius: nolo uerba exsiliter examinata exire, nolo inflata, & quasi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quae nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod non nulli de industria consectantur. Rustica uox, & agrestis quosdam delectat; quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, sonoq. uocis agresti; & illud, quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat, omitto uerborum; quamquam est caput; uerum id affert ratio, docent litterae, confirmat consuetudo & legendi, et loquendi: sed hanc dico suauitatem, quae exit ex ore; quae quidem, ut apud Graecos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iamdiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum: quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quam suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est, quin litteratissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum leuitate uocis, atque ipso oris pressu, & sono facile uincat. Quare, cum sit quaedam certa uox Romani generis, urbisq. propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem, cum audio socrum meam Laeliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Naeuium uidear audire. sono ipso uocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & aequabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpici, non numquam imitaris, ut iotam litteram tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipso Sulpicius, Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitijs audiatis. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus: idq. si feceris, multa, ut arbitror, hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere. quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, Tum eũ monuit idem, ut ea, quae in quoque maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, & pauca quaedam uerba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quae habes a me, non reprehendo; ne me ipsum irrideam; sunt autem mea multo & plura, & maiora, quam dicit: quae autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi; quae puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici, libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, & poetarum. Neque uero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quae significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quae similitudinis caussa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permixtum saepe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua doceret. isti enim, qui ad nos caussas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut uester aequalis Pomponius agere coepit, nõ aeque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq. insolentia, ac turba uerborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur.

EXPLANATIO

ERGO *haec* } Haec uera, & germana est partitio Rhetoricae artis in elocutionem & actionem: nam tres aliae partes, quas matutino sermone explicauit Antonius, inuentionem dico, & dispositionem, & memoriam, Rhetoricae non sunt, quia ornandae orationis artes non sunt, & toto secundo libro nihil alind traditur, quam dialectica quaedam ciuilis, id est, accommodata ad disputationem ciuilium caussarum. Ceterum elocutio prima pars Rhetoricae artis a Crasso non definitur: definiri autem debuit doctrina ornandae orationis: haec diuiditur in quattuor partes, Latinitatem, perspicuitatem, ornatum, & decorum, sed admodum imperite & inartificiose, quia Latinitas Grammaticae artis uirtus est, non Rhetoricae, & Latine loqui (ut ait Cicero) magis est uitio carere, quam ut magnam aliquam laudem adeptus esse uidearis. Perspicuitas autem & decorum uirtutes sunt omnium artium communes: artes enim uolunt esse perspicuae & uerbis & sententiis, & singulae docent aliquod decorum, ut Arithmetica decorum in numeris, Geometria decorum in dimensionibus, Musica decorum in cantibus, Philosophia moralis decorum in uirtutibus, Grammatica decorum in puro sermone, omnium denique disciplinarum leges, decori cuiusdam leges sunt, quia docent aliquid, quod apte & decore fiat: si qua uero est generalis disciplina, generatim admonens, ut uideamus, quid personis, rebus, locis, temporibus conueniat, ea Rhetorica disciplina non est, sed Dialectica, quae iudicij sola magistra est. Quamobrem partitio elocutionis tribus partibus alienis, & redundantibus uitiosa est: unica uirtus elocutionis est, ornatus cuius duae sunt species, tropus & figura. NAM *alterum* } Crassus obiter indicat Latinitatem sermonis puerili, & Grammatica arte tradi, & institui. quod cum ita sit, non debuit eam elocutionis oratoriae partem facere: Grammatica enim Rhetoricae pars non est: &, quamuis ad ornate dicendum necesse sit Latine scire, non tamen necesse est Latinitatem eloquentiae uirtutem, uel partem esse: hoc enim argumento antecedentes artes consequentium artium partes essent. in idem erroris uestigium Fabius incidit, quod Aristoteles in suis Rhetoricis fecerat ἐςι δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως, τὸ ἑλληνίζειν, τοῦτο δ' ἐςὶν ἐν πέντε, &c. Principium quidem elocutionis est Graece loqui: hoc autem quinque rebus efficitur, &c. SED *omnis* } Sententia Crassi uera est, puritatem sermonis comparari non solum arte, sed multo magis exercitatione: quia in omni re plus usus efficit, quam ars. Partes artis Grammaticae Crassus praeterit, quia faciles sunt, & peruulgatae, & doctrinam redolent puerilem: exercitationi subijcit lectionem poetarum, & oratorum, rectamq. pronunciationem. ATQVE *ut Latine* } In Latino sermone non solum fugiendus est barbarismus in singulis uerbis, aut soloecismus in coniunctis, sed etiam maxime ratio pronunciationis habenda est, ut ea careat omni uitio, & ciuem Romanum sonet. de barbarismi & soloecismi generibus lege Fabium cap. 5. lib. 1. NOLO *exprimi* } In pronunciatione quattuor oris, & linguae uitia notantur: primum, foeda & putida litterarum expressio, cum litterae non suo quaeque & naturali sono, sed alio quodam foedo, & insuaui proferuntur, ut cum littera r nimium exasperatur: secundum, obscurata litterarum pronunciatio, qualis est in hominibus balbis, aut in his, qui aliquot litteras in dictione non proferunt, ut qui dicunt ise pro ipse: tertium, mollis, & nimium exilis sonus, & paene exanimatus, qualis est muliercularum, & effeminatorum hominum tam languide loquentium, ut semimortuae uoces audiantur: quartum, sonus anhelatus, & uehementius quam par sit efflatus, qualem Catulus irrisit in Arrio,

> Chommoda dicebat, si quando commoda uellet
> Dicere, & insidias, Arrius hinsidias.

EST *autem uitium*, } Proxima distributio declaratur exemplis dissimiliter inter se collatis hominum uitiose, & recte pronunciantium, L. Cotta loquitur aspere, Catulus suauiter: Sermo, & sonus Atticorum multo est pressior, & urbanior, quam Asiaticorum, itemq. Romanorum ciuium, quam Latinorum. RVSTICA *uox* } Credibile est ueteres Romanos agrestiore sono uocis esse usos, nondum inuenti φωνασκοῖς, id est, magistris formandae, & componendae uocis. L. COTTA } L. Cotta (ut ait Cicero) praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria cum uerbis, tum etiam sono ipso quasi subrustico prosequebatur, atque imitabatur antiquitatem. ME *autem* } Cicero de Catulo alibi etiam ita scribit, Sonus erat dulcis: litterae nec expressae, nec oppressae, ne aut obscenum quid esset, aut putidum. VT *apud Graecos* } Atheniensibus sincerum erat iudicium, teretes aures, summa humanitas pari cum urbanitate coniuncta: itaque hi suauissime, & optime pronunciabant: quales enim sunt hominum mores, talis fere est linguae sonus, uerborumq. pronunciatio. In Asiaticis uero talis suauitas linguae, & uocis non fuit, quia tales mores non erant. Hi (ut ait Cicero) adsciuerant aptum suis auribus, adipale, & opimum dicendi genus: &, quia moribus erant magis agrestes, ita uoce & lingua uasti magis, & absoni. ATHENIS *iam* } Atheniensium ciuium doctrina paullatim una cum repub. & libertate interierat: hi a Macedonibus subacti, & a Romanis tandem oppressi, studia humanitatis deponere, & artes ad subsidium uitae magis necessarias tractare coacti sunt. Neque tamen tum litterae Athenis penitus iacuerunt, sed peregrini huc undiq. confluebant, ut in gymnasijs philosophos, & oratores audirent, quos quidem ciues ipsi non audiebant, & tamen doctissimos quosque externos, & non ciues sono, & suauitate uocis facile uincebant. Q. VALERIVM } Q. Valerius Soranus natione Latinus doctus erat, & Graecis litteris, & Latinis, sed non tam presse, & suauiter uerba proferebat, quam quiuis Romanus ciuis, uel indoctissimus, quia neque natus, neque educatus Romae fuerat, hunc locum de Romana, & Attica uocis suauitate Cicero illustrat exemplis in Bruto, Illud est maius; quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius: nec hoc in oratoribus modo apparet, sed

etiam

etiam in ceteris: Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio praeconio dicacitate certare: Eon' (inquit Brutus) de quo multa Lucilius? isto ipso: sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet, & respondisset illa, atque addidisset, hospes non pote minoris, tulisse eum moleste se non effugere hospitis speciem, cum ageret Athenis, optimeq. loqueretur. Omnino (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus. QVARE *cum sit* } Concludit animaduersionem de paranda suaui, & urbana pronunciatione, additis aliquot exemplis dissimiliter inter se collatis:

Laelia recte profert, id est presse, aequabiliter, & leniter:

Cotta & Sulpicius in quibusdam litteris peccant.

Cicero in Bruto, Auditus (ait) est nobis Laeliae C. filiae saepe sermo: ergo illam elegantia patris tinctã uidimus. QVARE *Cotta* } Vitium Cottae, & Sulpicij dicitur *πλατυασμὸς*, id est, oris deprauata latitudo, cum litterae uasto sono proferuntur: cui opponitur *ἰσχνότης*, id est, exsilitas uocis, uel *χοιλοστομία*, id est, oris concauitas, cum uox uelut e cauo specu, & profundo recessu oris male resonat. Cotta igitur uasto ore pronunciare cupiens, iota litteram non proferebat in uerbis, quia perexsilem sonum haberet, & e plenissimum dicebat, id est, uasto & hiulco ore, quo plenius audiretur. PRAETEREAMVS *igitur* } Crassus confert in breuem epilogum praecepta Latine loquendi, & ad doctrinam perspicuitatis transitum facit, quam orationis uirtutem esse non infitiamur: at elocutionis Rhetoricae propriam uirtutem esse negamus. Oratio perspicua est, non solum quia sit ornata tropis & figuris, quae sunt lumina eloquentiae, sed etiam quia Latina & emendata, quae sunt lumina Grammaticae: & quia rebus recte inuentis, & dispositis instructa, quae sunt lumina dialecticae: Crassus autem uidetur uirtutem communem multarum artium, & ex multis disciplinis collectam, uni soli eloquentiae tribuere, sola (ut opinor) Aristotelis auctoritate permotus, apud quem ista legerat, *καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι. σημεῖον γάρ, ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον.* id est, elocutionis uirtus definiatur, ut sit perspicua: hoc enim argumento nobis est, quia nisi oratio rem declarat, munus suum praestare, atque efficere non possit. NEQVE *uero* } Perspicuitas orationis (ut Crassus obiter admonet) tribus caussis adiuuatur, si Latine dicas: hoc enim fundamentum est eloquentiae. si uerba rem proprie significantia in oratione ponas: singulis enim rebus significandis uerba proprie accommodata sunt. si uerbis usitatis utare: nam inusitata non intelliguntur, qualia sunt oratoris cuiusdam apud Gellium cap. 2. lib. 3. Hic eques Romanus apludam edit, & floces bibit: legerat ille apud ueteres apludam pro frumenti furfure dici, itemq. floces pro uini faece e uinaceis expressa: quae tamen duo uocabula iampridem obsoleta erant: haec igitur tria, Latine loqui, & proprie, & usitate, necessaria quidem sunt, sed tamen eorum praecepta Grammatica sunt, non oratoria. Adiuuatur etiam perspicuitas fuga, & declinatione septem uitiorum, quae obscuritatem pariunt, ut si homonymiam in dicendo fugiamus, idq. in singulis uerbis, & in coniunctis, de quibus lege Fabium lib. 7. si nimis longam periodum, quo in genere interdum mihi T. Liuius uidetur esse paullo obscurior: si nimis productam Allegoriam, qualis est illa Horatij,

O nauis, referent in mare te noui, &c.

Si dissipatas, & male cohaerentes sententias, quales sunt morionum & stultorum: si praepostera tempora, ut, si quae prius gesta sunt, posterius: aut quae posterius, prius exponamus, quod tamen interdum permittitur poetis: si confusionem personarum, ut si singulorum hominum nomina non satis aperte distinguamus: si perturbationem ordinis, quod uitium in dicendo longe omnium maximum est: sed horum septem uitiorum duo Grammatica sunt, primum, & secundum, tertium solum Rhetoricum, reliqua deinceps quattuor dialecticae methodi.

EASDEM *res* } L. Fusius, & Cnaeus Pomponius obscure dicebant in foro, & caussis ciuilibus, quia peccabant contra legem dialecticae methodi, quae iubet unumquodque suo loco, & ordine dicere, & contra Grammaticam, & Rhetoricam, quae uerborum eligendorum, & collocandorum scientiam profitentur: de his Cicero in Bruto scribit, licet non in hanc eandem sententiam, Cnaeus Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus: multum ab his aberat L. Fusius tamen ex accusatione M'. Aquillij elegantiae fructum ceperat.

CICERO

VERVM, si placet, quoniam haec satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quam alias res agamus, quam te inuiti audiamus; qui adduci possumus, (de me enim conijcio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quaedam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, uel potius paene praeterij, Latine loquendi, planeq. dicendi: reliquae sunt magnae, implicatae, uariae, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiae continetur. nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. in quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui

distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq. conficiunt. id est, quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut qui profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis uirtutibus: quamquam sunt omnes uirtutes aequales, & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut haec uis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quodcumque incubuerit, possit impellere: quae quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq. prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronunciandiq. rationem, uimq. dicendi ueteres Graeci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitae studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quae uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiae suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt; ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quaerenda, & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi praeceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se a Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq. rerum. Sed, ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis caussa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras, conferunt, aut etiam nouum sibiipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotijs publicis, tamquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium, ludumq. pepererunt, atque in ijs artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atque aetates suas consumpserant. Sed, quod erant quidam, ijq. multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quae non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq. sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, a re autem ciuili, & a negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent; quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq. iudicio Graeciae cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq. sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohaerentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium, uariosq. sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. hinc discidium illud exstitit quasi linguae, atque cordis, absurdū sane, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. nam, cum essent plures orti fere a Socrate; quod ex illius uarijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; proseminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se, & multum disiunctae, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur.

EXPLANATIO

VERVM, *si placet*,] Transitus ad tertiam elocutionis uirtutem festiuis, & urbanis sententijs exornatur: Crassus enim modestiae gratia seipsum extenuat, quasi indigna auditu sint ea, quae dixerit, dicturus uero sit, & Antonius *κατʼ εἰρωνείαν* iocum hunc alio ioco eludit. argumentum Antonij est a repugnantibus:

Nos ceteris rebus relictis teipsum sectamur:

Non igitur inuiti audimus.

FACILES *enim*] Crassus continuationis gratia comparat duas superiores uirtutes cum duabus reliquis sequentibus argumento dissimilitudinis:

Faciles sunt illae & peruulgatae, hae uero difficiles & admirabiles: qui locus illustratur alia dissimilitudine:

Latine & perspicue dicendi magna laus non est:

Ornate uero & apte dicendi summa etiam admiratio.

Quae

Quae dissimilitudo disiunctis, & sepatatis artibus uere quadrabit: nam, ut Rhetorica, & Dialectica Grammaticae praestant, sic ornatus, qui Rhetoricae proprius est, & decorum, quod Dialecticae est, maiore in honore sunt, quam Latinitas, quae est uirtus Grammaticae attis: aut perspicuitas, quae est uirtus communis multarum artium, & peruulgata. QVI *distincte,* } Ornatus definitio, si (ut debet) a perspicuitate distinguitur, uitiosa est, quia perspicuitatem etiam comprehendit: nec ueto si, ut ornate dicas, perspicue etiam dicendum est, sequitur ut in definiendo ornatu Rhetorico, mentio ulla perspicuitatis facienda sit: Perspicuitas enim non est de natura, & essentia ornatus, quemadmodum neque copia, & abundantia rerum: ornatus igitur definiendus fuit ex modificatione uerborum singulorum, & conformatione coniunctorum, in quibus consistit omnis laus eloquentiae, id est Rhetoricae elocutionis. QVI *idem ita moderantur,* } Laus decori magna quidem est, & magnopere laudabilis, neque tamen oratoris propria, aut rhetoricae elocutionis: decorum enim generaliter ex dialectico iudicio deducitur, specialiter autem ex omnium artium scientia, & usu: omnes enim artes docent aliquid, quod apte, & decore fiat: in dicendo autem considerare quid rebus, quid personis, quid locis, quid temporibus conueniat, non est oratoriae artis, sed dialecticae facultatis, & prudentiae. QVARE *omnes istos,* } Crassus nondum incipit de ornatu percipere, sed longa digressione quasi tempestate aliqua abreptus excurrit in communem locum de philosophia oratori necessaria. Primum igitur rhetorum scholae irridentur, quae eloquentiam sine philosophia tradunt: argumentum intelligitur a repugnantibus:

Orator debet esse in omnium rerum scientia uersatus:

Non igitur solis rhetorum scholis, & praeceptis contentus est. quo nomine oratoris Crassus, ut in superioribus dialogis, uirum politicum definit, actorem ciuilium caussarum, multis artibus, & disciplinis instructum, & ornatum: Oratorem hominem unius generis, & artis uere & proprie non definit: ex qua uitiosa definitione natus est error uitiosae & multiplicis, & confusae artis rhetoricae, quae in suis praeceptis plus habet alieni, quam sui & proprij. EST *enim eloquentia* } Proximus locus de doctrina eloquentiae confirmatur ab adiunctis:

Eloquentia una est de summis uirtutibus:

Haec igitur reliquas artes in se complectitur.

QVAMQVAM *sunt omnes* } Virtutes omnes aeque uirtutes sunt, quia species generis sui naturam ex aequo participant, aequales autem inter se non sunt, sed aliae aliis maiores & illustriores, ut iustitia maior, & praestantior est fortitudine: quantitas igitur aduenticia quaedam res est, quae per omnes gradus comparationis ducitur parium, maiorum, minorum, in quo Stoici alucinati sunt. SED *furentibus* } Orator sine rerum prudentia comparatur homini furioso gladium & arma gestanti, quia orator improbus, & nequam eloquentiae instrumento abutitur ad perniciem teip. & multorum ciuium. HANC *inquam* } Vetus sapientiae, & eloquentiae coniunctio repetitur ab antiquissimis temporibus, & illustratur uariis exemplis Graecorum, & Romanorum, ubi Lycurgi, Pittaci, Solones, Coruncani, Fabricij, Catones, Scipiones, per synecdochem eleganter, & uenuste dicuntur pro Lycurgo, Pittaco, Solone, Coruncano, Fabricio, Catone, Scipione: in quibus si non summa fuit prudentiae, & eloquentiae perfectio, ac mediocris certe adumbratio: de tribus illis Graecis quantum & consilio, & eloquentia ualuerint historici, satis multa scribunt. Cicero in Bruto suspicatur Caium Fabriciū fuisse disertum, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator. T. Coruncanum, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio ualuisse uideatur: idem M. Catonem non solum bonum ciuem, aut senatorem, aut imperatorem, sed etiam oratorem dicit, & P. Africanum in primis eloquentem. EADEM *autem* } Exempla sunt superioribus dissimilia ueterum philosophorum, qui a publicis, & oratoriis studiis se totos ad contemplationem rerum contulerunt. Itaque eorum inertia factum est, ut ab eloquentia populari studium sapientiae distraheretur. Pythagoras philosophatus est in ea parte Italiae, quae dicebatur magna Graecia, Democritus apud Milesios, Anaxagoras Clazomenius captus contemplatione rerum naturaliū publicam, & priuatam rem adeo neglexit, ut interroganti cuidam, Nulla ne tibi patriae cura est? dixerit, Mihi uero patriae cura, & quidem summa est, digitum intendens in caelum. NAM *uetus* } Vetus artium coniunctio Homerico exemplo Phoenicis confirmatur, qui apud Homerum lib. 9. Iliad. ait se a Peleo Achilli iuueni comitem datum esse ad bellum Troianum, ut esset ei & orator uerborum, & actor rerum. id est, ut eum eloquentiam similiter & sapientiam doceret. uersus Homeri sunt:

Σοὶ δὲ μὲν ἔπεμπε γέρων ἱππηλάτα πηλεὺς
Ἤματι τῷ, ὅτε σ' ἐκ φθίης ἀγαμέμνονι πέμπε
Νήπιον, οὔπω εἰδόθ' ὁμοιΐου πολέμοιο,
Οὐδ' ἀγοράων, ἵνα τ' ἄνδρες ἀριπρεπέες τελέθουσι:
Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα:
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. Id est,

Me tecum misit Peleus eques obrutus annis,
Tempore quo Phthiam te inuisere iussit Atridem:
Cum iuuenis nondum esses Martem expertus acerbum,
Nec coetus, qui homines faciunt uirtute decoros.
Hac ratione comes tibi sum datus, atque magister,
Vt uerbis rhetor fieres, uita & moribus actor.

SED *ut homines* } Haec similitudo declarat quomodo factae sint uariae artiū distinctiones, i. uariae, & distinctae professiones, ut alij aliis in artibus, & studiis separatim elaborarint, alij in Poesi, alij in Geometria, alij in Musica, alij in Dialectica &c. SED *quod erant* } Plutarchus Themistocli neque eloquētiae, neque doctrinae magnā

laudem tribuit, sed impetum naturae uehementem ad res magnas capessendas, & gerendas: idemq. scribit Thucydides lib. 1. Socrates in Phaedro Platonis ait Periclem ceteris praestitisse oratoribus, quod is Anaxagorae physici auditor fuerit, a quo censet eum, cum alia praeclara quaedam, & magnifica didicisset, uberem & fecundum fuisse, gnarumq. (quod est eloquentiae maximum) quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. Theramenes, Agnonis filius, inter primos exstitit eorum, qui popularem statum dissoluerunt, uir neque ad dicendum, neque ad intelligendum inualidus, ut ait Thucydides lib. 8. Avt *qui minus* } Sophistae remp. non attingebant, ut Gorgias Leontinus, Thrasymachus Chalcedonius, Isocrates Atheniensis, sed in scholis iuuentutem docebant, pollicebanturq. sapientiam regendae ciuitatis, id est, eloquentiam & scientiam moralem, politicam, oeconomicam. Hoc *commune* } Hoc loco per mihi mirum est, ista dici contra Socratem, a Cicerone praesertim, qui libros Platonis lectitauit, ubi tantum abest, ut Socrates diuortium eloquentiae, & philosophiae fecerit, aut coniunctam, & mutuam harum artium exercitationem improbarit, ut contrarium prorsus ipse sentiat, & confirmet: in Gorgia reprehendit oratores sui temporis, qui tantum diserti essent, non etiam boni, & sapientes: itemq. sophistas, qui sine uera philosophia rhetoricam traderent falsam, & improbam, quam uocat corruptelam iustitiae: in Phaedro disputat eloquentiam sine philosophia perfectam non esse, & Periclem ceteris oratoribus anteponit, quod eloquentiam cum philosophia copularit. Quae cum ita sint, Socrates (pace Crassi dixerim) dissidium linguae, & cordis non fecit, nec alios sapiendi doctores, alios dicendi esse uoluit, immo uero sophistas, qui id facerent, perpetuis disputationibus suis exagitauit.

PAVLLVS . MANVTIVS . Nemo *extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid dicerent; sed contempsit eum, qui minus, id facere potuisset.* } uidetur deesse, quo referatur uerbum, Contempsit. nam, etsi, Nemo, antecessit: tamen repugnat sententiae, Nemo contempsit. affirmat enim Cicero in hoc posteriore membro, & ait eum esse contemptum, qui minus id facere potuisset. quo modo igitur hic modus expeditur? educta scilicet affirmatione ex uerbo, Nemo: in quo duplex inest uis, negandi, & affirmandi. negatio patet in eo, Nemo extulit eum uerbis. affirmatio autem, quia sequitur, Contempsit eum: nam subauditur, aliquis, quod elici necesse est ex Nemo. Sic Horatius Sat. 1. lib. 1.

Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem,
Seu ratio dederit, seu sors obiecerit, illa
Contentus uiuat, laudet diuersa sequentes?

nam, laudet, affirmat, non negat: affirmatio autem non nisi ex antecedente uerbo, Nemo, exprimitur. Simile illud in Oratore, Prima illa quaestio, sit ne ulla numerosa oratio: quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus. Quo loco ex, Nihil, elicitur, aliquid: ut hoc dicatur: quia nihil insit certi in oratione, ut in uersibus aliquid inest certi. Qvi *idem ita moderantur,* } malim, Qui ijdem. Vervm *enim oratori,* } Verum enim, pro Verum, aut Verum enimuero, dictum est. sic Terentius Actu 2. Scena 1. Verum enim, quando bene promeruit, fiat.

CICERO

Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit; deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illae magis uoluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille, & eius posteri simpliciter defenderant; ij, qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui, & disputationibus sunt iamdiu fracta, & exstincta. Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quaerimus, & quam auctorem publici consilij, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in caussis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philosophiae fiet iniuria a nobis: non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat, a Rostris, a iudicijs, a curia, fortasse sapienter, ac praesertim a rep. uerum ego non quaero nunc, quae sit philosophia uerissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni uiri, &, quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq. eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tamquam mysterium teneant, quod negant, uersari in rep. esse sapientis. nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos maxime improbo, dimitto tamen: nec eos iratos uereor; quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed, ut in oratore, exsile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane,

inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possis. alia enim & bona, & mala uideantur Stoicis, & ceteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris ignominiae, praemij, supplicij: uere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea, si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae. nam Speusippus, Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat, Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & uarierate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audisrat; ex uarijs Platonis libris, sermonibusq. Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusq. iudicium, primumq. instituisse (quamquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia emanauit: in qua extitit diuina quaedam celeritate ingenij, dicendiq. copia Carneades: cuius ego etsi multos auditorss cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiui adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum a se adolescente Athenis iam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tamquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare, si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere quod arguare; aut, si id non possit, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docens, discere; quae multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: sed, si his contenti estis, atque ijs, etiam, quae dici uoluistis a me: ex ingenti quodam oratorem, immensoq. campo in exiguum sane gyrum compellitis. sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis; &, si illam praeclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. namque, ut ante dixi, ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominū, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut exposui, a Socrate diserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros Epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se caussarum actores, & a communi philosophiae nomine separauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quae cum ita sint; paullulum equidem de me deprecabor; & petam a uobis, ut ea, quae dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, non possum dicere me haec, quae nunc cōplector, perinde, ut dicam discenda esse didicisse; quippe qui omnium maturrime ad publicas caussas accesserim, annosq. natus unum & uiginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium uocarim; cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq. maiorum. Paullum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui quaestor in Asia, cum essem aequalem fere mecum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quae biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, uimq. doctrinae, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiae tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq. naturae, quae mores hominum, quae animos, quae uitam continet, originem, uim, mutationesq. teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quae ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseq. dicat. in quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitae suae collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum uersatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panaetio uixit, M. Visellius, de uirtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? non est philosophia similis artium reliquarum. nam, quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. haec uero, quae sunt in philosophia, ingenijs eruuntur ad id, quod

quod in quo... uerisimile est, eliciendum acutis, atque acrib... ..aq. exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni, ac despici sinet: sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni caussa duas contrarias orationes praeceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arcesilae modo, & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat; quiq. ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemq. dicendi; is sit uerus, is perfectus, is solus orator. nam neque sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti: Pamphilumq. nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosq. ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum umquam attigit, comprehensa esse uideatur.

EXPLANATIO

AC *primo* } Crassus hactenus docuit eloquentiam philosophiae coniungendam esse: sequitur ut uideamus, quandoquidem uariae sunt sectae philosophorum, quam potissimum orator sequi debeat ad exercitationem forensis, & popularis eloquentiae: qua de caussa describitur progenies Socraticorum philosophorum, & in uarias quasi familias distinguitur Peripateticorum, Academicorum, Cynicorum, siue Stoicorum, Cyrenaicorum, siue Epicureorum, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: & ceteris ab oratoria exercitatione reiectis, tandem concluditur Academicorum, & Peripateticorum philosophiam oratori ad usum forensem maxime consentaneam esse. quod etiam in oratore perfecto, in Bruto, & passim in philosophicis libris M. Tullius affirmauit. ARISTOTELES } Aristoteles Stagirites, Nicomachi filius, Platonis discipulus, docuit in Lycio, ubi usque ad unctionem περιπατῶν, id est, deambulans cum suis discipulis philosophabatur, unde Peripateticus dictus est, & exinde sectatores eius Peripatetici: Xenocrates Chalchedonius, Aristotelis condiscipulus, Speusippo Platonis nepoti successit in Academia anno secundo olympiados 110. eamq. uiginti quinque annis rexit, a quo loco Academici dicti sunt. AB *Antisthene*, } Antisthenes Athenienfis commorans in Pyraeeo, quotidie quadraginta stadijs dimensis audiebat Socratem, a quo tolerantiam didicit: Cynicam sectam primus instituit, & laborem esse in bonis ponendum persuasit Herculis, & Cyri exemplo, illud a Graecis, hoc a barbaris mutuatus. Docebat autem in gymnasio, quod appellatur κυνόσαργες, non longe a portis urbis, unde Cynicam sectam dictam esse existimant: Ab hoc fluxerunt Cynici, Mnesicritus, Crates Thebanus, Metrocles: & exinde Stoici, ut Zeno, Cleanthes, Chrysippus, qui a Cynicis non re, & disciplina, sed tantum nominibus differebant. AB *Aristippo*, } Aristippus Cyrenaicus summum bonum posuit in uoluptate corporis, quam tamen sententiam falso detorsit ex disputationibus Socratis. Nam cum Socrates in Gorgia, Philebo, Phaedro, Protagora, Symposio uoluptatem laudat, puram & honestam animi uoluptatem laudat, non foedam, & obscenam, quae ad corpus attinet. Epicurei uidentur uoluptatem animi defendere, sed dubie, & inconstanter, quia etiam uoluptatem corporis interdum tuentur, & ad beatam uitam pertinere arbitrantur. ERETRICORVM } Menedemus natus est Eretriae, (quod est Euboeae opidum) & ex milite philosophus factus ad Platonem se contulit, Eretricorumq. philosophorum sectam instituit, qui omnem disciplinam liberalem ad spernabantur, ut Dialecticam, Physicam, Mathematicam, Musicam. HERILLIORVM } Herillus Carthaginiensis interdum summum bonum sciencia metitur, ne in uita & moribus ignorantia nos praecipitet, interdum nullum hominis finem esse dicit, sed res ipsas secundum uarios casus immutari: quemadmodum, si idem aes & Alexandri statua fiat, & Socratis: hinc Herillij philosophi nomen habent. MEGARICORVM, } Euclides Megaricus, Socratis discipulus, id solum bonum esse dicebat, quod esset unum, & simile, & idem & semper, idq. alias prudentiam, alias deum, alias mentem nominabat: quod erat bonis contrarium, sustulit, id ne esse quidem existimans: a quo Megarici philosophi nuncupati sunt, ut Eubulides, Alexius, Euphantus. Lege Diogenem Laertium. PYRRHONEORVM: } Pyrrho Eleus primum pictor, deinde philosophus ἀδιαφορίαν induxit, id est, indifferentiam rerum omnium: negabat enim quidquam suapte natura esse turpe, aut honestum, iustum, aut iniustum, hoc potius quam illud, sed ita hominibus uideri. Itaque quasi nihil sciri, aut decerni posset, in quaerendo semper considerandoq. uersabatur: huius aemuli Pyrrhonij dicti sunt, Eurylochus, Hecataeus, Timon, Phliasius, Nausiphanes, qui a genere philosophandi, σκεπτικοί, ἐφεκτικοί, ἀπορητικοί, ζητητικοὶ etiam nominati sunt. Ex *illis autem* } Crassus remouet oratorem ab Epicureorum philosophia. Argumentum a repugnantibus pressius ita concludunt:

Orator uersatur in foro, & negotijs publicis:
Sapiens Epicureus non uersatur in foro, & negotijs publicis, sed in otio & hortulis:
Sapiens igitur Epicureus non potest esse is orator, quem quaerimus.

Propositio prima est, assumptio incipit (non enim repelletur) Conclusio (quare istos) &c.

TANTVMQ. *eos* } Alterum argumentum est ab Epicuri decreto, quod habet uim testimonij:

Epicurus negat sapientis esse uersari in rep.
Non igitur orator, si Epicureus philosophus esse uolet, ad remp. accedet.

TAMQVAM *mysterium* } locus est a simili, Vt sacerdotes Cereris mysteria, sic Epicurei decreta sua occultant.

STOICOS

STOICOS *autem*,} Crassus Stoicorum philosophiam non omnino improbat, sed negat utilem esse orator ad usum forensem, quia & sententijs, & genere dicendi discrepat ab eloquentia forensi, & populari. Prior ratio de Stoicorum decretis ita concluditur:

Nemo debet ad populum dicere, qui omnes auditores seruos, & latrones, & insanos esse putat:

Stoicus sapiens omnes auditores seruos, & latrones, & insanos esse putat:

Stoicus igitur sapiens non est idoneus, qui ad populum dicat.

Zeno Stoicus solum sapientem dignum esse censebat, qui dominus, qui rex, qui ciuis, qui sanus diceretur: eos uero, qui insipientes essent (quales sunt omnes, ut ipse ait) seruos, latrones, peregrinos, insanos appellabat. quo in genere locutionis uocabula, quae propria essent in bonis, & malis fortunae, uel corporis, transferebat ad uirtutes, & uitia animorum: cuiusmodi metaphoris etiam Christiani libri referti sunt. ACCEDIT,} Altera ratio de stylo, & genere dicendi illustratur a dissimilibus:

Stoici utuntur oratione ieiuna, & exili:

Oratores graui & copiosa.

Id Stoicis accidit, (ut ait Cicero in Bruto) quod in dialecticis omnis eorum cura consumitur, uagum illud orationis, & fusum, & multiplex genus non adhibetur: populus autem, ad cuius numm sese fingit orator, non tantum doceri uult, sed etiam uerborum copia, & suauitate delectari. RELIQVI *sunt*} Reiectis reliquis philosophorum sectis, duae relinquuntur oratori, una Academicorum, altera Peripateticorum. Academicorum alij ueteres, alij noui dicti sunt. Veteres, quasi posset aliquid sciri, certam formam, & descriptionem disciplinae instituerunt, Ethicam, Physicam, Dialecticam, ut Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crates, Crantor: Noui, quasi nihil omnino sciri, & comprehendi posset, nullam artem doctrinae proposuerunt, sed Socraticam cōsuetudinem dubitandi, & nihil affirmandi, deq. omnibus rebus in utramque partem disputandi reuocarunt, quorum princeps Archesilas exstitit, & hunc postea secuti Lacydes, Euander, Egesinus, Carneades, Clitomachus. Lege libros Academicos Ciceronis. HAEC *autem*,} Similitudo rectissime, & aptissime adhibetur ad declarandum distinctas professiones philosophiae, & eloquentiae ciuilis, ubi philosophi comparantur fluuiis in Hadriaticum mare labentibus, quietū & pacatum, propterea quod uitam otiosam, & quietam degūt, oratores fluuiis in mare Tyrrhenum decurrentibus, tempestuosum, & procellosum, quia assidue uersantur in mediis fluctibus, & tempestatibus reip. EX *Apennino*} Apenninus mons Italiam mediam secat, uelut spina tergum hominis, ex cuius altissimis iugis alij fluuij labuntur in Ionium mare superum, idest, uersus Septentrionem, ut Rubicon, Truentinus, Macrinus, Aternus, Sarus, Fiternus, Aufidius. Alij in Tyrrhenum mare inferū, idest, uersus meridiem, ut Macralla, Arnus, Hosa, Tiberis, Liris, Sarnus, Silarus, Laus. Lege Plinium, & Ptolemaeum. ETIAM *ipse Vlyxes*} Vlyxes apud Homerum lib. 9. Odyss. narrat Alcinoo regi quemadmodum nauigasset ad Cyclopes, itemq. quemadmodum uenisset in Aeoliam, cui abeunti Aeolus rex (ait lib. 10. Odiss.) utrem uentis plenum dederat, sed inter nauigandum utre soluto uenti multo uehementius, quam antea, Vlyxē iactarunt, in Tyrrheno mari, in quo hae duae insulae iacent. QVARE *si haec*} Crassus concludit oratori necessariam esse philosophiam non quamlibet, sed Aristotelicam aut Carneadeiam, & conclusionem ex dissimilibus illustrat,

Oratori uulgari fortasse satis erit nosse uulgatam artem rhetorum:

At excellenti (quales fuit Pericles & Demosthenes) tenenda est philosophia Peripateticorum, aut Academicorum.

EX *ingenti*} Allegoria est a campis, qualem saepe Cicero usurpat, cum de materia oratoris loquitur, ut lib. 1. de Oratore, In hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Et lib. 2. Bene dicere non habet definitam regionem, cuius terminis saepta teneatur. Et lib. 3. Vna est enim (quod & ego hesterno die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius) eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesue delata est. PERICLEM,} Pericles, Xanthippi filius, rhetoricam didicit ab Aspasia muliere, (ut ait Plato in Menexeno) & philosophiam ab Anaxagora, ut idem in Phaedro testis est, quem ob id iudicat omnium oratorum fuisse facile principem. DEMOSTHENEM} Demosthenes non solum Isaeum rhetorem audiuit, sed etiam Platonem philosophum, a quo & doctior & eloquētior factus est Cicero: Lectitasse (ait in Bruto) Platonē studiose, audiisse etiam Demosthenes dicitur, idque apparet ex genere & granditate uerborum: dicit etiam in quadam epistola hoc de sese. CARNEADIA,} Subtilitas in disputando, & prudentia oratori necessaria est, qualis in Carneade fuisse dicitur, qui nullam umquam rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit: & in Aristotele, qui de rebus propositis in utramque partem disserebat, & quidquid dici posset, eruebat. VETERES *illi*} Argumentum de ueteri artium coniunctione, & postea facta disiunctione repetitur, ubi comparatio est a dissimili:

Olim iidem homines erant eloquentiae, & sapientiae studiosi:

Postea alij philosophi, alij oratores exstiterunt.

POSTEA *dissociati*} Socrates (ut ante diximus) non uidetur primus disertos a doctis dissociasse. Nam ante Socratem factum erat illud artium diuortium ab antiquis philosophis, Pythagora, Democrito, Anaxagora, qui a Republica penitus remoti, in solo sapientiae studio conquieuerunt: nec uero ipse diuortium istud umquam probauit, ut ex libris Platonis constat. VT *pontifices*} Apodosis dissimilitudinis declaratur similitudine sacrificiorum Romanorum. Vt Romani pontifices partem sui muneris a se ad Epulones amandarūt: ita philosophi actionem ciuilium caussarum a se remouerunt. De antiqua auctoritate Pontificis Liuius lib. 3. Decad.

Decad. Pontificem (ait) Numa Martium Marci filium ex patribus legit, eiq. omnia exscripta, exsignataq. attribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur: cetera quoque publica omnia, priuataq. sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quo consultum plebs ueniret, ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosq. adsciscendo turbaretur. haec Liuius. Postea Epulones propter sacrorum multitudinem a sacerdotibus adsciti sunt, & primum quidem tres, qui sacris epulis praeessent: deinde adiecti quattuor alij: Epulones igitur epulas Ioui, ceterisq. diis instituendi potestatem habebant. QVAE *cum ita sint*, } Crassus posita informatione excellentis oratoris dat aliquam significationem suae modestiae, & seipsum extenuat, ut primo dialogo, Memento me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse, Argumentum extenuationis est a repugnantibus: Adolescentulus in forum ueni, & postea uix artes Graecorum gustare potui. Non igitur ea didici, quae in summo oratore desidero. Idem primo dialogo de se loquitur: Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum uenimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quã possemus aliquid de rebus tantis suspicari. QVOD *mysteria* } Mysteria fiebant Athenis, magna quidem in honorem Cereris, parua autem in honorem Proserpinae, quorum spectandorum cum Crassus rediens ex Asia ualde cupidus esset, non potuit tamen ab Atheniensibus impetrare, ut, quae biduo ante facta essent, referrẽtur, idest, repeterentur, & rursus fierent. ATQVE *hos omnes* } Crassus relabitur ad principium digressionis contra rhetoras, utiturq. comparatione minorum:

Rhetores tantum praecipiunt de statibus, & partibus orationis:

At eloquentiae summa uis etiam totam philosophiam requirit.

Saepe autem admonuimus, nec doctrinam illam de statibus, & partibus orationis uere, & proprie rhetoricam esse, quia non docet ornatum orationis, nec philosophiam subiectam esse eloquentiae, non magis quã eloquẽtiam philosophiae. IN *quo genere* } Sententia Crassi est, quod orator uel mediocris adhibita forensi exercitatione melius, & ornate de uirtute, & uitio disputabit, quam philosophus indisertus. Qui locus amplificatur inductione, & collatione exemplorum. Melius orator de uoluptate, quam C. Velleius Epicureus dicet: itemq. melius de uirtute, quam Sex. Pompeius Stoicus, aut duo Balbi, aut M. Vigellius. NON *est enim* } Haec dissimilitudo sic intelligenda est: reliquae artes, ut mathematica, sine studio, & disciplina, & sine praeceptoribus non percipiuntur.

Philosophia uero moralis per se fere nota est, quia nobis insitae sunt, & ingeneratae notiones de bonis rebus, & malis. VVLGARIS *orator* } Conclusio est inductionis. Ergo uel mediocris orator melius dicet, quam philosophus indisertus: & reditus ad perfectum oratorem, cui tribuitur non solum exercitatio forensis, sed etiam elegantia politioris doctrinae, eaq. sententia tandem concluditur a repugnantibus,

Eloquentia sine uarietate artium nulla est:

Non igitur sola Coracis, aut Pamphili rhetorica facit oratorem perfectum, & absolutum.

QVARE *Coracem* } Crassus iocatur in Coracem ex ambiguitate nominis: κόραξ enim Latine coruus est, & fuit uir quoque Siculus eiusdem nominis, qui rhetoricam forensem primus inuenit, ut ait Cicero in Bruto. hoc igitur allegoria significat, ut qui solam rhetoricam a Corace inuentam didicerint, sint uelut corui clamosi, idest, inepti rabulae, & non oratores. PAMPHILVMQ. } Pamphilus rhetor per tabulas quasdam rhetoricam artem tradidit, quas Crassus per iocum uocat infulas, a similitudine infularum, quibus sacerdotes utuntur, quia tales tabulae oblongae essent.

CICERO

TVM Catulus, Haud quaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uidereris: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. sed tamen, cum omnes gradus aetatis recordor tuae; cumq. uitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, uideo; nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. similiter nunc de oratore, uestro impulsu, loquor, summo scilicet. semper enim, quacumque de arte, aut facultate quaeritur, de absoluta, & perfecta quaeri solet. quare, si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique; non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est; summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quae plura adiumenta doctrinae desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere; nec uero, id quod tu recte commeministi, ullum umquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi pue-

rilis

rilis aetas, forenses feriae concesserint. At si quaeris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiã, qui caussas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat. sed, quod erat aptus ad illud, totumq. cognorat; fuit, ut est apud Lucilium,

„ *Quamuis bonus ipse*
„ *Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper:*

sed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus; puer didicit, quod discendũ. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes uirum summa uirtute, & prudentia uidebamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile; si & tantum sumas, quantum opus sit; & habeas, qui docere fideliter possit; & scias etiam ipse discere. sed, si tota uita nihil uelis aliud agere; ipsa tractatio, & quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria, studiumq. permaneat. libet autem semper discere; ut, si uelim ego talis optime ludere, aut pilae studio teneat, etiã fortasse si assequi non possim: at alij, quia praeclare faciunt, uehementius, quam caussa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studijs detinentur; aut sunt tardissimi. res quidem se, mea sententia, sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, numquam omnino possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas: & hercule assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergis ne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re, putare diceres? sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet.

EXPLANATIO

TUM *Catulus*, } Crassus hactenus duo capita digressionis tractauit, necessariam esse oratori philosophiã, itemq. necessariam philosophiae exercitationem, uel Aristoteliam, uel Carneadeiam. Tertium caput sequitur: quatenus philosophandũ sit quo transitus paratur interlocutione Catuli senis leuiter Crasso resistẽtis,

Video te Crasse summum esse oratorem, neque tamen multum in philosophia uersatum esse intelligo:
Non igitur orator ad bene dicendum eget instrumento philosophiae.

HIC *Crassus*, } Prolepsis Catuli duas habuit partes: Crassus est summus orator, Crassus non multum philosophiae studuit. quibus Crassus ipse separatim respondet. Primum igitur laudem perfectae eloquentiae sibi tributam modeste deprecatur, & auertit, interposita similitudine, unde concludit se de oratoris, non de sua facultate loqui. ME *autem Catule* } Crassus dissoluit alteram partem, primum concessione, fateor me non multum studij in philosophia posuisse: deinde certa praescriptione studij & temporis, quod orator politicus ad philosophiam conferre debeat, ut ei quidem philosophandum sit, sed paucis, sicut ait Neoptolemus apud Ennium. Idem locus ab Antonio disputatus est antemeridiano sermone: nunc uero ita concluditur,

Omnis ars aliter tractatur ab iis, qui eam ad usum uitae referunt, aliter ab iis, qui in eius contemplatione consenescere uolunt:
Philosophiae doctrina est ars:
Philosophiae igitur doctrina aliter tractatur ab oratoribus ad usum uitae ciuilis, aliter a philosophis ad assiduam scientiam, & contemplationem rerum.

Propositio declaratur exemplis specialibus, quorum primum de Samnitum rhetore paullo obscurius est, quia mendum alicubi habet: nam illa posterior redditio non satis conuenit (sed plus operae foro tribuebat, &c.) Secundum est perfacile de Valerio, & Numerio Furio duobus musicis. EADEM *ratio* } Assumptio sequitur cum sua complexione: philosophia una est de maximis artibus: itaque aliter a philosophis ad scientiam, aliter ab oratoribus ad ciuilem usum percipienda est. qui locus illustratur duobus exemplis dissimilibus, Tuberonis, & P. Scipionis Africani: quorum alter totus incumbebat philosophiae, nihilq. aliud agere uidebatur, alter horis tantum succisiuis. ISTA *discuntur* } Crassus non improbat magnam, & assiduam meditationem in philosophia, sed negat hanc professionem oratori conuenire ciuilibus negotiis occupato. Itaque suadet ei, ut remissiorem, & moderatiorem operam philosophiae impertiat, & non in ea consenescat. IAM *iam, inquit* } Catulus concludit tertium caput digressionis, quatenus philosophandum sit oratori, idque laude Crassi, quae ad Ciceronem ipsum referenda est. Nam, cum Antonius, aut Crassus laudatur, tum sub alienis personis M. T. Cicero laudatur.

PAULLUS. MANUTIUS. NIHIL *enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat.* } mendosum. aliter, & fortasse recte, in antiquo libro Fuluij Vrsini: Nihil enim curat aliud, atque ea, quae uelocius puer addidicerat.

CICERO

TUm Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hae duae partes, quae mihi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius, quam illud uulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique & collectis, arcessitis, comportatis: ut tibi, Caesar, faciendum est ad annum; ut ego in aedilitate laboraui; quod quotidianis & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est silua magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamq. caussam iuuentus nostra dedisceret paene discendo; etiam Latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram: non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adolescentium nollem; sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Graecos, cuicuimodi essent, uidebam tamen esse, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos uero nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; & cum impudentiae ludus esset; putaui esse censoris, ne longius id serperet, prouidere. quamquam non haec ita statuo, atque decerno, ut disperem Latine ea, de quibus disputamus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq. prudentiam Graecorum ad nostrum usum, moremq. transferri: sed hominibus opus est eruditis: qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primũ, & quasi colore quodam, & succo suo. nam, ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore: ut porro conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq. floribus, id non debet esse fusum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim a me iam exspectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exsilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta. aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & aetates) difficile enim dictu est, quaenam caussa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam, & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quam in ueteribus? quae tamen etiam si primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoq. teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsae uoculae, quam certae, & seuerae? quibus tamen non modo austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quam his moderatis; & magis laudari, quod terram, quam quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq. dulcitudine praeter ceteros sensus commouetur, quam cito id, quod ualde dulce est, & adspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quae leniter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur; quod sensus in nimia uoluptate natura, non mente, satiantur; in scriptis, & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata uitia noscuntur. Quare, bene, & praeclare, quamuis nobis saepe dicatur; belle, & festiue, nimium saepe nolo, quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra. sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare, atque eminere uideatur. numquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest.

» Nam sapiens uirtuti honorem praemium,
» haud praedam, petit;
sed abijcit prorsus, ut in proximos,
» Ecquid uideo? ferro saeptus possidet sedes sacras,
incidat, adspiciat, admiretur, stupescat.
quid ille alter?
» Quid petam praesidi?
quam leniter, quam remisse, quam non actuose? instat enim,
» O pater, o patria, o Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quam ipsi poetae, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos: a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator: nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non

dulcem,

dulcem, atque decoctam. nam ipsa ad ornandum praecepta, quae dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silua rerum ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius, haec formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, narianda sententijs.

EXPLANATIO

TUM *Crassus,* } Quartum caput digressionis ex antecedentibus pendet, immo uero, totum paene primo simile est. Quod sine rerum scientia, & apparatu, ornatus orationis esse non possit: hanc quaestionem primo dialogo Crassus in definitione oratoris disputauit, Antonius obiter dialogo secundo. Postremo autem hoc sermone Crassus ornate, & copiose prosequitur: atque hunc communem locum in his dialogis magis ad speciem eloquentiae, quam doctrinae, Cicero sibi proposuit, ut ostenderet in exornandis eloquentiae laudibus, quam ipse eloquens, & ornatus esset. Prima Crassi ratio est a minori ad maius: Usus forensis, & schola rhetorica parum oratori conferunt, artium uero scientia maximam supellectilem praebet ad dicendum: nam rerum copia ex multiplici doctrinae uarietate nascitur. Meminerimus tamen copiam, aut scientiam rerum, nec partem esse eloquentiae, nec caussam ornandae orationis, sed hoc praestare, ut subtilis, ut grauis, ut copiosa, ut apta, ut prudens sit oratio, quae uirtutes homini quidem politico ad dicendum magnopere utiles sunt, sed rhetoricae & oratoriae non sunt, quia non eruuntur ex genere elocutionis uel actionis, sed ex alijs artibus, quae rerum scientiam, & copiam ad dicendum suppeditant. APPARATU *nobis* } Apodosis confirmatur a similibus, ubi orator comparatur aedili, magnificos ludos uario rerum apparatu facienti, & ex omnibus prouincijs res nouas, & speciosas colligenti ad elegantiam ludorum, & delectationem populi Romani. VERBORUM *eligendorum* } Facilis est (ut ait Crassus) elocutio uerborum, at rerum copia non facilis: qua ratione Crassus edicto censorio damnauit impudentiam rhetorum, qui sine rerum scientia inanem quandam linguae impudentiam adolescentibus traderent. hoc edictum refertur a Gellio cap. 11. lib. 15. Cn. (inquit) Domitius Ahenobarbus, & L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum est nobis esse homines, qui nouum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetores: ibi homines adolescentulos dies totos desidere: Maiores nostri, quae liberos suos discere, & quos in ludos itare uellent, instituerunt: haec noua quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta uidentur. Quapropter, & ijs, qui eos ludos habent, & ijs, qui eo uenire consueuerunt, uisum est faciendum, ut ostenderemus nostram sententiam nobis non placere. QUAMQUAM *non haec* } Haec diuinatio de Cicerone auguratur id, quod iam tum, cum hic dialogus scriptus est, acciderat: Nam onus ex Latinis Cicero laudem eloquentiae, & philosophiae Graecis paene eripuerat. ORNATUR *igitur* } Crassus partitur ornatum orationis bifariam, ut alius sit in toto corpore, & habitu orationis, alius in certis, & singularibus partibus. In priore genere septem uirtutes commendat, ut sit grauis, ut suauis, ut erudita, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut pathetica, quantum opus est: quae uirtutes rhetoricae elocutionis propriae non sunt, sed communiter ex multis, & uarijs artibus oriuntur, quarum ope diligentius elaboratur oratio. In secundo genere uult adhiberi ornamenta uerborum, & sententiarum, id est, figuras λέξεως καὶ διανοίας, quae insignia uere, & proprie oratoria sunt, quae certis in locis disponuntur, quo maiorem gratiam habeant. DIFFICILE *enim* } Praeceptum Crassi eximium, & singulare, ut ad retinendos cum perpetua uoluptate animos audientium schemata, & colores orationis uarie commutemus. Crassus itaque, ut rem ipsam paullo altius repetat, argumentatur a minori ad maius,

Quae singulos sensus maxime delectant, nisi uarietas adsit, ea cito fastidiuntur:

Quanto citius in oratione, si uno & eodem modo semper dicatur, delectatio ipsa peribit?

Protasis comparationis explicatur inductione per quinque sensus, uisum, auditum, odoratum, tactum, & gustatum.

ET *magis laudari* } Plinius cap. 3. lib. 13. In M. Ciceronis (ait) monumentis inuenitur unguenta gratiora esse, quae terram, quam quae crocum sapiant. Terra autem, ut alibi scribit cap. 5. lib. 17. cum a siccitate continua imaduerit imbre, tunc emittit illum suum halitum diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. QUO *hoc minus* } Sequitur Apodosis proximae comparationis: Quod uirtutes in oratione nisi uarie distinguantur, & subinde commutentur, auditorem diutius retinere non possint: quem locum Crassus rursus illustrat a minori ad maius,

Sensus tantum duce natura res ipsas fastidiunt:

Orationis uitia non solum sensus, sed etiam animus intelligit, & fastidit.

CINCINNIS } Cincinni proprie sunt intorti, & calamistrati crines: Fucus, color facticius, quo mulieres tinguntur, or otia corporis obtegant: sed utrumque uerbum μεταφορικῶς dicitur pro omnis affectato cultu orationis. Sic apud Fabium lib. 8. Ornatus uirilis, & fortis, & sanctus sit, nec effeminatam laeuitatem, nec fuco eminentem colorem amet: sanguine & uiribus gaudeat. QUARE, *bene* } Bene & praeclare, belle & festiue, non potest melius: uerba sunt acclamantium in laudem eius, qui recte aliquid pronunciauit. Sic populus oratori in foro, uel histrioni in scena, & adolescentes suis condiscipulis in schola declamantibus, & poetis aliquid recitantibus acclamant. UMBRAM *aliquam* } Crassus alludit ad pictores, qui in tabulis partes alias eminen-

eminentiores, & illustriores faciunt, alias uelut magis obscuras, quas ipsi uocant umbras, ut imagines quae reuera planae sunt, solidae nobis uideantur: qua similitudine oratores pingunt aliam partem orationis quasi illustrioribus coloribus, & figuris: alibi minores & obscuriores uirtutes adhibent, quae comparantur umbris in tabula depictis. NVMQVAM *agit* ❳ Argumentum est ab exemplis similibus, Roscius & Aesopus histriones uocem, & gestum uarie commutant, & moderantur, idemq. faciunt poetae. Sic igitur oratori faciendum est in ornatu orationis. In protasi comparationis citantur uersus ex Ennio, quos illi histriones in scena uario gestu, uarioq. uocis tono pronunciarunt. ITA *sit nobis* ❳. Redditio similitudinis est, & ei adiuncta conclusio, & epilogus disputationis antecedentis, quod elocutionis apparatus copia rerum, & uerborum luminibus contineatur.

PAVLLVS. MANVTIVS. VT *grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita.* ❳ cum dicat, Admirabilis; cur sequatur, Polita? nam, quod admirabile est, continet omnes laudes. malim igitur, loco mutato; ita legi: Vt polita, ut admirabilis.

C I C E R O

SVMMA autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abijciendum. id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaq. una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reijciebat, laudandi, & uituperandi. nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horũ cumulatissime facere posse. Consequentur etiã illi loci; qui quamquam proprij caussarum, & inhaerentes in eorũ neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa re tractari solent, communes a ueteribus nominati sunt. quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querellam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiuni sunt, atque inanes: alij autem habent deprecationem, aut miserationem: alij uero ancipites disputationes; in quibus de uniuerso genere in utramque partem disseri copiose licet. quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putantur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo & bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena, similibusq. de rebus in utramque partem dicendi, omnino & uim, & artem habere debemus: sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso praediolo relicti sumus; & aliorum patroni nostra tenere, tuerique non potuimus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Graecis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur; omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus, ac reis, hoc modo: placeat ne a Carthaginiensibus captiuos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinite de uniuerso genere, quaerentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus caussam, aut controuersiam appellant; eamq. tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaestio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut, ex iure ciuili, surculo defringendo, usurpare uideantur. nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam caussarum cognitio, exercitatioq. celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, neque partes, nec genera proponunt: ut praeteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quaeri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs caussis, quae in ciuili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quae non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim, rationemq. referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq. perquiritur, ut, uirtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, sit ne sapienti capessenda respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura quaeritur, ut illud, sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quaeque res habeat, definitio explicat; ut si quaeratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque re sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq. in quattuor genera dispertiunt. nam aut, quid sit, quaeritur, hoc modo, natura ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quae sit origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum, aut rerumpublicarum: aut caussa, & ratio, ut si quaeratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit cõuerti.

Defini-

Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quaeritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut si disseratur, id ne sit ius, quod maxime parti sit utile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut, ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis praeterea possit: aut cum res distribuitur in partes; ut si quaeratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut, sint ne tria, corporis, animi, externarumq. rerum: aut cum, quae forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur; ut si quaeratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quaestionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio; ut si disseratur, expetenda ne sit gloria; aut ex comparatione; laus, an diuitiae magis expetendae sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendis ue rebus; ut expetendi ne honores sint, num fugienda paupertas; de aequo, aut iniquo; aequum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum; de honesto, aut turpi, ut hoc; sit ne honestum, gloriae caussa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum, idem ne sit, an aliquid intersit, quaeritur; ut metuere, & uereri; ut rex, & tyrannus; ut, assentator, et amicus: alter, cum, quid praestet aliud alij, quaeritur; ut illud, optimi ne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eae quidem disceptationes, atque ad cognitionem referuntur, sic fere doctissimis hominibus describuntur. quae uero referuntur ad agendum; aut in officij disceptatione uersantur; quo in genere, quid rectum, faciendumq. sit, quaeritur; cui loco omnis uirtutum, & uitiorum est silua subiecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollenda ue tractantur. huic generi subiectae sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq. ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paullo secus a me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq. ad meum munus, pensumq. reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimae sunt igitur orationes eae, quae latissime uagantur, & a priuata, ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis nos adolescentes est cohortatus Antonius, atque a minutis, angustisq. concertationibus ad omnem uim, uarietatemq. differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianae, aut nostrae pomeridianae sessionis. non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumq. pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. nostra est enim (si modo nos oratores sumus; si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores, & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae, doctrinaeq. possessio; in quam homines, quasi caducam, atque uacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiunt libellis: eosq. rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent; & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem teramus in his discendis rebus aetatem; sed, cum fontes uiderimus. quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto, tamq. immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicumque consiterit, consistere in suo: facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq. dicendi. rerum enim copia uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quinam splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrinaq. puerili; & flagret studio; & a natura adiuuetur; & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq. ad cognoscendum, imitandumq. cognorit: nae aut illud sane, quemadmodum uerba struat, & illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

EXPLANATIO

SVMMA *autem* } Quinctum caput digressionis est, ut orator rem, de qua agitur, oratione dilatet, atque amplificet augendi, aut minuendi gratia, quam laudem eloquentiae Crassus summam esse existimat, sed tamen dialecticae potius est adscribenda, quia talis amplificatio, de qua nunc praecipit, ex locis dialecticis magis efficitur, quam ex rhetoricis ornamentis: rerum siquidem amplificationem commendat, quae maxime fit, cum orator in foro quaestionem specialem ad generalem reuocat, & in ea per dialecticos locos latissime uagatur. ID *desideratur* } Amplificatio adhibetur ad docendum, delectandum, mouendum, sed maxime ad

mouendum,

mouendum, idque Cicero etiam in Partitionibus ſcribit: Sed amplificatio quamquam habet proprium locũ, ſaepe etiam primum, poſtremum quidem fere ſemper, tamen reliquo caſu orationis adhibenda eſt, maximeq; cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque uel plurimum ualet: Eſt enim amplificatio uehemens quaedam argumentatio, ut illa docendi cauſſa ſit, haec commouendi. ETIAM *maior eſt* } Laudare claros uiros, & uituperare improbos non eſt ſimplicis utilitatis opus, (ut ait Fabius c. 4. lib. 2.) Namque & ingenium exercetur multiplici, uariaq. materia, & animus contemplatione recti, prauiq. formantur: & multa inde cognitio rerum uenit, exemplisque, quae ſunt in omni genere cauſſarum potentiſſima, iam tum inſtruitur, cum res poſcet, uſurus. CONSEQVENTER *etiam* } Craſſus diſtinguit tria genera locorum communium, quibus adiuuantur oratoriae amplificationes in tractandis ciuilibus cauſſis: prioris generis ſunt ſententiae generales, contra reos in uitia & peccata, ut ſi quem peculatus reum egeris, & cauſſa confirmata generaliter in crimen peculatus inueharis. Secundi ſunt communes ſententiae pro reis ad deprecandum ueniã. Tertij ſunt theſes, quae academicorum more in utramqae partem diſputantur, ut apud Ciceronem pro uoluptate, contra uoluptatem: pro uirtute, contra uirtutem. SED *quoniam* } Haec allegoria ducitur ex iure ciuili, & uerbis quidem elegans eſt, ſed tamen minime uera: licet enim unus, & idem ſapiens olim & eloquens fuerit, duae tamen artes ſemper fuerunt, philoſophia & eloquentia, quarum quidem uſus perſaepe cõiunctus eſt, ut in his, qui utramque artem didicerunt, ſed uis & natura & praeceptiones diſtinguendae ſunt. Neque uero philoſophia magis oratorum eſt, quam eloquentia philoſophorum propria poſſeſſio. DICVNT *igitur* } Craſſus a proximo capite digreſſionis digreditur in diuiſionẽ quaeſtionis, in hypotheſim & theſim, quae qualis ſit, in aliis libris diximus, & utriuſque generis partes ſummatim perſequitur. PLACEAT. NE } De hac re relatum eſt ad ſenatum, cum M. Regulus a Carthaginienſibus dimiſſus eſt ea condicione, ut ipſe rediret, niſi captiui Carthaginienſes captiuis Romanis commutarentur. ATQVE *hactenus* } Cum philoſophi theſim diſputant, in alienam poſſeſſionem non irruunt, (ut ante diximus) ſed ſuo & proprio patrimonio utuntur: Craſſi autem allegoria hanc habet ſententiam: Philoſophi dicunt quaeſtionem ad ſe pertinere, non totam quidem quaeſtionis doctrinam proponentes, ſed primam & ſummam tantum diuiſionem, inſtar eorum, qui, cum de fundo aliquo aut ſilua litigant, in rem praeſentem eunt, & in iudicium ramum aliquem aut ſurculum afferunt, qui repraeſentet uniuerſum fundum aut ſiluam, itaque in parte tamquam in toto rem uindicant. NAM *illud alterum* } Academici quaeſtionem finitam obtinent. Nam Philo Academicus philoſophus eam in ſcholis exercet, ſed eam ipſam obtinent lacinia, ideſt leuiter: neque tam accurate diſputant, quam ipſi oratores in foro. Metaphora ſumpta eſt ab his, qui ueſtem aliquam extrema tantum parte retinent. OMNIS *igitur* } Theſis, & hypotheſis communes habent ambigendi ſpecies: utraque enim ad cognitionem, uel ad actionem refertur. Atque haec partitio fluxit ex antiqua partitione artium in duo genera, θεωρητικὸν, & πρακτικὸν. haec igitur, quae ab Academicis de quaeſtione praetermiſſa sũt, Craſſus per ſubiectas ſpecies, uia, & ordine explicat. VIRTVS } Quaeſtio θεωρητικὴ eſt, Sitne uirtus per ſe expetenda, an propter aliquam utilitatem? Cicero lib. 3. de Finibus, & lib. 2. de legibus ait uirtutem per ſe, & propter ſe expetendã eſſe, detractis omnibus emolumentis, quia nihil ſit uirtute melius, aut pulchrius. SIT NE *ſapienti* } Quaeſtio πρακτικὴ eſt, Sitne ſapienti capeſſenda reſp. Plato lib. 1. de Republica ait philoſophum metu poenae cogi ad capeſſendam remp. ne improborum hominum dominationi ſubiiciatur, (quae quidem poena eſt maxima) hunc uero nec pecunia duci, nec honore, cum nec auarus ſit, nec ambitioſus. Libro autem ſeptimo (ait) philoſophos ad capeſſendam remp. cogendos eſſe, & uiciſſim ab actione rerum ad cognitionem reuocandos. SIT NE *in humano* } Sapientia perfecta in humano genere nulla eſt, mediocris & adumbrata aliqua eſt, quo modo dicimus in Graecia fuiſſe ſeptem ſapientes, & Romae Catonem, aut Laelium. Lege Ciceronem libro 3. de Officiis. QVID *ſit ſapientia.* } Sapientia (ut ait Cic. lib. 2. de Offic.) eſt diuinarum & humanarum rerum, cauſſarumq. quibus hae res conſtant, cognitio & ſcientia. SIT NE *aliquando* } Quemadmodum medicus (ait Plato lib. 2. de Republ.) aegrotis, ſic philoſophus ciuibus ſuis ſalutis cauſſa mentiri poteſt, ut ſi furore aliquo aut inſcitia flagitium aggrediantur. Idem lib. 3. de Rep. ſcribit licere gubernatoribus reip. mentiri uel hoſtium, uel ciuium cauſſa, ad communem utilitatem ciuitatis, reliquis uero non licere. NATVRA NE *ſit* } Cicero lib. 1. de Legibus diſputat ius natura conſtare, & a natura petendum eſſe, ideſt, a recta ratione, quae in animis noſtris impreſſa eſt, iubens recta, prohibenſq. contraria. QVOD *ſit initium* } Initium rerump. fuit domus, exinde uicus, poſtremo ciuitas, ut docet Ariſtoteles lib. 1. de Rep. CVR *doctiſſimi* } Homines doctiſſimi de maximis rebus in philoſophia diſſentiunt, quia ueritas in profundo demerſa iacet, & opinionibus tenetur, non certa ſcientia, ut Cicero docet in Academicis. NVM *interire* } Sine conſuetudine, & longo uſu uirtus paratur, ut cenſet Ariſtoteles: ea poteſt deſuetudine amitti, ſiue diuina gratia hominibus datur (ut uult Plato) ea ſublata, uirtus quoque ipſa tollitur. IN NE *ſit ius,* } Ariſtoteles lib. 3. de Repub. ciuium partem maximam definit non numero, ſed uirtute, cui quod utile eſt, id ius eſt. AEQVVM NE *ſit* } Socrates in Gorgia, & Critone negat iuſtum eſſe iniurias ulciſci, ne tuas quidem, quod praeceptum uere Chriſtianum eſt. EXPLICATIS *igitur* } Craſſus a doctrina quaeſtionis relabitur ad ſuum inſtitutum, & exercitationem locorum communium commendat ad copiam, & ornatum orationis. PENSVMQVE } Alludit ad ancillas, quae penſa a matronis accepta ut lanae, uel lini manipulos interdum intermittunt, ut aliud agant, poſteaq. redeunt ad muneris ſui perfunctionem: qua ſimilitudine penſum Craſſi dicitur, munus ipſum dicendi de elocutione, quod paulliſper intermiſit, ut explicaret doctrinam quaeſtionis: Craſſus igitur redit ad praeceptum reuocandae quaeſtionis finitae ad infinitam, quod item poſitum eſt lib. 2. de Oratore, & in Partitionibus oratoriis, & in Oratore perfecto. ORNATISSIMAE *ſunt* } Forenſis, & politicus orator adiuuatur quidem a philoſo-

phia,

phia, quia (ut recte ait Crassus lib. 1.) neque sine multa pertractatione omnium rerumpub. neque sine legum moris, iuris, scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, ac perite potest: non tamen sequitur eam esse propriam oratoris possessionem, aut philosophum, cum de moribus, aut de rep. aut de natura, & rebus occulus praecipit, in alienam possessionem inuolare, sed in suo potius regno, & patrimonio consistere. NOSTRA *est enim* } Caduca possessio est, quae a uero domino excidit, aut morte, aut alio quouis modo, & incidit in eum, qui minime sperabat, ut in principem, uel fiscum, in agnatos, in secundos heredes, in alterum legatarium, in coheredem iure accrescendi, in usurpatorem. VT *ille in Gorgia* } Socrates in Gorgia Platonis, iure & merito cauillatur, & irridet oratores sui temporis, qui in foro iustitiam non exercerent, sed specie iustitiae summam iniustitiam. QVAE *quoniam* } Crassus tandem concludit praecipua digressionis huius tam longae capita, Quod philosophia sit oratorum, Quod & cito, & celeriter ab oratoribus percipienda sit, Quod ornatus sit in rebus, & uerbis, Quod eloquentia in locis communibus exercenda sit. sed in primo illo capite uidetur iniuriam facere philosophis, a quibus ait oratorem rerum scientia spoliatum esse: nihil enim philosophi oratoribus furati sunt, sed id, quod suum esset, conseruarunt: in altero recte admonet, ut orator politicus cito philosophiam discat: neque enim ad eam potest penitus adhaerescere, & ciuiles caussas agere, quae totum hominem requirunt. De tertio diximus, rhetoricum ornatum non esse in rebus, sed in uerbis. Quod uero ad quartum attinet, disputatio locorum communium dialectica facultate maxime innititur. Summa igitur digressionis est, oratorem ciuilium caussarum non modo uerbis eloquentem, & ornatum, sed multo magis rerum scientia eruditum esse oportere.

PAVLLVS. MANVTIVS. ATQVE *hactenus loquuntur* } Ciuilem omnem orationem in duo genera, unum temporibus, locis, reis definitum, alterum infinitum, Peripatetici, & Academici diuidebant. eam diuisionem, non modo cum loquerentur, uerum etiam cum instituerent, ostendebant. Hic dissentire cogor a uiro docto, beneq. de litteris merito: qui putat uerbum, Rhetores, desiderari, ita legens id, quod sequitur: Rhetores etiam hoc instituendo diuisione utuntur. non enim hanc diuisionem Cicero, hactenus tributam Peripateticis, & Academicis philosophis, rursus eandem rhetoribus assignat: sed ait, eosdem philosophos, qua diuisione uterentur in sermone, eadem instituendo uti solere. id ex ijs quoque uerbis intelligitur. Atque hactenus loquuntur. transit enim ab eorum communi sermone ad institutionem; ut exercitationem disserendi in utramque partem, quae apud antiquos oratorum fuerat, Peripateticorum, & Academicorum propriam esse demonstret. nam, quo modo, a rhetoribus obtineri genus illud, quod est temporibus, locis, reis definitum, Crassus potest dicere; cum supra rhetores non modo improbauerit, quos negauit docere quidquam posse, nisi ut adolescentes auderent; uerum etiam urbe eiectos a se censore ostenderit? itaque uerbum, instituendo, non uideo qui referri ad rhetores possit, qui nulli tunc in urbe erant. Praeterea, qui potest haec instituentium rhetorum esse diuisio; cum supra dictum sit, hanc exercitationem, oratoribus ereptam, duarum philosophiarum esse propriam? ut nullae iam rhetorum partes in hac facultate uideantur esse. quo spectat illud quoque. item supra: Quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo & litigioso praediolo relicti sumus; & aliorum patroni nostra tenere, tueriq. non potuimus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Et infra: Sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, a quibus expilati sumus. Quare nihil omnino haec institutio, & exercitatio ad rhetores pertinet. nam, si de possessione pulsi sunt, & suum patrimonium amiserunt; quo modo instituunt? Sed, uidere mihi uideor, quid erroris caussam attulerit homini certe ingenioso, & diligenti. notauerat illud, Recuperare amissam possessionem: quod ad philosophos non attinere, qui possessionem nullam amiserant, intelligebat: in rhetores, quorum ius, & patrimonium philosophi occupauerant, optime cadere uidebatur. Verum ego contra sic arguo. Si rhetor, & orator, non idem est; quod uideri potest; cum alter instituat priuata diligentia, alter in foro caussas agat: non potest illud, de recuperanda possessione amissa, ad rhetores pertinere: non enim ipsi, sed oratores damnum illud fecerant. sin confunduntur interdum, quia finitimi sunt, & actione potius, quam scientia, dissimiles: cum subiungitur, alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt? quibus uerbis manifeste distinguitur a rhetore orator. nam, si de rhetoribus Cicero loqueretur, non dixisset, Et oratoris esse dicunt: sed, Et suum esse dicunt. Iam illa, quae sequuntur: Neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: aptius conferuntur in philosophos, quam in rhetores: ut accusentur ij, qui in alienum patrimonium irruperant. itaque subiungitur: Vt praeteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri. nam, Attentatum, eos indicat, qui alienam possessionem inuaserunt, non eos, qui uersarentur in sua. Hoc igitur dicit Cicero, uel Crassus a Cicerone inductus: Etiam hac diuisione instituendo utuntur Peripatetici, & Academici, sed ita, ut alienam usurpare possessionem uideantur: quod qui faciunt, surculum defringunt: sic isti, non utramque diuisionis partem copiose tractant, sed unam quasi lacinia obtinent, alteram uix attingunt. non imitantur igitur eos, qui recuperare amissam possessionem iure, aut iudicio, ui denique conantur; sed eos potius, qui alienam inuadunt. nam, qui recuperare amissam uolunt, non surculum defringunt, sed totam occupant uel iure, uel iudicio, uel ui denique: qui uero alienam usurpare, surculum tantum defringunt, ut aliquid sibi esse iuris in ea simulent. quo de genere formulae tunc exstabant in iure ciuili. Perspicuum iam existimo, quae sit Ciceronis sententia. locum etiam emendauimus, & pro, Vt denique, Vi denique, reposuimus, contra omnes & scriptos, & impressos libros. in quo, non uereor, ne mihi non assentiantur non modo iuris periti, sed quicumque etiam paullo sollertius litteras colunt. iure enim, iudicio, ui posses-

fio recuperatur. ATQVE *id ipsum lacinia*] his uerbis significat, Academicos ne illud quidem genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, plane complexos esse, sed, quasi apprehensum lacinia, quae, Festo teste, uestimenti pars est, obtinere. sequitur enim: Nunc apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam caussarum cognitio, exercitatioq. celebratur. Et illud, Etiam harum iam caussarum cognitio ad laciniam spectat. uersari enim Philonem in aliena facultate, demonstratur. &c, lacinia aliquem tenere, est, inuitum & fugientem tenere. Plautus in Asinaria, actu 3. Lacrymantem lacinia tenet lacrymans.

CICERO

Hic Catulus, dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam, Crasse, complexus es; quantisq. ex angustijs oratorem educere ausus es, & maiorum suorum regno collocare. namque illos ueteres doctores auctoresq. dicendi nullum genus disputationis a se alienum putasse accepimus, semperq. esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helaeus, Hippias, cum Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum gloriatus est, cunctis paene audiente Graecia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes, quibus liberales doctrinae, atque ingenuae continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quae de hominum moribus; quae de rebuspublicis dicerentur; sed anulum: quem haberet, pallium, quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de praeclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio, quid de Trasymacho, Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit, philosopho succubuit orator; qui aut non est uictus umquam a Socrate, neque sermo ille Platoni uerus est; aut, si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quaecumque in disceptationem, quaestionemq. uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq. princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire; cui tantus honos habitus est a Graecia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq. praeterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis, oratorisq. nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Graecis uituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs paene omnibus, uel orbis terrae procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum, cognitionemq. comprehenderis, eamq. omnem cum eius, qui consilio, & oratione in ciuitate ualeat, scientia, atque exercitatione sociaris; illi, nati in litteris, ardentesq. his studijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium deminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno; num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria uellent, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium: Manium uero Manilium nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim, & ita ambulantes, & in solio sedentes, domi sic adibatur, non solum ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris, haec Ti. Coruncanij, haec proaui generi mei Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia: qui omnes pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis, atque humanis rebus referretur: ijdemq. & in senatu, & apud populum, & in caussis amicorum, & domi, & militiae consilium suum, fidemq. praestabant. quid enim M. Catoni; praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduenticiam, defuit? num, quia ius ciuile didicerat, caussas non dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & praestitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disci ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem; quae sane nunc quidem obsoleuerunt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi, nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium,

artium, denique uirtutum ipsarum societatem, cognationemq. non norunt. Sed, ut ad Graecos referam orationem; (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam, ut uirtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes, praeter Milesium Thalem, ciuitatibus suis praefuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris, doctrinaq. praestaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriae, seuerus tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitasse dixerunt; tantamq. in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. at hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. itaque hic doctrina, consilio, eloquentia, excellens, quadraginta annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, non ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque cum idem ille, non linguae solum, uerum etiam animi, ac uirtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliis ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimum uirum Timotheum, Cononis, praestantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemq. doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum uirum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaus Archytam Tarentinum? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiae Graeciam, quae quondam Magna uocitata est? equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quae essent homine erudito dignae, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronunciandum ualuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia praestitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quod ipse suas disputationes a caussis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinae suae, uersumq. quondam Philoctetae paullo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumq. cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum; qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, a quo eodem ille & agendi acciperet praecepta, & eloquendi. Nunc siue qui uolet eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq. tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiae, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. sin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus; docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quae quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Haec cum Crassus dixisset; parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quam tibi erat tributum a nobis, ac denunciatum. sed certe hae partes fuerunt tuae, de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus, atque in quattuor partes omnem orationis laudem descripseras; cumq. de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueq. dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam aestus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu paene omnium abstraxit: omnemq. rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod saepe potuisti, ut non necesse sit consumere aetatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit, sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites uias, rationesq. & pro omnibus, et contra omnia disputandi percepero. Tum Caesar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commouit, quod eam negasti, qui non cito quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quae tu uerbis ad caelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero. uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium, & communium uulgaris haec cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio; quae tum denique, cum caussa aliqua, quae a me dicenda est, desiderat, quaero. quamobrem, nisi forte es-

iam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quae ad ipsius orationis laudem, splendoremq. pertinent: quae ego ex te audire nolui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

EXPLANATIO

HIC *Catulus*, } Catulus cum admiratione sententiam, & orationem Crassi approbat exemplis Atheniensium Sophistarum, qui cum eloquentia iunctam philosophiam profitebantur, ut Hippias Eleus, Prodicus Chius, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Gorgias Leontinus. ELEVS *Hippias*, } Hic locus translatus est ex Hippia minore, ubi Socrates Hippiam sic alloquitur: Σω. ἴθι δὴ, ὦ ἱππία, ἄθρησον οὑτωσὶ ἐπισκέψαι κατὰ πασῶν ἐπιστημῶν, εἴ που ἔστιν ἄλλως ἔχον, ἢ οὕτως· πάντως δὲ πλείστας τέχνας πάντων σοφώτατος εἶ ἀνθρώπων ὡς ἐγώ ποτέ σου ἤκουον μεγαλαυχουμένου, πολλὴν σοφίαν καὶ ζηλωτὴν σαυτοῦ διεξιόντος ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ ταῖς τραπέζαις. ἔφησθα δὲ ἀφικέσθαι ποτὲ εἰς ὀλυμπίαν, ἃ εἶχες περὶ τὸ σῶμα ἅπαντα σαυτοῦ ἔργα ἔχων. πρῶτον μὲν δακτύλιον, ἐντεῦθεν γὰρ ἤρχου, ὃν εἶχες, σαυτοῦ ἔχειν ἔργον, ὡς ἐπιστάμενος δακτυλίους γλύφειν, καὶ ἄλλην σφραγῖδα σὸν ἔργον, καὶ στλεγγίδα, καὶ λήκυθον, ἃ αὐτὸς εἰργάσω. ἔπειτα ὑποδήματα ἃ εἶχες, ἔφησθα αὐτὸς σκυτοτομῆσαι, καὶ τὸ ἱμάτιον ὑφῆναι, καὶ τὸν χιτωνίσκον. καὶ ὅ γε πᾶσιν ἔδοξεν ἀτοπώτατον, καὶ σοφίας πλείστης ἐπίδειγμα, ἐπειδὴ τὴν ζώνην ἔφησθα τοῦ χιτωνίσκου, ἣν εἶχες, εἶναι μὲν οἷαι αἱ Περσικαὶ τῶν πολυτελῶν, ταύτην δὲ αὐτὸς πλέξαι. πρὸς δὲ τούτοις ποιήματα ἔχων ἐλθεῖν, καὶ ἔπη, καὶ τραγῳδίας, καὶ διθυράμβους, καὶ καταλογάδην πολλοὺς λόγους, καὶ παντοδαποὺς συγκειμένους, καὶ περὶ τῶν τεχνῶν δὴ ὧν ἄρτι ἐγὼ ἔλεγον, ἐπιστήμων ἀφικέσθαι διαφερόντως τῶν ἄλλων, καὶ περὶ ῥυθμῶν, καὶ ἁρμονιῶν, καὶ γραμμάτων ὀρθότητος, καὶ ἄλλα ἔτι πρὸς τούτοις πάνυ πολλά, ὡς ἐγὼ δοκῶ μνημονεύειν· καίτοι τό γε μνημονικὸν ἐπελαθόμην σου ὡς ἔοικε τέχνημα, ἐν ᾧ σὺ οἴει λαμπρότατος εἶναι. οἶμαι δὲ καὶ ἄλλα πάμπολλα ἐπιλελῆσθαι. Id est, Age sane (o Hippia) considera sic per omnes scientias, utrum aliter sit, an ita. Nam ceteros homines scientia multarum artium uincis, quemadmodum te ipsum de uaria, & maxime expetenda sapientia gloriantem aliquando audiui, cum tu disputares in foro inter mensas. Dicebas te quondam Olympiam uenisse, & omnia corporis ornamenta, quae gestabas, manibus tuis confecisse: ac primum quidem anulum, quem habebas, (hinc enim exorsus es) tuum esse opus: quasi sculpendi peritus esse, & sigillum aliud tuum opus, & strigilem, & lecythum, quae tu ipse feceras: deinde calceos, quibus indutus esses, dicebas te contexuisse, & palliolum: & hoc quidem uisum est omnibus maxime admirabile, & singularis sapientiae tuae iudicium, cum zonam pallioli, quam gestabas, diceres esse Persicis sumptuosis, & pretiosis similem, & hanc certe abs te concinnatam. Praeterea autem te poemata scire, & epicos uersus, & tragoedias, & dithyrambos, & multas, uariasq. orationes liberioribus numeris solutas, teq. eundem in artibus, & disciplinis, de quibus paullo ante dicebã, ceteris hominibus antecellere, & in rhythmis, & in musicis concentibus, & in recta ratione litterarum, & in plerisque aliis eiusdem generis, quemadmodum mihi recte meminisse uideor: at uero memoriae tuae artificium paene oblitus eram, in quo mihi uideris esse clarissimus. arbitror etiam me multa alia praeteriisse. LEONTINVS *Gorgias*, } Socrates Gorgiam in definitione rhetoricae reprehendit, quod artem ipsam, quam profitetur, definire nesciat: primum enim ait esse artem sermonum, deinde eorum sermonum, qui dicendi facultatem praestant, tum addit in maximis, & optimis rebus: quae omnia Gorgias a Socrate cogitur fateri, cum aliis artibus esse communia, neque rhetoricae artis propria. Postremo ipse rhetoricam definit artem persuasionis de iustis rebus, & iniustis ad fidem, non ad scientiã, ut hoc genere orator indoctus apud indoctam plebem sit uel doctissimos artifices superaturus; & ualde metuendum sit, ne rhetorica facultate abutatur: interim tamen Gorgias fatetur oratorem iusta scire, & iustum esse. hac igitur repugnantia constrictus Gorgias, quod oratorem iustum esse dicat, & metuendum tamen esse, ne sua facultate abutatur, erubescit, & Socrati in disputatione cedit, cuius sermonem Polus iuuenis excipit. CVI *tantus honos* } Pausanias, & Plinius non ita narrant Graeciam Gorgiae, sed ipsum Gorgiam, cum esset ditissimus, sibi Delphis statuam posuisse: nec uero inter se omnino consentiunt, quia Pausanias inauratam, Plinius auream statuam fuisse scribit. Inauratam statuam (ait ille lib. 10.) Gorgias Leontinus sibi dedicauit, quae & ipsum Gorgiam refert. Hominum primus (ait Plinius cap. 4. lib. 3.) & auream statuam, & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit 70, circiter olympiade: tantus erat docendae oratoriae artis quaestus. QVO *quidem magis* } Hic Cicero se tacite Graecis anteponit in persona Crassi: & utitur comparatione rerum dissimilium: Crassus quamuis in lingua Graeca non natus, & ciuilibus negotiis occupatus, tamen maximam rerum scientiam consecutus est: Graeci uero nati in litteris, & otio abundantes, hanc rerum scientiam amiserunt. TVM *Crassus*, } Crassus antiquam in singulis artibus partium coniunctionem Graecis, & domesticis exemplis approbat, ut inductione similium exemplorum similiter concludat artes sapiẽtiae, & eloquentiae coniungendas esse. Vt olim medicina non erat uariis hominum studiis distracta, neque Geometria, neque Musica, neque Grammatica, neque item ciuilis scientia: sic philosophiae & eloquentiae unũ & idem erat studium, nec alius philosophiae, alius eloquẽtiae operam dabat: quasi sapientia & eloquẽtia olim una & eadem ars fuerit, aut esse potuerit: nos quidem saepe monuimus eas in humana uita usu quidem coniungi debere, ut quae sapienter cogitamus, ornate dicamus, praeceptis uero confundi, & permisceri non debere: & tam absurdum esse, si quis in rhetoricis libris de uirtute praecipiat, quam si de figuris, & dimensionibus mathematicis. CVM *esset Hippocrates* } Hippocrates Cous Heraclidae filius uniuersam medicinam docuit, & exercuit, neque separatim in uno genere curationis elaborauit, ut postea plerique fecerunt, quorum alii

morbos internos, alij ulcera externa, alij dolorem oculorum curabant, sed omnia, quae essent in natura hominis, & in omnibus medicinae partibus percalluit: nec ullum remedij genus inexpertum, atque intactum reliquit. NVM *Geometriam* } Euclides Megarensis, Socratis fuit discipulus, a quo Plato Geometriam didicit: Archimedes Syracusanus in Geometria, & fabricandis machinis diuinus fuit, nec umquam parem habuit, de cuius ingenio, & laude multa scribit Plutarchus in uita Marcelli. NVM *musicam* } Nicias apud Platonem in Lachete, laudat Damonem Agathoclis discipulum, musicae praeceptorem, hominem prae ceteris urbanum, & uersatum non solum in musica, sed etiam in reliquis disciplinis: Aristoxenus ob excellentiam artis suae musicus est cognominatus. NVM *ipsas litteras* } Aristophanes Byzantius Grammaticus, (ut ait Suidas) discipulus Callimachi, & Zenodoti, & cuiusdam Dionysij, floruit olympiade circiter 41. Callimachus Cyreneus, discipulus Hermocratis, uaria poemata scripsit: de quorum nominibus lege Suidam. EQVIDEM *saepe* } Crassus inserit Graecis hominibus sex principes Romanos, Sextum Aelium, M. Manlium, P. Crassum, T. Coruncanium, P. Scipionem, M. Catonem, qui sapientia, quanta potuit esse Romae illis temporibus, floruerunt. Sextus Aelius Paetus composuit librum de iure ciuili, qui inscriptus erat Tripertita, isq. habitus est sapiens, de quo sic Ennius,

Egregie cordatus homo catus Aelius Sextus.

M. VERO *Manilium* } M. Manilius Torquatus tres libros de iure ciuili reliquit, & ius ciuile fundauit, fuitq. temporibus illis quasi oraculum ciuitatis. HAEC *fuit P. Crassi* } Hic P. Crassus quinque praecipuis rebus excelluisse dicitur, quod ditissimus esset, quod eloquentissimus, quod nobilissimus, quod iurisconsultissimus, quod pontifex maximus. T. CORVNCANI, } T. Coruncanus, pontifex maximus, primus ius ciuile Romae professus est, & eloquentiam cum sapientia coniunxit. SCIPIONIS } P. Scipio Nasica numeratur a Pomponio inter iureconsultos ueteres: atque hic fortasse Scipio est, quem Crassus ait fuisse proauum generi sui Scipionis, de quo diximus in prooemio huius libri. M. CATONI } Plutarchus scribit M. Porcium Catonem, cum admodum adolescens sub Fabio Maximo militaret, Nearcho Pythagoreo philosopho familiariter usum fuisse, ex quo multa philosophiae praecepta percepit: eundem uero Graecas litteras sero didicisse, & in summa senectute, cum Graecos libros euolueret, breues commentariolos ex Thucydide, plures ex Demosthene confecisse, a quibus in agendis caussis magnopere iuuabatur. Graeca igitur, & transmarina litterarum scientia Catoni defuit praeterquam in senectute. NEMO *apud populum* } Plinius de Catone ita scribit, Primus Porciae gentis tres summas in homine res praestitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator. DENIQVE *nihil* } Scripsit Cato origines urbium Italicarum, & multas orationes, & opus de agricultura. NVNC *contra* } Crassus opponit per dissimilitudinem sex illis Romanis inertiam, & inscitiam hominum sui temporis, qui sine rerum scientia ad rempublicam, & ad ciuiles caussas accedunt. SED, *ut ad Graecos* } Exempla proxima deinceps docebunt apud ueteres Graecos summam fuisse coniunctionem sapientiae, & eloquentiae. HI *omnes* } Solon praefuit Atheniensibus, Periander Corinthijs, Cleobulus Lydijs, Chilon Lacedaemonijs, Bias Prienensibus, Pittacus Mitylenaeis. Thales autem Milesius, qui numeratur inter Graeciae sapientes, solus uitam priuatam egit. QVOS *doctior* } Pisistratus Aristophani Grammatico mandauit, ut libros Homeri redigeret in ordinem, & in eas, quas nunc legimus, ῥαψῳδίας distingueret. Pisistratus igitur, quia iussu eius facta est haec Homerica librorum distinctio, auctor esse dicitur. NON *fuit ille* } Pisistratus Atheniensis non fuit ciuibus suis utilis, quia tyrannidem ter occupauit, ut scribit Herodotus: sed tamen doctrina, & eloquentia floruit, & a quibusdam ponitur inter sapientes Graeciae: Plutarchus scribit in eo fuisse uocis suauitatem, & uolubilitatem, celeritatemq. linguae. QVID *Pericles?* } Pericles primum in republica uideri uoluit popularis, ut sibi potentiam compararet aduersus Cimonem: sed, confirmata auctoritate, multa contra mollem, & dissolutam uitam populi Atheniensis saepe dixit. Lege Plutarchum in uita Periclis. CVIVS *in labris* } Cratinus, Teleclides, & Eupolis, ueteres comici saepe inuehebantur in Periclem, sed tamen Eupolis cum ei malediceret, non potuit interdum non bene dicere: scripsit enim in labris Periclis πειθὼ habitare, quam Ennius suadam, alij leporem interpretantur. AD *clepsydram* } In uerbo, Latrare metaphora nota est a canibus, & significat inepte clamare, & uociferari. Sic Cicero in Bruto, Latrant quidam oratores, non loquuntur. Ad clepsydram autem iubebat rhetor discipulos suos declamare, id est, praescribebat eis certum tempus, quod clepsydra definiebatur. CLAZOMENIVS } Pericles ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis, abstrusisq. rebus ad caussas forenses, popularesq. traduxerat: hunc Socrates in Phaedro ceteris oratoribus praestitisse ait, quod eloquentia rerum scientia cumulasset. QVID *Critias?* } Critias unus fuit ex triginta tyrannis: Alcibiadem uero impietatis accusatum, damnatumq. Athenienses uelut impium, & nefandum hominem absentem execrati sunt. Lege Plutarchum. QVIS *Dionem* } Dion Syracusanus suasu Platonis iuniorem Dionysium tyrannum regno expulit, & patriam suam in libertatem uindicauit. TIMOTHEVM } Timotheus Atheniensis (ut ait Plutarchus in uita Sullae) adeo bellica laude, & felicitate praestitit, ut pictores fortunam ei assidentem pingerent, & urbes retibus inclusas porrigentem: quod tamen ille iniquo animo ferebat, nec fortunae, sed uirtuti res a se gestas adscribi uolebat. Hic, cum belli laude non inferior fuisset, quam Conon pater, ad eam laudem, doctrinae & ingenij gloriam adiecit, ut ait Cicero 1. Offic. EPAMINVNDAM, } Epaminundas Thebanus philosophiae studio longe modestior, quam ceteris rebus factus est, ut ait Plutarchus in uita Pelopidae: in eo uirtutes imperatoriae elucebant, scientiae militaris, fortitudo, comitas, modestia, auctoritas: itaque summus unus totius Graeciae habitus est. AVT *Xenophon* } Xenophon non tantummodo Agesilaum instituit regem Lacedaemoniorũ, sed etiã librum de laudibus eius composuit, unde Plutarc. magna ex parte transtulit historiam suã de Agesilao.

Avt *Philolaum* } Diogenes Laertius Philolaum Crotoniatam inter discipulos Architae ponit, cuius librum de rebus physicis editum Plato, cum in Siciliam uenisset ad Dionysium, emisse dicitur quadraginta minis, atque exinde Timaeum transcripsisse. Pythagoras } Pythagoras Samius, cum uideret patriam suam a Polycrate tyranno occupari, in eam partem Italiae uenit, quae est uersus Siciliam circa Metapontum,& cum trecentis fere discipulis clarus habitus est, qui adeo praeclare rempublicam administrarunt, ut merito ἀριστοκρατία uideretur. Lege Laertium. Aristoteles } Idem scribit Cicero Tusculana 1. Aristoteles uir summo ingenio, scientiae copia cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam coepit adolescentes docere,& prudentiam cum eloquentia iungere: Isocrates uero non tam rerum ciuilium scientiam docebat, quam rationem quandam ornate, & numerose dicendi, qua de caussa Crassus inanem sermonis elegantiam appellat, id est, sine rerum scientia: neque tamen iure Isocrates reprehendi potest, quia praecipua eius professio erat in rhetorica elocutione, & actione. Versvmq. *quendam* } Citatur Graecus uersus a Quinctiliano capite 1. lib. 3. Laertius autem refert usurpatum fuisse de Xenocrate, qui tum academiam Platonis tenebat. Cum enim Aristoteles post longam deambulationem discipulos in schola frequentes adesse uidebat, sedens usurpabat hunc uersiculum,

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ξενοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe tacere, & Xenocratem pati dicere.

Neqve *uero* } Philippus Macedonum rex (ut ait Plutarchus) scholam, & gymnasium in Nymphaeo circa Miezam opidum constituit, ubi ad nostram usque aetatem Aristotelis sedes marmoreae, & umbracula,& ambulationes uisuntur: a quo Aristotele Alexander non tantum ethicam, & politicam, sed etiam occultam, & magis arduam disciplinam percepit in contemplatione rerum positam, quae quidem in uulgus non proferebatur: Item Iliadem Homeri, & multa alia poemata Aristotele interprete perdidicit. Hvnc *sine qui uolet,* } Neutro modo recte nominabitur, uel orator a copia rerum, uel philosophus ab elegantia sermonis: sed, qui utramque uirtutem adeptus fuerit, utroque nomine poterit appellari, alia tamen, atque alia ratione, ut philosophus a scientia rerum philosophicarum, orator ab ornatu orationis: nec enim hoc probari potest, ut, si quis philosophus sit, idemq. orator, propterea facultas utriusque artis una, & eadem appellatione indifferenter exprimatur. Haec *cum Crassus* } Hactenus Crassus digressus est: Cotta attentus auditor ad extremum digressionem confert in epilogum duabus (ut opinor) de caussis, & ut intelligatur quamobrem Crassus tam longa digressione usus sit,& ut capita digressionis facilius animo,& memoriae subijciantur. Repente *se* } Allegorica similitudo sumitur a nautis, qui,cum e portu soluunt, plerumque aestu quodam uentorum,& tempestate a terra procul in mare abripiuntur: ita Crassus,cum de ornatu orationis dicere instituisset, repente aestu quodam ingenij in disputationem de philosophia delatus est. Sed *etiam si est* } Metaphora est a rebus spissis & densis,in quas oculus penetrare non possit:& hoc Cotta significat, si difficilis esset Academicorum philosophia, se tamen uelle eam percipere. Tvm *Caesar,* } Caesar repetit dictum illud Crassi: Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, numquam omnino possit perdiscere. Hic *Sulpicius,* } Sulpicius simulat se philosophiam contemnere, ut Crassum reuocet ad institutum munus de praeceptis ornatae, & aptae orationis. Hic igitur reditus est a laude philosophiae ad reliquas duas elocutionis uirtutes, ornatum,& decorum.

PAVLLVS. MANVTIVS.. P. Crassi, *illius ueteris* } non est hic P. Crassus, qui nominatur in prooemio libri 3. ut quidam scripsere. nam ille, mortuo L. Crasso, est interfectus: ut ipse locus indicat: hic autem L. Crassum aetate plurimum antecessit: itaque addit Cicero, Illius ueteris: ut eum distinguat a posteriore P. Crasso, qui & ipse pontifex max. fuit. duos enim inuenio P. Crassos, utrumque pontificem max. prior consul fuit cum Scipione Africano maiore anno urbis 548. ut est in fastis Capitolinis. pontifex max. a Liuio nominatur lib. 25. & 27. & 28. Cognomen Diuitis ei tribuunt lapides Capitolini: quod neque Liuij, neque cuiusquam testimonio comprobatur. & fortasse alterius P. Crassi, qui & ipse pontifex max. post aliquot annos fuit, cognomen. deceptus est is, qui fastos composuit. nam Cicero cum de priore Crasso loquitur, addit, Illius ueteris: cum de posteriore, Illum Diuitem. uide lib. 1. posterior autem Mucianus dictus est, de quo in libro de Senectute mentio fit, quod ex gente Mucia transisset in Liciniam, adoptatus fortasse a superiore P. Crasso, uel eius filio. Proavi *generi mei Scipionis.* } Qui errarunt in P. Crassi notitia, ut proxime ostendi, ijdem in hoc Scipione turpiter lapsi sunt, arbitrati hunc esse Scipionem Africanum. quasi uero Africanum pontificem max. fuisse quisquam scripserit: (nam hic de tribus pontificibus est sermo) aut hic Scipio, Crassi gener, ab Africano originem ducere potuerit: est enim hic pater eius Scipionis, qui socer fuit Pompeij Magni: ut in Bruto, & in Dione lib. 40. plane cognoscitur. eius pater fuit Scipio ille, de quo in Bruto. auus autem is, qui Ti. Gracchum pontifex max. occidit, de quo alibi proauus Scipio Nasica Corculum. & ipse pontifex max. quem Crassus hic significat. Eundem pontificem max. Cato Maior nominat in libro de Senectute, his uerbis: De P. Licinij Crassi,& pontificij, & ciuilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pont. max. factus est. Pythagorevs *ille Lysis* } alij legunt, Lysias, rati hunc esse Lysiam oratorem. cui Cicero supra, subtilitatem tribuit, decepti fortasse consensu ueterum librorum. nam in omnibus, quos uidi, legitur Lysias. ego tamen, adductus historiae testimonio, non dubitaui, Lysias delere, & Lysis, reponere in nostris libris. nam Lysias orator Athenis uixit,& oratoria laude, non philosophia, praestitit. Thebanum autem Epaminondam Cicero in Bruto doctum quidem hominem indicat fuisse, eloquentiam tamen ei non tribuit. quo uidetur non ab oratore Lysia, sed a philosopho Lyside, Pythagorae discipulo, eruditus. idq. plane docet Dio Chrysostomus in oratione, quae inscribitur, παραίτησις ἀρχῆς ἐν βουλῇ, sic enim de Epaminonda: ὃς οὐκ ἀπὸ ταυτομάτου

τομάτου τοσοῦτον ἴσχυσεν ἐν τοῖς ἕλλησι, καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐποίησεν, ὥστε καταλῦσαι Λακεδαιμονίους, τοσοῦτον χρόνον ἄρχοντας, ἀλλὰ Λυσίδι ὁμιλήσας, τῷ Πυθαγόρου μαθητῇ. Patet igitur, & Epaminondae magistrum, & Pythagorae discipulum Lysidem fuisse. accedit locus Ciceronis, lib. 1. off. Thebanum, inquit, Epaminōdam, Lysis Pythagoreus, Syracusium Dionem Plato erudiit. Eiusdem Lysidis exstat ad Hipparchum epistola, edita cum iis, quas ante me genitum e tenebris in lucem protulit Aldus pater meus.

CICERO

TVm Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea dumtaxat, quae mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores sunt harum sane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est; alius, qui ex continuatis, coniunctisq. constat. Ergo utemur uerbis aut iis, quae propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, paene una nata cum rebus ipsis; aut iis, quae transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quae nouamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obsoleta fugiat, lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in qua consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. etiā hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in qua non magna laus est, uitare uitium: (quamquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum: sed, quid ipse aedificet orator, et in quo adiungat artem, id esse a nobis quaerendum, atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatū, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iamdiu intermissa; quae sunt licentiae liberiora, quā nostrae: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Coelius, Qua tempestate Poenus in Italiam uenit: nec, prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, Non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior, atque antiquior oratio saepe uideri solet. Nouantur autem uerba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut haec:

,, Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

,, Num non uis huius me uersutiloquas malitias?

uidetis enim &, uersutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta esse uerba, non nata: uel saepe sine coniunctione uerba nouantur; ut ille,

,, Sensus deserens indigenitalis; ut,

,, Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet; quem necessitas genuit, inopia coacta, & angustiis, post autem delectatio, iucunditasq. celebrauit. nam, ut uestis frigoris depellendi caussa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic uerbi translatio instituta est inopiae caussa, frequentata delectationis. nam, gemmare uites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes, etiam rustici dicūt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hae translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumis. illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tamquam in suo positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

,, —— Inhorrescit mare;

,, Tenebrae conduplicantur; noctisq. & nimbum occaecat nigror;

,, Flamma inter nubes coruscat; caelum tonitu contremit;

,, Grando mixta imbri largifluo subita praecipitans cadit;

,, Undique omnes uenti erumpunt; saeui exsistunt turbines;

,, Feruet aestu pelagus.

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilii: ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat;

,, Quandoquidem iste circumuestit dictis, saepit sedulo.

Nonnumquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud, Si telum manu fugit. imprudentia teli emissi breuius propriis uerbis exponi non potuit, quā est uno significata translato. Atque hoc in genere persaepe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectātur uerbis, quam propriis, & suis. nam, si res suum nomen, & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborum maxima copia tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione trāslata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere; uel quod is, qui audit,

alio

alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quae maxima est delectatio: uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admonetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta a ceteris sensibus. illa uero oculorum multo acriora; quae ponunt paene in conspectu animi, quae cernere, & uidere non possimus. nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo,

„ Caeli ingentes fornices.

quamuis sphaeram in scenam, ut dicitur, attulerit Ennius; tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.

„ Viue Vlysses: dum licet,
„ Oculis postremum lumen radiatum rape.

non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum: sed, rape. hoc uerbũ est ad id aptatum, quod ante dixerat, Dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quae uisa, quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam haec uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda ea omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiae dici Glauciam. quamuis sit simile; tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. nolo esse aut maius, quam res postulet, Tempestas comessationis; aut minus, comessatio tempestatis. nolo esse uerbum angustius id, quod translatum sit, quam illud proprium, ac suum.

„ Quiduam est, obsecro, quod te adire abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat,

„ illico istic,
„ Ne contagio mea bonis, umbra ne obsit.

Atque etiam, si uereare, ne paullo durior translatio esse uideatur, mollienda est praeposito saepe uerbo: ut, si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret; paullo durius: sin, ut ita dicã, pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

„ - Neque me patiar
„ Iterum ad unum scopulum, & telum classem
„ Achiuum offendere.

atque illud,

„ Erras, erras: nam exsultantem te, & praefidentem tibi
„ Repriment ualidae legum habenae, atque imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione;

„ Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

pro Afris est sumpta Africa. neque factum uerbum est, ut,

„ - Mare saxifragis undis; neque translatum, ut,

Mollitur mare; sed ornandi caussa proprium proprio commutatum,

„ Desine Roma tuos hostes: -
„ Testes sunt Campi magni. -

Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe sumendus: ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma, ac tela pro bello. Quo item genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit; &, Quo auaritia penetrauit; aut, Fides ualuit, Iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo, commutatoq. uerbo res eadem enunciatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro aedificijs, cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus; aut ex uno plures,

„ At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat. -

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

„ Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur saepe etiam uerbo non tam eleganter, quam in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne esse non uerbi, sed orationis, quae ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? haec autem, quae aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo.

EXPLANATIO

TVM *Crassus,*] Ornatus rhetorum spectatur in singulis uerbis, & in coniunctis: sed tamen commodius diuidetur in tropum, & figuram, quae sunt eius uerae species, quam in singula uerba, & in coniuncta,

quae sunt subiecta, circa quae uersatur ornatus. Ergo *utemur* } Verbis singulis tres oratoriae uirtutes attribuuntur, proprietas, pro qua paullo post uetustas reponetur, tropus & nouitas: in proprijs uerbis laudatur in primis εὐφωνία, id est, uocalitas, quae praecipua laus est in numeris; qua maxime aures afficiuntur, & recreantur. Etiam *hoc,* } Crassus probat testimonio uulgi naturalem quendam esse uerborum delectum; quia uulgus sine arte iudicat, quae bona uerba oratorum sint, & quae non bona. Tria *sunt igitur* } Repetit diuisionem uerborum singulorum uno tamen membro immutato: nam pro uerbo proprio nunc ponit inusitatum atque priscum: uerbum tamen hoc ipso, quod inusitatum, & priscum est, rhetoricam laudem nullam meretur, tametsi ipsa antiquitas admirationis aliquid habeat: sed, si in eo fuerit εὐφωνία, aut tropus aliquis, tum quidem laudatur non tam propter uetustatem, quam propter numerum, qui aurium iudicio perpenditur, uel propter insignem, & iucundam mutationem significationis: & exempla, quae a Cicerone citantur, non tam ab antiquitatem placent, quam ob εὐφωνίαν, ut tempestate, proles, soboles, effari, nuncupari, non rebar, haud opinabar, plena uerba sunt, atque bene sonantia. Novantur *autem* } Vt de priscis uerbis, sic de nouis iudicandum esse arbitror, non iccirco esse oratoria, quia noua sint, sed si in his fuerit εὐφωνία, aut tropus aliquis, tum oratoria dici posse. Nouitas igitur si tropo, aut εὐφωνία caret, elocutionis oratoriae uirtus non est. Ceterum Crassus duos modos facit nouandorum uerborum: unum per compositionem (quale est uerbum expectorat, & uersutiloquas) alterum sine compositione, ut uerbum indigenitalis ab indigena, & incuruescere ab incuruo deductum, in quibus uerbis si quid placet, propter εὐφωνίαν; aut translationem placet. Tertius *ille modus* } Crassus nomen speciei ponit pro genere, id est, translationem pro tropo, imitatus Aristotelem in rhetoricis: & duos fines proponit, propter quos repertus est in uerbis tropus, necessitatem, ac delectationem: & utrumque declarat similitudine uestium. Nam *gemmare* } Gemmare uites dicuntur, cum oculos primo emittunt, metaphora a gemmis, lapillis pretiosis, quibus oculus in uite simillimus est. Luxuries in herbis est, cum seminis abundantia ipsas suffocat. Laetae segetes sunt fecundae, & uberes, & quasi colonis arridentes: in utroque uerbo metaphora est ab animantibus, illic, cum cibo, aut potu, aut alijs rebus nimium diffluunt; hic, cum laetitiam uultu, aut alijs signis ostendunt. Quod *enim* } Crassus persequitur utrumque propositum finem, atque interea definit primum genus tropi, id est metaphoram, cum uerbum similitudinis caussa a propria significatione in aliam mutatur, qui tropus omnium clarissimus, & nobilissimus est, quia non tantum rem declarat, sed cogitatione, & argumento similitudinis illustrat, ut cum audis gemmare uites, non solum intelligis oculum illum, qui primum a uite educitur, sed etiam accipis similitudinem eius oculi cum gemma lapide pretioso. Sed *ea transferri* } Tres modi metaphorae distinguuntur: primus fit per energiam, qualis est Pacuuiana descriptio tempestatis ex multis illustribus metaphoris. Avt *quo significetur* } Secundus modus nihil differt a primo, aut saltem sub primo comprehenditur, quia quanto magis significanter res dicitur, tanto clarior, & illustrior efficitur: itaque translatio, quae rem maxime significabit, etiam rem maxime illustrabit. Nonnvmqvam *etiam* } Tertius modus in se habet energiam; ut in uerbo Fugit, metaphora est illustris, sumpta ab animantibus, quae e manibus elapsae celeriter pedibus feruntur, cui fugae comparatur improuisa, & subita teli emissio, & ita oratores interdum loquuntur in excusationibus. Telum manu fugit, id est, proiectum de industria non est, sed per imprudentiam excidit e manibus, & euolauit. Atqve *hoc in genere* } Crassus proponit quaestionem, cur homines malint uti uerbis translatis, quam proprijs: & hanc soluit quattuor modis, quia translatio persaepe est a uulgari sermone remotior: quia iucunda est inclusae in uerbo similitudinis cogitatio: quia res per metaphoram breuiter significatur: quia translatio saepe ferit sensus, id est, saepe sumitur ex his rebus, quae sub sensus cadunt. Pes *in naui,* } Nautae pedem in naui dicunt pro infimo ueli fune, quo uelum ipsum tenditur: & sic loquuntur, quia nomen proprium non habent. Virgilius lib. 5. Aeneidos, Vna omnes fecere pedem. id est, infimam partem ueli constanter, & firmiter ligarunt. Nexvm } Nexum proprie est ligatio, & per metaphoram ciuilis obligatio, qua corpus etiam ut pignus afficitur: haec olim fiebat per aes, & libram, adhibitis septem ciuibus puberibus, & eo quia dicebatur libripens. Divortivm: } Diuortium proprie dicitur digressio ab instituto itinere: & per metaphoram distractio matrimonij inter uirum, & uxorem. Nam *& odor* } Odor ab olfactu transfertur, mollitudo a tactu, murmur ab auditu, dulcedo a gustatu: sed metaphora sumpta ab his rebus, quae oculis cernuntur, est clarior, & illustrior, quia magis nos excitant & commouent ad intelligendum, quae uidemus, quam quae reliquis sensibus percipimus. Nihil *est enim* } Vt similitudo est argumentum maxime commune, ita rhetorica translatio latissime patet, quia ex omnibus rebus sensibilibus, & non sensibilibus sumi potest. Qvo *in genere* } Quinque uitia metaphorae notantur, si dissimilis, si longe petita, si turpis, si maior, quam par sit, si minor: quae fugienda sunt, quia nullum afferunt ornatum orationi, sed eam potius dehonestant. Caeli *ingentes* } Zonae caelestes non habent speciem fornicis, quia sunt undique rotundae: fornix autem surgit a rectis lateribus: itaque Crassus non probat illud Ennianum,

Caeli ingentes fornices. quia nihil sit fere simile inter rem, quae proprie dicitur, & inter rem, quae μεταφορικῶς significatur. Deinde *uidendum* } Scopulus, ad quem saepe naues affliguntur, clariorem praesefert intelligentiam, quam Syrtis: quia ille sub oculos cadit, haec non cadit: itaque mauult Crassus appellare hominem prodigum Scopulum patrimonij, quam Syrtim: itemq. uoraginem bonorum, quam Charybdim, quia uorago latius intelligitur. Cicero pro Sextio; Tu meo periculo gurges, & uorago patrimonij heluabere? Cicero tamen Antonium in Philippicis Charybdim μεταφορικῶς appellauit. Et *quoniam* } Aristoteles libro tertio praecipit, ut translationes a rebus pulchris ducamus

τῶς

τοὺς δὲ μεταφορὰς ἐντεῦθεν οἰστέον ἀπὸ καλῶν ἢ τῇ φωνῇ, ἢ τῇ δυνάμει, ἢ τῇ ὄψει, ἢ ἄλλῃ τινὶ αἰσθήσει. διαφέρει δ' εἰπεῖν, οἷον ῥοδοδάκτυλος ἠώς, μᾶλλον ἢ φοινικοδάκτυλος. ἢ ἔτι φαυλότερον ἐρυθροδάκτυλος.
Crassus etiam nunc admonet, ut turpem, & obscenam metaphoram fugiamus, ut castrare Rempublicam, ut Glauciam stercus curiae, quibus uerbis proprie licet uti in arte medica, uel rustica, ut castrare pecus, stercorare agrum: sed ea transferre ad ceteras res non licet, quia cogitationem inducunt obscenam. NOLO *esse* } Cum dicimus, tempestas comessationis, pro intempestiua crapula, in uerbo, tempestas, metaphora est grandior, quã res postulet, quia sumitur a magnis procellis aquarum, quae longe superant crapulam corporis. Cum autem dicimus, comessatio tempestatis, idest, magna inundatio, quae terram absorbet, in uerbo, Comessatio, metaphora est minor & exilior, quam par sit, quia ducitur a crapulis nocturnis, quae longe tenuiores sunt magnis illis inundationibus aquarum: utrumque igitur est uitiosum: si tamen de industria per hyperbolem idipsum facias, non erit uitiosum: ut, si magnum hominem gigantem dixeris, aut si paruulum, pigmaeum, neuter tropus displicebit. ATQVE *etiam si* } Fabius, Si quid (ait) periculosius finxisse uidebimus, quibusdam remediis praemuniendum est, ut ita dicam, si licet dicere quodammodo (permitte mihi sic) quod ita in his, quae licentius translata erunt, proderit, quae non tuto dici possunt; ut quem deum (ut ita dicam) inter homines putant. MODVS *autem nullus* } Metaphora si conferatur cum aliis tropis, gratia & uenustate reliquis antecellit, quia ex similitudinis comparatione habet significationem rei maxime & iucundam, & illustrem: itaque ueluti gemma in oratione splendescit: huic proxima est ironia propter collationem dissimilitudinis: reliqui duo tropi, Metonymia, & Synecdoche, quia nullam comparationem in significatione inclusam continent, idcirco minus florentes, & ornati sunt: at uero splendor ille, & ornatus metaphorae, qualis, & quantus sit, nisi in contextu sermonis intelligi, & probari non potest: ut recte Fabius admonuit cap. 5. lib. 8. Idemq. est iudicandum de reliquis tropis, qui cum excellant in singulis uerbis, tamen, cuiusmodi sint, in continuatione apparent. NAM *illud, quod* } Allegoria non est nouus tropus, & a metaphora diuersus, quia nihil aliud est, quam metaphora multiplicata: nihil autem attinet ad artis rationem, an cuiusque generis tropus semel dicatur, an uero in oratione multiplicetur: & quemadmodum, si Ironia frequens sit, aut Metonymia, aut Synecdoche, non propterea fit nouum tropi genus, sic multae continuatae metaphorae nouam speciem non gignent. ETENIM *ex hoc genere* } Aenigma, si fit ex uerbis propriis, tropus non est; si ex translatis, sub genere translationis comprehenditur. NE *illa quidem* } Metonymia tropus est, cum ex caussis effecta, ex subiectis adiuncta, contra ue, significamus: qui quidem tropus est in uerbo simplici a propria significatione in aliam mutato, sed gratia eius non intelligitur nisi in oratione, ut, si uerbum Africa, simpliciter dicatur, tropus in eo non agnoscitur; si ponatur in oratione, ut, Africa tremit, statim agnoscitur: quia Africa dicitur pro Afris: Crassus Metonymiae species nõ describit, sed tantum exemplis utitur. Differt hic tropus a Metaphora, quia in Metonymia comparatio nulla est, in Metaphora similitudo semper est. CVI *sunt finitima* } Tertium tropi genus est Synecdoche, siue intellectio, cum ex parte totum significatur, ut paries pro tota domo: aut ex toto pars, ut equitatus pro turma. Reliquae duae species, quas Crassus describit, in superiores illas recidunt: unum enim rationem habet partis, sicut plures totius. ABVTIMVR *saepe* } Catachresis non constituit nouam, & a ceteris distinctam speciem tropi, quia alias metaphora est, ut aedificare equum, pro construere: grandis oratio, pro magna: minutus animus, pro paruo. Alias Synecdoche, ut parricida pro interfectore: nec si tropus est paullo durior aut liberior, sequitur etiam ut antecedentibus generibus subiectus non sit: possunt enim omnium generum tropi paullo licentius fingi, idq. in primis est poetis concessum. HAEC *autem quae* } Crassus uidetur reliquos tropos ad translationem reuocare, cum tamen Metonymia, & Ironia, & Synecdoche a Metaphora plurimum distent, nec eius rationem participent: quia nihil simile ex simili traducunt: uerum nomine translationis fortasse abutitur, ad significandum omnem tropum, sicut Aristoteles fecit in rhetoricis.

PAVLLVS. MANVTIVS. TVM *pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:* } Ennij uersus. in duobus Fuluij Vrsini libris, Exanimato expectorat. unus Borromaei, Exanimato: alter, Exinanito. apud Nonium quoque, qui hunc uersum recitat, Exanimato. quod si probamus, eodem modo legendum erit infra, & in Tusc. 4. praesertim cum, Expectorare ex animo, non congruat. sed Attij locus in Phoenissis, cuius testimonio utitur Nonius, aduersari uidetur. Opibus, inquit, omnibus desertum, abiectum, afflictum ex animo expectorat. quo in loco cum legi nullo modo possit, exanimato: suspicari interdum cogor, ita ueteres locutos, &, Ex animo, retinendum. VT *ille, sensus disertus indigenitalis.* } non caret mendo locus. unus Borromaei liber, Vt ille senius ut dij genitales. alter ni hil differt ab impressis. unus Fuluij Vrsini, Vt ille Ennius ut dij genitales. alter, Vt ille sensus disertus nidi genitalis. librorum uarietatem ostendo: meam sententiam non dico, quia nondum reperi, quod probarem.

Viue Vlyxes, dum licet:

Oculis postremum lumen radiatum rape. non dixit, cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum. } sic in peruulgatis omnibus libris. ego sustuli, Sese, ut legatur, Diutius esse uicturum. nõ enim, Victurum de ipso Aiace, cuius insanientis haec sunt uerba, poeta loquitur, sed de Vlixe. fortasse priorem uersum Cicero, ut nonnumquam solet, immutauit: nam lib. 2. Acad. integer uersus recitatur. Quid ille, qui,

Video, uideo te uiuum Vlyxes: dum licet.

nonne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? Nostram sententiam confirmant libri tres antiqui, unus Borromaei, duo Fuluij. est etiam in Fuluianis, Aptum, pro Optatum: quod statim sequitur.

C I C E R O

ITA sit, ut omnis singulorum uerborum uirtus, atque laus tribus exsistat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus, consuetudiniq. parcendum; aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq. desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & laeuis. In quo lepide, soceri mei persona, lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

,, Quam lepide lexis compostae, ut tesserulae, omnes
,, Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.

quae cum dixisset, in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit:

,, Crassum habeo generum, ne rhetoricoterο tu sis.

quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idē illud scilicet, ut ille uoluit, et ego uellem, melius aliquanto, quam Albucius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quae iunctā orationem efficit, quae cohaerentē, quae lenem, quae aequabiliter fluētem. id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, ut ne ue aspere cōcurrant, ne ue uastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam, nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostrae, neque librariorum notis, sed uerborū, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq. princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis, atque aurium caussa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris adstringeret. namque haec duo musici, qui erant quondam iidem poetae, machinati ad uoluptatem sunt, uersum, atque cantum; ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Haec igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum conclusionem, quo ad orationis seueritas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quod, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, numerose cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroq. distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto. nam, cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quam necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam soluta uariis modis, multorumq. generum oratio. nō enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamq. sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus: itaque tum graues sumus, tum subtiles, cum medium quiddam tenemus. sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idq. ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animarum motum mutatur, & uertitur. sed, ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel saepe etiam uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omniū caussa uidemus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturae, rotundum ut caelū, terraq. ut media sit, eaq. sua ui, nutuq. teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signū, & inde sensim adscēdet in diuersam partem: ut luna accessu, et recessu suo solis lumen accipiat: ut eadē spatia quinque stellae dispares motu, cursuq. conficiant. haec tantam habent uim, ut paullum immutata cohaerere nō possunt; tantam pulchritudinē, ut nulla species ne excogitari quidē possit ornatior. Referte nūc animum ad hominum, uel etiam ceterarum animantium formam, & figuram; nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq. formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus; in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conseruandamq. naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq. uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quam latera, quam carinae, quā prora, quam puppis, quam antennae, quam uela, quam mali, quam reliqua? quae tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis caussa inuenta esse uideatur. Columnae & templa, et porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolij fastigium illud, & ceterarum aedium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam, cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut, etiam si in caelo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suauitas quaedam & lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animae interclusio, atque angustiae spiritus attulerunt. id inuētū est ita suaue, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit.

sit. Longissima est igitur complexio uerborum, quae uolui uno spiritu potest. sed hic naturae modus est, artis alius. nam, cum sint numeri plures; iambum, et trochaeum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, uester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemq. nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. quare primum ad heroum nos dactyli, & anapaesti, & spondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos dumtaxat pedes, aut paullo plus; ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliae sunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime paeon: qui est duplex: nam aut a longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut haec uerba, definite, incipite, comprimite; aut a breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet, a superiore paeone, posteriore finire. est autem paeon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, par fere cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut, Quid petam praesidi, aut exsequar? quo ue nunc. a quo numero exorsus est Fannius, Si, Quirites, minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat; quas uult longa plerumque syllaba terminari. Neque uero haec tam acrem curam, diligentiamq. desiderant, quam est illa poetarum: quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est uere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret; sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita, atque facta quodam modo, non adstricte, sed remissius numerosam esse oportere. etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapaestus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrambus; cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus interuallis aequalibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam, si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens: quid est aliud caussae, cur repudietur, nisi quod hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & aequalium, & saepe uariorum interuallorum percussio numerum conficit: quam in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni praecipitante non possumus. quod si continuatio uerborum haec soluta multo est aptior, atque iucundior, si est articulis, membrisq. distincta, quam si continuata, ac producta: uerba illa modificata esse debebunt: quae si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus. sic enim has orationis conuersiones Graeci nominant. quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora.

EXPLANATIO

ITA *sit*, § Epilogus concludit tres oratorias laudes in uerbis singulis, uetustatem, nouitatem, & tropum, atque inde transitus fit ad coniuncta uerba, quorum uirtutes duas tantum Crassus proponit, collocationem, & numerum, & tamen tertiam deinceps exponit; uidelicet colorem, & habitum orationis. At uero dialecticae methodi leges uiolantur, cum non omnia complecteris, quae in arte dicturus es; sed partem unam, aut plures in propositione omittis. COLLOCATIONIS *est* § Collocationis duae sunt leges, ne sit asper concursus consonantium: ne sit frequens hiatus uocalium: quae quidem leges compositionem orationis admodum suauem efficiunt: neque tamen in oratione semper obseruandae sunt, quia nonnumquam aures adsperitate, & hiatu delectantur: ut, Video autem quam sit odiosum habere iratum eundem, & armatum. Et Cicero in Oratore uetat, ne id fiat operose: nam esset cum infinitus; tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaeuola. IN *quo lepide* § Lucilius in Satyris Scaeuolam induxit illudentem Tito Albucio nimium operae, & studij ponenti in collocatione uerborum: iocus autem est ex simili, ubi oratio Albucij emblemati uermiculato comparatur, id est, uarie distincto, & multis tessellulis insiticijs ornato. HANC *diligentiam* § Numerus quid sit, non definitur: est autem figura, per quam oratio suauiter, & modulate componitur. Principio Crassus disputat de auctore numeri oratorij Isocrates; & de caussa inuentionis, quae est aurium delectatio. IDQ. *princeps* § Cicero in Bruto, Isocrates (ais) intellexit etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari: ante hunc enim uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio nulla erat, aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam. Idem in Oratore perfecto, Qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit: cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate, tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur; cum iucunditatis caussa, tum ut uarietas occurreret satietati: quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur: nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est, sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerose. NAMQVE *haec duo* § Origo numeri oratorij reperitur a uersibus poetarum, & cantu musicorum, quorum exemplo numerosum aliquid in oratione soluta oratores obseruarunt, & apta uocis moderatione pronunciarunt. IN *quo illud est* § Aristoteles capite octauo, libro tertio, ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή. ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς. τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι τοῦ ᾖ. oportet orationem habere numerum, sed non

metrum:

metrum: poema enim erit: numerum autem non accurate: hoc autem accidet, si aliquatenus in oratione sit. Cicero in Oratore, Aristoteles uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. NEQVE *est ex multis* ʒ Haec dissimilitudo ostendit, quid intersit inter artis peritum & ignatum: artis cognitio, exempli gratia, in numeris docet uerba apte collocare, ut ea sint quam suauissimis uocibus ut ipsa concinnitas uerborum conficiat orbem suum, ut periodus numerose, & apte cadat: ignorantia artis inconditam, & rudem facit orationem. QVONAM *igitur modo* ʒ Numerus oratorius uarie laudatur, quod facilis sit, quod utilis, quod uenustus: facilitas numerose dicendi declaratur metaphorica similitudine cerae: ut enim cera, sic oratio facile fingitur & formatur: Nam in tribus dicendi generibus possunt eadē uerba usurpari, sed collocatio & conformatio orationis pro rerū grauitate aut humilitate, alia atque alia fuerit. SED, *ut in plerisque* ʒ Crassus docet ex similiū inductione, utilitatem in numeris dignitati & uenustati esse adiunctam: Vt mundus ad summam hominum utilitatem, factus omnium pulcherrimus est: ut in animantibus & plantis partes necessariae formam habent honestam: ut in nauigijs, in aedificijs omnia, quae sunt necessaria, eadem sunt uenusta: ita hoc accidit in oratione, ut utilitatem dignitas, & lepos consequatur. HOC *in omnibus* ʒ Apodosis similitudinis concluditur de utilitate, & uenustate numerorum, & exornatur ab adiunctis interpunctionibus, quae necessitatis gratia inuentae sunt in oratione, ut in singulis interspiraremus: at ijsdem adiuncta est summa delectatio: delectat enim maxime periodus externis aut quaternis membris, ut postea dicetur. NAM *cum sint* ʒ Crassus non definit numerum, neque diuidit in duo genera: unum strictius, quod appellatur metrum: alterum paullo liberius in oratione soluta; neque partes numeri, id est, pedes explicat, sed tantum ex Aristotelis auctoritate docet, qui pedes apte & decore incidant in orationem solutam, in quibus Iambum & Trochaeum frequentes esse non uult: Dactylum uero & Spondaeum, & Anapaestum, & duos Paeanas, & Creticum in oratorijs numeris laudat: praecipua tamen obseruatio huius artis est, ut, cum uitaueris in oratione soluta uersum integrum, & in principio orationis principium carminis, & in fine finem, tibi liceat ex quibuslibet pedibus numerum, sed tamen pro condicione rei, moderatum, & temperatum efficere. Fabius etiam cap. 4. lib. 9. non probat hunc pedum delectum. Miror (inquit) in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprehendi. ARISTOTELES, ʒ Aristoteles capite octauo, libro tertio. ὁ δ' ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν, διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. δεῖ δὲ σεμνοτέραν γενέσθαι, καὶ ἐκστῆσαι. ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος, δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα. ἐστὶ γὰρ τροχερὸς ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα. Iambus est ipse sermo multitudinis, ideoq. maxime ex omnibus uersibus iambicos dicunt: oportet tamen grauiorem esse. Trochaeus enim est magis aptus tripudijs, quod tetrametri uersus indicant: sunt enim tetrametri uolubilis numerus. QVARE *primum* ʒ De Heroo Aristoteles ita scribit lib. 3. rhetoricorum, τῶν δὲ ῥυθμῶν, ὁ μὲν ἡρῷος σεμνός, καὶ λεκτικός, καὶ ἁρμονίας δεόμενος. ex numeris autem grauis est Herous, & elegans, & harmoniam quaerens. hunc Crassus non uult in oratione soluta continuari, ne faciat uersum, aut partem uersus. PROBATVR *autem* ʒ De Paeane uerba sunt Aristotelis eodem capite, ὁ δὲ παιὰν λοιπός, ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν· ὥστε μάλιστα λανθάνει. Sumendus est paean, ex quo nullus fit uersus: itaque maxime latet. NEQVE *uero* ʒ Dictum est ex Aristotelis auctoritate de pedibus, qui orationi solutae conueniunt: sequitur differentia inter compositionem solutae orationis, & carminis. Carmen enim certis pedibus, certo loco, & certa lege collocatis constat: oratio soluta multo liberior est, & quantum potest, a poematis similitudine refugit: furatur enim a poemate uoluptatem, nec tamen signa deprehendi uult. LIBERIOR *est* ʒ ἀνταπόδοσις comparationis confirmatur tribus argumentis, quorum primum est ab auctoritate Theophrasti. ETENIM, *sicut ille* ʒ Ex dactylo, & spondaeo, qui uersum Heroicum faciunt, fluxit Anapaestus illinc per conuersionem, hinc per resolutionem prioris syllabae longae in duas breues, post etiam dithyrambus numerus liberior, qui omnes pedes admittit: hic canebatur in honorem Bacchi, qui & dithyrambus dicitur, quia per duas portas in lucem exijt, unam Semeles matris, alteram femoris Iouis. ET *si numerosum est* ʒ Secundum argumentum sumitur a musicarum uocum similitudine ad numerosam compositionem orationis: qua similitudine haec uocabula, numerus, impressio, interuallum, a musicis transferuntur, ut numerus sit iucunda ex pedum collocatione modulatio: impressio, decursio spatio, quasi fixum uestigium: interuallum, spatium, quo numerus excurrit. NAM, *si rudis* ʒ Tertium argumentum est a repugnantibus: Oratio sine interuallo, & numero repudianda est: ergo distinctio & interuallorum percussio in oratione summam gratiam habent, ut Catilinaria 1. Quod ego praetermitto, & facile patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas, aut non exstitisse, aut non uindicata esse uideatur: numerus hic efficitur distinctione membrorum, & interuallorum percussione. QVEM *in candentibus* ʒ Proximus locus declaratur similitudine: Vt in stillicidijs guttae numerari possunt, quia per interuallum decidunt, in fluuijs non possunt, quia perenni fluxu labuntur: sic aures orationem, quae certis interuallis distinguitur, iucunde accipiunt, continuatam, & sine interuallis, non accipiunt. QVOD *si continuatio* ʒ In periodis membra, & incisa debent esse uel paria: ut, Conferte hanc pacem cum illo bello: huius praetoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo qui coepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Hic membra in antithesi paria sunt. uel posteriora superioribus saepe sunt longiora: quod magis Crassus probat: ut, Legum ministri magistratus, legum interpretes iudices; legum denique idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus: postremum membrum antecedentibus est longius.

CICERO

ATQVE haec quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt, quod eo saepius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne haec aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te haec opera quotidiana, & peruagata exspectare. ista, quae dicis, dici uolumus, neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem caussa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tēpore uerbo uno meo deminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda nobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt haec rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo nobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed saepe carpenda membris minutioribus oratio est; quae tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos paeon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiae uerbis finiantur, eorumq. uerborum iunctio nascatur a proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & paeone priore, aut cretico, sed uarie, distincteq. considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quam aures exspectent; aut longior, quam uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitrabor, quam superiora; quod in his maxime perfectio, atque absolutio indicatur. nam uersus aeque prima, & media, & extrema pars attenditur; quid debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quae quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi seruandi, & notandi pedes; si modo non breuiora, & praecisa erunt superiora; quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum uicissitudines efficient, ut neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. quod si Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq. uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore; tantumq. hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum se mente, ac uoluntate coniecisset in uersum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est uis, incredibilisq. naturae. omnes enim, tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quae sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, dijudicant: idq. cum faciunt in picturis, & signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq. iudicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura uoluit esse expertem. itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paullum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus? ut a multitudine, & populo non modo cateruae, atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. ars enim, cum a natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sane egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri, atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam saepe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, a Numa rege doctissimo, maioribusq. nostris; ut epularum sollemnium fides, ac tibiae, Saliorumq. uersus indicant; maxime autem a Graecia ueteres celebrata: quibus utinam, similibusq. de rebus disputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus, maluissetis. Verum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetae non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumq. cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie etiam non nullos uidemus, cum circuitum, & quasi orbem uerborum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse, uel audere coepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quae dicerent, & aequalibus interspirationibus uterentur.

EXPLANATIO

ATQVE *haec quidem* } Crassus ingenue fatetur hanc doctrinam de numeris Aristotelicam esse, & Theophrasticam: & in rhetorum scholis minime isto modo tractari solere. QVARVM *tandem* } Haec interpellatio ponitur uice cuiusdam conclusionis, ubi cum Crassus laudatur, Cicero ipse in aliena persona laudatur, qui primus e Latinis & numerum docuit, & orationibus suis celebrauit. HANC *igitur*, } Crassus persequitur doctrinam, & usum numeri in oratione soluta, & perfectam esse disputat: argumentum est a dissimilibus: Non ut rhythmicorum numeri, & musicorum modi acerrimam normam requirunt, ita & oratorũ. Apodosis tres habet faciles cautiones in oratione seruandas, ne fluat oratio sine ullis numeris, ne sit nimis curta, ne excurrat longius. NEQVE *semper* } Non semper dicendum est concluse, sed interdum caesim & membratim: nihil enim est tam numerosum, (ut ait Cicero) quam quod minime apparet, & ualet plurimum: ex hoc genere est illud Crassi, Missos faciant patronos: ipsi prodeant: cur clandestinis cõsiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Item illud Ciceronis, O mulieris scelus incredibile, & praeter hanc unam in omni uita inauditum: O libidinem effrenatam, & indomitam: o audaciam singularem: non timuisse, si minus uim deorum, hominumq. famam, at illam ipsam noctem, facesq. illas nuptiales: non limen cubiculi, non cubile filiae, non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum: perfregit & prostrauit omnia cupiditate, & furore: uicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. VT *sententiae* } Fabius lib. 9. cap. 4. Verbo (ait) sensum cludere multo (si compositio patiatur) optimum est: in uerbis enim sermonis uis inest: at, si id adsperum erit, cedat haec ratio numeris: ut apud Graecos, Latinosq. oratores frequentissime: ut Philippica 2. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum uini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut ibi necesse esset in populi Romani conspectu uomere postridie. MODO ne } Hoc ex Aristotele sumptum est, δεῖ δὲ καὶ τὰ κῶλα, καὶ τὰς περιόδους, μήτε μειούρους εἶναι μήτε μακράς. τὸ μὲν γὰρ μικρὸν προσπταίειν πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατήν. ἀνάγκη γὰρ ὅταν ἔτι ὁρμῶν ἐπὶ τὸ πόρρω, καὶ τὸ μέτρον, οὗ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅρον ἀντισπασθῇ παυσαμένου, οἷον προσπταίειν γένηται διὰ τὴν ἀντίκρουσιν. τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεσθαι ποιεῖ, ὥσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπτοντες τοῦ τέρματος. ἀπολείπουσι γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς συμπεριπατοῦντας. Id est, Neque membra, ueque periodos curtas, & longas esse oportet: breue siquidem saepe facit, ut auditor quasi offendat, & haereat. Cum enim quispiam longe prospicit, & mediocritatem intuetur, nec tamen sibi terminum praefixit, cum subito retrahitur, necesse est eum quasi haerere ob repulsionem, longa uero sic auditorem fugiunt, sicut qui metam praetereunt: relinquunt enim & deambulantes. CLAVSVLAS } Idem praeceptum est in Oratore perfecto, Plerique censent cadere tantum numerose oportere, terminariq. sententiã: est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare, cum aures extremum semper exspectent, in eoq. acquiescant, id uacare numero non oportet, sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota a capite fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat: id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quaecumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptionum effecerint, non erit difficillimum. DVO *enim* } In exitu clausulae non solum pes ultimus, sed retrorsum proximus, atque etiam tertius ab ultimo notandus, & obseruandus est: in his locis probantur a Crasso chorei, heroi, paean posterior, & creticus: omnes tamen pedes in fine clausulae deprehendi possunt, nedum hi, quos ex Aristotele Crassus approbat: praecipua autem lex erit, ut nec plures syllabas numerosas, quam sex obseruaueris, ne ue pauciores, quam tres: pedes omnium generum in clausulis occurrent: sed Cicero uidetur illos Aristotelicos de industria frequenter adhibuisse: ut Catilina 1. dichoreus est, In te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris. Item, Sic hic morbus, qui est in republica, releuatus istius poena, uehementius uiuis reliquis ingrauescet. Creticus & Dactylus, ut Catilinaria 2. Eructant sermonibus suis caedem bonorum, atque urbis incendia. Choreus, & Creticus, ut Catilinaria 2. Nulla iam pernicies a monstro illo, & prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur. Paean quartus & spondeus, ut Catilinaria 2. Vr, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamq. esse noluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra, mariq. superatis a perditissimorum ciuium nefario scelere defendant. QVOD *si Antipater* } Crassus concludit facilitatem exercitationis oratoriae a minori ad maius: Antipater poeta usu consecutus est, ut ex tempore multos optimos uersus faceret: quanto igitur facilius est exercitato oratori numerose dicere? ILLVD *autem* } Excursus est in communem locum, quo modo indocti homines numeros in oratione animaduertant: qui quidem locus disputatus ex caussis naturalibus: syllogismus est simplex primi generis, Omnia quae sunt in artibus, etiam ab indoctis natura duce diiudicari possunt. Numerus arte traditur. Quare de numero etiam indocti iudicare possunt. Propositio declaratur a minori ad maius. QVOTVS *enim* } Altera probatio est ab exemplis specialibus: Si histrio offendit in numeris, exploditur: Si male symphoniaci, aut tibicines cantant, eiiciuntur; ergo natura duce uulgus de numeris, & uocibus recte iudicat. MIRABILE *est*, } Idem locus latius disputatur a Cicerone in Bruto, Hoc tamen interest inter doctum, & rudem, primum quod ille certius iudicat adhibita ratione, nec umquam fallitur: hic caeco tantum naturae iudicio iudicat, & interdum ea, quae minime recta sunt, approbat: deinde uero, ut doctus, & rudis perinde iudicant, non tamen perinde dicendi, & faciendi facultate pollent. NIHIL *est autem* } Hinc Aristoxenus dicebat animum nostrum esse harmoniam; & Plato ex musicis numeris animae substantiam in Timaeo componit. QVIBVS *& excitamur*, } Numeris excitamur, ut pro lege Manilia, Maiores uestri saepe mercatoribus, & nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: uos tot ciuium Romanorum millibus uno nuncio,

atque

atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Totus hic locus est ualde numerosus ad excitandum populum Romanum contra Mithridatem. Iisdem numeris lenimur, ut pro Ligario, Nihil est tam populare, quam bonitas: nulla de uirtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est: homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salute hominibus danda: nihil habet fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura tua melius, quam ut uelis conseruare quamplurimos: his uerbis numerose deuinctis Caesarem lenit iratum Ligario. Interdum etiam ad hilaritatem numerus deducit: ut pro Roscio Comoedo, Non ne ipsum caput & supercilia penitus abrasa olere malitiam, & clamare calliditatem uidentur? Non ne ab imis unguibus usque ad uerticem summum, si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs, constare totus uidetur? qui idcirco capite & superciliis semper est rasis, ne ullum pilum uiri boni habere dicatur. Cicero auditoribus risum mouit in Ceream, hac numerosa dictione. Interdum ad tristitiam numerus deducit: ut, O me miserum, o me infelicem: reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos: ego te per eosdem retinere non potero: QVORVM *illa &c.* § Numa Salios duodecim Marti Gradiuo legit, & per urbem ire, canentes carmina cum tripudijs, sollemniq. saltatu iussit, ut actor est Liuius. Crassus etiam ait fides, & tibias Romae in epulis sollemnibus, quae in honorem deorum fiebant, adhiberi solitas. Graeci summam eruditionem sitam censebant in neruorum, uocumq. cantibus: igitur & Epaminondas princeps Graeciae fidibus praeclare cecinisse dicitur: Themistocleſq. aliquot ante annos, cum in epulis recusaret lyram, habitus est indoctior. Cicero Tusculana prima.

CICERO

EXPOSVI fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. sed, si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quaedam, & tamē teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, & ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs, ut, quemadmodum, qui utuntur armis, aut palaestra, non solum sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptam compositionem, & condecentiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiae paene innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamē admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdumq. factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis leuitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum paene subiectio: quae & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratione poteris, tantum esse uideatur: & huic contraria saepe praecisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit: propositioq. quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum, augendi minuendi ue caussa, ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq. sententiae suae: tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio; quae est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur; deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel post quam dixeris, uel cum aliquid a te ipso reijcias: praemunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quae est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitae imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, saepe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quae maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quaedam libera, atque etiam effrenatior, augendi caussa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis a proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, cōciliatio, laesio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiae. Orationis autem ipsius tamquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paullum immutatum uerbum, atque deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremū conuersio, & in eadem uerba impetus, & conclusio; & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quaedam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & conuersio,

uersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductū refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddā, & dinumeratio, alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Haec enim sunt fere, atque horum similia, uel plura etiam esse possunt, quae sententijs orationem, uerborumq. conformationibus illuminent. Quae quidem te, Crasse, uideo, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, noua uobis esse arbitrabar; sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus, sol me ille admonit, ut breuior essem; qui ipse iam praecipitans, me quoque haec praecipitem paene euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

EXPLANATIO

EXPOSVI *fere*, } Crassus epilogo concludit, quae de uirtutibus singulorum uerborum, & coniunctorum dixit, & transit ad habitum orationis triplicem, grauem, medium, subtilem: quae diuisio non sumitur ex rhetoricis ornamentis, sed ex rebus ipsis, quae dicuntur, quae sunt graues, mediae, subtiles. His tribus existimat conformationes orationis communiter inesse, qua de caussa conformationum genera summatim proponit nudis nominibus, sine definitionibus & exemplis: ubi etiam plures non figurae pro rhetoricis figuris, quā uerae figurae nominantur: idq. (ut opinor) ex instituto Graecorum, apud quos Cicero hanc enumerationem legerat. HIS *tribus* } Allegoria est a uenustis corporibus, quorum alia fucum habent, & adulterinum colorem, alia uerum, & natiuum. Fabius cap. 3. lib. 8. Sit ornatus uirilis, fortis, & sanctus, nec effeminatam laeuitatem, nec fuco eminentem colorem amet: sanguine, & uiribus gaudeat. VT, *quemadmodum* } Similitudo sumitur a militibus, & palaestritis, quorum illi ad uim depugnāt, hi ad uenustatem, & uoluptatem spectantium. sic figurae *διανοίας* plus habent grauitatis ad commouendum, figurae *λέξεως* plus uenustatis ad delectandum. QVOD *quidem uos* } Crassus summatim repetit oratorias laudes uerborum singulorum, & coniunctorum, illic tres, nouitatem, uetustatem, tropum: hic collocationem, & numerum: qui tamen numerus species est figurae, de qua mox dicturus est; itaque speciem a genere separauit. NAM *& commemoratio* } Cicero doctrinae uiam nullam sequitur: nec enim figuram *διανοίας* partitur in pauca genera, neque generibus suas species subiicit, sicut methodus doctrinae postulat, sed in turba proponit quadraginta octo figuras *διανοίας*, ex quibus triginta quattuor rhetoricae conformationis speciem nullam habent, sed quaedam sunt membra dialecticae uirtutis, ut illustris explanatio, propositio, conclusio rationis, distributio in partes, similitudo, exemplum, descriptio, digestio, contentio, expositio sententiae: reliqua sunt communia adiuncta orationis, quae interdum figuris permiscentur; interdum sine ulla figura dicuntur, ut commoratio, praecisio, emphasis, distincte concisa breuitas, extenuatio, illusio, seiunctio ab eo quod dictum est, iteratio dictorum, superlatio, percūctatio, ironia, reiectio criminis a se, praemunitio, reiectio in alium, inductio erroris, impulsio in hilaritatem, interpellatio, commendatio, iracundia, obiurgatio, promissio, purgatio, conciliatio. ORATIONIS *autem* } Crassus transit ad figuram *λέξεως*, idest, orationis, & eius duplicem usum statuit, unum grauitatis ad mouendum: alterum uenustatis ad delectandum: antea tamen docuit in figuris sententiarum grauitatem, in figuris uerborum concinnitatem inesse, & iis duabus differentiis duo genera distinxit. Ceterum multae in uerbis figurae nominantur, quae figurae *λέξεως* non sunt: uel quia mutatis uerbis permanent, uel quia dialecticae membra quaedam sunt, aut communia adiuncta orationis: ut contrarium, dissolutum, exclamatio, imminutio, relatum ad singula, ad propositum subiecta ratio, permissio, improuisum, enumeratio, disputatio, continuatio, interruptum, imago, sibi ipsi responsio, immutatio, disiunctio, ordo, digressio, circumscriptio: quae omnia tam longe a figuris *λέξεως* absunt, ut earum nullam speciem, & ideam referant. HAEC *enim sunt* } Si in figuris sententiarum, & uerborum plura adhuc genera esse possunt, Crassus artem, & doctrinam figurarū non descripsit: artis enim proprium est, nullum genus rei propositae subiectum praetermittere. EGO *uero*, } Crassus duobus modis excusat doctrinae suae breuitatem, & quod res sit omnibus nota, & quod temporis angustiae eum breuiorem esse cogant.

CICERO

QVAMOBREM, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commostrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus. Quamquam id quidem perspicuum est, non omni caussae, nec auditori, neque personae, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & caussae capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones. aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint aetate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus, pacis, an belli; festinationis, an otij. itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item il-

lius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omniq. in re posse, quod deceat, facere, artis, & naturae est: scire quid, quandoq. deceat, prudentiae.

EXPLANATIO

QVAMOBREM,} Hactenus de tertia uirtute elocutionis dictum est: quae sola proprie, & uere dicitur elocutionis uirtus: nam Latinitas, perspicuitas, & decorum, uirtutes sunt orationis, & magnae quidē uirtutes, sed tamen oratoriae non sunt: decorum itaque restat, cuius si generalis aliqua doctrina tradi possit, ea dialectica fuerit in regulis syllogismorum, non autem rhetorica: ut, si quis iudicio, & syllogismo ualeat, is intelligere poterit, quid in quaque re deceat, & quid non deceat. QVAMQVAM *id quidem*} Crassus tres regulas de elocutionis decoro tradit: prima est de accommodando genere orationis ad caussam, personam, & tempus: quae regula dialectico iudicio maxime nititur. Altera monet figuras rhetoricas omnium generum dicendi esse communes, sed alias plenius sonare, alias summissius, alias temperatius: quod quidem diligenter animaduertendum est: nec enim hanc ueritatem perpetuo Cicero sequi uidetur, sed genera dicendi figurarum generibus distinguere. Tertia tametsi uera est, tamen accuratiore eget explicatione: nam singularium, & specialium artium decorum suum & speciale est, ut grammaticae grammaticum, rhetoricae elocutionis, & actionis rhetoricum: generale uero, & commune omnis decori documentum, si cuiusquam est disciplinae, logicae disciplinae est, quae sola generale iudicium, & omnium artium commune possidet: facultas autem ipsa in singulis artibus decore, & apte agendi naturae est, & artis exercitatione confirmata: scire uero quid & quando deceat, est communis prudentiae, quae usu magis, quam praeceptis, paratur.

CICERO

SED haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator esse in numero ullo potest, mediocris hac instructus summos saepe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenē dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miser conferam? quo uertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram, lamentantemq. uideam, & abiectam? Quae sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Haec eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed, ea, si satis in actiones efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quae maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata saepe ita est, ut obscuretur, atque paene obruatur; discutienda sunt ea, quae obscurant, & ea, quae sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq. corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq. uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae. nam uoces, ut chordae, sunt intentae, quae ad quemque tactum respondeant, acuta, grauis; cita, tarda; magna, parua; quas tamen inter omnes est suo quaeque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono, attenuatum, inflatum. nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

,, Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
,, Manderem natos. — & ea, quae tu dudum, Antoni, protulisti,
,, Segregare abs te ausus: &,
,, Ecquis hoc animaduerterit? uincite. — & Atreus fere totus. Aliud miseratio ac maeror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;
,, Quo nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
,, Domum paternam ne? an ne ad Pelidae filias? & illa,
,, O pater, o patria, o Priami domus.
& quae sequuntur,
,, Haec omnia uidi inflammari,
,, Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & haesitans, & abiectum.
,, Multi modis sum circumuentus, morbo, exsulio, atque inopia:
,, Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
,, Alter terribilem minitatur uitae cruciatum, & necem:
,, Quae nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

" Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:
" Iterum Thyestes Atreum attractum adueuit.
" Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat:
" Maior mihi moles, maius miscendum est malum;
" Qui illius acerbum cor coutundam, & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, bilaratum, ac remissum:
" Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas nuptias,
" Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
" Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit:
Aliud molestia, siue commiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum:
" Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
" Ego tum grauida expletis iam fere ad pariendum mensibus:
per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palaestra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. animi est enim omnis actio, & imago animi uulgatus est, indices oculi. nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dicit actorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo, contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species: ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. oculos autem natura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. quare in hac nostra actione secundum uocem uultus ualet; is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quae sunt actionis, inest quaedam uis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguae societate coniunctus est: sententiae saepe acutae non acutorum hominum sensus praeteruolant: actio, quae prae se motum animi fert, omnes mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi indicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem uox obtinet: quae primum est optanda nobis; deinde, quaecumque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc praecipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Gracchus. quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, litterato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum cōcionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum. quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione reuocaret. Audiui meher cule, inquit Catulus, & saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, et scientiam. Ego uero, inquit Crassus: ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. esse delapsos. quamquam ea tela texitur; & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. hinc gradatim adscendere uocem, utile, & suaue est. nam a principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor; quo te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione reuocabit. est item contra quiddam in remissione grauissimum, quo tamquam sonorum gradibus descenditur. haec uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actionis afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiae coegerunt. scitum est enim, caussam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum indicare, ita diuinitus, ut non a Graecis didicisse, sed eos ipsos haec docere posse uideare. me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac nellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cum, me consule, in senatu caussam defendit Africae; nuperq. etiam magis, cum pro Bithyniae rege dixit. quamobrem recte uides, Catule: nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator uestrae quasi succrescit aetati, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia,

mia, & memoria singulari. cui quamquam faueo: tamen illum aetati suae praestare cupio: nobis uero illum tanto minorem praecurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit; nosq. curemus; & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq. laxemus.

EXPLANATIO

SED *haec ipsa* } Pronunciatio, est apta conceptae elocutionis enunciatio, cuius laudes primum Crassus celebrat: deinde artem & doctrinam tradit: pronunciatio laudatur duobus testimonijs, Demosthenis, & Aeschinis, & exemplo Caij Gracchi. QVI *cum propter* } Aeschines accusauit Ctesiphontem, quod contra leges in publico Demosthenem coronasset: quo iudicio uictus cessit Athenis: & Rhodum profectus, ibi rhetoricam docere coepit: Rhodijsq. postulantibus orationem suam contra Ctesiphontem, itemq. Demosthenis pro Ctesiphonte recitauit. QVO *me miser* } Verba sunt Caij Gracchi in concione mortem Tiberij fratris tristi, & luctuosa uoce lugentis. HAEC *eo dico* } Actionis laus concluditur addita breui reprehensione oratorum, qui hanc exercitationem negligunt: & transitus fit ad doctrinam, quam Crassus necessariam esse probat a repugnantibus: Natura & ueritas per se ad agendum satis non est: ergo arte, & praeceptis instruenda est. OMNIS *enim* } Actio siue pronunciatio (utrumque enim pro eodem dicitur) diuiditur in tres partes, uultum, sonum, & gestum: quarum duae ad oculos perueniunt, uultus & gestus: tertia ad aures, sonus: sed uultus sub gestu comprehendi poterat: & in quibusdam rhetoricis comprehenditur. Primum, & generale artis huius praeceptum est, ut uultus uocis & gestus in agendo tot mutationes fiant, quot sunt affectuum, & cogitationum animi: & singulis cogitationibus affectibusq. accommodetur suum genus, & uocis, & uultus, & gestus: quod praeceptum declaratur similitudine fidium: ut enim organorum chordae ad tactum digitorum, & plectri uarie respondent: ita uox, uultus, gestus, affectum, & pulsum animi consequantur necesse est. ACVTA, *grauis:* } Distinctiones uocis sumuntur uel ex quantitate, ut sit magna, parua, mediocris: uel ex qualitate, ut sit cita, tarda, mediocris: acuta, grauis, mediocris. Itemq. lenis, aspera: contracta, diffusa: emissa continenti spiritu, emissa spiritu intermisso: fracta, scissa, flexibilis, attenuata, inflata: quibus, quando, & quemadmodum oporteat uti, proprium est rhetoricae artis explicare: itaque Crassus pro uarietate affectuum genera uocis distinguit, & exemplis poetarum illustrat. IMPIVS *hortatur* } Thyestes iratus sic apud Ennium loquitur: nam Ennius tragoediam composuit, quae inscripta erat Thyestes. SEGREGARE *abs te* } Antonius matutino sermone citauit uersus Pacuuij poetae ex Tragoedia Teucro, ubi Telamon iracunde obiurgat Teucrum reuersum a bello Troiano sine Aiace fratre. ECQVIS *hoc* } Actius scripsit tragoediam Atreum nomine, in qua tota Atreus iracunde loquitur contra Thyestem fratrem suum. QVO *nunc me* } Versus hi sunt ex Ennij Medea, ubi Medea, spreta ab Iasone, luget uicem suam. O *pater,* } Versus sunt ex Hecuba Ennij, & in Tusculanis etiam citantur. OMNES *autem hos* } Hactenus Crassus docuit rhetoricam artem mutandae, & conformandae uocis pro uarijs animorum motibus, iracundia, miseratione, metu, ui, uoluptate, molestia. Sequitur ratio gestus, quae iubet spectare motum uel uniuersi corporis, uel partium quarundam magis eminentium: nec uero hic generatim gestus omnis rhetoricus informatur: nam, cum histriones in scena uenuste agunt, rhetorice & oratorie agunt, sed tantum is, qui oratori politico in tractatione ciuilium caussarum conuenit. De gestu totius corporis haec sola cautio est, ut ne sit histrionicus: histrio enim uidetur in gestu paene nimius esse, & rem ipsam in scena gestu magis demonstrare, quam uerbis significare conatur: quae tamen gesticulatio histrionem non dedecet: at politicus orator truncum illum corporis non tam actuose, neque tam histrionice mouebit. Atque hic gestus est uniuersus & generalis: specialis autem notatur in quattuor partibus corporis, lateribus, manibus, brachio, pedibus, ut laterum motus sit fortis, & uirilis, ut manus minus argutae sint: nam quidam rem ipsam prius gestu aliquo manuum repraesentant, quam uerbis explicent, quod in oratore politico fuerit uitiosissimum: ut brachium sit non incuruatum ad pectus, sed longius diductum, & proiectum a corpore, ad significandum impetum oratoriae contentionis: ut pes interdum supplodat in contentionibus incipiendis, aut finiendis. ANIMI *est enim* } De tribus partibus rhetoricae actionis duae sunt explicatae, uox & gestus: uultus superest, id est, habitus quidam oris, & oculorum, motum animi maxime declarans, ut oris, figura, & color, & lineamenta ipsa significant nos esse tristes, uel hilares, iratos uel placatos, erectos, aut humiles, meticulosos, uel confidentes: idemq. iudicium habitat in oculis. Cicero in Oratore perfecto, Vt imago animi est uultus, sic oculi indices, quorum & hilaritatis, & uicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agitur, temperabunt. THEOPHRASTVS } Hoc exemplum est uitiosae actionis in motu oculorum: nam Tauriscus ille histrio, de quo scribit Theophrastus, inepte auertebat oculos ab his, apud quos agebat. NAM *oris* } In agendo species, & dignitas oris diligentissime est conseruanda, cauendumq. ne aut os uaste diducatur, aut deformiter torqueatur: sic Crassus Testio Penario illusit mentum in dicendo intorquenti: tum ut diceret, si quid uellet, cum nucem fregisset. Lambere quoque labra, & mordere deforme est, ut ait Fabius: cum etiam in efferendis uerbis modicus eorum esse debeat motus. ATQVE *in ijs* } Crassus probat in gestu, & uultu maiorem uim inesse, quam in uoce: idq. per collationem dissimilium effectorum: quod gestus apud omnes gentes idem sit, uerba eadem non sint: & quod sententiae acutae plerumque homines hebetes non moueant, gestus uero moueat. AD *actionis autem* } Ad pronunciandum uocis bonitas primum nobis optanda est, ut sit firma, & suauis, ut liberalis, ut enucleata, ut fauces integrae sint, id est, molles, & laeues, quarum uitio frangitur, & exasperatur, & obscuratur, & scinditur uox, ut ait Fabius: deinde eadem nobis tuenda est ambulatione, unctione, continentia, facili ciborum digestione: sed ars tuendae uocis ad rhetoras non

pertinet,

pertinet, uerum ad medicos, & ad phonascos, qui olim Romae erant magistri exercendae uocis. SED *illud uidetur* } hoc praeceptum Crassi rhetoricum est de mutatione, & inflexione uocis pro condicione rerum, & affectuum: nam eadem, & perpetua uocis contentio uitiosissima est: idq. uitium appellatur a Graecis μονοτονία, ut ait Fabius lib. 11. id est, una quaedam spiritus, & soni intentio: ut si dicamus omnia clamose, quod insanum est: aut intra loquendi modum, quod motu caret: aut summisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio. ITAQVE *idem Gracchus*, } praeceptum proximum illustratur exemplo Caij Gracchi, cui concionanti, ut ait Fabius cap. 10. lib. 1. consistens post eum musicus, fistula quam τονάριον uocant, modos, quibus deberet intendi, ministrabat. Is fistulator, ut ait Gellius cap. 11. lib. 1. in circumstantibus stabat occultius, qui fistula breui sensim grauiusculum sonum inspiraret ad deprimendum, sedandumq. impetum uocis eius. EGO *uero*, } digressiuncula est Crassi in querimoniam sui temporis, in quo sensim excitabantur seditiones inter Marium, & Sullam, quae postea magnam perniciem reipublicae attulerunt. IN *omni uoce* } Crassus declarat usum fistulae Gracchanae, prohibetque, ne uel grauissimo sono uocis utamur, quia, cum uix audiatur, animos audientium excitare non potest: uel acutissimo, quia, cum sit inmodicae claritatis, & supra modum, neque inflecti, neque intendi potest, ut ait Fabius lib. 11. Medius itaque modus probandus est, in quo tres sonorum gradus distinguuntur, grauis, acutus, & temperatus. EDIDI, *quae potui*, } tertius dialogus concluditur laude Crassi, cuius primae partes fuerunt in hac disputatione, & Quincti Hortensij, cuius exemplo Cotta, & Sulpicius excitantur ad eloquentiae studium. AC *uellem* } Hortensius Lucio Crasso Quincto Mucio Scaeuola consulibus primum in foro dixit, & apud hos quidem consules: & cum eorum, qui adfuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus, ut ait Cicero in Bruto: Tum Hortensius agebat annum aetatis suae decimumoctauum, cum caussam defendit Africae contra praetores: postea etiam dixit pro Nicomede regis Bithyniae. NON *enim ille* } Cotta, & Sulpicius decem annis Hortensio maiores erant, ut scribit Cicero in Bruto.

PAVLLVS. MANVTIVS. QVAE, *nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia, Quin refugiat timido sanguen* } & sententia uidetur postulare, Timido sanguine: & ita est in quattuor ueteribus libris, quibus nunc ad hanc emendationem utor. Sanguen tamen lib. 5. de Fin. legitur: & id agnoscunt Nonius, & Priscianus lib. VI. quod si, Sanguen, legatur; patebit, aut mendosum esse illud, Quae, aut abundare. in antiquo quidem Borromaei libro coniungitur cum superiore uersu: hoc modo, Cruciatum, necemque. sed metri ratio repugnat.

PRAESTANTISSIMO VIRO IACOBO GORSCIO IVRIS · VTRIVSQVE · DOCTORI CANONICO CRACOVIENSI · GNESNENSI · PLOCENSI

NAE praeclare mecum eſt actum: & magna Stanislao Nyegoſſeuuski, illuſtri adoleſcenti, quique, quod ualet, ualet autem plurimum, (ut de eo felicia omnia augurari facile liceat, & ſecunda omnia ſperem) magna Tibi ex parte acceptum referat, gratia mihi referenda eſt; quod, cum de Te multa collocuti eſſemus, quae ad Tuam gloriam uel maxime pertinent, ad Tuam mihi amicitiam aditum ſit pollicitus. Eſt hoc eius humanitatis, qua praeſtat. erit illud Tuae uirtutis, qua iam Tuis notus, alienioribus nobis quoque obſeruandus es. Scriptis tuis eruditiſsimis hoc es aſſecutus. Quae enim de Figuris, quae de Periodis, quae de Generibus Dicendi, quae de Dialecticis a Te ſunt litteris mandata, nomen tuum illuſtrant. Ea uero ſic me affecerunt, ut miro ſemper flagrarim deſiderio Te ſalutandi. Nam, cum in Polonos omnes (quod iudicio excellere eos ſemper iudicarim) optime ſim animatus; cum uero Tui ſimilibus omnia me debere officia cenſeo. Et ſane habet Rex potentiſsimus, idemq. uere Rex, quod gaudeat, eius Regni ſe Regem eſſe, qui inter alia Regna litterarum laude praecipuas ſibi partes uindicet. Illuſtriſsimus Zamoſcius magnae ſuae uirtutis ſpecimen, iuuenis cum adhuc eſſet, in Italia dedit. Quam bellicis triumphis poſtea inſigniorem fecit: maximas de Moſco uictorias reportans, & Polonum nomen, illuſtrem antea, & hoſtibus

ſtibus

ſtibus formidabilem, glorioſiorem reddens. Patricius quoque, me puero, maximam ſui exſpectationem concitauit. quam poſtea facile ſuperauit. De notis de facie loquor. nam, omnes ueſtrates ſi uellem recenſere, qui mihi fama noti ſunt, dies me prius, & charta deficeret. Sint haec igitur pauca Tibi ſummae obſeruantiae meae indicium. quam Tibi primum ipſi, deinde aliis notam eſſe uolo.

Venetiis. Kal. Febr. ∞ D X X C I I I.

Tuarum uirtutum obſeruantiſſimus,

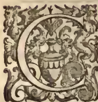
Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
DE
CLARIS. ORATORIBVS
LIBRVM
QVI. DICITVR. BRVTVS

ARGVMENTVM

VM Cicero praeceptis Oratorem tribus de Oratore libris informasset, eum hoc libro quaerit, exemplisq. in illustri positis loco, qualis esse debeat, ostendit. Itaque oratorum, immo scriptorum paene omnium, qui uel in Graecia, uel in Italia floruissent, initia, aetates, progressus, uitia, & uirtutes collegit, ut cum Romani adolescentes, tum aliarum gentium eloquentiae studiosi, quanta sit res eloquentia, perspicere, & superiorum uitia Oratorum euitare, uirtutes uero possent imitari. Interea quoque, dum haec facit, si quid in eorum, quorum nomina recenset, uita memorabile exstitit, illud, tamquam sermonis condimentum, inspergit: & praecepta, uel mysteria potius eloquentiae, aptis atque idoneis locis patefacit: adeo ut, si nulli exstarent Rhetorici libri, ex hoc uno Dialogo ars ipsa obseruari, notari, & constitui praeclare posse uideretur. Atque ille haec omnia, sermone in certas personas distributo, contexuit: ex quo non utilitas modo, sed delectatio quoque, & quidem maxima huius operis aestimari potest, praesertim si decorum, grauitas, lepos, & uenustas adsit: quae certe, quamquam & in alijs Ciceronis Dialogis, in hoc tamen tanta sunt, ut omnes Musae, & Gratiae, ad hunc conficiendum concurrisse uideantur. Quod si quis miretur, Ciceronem, quod nemo umquam fecisse legitur, clarorum expositionem Oratorum, hoc est meram historiam, Dialogo tractasse, respondendum erit, mirandum quidem, si uitam & res eorum gestas narrare ei propositum fuißet: uerum, cum tempora, uitiaq. & uirtutes Oratorum, quod ad orationem attinet, quoq. modo & per quos coaluerit eloquentia, donec ad summum paene perducta est, explicare sibi proposuerit, id nulla ratione melius facere potuit, quam Dialogi stylo, quo enumeratio alioqui submolesta, uarietate sermonis, ac suauitate condiretur. At puram historiam, nullo modo, cum ipsamet satis magnam

gnam

gnam personarum, sermonumq. & factorum uarietatem suppeditet, atque in alio quodam dictionis genere, ut postea dicam, uersetur. Jam illud uidendum est, in hac tanta Oratorum uarietate describenda, sit ne aliquam tractandi uiam, quam Methodum uocant, secutus. nam hoc nemo adhuc in hoc libro considerauit. Ego autem, qui hoc primus quaero, idem etiam dico, nullum opus sine uia, & ratione hunc magnum uirum umquam perfecisse. Quippe, aut uia illa nota diuidendi, siue dissoluendi, aut componendi omnem suam tractationem suscepit. Quare ne hoc quidem opus artificiosa quadam ratione carere uoluit, in quo explicando, uiam illam naturae notissimam secutus est, quam συνταχτικὴν, καὶ σύνθεσιν *Graeci uocant. Exorsus enim a minimis eloquentiae, ac Oratorum principijs, & quasi elementis, maioribusq. sensim additis, rem eo deduxit, ut aut iam perfectus Orator suis omnibus partibus, & ornamentis, ostenderetur; aut parum admodum ad eius perfectionem deesse uideretur. qui quidem Orator, aut Demosthenes ipse apud Graecos, M. Tullius Cicero apud Latinos unus exstitit, aut nullus omnino. Sed, quoniam unus sit necesse est, & nemo alius perfectior inuenìatur, hic erit unus omnibus eloquentiae studiosis imitandus, & amandus. Hunc autem Dialogum eum perfecisse constat, cum belli Africi, & Hispaniensis tempore, Caesare dictatore, ad honestum, & litteratum otium se contulisset. Nam, cum post libros de Repub. nihil edidisset, ab Attico, & Bruto rogatus, hoc praeclarum opus confecit: & post tres de Oratore libros, quasi quartum, ut ipse testatur, collocauit. Verum nos, longioris praefationis cura Junioribus, ad sibi conciliandos auditores, relicta, ad libri huius inscriptionem considerandam mentem, orationemq. conuertimus.*

PAVLLVS . MANVTIVS

CRIPTVS *hic liber post uictum Pharsalico proelio Pompeium, ante confectum Africanum bellum. nominatur enim infra, tamquam uiuus, P. Scipio, Pompeij socer, qui superatus a Caesare in Africa sibi ipse necem consciuit. praeterea, cum de mortuis oratoribus hic mentio fiat, non omisisset Cicero M. Catonem, si iam obijsset. is autem se ipse interfecit Uticae, profligatis a Caesare Pompeianorum, & regis Iubae copijs. omisit autem eum Cicero, ne Caesarem offenderet, contra quem eo tempore Cato bellum acerrime gerebat, tum reip. caussa, tum etiam ob ueteres inimicitias...*

IN-

INSCRIPTIONIS EXPLICATIO

M. T. C. } De CICERONE si uelim dicere, idem facerem, ac si clarissimo Soli immortale lumen conarer inferre. cui non sunt notae M. T. CICERONIS uigiliae? quibus omnes mortales, qui fuerunt, sunt, & post futuris erunt in annis, ut de eo loquens Catullus ait, instituit, in quibus se totum ita effinxit, & tamquam in clarissima tabula spectandum proposuit, ut nullus Apelles, aut Lysippus, aut Myron, eius imaginem uel pingendo uerius, uel fingendo exprimere potuisset. In hoc autem libro se M. T. C. quem saepius honoris caussa nomino, potissimum expressit: Suam enim ipse uitam totam paene complectitur, ut suis locis uidebimus. DE *claris Oratoribus* } Clari, & Clarissimi a Cicerone potissimum uocantur, primum qui gloria rerum gestarum excellunt, & bellicis laudibus abundant: deinde etiam senatores Romani, praesertim consulares. quod quidem in eius scriptis tam est frequens, ut testimonijs afferendis immorari nihil sit opus. Idem confirmare uidetur Vlpianus, Digest. libro secundo. l. feminae. Hos illustres Cornelius Nepos appellauit, cum opus suum de uiris illustribus inscripsit. Praeterea, & hi clari dicuntur, qui eruditione celebres sunt, & una aliqua liberalium artium insignes: ut clari Oratores, clari Poetae, & a Suetonio illustres Grammatici dicti: qui tamen obscuri maiori ex parte fuissent, nisi scriptis aliorum fuissent illustrati: quibus & illis ad immortalitatem, & nobis ad uitae institutionem profuerunt. Est autem Clarus, translatum uerbum a caelestibus luminibus, quae & ipsa sua luce notissima sunt, & mundum illustrant lumine claro. LIBER } Hinc cognoscimus eos deceptos fuisse, qui tres libros esse dixerunt, quos etiam D. Hieronymus confutauit. Liber etiam dicitur oratio forensis: ut ostendit Cicero noster, qui Verrinas actiones, & orationes in Catilinam libros appellauit: quem post plerique sunt in illis citandis imitati. Librum enim Veteres quacumque de re iustam, & absolutam scriptionem appellarunt. QVI *dicitur Brutus* } Platonem suum imitatur, qui, ut re ipsa constat, & Laertius in Platone testatur, suos libros duplici inscriptione ornare consueuit. Et Plato quidem semper uirorum nomina, rebus praeponit: ut, Phaedrus, siue de pulchro: Gorgias, siue de Rhetorica. Eundem quoque morem habuit eius discipulus Arist. teste Laertio, qui nominat Menexenum, siue de moribus: & Eudaemum, siue de animo, dialogos. Sed Cicero hic, rem nomini praeposuit: at in duobus dialogis de Senectute, & Amicitia, rem subiecit: cuius uarietatis hanc existimo caussam fuisse, quod in hoc libro, ut Orator, uellet orationem crescere, & ita terminari, ut librum uolebat appellari. Bruti enim nomen Ciceroni maius fuit, utpote non solum Oratoris clarissimi, uerum etiam Romanae ciuitatis principis, & amicissimi Ciceronis, quam praeteritorum oratorum: In alijs uero, ut philosophus ipse quoque a proprio incepit nomine, ut Laelius, uel de Amicitia: Cato, uel de Senectute. Aut fortassis etiam ita fecit hoc in libro, ut contrariam imitationem Platonis innueret: Plato enim, Socratis inducta persona, in Gorgia, & in Phaedro oratoribus omnia detrahit: at Cicero, cum hic, tum in alijs Oratorijs libris omnia quaecumque dictione explicari possint, Oratoribus subiecit. BRVTVS autem dicitur, uel quod hic liber BRVTO sit inscriptus, ad quem etiam Orator, libri de Finibus bonorum, & malorum, Tusculanae quaestiones, libri de Natura deorum, Paradoxa, & Epistolae multae sunt a Cicerone scriptae, & missae. Vel BRVTVS iccirco inscriptus est, quod is primas, post Ciceronem ipsum libri auctorem, quasi partes agat in hoc sermone, siue dialogo, qui rogatu ipsius sit confectus. Et sane libri, & opera, frequenter a personis, quae saepius loquuntur, uel primas agunt partes, inscribi solent, ut Alcibiades, Cato, Amphitruo, Odyssea: uel a re, materia ue, de qua scribitur, & de qua disputatur, aut quae saepius nominatur, ut de Natura deorum, de Officijs, Rudens: uel a loco, ut Tusculanae, Andria. Porro, Hic est M. Iunius Brutus, ex illa antiqua Iunij gente, qui, libertatis Romanae Tarquinijs exactis, uindex seuerissimus fuit: quem hic noster imitatus, unus ex Principibus Caesaris percussoribus, cum Cassio, & Decimo Bruto fuit: qui post in Philippicis campis perijt, cuius uitam Plutarchus satis diligenter est persecutus. Quoniam uero hic liber Dialogus est, ut supra indicauimus, ante quam ad eius explicationem ueniamus, de Dialogi ratione in uniuersum pauca delibabimus.

CVM tria sint, uel Platone Proculoq. auctore dictionis genera: unum, quod actione, & imitatione continetur: alterum, narratione sine imitatione: tertium, ex his mixtum: certum est, dialogos, comoediasque, ad primum referri genus: ad Historiam, secundum: tertium, ad poesim, qualis est Homeri, ac Virgilij.

Dialogi inuentorem quidam, teste Laertio in Platonis uita, Zenonem Eleatem existimarunt: sed Phauorinus, Aristotelis in primo de Poetis testimonio, Alexamenum Teium, fuisse perhibet. Idem sentit Athenaeus. Verum Plato hoc scribendi genus uehementer excoluit, ac perpoliuit: quem post multi secuti sunt, Ciceroq. in primis, qui & reliquos omnes superauit.

Dialogus, trium artium adminiculo, ac praeceptis instructus esse debet: Dialecticorum, propter rationem in utramque partem disserendi: Oratorum, propter elocutionem, genusq. dicendi: & denique poetarum, propter imitationem, & personarum cum decoro sermones.

Genus dicendi in dialogis proprium, aequabile, & temperatum esse debet, uel ipso Cicerone teste. etiamsi ipse in plerisque grandior sit, quod dignitas personarum quas loquentes facit, postulasse uidetur. Interdum tamen & tenuis adhibetur figura, cuiusmodi in Oratorijs partitionibus apparet.

Iam, quid sit Dialogus, est proferendum. Est autem Dialogus, imitatio personarum de rebus honestis, & inquisitione dignis, oratione soluta cum dignitate disserentium, agentis uel narrantis modo expressa. VEL, est Sermo in certas personas pro cuiusque dignitate distributus, soluto dicendi genere, cum imitatione agentis, uel narrantis modo expressus.

Imitatione tria sunt exprimenda, Actio, Sententia, Mores. Actionis est sermonis inter personas communicatio: Sententia argumentatione, ac disputatione, hoc est, quaestionis positae explicatione continetur: ad Mores uero ea omnia referuntur, quae leporis & humanitatis gratia extra ipsam sententiam siue disputationem, ad mores loquentium exprimendos inseruntur, ex quo moratus dicitur sermo.

Dialogi partes duae sunt primae: Apparatus siue praeparatio, & Contentio ipsa siue disputatio. Quod uero ad partes illas Oratoriae orationis attinet, omnes habere Dialogus potest, praeter Perorationem. Nam fere colloquentes sine ulla dictorum, uel enumeratione, uel amplificatione discedunt.

Reliquum est, ut, qui sit sermonis in hoc genere modus, ostendamus. Ad quod intelligendum duo illa uerba, quae in Dialogi definitione posuimus, sunt expendenda. Diximus enim Dialogum esse imitationem agentis, uel narrantis modo expressam. In quibus uerbis duos sermonis explicandi modos esse discimus: alterum agendo, narrando alterum. Agere, est ipsas personas tamquam praesentes inducere, siue illae eiusdem sint aetatis cum ipso auctore, siue superioris.

Inter praesentes eiusdem aetatis, ut Cicero fecit in libris de Legibus, Tusculanarum disputationum, & in Oratorijs partitionibus. Inter eos autem, qui alio saeculo uixerunt, ut idem in Laelio, & Catone fecit. In hoc posteriore illud cauendum est, ne auctor ipse umquam nisi in prooemio loquatur.

Secundus tractandi modus narratione continetur. Id fit, cum sermonem siue disputationem aliquam Dialogo complectimur, quam uel nos ipsi audiuimus, uel ab ijs, qui audiuerunt, interfueruntue, accepimus. Cuius etiam sunt genera duo: Vnum, cum auctor ipse locum inter colloquentes habet: alterum, cum se tantum sermonis ducem constituit. Prius illud per INQVAM, & INQVIT, perficitur: Hoc uero alterum per INQVIT tantum. In priore genere ijs personis tribuitur sermo, quae eodem cum auctore saeculo uixerint: Absurdum enim esset auctorem eas personas secum loquentes facere, quae alio saeculo fuissent. In posteriore, non usque adeo absurdum foret, in quo non se quidem illorum sermoni interfuisse auctor profitetur, sed ab ijs accepisse, qui uel ipsi a mortuis audiuerint: uel ab ijs, qui ipsi quidem audire non potuerint, uerum ab senioribus de alijs narrantibus acceperint. Huius generis, in quo auctor ipse nullas sibi sumit una cum alijs loquendi partes, & ubi INQVIT tantum usurpatur, unum est apud Ciceronem exemplum in libris de Oratore ad Q. Fratrem: prioris autem ubi INQVAM, & INQVIT, sunt omnes ceteri, praeter supra nominatos, Laelium de Amicitia, & Catonem de Senectute, & Oratorias partitiones. In his quoque duobus generibus, illud quoque est obseruandum, ne ab illis uerbis, INQVAM, & INQVIT, ulla comprehensio ducat initium, sed inter alia uerba collocentur, interdum etiam in comprehensionis fine: quin etiam nonnumquam uerbum ipsum reticetur, ad uitandam satietatem: id quod tum in alijs, tum in hoc ipso Dialogo erit perspicuum: neque hoc solum, uerum etiam alia, quae de Dialogi confectione diximus, in Platonis, ac Ciceronis Dialogis inuenient ij, qui in eorum lectione erunt multum diligenterq. uersati.

IN M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBRVM QVI DICITVR BRVTVS Commentarius.

CICERO

CVM e Cilicia decedens Rhodum uenissem; & eo mihi de Q. Hortensij morte esset allatum; opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam &, amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis anguris dignitatem nostri collegij deminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat; & inauguratum ab eodem: ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam.

EXPLANATIO

CVM.} Prooemium est, narrationem, & interpositos animorum motus continens: in quo dum de Q. Hortensij interitu narrat, ita dolet, ut se uitum bonum esse ostendat: & beneuolentiam a sua, & maleuolorum persona conciliet, qui longe secus de ipsius in Hortensium animo existimarant. Adiungit Hortensij laudem, eum ab eloquentia commendans: quod dum facit, quanta laude digna sit eloquentia, innuit: & futuri sermonis semina iacit. In fine R. P. oppressionem calamitatesq. deplorat. CILICIA.} In qua proconsul ea gessit, quibus apud Issum Imperator appellatus, decretis iam supplicationibus, triumphaturus erat, nisi bellum ciuile impediuisset, ut ad Tironem ipse scripsit, & nos infra pluribus ostendemus. Est Cilicia Syriae proxima, ad mare, inter Taurum montem & Amanum: dicta a Cilice Phoenicis filio, ut Solinus: uel, a Cilice Phoenice, Agenoris filio, ut Herodotus lib. 7. Ea nunc Caramania uocatur: cuius incolae adeo improbi & fraudulenti apud ueteres habiti sunt, ut prouerbio inter tria pessima κάππα numerarentur. Hinc Theopompus caedem per uinolentiam editam, κιλικισμὸν uocauit. Ab his Cilicibus inuentae uestes, quae Cilicia dicuntur, quibus ueteres in castris & nauibus, ad pellendum frigus, utebantur. Dedit haec ita notata ora philosophos nobiles, Antipatrum, Archelaum, & duos Athenodoros Stoicos, necnon Hermogenem rhetorem acutissimum, & celeberrimum. DECEDENS.} Hoc uerbo Cicero fere utitur, cum de discessu ex aliqua prouincia loquitur: ita ut epist. 6. libro tertio Famil. legendum sit, Decedendum: non autem, Succedendum: ut in multis libris male legitur. RHODVM.} Vrbem, & insulam, de cuius laudibus Pindarus, Strabo, Liuius, Plinius, & alij tam multa dixerunt. Clara ab Horatio dicitur: uel, quod in ea numquam, ut ait Plinius, tanta nubila obducantur, ut non aliqua hora Sol cernatur: uel, quod clara, & nobilis fuit libertate, re maritima, Romanorum amicitia, rebus gestis, colosso, pictura, & artibus liberalibus. In ea enim docuerunt Posidonius, & Molo,

Ciceronis & Caesaris praeceptor, ut infra dicemus. Ea nunc omnia silent, Turca dominante. Rhodum porro dictam a Rhodo nympha, quam Apollo amauit, quidam uolunt: alij a Rosa, quae Graecis ῥόδον dicitur: uel, quod pulchras ferat rosas: uel, quod, dum urbs aedificaretur, ibi inuenta sit rosa. Sed uerius, qui a Dodamo Iauanis filio, Iapeti siue Iapheti nepote, litterarum affinitate Rhodum appellatam probant: Dalet enim & Res, Hebraica elementa, affinia sunt ualde. In ea insula fuit Colossus Iouis, ut Strabo scribit: uel Apollinis, id est Solis, ut uult Plinius, Charetis Lyndij immensae molis opus. Sunt, qui putent Rhodios, Colossenses appellatos, ad quos D. Paullus epistolam scripsit: sed male, cum Paullus ipse dicat, τοῖς ἐν Κολασσαῖς ἁγίοις, qui sunt Colossis, sanctis: & a Plin. Colassae inter Phrygiae urbes numerentur, non procul a Laodiceensibus. VENISSEM.} Ciceronum puerorum caussa, qui ibi erant: ut epist. 17. lib. 2. Fam. Q.} Id est} Quincti: sic enim uocati sunt quincto: ut Sexti, sexto: Septimij, septimo: Octacilij, uel Octauij, octauo: Nonij, nono: Decimi, decimo loco nati. HORTENSII.} De quo tam multa dicemus infra, ut superuacaneum sit hoc loco quidquam referre. A colendis hortis, dicti Hortensij: ut Fabij, a fabis: Pisones, a pisis: Cicerones, a ciceribus: Lentuli, a lentibus ferendis. Aliqui malunt Hortesios, ex ueteribus quibusdam monumentis: uel, quod ὀρτησίους, apud Graecos scribatur: quasi uero in monumentis illis esse non possit error: & in illis non multo frequentius Hortensios legamus: Graecos uero ita scribere, quod ν ante σίγμα raro soleant ponere: si quis Graecos melius existimat scripsisse, oportebit nos dicere scriptores pro accentu, quo syllabam longam notabant, n, posuisse. Terentius tamen Scaurus, Caper, Donatus, & Seruius, Grammatici nobiles testantur, nec Thensaurum, nec Formonsum scribi debere: idem sentit Seruius de Gigans, & Atlans. Hortensij plebeij fuerunt, quod probant tribuni pl. ex eis saepe facti. ALLATVM.} per nuncios, & litteras, praesertim M. Coelij, qui scripserat Hortensium animam agere, epist. 13. Famil. libro octauo Att. 6. libro sexto. OMNIVM.} Aliter hominum, eorum scilicet, qui putabant Hortensium mihi amicum non esse: & ob id me minus doloris ex eius morte capturum. Vide Corn. Nepotem de Attici uita: item epist. 3. Q. F. lib. 1. Et fuit certe nonnihil aemulationis, sed Cicero prudenter agit, qui mortuum laudat, ne cum Laruis, ut aiunt, luctari uelle uideatur. CEPI *dolorem*.} Ita magnum, ut excruciarer. Epist. 6. lib. 6. Att. Obserua Bacchium pedem, dolori aptum. Itemque, Doloris uocem decies in hoc pulcherrimo prooemio repetitam, ut doloris motum in animis legentium excitaret, & ostenderet ipse suum. NAM.} αἰτιολογία. AMICO *amisso*.} Hiatum, & agnominationem quandam nota: &, amico, ἐμφατικόν est. CONSVETVDINE.} Qua decreueram cum eo familiariter uiuere. 6. epist. 6. lib. Att. OFFICIORVM.} Quae facere posset, si uiueret: uel eorum, quae in me contulit, cum ita plena manu, ita ingenue, ita ornate nostras laudes in astra sustulit, ut scire omnes possent, nec amantius, nec honorificentius, nec copiosius potuisse dici. epist. 25. lib. 2. Att. TALIS *auguris*} nimirum excellentissimi: cuius locum cum petere uellet Curtius, dictus est a Cic. δίβαφον cogitare. epist. 16. lib. 2. Fam. Nam δίβαφον, uestis erat auguralis. epist. 9. lib. 2. Att. DIGNITATEM} quae tanta fuit, ut nihil domi, nihil foris per magistratus gestum sine eorum auctoritate probari posset. Cic. lib. 2. de Legibus. Val. Max. lib. 1. cap. 1. Augures Ioue fulgente, cum populo agi nefas esse decernebant. Calatores, id est ministros habebant. In uitioso augurio, pronunciare solebant Alio die. Consuli, cum exercitus imperabatur, aderant. Duo ex eodem sanguine, & gente esse non poterant. Rerum bene gerendarum auctoritates ipsorum augurio contentae erant. Augures in uilla publica, dum comitia haberentur, sedebant. Olim nouem erant. Eorum uiolare amicitiam, non modo nefas erat, sed ne cooptari quidem sacerdotem licuit, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Qui non esset soluendo, legi non potuit. A duobus tantum nominari, qui cooptabatur, poterat. De quibus Fenestella, & alij. COLLEGII} Ordinis: ut nunc sunt collegia canonicorum, quae etiam capitula dicuntur, sic tunc augurum fuere. DEMINVTAM} Magna Hortensij laus, cuius morte auctoritas totius collegij deminuta, & debilitata esset. Pro hoc Ennius dixit, Africani morte castratam esse rempub. quod Cicero de Orat. lib. 3. non probat, propter uocis deformitatem. DOLEBAM} Et hanc περίοδον dolore, & Bacchio pede terminauit. COOPTATVM} Pro quo multi dicunt, electum, admissum, receptum, assumptum: Cicero fere cooptatum, & lectum, praesertim cum de sacerdotio, & de senatu loquitur: Philipp. 13. AB *eo*} Ab Hortensio. Sed Philipp. 13. a Pompeio se cooptatum scribit. Solutio: Philipp. 2. Me augurem a toto collegio expetitum, Cn. Pomp. & Q. Hortensius nominarunt. neque licebat a pluribus nominari. Cooptatus autem fuit Cicero in P. Crassi, qui in bello Parthico perierat, locum: ut Plutarchus in uita Cic. scribit. IVRATVS} Tamquam testis meae dignitatis: quod inepti dicunt, meae sufficientiae. Nam & testes iurati testimonium dicebant: & iudices iurati iudicabant: ut scribit Asconius, & nos saepe in Cicerone ostendimus. DIGNITATIS *meae*}. Dignitas est alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia, digna auctoritas: de Inuent. libro secundo. Ergo dignitatis meae, qua dignus ego sacerdotio indicabar. INAVGVRATVM} Consecratum hodie dicunt. Inaugurandi forma ea fuit: qua Liuius scribit Numam Pompilium inauguratum fuisse. nam eodem omnes sacerdotes mutatis tantum quibusdam uerbis inaugurabantur. Erat autem impositio manuum, cum precatione: quo ritu & Hebraei in muneribus publicis mandandis utebantur. LOCO *colere*} κακέμφατον, id est, turpem sonum uidetur facere, ab ea syllaba incipiens, qua superius finitum est uerbum, ut Seruius ait: quod quidem ita accipiendum est, si aliquid ex syllabis concurrentibus nascitur, quod uel obscenum sit, uel offendat: ut Dorica castra: &, caeca caligine, apud Virgil. nascitur Caca. In ceteris haec compositio probatur. nam Pontanus uir eruditissimus in Actio dialogo, complosionem quandam esse ait, in qua concussus earundem syllabarum, & litterarum, non insuauiter mulcet aures: ut, Ruit Oceano nox: Fama malum: Date tela. Quod, si uerbum unius syllabae praecedat, etiam plus delectat: ut Philipp. 1. quae quaesita: cum consules: cum consilio: & id genus alia. DE-

DEBEBAM } Pes Molossus, in quo Cicero ex dolore quasi respirat. Et attende compositionis etiam suauitatem, in tribus similiter desinentibus: Videbam, Dolebam, Debebam.

CICERO

*A*VGEBAT *etiam molestiam, quod, magna sapientium ciuium, bonorumq. paenuria, uir egregius, coniunctissimusq. mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore exstinctus, & auctoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. etenim, si in leuiorem artium studio memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino aduersarium non habere? cum praesertim non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo.*

EXPLANATIO

AVGEBAT *etiam molestiam,* } Augebatur etiam molestia, in quibusdam libris legitur. Vtrumque recte. SAPIENTIVM *ciuium, bonorumq.* } Quasi uero, qui sapientes sunt, non sint item boni: cum sapientes a Stoicis non solum boni, sed diuites etiam soli, & beati uocentur: & quod rectum, & honestum, & cum uirtute est, ut est sapientia, id solum bonum dicatur: cum sapientia item a Cicerone, modo princeps omnium uirtutum, modo bonarum omnium artium mater appelletur. Sed tum fortasse Cicero sic loquitur, cum philosophum, & quidem Stoicum agit: cum uero oratorem distinguit: quod Orator multitudinis opinionem sequi solet, quae sapientes eos uocat, qui multarum rerum usum habeant: ut Catonem, & Laelium sapientes appellatos legimus. Sic Cicero sapientissimum uocat eum, cui, quod opus sit, ipsi ueniat in mentem. Et, quoniam, qui sint hoc modo sapientes, saepe uersuti, callidi, astuti, interdum etiam improbi uel sunt, uel esse possunt, hoc loco Cicero ut orator uidetur sapientes a bonis seiungere: & plus bonitati quam sapientiae tribuere, quasi aliquis bonus uir esse possit, sine illa sapientia: quasiq. ipsius sapientiae perfectio bonitas sit. Hoc enim pacto necesse est, ut crescat oratio. Si uero quis legat, ut in ueteribus libris quibusdam legitur: Bonorum ciuium, sapientiumque, sua natura crescet oratio. Vera, enim sapientia omnia in se habet, quae ab ullo expeti possint. PAENVRIA } Translatio a rebus uenalibus, quae in paenuria cariores esse solent. Sic uiri boni pluris fiunt, cum pauci. Hic obseruanda amplificatio gradatim adscendens, ut Cicero in Part. dicit: siue per incrementum, ut Quinctil. loquitur. Graue est amittere uirum bonum, in bonorum paenuria, & paucitate: grauius, amittere etiam uirum egregium: grauissimum, amittere coniunctissimum consiliorum omnium societate: multo grauius, eum amittere alienissimo reip. tempore. Vide perorat. pro Quinctio, & exord. pro S. R. Am. ALIENISSIMO *reipub. tempore,* } Impendente bello ciuili: quo tempore respub. talium uirorum consilio get maxime. PLERIQVE } Maleuoli, & maledici, quibus credendum non fuit. Locus contra rumores. GLORIOSI *laboris* } Eloquentiae praesertim, & gloriae forensis, pro qua in defendendis caussis, & rep. magnos labores susceperat. Vide prooemium Tusculanarum quaest. ETENIM, *si in leuiorum artium* } Duae sunt caussae, cur poeticam in leuiorum artium numero reponendam putet: Prima est, quod Orator esset: altera, quod educatus Romae, ubi poetae sero uel cogniti, uel recepti, nec in magno postea honore habiti. Declarat id oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in prouinciam poetas duxisset. Tuscul. 1. MEMORIAE *proditum est* } Litteris, & monumentis ueterum mandatum, & traditum. POETAS *nobiles* } Vt Ionem quendam, cuius hodie quoque carmina de Euripidis morte leguntur: ut Sophoclem, quem ferunt Euripidis morte sic doluisse, ut & atratus ipse esse, & suas tragoedias ab histrionibus sine corona agi noluerit. Et, ut de nostris poetis dicam, Virgilium quot poetae aequales defleuerint, ex iis opusculis, quae Virgilij operibus addi solent, satis apparet. Sed & Ouidius Tibulli mortem longo carmine defleuit. MORTIS *doluisse* } Aliter, Doluisse morte. ille paeon tertius: hic diiambus. QVO *tandem animo* } Iniquiore certe. Locus ex minore. GLORIOSIVS } Est enim gloriosum cum magnis uiris certare, etiam si eos uincere non possis: nam, ut ait Aiax in Metamorphosi, apud Ouidium:

— Quidquid sperauit Vlysses,
Ipse tulit pretium iam nunc certaminis huius:
Qui, cum uictus erit, mecum certasse feretur.

QVAM *omnino aduers. non hab.* } Nam sine certamine non est uictoria. CVRSVS } Honoris, & gloriae: Vt enim cursus cursu, sic in uiris fortibus, uirtus uirtute superatur: ut Cicero in Antonium 14. uere dixit. Est igitur Cursus translatum uerbum. IMPEDITVS } Quippe cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, ut infra ait. Amamus uero, ut Arist. 2. Rhet. ait, pares, atque eisdem studiis deditos, nisi forte nobis impedimento fuerint: aut ex eadem arte uictum quaesierint: tunc enim accidit, quod ait Hesiodus: Et figulus figulo inuidet. ADIVTVS } Contentio: Opponitur ei, quod dixit, Impeditus. COMMVNICANDO } Vt decet amicos. nam nihil dulcius, quam habere, qui cum possis, ut tecum, omnia communicare. ET *monendo* } Et monendi saepe sunt amici, & obiurgandi: & haec accipienda amice, cum beneuole fiunt: ut ipse in Laelio ait.

FA-

FAVENDO] Vt mihi fauebat ille, cum laudes meas in astra tollebat. lib. 2. Att. Epist. 25. Et cum paene seruorum manu interficeretur, cum adesset Ciceroni. Pro Mil. Et obserua adiutus tamquam genus ad tria, quae sequuntur. Itemq. similiter desinentia tria, & diiambum.

CICERO

SED, quoniam, perpetua quadam felicitate usus, ille cessit e uita, suo magis, quam suorum ciuium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quam iuuare; uixitq. tamdiu, quam licuit in ciuitate bene beateq. uiuere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus; illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quam misericordia prosequamur; ut, quotiescumque de clarissimo & beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quam nosmet ipsos, diligere uideamur. nam, si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet: nostrum est id malum: quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre uideamur. sin, tamquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. etenim, si uiueret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis & fortibus ciuibus; hunc autem aut praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Graecisq. auribus digna spoliatum, atque orbatum uideret.

EXPLANATIO

SED, *quoniam, perpetua quadam felicitate usus*] Quippe qui summis ornamentis fortunae praeditus esset: pro lege Manil. Et in omnium rerum abundantia semper beatissime uixisset: quemq. uideretur felicitas ipsius, qua semper esset usus, ab eis miseriis, quae consecuta sunt, uindicasse. Infra. CESSIT *e uita*] Ita quidem, ut non minus illi fuerit gratulandum, quam Q. Catulo, duobus Lucullis, & Q. Metello: qui cum sine inuidia in rep. floruissent, eminuissentque, sine periculo quieta, aut certe non praecipitata ante initium bellorum ciuilium, morte functi sunt. Paterculus. SVO] Sibi apto, & perpetuae felicitati conueniente, ut dies ultima, quae semper est exspectanda, primis responderit: cum aliter saepe soleat euenire, ut de Priamo, & Pompeio, & aliis legimus. Idem fere de Lentulo ep. 6. lib. 2. Att. Vel, Suo, id est fatali; ut infra: Q. Hortensij uox exstincta fato suo est. SVORVM *ciuium tempore*] Cum alienissimo reip. tempore sit exstinctus: Supra. TVM *occidit*] L. Paullo, & C. Marcello cos. cum ageret annum 64. Infra. QVAM *iuuare*] Cum iam tum Caesar ita conualuisset, ut in uno ciue resp. ad resistendam esset imbecilla. Att. lib. 7. epist. 3. QVAM *licuit*] Dum licuit, & Quamdiu licuit, dicimus. Licuit uero usque ad ea tempora, quae paullo ante diximus. Tunc enim uox Hortensij exstincta est suo fato. Ciceronis uero, & aliorum, publico, & uiolento, ut infra dicet. IN *ciuitate*] Libertate, ut Cicero ipse pro Cor. Balbo uidetur interpretari. Seruos bene de rep. meritos persaepe libertate, idest ciuitate publice donari uidimus. Aut, In republica. nam & ueteres Graeci τὴν πολιτείαν uocabant: & Cicero saepe ex Platone remp. uertit: ut epist. 6. Q. F. & 8. lib. 1. Fam. BENE *beateq.*] Quod nihil est, nisi honeste, & recte uiuere. Parad. 1. SI *ita necesse est*] Si uitare dolorem non possumus. OPPORTVNITATEM] Cum suo tempore cesserit e uita. ILLVM] Qui, quas nos pati cogimur miserias, non sit passus. NOSMETIPSOS] Qui tali animo simus priuati. NAM, *si id dolemus*] Ad propositum subiecta ratio, quam complexione tractat, hoc modo: Aut nostra, aut ipsius caussa dolemus. Si nostra, uidemur non esse amici, qui nostris incommodis moueamur. Sin ipsius caussa, non intelligimus, quanta fuerit ipsius felicitas prius exstingui, quam in has miserias incideret. Hac complexione usus etiam est in principio dialogi de Amicitia, & lib. 5. Fam. epistolis aliquot, praesertim Titio, & Sextio scriptis. Sumpsit autem ex Platonis Apologia, & Epitaphio. NE *id, non ad amicitiam*,] In Laelio, Suis autem incommodis grauiter angi, non amicum, sed seipsum amantis est. Est enim amare, uelle alicui bona euenire, non sua, sed ipsius caussa, quē diligit. Arist. Rhet. 2. Quem locum sic uertit Cicero de Amicit. Amare, nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem amas, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita. Amicitia est uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius caussa, qui diligit, cum pari eius uoluntate. de Inuent. lib. 2. ACERBITATIS *aliquid*] Tamquam ante diem perierit: &, ut ait Poeta,

— Tamquam sit funere mersus acerbo:

Aut sit in morte aliquid passus mali: nihil enim ei mali accidit, ut in Laelio de Scipionē ait, & pluribus disputat in 1. Tusc. SVMMAM] Supra, perpetuam appellauit. FELICITATEM] Quam esse uitae prosperitatem cum uirtute coniunctam scribit Arist. Rhet. lib. 1. uel ut Cic. in oratione Postum. Felicitas est prospera, aequabilis, perpetuaq. fortuna, secundo uitae, sine ulla offensione, cursu. NON *satis grato animo*] Tamquam eius bono doleamus: & ingrati naturae, eius felicitatem non fuisse talem, qualis re uera fuit, quasi dicamus: si existimamus Hortensio aliquid acerbitatis accidisse: accidisset si uiueret. ETENIM *si uiueret*] Subiecta ratio, & confirmatio. CETERA] ut leges, ut libertatem. FORTASSE] Mirum est Ciceronem de Hortensio dubitanter loqui, an esset quae reliqui boni, in repub. desideraturus: sed prudenter facit, qui de incertis, & futuris, ut aiunt, contingentibus nihil affirmet: fieri enim potuit, ut Caesaris partes esset secuturus, aut certe non esset oppugnaturus, ut plerique alij uiri etiam boni habiti, ut Curio, ut Ser. Sulpic. HVNC]

Quem

Quem ego sustineo, & omnes oratores sentire debent. Iacit enim iam nunc quaedam quasi semina eorum, quae de oratoribus est dicturus. AVTEM & } obseruanda est locutio, in qua, ET, AVT sibi respondent, nisi uelimus legere sine ET. quod mihi non improbatur, cum sit inusitata Ciceroni complexio. VOCE } Sua, & Graecis, quibus eruditionem concedimus, audietur. ORBATVM } Cum sit nunc in unius potestate respubl. qui possit, & fortasse etiam soleat, dicere:

— Sit pro ratione uoluntas,

Oratorum uoces conticescunt. Infra: Maxime uero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis, hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit. ET *Romanis, Graecisq. auribus digna* } Id est, quae non modo Romanis, uerum etiam Graecis, a quibus orta est eloquentia, posset satisfacere. SPOLIATVM, *atque orbatum* } Illustrat translatis uerbis: & spoliatum, nudatum, priuatū a ueste, & ornamentis: Orbatum, ab oculis primum, deinde a liberis patre priuatis, ut Infra: Orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus. Interdum translatis miscet propria: In Acad. Ea philosophia, quae confundit uera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus.

CICERO

EQVIDEM angor animi, non consilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quae didiceram tractare, quibusq. me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in rep. uiri, tum bene moratae & bene constitutae ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis accidit, ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore aetas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tamquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiae, sed otij moderati, atque honesti; cumq. ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq. suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. itaque ij mihi uidentur fortunate, beateq. uixisse, cum in ceteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq. gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit.

EXPLANATIO

EQVIDEM *angor animo,* } alij legunt Animi. sed Ciceroni cum sexto casu usitatum est, cum secundo nusquam Angor uerbum inuenitur, quamquam in aliis auctoribus ueteribus inueniatur, Angor animi: ut, Animi dubius, dixit Virgilius: Pendeo animi, Cicero & Plautus: Discrucior animi, Plautus: Excruciat animi, Plautus, & Terentius: Labor animi, & miser animi, Plautus: Incertus animi, Liuius. EQVIDEM } Ratione subiecta, atque de se coniectura facta, docet quid facturus esset Hortensius, si uiueret. Equidem ualde doleo, atque discrucior. Valet autem in paribus ratio. NON } Repetitio, siue regressio, & relatio, quae ἐπαναφορὰ, & ἐπιβολή, ab iis, qui scribunt de figuris, uocatur. NON *consilij &c.* } Quibus ualere possemus. nunc pilis, & gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris, de iure publico disceptatum est, ut ad Marcellum, & ad Torquatum scripsit. Et Consilij, in dicenda sententia: Ingenij, in orando: Auctoritas, in exsequendo, iubēdo, uetando, permittendo. Ingenium enim saepe pro facultate dicendi, uel pro doctrina capitur apud Cic. Infra: Vt hominis decus est ingenium, sic ingenij lumen est eloquentia. ARMIS } Arma sunt cuiusque generis instrumenta. Transfertur ad animi res: sic arma senectutis dicuntur artes, & exercitationes, de senectute. Arma prudentiae dixit de Oratore. Quinctilianus Arma facundiae. Neque tamen hoc loco Cicero aliud uoluit significare, quam consilium, ingenium, & auctoritatem; sed ita locutus est, quoniam mentio fiebat de repub. Caesarianis armis oppressa. Est igitur a re militari sumpta translatio. EGERE *rempub.* } Doleo uehementer, nostris ingenij armis non esse in repub. locum: quae Caesaris armis oppressa, non admodum haec nostra desiderant. nam silent leges inter arma. Notanda est igitur locutio Non egere, non pro non carere, aut aliquid habere, sed uti nolle: ut illud Virg.

Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget. — Aeneid. lib. 2.

Egebat quidem Ilium auxilio contra hostes, sed iam uti non poterat. nisi legamus, Geri rempub. Sed idem est sensus. QVAE *&c.* } πολύπτωτον, id est, traductio, ut Cornificius, uel ut Cicero 3. de Orat. quod in multis casibus ponitur. QVAE *didiceram tractare* } Translatio a militibus sumpta, qui, tirones cum sunt, uariis modis arma tractare discunt, seq. assuefaciunt, ut scribit Vegetius. Nam Cicero in foro, & in senatu circiter annos triginta in his uersatus fuerat. QVAEQ. *erant propria* } Haec pluribus docent Plato, & Aristot. iis libris, qui de repub. scripti sunt. BENE *moratae, & bene constitutae* } Moribus bonis, & legibus fundatae. CIVITATIS } Dichoreus: quo Cicero, quia praeclare cadit, in rebus aduersis, & humilibus raro, in secundis, & grauibus frequenter utitur. QVOD, *si fuit* } Colligit ex connexis, potuisse Caesaris, & Pompeij controuersiam tolli, boni oratoris oratione. Potuit hoc fieri, & factum est, Cum M. Valerius plebem oratione conciliauit senatui: Cum Menenius Agrippa ciues inter se in gratiam reduceret: quod item fecit interdum Scipio, Antonius orator, Cato, Cicero: Vere enim Virg.

Ac ueluti magno in populo, cum saepe coorta est
Seditio: saeuitq. animis ignobile uulgus.
Iamq. faces, & saxa uolant. furor arma ministrat.
Tum pietate grauem, ac meritis, si forte uirum, quem
Conspexere, silent, arrectisq. auribus adstant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Locus de ui eloquentiae. Quod, si quis dicat, cur igitur id non fecit in oratione sua Cicero, qui paci semper studuit? Respondendum, id fieri potuisse, si eloquentis, & boni ciuis auctoritas audita fuisset; & si resp. consilio fuisset administrata. Nam supra de Hortensio dixit: Eum facilius lugere potuisse rempub. quam iuuare. IRATORVM *ciuium* } Caesaris, Pompeij, & suorum. TVM *profecto* } Initio belli ciuilis. PATROCINIVM *pacis* } Recte, ut patrocinium aequitatis, uoluptatis, imperij. Et recte, Patrocinium, non patrimonium, cum de oratoribus, siue patronis sit dicturus. nam patrimonium pacis non dicitur: esset enim nimium audax translatio, quae, ut praecipiebat Theophrastus, debet esse uerecunda. EXCLVSVM } Sic in fine libri: Inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis caussas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam uideremus. Nam, cum pacem suaderet Cicero, Pompeius nullam pacis condicionem probauit, ab eaq. semper abhorruit. ERRORE *hominum, aut timore* } Homines enim Pompeium reip. defensorem, & clementem: Caesarem uero oppugnatorem, & crudelem forte putabant; & iccirco errabant, cum timerent Caesarem, non Pompeium: cum Caesar se, quam lenissimum praebere cuperet; & Pompeium contra Sullam imitari uellet, & regnum iampridem appeteret, ut a Cicerone Sullaturire diceretur. quod multis locis in epist. ad Atticum scribit. Errorem etiam uocat, & Timorem Cicero pro M. Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro, & epist. 11. lib. 7. ad Att. ITA } Excluso pacis patrocinio. NOSMET IPSIS } Qui superstites Hortensio sumus: & omnibus quidem, sed mihi potissimum. VT *quamquam* } Aliter, Cum. Verum, siue Quamquam, siue Cum legas, idem ualet hoc loco. ALIA } ut libertas, & dignitas, & ipsa resp. REBVS *ampliss.* } quaestura, aedilitate, praetura, consulatu, prouincia Cilicia, auguratu. IN *portum* } Translatio a nauigantibus, ut in portu nauigare. NON *inertiae &c.* } Contentio contrariorum. nam, qui se inertiae, & desidiae dedunt, uel nihil, uel turpiter agunt: qui uero in otio moderato, & honesto uersantur, cuiusmodi otium est litterarum, semper aliquid agunt, & honestius uiuunt. Hoc otium omnium optimam possessionem uocabat Socrates. Hoc otium Africani fuit, qui se numquam minus otiosum esse dicebat, quam cum otiosum erat. Hoc otium sapientium semper fuit. Vide Sallustij prooemium in Catil. coniurat. CANESCERET } Translatio a capillis. Quinctil. lib. 11. cap. 1. Eloquentiae uero genus alios aliud decet. nam, neque tam plenum, & erectum, & audax, & praecultum senibus conuenerit, quam pressum, & mite, & limatum: quale intelligi uult Cicero, cum dicit, Orationem suam coepisse canescere. MATVRITATEM } A fructibus sumpta translatio, ita, ut iam eius oratio non multum a philosophorum lenitate abesset. De leg. lib. 1. De uaria maturitate infra dicetur. QVASI *senect.* } Mollit translationem, cum dicit, ut ipse de Orat. 3. praecipit faciendum. ITAQVE } Cum in tot miserias nos inciderimus, quas non uidit Hortensius. MIHI *uidentur* } Similia sunt his, prima uerba prooemij de Oratore. FORTVNATE, *beateq.* } Supra, bene beateque. Alterum ad fortunae bona, alterum ad bona animi, & corporis pertinet. Hic est huius praefationis terminus.

CICERO

QVORVM memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq. curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam, cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi; Marcus ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq. iucundi, ut eorum adspectu omnis, quae me angebat, de repub. cura consederit.

EXPLANATIO

QVORVM *memoria* } Quia eos in memoria habeo. Hic incipit Dialogi occasio, & apparatio. RECORDATIO } Quia sermone eorum memoriam renouauimus. Et Memoria, ad animum: Recordatio, ad sermonem refertur. De Orat. lib. 1. Mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriae, non satis explicata recordatio. Et ad Q. Fr. lib. 1. Recordatio praeteritae memoriae. Et pro Archia: Memoriam recordari ultimam. CVRIS } de republ. uxoris diuortio, fratris discordia, & Tulliae morte: ut paullo post ex Bruti litteris coniicitur. Nam, etiam si librum hunc coeptum ante Tulliae mortem constat, tamen post eius mortem absolutus est, ut alibi ostendemus. Prooemium autem non primum scribebat Cicero, sed postremum, quod ipse de Inuent. lib. 1. & de Orat. 2. faciendum praecipit, si uelimus cum caussa congruere, & cohaerere. Neque tamen ego habuisse illum uolumen prooemiorum, ex quo seligere solet, cum aliquod σύγγραμμα instituebat, ut ipse ad Atticum scribit lib. 16. epist. 5. IVCVNDA } Ad Lucceium tamen scribens eodem paene tempore affirmat se id uerbum in omne tempus perdidisse: sed haec uarietas temporibus, & personis attribuenda est. EX *sermone quodam* } In Tusculano quidem inchoato, sed post domi Romae retractato, & absoluto, ut infra dicetur. NAM, *cum inambularem* } Iam Dialogi personas inducit. Inambulare

lare domi, uel in loco: Deambulare foris, frequentius dicitur: unde iocus ille Catonis lib. 2. de Orat. Quid opus fuit De? immo uero, quid opus fuit te? IN *Xysto* } Xystus, & Xystum cum apud Graecos idem significent, apud Latinos nonnihil differunt. Nam Xystos uocant porticus tectas, ubi Athletae per hiemem exercentur: Xysta uero, subdiales ambulationes, ubi sudo caelo suas exercebant palaestras. Tertullianus libro ad Martyres, Xystarchen uocat eum, qui praeest Xysto. De Xystis, Vitru. lib. 5. cap. 11. DOMI } Et quidem Romae, non in Tusculano, ut Palmyraenus putat. ut infra Atticus: Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti. quod non dixisset, si in ipso Tusculano esset. Vide Att. lib. 13. epist. 11. VT *consueuerat* } Vt iuuenis ad senem, quod Attico non tribuit. Et Brutum priorem nominat, ut etiam statim priores respondendi eidem tribuit partes, quod librum eius nomine inscripsit. T. POMPONIO } Huic nomen fuit Q. Caecilio Pomponiano Attico, ut Varro uocat de Re rust. lib. 2. cap. 2. & Cic. Att. lib. 3. epist. 29. Hoc nomen adeptus est a Q. Caecilio, a quo fuerat adoptatus, ut in eius uita scribit Nepos. Adoptatus enim adoptantis nomen, cognomen, & gentis suae etiam nomen ferebat, ut Q. Fabius Max. Aemilianus. Eum tamen Cicero fere ueteri suo, & nomine, & praenomine solet appellare. HOMINES *coniuncti* } Syllepsis uidetur esse poetica, cuiusmodi est illa Ouidij:

Ilia cum Lauso de Numitore sati:

Item Virgilij,

—— Remo cum fratre Quirinus

Iura dabunt ——

De Attici, & Bruti coniunctione Nepos in Attici uita. ITA *cari* } De Attico apparet, quem Cicero paene pluris, quam fratrem, fecit. De Bruto, cum ex epistolis multis, tum tot libris ad eum scriptis. ADSPECTV } Nedum sermone, quo se amici solent consolari. CONSEDERIT } Conquieuerit, quod nullius sit uita uitalis ut Ennius apud Cic. de Amicitia dixit, qui non in amici mutua beneuolentia conquiescat.

CICERO

QVOS postquam salutaui, Quid nos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de repub. esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos uero, inquam, Attice, & praesentem me cura leuatis; & absenti magna solatia dedistis: nam uestris primum litteris recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est uisus; nam me istis scito litteris ex diuturna perturbatione totius ualetudinis tamquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. atque, ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus se Romanus erexit; posteaq. prosperae res deinceps multae consecutae sunt; sic, post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas.

EXPLANATIO

QVID *nos* } Ad me uenitis, uel affertis? VMQVAM } Initium sermonis, si quidem personas loquentes non autem, si proprium huius sermonis argumentum spectes. QVID *tandem noui* } Affertis, uel habetis, praesertim de bello Hispaniensi? Tunc enim Caesar in Hispania cum filijs Pompeij bellum gerebat, ut ex multis ad Atticum epistolis discere possumus. INQVIT *Brutus* } Brutus potius, quam Atticus, tum ob eam caussam quam dixi, tum etiam quod carus ita Caesari esset, ut eius filius putaretur. itaque scire facilius poterat, quid Caesar ageret. AVT *tu* } Qui pacis semper, & reipub. fuisti studiosus, & Pompeianus potius, quam Caesarianus. nam tum iam fama erat uictorem esse Caesarem, quod Cicero non libenter audisset. AVT *ego* } Qui Antiochius sum, & ueteres Academicos, qui nihil affirmabant, sequor, ut infra: aut, qui ueritatis, & reipub. ita sum studiosus, ut nihil, quod aut falsum esse possit, aut reipub. perniciosum uideri, audeam dicere. Dicere, & audire, opposita relata. AFFICEREMVS } Quasi oleum camino, ut dicitur, addentes, cum tot curis afficiaris. LEVATIS } Quippe cum uestro adspectu omnis cura consederit. Alias, Leuastis. ABSENTI } Antitheton, absenti praesentem. DEDISTIS } Litteris consolatorijs, non modo ipsi, sed Caesar etiam, Ser. Sulpicius, & alij paene innumerabiles amici familiares, & philosophi. Att. 13. epist. 19. Fam. 4. ep. 4. Plutarc. in Cic. uita. LITTERIS } Bruti epistola, & Attici libro. Litterae pro libris, & orationibus, & monumentis. Infra, & Att. lib. 2. epist. 9. & lib. 1. epist. 2. PRISTINA *studia* } Studia potissimum philosophiae, in quibus ab initio aetatis eram uersatus, lib. 2. de Offic. & infra. REVOCAVI } Nam pristinis orbati muneribus, haec studia renouare coepimus, ut & animus molestijs, hac potissimum leuaretur, & prodessemus ciuibus nostris, qua recumque possemus. De Diui. lib. 2. Et epist. 1. lib. 9. se rediisse cum libris in gratiam scribit. TVM *ille* } Atticus nimirum, cui secundas loquendi partes dedit. LEGI } Nam Cicero Bruti litteras ad se, ad Atticum saepe mittebat, uel praesens legendas dabat: ut in epist. ad Att. uidere licet. ASIA } Minore, quae nunc Natolia dicitur, in quam traiectus est ex Graecia. Regio fuit opulentissima, & litteris cultissima ab Antiocho rege erepta, post in decem prouincias diuisa, ut Strabo lib. 12.

quamquam nouem Coelius in epist.ad Cic. uidetur innuere. Senatui, inquit, placet in Ciliciam prouinciam, & in octo reliquas prouincias praetorios mitti. Hanc post Pharsalicam pugnam M. Brutus obtinuit a Caesare, quamuis nondum praetor fuisset. MONERE } Et accusare, & obiurgare, grauioribus etiam uerbis. Ad Brutum epist. 9. & Att. lib. 13. epist. 6. Item Att. lib. 12. Bruti litterae scriptae, & prudenter, & amice, dicuntur. VALETVDINIS } Aegritudinis animi, & corporis. Morbum uocat lib. 12. Att. AD *adspiciendam lucem* } Quasi ex tenebris, & solitudine, in quam me ipse contuleram. lib. 12. Att. Vel, ex reipub. nocte, in quam incideram, ut in fine huius libri legitur: ubi etiam illa uerba: Ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis litteris. Quod si ad Att. aliter scripsisse legatur, id tempori, & personis dandum, quibus est seruiendum. ATQVE *ut* } Similitudo magnifica, & uiro politico congruens. CANNENSEM } Apud Cannas Apuliae uictum acceptam, de qua calamitate, siue, ut alij ueteres, clade, Liuius, Plutarchus, & alij. ILLAM } *ἰμφανῆ*, grauem, magnam, qua Romanum imperium conciderat, si Hannibal uti uictoria, ut dixit Maharbal, sciuisset. PRIMVM } Nam Marcellus primus, apud Nolam docuit Annibalem uinci posse, ut historici dicunt. MARCELLI } M. Claudij Marcelli quinquies consulis, cuius res gestas, & laudes scribunt Liuius, Plutarc. Nepos de uiris illust. Florus, Virgilius, & alij. AD *Nolam* } Vt Virgilii illa:

Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis.

Nola urbs est Campaniae, ut omnes praeter Liuium testantur, qui uidetur eam in Samnio ponere, lib. 89. Opinio est apud istam urbem, quas uocamus Campanas inuentas fuisse, & a regione Campanas, ab urbe Nolas etiam uocatas. PROELIO } In quo scribunt multi duo millia, & ccc. hostium caesa, uno tantum ex Romanis amisso. PROSPERAE } Romanis, non Poenis, quorum res pessum iere. DEINCEPS } Dicimus, postea, deinceps, & deinceps inde, ut Infra. MVLTAE } Vt ad Casilinum clades hostium, somnus, uinum, epulae, scorta, balnea, otium, & reliquae deliciae Campanae, quibus ita sunt milites Hannibalis effeminati, ut postea semper res Hannibalis in peius ruerint, ut poetae uerbis utar, donec domum fuerit reuocatus. SIC } *ἀντατίδεσιν* hic Quinctil. agnoscit, id est perturbatum ordinem, quem nos non agnoscimus. Omnia enim clara, atque dilucida. NOSTRARVM. } Vt supra in Curis. COMMVNIVM } Honorum, dignitatum, legum, fori, totius reipub. SOLICITVDINES *alleuarem meas* } *ὑπέρβατον* quidam uolunt esse, sed nihil est. Solet enim Cicero iambis uti, ad dolorem indicandum, & pronomina in fine statuere, ut poeticam compositionem efficiat.

C I C E R O

TVM Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, siquidē, quod uolui, tanta in re cōsecutus sum: sed scire cupio, quae te Attici litterae delectauerint. Istae uero, inquam, Brute, non modo delectationem mibi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit?

An mibi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, qui me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, &, ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mibi saluti fuisse.

E X P L A N A T I O

TVM *Brutus* } Hic reticuit uerbum, Inquit, quod interdum facit satietatis uitandae caussa. Et Brutum nominauit, cum supra de Attico, Tum ille, inquit: ad eandem similitudinis satietatem uitandam. QVIDEM *efficere certe* } Errant, qui putant Ciceronem ipsum Certe, in fine non ponere. Sunt enim Ciceronis illa Tusculan. 5. Quam bene, non quaeritur: constanter quidem certe. Et Att. epist. 1. lib. 1. Spero tibi me caussam probasse, cupio quidem certe. CONSECVTVS *sum* } Concursum litterae S, & Probi Fortunatiq. illas de unius syllabae uerbo in fine uitando, delicias contemnere Ciceronem uides. quamquam id ex parte tribuendum est Bruti personae, qui loquitur: quem, ut scribit Tacitus. Otiosum in dicendo, & disiunctum indicabat: nam diuersum a Cicerone dicendi genus probabat, ut Cic. Att. lib. 14. epist. 24. & lib. 15. epist. 1. lib. 13. epist. 45. Et Quinctil. lib. 9. cap. 4. saepe uersus, quod est uitiosum, in oratione fecisse. ATTVLERVNT } Obseruate, quam grandem, quod de salute loquatur, ipse Cicero faciat orationem, eam duobus continuis dichoreis terminans, attulerunt, excitauit. ILLIVS *libri* } Cuius argumentum hic, & in Oratore complectitur, quem librum Annalem uocat Att. lib. 12. epist. 21. ut omittam, quae Cor. Nepos in Attici uita scribit. Et librum appellat, quae paullo ante litteras appellauit. IACENTEM *excitauit* } Cum prius iacerem, me excitauit: ut sit quasi *ἀντίθετον*, quo dicendi modo, ut eleganti, & uenusto saepe Cicero est usus: ut, Cunctantem, & diffidentem excitare, in Epist. Fam. Consuetudinem corruptam emendare: Infra. Rarius illo: Res perperam constitutas, intellecta ueritate, commutatas corrigi posse. lib. 1. de Inuent. Virgil. in Bucol.

— Tityre, pingues
Pascere oportet oues. —

idq. ex Hom. Odyss. 9.

— *ἐνόμευε νομὸν κατὰ πίονα μῆλα*:

id est, pascebat in pascuis pingues oues. Item Virgil.

Animumq.

Animumq. labantem
Impulit: — &c,
—— Scuta latentia conduut: &c,
—— Submersasq. obrue puppes.

C I C E R O

TVM Atticus: *Optatissimum mihi quidem est, quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui posset esse? Ille uero & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit; admonuitq. Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq. remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Hesiodum laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideor: idq. ut ignoscas, a te peto. nec enim ex nouis, ut agricolae solent, fructibus est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis fetus repressus, exustusq. flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui paene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid tamquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet.*

EXPLANATIO

TVM *Atticus* } Visitata ἔκλειψις, siue ἀποσιώπησις. OPTATISSIMVM } Quod aliter gratissimum dicimus. TANDEM } Desiderium significat: tandem, & pro amabo, & obsecro poni interdum uidetur. QVOD *tibi* } Tibi, Emphasis, hoc est historiae, & philosophiae ita perito, ut neque nouum tibi quidquam esse possit in historia, neque necessarium ad leuandum dolorem, cum philosophia plus prodesse possit. Quae, ut Tusc. 2. dicitur, medetur animis, inanes solicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. POSSET *esse* } Alij codices, Esse posset. Vtrumque recte, hoc tamen sonantius. ILLE *uero* } Habuit, uel attulit, ex superioribus. NOVA } Numquam mihi prius cognita, etsi essent uetera: quod obseruandum est. nam, cum de elocutione praecipit, noua uerba appellat, quae numquam fuerunt: non ut hic, incognita cuipiam: qua significatione Comici nouas fabulas solent appellare, quos interpretans Pontanus in Dialogo, quem inscripsit Antonius, ait:

Tacete atque silete, atque animum aduortite,
Nouam afferimus uobis, quae uetus est, fabulam.

EXPLICATIS *ordinibus temporum* } Conseruatio, notatisq. temporibus, ut ait in Oratore. VNO *in conspectu* } Synopsim significat. OMNIA } Quae intra septingentos annos sunt gesta Ibidem. TRACTARE } Translatio ab ijs, quae manibus tractari solent. LITTERARVM } Librum ante appellauit Atticus. ADMONVITQ. } Ipsa inscriptione, salutatione, consolatione, & exemplorum relatione. A *te ipso* } Ex libro tuo, uel a te ipso, qui fuisses ita forti animo, ut his temporibus illa posses scribere. AD *me reficiendum, teq. remunerandum* } Quo me reficerem, & pro quo te remunerarer: ut in priore instrumentum, in posteriore caussam, cur aliquid fieri debeat, intelligamus. QVAMQVAM } Correctio, quia dixerat, si non pari munere. HESIODVM } Libro primo operis, quod inscripsit ἔργα καὶ ἡμέραι: id est, opera, & dies, quod ad fratrem Perseum scripsit, pulcherrimum. LAVDATVR *a doctis* } Aliter, laudatur, sine illo, a doctis. QVOD *eadem mensura* } Dictum Hesiodi sic habet Graece:

—— εὖ δ' ἀποδοῦναι
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴ κε δύνηαι,

Hoc est, reddere eadem mensura, & melius, si possis. QVA *acceperis* } Non est in Graeco, sed Cicero, qui ita scribebat, ut nihil addi posset, & dilucíditati maxime studebat, apposuit, aut ex superiore commate reuocauit, ubi dixit Hesiodus, a uicino accipere. AVT *etiam cumulatiore* } λώϊον, dixit Hesiodus, id est, melius: sed Cicero maluit Latina consuetudine, coniungere cum mensura. De Offic. lib. 1. Maiore mensura uertit. Ita enim ait: Quod si ea, quae acceperis utenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus, quidnam beneficio prouocati facere debemus? Hoc autem additum uidetur, ut, qui incipit gratificari, aliquid lucrifaciat, & ad benefaciendum reddatur alacrior. Nam & Hesiodus addit, ut & mutuo quaerens iterum, quod satis sit, inuenias. Id quoque docet Gratiarum pictura, in qua una trium abit: duae reuertuntur, & nudae quidem, ne quid speret, qui dedit: nam, ut gratia referatur, ad eum pertinet, qui accepit. Et Cicero de Offi. lib. 1. ubi superiora dixisset, quae retulimus, An non, inquit, imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperint? Aliter, Efferunt: quod non displicet, sed tamen Afferunt melius, ut ad accipere referatur. PROFECTO } Docti quidam, Pro facto legendum putant. EMETIAR } Alij, Remetiar, quo uerbo Plin. Quinctil. & alij sunt usi, sed idem est sensus, remunerandi uoluntatem tibi praestabo, ut mensura sit ipsa uoluntas. REM *ipsam* } Opus aliquod. POSSE } Numquam ab Hesiodi uerbis discedit, in hac translatione. NEC *enim* } Subiecta ratio, quare rem ipsam reddere non

 possit.

possit. Ex *nouis* ✠ *ἀλληγορία*. nam per nouos fructus, nouos libros significat: per conditos, ueteres, uel prius cogitatos, uel reconditos, ut post dicam. AGRICOLAE *solent* ✠ Qui frumentum, fabam, reliquaq. id genus a ditioribus per hiemem mutuantur, quae ex nouis postea fructibus reddant. REDDAM, *quod accepi* ✠ Reddam tibi aliquem librum, quemadmodum accepi. nam reddere eundem certe nolebat. SIC ✠ Epiphonema. OMNIS *fetus, &c.* ✠ Est quasi ἐπεξήγησις, id est, expositio sententiae suae: nam tunc reprimitur fetus, ne exeat, cum flos exuritur. SITI *ueteris ubertatis* ✠ Desiderio quodam. Et, quemadmodum flores exuri solent siti, quando non pluit: sic flos iste exustus est siti, & desiderio quo cupiebam ueterem ubertatem. Nec enim aliter dici posse uidetur, Flos exustus est siti ubertatis. nisi forte dicas, siti ubertatis, quam ubertas passa est. Posset fortassis hic esse hyperbaton, flos ueteris ubertatis, id est flos, quem uetus illa ubertas ferebat, exustus est siti. CONDITIS ✠ Vt diximus: uel potius conditos fructus uocat, qui ad res philosophicas magis reconditas pertinent, quas interiores litteras, & reconditas appellare solet: quod, ut ait lib. 13. ad Att. essent λογικώτερα: quam ut homines illius temporis eas possent intelligere. Quare iacebant in tenebris, ut hic ait, & iacuissent diutius, nisi postea Cicero Latinis litteris eas illustrasset. Is enim cum paucis, ut Attico, Varrone, Catone, & Bruto, uere philosophabatur, ut uere dicat, sibi paene solis, ad philosophiam olim aditum patuisse, qui tunc esset obstructus, cum in bellis ciuilibus, ut ad Varronem scribit, uel ipse Cicero usum librorum dimisisset, quod eorum suppuderet. Cum his tamen in gratiam postea, quam rediisset, quae semper inclusa habuerat, ea litteris mandauit, ut hic se facturum pollicetur. Et sic Atticum libris de Senectute, & de Amicitia remuneratus est. SERAMVS *igitur* ✠ Cum fructus nullos, neque nouos, neque ueteres habeamus, ut aliquos comparemus, seremus: id est commentabimur aliquid. Non discedit ab allegoria. INCVLTO, *& derelicto solo* ✠ Amplificatio. nam potest solum esse incultum, neque tamen derelictum. Vel ἐπεξήγησις, incultum, id est, derelictum, quia quidem in re erant notae censoriae, ut Gellius auctor est lib. 4. cap. 12. Et Plin. scripsit, Agrum male colere censorium probrum iudicatur. Huc respexit Cicero hoc loco, & Verr. 5. cum ait, Aratores totas arationes dereliquisse. Ager uero Ciceronis est animus, qui, ut paullo post ostendit, tunc fuerat derelictus, cum bellis ciuilibus usum librorum, ut diximus, dimiserat. COLEMVS ✠ Vt supra, iacentem excitare. IMPENDIIS ✠ Id est, munus, quo nos ornasti, usura quadam maius faciemus. Impendium enim, ut inquit Varro, quod in sorte accedebat, appellatum est, quae usura dicta est, quod ad sortem usu accederet. ANIMVS ✠ In quo uersantur, & ueluti semina in agro concipiuntur cogitationes, & species rerum, ex quibus opera, ut ex seminibus fructus, proficiscuntur. EFFICERE ✠ Quamuis animus magis proprie dicatur cogitare, quam efficere: eodem tamen modo, quo ager, hoc loco dicitur efficere: ut corporis, sic etiam animi sunt actiones, & effectiones. VBERIORES ✠ Id solent efficere nouales, & restibiles agri, de quibus poeta praecepit:

Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiere situ durescere campum. Item:
Illa seges demum uotis respondet auari
Agricolae, quae bis hiemem, bis frigora sensit.

Item Columella, Humus seu sponte, seu quodlibet casu destituta, cum est repetita cultu, magno fenore cessationis colono respondet. EFFERRE *fruges* ✠ Verr. 5. Ager cum decimo extulit.

PAVLLVS. MANVTIVS. IMPENDIIS, ✠ usuris. quod enim accedit ad sortem, impendium esse, Varro ait lib. IV. ut igitur sors augetur impendiis, ita munus Attici fructuosum ipsi Attico fore Cicero pollicetur: quandoquidem libros ad illum mittet, tamquam usurae nomine, pro eo, quod debeat. Huc pertinet illud epist. I. lib. IV. ad Att. Impendium, & fenus recusabimus.

C I C E R O

TVM ille: Ego uero & exspectabo ea, quae polliceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quae Attico polliceris. etsi fortasse ego a te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego, Brute, non soluam, nisi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit Brutum, nihil mentiri puto. uideor enim iam te ausus esse appellare: quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paullo te hilariorem. itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto. Quid nam id, inquam? Vt scribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuae litterae. nam, ut illos de rep. libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus; eisq. nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus.

E X P L A N A T I O

TVM *ille* ✠ Nimirum, Atticus. TVO *commodo* ✠ Vt commodo reip. quo dicendi modo Veterum libri pleni sunt. MIHI *quoque* ✠ Nam libri, qui eduntur, non uni tantum, sed multis prosunt. PROCVRATOR ✠ Qui alieni negotii aliquid gerit, alieno praepositus negotio, paene dominus, & alieni iuris

uicarius:

uicarius: Cicero pro Caecin. Vlp. uero De procur. & defens. qui aliena negotia mandato domini administrat. VOLVNTARIVS } Procurator inuitus non solet dari. Inuitum accipere debemus, Vlp. ait, non eum tantum, qui contradicit, uerum eum quoque, qui consensisse non probatur. Hic tamen Voluntarius pro eo capi uidetur, qui ultro non rogatus negotium suscipit, quem spontaneum dicunt indiserti. NISI *prius a te cauero* } Cauere legale uerbum, dare cautionem, & securum facere, praestare. Is autem securus est, cui uel pignore, uel satisdatione consultum est. Ergo significat satisdare, uel satisdationem ab alio accipere, uel satis accipere. AMPLIVS } Formula, qua Cic. frequenter in tali re utitur, id est, cum uerbo petere. EO *nomine* } Eo debito: unde dissoluere nomina, exigere nomina, facere nomina. CVIVS *petitio sit* } Qui uerus creditor sit, & uere possit petere. Iurisconsulti dicunt, cui petitio competit. Est autem petitio in iure, intentio actoris, in rem tantum actionem continens: l. pecuniae. §. j. ff. de uerb. sign. l. actio. de act. & obligat. TIBI } Quasi stipulanti. REPROMITTERE } Contra spondere, & quasi satisdare. Etiamsi Repromittere proprie, ut ait Alciatus, sit nuda stipulatione se obligare: Satisdare uero dicitur, qui fideiussores dat: Repromittere tamen interdum idem est, quod promittere. AVSVS *sim* } Sunt qui legant, Ausim: quod Terentius, Virg. Liuius, & alij, Cic. Att. lib. 12. Epist. 4. Osim usurpauit, Comicorum more, pro Ausim. HVNC } Atticum. Aliter, Nunc: sed recte, Hunc. FLAGITATOREM } Quod est plus, quam petitorem: ut, Flagitare plus est, quam Petere, siue Postulare, ut primo de leg. Postulatur a te iamdiu, uel flagitatur potius, historia. APPELLARE } Vt debitorem. ita Cic. saepe loquitur. MODO *primum* } Nunc tandem. EXACTVRVM } Voluntarium procuratorem periturum. QVOD *huic* } Bruto. DEBES } Forte libros de Finib. Tuscul. de Nat. Deor. IAMPRIDEM *enim conticuerunt* } Circiter annos septem. nam L. Domitio Ahenobarbo, & App. Claudio Pulchro coss. libros de repub. scripsit: Epist. 15. lib. 4. Att. coss. uero Galeno & Vaticano, Caesar in Hispania bellum gerebat cum Pompeiis filiis: quo tempore, ut diximus, hunc librum scripsit. inter quae septem anni interfuere. DE *repub. libros* } Sex, ut ad Att. saepe, & de Diuin. lib. 2. At, ad Q. Fr. nouem fuisse scribit. uerum, primo quidem nouem instituit: quos post in sex contraxit, ut scriptores interdum faciunt: contra Acad. cum duos primum uellet, post in quattuor contulit: Att. lib. 13. AD *rerum memoriam* } Alij legunt, Ad ueterum annalium memoriam, quod mihi placet: alij, Ad rerum naturalium memoriam: quod etsi ingeniose defendi possit, non placet. Significat enim librum Attici, de quo supra, & quem diximus Annalem, a Cic. in epist. ad Att. uocari. Quod autem alij Rerum nostrarum legunt, uerum non est: nam, non solum rerum Romanarum memoriam, sed omnem, ut antea dixit, & in Oratore testatur, regum, & populorum imperiosorum memoriam colligasse Atticum.

CICERO

SED illa, cum potueris: atque, ut possis, rogo. nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum Brutum tuum, uel nostrum potius, detulissem; magnopere hic audire se uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. quare, si tibi est cōmodum, ede illa, quae coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris: inquit: relaxa modo paullum animum, aut sane, si potes libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, caussam Deiotari, fidelissimi, atque optimi regis, ornatissime, & copiosissime a Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq. Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio.

EXPLANATIO

SED *illa* } Libros de Finibus, Tusculanas, & de Nat. deorum dabis, uel scribes. VT *possis* } Vt uelis, id est, ita uelis animum relaxare, & cura liberare, ut possis, ut paullo post: poteris, relaxa modo animum. IN *Tusculano* } Romae enim tum erat, cum haec agerentur, ut supra, Cum essem otiosus domi. DE *oratoribus, quando esse coepissent* } Propositio, qua breuiter ostendit, quid & quot de rebus sit dicturus. quibus si aliquid praeterea addit, id fit cum libertate sermonum, tum quod tribus illis sint, quasi adiuncta. Hic igitur attentos, & dociles facit auditores. Nam cum huius sermonis totius illa sit quaestio, An quisquam adhuc perfectus orator extiterit, ad eam quaestionem explicandam, illa tria erant cognoscenda: nimirum, quando esse coepissent Oratores, qui etiam, & quales singulis aetatibus fuissent. BRVTVM *tuum* } Sic ad Atticum: Venio ad Brutum tuum, immo nostrum. Et sane Cicero Brutum omni studio, Attico auctore fuerat complexus, & amare coeperat, ut ipse testatur. CVM *te sciremus esse uacuum* } Supra cum dubitatione dixit: Si es animo uacuo, quod ego ad curas animi, hoc uero ad negotia refero. SI *potuero* } Exceptio usitata. Nemo enim debet praestare, quae non possit. Illa uero de Oratore libro primo plenior, cum Cotta a Crasso peteret, ut sibi artem explicaret. De ijs credo rebus, inquit Crassus, ut in condicionibus scribi solet, quibus sciam poteroque, &c. Hoc tamen loco pro condicionibus Victorius Actionibus, Duarenus Cretionibus legendum censet. SI *potes* } Quidam legunt, Potest. sed illud melius omnino. NEMPE } Principium, & occasio, & quidem post prooemium, ut apud Platonem saepe. CAVSSAM *Deiotari* } Deiotarus, Gallograeciae rex, bis fuit accusatus ad Caesarem: primo, arma contra Caesarem tulisse bello Pompeiano, ut Hirtius

de

de bello Alexandrino. Iterum, a Castore, & Phidippo, quod domi suae insidias Caesari hospiti fecisset. In priore Brutus, in posteriore Cicero regem defendit, ea quae pro Deiotaro exstat oratione. ORNATISSIME *& copiosiß.* ʒ Ornatissime, ad medium: Copiosissime, ad uehemens dicendi genus pertinet: hoc tribuit nunc amicus amico. nam illam orationem non probauit Tacitus in dialogo de Orat. sed Caesar sic iudicauit, ut ad Att. lib. 14. epist. 1. DEFENSAM ʒ Niceae in Bithynia, ad Att. lib. 14. epist. 1. Hirtius de bel. Alexandrino. BRVTI *dolentem uicem* ʒ Cuius aetas in haec tempora incidisset, in quibus eloquentiam reliquasq. uirtutes ostendere non posset. Sic in fine dialogi. IVDICIORVM *uastitatem* ʒ Amplificatio in ipso nomine, ut Quinctilianus loquitur: nam, cum orbitatem, solitudinem, uel tale quid dicere potuisset, rem ut augeret, uastitate, uerbo grandi, & translato uti maluit. Est autem Vastitas, solitudo, ubi nulla hominum, nulla aedificiorum celebritas est. nam in Part. Orat. Coaedificatis uasta opponit. Barbari dicunt, desolationem. FORI ʒ Quod supra spoliatum, & orbatum dixit.

C I C E R O

NAM mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. cum enim in maximis caussis uersatus esses; & cum tibi aetas nostra iam cederet, fascesq. summitteret; subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum caussa, inquit, istuc, & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam studium ipsum, exercitatioq. delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare, qui eloquentiae uere dat operam, dat prudentiae: qua ne maximis quidem in bellis aeque animo carere quisquam potest. Praeclare, inquam, Brute, dicis: eoq. magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se nō aut posse adipisci, aut adeptum putet; eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. sed, quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus

E X P L A N A T I O

NAM *mihi, Brute,* ʒ Paullatim a Bruti laude, ad eloquentiae, & oratorum disquisitionem delabitur. CVRRICVLVM ʒ Forum, in fine dialogi Bruti curriculum appellat. NATVRA ʒ Tria, ex quibus paritur eloquentia, uoluit significare, quae aliis in locis aliis, atque aliis nominibus appellat. De Orat. lib. 2. Acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem: tertium diligentia. Paullo post in eodem loco naturam uocat ingenium. Industriam, de Orat. lib. 2. uocat diligentiam: alibi exercitationem, alibi studium: quia industria haec tria complectitur. Nam & Sex. Pomp. Industriam dictam putat a uerbo Struo, quod Antiqui dicebant, adijcere, & augere: quod industria ea augeat, quae ingenium excogitauit, & ars expoliuit. Ingenium, inquit pro Coelio, industria alitur. Pontanus uero industriam ab induendo deduci, quod ea sit quasi quidam habitus usu indutus. Haec autem in Bruto tria saepe laudauit Cicero, quae in omni requiruntur arte, & praesertim in eloquentia. Hic est ordo naturalis, quem tamen Infra de Graccho loquens, immutat. IN *max. caussis* ʒ Brutus enim iam tum Ap. Claudium defenderat, compluresq. caussas & cum aliis, & solus egerat: ut infra dicetur. TIBI ʒ Adolescenti, & annum 39. uel 40. agenti. Natus enim uidetur L. Cinna III. & Cn. Carbone cos. certe X. annis, postquam Q. Hortensij caussas agere coepit: Infra. Itaque C. Caesare, & M. Antonio cos. suo anno, id est, 40. praetor fuit. AETAS *nostra* ʒ Annorum unius & sexaginta, uel circiter. CEDERET ʒ Quasi lampada traderet: &, cum de foro sit locutus, ad res forenses respicere uidetur, cedere foro, bonis: quod Iurisconsulti dicunt. FASCESQ. *submitteret* ʒ Munus daret, herbam porrigeret, & se quasi inferiorem fateretur. Est enim translatio a consulibus sumpta, qui in conciōne adscensuri Poplicolam imitati, fasces populo submittebant, id, quod populo gratum erat, submitti sibi imperij insignia, ut eo innuerent populi, quam consulis maiestatem, uimq. maiorem esse. ut Liuius interpretari uidetur. ELOQVENTIA *obmutuit* ʒ Sic Infra, Perterritum armis hoc studium nostrum conticuit subito, & obmutuit. Infra quoque eloquentia loqui didicit: quod huic est contrarium. Est autem Metonymia, pro homines, qui eloquentiam profitebantur, conticuerunt. Id antea de solo Hortensio dixit, uoce erudita, & Romanis, Graecisq. auribus digna, forum Pop. Rom. spoliatum, atque orbatum esse. TVM *ille* ʒ Brutus. CETERARVM ʒ Vt honorum, dignitatum, libertatis. DOLEO ʒ Vt libertatis studiosus, & ab iis maioribus oriundus, qui patriam liberarunt. DICENDI ʒ Eloquentiae. nam, dicere est eloqui. FRVCTVS, *& gloria* ʒ Pro fructu gloriae: de qua loquendi forma Arist. Rhet. lib. 3. praecipit, & nos alibi docuimus. Potest tamen ita intelligi: ut Fructus, ad utilitatem; & Gloria, ad dignitatem referatur. nam, cum tria sint rerum expetendarum genera: Vtile, Honestum, Iucundum: ea omnia uidetur hic notasse: & Iucundum ipsum, cū dicit, studium ipsum, exercitatioq. delectat. STVDIVM *ipsum* ʒ Eloquentiae, quae, cum sit una de summis uirtutibus, ut de Orat. lib. 3. ipse dicit, & uirtus per se sit expetenda, sequitur eloquentiam ipsam, ipsiusq. studium per se expetēdum esse. Recte igitur Brutus tamquam Stoicus, certe Academicus ait, se non tā fructu, & gloria, quā studio eloquentiae delectari. EXERCITATIOQ. ʒ Vel animi: ut infra, Mētis exercitatio: uel certe domestica,

ſtica, & priuata, non illa forẽſis, quae ſublata fuerat. Freqnenter enim Brutus meditabatur, ſcribebat, declamabat domi, ut illius pro Milone exercitationis cauſſa ſcripta oratio teſtatur, de qua Asconius, & Quinctilianus. QVOD } Quam rem, ut tam ad ſtudium quam ad exercitationem referatur. quamquam nihil nerat ad ſtudium, etiam ſi ſequatur exercitatio, referre. Sic enim interdum loquitur Cicero. NVLLA *res eripiet* } Virtus amitti non poteſt, ut Cic. ſcribit lib. 2. Tuſc. & Philip. 4. & de Orat. lib. 3. Quod & Ariſtippus & Bias oſtenderunt: ille, cum ſuis omnibus renunciari iuſſit, ut eas opes ſibi pararent, quae naufragio non perirent: Hic, cum dixit in patriae ruina, omnia mea mecum porto. Item Salluſt. cum dixit, Formae & diuitiarum gloria caduca & fragilis eſt: uirtus clara aeternaq. habetur. Studium quoque & exercitatio priuata dicendi, manere poteſt, etiam ſublato foro, ut Cicero, Brutus, Pompeius, Antonius, & Auguſtus teſtantur. TE } Eloquentiae principe & philoſopho. TAM *ſtudioſo* } Amanti, uel amico iuuenum quidem paene omnium qui cumque bonarum artium amatores ſint, ut Hirtij, Panſae, Volumnij, Caſſij, Papirij Paeti, & Dolabellae, quos habes quaſi diſcipulos, ſed mei tamen praecipue, cuius etiam uicem doleas. ETENIM, *dicere* } γνώμη, pro ſubiecta ratione. non patitur ab eloquentia prudentiam ſeiungi, tamquam a corpore animum, a lingua cor, & mentem: qua de re copioſe diſputat de Orat. lib. 3. Itaque in Partit. Orat. Eloquentiam definit copioſe loquentem ſapientiam. ELOQVENTIAE *uerae*. Ergo eſt etiam eloquentia falſa, nimirum uolubilitas, ſine re, & ſapientia, uerborum: inanis uerborum profuſio. Itaque Salluſt. Catilinae cum auferret ſapientiam, ne eloquentiam quidem tribuit, Satis loquentiae, inquit, parum ſapientiae. NE *maximis quidem in bellis* } Nedum in pace & otio, quorum comes & ſocia dicitur eloquentia, Infra. In bello autem requiri prudentiam, & conſilium, dictum oſtendit Africani qui dicere ſolebat: Turpe eſſe in bello dicere, non putaram. Eloquentia quoque opus eſt, ad milites oratione excitando, cohortandos, & alia. CETERA } Honores, dignitates, diuitiae, & reliqua id genus. QVONDAM } cum dignis dabantur, ita ut Vir, quod dici ſolet, magiſtratum oſtenderet. NEMO *eſt* } Nunc ſub Caeſare, uel Caeſare dominante, in cuius poteſtate ſunt omnia: quiq. ea dat ſuarum partium hominibus quicumque illi ſint. ELOQVENTEM } qui non militaribus uictorijs, & armis, ſed bonarum artium ſtudijs, ingenio, & ſollertia fiunt. SEDENTES } Perſonae, quae in dialogis loquuntur, ſedere uel dicuntur, uel intelliguntur. Dicuntur in Oratorijs libris, in Academicis quaeſt. in libris de Natura Deorum, in Phaedro Platonis. Intelliguntur, & partim etiam dicuntur in quattuor libris de Fin. Intelliguntur in Laelio, in Catone & multis Platonis Dialogis. Partim ambula, partim ſedere cognoſcuntur, in Tuſculanis, in libris de Diuinatione, & de Legibus. Et ſane quidem Cicero ſemper uidetur ambulare, cum Peripateticum agit, ut in quincto de Fin. in primo de Diu. in primo de Leg. ubi Peripateticorum more diſputatur. Hic uero, ut Academicus, uult ſedere. SI *uidetur, agamus*. } In carmen deſinit: quod eſt uitioſum eſſe dicitur, Cicero tamen non ſemper uitat. Virg.

—— Et nunc ¿ quod inſtat, agamus.

ILLIS } Attico, & Bruto. PROPTER } Alias, Prope. Sed Propter ſaepe uſus eſt. IN *pratulo* } Quod erat prope Xyſtum, & quidem Romae, ubi lata prata eſſe uix poterant: & ideo Pratulum dixit, ut epiſt. 6. ad Att. lib. 12. Nam credibile eſt Romae hoc pratulum habuiſſe, ubi eſſet herba in quam ſe ipſe, Atticus, & Brutus abiecerint, aut certe conſederint, ut Socrates in Phaedro apud Platonem, quem Cicero nunc, ut fere ſemper, imitatur. PLATONIS *ſtatuam* } Cicero Platonis ſtatuam habebat, ut hic apparet, Atticus Ariſtotelis imaginem, ut in epiſtolis ad Atticum ſcribitur, credibile tamen eſt Ciceronem utriuſque philoſophi imaginem habuiſſe, tum quod huiuſmodi ſignis delectabatur, tum quod utrumque imitatus, & Academicus, & Peripateticus eſſe uoluit, quaſi nominibus differentes, idem tamen, & eſſent, & ſentirent, ut ſaepe ipſe teſtatur. Oſtendit igitur aperte ſe Platonem imitari, cum ſe propter Platonis ſtatuam ait conſediſſe. Alibi occultius, ut primo libro de Leg. De quercu Mariana: quam tamen poſt aperit Orithiae mentione facta, quae ſumpta eſt ex Phaedro Platonis. Illa uero apertior in primo de Orat. dialogo, ſub platano. uide locum. Nihil enim temere factum eſſe a magnis uiris putandum eſt, praeſertim ſi fiat ſaepius.

C I C E R O

HIc ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta uis ſit eius, expromere, quantumq. ijs, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. hoc uero ſine ulla dubitatione confirmauerim; ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquaeque eſt ars ipſa magna per ſeſe. quare quinque artium concurſus maximarum quantam uim, quantamq. difficultatem habeat, exiſtimari poteſt. teſtis eſt Graecia: quae cum eloquentiae ſtudio ſit incenſa, iamdiuq. excellat in ea, praeſtetq. ceteris, tamen omnes artes uetuſtiores habet, & multo ante non iuuentas ſolum, ſed etiam perfectas, quam haec eſt Graecis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum ſe orator extulit, primumq. etiam monumentis, & litteris oratio eſt coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius ſcripta quaedam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed iam adultis fuerunt, littera ulla eſt, quae quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe uideatur. quamquam opinio eſt, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paullo ſeniorem etiam Solonem, poſteaq. Cliſthenem, multum, ut temporibus illis, ualuiſſe dicendo.

EXPLA-

EXPLANATIO

HIC ego } Hoc loco, uel potius, tunc. Hic est uerum Dialogi principium, in quo res, qua de re disputandum est, proponitur. Nam adhuc prooemium, & occasionem, seu apparatum dialogi habuimus: deinceps ipsam de Oratoribus disputationem audituri. LAVDARE } Solent enim artifices initio suam artem laudare, ut fauorem emereantur, & admirationem excitent: quod fecit ipse duobus primis de Orat. libris: & de Inuent. libro primo. Sed Cicero hoc loco non putat esse necessarium. & recte: nam primum, cum hic sit quartus liber tribus de Oratore subiectus, & ibi saos eam laudauerint tum Crassus; tum Antonius, odiosum fuisset & hic idem repetere. Quare ne nos quidem id faciemus. Tantum illud dicam, Gorgiam apud Platonem, Eloquentiam artibus cunctis anteponere, quod omnia non ui, sed sponte sibi subiiciat. In Philebo. DIGNITATEM } Ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit. de Inuent. lib. 1. NEQVE *necessarium* } Necessarium quidem, sed non nobis, qui tam multa de eius ui, & laudibus alijs libris diximus. SIVE *illa arte pariatur aliqua* } Caussas quaerit eloquentiae effectrices, nec quidquam definit: sed cum alibi, tum, ut in prooemio lib. 1. de Orat. supra ostendimus, non unam aliquam harum, sed tres affirmat concurrere. Sed illud uidendum, quomodo Cic. de Inuent. lib. primo dixerit, Artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam uocant, ex quibus uerbis intelligi uoluit eloquentiam, & Rhetoricam eandem esse: hic uero aliud Eloquentiam, aliud Rhetoricam statuere uidetur. Dicendum est, interdum eloquentiam pro ipsa facultate dicendi capi, & idem esse: interdum differre, ut ab arte artis opus. Ars est (ad Her. lib. 1.) praeceptio, quae dat certam uiam rationemq. dicendi, ex ea est eloquentia, id est uis illa oratoris, & oratio, sed non sola. SIVE *exercitatione* } Quae est assiduus usus consuetudoq. dicendi. Hanc ante industriam uocauit, ut ibi notauimus. NATVRA } ἀπὸ ταυτομάτου, ut inquit Arist. quod uertunt interdum natura, ut hoc loco Cicero: interdum sponte, ut in primo de Orat. Quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse. Et natura dicitur fieri, quod neque arte, neque exercitatione fit: ut grauia, natura ima petere: leuia, summa. DIFFICILLIMAM } Vide in prooemio lib. 1 de Orat. ubi haec quaestio tractatur copiosius. Ex *quinque* } Inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione. Interdum tamen Cicero Aristotelem imitatus lib. 3. tria uidenda oratori dicit, quid dicet, & quo quidque loco dicat, & quomodo dicat. REBVS } Partibus: ut primo de Inuent. & lib. primo de Orat. & in Part. Or. 2. de Orat. uero, eloquentiae membra uocat. Officia quoque oratoris appellantur, ad Her. lib. 1 & de Inuent. lib. 1. Fuerunt, qui opera Oratoris, & qui elementa, uel opera rhetorices appellarint, ut refert Quinctil. lib. 3 cap. 3. MAGNA } Ita quidem, ut Cicero duobus libris: Hermogenes quattuor uix inuentionem absoluerit. Concludit Rhetoricae difficultatem ex minore: Si partes singulae tantum habent difficultatis: simul iunctae quantum habebunt? uel, si una quaeque per se tam difficilis, quid Rhetorica ex omnibus constans? TESTIS *est Graecia* } Graecia testimoniorum religionem & fidē numquam coluit, pro L. Flacco. Non tam locus est a testibus, quam ab exemplo, idq. cum comparatione: nam, si Graecia, quae semper, ut primo de Orat. dicit, eloquentiae princeps esse uoluit, tantum habuit difficultatis antequam artem hanc perficeret, multo igitur plus habebunt reliqui, qui tantum in ea studij non solent adhibere. IAMDIVQ. } Annos circiter quadringentos & triginta. Tot enim propemodum a Pericle ad huius dialogi tempus, numerantur. EXCELLAT } Ita, ut eloquentiae princeps esse uelit, ut libro primo de Orat. dicitur. OMNES *artes* } Liberales. VETVSTIORES } Ipsa Rhetorica. NON *inuentas solum* } Id sibi arrogabant Graeci, sed Iosephus aliter ostendit: quod uidere etiam licet apud Polydorum Vrbinatem de Inuentore rum. sed Cicero Graecorum historias sequitur. Aut dicendum, Inuentas, id est paene inuentas, quod eas tam diligenter coluerint, ut non modo perfecisse, sed etiam inuenisse quodammodo dici possint. Vel, Alibi inuentas prius, sed & a Graecis postea. Fieri enim potest, ut eadem ars diuersis in locis, uel eodem tempore, uel diuerso, inueniatur. Recte ergo pro Flacco ait: Vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur. Quid, quod hoc loco non dicit, Athenis omnes artes inuentas, sed Rhetorica uetustiores fuisse? Neque negat ante Periclem oratores, & Rhetores fuisse, sed minutos, ita ut uix sint in Rhetorum numero habendi. VIS } Est quaedam Rhetoricae descriptio, alludens ad Aristotelis definit. illam lib. 1. Rhet. ἔστω ἡ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν, id est, sit Rhetorica uis, qua quod in unaquaque re probabile est, perspicitur. ATHENAE *suae* } Qui te olim Athenis ita collocasti, ut esses paene unus ex Atticis. lib. 5. de Fin. Hinc Atticus appellatus. PRIMVM *se orator extulit* } Empedocles inuenit primus, ut ait Aristot. Gorgias docuit: Leontinus, Corax & Tisias in Sicilia scripserunt. Sed dicendum est non de Rhetore, sed de Oratore loqui Ciceronem: illi autem Rhetores fuerunt tantum. Vel, extulit primum, id est excelluit, enituit, etiamsi alibi essent, sed obscuri. MONVMENTIS *& literis* } Gorgias primus scripsit de arte, Vt Laertius scribit. Item Corax, & Tisias, ut dixi. Sed Cicero non de arte uidetur loqui, sed de Oratione arte facta. At Suidas, & Plinius Pherecydem Syrum orationem inuenisse aiunt. Orationem quidem solutam, ut a uersu differret, at non ex arte dicendi compositam. ANTE *Periclem* } Qui uixit Olympiade 88. hoc est, anno ab urbe condita 324. ut Eusebius notauit. Pericles Atheniensis Orator, in cuius labris Suada sessitasse dicitur, & alia, quae suis locis dicemus. CVIVS *scripta* } Ab alijs tamen fuisse composita putat Fabius lib. 3. cap. 1. THVCYDIDEM } Oroli (sic enim scribendum docet Marcellinus) filium, uirum Atheniensem nobilissimum, ut qui ab Orolo Thracum rege paternum genus duceret, maternum a Milciade. cui cum Herodotus suas historias recitaret, fleuisse legitur, quod nondum ipse tale aliquid scripsisset. NON *nascentibus* } Id est, crescentibus. nam a Cecrope conditae fuerunt, ut Eusebius

testatur,

testatur, 3670. annis ab orbe condito, 110. ante Periclem. ADVLTIS } Auctis, & perfectis. Translatio ab aetate hominum. MVLTIS *annis.* } 130. uel circiter. Eusebius. PISISTRATVM } Hippocratis filium Atheniensium tyrannum: qui cum priuatus de republ. bene meritus esset, finxit se ab inimicis suis uulneratum fuisse: atque eo commento praesidium impetrauit, quo paullo post arcem & tyrannidem occupauit, ut Herodotus & Iustinus scribunt. PAVLLO *seniorem.* } Ita ut inter eos a principio esset amicitia, ut Plutarchus & Diogenes scribunt. In hanc sententiam quaedam alia scribit Aelianus in Varia historia. SOLONEM } A Codro oriundum, ut Plutarchus: Suidas Atheniensem, Diogenes Salaminium facit, & inter septem Sapientes numerat: quem Plato sophotaton uocat: cuius uitam Plutarchus scripsit. POSTEAQ. } Annis 34. quot Athenae, ut refert Iustinus, a Pisistrato, & filiis occupatae fuerunt. CLISTHENEM } Hic non est is Clisthenes, quem Aristophanes, ut mollem & effeminatum, in Ranis insectatur: quem Symbirtii filium fuisse Suidas testatur: cum hic Megaclis & Agaristae fuerit Herodoto. Hunc & Isocrates in Areopagitico, & Cicero lib. 2. de Leg. laudant. De eo autem prouerbia feruntur: Clisthenem uideo? item, Clisthene intemperantior. VALVISSE *dicendo.* } Et quidem tantum, ut Pisistratus praesidium impetrarit: & tandem, quod Cicero lib. 3. de Orat. scribit, sic eloquentia floruerit, ut litteris, doctrinaq. praestaret: Solon autem populo persuaserit legem de Salamine latam, abrogandam: & Salamina bello repetendam, Clisthenes uero Pythiae, quod uoluit, de liberandis Athenis persuaserit: & liberatas multos annos pro sua sententia administrarit, & tribuum nomina mutarit, easq. auxerit: de quo multa egregia Herodotus scripsit. Aelianus autem in Varia historia, eum primum, genus exsilii, quod Graeci ὀστρακισμὸν uocant, excogitasse, & eum primum eo modo expulsum fuisse, scribit.

CICERO

POST hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attici monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse. post Pericles; qui, cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. huic aetati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant uerbis, crebri sententiis, compressione rerum breues, & ob eam ipsam caussam interdum subobscuri.

EXPLANATIO

POST *hanc aetatem.* } Solonis, Pisistrati, & Clisthenis. ALIQVOT *annis.* } Septuaginta, uel circiter. Olympiades enim 14. inter Pisistratum, & Themistoclem numerantur Eusebio. ATTICI *monumentis* } Id est, libro Annalium, de quo supra: uel, Atticis monumentis, ut in antiquis legitur. Absurdum enim uideri possit, cùm Attico ipso loquens, Atticis monumentis dicere, & non potius: Tuis Attice monumentis. Excusari tamen potest, quod generatim ad utrumque, Atticum & Brutum sermonem habeat. THEMISTOCLES } Neoclis, & Abrotani: uel, ut alii, Euterpae F. omnium Graecorum imperatorum praestantissimus; & solus, ut, postea dicetur, cum Romanis conferendus. PRVDENTIA } Qua de instantibus, ut Probus ex Thucydide libro primo uertit, uerissime iudicabat, & de futuris callidissime coniiciebat. De cuius prudentia Cicero ad Att. libro decimo, epist. 6. Eius prudentia maxime enituit bello Persico, quo finito Lacedaemonii ei sapientiae coronam dederunt. Herodotus libro octauo. ELOQVENTIA } Et quidem naturali, ut ex Thucydide discimus. Eloquentiam uidetur a prudentia seiungere. quod contra factum est supra, & in Oratoriis libris. Sed id uidetur uelle, prudentiam ab eloquentia posse separari, eloquentiam uero a prudentia non posse. idcirco prudentiam praeposuisse. Vel dicendum est, amplificandi caussa utramque nominasse, & eloquentiam tamquam maximam, postposuisse. PRAESTITISSE } Ita ut Atheniensibus, quod nemo fieri posse putasset, persuaserit, ut urbem relinquerent, & naues conscenderent. quod Herodotus, Plutarchus, Iustinus, & Demosthenes in oratione de Corona, testantur. Et, Praestitisse, dichoreus est. PERICLES *floreret omni genere uirtutis* } Periclis uirtutes, Plato, Thucydides, Plutarchus, Iustinusq. describunt. LAVDE } Eloquentia, ut supra dixi, metonymia, atque ita eam uocat, quoniam nihil ea laudabilius putauit, libro secundo de Offic. & de Oratore. Interdum laudem dicendi, & laudem oratoriam uocat. De hoc infra plura. CLEONEM } Cleaeneti filium. nam, quem Aristophanes insectatur, Cleonymi filius fuit, ne quis putet eundem esse, de quo Thucydides, cuius tamen in negotiis, & in uerbis leuitatem notat, quam ipse κουφολογίαν uocat. Plutarchus in Nicia refert hunc orandi grauitatem, atque ornatum conuertisse, quod is primus uociferari, uestem ab humeris reiicere, femur percutere, & per suggestum quasi ambulare coeperit. TVRBVLENTVM } Sic enim uocat eum Thucydides. TAMEN *eloquentem* } Mirum est, eum eloquentem dicere, qui fuerit turbulentus, ac proinde improbus, cum eloquens non sit, nisi uir bonus, ut Cicero, & Fabius uolunt. Sed non semper turbulenti improbi sunt. Fortassis enim idcirco motus excitant in reipublicae bonum. nam, turbulenti, sunt homines populares, ut Gracchi, quos Cicero laudat. Ita quidem hic Cleon eloquens fuit, ut πιθανώτατος a Thucydide dicatur. SVPPARES } Prope pares, & aequales, iuniores tamen. Verbum raritate notandum. ALCIBIADES } De quo tam multa Plato, qui etiam Dialogos

eius nomine inscripsit, itemq. Thucyd. Plutar. Iustinus, Probus, Aelianus, & alij. Cicero suo tempore scripta quaedam eius extitisse in lib. de Orat. refert. CRITIAS } Socratis discipulus fuit, unus postea e XXX. tyrannis. De Critiae eloquentia Philostratus, Xenophon uero multas eius orationes refert. Et huius nonnulla scripta Cic. commemorat de Orat. 2. THERAMENES } Hunc quidam propter inconstantiam Cothurnum uocabant. Hic auctor fuit, ut Populus Atheniensis muros demoliretur, & pacem a Lacedaemonijs acciperet, quam tamen laudat Thucyd. & Aristoteles, nec Cicero in Tuscul. 1. uituperat. Hic triginta iussu tyrannorum cicutam hausit in carcere, &, quod reliquum in poculo fuit, cum sonitu eiecit, dicens: Propino hoc pulchro Critiae, ut Aelia. in Varia historia refert. Quidam etiam putant prouerbium illud, non Chius sed Cius, ab eo natum, quod ille cum Chij, & Cij inter se bellum gererent, cum Chijs Chius esset, & cum Cijs Cius. Prodici discipulus fuit, & Isocratis magister. Thucyd. ait Therameni nihil non factu facile fuisse, quod eius eloquentiae dandum est. THVCYDIDI *scriptis* } Vt literae s, concursum uitaret, non Thucydidis, dixit: ut etiam in 2. de Orat. Pericli succum legimus, pro Periclis. GRANDES *erant uerbis* } Id in Thucydide adhuc uidere possumus, de quo post plura. Verbis grandibus utebantur, non minutis. COMPRESSIONE *rerum breues* } Id est, densi, & graues. Alij legunt Comprehensione rerum, quam Hermogenes περιβολὴν uocat, sed male: nam presse loquuntur Attici, quod redundanti generi opponitur. Erant sententijs ornatiores, quam uerbis: ut Cic. de genere suasorio praecipit in Part. Orator. Et multas res, atque sententias paucis, sed grandibus uerbis comprehendebant: ut de Thucydide dicit saepe, cum eum crebrum, densum sententiis uocat Fabius. OB *eam ipsam caussam* } Quod sunt breues; nam

— Breuis esse laboro,
Obscurus fio, —

ut ait Horatius, in Arte.

Idq. ideo, quod sententias habent nimis crebras, & acutas. Talis est Thucydides, cuius conciones ita multas habent obscuras abditasq. sententias, uix ut intelligantur, ut in Oratore scribit Cicero. Sunt enim eae interdum tempora, nemo ut aperte loqui uelit, sed omnes laudem dicendi omnem in obscuritate ponant, ut Plinij, Taciti, & Suetonij aetate fuerunt, quamquam nonnihil quoque in eo fuerit Sallustius, & Valerius Maximus.

CICERO

SED, ut intellectum est, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt; tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elaeus in honore magno fuit; aliq. multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane uerbis, quemadmodum caussa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. ijs opposuit sese Socrates: qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat, uir is, cuius ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi uiri: primumq. tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus, & malis, deq. hominum uita, & moribus disputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret; philosophos aliud in tempus reijciamus; ad oratores, a quibus digressi sumus, reuertamur.

EXPLANATIO.

SED *ut* } Quomodo quasi per gradus creuerit eloquentia, pergit exponere. TVM *etiam.* } Dum uiueret Thucydides, citius aetas in sequentium incidit, qui hic nominantur, oratorum tempora. MAGISTRI *dicendi.* } Quos Graeci Rhetoras uocant. LEONTINVS } A patria Leontino Siciliae urbe, quam olim Athenienses incoluere, ut Pausanias lib. 2. ait. De Leontini agri fertilitate Plinius & Cicero in Verrinis, multa scribunt. GORGIAS } Rhetor, Empedoclis discipulus, tanti nominis, ut neminem centum minis minoris doceret, hoc est coronatis octingentis. Purpureis uestibus usum scribit Aelianus. Hic, ut est apud Plat. & Cic. de omni re quaecumque in disceptationem quaestionemq. uocaretur, se copiosissime dicturum profitebatur. Annos 105. uel. ut alij uolunt, 107. & amplius uixit: interrogatus qua diaeta tam pulchre tot annos uiueret, respondisse fertur, Nihil umquam uoluptatis caussa faciens: alij, quod aliorum conuiuia numquam sequeretur. Interrogatus item, cur tamdiu uellet esse in uita, ut ait Cicero: Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Cum autem ad extremam senectutem peruenisset, cum debilitate correptus aliquantum somni cepisset, a necessario quodam interrogatus, ecquid ageret: somnus, inquit, lenit, ut me fratri commendet, nec multo post e uita discessit. Hic unus fuit ex iis, qui bene, & feliciter diu uixerunt. Hic est ille Gorgias Platonis sermonibus celebratus. TRASYMACHVS *Chalcedonius* } Carchedonius male legitur apud Philostratum. nec fuit Platonis, & Isocratis discipulus, ut Suidas scribit, cum Plato in libris de republica inducat illum cum Socrate disputantem, & Cicero hoc loco Isocrate seniorem faciat. Hic Sophistes fuit, primusq. periodon, & colon ostendit, & Rhetorices modum praesentem introduxit. De consultatione, de arte Rhetorica, de ludis puerilibus, & de argumentis Rhetoricis scripsit: Suidas. Fuit, & inueniendi numeri in oratione princeps, Cicero in Oratore. Chalcedon autem urbs Bithyniae in Bosphori faucibus sita est e regione Byzantij, ubi nunc est Constantinopolis. PROTAGORAS } Democriti discipulus, quem fama superauit, ut Aelianus ait. Sophistes max. suis temporibus, & Rhetor, a quo Rhetoricam X. M. denariorum, hoc

est,

est, coron. 500. Euathlum didicisse scribit Fabius. Controuersiam inter praeceptorem, & discipulum scribit Gellius. Hic, ut refert Stobaeus, nihil esse artem sine exercitatione, neque exercitationem sine arte dixit. Abdera uero urbs est Thraciae. PRODICVS *Cius* } Discipulus Protagorae, philosophus, physicus, & sophistes, ut Suidas ait, Theramenis, & Socratis praeceptor. Hic dicere solebat, optimum condimentum esse ignē, id est, uel bonum stomachum, uel tantum obsonium coctum, sine delicijs. Cius, non Chius: ab Cio insula, quam etiam Ceam dixere, ut ait Plin. lib. 4. cap. 12. HIPPIAS } Valuit memoria, ita ut 50. nomina audita, eodem ordine redderet. Is disputationes mathematicas introduxit, de quo de Orat. 3. Cicero, ex Platone. ELEVS } ἠλεῖος, regio & urbs in Peloponneso. ALIIQ. *multi* } Vt Parmenides, Zeno, Selybrianus Herodicus, Pythocles Chius, Euthydemus, Dionysodorus, quos Plato, ut sophistas, irridet. QVEMADMODVM *caussa inferior* } Infirmior, uertit Gellius lib. 5. cap. 3. Peior, Quinctil. lib. 2. cap. 15. ITA *enim loqueb.* } Nam, quod illi Graece dicebant, hoc significabat Latine. Graece uero ita dicebant, Protagorae praesertim, teste Gellio: τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. DICENDO *fieri superior posset* } Gellius, fortior: Quinctil. melior, dixit, pro eo, quod Graece κρείττων dicitur. Huius quoque rei mentionem facit Isocrates, Plato in Apologia, & Aristophanes in Nubibus. Nam & Socrati id obijciebatur, Docere eum, quomodo peiorem caussam meliorem faceret: ut Quinctil. habet: uel, quemadmodum Gell. Quanam uerborum industria, caussa infirmior, fieret fortior. IIS } Sophistis, & tam magna profitentibus, ut dictum est. OPPOSVIT *sese* } Ergo falsum est Socratem sophistam fuisse, quod aduersarij calumniabantur, & Aristophanes scripsit, qui illum in Ranis est insectatus. nam eis sese opposuisse, & Plato, & Xenophon, & alij testantur. SOCRATES } Sophronisci lapidarij, & Phaeneratae obstetricis filius, ab Apolline omnium sapientissimus iudicatus: de quo tā multa Plato, Xenophon, Cicero, Aelianus, Laertius, Suidas, & alij scripserunt, ut nunc praestet de illo silere, quam pauca dicere, cum multa hic locus respuat. SVBTILITATE } Socrates enim, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, & copia, quam se cumq. in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. lib. 3. de Orat. DISPVTANDI } εἰς ἑκάτερον, ut epist. 3. lib. 2. Att. id est, in utramque partem, uel contra alterius opinionem. Ea enim fuit uetus, & Socratica ratio disputandi. Tuscul. 1. REFELLERE } Ironia & inductione, quibus illum frequenter usum fuisse constat. Sic enim Socrates disputabat, ut nihil affirmaret ipse, alios refelleret. lib. 1. Acad. INSTITVTA } Doctrinam, & affirmandi temeritatem. SOLEBAT } Cum percunctando, atque interrogando eliciebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut ad ea, quae ij respondissent, si quid uideretur, diceret. lib. 2. de Fin. VIR *is* } Rectius quam uerbis, ne sit ingratus numerus, ne ue sit Pleonasmos, uitium in oratione uitandum. Verbis tamen etiam non male, cum & Plato Socratem Philologum, a quibusdam uocatum fuisse scribat: & Xenophon eum multum loqui solitum affirmet: & Socratis sermones Pausonis picturis similes fuisse dicat Aelianus: qui rogatus, ut equum, qui uolutaretur, pingeret, currentem pinxit. Illo uero, qui tabulam iusserat, id modeste ferente, Verte, inquit, & qui nunc currit, uolutabitur. Sic Socratem solitum fuisse ironicos obscure disputare, sed, si quis eius sermones uertisset, eos bene habere uidisset. nolebat enim iis, quibuscum disputabat, molestus esse. Itaque ironicos, obliquis sermonibus, & ob id multis, utebatur. CVIVS } Si legas, Vir is: sed si, Verbis, Huius legendum. VBERRIMIS } Vnde tam multa Plato, Xenophon, Aeschines, Cicero, & alij scripserunt. SERMONIBVS } Non dixit, e ludo, ut de Isocrate loquens, quoniam Socrates apud Platonem sic loquitur: Ego magister nullius umquam fui. Si quis uero me, uel dicentem, uel facientem uoluit audire, siue iuuenis, siue senex esset, nulli umquam operam negaui meam. DOCTISSIMI *uiri* } Vt Plato, Xenophon, Aeschines, Aristippus, Phaedon, Crito, & alij, quos longum esset referre. ILLA *de natura* } φυσικὴν, & physiologiam. Et sane philosophandi ratio est triplex: de natura, de moribus, & de disserendo: quam diuisionem Cicero ad Platonem, Laertius ad Zenonem Citieum refert. Philosophiae partes uocat Cic. lib. 1. de Orat. Locos Apollodorus. Chrysippus uero, atque Eudromus species: alij genera. Aliqui philosophiam ipsam animanti similem, ossibus, ac neruis λογικὴν, carnibus ἠθικὴν, animo φυσικὴν conferentes. Alij ouo, quod crustam λογικὴν, albumen ἠθικὴν, uitellum, & reliqua abstrusa, φυσικὴν referat. Alij agro frugifero, quod sepem λογικὴν, fructum ἠθικὴν, humorem, stirpesq. ipsas, φυσικὴν quasi repraesentet. ANTIQVIOR } Quippe quam, siue a Barbarie, siue a Graecis inuenta sit, constat ante Socratem annis minimum mille centos & quinquaginta fuisse. INVENTA *dicitur* } A Socrate, qui, ut in Tusc. primus philosophiam deuocauit e caelo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita, & moribus, rebusq. bonis, & malis quaerere. QVOD, *quoniam genus* } Genus hominum intelligit, qui philosophi uocantur, non philosophiae genus, siue naturalis, siue moralis. Id probant sequentia. ABHORRET } Alienum a proposito, & instituto nostro est, qui de Oratoribus sermonem instituimus. PHILOSOPHOS *aliud in tempus reijciamus* } Videtur in animo habere, quod de Oratoribus facit, etiam de philosophis facere: nimirum, eos inter se conferre: quod fortasse in Academicis praestiterat, si exstarent integra, quae scripsit.

C I C E R O

EXSTITIT igitur iam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraq. parietes aluit eam gloriam, quā nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. is & ipse scripsit multa praeclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, & numerum quendam

oportere seruari. ante hunc enim uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam: quae forsitan laus sit; uerumtamen natura magis, tum casu non numquam, quam aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim natura circumscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq. sententiam. quae cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerumque numerose. nam & aures ipsae, quid plenum, quid inane sit, indicant: & spiritu, quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

EXPLANATIO

EXSTITIT *igitur iam senibus illis* } Gorgia, Thrasymacho, Protagora, Prodico, & Hippia. nam Gorgiã senem Isocrates adolescens in Thessalia audiuit, ut in Oratore ait. ISOCRATES } Theodori ciuis Atheniensis F. cuius uitam Dionysius, Plutarchus, Philostratus, & Suidas diligenter scripserunt. CVNCTAE *Graeciae* } Hoc etiam Dionysius affirmat, eum non modo Athenienses, uerum etiam qui essent in reliqua Graecia iuuenes optimae indolis erudiuisse. Et Plutarchus in Chio primum, ludum aperuisse. QVASI *ludus* } Hic Cicero, de Orat. E ludo Isocratis tamquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt. OFFICINA *dicendi* } Sic in Oratore, Domus Isocratis, officina habita eloquentiae est. MAGNVS *orator, & perfectus magister* } Quod quidem difficillimum est. nam Demosthenes magnus orator fuit sine dubio: at magister non fuit. neque enim docuit. Contra Aristoteles, perfectus magister fuit: Orator non fuit. Idem de Cicerone, & Fabio aiunt: Hunc Rhetorem quidem fuisse, non oratorem: contra, Ciceronem magnum Oratorem, non tam bonum Rhetorem. Sed in Cicerone falluntur: qui quidem utrumque munus ita impleuit, ut in praecipiendo Fabius non sit cum eo comparandus: in orando uero, omnes, tum Graecos, tum Latinos longe superarit. Inepti sunt, qui secus sentiunt. FORENSI *luce caruit* } Pro, non dixit in foro, forenses caussas non egit. INTRAQ. *parietes* } Lucem, & parietes, quasi lucem, & tenebras opposuit. ALVIT *eam gloriam* } Translatio sumpta ab animalibus, quae domi aluntur, quae ob id altilia uocantur: siue a puellis, quae intra parietes ad nuptias usque educantur: sic Isocrates eloquentiam tamquam uirginem castissimam domi donec adolesceret, côtinuit. cuius tamen gloria tanta fuit, ut Aristotelem ad aemulationem prouocauerit. NEMO *quidem meo iudicio* } Bona compositio, & Ciceroniana, qui solet illas Sophistarum nugas uitare, ne dicat: Nemo meo quidem iudicio, ne nomen dicere uideamt, quod insuauiter rotundis auribus sonat. EST *postea consecutus* } De Isocrateis numeris, deq. tanto Oratore loquens, Dichoreo numero Ciceroni probatissimo clausulam terminauit. SCRIPSIT *multa praeclare* } Ergo orator est, non modo qui dicit, sed & qui orationes scribit praeclare. Isocratem orationes sexaginta scripsisse, quae legebantur, auctor est Plutarchus. Veras tamen putat Dionysius uiginti quinque, Suidas triginta duas: alij, uiginti octo: hodie quidem una, & uiginti leguntur. ET *docuit alios* } In quo Rhetoris officio functus est. Docuit innumerabiles, sed inter primos Isaeum, Hyperidem, Timotheum, Theopompum, Ephorum. MELIVS *quam superiores* } Quam Gorgias, Prodicus, & alij. TVM *primus* } At in oratore, ait: Trasymachum numeri inueniendi principem fuisse, quae quidem inter se non repugnant. Non inuenit numerum Isocrates, sed Thrasymachus: nemo tamen eo scientius est usus. Quod autem in Oratore affirmare uidetur, Isocratem primum, numeros uerbis solutis adiunxisse: ex aliorum sententia dicit, ut ibidem patet: Hic autem non dicit numeri inuentorem Isocratem fuisse, sed eum primum intellexisse numerum quendam seruari debere: quod Thrasymachus non intellexit, cuius omnia nimis etiam scripta exstabant numerose. SOLVTA *oratione* } ἐν πεζῷ λόγῳ, pedestri, prosa. Soluta, quod, etsi pedes habeat, carmine tamen sit solutior. Prosa, quasi profusa, pedestris, id est numerosa, quod non aduersus granditatem adscendat, sed quasi pedibus eat, non equo uehatur. Hinc Hort. pedestres historias dixit. Vide Qu. lib. 10. VERSVM *refugeres* } Est enim uitium orationis, si periodus in uersum cadat: de Orat. 3. & in Orat. praesertim Heroicum: Quinctil. lib. 9. cap. 4. Cic. in Orat. quod tamen Cic. non semper uitauit, ergo intelligitur, uitium esse, si crebro fuit: raro autem, habet granditatem. MODVM } μέτρον, id est, mensuram quandam metricam, quae in temporum interuallis longis, ac breuibus cernitur. Dionysius, & Quinctilianus: Suos habent Musici modos, quos τόνους, & νόμους uocant, opinor. NVMERVM } Quidquid enim est, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a uersu, numerus uocatur, qui Graece ῥυθμὸς dicitur, qui sic definitur: Rhythmus est ordo consonans ad harmoniae consecutionem suauis, & arguta modulatio. sed Cicero numeri nomine pedes intelligere uidetur: ut in Oratore uidere licet. Aut dicamus, Modum esse in constructione uerborum, numerum in temporibus syllabarum, ex quibus pedes constantur. OPORTERE } Quod perfectionem declarat officij, quo semper utendum est, in Orat. Ergo necesse est, non, ut quidam ait, aliter fieri posse. QVASI *structura* } Duram translationem, praeposita particula quasi, molliuit. Coagmentationem, & Coniunctionem lib. 3. de Orat. Structuram, dimensionem, & copulationem, Fabius. AD *numerum* } πρὸς τὸν ῥυθμὸν, numerosa, ut in Oratore. CONCLVSIO } Sic etiam de Orat. 3. dicitur. Item in Orat. Quamuis enim quaeri soleat, toto ne ambitu uerborum, numeri sint tenendi, an in primis partibus, atque extremis, plerique tamen censent cadere tantum numerose oportere, terminariq. sententiam. QVAE *forsitan laus sit* } Nam caput artis est, artem dissimulare: lib. 2. de Orat. in Orat. & Arist. Rhet. lib. 3. NATVRA *magis, tum casu nonnumquam* } In Orat. Nihil affert numerus, nisi ut sit uerbis apte comprehensa sententia, quod fiebat etiam ab antiquis, sed plerumque natura, interdum etiam casu. QVAM *aut ratione* } Ratio ad casum, obseruatio ad naturam refertur. Obseruatio enim fecit, quae a natura

primum

primum profecta est. Vt enim poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentum, sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, Esse quosdam certos cursus, conclusionesq. uerborum: in Oratore.} Ipsa } αὐτὴ, sponte sua, per se, ut apud Graecos saepe significat. Concluditq. *sententiam* } In Orat. Veteres fortuito saepe aliquid concluse apteq. dicebant. Et obserua Dochimum pedem Ciceroni familiarem, ex Bacchio & Iambo. Constricta } Illigata, uincta: ut de Orat. 3. Aliter, Circumscripta: ut paullo ante, Circumscriptione. Cadit } Concluditur, terminatur. Avres } Quarum iudicium superbissimum, & sensus fastidiosissimus dicitur. Ipsae } αὐταὶ, per se, ut paullo ante, Ipsa. Inane } Contentio: opponitur Pleno. Ivdicant } In Orat. Meae quidem aures, & perfecto completoq. uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Spiritv } De Orat. 3. quo uno saltem uerborum comprehensio uolui possit. Clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animae interclusio, atque angustiae spiritus attulerunt. Quod genus comprehensionis, Hermogenes de Inuent. 4. πνεῦμα appellare uidetur. Comprehensio } Graeci περίοδον uocant, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus, in Orat. De Orat. 3. Complexionem, & conuersionem quam Arist. lib. 3. Rhet. sic definit: Dico periodon, dictionem habentem ipsam in se principium, & finem, & magnitudinem perspicuam. Demetrius Phalereus: Periodus, est ex membris, & incisis bene conuersis, subiectam sententiam perficientibus, constitutio. Hermogenes, paullo aliter. Aquila Rom. Periodus est ea, quae sententiam certa quadam circumscriptione definit. Quattuor partibus, quattuor instar hexametrorum uersuum quod est, constat plena comprehensio: in Orat. pluribus tamen saepe constat. sed de perfecta loquitur. Et membrum quidem Graeci κῶλον, quod est pars orationis ex pluribus uerbis absolute aliquid significans, hoc modo, Et si uereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Incisum, quod alij caesum, Graeci κόμμα, pars est Orationis nondum ex duobus, aut ex pluribus uerbis quidquam absolute significans: ita, Etsi uereor, iudices, ne turpe sit. Est item Demetrio triplex, periodus: Rhetorica, de qua dictum est: Dialogica, remissior, & simplicior, uixq. periodus apparens, qua in dialogis utimur, & Historica, utriusque particeps, ut neque nimis sit soluta, neque nimis adstricta, ne historicam simplicitatem amittat. Quare Liuius quibusdam uideri solet suas comprehensiones nimis circumduxisse. Defici } Voce & spiritu: ut illud pro Cluent. Mulier consilio, rationeq. deficitur. Laborare } Difficulter uocem, & spiritum continuare: quo uitio laborant, qui plura circuitu uolunt scribendo comprehendere, quam ut uno spiritu uolui possit: qua re se Ciceronianos esse putant, non facturi, si non scribere, sed ea pronunciare cogerentur.

C I C E R O

TVm fuit Lysias, ipse quidem in caussis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eius caussis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius.

E X P L A N A T I O

TVm *fuit Lysias* } Gorgia, Prodico, & alijs, quos dixit, iam senibus, & Isocrate iuuene, ut ostendit in Phaedro Plato, ubi etiam Isocratem praestantiori ingenio, & moribus, quam Lysias, fuisse affirmat. Idem testatur Cic. de Orat. 2. Fuit Lysias Chephali Syracusani filius: Athenis tamen natus est, cum pater eo immigrasset. Orationes eius uerae ultra trecentas, fuisse dicuntur. Tisiae, & Niciae discipulus, unus ex x. Oratoribus a Graecis maxime celebratis, quorum etiam exstant monumenta. Dicendi puritate omnes, praeter Isocratem superauit. Scripsit artem Rhetoricam, conciones, laudationes, & epistolas. Exsul olim, quingentos milites stipendio suo instructos ad Athenas triginta tyrannide liberandas, misit. Hic olim Diogenem interrogauit, an crederet Deos esse? Cui respondit ille, qui conuenit, ut non credam, cum certum habeam te dijs inuisum esse? Phauorinus, ut Gellius refert, de Lysia, & Platone solitus est dicere: Si ex Platonis oratione uerbum aliquod demas, mutes ue, atque id commodissime facias, tantum de elegantia detraxeris: Sic ex Lysiae, de sententia: hunc breuem, & acutum esse significans, ut hic Cicero. De Lysiae oratione Socrati oblata in carcere, uide Cic. de Oratore libro primo. In *caussis for. non uers.* } Vtpote, qui alijs potius orationes scripserit, quam dixerit ipse. Vide Cic. de opt. gen. oratorum. Iccirco hic scriptorem appellat, & Infra. Prope *audeas* } Hoc uerbum de re ardua, & difficili dicitur, ut etiam Seruius in Virgilium testatur. Difficile uero semper fuit, ac paene adynaton, oratorem perfectum inuenire, cum hac ratione ne perfectus quidem fuerit ipse Demosthenes, ut post uidebitur. Orator definiendus, ex lib. 1. de Orat. &c. Lysias non fuit perfectus, quippe eum Cicero inter minores oratores numerat: de opt. gen. Orat. Sed de Lysia multa cum alijs Oratorijs libris Cicero, tum infra, & Quinctilianus lib. 10. qui eum puro fonti, quam magno flumini dicit fuisse propiorem. Plane } Opponitur illi, Prope. Nihil *admodum* } Nihil prorsus, ualde nihil. Infra de Curione, Litterarum admodum nihil sciebat. Vel dicamus, nihil admodum, ut significet tamen aliquid defuisse Demostheni, sed illud admodum parum esse, ita ut pro nihilo fere duci possit: nam necessarium, quod sit,

nihil

nihil deest. potuit tamen esse copiosior. Iccirco In Orat. ait: Vsqueadeo difficiles sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. DEMOSTHENEM } Demosthenis, & Cleobulae F. de quo tam multa scripta sunt a Cic. Fabio, Plutar. Hermogene, Theone, Luciano, Suida, & alijs: de quo & infra suis locis dicetur. ACVTE } ὀξέως, περὶ δριμύτητος καὶ τοῦ ὀξέως λέγειν scribit, id est, desinbili & acuta oratione. In Orat. Demosthenes nihil argutijs, & acumine Hyperidi cedebat. Haec autem omnia, quae hic prius dicit, sub genere dicendi attenuato continentur: reliqua ad sublime pertinent, quae genera in Oratore copiose describit. Omittere autem medium, & utriusque particeps genus uidetur, quasi, qui duo haec extrema habeat, medium etiam habere uideatur. VT *ita dicam* } Verbi nouitatem, siue uetustatem potius lenit, & mollit: est enim Subdole Plautinum, e Trinummo comoedia. Pro subdole, & uersute fortasse dici posset callide. In Orat. Demosthene nemo nec grauior exstitit umquam, nec callidior: quorum alterum ad genus sublime, alterum ad tenue, siue attenuatum, & subtile refertur. De calliditate Demosthenis Val. Max. lib. 7. cap. 3. Duo, ancillae depositi nomine pecuniam dederant, ea lege ut illam simul utrique redderet. Alter repetit, mortuum alterum affirmans, & squalidus. Haerebat misera, quae pecuniam non haberet, nec defensorem: iamq. de laqueo, & suspendio cogitabat. Sed Demosthenes affuit, Et mulier, inquit, parata est depositi fidem soluere, sed nisi socium adduxeris, id facere non potest. SVBTILITER } Minute, tenuiter. Infra in Lysia modo subtilitatem, modo tenuitatem laudat: cui tamen Demosthenes, ut in Oratore ait, in ea non cedit, ita ut Demosthenes certe possit summisse dicere: elate Lysias fortasse non possit: de Opt. gen. Oratorum. PRESSE } Presse, & ample loqui opponit Infra. Interdum pressi Oratores, redundantibus opponuntur de Orat. 2. ENVCLEATA } Eleganter, dilucide, plane. Ab eo quo nucibus apertis, nucleorum utilis usus habetur in promptu: Nonius. LIMATIVS } Politius, ut uidentur illa, quae sunt limata. Haec autem omnia sunt idem significantia, pertinentq. ad dilucidum, atque attenuatum dicendi genus: de quo in Orat. sic: Contra tenues, & acuti omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. GRANDI } Hinc Infra uerborum granditatem in eo fuisse dicit. Et Hermogenes inter septem illas formas, quae Demosthenis orationem conficiunt, μέγεθος, id est, magnum enumerat. Sunt autem illa, Magnum, Pulchrum, Moratum, Verum, Aptum, Velox, Dilucidum. INCITATVM } τὸ σφοδρόν, γοργότητα, Vehemens, & uelox: ut in Orat Et ad Att. Demosthenis fulmina uocat. ORNATVM, *uel* } In Orat. Grandiloqui sunt cum ampla, & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum. Et Demosthenes grandis a Suida, & Quinctiliano dicitur: ut haec omnia ad magnum illud, & illustre dicendi genus referamus.

CICERO

HVIC Hyperides proximus, & Aeschines fuit: & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla exstant scripta, Demades, alijq. plures. haec enim aetas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.

EXPLANATIO

HVIC } Demostheni. HYPERIDES } Atheniensis, Platonis, & Isocratis auditor, ut ex Cic. Plutarc. & Laertio colligitur, etsi Suidas eorum condiscipulum potius significare uidetur: unus ex decem illis oratoribus fuit. Et in Oratore Cic. argutias, & acumen, non minus quam Lysiae tribuit. Demostheni in dicendo ita proximus fuit, ut Cic. lib. 1. de Orat. Demosthenem, & Hyperidem homines in dicendo perfectos, & perpolitos uocet. Et Plutarchus idem sentire uidetur. Versatus est in republ. eo praesertim tempore, quo Alexander Graecia potitus est, tumq. legationes multas obiuit. Conciones habebat is quidem, sed ex scripto, easq. litteris prius mandatas referebat, & sine actione pronunciabat. Phrynem defendit. Fuit enim Phryne ex Thespiis nobilissimum totius Graeciae scortum: quam capitis accersitam cum Hyperides defenderet, atque animaduerteret fore, ut condemnaretur, eius tunicam discidit, & pectus pulchritudine admirandum ostendit: eo adspectu ita perorando iudices commouit, ut eam absoluerint. Vnde postea factum est decretum illud Areopagitarum, cuius meminit Aristoteles, nequis affectus permoueret: & ne conspiceretur is, de quo iudicandum esset. Multos accusauit, & in his Demosthenis familiares quosdam, ipsumq. tandem Demosthenem: contra quem etiam librum scripsit: quem Demosthenes illi aegrotanti eripuit. Orationes ad quinquaginta scripsit, uel, ut alij uolunt, septem, & septuaginta. Primus Hyperides caussas mercede dixisse fertur. Hic rogabat Athenienses considerare, non solum, an esset acerbus: sed, an sine caussa esset acerbus. Hic dixit: Solitudinem, impedimentum esse ad dicendum. Ad extremum, Aeginam, ubi erat Demosthenes, Antipatro rege aduentante, ex urbe profugit: unde postea extractus Antipatri iussu interfectus est, cum ipse sibi prius, ne quicquã proderet, abscidisset linguam. Haec ex Stobaeo, Suida, Athenaeo, Plutarcho, & alijs. AESCHINES } Atrometi, qui litteras docuit, & Leucotheae, ut Suidas: uel potius, Glaucotheae, ut Demosthenes, & Plutarchus aiunt, filius, quae prius Empusa Tympanistria fuit: uel, ut Suidas scribit, Telestria, hoc est, caerimoniarum magistra. Vnus inter oratores x. numeratus. Puer litteras a patre didicit: deinde & ipse Platonem & Isocratem audiuit. Tres & triginta annos natus, ut in epistolis ipse scribit, ad rempub. accessit, in qua non obscure uersatus est: siquidem Demostheni, & eius amicis semper est aduersatus, ut ex eius in Ctesiphontem oratione, & Demosthenis cõtraria, cognoscitur: quo in iudicio uictus, cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, se Rho-

dum,

dum, cum septem seruis, duobus familiaribus, matre septuagenaria, uxore & tribus filiis, contulit: ut in epistolis ipse ait. Ibi, cum esset rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem, contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte dicta: quam cum suauissima, ut erat, & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus: Quanto, inquit, magis admiraremini, si audiuissetis ipsum? Ita Cic. & Valerius Max. etsi Plut. & Philostratus paullo secus. Rhodi ludum aperuit, sed illum mox reliquit, ac Samum profectus, non ita multo post ibi decessit. Natura ei longe diuersa a Demosthene fuit. Aeschines enim uinolentus, hilaris, ac remissus fuit, & is, qui semper grata loqueretur: Demosthenes uero, sobrius, seuerus, & abstemius: unde difficilis, & morosus habebatur. Hic orationes tres scripsit, contra Timarchum, de legatione, & contra Ctesiphontem, & Epistolas aliquot: quae nunc quoque exstant. LYCVRGVS } Lycophronis filius Atheniensis orator ex decem: cum Platonis primum, deinde Isocratis auditor fuisset, se ad rempub. contulit, & quaesturam adeptus, in qua ita se per annos XII. gessit, ut priuati etiam ciues saepe magnas apud eum pecunias deponerent. Multas tulit leges, & in iis illam, ne mulier uehiculo per urbem ueheretur; quam cum uxor ipsius non seruasset, ipse talentum soluit: hoc est, coron. 600. Multos accusauit, & eiecit improbos: unde factitasse Athenis accusationem infra dicitur. Saepe fuit legatus: noctes, atque dies de salute reip. cogitabat; cui sic consulebat, ut populo esset gratissimus. Quare, cum Alexander illum postularet, populus illum non censuit dedendum: ac tantae fuit auctoritatis, ut aliquando publicum ministrum, qui Xenocratem philosophum in carcerem ducebat, baculo impune uerberauerit, & in carcerem ipsum compegerit: tantum opinio iustitiae ualuit. Hic eandem uestem semper aestate, & hieme, quod etiam de Agesilao legitur, gerebat: & lectulum habebat, in quo uillosa pellis esset, & puluinar, quo facilius excitaretur ad meditandum. Illum quidam reprehendebat, quod Sophistis, orationis discendae caussa, mercedem daret: cui respondit: si quis liberos meos, mihi meliores se facturum recipiat, huic ego non mille drachmas, sed facultatum dimidium dabo. Cum aegrotaret, iussit se in senatum deferri, ut rerum a se in repub. gestarum rationem redderet: in quo, qui illum accusaret, inuentus est nemo, praeter Menesechmum quendam, cuius crimina cum refutasset, domum reductus non ita multo post e uita migrauit, ut uir iustus, & omnium sermone commẽdatus. quae quidem opinio etiam filiis eius profuit. Lycurgus epistolas, & orationes multas scripsit, quarum aliquot Plutarchus, & Suidas nominant: in quibus, quam uehemens fuerit, Diodorus Siculus, & Gemistus, ut Theonem omittam, ostendunt. Non est hic Lycurgus ille, qui leges dedit Lacedaemoniis. DINARCHVS } Socratis cuiusdam, uel Sostrati filius, Corinthius, ut Plut. & Suidas scribunt, et si quidam in agro Atheniensi natum putant: unus ex X. Oratoribus fuit, qui, quo tempore Alexander Asiam tenebat, cum Athenas uenisset, Theophrastum audiuit, & Demetrio Phalereo familiariter est usus: Deinde se reipub. tradidit, praesertim post Antigoni regis mortem; quo tempore magnas sibi diuitias uendendis orationibus, quas rogantibus scribebat, comparauit. qua etiam uia in numerum summorum oratorum peruenit. Cum Cassandro rege conspirasse creditus, & condemnatus in exsilium, a quo post Theophrasti familiaribus agentibus est reuocatus. Sed rursum cum Photione, & Solone Plataeensi, cum profugisset, insidiis est iugulatus. Huius orationes 64. fuisse scribit Plutarchus, Suidas uero 160. alii 60. tantum: in quibus alii Hyperidem, alii Demosthenem, propter incitatum, & plenum affectibus dicendi genus, imitatum putant. DEMADES } Atheniensis orator: qui nauta cum fuisset, ita popularis, callidus, & felix fuit, ut iudicia, & oratorum contentiones, quas Graeci uocant ἀγῶνας, sustulerit, ut Suidas scribit. Hic multum Athenis potentia, atque opibus ualuit, uel ob id potissimum, quod Regum Macedoniae partibus studeret. Hic ex tempore saepe dicebat: & cum Demosthenes in dicendo ex tempore deficeret, illi saepe opem ferebat, quemadmodum ei aliquando ipse exprobrauit. Cum aliquando regem Philippum largius potum cum amicis saltasse, & captiuis quibusdam suam calamitatem exprobrasse uidisset, libere dixit: Cum, o rex, Fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Thersitem? Ea uox totum regem ad diuersum uitae genus commutauit: Plutarchus. Hunc facetum fuisse, Cicero praeter alios in Oratore scribit: illud Gellius; Tragoedus quidam sibi gloriae ducebat, talentum magnum ob unam fabulam datum esse, homo eloquentissimus suae ciuitatis Demades ei respondisse dicitur, mirum tibi uidetur, si tu talentum loquendo quaesisti? Ego, ut tacerem, x. talenta a rege accepi. ALII Q. *plures* } Vt Phocion, Pytheas, Lamachus, Callides, Eubulus, Aristophon, & Aristogiton. Alios complures, eadem de re loquens, lib. 2. de Orat. dixit. HAEC *enim aetas* } Olympiade CVIII. ut ex Eusebio colligitur. EFFVDIT } Vt terra fruges effundere solet, quae tamen uices quasdam uidetur habere, quibus interdum fruges effundat, interdum quasi comprimat. Sic aetates ipsae interdum doctorum hominum, & copiam bonorum effundunt: interdum comprimunt ita, ut perquam pauci docti, & boni reperiantur. Quam rem Hesiodus, & ceteri poetae uidentur adumbrasse, cum aetates ab auro, argento, aere, ferro appellarunt: ut in aurea omnes, in argentea multi, in aerea pauci, in ferrea nulli essent docti, & boni. SVCCVS } Figura orationis plena. Sic enim de Orat. 3. dicitur: cui tenuis opponitur, quam aridam Cornif. ad Her. lib. 4. uocat: & de Orat. Periclis succum dixit: translatio sumpta a corpore humani succo. Donatus in Ter. Succus est humor in corpore, quo abundant beneualentes: unde Terent. dixit, Corpus solidum, & succi plenum: & Cic. eos oratores, qui eiusmodi succum haberent, sanos, bonam ualetudinem, sanitatem, & integritatem secutos saepe dicit, in hoc, & de opt. gen. Orat. SANGVIS } Oratio fortis, robustas uires, lacertos, & neruos habens, per translationem solet dicere: ut uiri fortes, & robusti, qui plurimum sanguinis habent, dicuntur. Vnde Plautus in Bacchidibus: Nihil moror mihi esse discipulos tam plenos sanguinis, id est, tam robustos. INCORRVPTVS } Purus, sanus, integer: Cor. Cel. Sanguis crassus, & niger uitiosus est: si ruber & pellucet, integer. FVIT } Nam, posteaquam exstinctis Demosthene, & aequalibus, omnis

corum

eorum memoria sensim obscurata est, & enanuit, alia quaedam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. 2. de Orat. NATVRALIS } Sanguine diffusus: ut libro tertio de Orat. loquitur. Aut, uerus: ut, uerus color puellae dicitur a Terentio, id est, ut Donatus ait, naturalis. FVCATVS } Fucata, atque simulata sinceris, & ueris opponuntur in Laelio. Fucatus, fuco illitus, ut lib. 3. de Oratore. Cuiusmodi solent esse meretrices: unde; Fucum facere, prouerbium. NITOR } Splendor, color: Vnde, Rhetoricus color, de quo alibi.

CICERO

PHALEREVS enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horu omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra: itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat: processerat enim in solem, & puluerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem, teneramq. reddidit; & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quam grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, eam delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

EXPLANATIO

PHALEREVS } Demetrius, qui primum Phanos est uocatus, Philosophus Peripateticus, auditor fuit Theophrasti, & Athenis Dux populi, & Princeps fuit ciuitatis. Cum ad multum gloriae, & potentiae peruenisset, ob inuidiam eiectus, in Aegyptum profectus est, ubi a Ptolemaeo Sotere, ut Suidas, uel Philadelpho, ut scribit Tertullianus, praefectura, & multis opibus ornatus est, quod illum Grammaticum perfectissimum cognosceret, ut inquit Tertullianus. qui Grammaticum uocat, quem alij philosophum, alij oratorem appellãt. Ibi cum esset, multos libros scripsit, atque inter ceteros, libros de Repub. Monebat autem Ptolemaeum, ut scriptos de regno, imperioq. libros legeret: quod ea, de quibus amici, reges monere non audent, in libris scripta legi possint. Hunc uirum, eiusq. eruditionem semper laudat Cic. praesertim uero lib. 5. de Finibus. Et est φαληρεὺς trium syllabarum. ENIM } Ratio, & a quo successio orationis sit mutatus. SENIBVS *adolescens* } Hic Demetrius, ut testatur Plutarchus, scripsit se quaedam a Demosthene ipso iam sene audiuisse. ERVDITISSIMVS } Sic etiam de Finib. lib. 5. & secundo de Legibus dicitur, & lib. 2. de Orat. omnium politissimum uocat: quod, ut de Offic. lib. 1. philosophiam cum dicendi facultate coniunxisset. NON *tam armis* } Translationibus illuminat orationem, quoniam de homine loquitur, qui plurimum translationibus est usus, ut in Orat. ait: Multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio praestitit ceteris: cuius oratio, cum sedate, placideq. loquitur, tum illustrant eum quasi stellae quaedam translata uerba, atque immutata. Itaque armis, tabernaculo, & perfringendi uerbo graue, & sublime dicendi genus intelligit: palaestra, umbraculi, & perfundendi uerbo, medium illud, quietum, & temperatum dicendi genus, magis exercitationi domesticae simile, quam ueritati, & iustae dictioni forensi; ut in 1. de Orat. Nudum quoddam genus est uerborum, & laetum, sed palaestrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. DELECTABAT } Quod ad temperatum dicendi genus pertinet, in quo Demetrius ceteris praestitit. Nam, cum eloquens is sit, ut Cic. ait, qui ita dicit, ut probet, ut delectet, ut flectat: & quot sunt officia oratoris, tot sint dicendi genera: Subtile, in probando: Modicum, in delectando: Vehemens, in flectendo: Demetrius in modico sic excelluit, ut semper delectaret potius, quam inflammaret, aut flecteret. PROCESSERAT *enim in solem, & puluerem* } In adspectum, in lucem, in medium: quemadmodum milites, a quibus sumpta est translatio, e tabernaculo in solem, & puluerem pugnaturi prodeunt. Vnde de Oratore ita loquitur: Educenda dictio est ex domestica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem. Idem dixit de Legibus libro tertio de hoc ipso Demetrio loquens: Nam bella saepius aestate, in qua puluis abundat, quam hieme geruntur. Ex calore puluis: & motu puluis excitatur, ut fit in pugna. THEOPRASTI } Melantii filius fuit, Eresius e Lesbo Athenas uenit, Platonem, Aristotelemq. audiuit: qui praeter philosophiae scientiam, ita eloquens factus est, ut, cum Tyrtamus, uel Tytanus, ut Strabo ait, prius diceretur, ab Aristotele primum Euphrastus, deinde Theoprastus, a diuinitate loquendi, ut ait Cicero, sit appellatus. Hic Aristoteli successit, eo modo quo Gellius lib. 13. cap. 5. narrat. Huius uitam Diogenes, & Suidas scribunt. DOCTISSIMI } Quam doctus fuerit, testatur Cic. Tuscul. 5. & ex eo cognoscitur, quod Aristot. eum omnibus praetulit. Ex *umbraculis* } Sic 3. de Leg. Demetrius mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioque, non modo in solem, atque puluerem, sed in ipsum discrimen aciemq. perduxit. Quod uero philosophi in umbraculis uersarentur, illorum oratio, mollis, & umbratilis dicitur in Orat. HIC } Demetrius. INFLEXIT *orationem* } Inclinauit eloquentiam, dixit Quinctil. Translatio ab iis, qui res altas inflectunt. Sic Demetrius dicendi genus antea sublime, & uehemens, ad suauitatem deflexit, & inclinauit. ET *eam mollem, ten.* } Epexegesis superiorum. SVAVIS } In prooemio de Offic. dulcis, cum ait: Nemini Graecorum adhuc contigisse, ut idem in utroque genere laboraret, sequereturq. & illud forense dicendi genus, & hoc quietum disputandi: nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum uehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. PERFVNDERET } delectaret. PERFRINGERET } Permoueret, flecteret. TANTVM } Aliter, & tamen. DE *Pericle* } De quo dictum, &

dicetur

dicetur infra. SCRIPSIT *Eupolis* } Plinius epist. lib. 1. eius refert uerba, Atheniensis comoediae ueteris poeta. Annum 17. natus, 17. comoedias edidit. Suidas. Aristophanes dixit Periclem fulgurare, tonare, permiscere Graeciam, etiamsi Cicero Eupolidem scripsit aliquando. ACVLEOS } τὸ κέντρον, a κεντῶ, uel κεντέω, stimulo, dixit Eupolis, ut est apud Plin. epist. lib. 1. VIDES } Attice. nam ex eo loco, lucent Athenae tuae: usque ad eum locum, Tum Brutus: cum Attico, ut homine paene Graeco: de Graecorum rebus loquitur.

CICERO

VIDES ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sic eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis aetatem & Pisistrati de nullo, ut diserto, memoriae proditum est. at hi quidem, ut populi R. aetas est, senes; ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent uideri. nam, etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyxi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiae: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: si quidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus. sed studium eius generis, maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique.

EXPLANATIO

VIDES *ne igitur,* } Hic est conclusio, & epilogus quidam propositae disputationis, qua proposuit, eloquentiam propter difficultatem, in lucem sero prodiisse etiam Athenis, ubi nata, & alta dicatur. Difficultas ignauos deterret: pulchritudo magna, & praestantia ingenia allicit, atque etiam interdum ignaua. NATA *& alta* } Inuenta, & perfecta sit uis summa dicendi. libro de Orat. Translatio est ab animalibus, quae nascuntur, & aluntur. QVAM } Hic obseruandae sunt duae particulae, Vt, & Quam, idem significantes, & efficientes. quod quidem fit Epanalepsi Ciceroni nostro familiari. SERO } Aetate Demosthenis potissimum, id est, ab urbe Atheniensi condita CIↃ CCX annis, uel circiter. PRODIERIT *in lucem* } Perfecta sit, cum primum se orator extulit, primumq. etiam monumentis, & litteris oratio est coepta mandari. *Si quidem* } Ratio, in qua initia repetit eloquentiae a Solone, & Pisistrato, de quibus supra diximus satis, opinor. Fuerunt autem hi annis nongentis octuaginta ab urbe Athenarum condita: siquidem Solon, ut diximus, Olympiade 47. uel 56. natus a Suida dicitur. DE *nullo ut diserto* } Atqui Zoroaster, uel Zoroastres, & sapientes illi, inter quos Solon septimus fuit, eloquentes fuerunt. Respondeo, non fuerunt Athenienses, uel de nullo ipsorum tamquam diserto, sed tamquam sapienti memoriae proditum est. nam non illi eloquentiā, sed sapientiam quandam profitebantur. VT *pop. Rom. aetas est* } Quae non est admodum longa, sed annorum DCC. Senes ergo uideri debent, cum sint annorum 500. & 200. tantum anni relinquantur ad aetatis finem, unde numerare incipit. Ita multo quidem plures sunt anni ipsorum, quam qui ex aetate populi Romani supersunt. ADOLESCENTES } SI D anni, quot inter Solonis aetatem, & Ciceronis interfuerunt, cum ipsis nongentis octuaginta, quot ab Athenis conditis ad Solonem fuisse diximus, conferantur. NAM } Obiectio cum solutione. SERVIO *Tullio* } Sic legendum est, non Tullo: quod cognoscitur ex Tullia filia. Sextus enim fuit Romanus. Rex Tullius, cum Tullus tertius fuerit. MVLTO *diutius* } Annis nimirum nongentis, cum Roma septingentis tantum. NEC *tamen* } Quamuis dixerim, eloquentiam sero in lucem prodiisse. TROICIS *temporibus* } Quibus a Graecis Troia est annis x. oppugnata, & tandem expugnata: id est, Troiano bello. Alij legunt Heroicis. nam Heroica etiam ea tempora dicta sunt, quibus tot Heroes, fortesq. uiri floruerunt. TRIBVISSET } Multis quidem in locis, sed potissimum libro primo, & tertio Iliados. HOMERVS } Poetarum princeps, & fons ingeniorum dictus. NESTORI } Cuius non minus eloquentia, quam senecta locum prouerbio fecit. VIM } Persuadendi ἐνέργειαν, & facultatem. Vide Iliados lib. 3. Hinc a poetis etiam Latinis disertus, & facundus saepe appellatus. SVAVITATEM } Qualem ei tribuit Iliados primo. ESSET } Profuisset. HONOS *eloquentiae* } Sic infra & 3. de Leg. Breuitas est laus: locutio paene, qualis illa:

—— Certamen erat, Coridon cum Thyrside, magnum.

Alias, Honos eloquentiae, ut loquitur Tuscul. prima. ORNATVS } Quam fuerit, cum ipsius diuinum opus testatur Homeri, tum Plutarchus in eius uita pluribus ostendit, & Cic. in epistolis Magniloquentiam Homeri, nocat. PLANE *orator* } Qui tam eloquentes reges, & duces introducit, ut nihil desideres. Hinc Fabius scribit Homerus omnibus eloquentiae partibus exempla, & principia dedisse. CVIVS *etsi incerta sunt tempora* } Propter auctorum dissensionem, quae inde nata uidetur, quod octo Homeri apud Archilochum, plures etiam apud Xenophontem in Synonymis fuisse leguntur, & quidem diuersis locis, & temporibus. Et, cum uni omnia, quod de Hercule etiam ferunt, sint tributa, inde factum, ut Homerus diuersis locis, & temporibus natus esse dicatur. Omnium opiniones uide apud Gyrardum Lilium Ferrariensem in uitis poetarum. ANNIS *multis* } 124. ut Eusebius Apollodorum, & Euphorbum secutus, collegit. ANTE *Romulum.* }

Ante urbem conditam, ut hac de re loquens, Tuscul. 1. ait. SIQVIDEM *non infra* ∻ Sed iisdem temporibus, ut Tuscul. 1. affirmat, & Eusebius sentit. SVPERIOREM *Lycurgum* ∻ Nam Timaeus, quem Cicero nunc sequitur, duos Lycurgos Lacedaemonios fuisse scripsit. Superiorem, qui leges Lacedaemonijs dedit: & inferiorem, qui & ipse multa praeclare gessit: sed omnia priori, qui fuisset Homeri temporibus, attributa. Superioris uitam habes apud Plutarchum, & Suidam; multa quoque Herodotus, & alij. DISCIPLINA ∻ Quae ante Lycurgum fuit pessima. ADSTRICTA *legibus* ∻ Quae ab omnibus laudantur, quae a Xenophonte, & Plutarcho referuntur: quamuis Aristoteles eam rempub. in multis reprehendat. Atque, etiamsi homines adstringi legibus dicantur, tamen uidetur Cicero ad id respicere, quod Lacedaemonij se leges seruaturos iurarunt, donec Lycurgus reuerteretur. Et sane post septingentos amplius annos, ut testatur Cicero, unis moribus, & numquam mutatis legibus uixerunt. Ipse autem Lycurgus reuersus est numquam. LEGIBVS ∻ legibus non scriptis: nam legibus scriptis uti uetuit, ut Plutarchus ait.

PAVLLVS. MANVTIVS. MAIOR *uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est.* ∻ mutaui distinctionem, &, puto, recte. non enim placet, Denique hunc: aptius uisum hoc modo: Maiorq. uis agnoscitur in Pisistrato denique. hunc proximo saeculo, &c.

CICERO.

HVNC proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq. fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq. iracundiae suae morte sedauit. nam, etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano: concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens: Tuo uero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq. uir, &, paullo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addiditq. fuisse suspicionem, ueneno sibi conscisse mortem; hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, &, eo poto, mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice, & tragice ornare potuerunt: illa mors uulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano; pateram quoque a me sumas licet. praebebo etiam hostiam; ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. sed tum fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quae quamquam tum nulla erat dicendi; tamen, ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis, abstrusisq. rebus ad caussas forenses, popularesq. facile traduxerat. huius suauitate maxime hilaratae sunt Athenae, huius ubertatem, & copiam admiratae, eiusdem uim dicendi, terroremq. timuerunt.

EXPLANATIO

HVNC *proximo* ∻ Aetate sequenti. nam saeculum esse non potuit, siquidem annis 70. post Solonem, & Pisistratum, ut diximus, Themistocles fuit. VT *apud nos* ∻ Vt pop. Rom. aetas est, ut supra dixit. PERANTIQVVS ∻ Vt a quo ad hanc aetatem anni minimum quadringenti, intersint. VT *apud Athenienses* ∻ Vt Atheniensium saecula numerantur. Supra. NON *ita sane uetus* ∻ Adolescens, ut supra: siquidem multo adolescentior, quam Solon, & Pisistratus. REGNANTE ∻ Dominante, florente, sine regibus tamen. NON *ita pridem* ∻ Annis triginta: uel, ut alij, 22. ILLVD *grauissimum* ∻ Liuius scribit illud bellum ita graue fuisse, ut, quam armis uiri defendere urbem non possent, eam mulieres precibus, lacrymisq. defenderent. Vide Val. de Pietate. CVI *Coriol.* ∻ Dux cum Accio Tullio, Cn. Marcius Coriolanus. EODEM *fere tempore* ∻ Annis decem fere, post fuit Persicum bellum. Cic. tamen in Laelio annos XX. uidetur numerare: sed de utriusque uiri exsulio & morte, non de belli interuallo intelligendus est locus. PERSARVM ∻ Qui sunt a Perseo, Iouis & Danaes filio, dicti, ut Herod. lib. 7. ut alios omittam. Hoc bellum intulit Xerxes Darij filius, immensis copiis, quem ad fugam coegit Themistocles. CIVIS *egregius* ∻ Coriolanus in capiendis Coriolis: unde & nomen reportauit: Themistocles in superandis Persis. POP. *ingrati* ∻ Qui utrumque de repub. optime meritum, in exsulium eiecit. AD *hostes* ∻ Coriolanus quidem ad Volscos; Themistocles, ad Persas. IRACVNDIAE *suae* ∻ Qua uterque bellum patriae suae conatus est inferre. MORTE *sedauit* ∻ Vterque enim sibi mortem consciuit, ut loquitur in Laelio. NAM, *etsi* ∻ Anticipatio, ne Atticus arguat. Varie enim de Coriolani morte ueteres scripsere: alij ut proditorem a Volscis interfectum, ut Dionysius, Plinius, Plutarchus, & alij, usque ad senectutem uixisse: ut Fabius Pictor, teste Liuio. Hic Cicero eum sibi mortem consciuisse, innuere uidetur, quanquam ambigue loquitur, ut in re dubia. QVONIAM *quidem* ∻ Alij, Quandoquidem, legunt: recte utrumque. EMENTIRI ∻ Legitur etiam Mentiri, quod placet. Oratoribus autem mentiri licere, multis probat Quinctil. lib. 12. cap. 1. & Cic. lib. 2. de Orat.

RHE-

RHETORIBVS} Tam ipsis Oratoribus, quam iis, qui artem docent, in suis declamationibus, quas fingunt. Vtrumque enim significat ῥήτωρ. ET *in historijs* } Cum Historia sit lux ueritatis, cuius prima lex est, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid ueri non audeat. ut de Orat.lib.2. VT *al.p.d.argutius* } Immo, ut unumquodque trahant ad utilitatem suam uincendi caussa, ut in Rhetoricis praecipitur. CLITARCHVS} Qui etiam res Alexandri Magni scripsit, & alia multa: cuius ingenium, ut ait Fabius, probatur, fides infamatur. Plutarchus in Hannibalis uita de Clitarcho, & Stratocle idem sentit, eos nimirum finxisse, quod hoc loco Cicero ait. THVCYDIDES} De quo supra. Huius testimonio utitur, & laudat ab iis, quae testimonio auctoritatem conciliant, Natura & tempore: ut Cic. in Topicis ait. ATHENIENSIS} Atticus testis, &, Attica fides: prouer. de optima fide. Secus Graeca fides, dicitur. SVMMO *loco natus* } Quippe qui paternum genus ab Orolo Thracum rege, maternum uero a Milciade duceret. SVMMVSQ. *uir* } Senator bonus, & bonus Imperator. PAVLLO *aetate posterior* } Annis quinquaginta, ut supra de Pericle ostendimus. VENENO } φαρμάκῳ, ait Thucydides. Est enim utrumque medium uocabulum, tam bonum quam malum medicamentum significans. TAVRVM } Ex Tauris enim uictimae optimae, & lautissima deorum placatio, ut Plinius ait. Et Virgil.

—— Maxima taurus
Victima: ——

Georg. 2.

SANGVINEM } Qui, ut scribit Plinius, celerrime coit, & durescit: ideo pestifer potu maxime. Dioscorides ad eum remedia tradit. Eo *poto* } Aliter, Eo potu. RHETORICE } Eleganter, ornate. TRAGICE } Grauiter: Nam

Omne genus scripti grauitate Tragoedia uincit. Horatius.

FVISSE *in Themistocle* } Aliter, Themistocli. PATERAM } φιάλην Graeci uocant. SIT *sane* } συγχώρησις, id est, concessio, siue permissio, ad Her. lib. 4. ISTO } Coriolano. Vel, Ista re. AVCTOREM } Vindicem, tutorem, & defensorem, etiamsi Annales scripserit: ut Auctor pupillorum dicitur, pro tutore, a Cic. in Topicis. SED *tum fere* } Aetate fere Themistoclis. Annis enim post tantum quinquaginta fuit Pericles, ut ante diximus. PERICLES } De quo iam multa sunt dicta. PRIMVS *adhibuit doctrinam* } Quod etiam in Phaedro testatur Plato. Doctrinam, id est dicendi artem, ut in Part. Orat initio. ANAXAGORA } Hegesibuli, uel Eubuli filio Clazomenio, qui physicus fuit, unum, & multa, & infinita rerum naturalium principia posuit, qua de re Arist. Phys. lib. 1. Periclis, & Euripidis praeceptor fuit. qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis, uellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, auferri? Nihil necesse est, inquit, undiq. enim ad inferos tantundem uiae est. Huic cum filius mortuus esse nunciaretur, Sciebam, inquit, me genuisse mortalem: Cic. Tuscul. Vitam scripsit Laertius, & Suidas. De hoc Cic. de Orat. lib. 3. Periclem docuerat Anaxagoras Clazomenius uir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, 40. annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. EXERCITATIONEM *mentis* } Agitationem mentis, contemplationem, θεωρίαν. Ab hac exercitatione mentis, & quoniam mentis infinitae saepe mentionem faceret, a qua omnia, νοῦς ipse, id est mens: ut Diogenes ait, est appellatus. Haec Cicero ex Phaedro Platonis sumpsit. A *reconditis, abstrusisq. rebus* } A naturae obscuritate, quae ita dicitur propter scientiae difficultatem, & obscuritatem. AD *caussas* } Genera caussarum attingit: forenses, ad iudicia, populares, ad deliberationes, & laudationes refert. HVIVS *suauitate* } Quae tanta fuit, ut leporem in Periclis labris habitasse dixerint ueteres, ut Cic. lib. 3. de Oratore. HILARATAE } Illa natiua suauitate delenitae. VBERTATEM, *& copiam* } Cic. in Orat. In Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit Oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae Physici fuerit auditor, a quo censet eum cum alia praeclara quaedam, & magnifica didicisset, uberem & fecundum fuisse. ATHENAE } Pro Atheniensibus, denominatio. ADMIRATAE } Ita ut ei 40. annos reipub. in pace, & bello gubernacula permiserint, ut ante diximus. VIM } De qua ui mira Socrates loquitur in Alcibiade primo. TERROREMQ. } Quem illa ui dicendi afferebat Atheniensibus, qua etiam fulgurare, tonare, Graeciam permiscere uidebatur; unde & Olympius est appellatus, in quo monte illa fiunt: uel, Olympius, ab Olympo, caelo, caelestis.

CICERO

HAEC igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus rempubl. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis nasci cupiditas dicendi solet. pacis est comes, otijq. socia, & iam bene constitutae ciuitatis quasi alumna quaedam eloquentia. itaque ait Aristoteles, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res priuatae longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersa natura, artem & praecepta Siculos Coracem, & Tisiam conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere: scriptasq. fuisse, & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci: quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, uituperationesq. conscripsisset; quod indicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq. rursus affligere.

EXPLANATIO

HAEC *igitur aetas.* } Conclusio secunda superioris disputationis; qua probauit artem dicendi difficillimam esse: & ex eo cognosci, quod uel Athenis in lucem sero prodierit. Atque hinc nactus occasionem, Graecos oratores nominauit. PRIMA } Cum prius nihil esset scriptum, quod Oratoris esse uideretur: ut supra ostendit. ORATOREM } Ipsum Periclem. PROPE *perfectum.* } Hunc prope perfectum tulit: Lysias is quem prope audeas oratorem perfectum dicere: Sed Demosthenes, quem plane perfectum, & cui nihil admodum desit, facile dixeris: Supra. NEC *enim.* } Ratio, quare aetate Periclis, id est, Athenis iam adultis Orator prope perfectus, non autem prius fuerit. IN *constituentibus rempubl.* } Vt in Minoe, qui Cretensium; in Phalea, qui Carthaginiensium; in Hippodame, qui Milesiorum; in Lycurgo, qui Lacedaemoniorum; in Solone, qui Atheniensium; in Bruto, ac reliquis, qui Romanorum rempub. constituerunt. In his enim etsi interdum diserti etiam dicuntur, non fuit tamen in illis dicendi cupiditas. NEC *in bella gerentibus.* } Quamuis enim scribat Onosander oportere imperatorem dicendi peritum esse: & nos legamus Brutum, & Augustum declamandi consuetudinem ne bello quidem, & in castris omisisse: omnes tamen intelligunt, in bellis studijs eloquentiae operam dari non posse. NEC *in impeditis.* } Vt Athenienses decem & septem regum, Romani septem dominatione impediti, quibus temporibus neminem neque Athenis, neque Romae eloquentiae studuisse legimus: quod Reges illud soleant usurpare:

Sic uolo, sic iubeo: sit pro ratione uoluntas.

CVPIDITAS *dicendi.* } Eloquentiae studium. nam cur nascatur cupiditas rei, qua ne uti quidem possis? Honos alit artes. PACIS *est comes.* } Altera ratio, rationi subiecta, per contentionem, sed ordine permisto. Prius est rempub. constituere, deinde bella gerere, postremo ciuitatem occupare. quem ordinem prius est secutus, nunc permiscet. nam pax, respondet bella gerentibus: otium, impeditis, & deuinctis, siue deuictis: & constituta ciuitas, constituentibus rempubl. quod quidem fecit, ut cresceret oratio: Comes, socia, alumna. Eloquentiam autem pacis esse comitem, ac pacem ipsam conciliare, ueteres significarunt, cum Mercurio Eloquentiae auctori, caduceum pacis signum tribuerunt. Quid est ergo, quod Corn. Tacitus in libro de Orat. dicit? In bene constitutis ciuitatibus eloquentia non oritur. sed is de eloquentiae abusu loquitur. BENE *const. ciuit.* } Legibus firmatae, atque armatae. QVASI *alumna* } Sic loquitur, ne parum uerecunda uideatur translatio, sumpta ab hominibus, qui proprie alumni dicuntur. Pace autem alitur eloquentia, tamquam a sua nutrice quadam, secus quam Philip. 7. cum se Cicero pacis alumnum uocat, intelligens se semper paci consuluisse: ut de Offic. ait, lib. 1. ITAQVE *ait* } Vel, ita ait, ut sequitur, idq. oratione pendenti refert Cicero, ait, nimirum in eo libro, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, libro secundo de Orat. Item de Inuent. in prooem. Ac ueteres quidem scriptores artis, usque ab principe illo, atque inuentore Tisia repetitos, unum in locum conduxit, qui liber non exstat. SVBLATIS *tyr.* } Gelone, Hierone, & alijs: annos centum ante Aristotelem. SICILIA } Qua nulla terra Tyrannorum ferocior fuit, ut ait Iustinus lib. 4. Hinc Cic. Verr. 7. inquit, Tulit Sicilia multos, & crudeles tyrannos. quam ob caussam poeta Etruscus dixit: Sicilia de' Tiranni antico nido. LONGO *interuallo* } Sub tribus tyrannis, qui populis imperarunt ne loquerentur, sed manibus, pedibus, oculis si quid opus esset, significarent. REPETERENTVR } A tyrannorum amicis. TVM *primum* } Mortuo Hierone, cuius Corax amicus fuit. ACVTA } Vrbana, ita ut numquam tantum mali sit Siculis, quin aliquid facete, & commode dicant. Siculos acutos etiam Firmicus affirmat. CONTROVERSA } Litigiosa, & peruersa, ut quae insulam habitet, cum dici soleat, Omnes, qui insulas habitant, esse malos. Siculos uero pessimos. ARTEM *& praecepta* } Sic saepe loquitur Cicero: quia ars est praeceptio, ad Her. tamquam totum, & partes. CORACEM *& Tisiam* } Coracis discipulus Tisias fuit: inter quos quia tale quid accidisset, quale inter Protagoram, & Euathlum alibi accidisse narrauimus, Prouerbium illud factum est, κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, id est, Mali, corui, malum ouum. κόραξ enim coruus dicitur Graece: quem Cicero deridet lib. 1. de Orat. Hos insecutus est uir eiusdem insulae Gorgias Leontinus, de quo dictum. CONSCRIPSISSE } Vnde scriptores artis, non inuentores uocat Fabius. qui, Aristotelem secutus, Empedoclem facit inuentorem. Cicero tamen lib. 1. de Orat. hosce uocat inuentores, propterea quod nihil Empedocles scripserit, ut alibi diximus. NAM } Ratio, qua probat eos primum scripsisse. SOLITVM } Solitum dicere, uidetur esse hyperbaton, & aliquantum conturbata compositio, quod scriptores interdum de industria consectantur, ut suspicionem nimiae diligentiae declinent. DE *scripto* } Non memoriter, quod nondum Rhetorica esset scripta, cuius inter partes Memoria numeratur. Sic Cicero suam orationem post reditum in senatu propter magnitudinem, de scripto dixit, ut ipse testatur. PLEROSQVE } Vt Periclem, qui primus orationem scriptam in iudicio dixit, quod & alij fecerunt. A *Protagora* } Qui in Siciliam profectus ibi rerum magnarum disputationes scripsit. RERVM *illustrium* } Virtutum, & uitiorum theses, siue caussarum, & litium magnarum, ut Suidas, & Laertius scribunt. COMMVNES *loci* } Eo quod uidentur ijdem multarum esse caussarum, ut in Oratore ait: & de Orat. 3. loci, quia de uniuersa re tractari solent, communes a Veteribus nominati sunt. Et de Inuent. lib. 2. haec argumenta, quae transferri in multas caussas possunt, locos communes nominamus. Locum communem sic definit Aphthonius, ut sit oratio exaggerans ea, quae insunt alicui, bona uel mala. Theon tamen inter locum communem, & laudationem multum interesse uult, ut locus communis rerum sit tantum, neque demonstrationes habeat: Laudatio uero & uituperatio certas personas, & demonstrationem habeat, ut Helenae laudatio, apud Isocratem. SINGVLARVM *rerum* } Bonarum, & malarum,

tum,ut Iuuentutis,Senectutis:opulentiae,paupertatis. Vide de Orat.3. LAVDES *& uitup.* } ἐπαίνους, καὶ ψόγους, ut Graeci uocant. Socrates, interrogatus, quid esset Rhetorica? respondit: Parua quidem magna, magna uero parua facere.

CICERO

HVic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripsa: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis caussam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior; in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere alijs coepisse, artem remouisse. similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: sed, cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, saepe ipse in iudicium uocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totumq. se ad artes componendas transtulisse.

EXPLANATIO

HVic } Locutio rara, & Graeca, non Latina. ut illa Horatij: Idem facit occidenti. Quare melius uetusta quaedam exemplaria: *Hinc*, id est, post Gorgiam, ut sit ordinis. HVIC *Antiphontem* } Qui Sophili filius, & discipulus fuit. Cum Socrate habuit consuetudinem, sed ut aduersaretur, ut Plato, & Xenophon testantur. Thucydidis magistrum fuisse putat Suidas: sed Caecilius apud Plutarchum, discipulum fuisse credit. Rhamnonte pago Atheniensium. Orationes aliis scripsisse, Quinctil. & Plutarchus testantur. Nestor est a praestantia artis appellatus. Varia de eo sentiunt scriptores, sed tamen a Thucydide lib. 8. laudatur uehementer. Scripsit etiam tragoedias, & comoedias. ἀλυπίας; id est, indolentiae artem Corinthi est professus, tamquam tristes, ut medici aegrotos, posset curare: id, quod oratione consolando faciebat, tristitiae tamen aut maeroris cognitis prius caussis. SE *defenderet* } In caussa proditionis; quod cum quadringentis uiris Athenis sensisset. SE *audiente* } Hoc non scribit aperte Thucydides: sed est uerisimile, cum eius fuerit uel discipulus, uel magister. THEODORVS } Byzantius, quem Plato in Phaedro Logodaedalum, id est opificē uerborum, uocat: qui contra Thrasybulum, & Androcidem multa scripsit. SVBTILIOR } Acutior, in inueniendo praesertim: nam multa, quae inuenit, enumerat Plato. IEIVNIOR } Fuerunt, qui neminem artis scriptorem ne mediocriter quidem disertum fuisse dicerent, ut Cic. lib. 1. de Orat. refert. Hoc intelligendum est de iis, qui totam aetatem in arte meditanda, & docenda ponunt. LYSIAS } De hac re satis supra diximus ex lib. de opt. genere Oratorum Ciceronis, qui ait, partitarum rerum caussulas aliis eum scripsisse. REMOVISSE } Quod ipse quoque negaret artem dicendi esse ullam. SIMILITER } Atque Lysias: quod & Socrates apud Platonem in Phaedro, & Gorgia negat, & multi alij: quam quaestionem de Orat. lib. 1. & 2. & 3 disputat: sed copiose primo. Ex *eo, quia* } Ex eo, quod, ut solet saepius. QVASI } Vel, quia lex nōdum erat: uel, quia in totam legem non commiserat: uel, quia commisisse putabat, etiam si forte non commiserat. Verba legis sunt apud Cic. pro Cluentio: Qui coierit, conuenerit, consenserit, falsumue testimonium dixerit. quam legem Romae C. Gracchus tulit. ARTES } τέχνας saepius dicunt Graeci, quam τέχνην. ut artes Lysiae, artes Theramenis Plutarchus: & Arist. τέχνας a se Theodectae scriptas, dixit: ideo, quod Rhetorica ex quinque rebus constat, ut supra dictum est, quarum unaquaeque est ars ipsa magna per se: uel, quod oratori plures artes sunt necessariae. COMPONENDAS } In scripto non est. TRANSTVLISSE } Dichoreus, de Isocrate, & Rhetorica arte loquens. Transtulit autem, quod uidisset artes quasdam Theramenis, sibi in iudiciis, in quibus accusabatur, auxilio fuisse. Plutarchus.

CICERO

ET Graeciae quidem oratorum partus, atque fontes uides, ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sane recentes. nam, ante quam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. quis enim aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet.

EXPLANATIO

ET *Graeciae quidem oratorum* } Epilogus. Graeciae dixit, non Graecorum oratorum, ut infra. ne sic Asiaticos, & Rhodios complecteretur. PARTVS, *atque fontes* } Ortus, & principia: quamquam ordo naturae poscit, ut fontes, & principia prius sint, quam partus rerum: sed amplificandi caussa ita factum est, ut alibi indicabo. Hic uero duplex est translatio, altera ab animalibus, altera ab aquis sumpta. VIDES } Tu,

Attice,

Attice, cum quo iamdudum loquitur: ut supra, Vides ne igitur? AN *nostrorum annalium*} Iam ter eam temporum collationem fecit. AD *ipsorum*} Graecorum, siue Atheniensium annalium rationem: neque enim ipsorum oratorum dicendum est. Synthesis est, cum ad sensum, non ad uerba refertur: ut, Praeneste sub ipsa, scilicet urbe. In Eunuchum suam, uidelicet comoediam, uel fabulam: sic Ipsorum, non ad Graeciam, sed ad Graecos. RECENT. *part.*} Adolescentes oratores, ut supra dixit. ANTEQVAM *delectata est*} Ante Periclem, ut supra. ATHENIENSIVM *ciuitas*} In qua primum se orator extulit. LAVDE *dicendi.*} Eloquentia, ut supra, de Pericle loquens, dixit. IAM} Iam adulta, ut supra locutus est. DOMESTICIS} In quibus continentur humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, & leges: quae quidem putantur Athenis orta, & in omnes terras distributa, ut in orat. pro Flacco. Omitto, quae Isocrates, & Iustinus scribunt de laudibus Athenarum. IN *bellicis rebus*} Nam filiis Herculis, Lacedaemonijs, Argiuis, & Thebanis auxilium tulerat: & bellum cum Scythis, Amazonibus, Thracibus, Dario, & Xerse gesserat, & alia multa. GRAECIAE} Reliquae Graeciae. nam & Athenae certe sunt in Graecia. PROPRIVM *Athenarum*} Vbi nata, & alta sit eloquentia, ut supra. nam, etsi quidam, ut Prodicus Cius, Hippias Eleus, & Dinarchus Corinthius fuerunt, Athenis tamen fere uixerunt: & hi tam pauci sunt, ut cum oratoribus collati, numerum uix facere uideantur.

QVIS *enim*} Probat enumeratione praecipuarum Graeciae ciuitatum, hoc studium non fuisse commune Graeciae. ARGIVVM} ab Argo Peloponnesi. nam est etiam Pelasgicum in Thessalia, teste Plinio, & Amphilochium, & Hippium in Italia, Arpi postea dicti. Argiui breuiter loquebantur: unde prouerbium, Argiua oratio, ut Laconismus. CORINTHIVM} A Corintho urbe, quae caput est Peloponnesi. Et de Corinthiis ueteres κορινθιάζειν dixerunt, quasi dicas, Corinthiari, pro lenocinari, & in ganeis, popinisq. esse: quod quidem oratorum non est, ac multo minus philosophorum. THEBANVM} A Thebis Boeotiae, ubi caelum est crassius. itaque Thebani pingues putabantur, ut Cic. de Fato scribit: & tot prouerbia ostendunt, Boeotica auris: Boeotica sus: Boeotici mores: Boeoticum ingenium, id est crassum. TEMPORIBVS *illis*} Quibus oratores supra dicti fuerunt. nam post quosdam fuisse non negat. NISI *quis*} πρόληψις, siue occupatio, ne quis dicat, quod scribit Aemilius Probus, Epaminondam Thebanum eloquentem fuisse. Fuit enim temporibus illis: siquidem, ut scribit Probus, aequalis fuit Callistrati, qui Demosthene audito semel, eius gloria commotus, ad dicendum se contulit. EPAMINONDA} Qui fuit Imperator Thebanorum, uir bellicis abundans laudibus, cuius uitam Plutarchus, Probus, & Iustinus scripserunt. Hunc alij per o, alij per u, in paenultima scribunt; sed Graeci per ω: cuius caussam fuisse credimus, quod multi putarunt ω in υ uerti oportere, quod Dores, in quibus Thebani, ω pro ου uterentur. sed per o scribendum est. LACEDAEMONIVM} Lacedaemonem postremo numerauit, ut oratio cresceret, utpote cuius spectata, ac nobilitata uirtus esset, ut Cicero pro Flacco. Quod, si Lacedaemonij ne litteras quidem discebant, ut Isocrates, Xenophon, & Plutarchus in Laconicis, scribunt: certe oratores, ut intelligit Cicero, esse non poterant. Adde, quod breuissimi essent in loquendo, ut prouerbium ostendit, λακωνισμός, pro summa breuitate, & breuiloquentia. Quin & hic locum habet, quod Cor. Tacitus in Dialogo oratorum ait, Eloquentiam in bene constitutis ciuitatibus, ut erat Lacedaemon, oriri non solere. MENELAVM} Plisthenis filium, fratrem Agamemnonis. Sed, quoniam, mortuo patre, illis etiamnum paruulis, ab Atreo fuerunt educati, eius filij putati sunt: atque ob id Atridae fere a poetis appellati. Et est altera prolepsis, qua Cicero probat Menelaum uere Oratorem non fuisse, quod illa breuitas, qua is utebatur, in uniuersa eloquentia laudem non habet, si sola sit, sed in loco habet: & iccirco in luminibus orationis in Partitionibus posita. is est enim eloquens, non qui unum potest, sed omnia: is, inquam, est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. DVLCEM} Homerus lib. 3. Iliados,

παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, —

id est, ut uertit Adagiorum collector, Pauca quidem, sed plane argutissima. Sed Cicero λιγέως, dulcem interpretatur. Et certe canorum significat: & Cicero infra dulce, & canorum coniungit. iccirco recte uersum est in Homero:

Sermo fuit forti breuis, & succinctus Atridae:
Pauca loquebatur siquidem, sed dulcia ualde.

LAVS *est*} Vt supra, Honos eloquentia. IN *aliqua parte*} In exordio, & narratione: in quibus longitudo improbatur: ut in commiserationibus, quae debent esse breues, ut Cicero praecipit. Vel, in aliqua parte dicendi, id est, in aliquo genere, cum humilia dicenda sunt, ut dixi. LAVDEM *non habet*} Atqui lib. 3. de Legibus ait, Breuitatem non modo senatoris, sed etiam oratoris magnam esse laudem: uerum addit in sententia dicenda, non in omni genere.

CICERO

AT uero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt; maximiq. huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. nam, ut semel e Piraeeo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemq. illam salubritatem Atticae dictionis, quasi sanitatem, perderet, ac loqui paene disceret hinc Asiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes: Rhodij saniores, & Atticorum similiores.

EXPLANATIO

AT *uero.* ʒ Apud Graecos tria genera Oratorum ex locorum diuersitate fuerunt, Attici, Asiatici, Rhodij. Cum igitur de Atticis hactenus dixerit, de reliquis, tamquam deterioribus pauca dicit, potius admonendi caussa, quam docendi, ut ab his ad Romanos, quorum caussa potissimum hic institutus est sermo, transiret. EXTRA *Graeciam.* ʒ Hic potissimum Atticam significat, Asia minore, atque insulis exclusis. HVIC *laudi.* ʒ Eloquentiae, ut sit denominatio. HABITI ʒ Vt ab Alexandro Magno, qui Anaximenem Lampsacenum oratorem secum etiam in bellis habuit. Idem fecit Pyrrhus Epirotarum Rex, qui Cyneam in magno honore habuit, & plures eius oratione urbes a se, quam armis captas, dixit. HONORES ʒ Honos alit artes: omnesq. incenduntur ad studia gloria: iacentq. ea semper, quae apud quosque improbantur: Tusc. 1. ILLVSTRE ʒ Hinc M. Ant, apud Cic. ait, nihil esse perfecto oratore praeclarius. Idem censet Crassus libro primo de Oratore. REDDIDERVNT ʒ Illustri & magnifico pede, dichoreo nimirum terminauit. NAM ʒ Probat magna dicendi studia extra Graeciam fuisse. E *Piraeeo* ʒ πειραιῶς Graece scribitur. Et opidum & portus est, ut Pausanias & Plinius scribunt. Iccirco tamquam sit loci nomen, non opidi, praepositio additur: qua de re agit Cic. ad Atti. lib. 7. Epist. 3. Hodie Portus leonis dicitur. EVECTA ʒ Aliter, Deuecta Translatio uidetur a mercatoribus sumpta, qui merces in exteras regiones deuehunt. OMNES ʒ Graeciae insulas, non totius interni maris, ut quidam putant. PEREGRINATA ʒ Tamquam de puella dictum, quae male solet audire apud Comicos, cum peregrina dicitur, ut etiam Donatus ait. ASIA ʒ Minore, ut alibi diximus. SE *externis oblineret moribus.* ʒ Inficeret, corrumperet, contaminaret: quod accidere solet peregrinantibus: iccirco Lacedaemonijs peregrinari non licebat. Ista autem eloquentiae corruptio, inde uenit, ut est apud Fabium, quod, paullatim sermone Graeco in proximas Asiae ciuitates influente, nondum satis periti loquendi, facundiam concupierint; ideoque, ea, quae proprie signari poterant, circuitu coeperint enunciare: uel, quod Asiana gens, tumidior alioqui, & iactantior, uaniore etiam dicendi genere elata fuerit. SALVBRITATEM ʒ Salubritas affectio est e salubribus rebus constans, & salutem, uel sanitatem afferens: quae eadem sanitas dicitur. Translatum a locis, quorum alii salubres, alii pestilentes sunt. Idem de rebus alus intelligendum. Supra, Succum, & sanguinem incorruptum dixit, quod naturalis esset, non fucatus nitor. QVASI *sanitatem* ʒ Sanitas proprie est animalium, iccirco addidit, quasi, ne durior uideretur translatio. Sic de opt. Oratorum genere, Incorruptam sanitatem, & bonam ualetudinem dixit: & Infra, Sanitatem, & insaniam orationis. Corporis enim temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus, sanitas est. Tusc. 4. Vt enim in animalibus humorum *εὐκρασία*, id est, aequalitas, & temperies, sanitatem gignit: sic in Oratione uerborum, & sententiarum quidam modus: quae ab hoc abest, sanitas non est, sed iam insania, siue insanitas. LOQVI ʒ Peracutum ex repugnantibus, eloquentiam loqui dediscere: ut supra, Eloquentia obmutuit: & alibi, Si tacent, satis dicunt. Item illa, Insepulta sepultura: Innuptae innuptiae. ASIATICI *oratores* ʒ Vt Hierocles, & Menecles Alabandenses fratres, quos Antonius audiuit, de Orat. lib. 2. quosque Cicero in Oratore Asiaticorum Oratorum principes uocat. NON *contemnendi* ʒ Sic in Oratore: Hierocles, & Menecles, minime, mea sententia, contemnendi: ut intelligamus hic eosdem significari. CELERITATE ʒ Hanc in Oratore, facultatem uidetur appellare. Ex facultate certe celeritas oritur. PARVM *pressi* ʒ In quibus nihil redundet, ut diximus supra. ET *nimis redundantes* ʒ Opponitur ei, quod dixit, Pressi. Quinctil. uocat abundantes, quod inania quaedam uerba quasi complementa numerorum inculcarent, ut ait Cicero in Oratore. Translatio a fluminibus. RHODII ʒ Tertium genus Oratorum, cuiusmodi fuerunt, Apollonius Malacus, & Molo, qui, etsi Alabandenses fuerint, quia tamen Rhodi uixerunt, Rhodij dicuntur, illius ciuitatis iure. SANIORES ʒ Asiaticis, praesertim in Caria, & Phrygia, & Mysia, qui minime politi, minimeq. elegantes essent: adsciuisse atque aptum suis auribus opimum quoddam, & tamquam adipale dictionis genus. Id Rhodij eorum uicini, non ita late interiecto mari, numquam probauerunt. Rhodium enim dicendi genus, ut Quinctil. ait, ueluti medium inter Atticum, & Asiaticum, atque ex utroque mistum fuit. Similiores igitur fuerunt Atticorum, quod minus a perfecto abessent, quam Asiatici. Hoc fecit Aeschines, qui ibi habitauit, ut minus ab Atticis degeneraret.

CICERO

SED de Graecis hactenus: etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, ista uero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breuiora, quam uellem. Optime, inquam: sed ueniamus ad nostros: de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto, illi nobilitatis uestrae principi, defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acute, arguteq. coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; ciuitatemq. perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq. deuinxerit; qui collegae suo imperium abrogauerit, ut e ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item, paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumq. montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicendo

do sedauisse discordias, eiq. ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam caussam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus, & concionibus suis mitigauerit.

EXPLANATIO

SED } Transitio. transit enim a Graecis ad Romanos. GRAECIS } Species posuit, & quasi partes, nūc genere omnes complectitur: sunt enim Graeci, quod Graeca uterentur lingua, quamuis extra Graeciam Asiatici & Rhodij essent: nam Graecia paruum quendam locum Europae tenet, semperq. tenuit. ETENIM } Quare plura de Graecis non dicat: idq. propter eos, qui putent de Romanis Oratoribus dicturo, non fuisse necessarium de Graecis dicere. Fuit tamen necesse, utpote a quibus dicendi facultas Romam uenerat. NON *facile dix.* } Neque enim Brutus adhuc intelligere poterat, quorsum Ciceronis dispositio spectaret. Nam usus est tantum oratorum genera inquirere: cum eo spectarit potius, ut claros Oratores celebraret. DIFFICILE } 2. de Orat. Non facile, inquit, in nostris oratoribus possumus iudicare: quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt. AVT } Lege Autem: nam ita loqui Cicero non solet. CELERITATEM *ingenij.* } In Oratore, Animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti: & ad explicandum, ornandumq. sint uberes: & ad memoriam firmi, atque diuturni. Contrarium huic uide de Orat. lib. 1. Solutio. Verba sunt Scaeuolae, illic contra disputantis, non Ciceronis. Fortassis etiam dicendum, Ciceronem id Bruto praesenti dare. Bruti tamen longas orationes habent Liuius & Dionysius. BRVTO } L. Iunio Bruto, qui Marci filius fuit. Brutus, a stultis moribus, quos finxit, id est, Bestia appellatus, de quo Liuius, & Dionysius, & Florus. NOBILIT. *uest. principi.* } Erant quidem nobiles, sed huius factum familiam maxime illustrauit: iccirco princeps dictus. DE *matre su.* } Liuius, simpliciter terram osculatum scribit, Dionysius Italiam. quod eam putaret omnium matrem mortalium. Videtur hoc confirmare oraculum Aeneae redditum apud Virgilium:

—— Antiquam exquirite matrem:

quo loco Italia intelligitur.

EX *oraculo.* } Ad quod Titus, & Aruns regis filii, de quodam angue in Regia uiso, ut Liuius, uel morbi cuiusdam caussa, ut Dionysius, missi, L. Brutum secum duxerant, ut haberent, quem ridere possent, ut tum potissimum riserunt, cum Apollini baculum obtulit, quod existimarent baculum prorsus esse: at ille baculum aureum inclusum sambuceo, ut auctor de Viris illust. ait, uel corneo, ut Liuius, donum Apollini Delphico tulerat, per ambages tegens effigiem ingenii sui. SIMVLAT *stult.* } Vt Vlysses, Solon, Meson Astrologus: quam stultitiam simulauit Brutus usque ad Lucretiae mortem. POTENTISSIMVM } Tarquinium Superbum, & potentissimum. nam superba etiam potentia, & alta dicuntur. CLARISSIMI } Tarquinij Prisci, quinti Romanorum Regis, quem secutus est Seruius Tullius, hunc Superbus. Filium putat Liuius Superbum Prisci. Dionysius, nepotem: Valla, neque nepotem, neque filium. Nos Liuio, & Ciceroni assentimus. EXPVLERIT } Populi lege, qua L. Tarquinio imperium abrogabatur, exsulemq. esse iuberet cum coniuge, & liberis. PERPETVO *dom.* } Opponitur annuo. Libertatis enim inde magis, ait Liuius, originem, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quidquam sit ex regia potestate, numeres. Vnde Cic. de Leg. Regio imperio consules duo sunto. Athenienses in eo secutus est Brutus, ut ipse apud Dionysium loquitur. LEGIBVS } Quas uide apud Dionysium Halicarnassaeum. IVDICIIS } Praetoribus constitutis, quos iam tum sic appellatos esse Liuius putat: nam & Cicero de Legibus ita scribit: Regio imperio duo sunto, ijq. praeeundo, iudicando, consulendo, praetores, iudices, consules appellantor. Nam, & consulere, iudicare Veteres dixerunt. unde adhuc, boni consulere, id est, iudicare bonum, quod fit, aut dicitur. COLLEGAE *suo* } L. Tarquinio Collatino, Lucretiae marito. IMPERIVM } Consulare: nam generale est uerbum, Imperij. REGALIS *nominis* } Quod & ipse L. Tarquinius diceretur, & propinquus Regum esset. PERSVASVM } L. Collatino, ut Liuius significare uidetur: uel populo potius, ut Dionysius refert. Finem igitur oratori propositum assecutus est, nimirum persuadere. VIDIMVS } In Historia, sic loquitur saepe Cicero. PAVCIS *annis* } Sexdecim, ut ex orat. pro Cor. Balbo, & Asconio, & Eutropio colligitur. Pomponius tamen de Orig. iuris, septemdecim scribit. EXACTOS } Pulsos: Exactos fere de hac re loquens, dicit Cicero. & hoc est, quod Probus hac nota usos Veteres scribit, EX. R. id est, exactis regibus. PLEBES } Vt de Legibus, pro Plebs: utrumque enim dicitur, sed illud antiquius est. PROPE *ripam.* } Iuxta ripam, dixit Val. Max. li. 8. cap. 9. ANIENIS } Amnis, ut Liuius: fluminis, ut Valerius Max. AD *tertium mil.* } Tria ab Vrbe milia passuum: Liuius. CONSEDISSET } Verbum, cum de multitudine loquimur, usitatum. Insedit, quoque dicitur ab alijs. MONTEM } Collem, uocat Valer. SACRVM } Ex sacrata plebe, uel ex legibus, & magistratibus in eo creatis. M. VALERIVM } Poplicolae fratrem, ut Liuius, & Dionysius, qui hoc factum Menenio Agrippae tribuunt: sed uterque fecisse potuit. SEDAVISSE } Nexis, remissis, & plebeiis magistratibus creatis. VALER. } Poplicolae nepotem, P. filium: a M. Valer. ad hunc consulem, anni 45. numerantur. DECEMVIRALEM } Ob tyrannidem excitatam, in decemuiros. INVIDIAM } Id est, odium, potissimum propter Siccij, & Virginiae mortem: quorum alter iussu decemuirum occisus, quod secessionis mentionem fecisset, altera a patre occisa, ne ad libidinem Appij in seruitutem, & stuprum raperetur. IN *patres* } In omnes quidem, sed praecipue in decemuiros, qui paene omnes erant ex

patricijs,

patriciis, patres ob honores appellatos. INCITATAM } Ita ut in Auentinum primum, deinde in montem sacrum secesserit, ut Liuius, & Dionysius scribunt. LEGIBVS } Prima, quae tr. pl. iussissent, populum tenerent. Secunda, ne ullus magistratus sine prouocatione crearetur: qui secus fecisset, eum ius, fasq. esset occidi. Tertia, ut tr. pl. sacrosancti essent, ita ut qui eis nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia, liberi, liberaeq. ad aedem Cereris uenum irent. Liuius lib. 3. CONCIONES } Hysteron proteron, prius conciones Valer. & Horatius priuati habuerunt: post consules facti leges tulerunt: unde & Horatianae leges dictae. Liuius. MITIGAVERIT } Ita ut cuncti ipsis permiserint, facerent ut uellent. Liu. 1.

PAVLLVS. MANVTIVS. *QVIS enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto,* } alterum, Aut, desideratur: nec tamen corruptum locum suspicor. familiare enim Ciceroni, ut ipse sibi non respondeat in uerbis: itaque interdum, cum dixerit, Primum, non subiungit, Deinde: epist. 9. ad Coelium, lib. 2. & epist. 23. ad Gallum, lib. 7. Eodem modo, cum hic subiuncturus esset, Aut M. Valerio; institutum orationis filium interrupit, & dixit, Videmus item M. Valerium &c.

CICERO

POSSVMVS App. Claudium suspicari desertum, quia senatum iam inclinatum a Pyrrhi pace reuocauerit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentarijs longe plurimum ingenio ualuisse uideatur: Man. Curium, quod is tribunus pl. interrege Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnũ, nõdum lege Maenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari: qui cum consul esset, eodemq. tempori sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis; plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat laena amictus, ita uenit in concionem, sedisionemq. cum auctoritate, tum oratione sedauit. sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuiße, nihil sane mihi legisse uideor; tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo tulerit, qui consul apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum ualuiße dicendo. Quinctus etiam Maximus Verrucoßus orator habitus est temporibus illis; & Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit.

EXPLANATIO

POSSVMVS } A L. Valerij consulatu, ad Appij Caeci censuram CXXXVI anni Interfuerunt: a qua usque ad Pyrrhi bellum, quod ipso Appio auctore gestum est, anni undetriginta. APP. } Appius Claudius Crassus, ab oculorum calamitate Caecus appellatus. Appius autem, & praenomen, & nomen, fuit Veteribus: ut ex Cic. & Veterum monumentis patet. Gens uero fuit Claudia, de qua copiose Sueton. in uita Cl. Tiberij Caesaris. DISERTVM, } Appij eloquentiam ut eximiam, commendat Liuius lib. 10. eumq. consultum iuris, & eloquentiae uocat. INCLINATVM } Cum sententia senatus inclinaret ad pacem, & foedus faciendum cum Pyrrho, ut loquitur in Catone. PYRRHI } Regis Epirotarum, qui se ab illo Pyrrho Achillis filio esse dicebat oriundum: ueneratq. in Italiam, ut Tarentinis auxilium ferret: ac primo proelio Romanos uicerat, & tamen Gyneam legatum de pace Romam miserat. Liu. Plut. Flo. REVOCAVERIT } Oratione, de qua dicetur infra. Pacem Pyrrhi diremi: ut ipse inquit in oratione Ciceronis pro Coelio. C. } Haec littera, Comitiales, in ueterum fastis significabat: apud Probum uero, Cum, & Caium. Inuersa uero Ɔ. Caiam. C. scribitur, sed saepe G. profertur, quod ego errore uicinae litterae factum esse arbitror: etiam apud Graecos, qui Gaius scribunt. Caium a gaudio parentum primum appellatum esse aiunt: quod si est, recte per G. litteram notatur. FABRICIVM } Hic est C. Fabr. Luscinus, qui bis consul & censor fuit, qui aurum a Samnitibus, Pyrrhoq. oblatum cõtempsit. Huius est de Voluptate dictum, Samnitibus & Pyrrho ut ad uoluptatem omnia referrent, optare. Hic eum, qui Pyrrhum tollere ueneno uoluit, eiecit. Hic Romae talis fuit, qualis Athenis Aristides, nimirum, iustus. Hic P. Corn. Rufino gratias agenti, quod consulem homo inimicus fecisset, dixit: nihil est, quod mihi gratias agas: si malui compilari a ciue, quam ab hoste uenire. Hic bellicosos imperatores, plus quam pateram, & salinum ex argento habere uetabat, ut ait Plin. Hic cum audisset a Pyrrho Romanos uictos, dixit: non Epirotae Romanos, Pyrrhus Albinum, siue, ut alij uocant, Leuinum uicit. Hic, cum legatus ad Pyrrhum, ut patriam desereret, auro tentatus frustra: postridie discedenti, Rex elephantum admoueret: nec heri aurum, inquit, nec hodie bestia me mouebit. DE *capt. recup.* } Redimendis, ut Liuius lib. 3. De captiuis reddendis, Cic. de Off. lib. 1. illa praeclara:

Nec mi aurum posco &c.

MISSVS *orator* } Cum aliis, inter quos primum, ut solet, obtinuit locum. T. } T. & Titum, & Titium significat, primo loco: secundo uero Tullium. Hos a Tito Sabino dictos quidam putant: alij, a tuenda patria: unde & Titi praenomen ortum. Et Persius Romanos Titos uocat, quod Romani inter ceteros mortales patriam tuerentur. CORVNCANIVM } Sic enim legendum, non Coruncanum. Hic ab urbe condita 473. consul cum P. Valer. Laeuino fuit: & primus ex plebe pont. max. Liu. lib. 18. Hunc sapientem ueteres iudicabant: Cic. in Laelio. PONT. *commentarijs* } Liuius lib. 1. de Anco Rege loquens, etiam commentarios uocat: Cicero in libros, in quibus sacra, caerimoniae, & ius pontificum contineretur.

INGENIO} Eloquentia. Pomponius tamen iurisconsultus nihil illum scripsisse testatur: de Or. iuris. M'.} Id est Manium. Manios Sex. Pomp. dictos putat, quod mane sint nati. Alij ominis caussa, quod manum, bonum ueteres dicebant.. CVRIVM} Cognomento Dentatum, quod, ut ait Plin. cum dentibus sit natus. Hic Samnites, Sabinos, Pyrrhum iterum in Italiam ex Sicilia reuersum uicit: magnam partem aetatis in uita rustica consumpsit, ut & agrum foderet. Hic quoque aurum oblatum a legatis Samnitum respuit: dixitque, eum, qui rapo uesceretur, auro opus non habere. Vir adeo bonus, ut Iuuenalis dixerit:

Qui Curios simulant, & Bacchanalia uiuunt.

INTERREGE} Hunc patricij sine suffragio populi prodebant. Liu. lib. 5. & Cic. pro Domo sua: Cum populo post communicata dignitas. Interrex cum insignibus imperij, & lictoribus erat: & quinque dierum spano finiebatur imperium. Dictus interrex, quod esset quasi rex inter mortuum, & successorem regem: atque id ipsum a principio cum reges essent. Post autẽ, cum reip. caussa abessent cõsules, neque habendis comitiis interesse possent, si ue initio creati consules essent, si dictatorem comitiorum caussa dici non placuisset, res ad interregem deducebatur, & per interregẽ consularia comitia habebantur: Fenestella. Hic animaduertenda sunt illa proprie dicta: dicere dictatorem, ut supra: Creare consulem: prodere interregem, flaminem, augurem. COMITIA} Centuriata, quae & consularia. HABENTE} Liu. lib. 10. P. Sulpicium interregem haec comitia habuisse scribit: ergo, aut habere uolente intelligendum, aut aliud interregnum Cic. significat: quod non inuenimus. NON *accipiebat*} Vt qui more maiorum suorum semper plebeiis aduersaretur. PATRES} Patricios, ut Liu. loquitur ad fi. lib. 6. ANTE *auctores f.*} Et ante, & post comitia patres auctores fieri poterant: ante, in re de qua nulla esset dissensio: post, siquid dissensionis fuisset, & postea conuenisset: ut de L. Sestio, quem consulem factum dolebãt: & icciro, ne post comitia quidem auctores fieri uolebant. Auctores, idest, ut supra diximus, comprobatores, duces, ut qui factum ratum haberent. FIERI *coegerit*} Sic loquitur Corn. Nepos, siue Plin. de Viris illustribus: Curius tribunus pl. patres auctores fieri coegit comitiis, quibus plebeius magistratus creabatur. Nam patres plebeios consules non libenter accipiebant. LEGE *Maenia*} Quae fuit, ut consules etiã ex plebe creari possent, eiusq. rei patres auctores fierent, ut ex hoc loco aperte colligitur. Maeniae quidem legis M. Varro, & Nonius Marcellus mentionem faciunt, sed quae ad Ciceronis mentem nihil faciat. Nam de Gabinia quod quidam dicunt, somnium est. Quod si a scripto sit recedendum, Manilia malim legere: quae, ut scribit Pomp. Laetus, siquando res a nobilibus aduersae gestae fuerant, illos ad magistratus gerendos admitti iubebat, quorum maiores in Rom. rep. magistratum non exercuissent: quemadmodum hoc loco plebeius ad consulatum admissus est, haud dubie propter malam patrum administrationem. Verum nihil hic tutius afferri, dum nihil aliud inuenitur, potest, quam dicere, eius legis caput, quod ad hanc rem attinet, intercidisse. LICET} Attende immutatam tractationem exemplorum, ut ante admonui, ad uitandam similitudinis satietatẽ. M. *Popillij*} Ordinem immutat: nam Curium praeposuit, multo iuniorem Popillio, a cuius consulatu ad Curij consulatum, sex & sexaginta anni interfuere: nec eo tempore alius Popillius fuit. Popillius hic, quater consul fuit, plebeius tamen, ut Liuius ait. SACRIFIC. *publ.*} Id puto esse, quod Ouid. libro primo Fast. uocat,

Arcadiae sacrum pontificale deae.

Publicum uero, quod sacra & publica, & priuata cuiusque gentis essent: unde scribit Liuius, Numam sacra omnia publica, priuataq. pontificis scitis subiecisse. Facere sacrificium, & facere, simpliciter: & facere uitula, poetice. LAENA} Hic pro Augurali ueste sumitur. FLAMEN} Cicero de Leg. 2. Diuis aliis, alij sacerdotes, omnibus pontifices, singulis Flamines sunto. Hinc multos legimus Flamines, ut Diales, Martiales, Florales, & alios. CARMENTALIS} A Carmente, nympha Arcadiae, ut Dionysius, & Strabo testantur. Hinc uates:

Carmentis nymphae monita, & deus auctor Apollo.

Haec primo Nicostrata dicta fuit, auctore Strab. & Plut. deinde Carmentis, quasi mente sua careret, quod diuino spiritu esset afflata. Sunt, qui a carmine dictum putent, ut Ouid. lib. 1. Fast. a Liuio Carmenta uocatur. Hanc litteris in Italiam tulisse existimant. Huic sacra faciebant Romani, quae Carmentalia dicebantur. CVM *auctor. tum or.*} Periphrasis est Oratoris, qui a Catone definitur uir bonus, dicendi peritus. Auctoritas ex bonitate, oratio ex usu dicendi, & scientia comparatur. Permagni enim interest, ut Aristot. Rhetoric. lib. 2. ait, ad faciendam fidem, ut Orator uir bonus esse uideatur. Haec duo, quae dixit, innuit Virgil. illis uersibus:

Tum pietate grauem, ac meritis, si forte uirum quem
Conspexere, silent, arrectisq. auribus adstant;

quae ad auctoritatem pertinent.

Quae sequuntur, ad orationem:

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

DICITVR} A Curij consulatu tertio, ad huius Flaminij secundum consulatum, anni 58. numerantur. Hic C. Quinctius Fl. dictus est: fuit enim ex Quinctiis, quos scribit Liuius a Tullo rege in patres lectos: cum inter Albanorum principes essent. Sed, cum hic legatur tribunus pl. cum ex alia Quinctiorum familia fuisse puto, nimirum Plebeia. Flaminium quidam a flamma ductum uolunt: sed cum semper tum Graeci, tum Latini Flaminium scripserint, a Flamine potius deductum uidetur, ut est apud Sex. Pompeiũ. Hic annis paucis ante bellum Punicum secundum trib. pl. fuit. Huius saepe mentionẽ facit Cic. Sed de Leg. 3. pro Cn. C. Flaminium lege LEGEM *de agro &c.*} Legem agrariam 2. de Inu. & 2. Acad. uocat. Huius quoque de Senect. meminit.

GALLICO, *& Piceno* } Columel. lib. 3. Agrum Gallicum Piceno contributum scribit. Erit igitur epexegesis, Gallico, id est, Piceno. TVLERIT } Inuito senatu, ut in Catone dicit, & alibi. CONSVL } Bis consul fuit, sed primum contemptis auspiciis: nec consul iterum inauspicato creatus fuit, ut libro 1. cap. 6. putauit Val. Max. male intellecto Liuio libro 21. qui de primo consulatu loquitur. APVD *Thrasimenum* } Qui Lacus Perusinus hodie uocatur. INTERFECTVS } Ab Insubre quodam, cui nomen erat Ducario, IX. Kal. Quinctil. quem diem infaustum, & uitandum esse Ouid. ait lib. 6. Fast. AD *populum* } Inter populares, cum numerat Acad. 2. Q. } Q. Fab. Max. Verrucossus, Ouicula, Cunctator. Fabij, quasi Fouij, ut Sex. Pomp. & Plutar. a foueis. Plin. a fabis ferendis, ut Lentuli, Pisones, & alij a leguminibus. Verrucossus, a uerruca siue caruncula in labris. Auctor de Viris illustr. & Plutar. Ouicula, a clementia, ut iidem auctores scribunt. Cunctator, quod contra Hannibalem missus,

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:

ut & Virg. scribit. Vitam scribit Plutarchus.

ORATOR } Hinc Liuius lib. 28. illum orantem induxit. HABITVS *est* } Quamuis fortassis reuera non fuerit. Q. *Metellus* } Q. Caecilius Metellus. Caeculus Praeneste condidit, unde putant Caecilios ortos. Alii Caecade Troiano, ut Sex. Pomp. qui tamen a caculis militum seruis deducit. Metellos, a Metellis, qui lege militari Mercenarii appellabantur. BELLO } Anno eius belli 13. Liu. 28. PVNICO } Carthaginiensi, qui Phoenicum coloni fuerunt: unde Romani Ionico more φ. in π. mutato: & Attico οι in υ, Poenos, & Punicum dixere, quod a uictis bella fere uocentur: ut bellum Tarentiuum, Samniticum, Gallicum, Iugurthinum, &c. PHILONE } Hoc nomen interdum in Curiatijs, saepius in Veturiis: In Furiis non Philo, sed Philus usurpat Cicero: ut L. Furius Philus, ut infra uidebimus. Hic L. Veturius Philo, iisdem honoribus functus, quibus Metellus, est. Fuit enim aedilis, legatus, magister equitum, consul: non legi tamen fuisse Dictatorem, ut Metellum. consul fuit anno ab V.C. 547.

CICERO

QVEM uero exstet, & de quo sit memoriae prodi tum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae caussa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono, ut opinor, annali:

„ Additur orator Cornelius suauiloquenti
„ Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
„ Marci filius. — & oratorem appellat; & suauiloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidem oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certe maxima:
„ — ductis ollis popularibus olim,
„ Qui tum uiuebant homines, atque aeuum agebāt,
„ Flos delibatus populi, —

probauero: ut enim hominis ingenium, sic ingenij ipsius lumen eloquentia: qua uirum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:

„ — Suadaeq. medulla.

πειθὼ quam uocant Graeci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quaestorq. his consulibus M. Cato, modo plane, annis CXL ante me consulem: & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset.

EXPLANATIO

QVEM *uero exstet.* } Hactenus suspicari potius de Veterum eloquentia licuit, quam certo quidquam affirmare. Iam nunc primum profert Cethegum, ex cuius scriptis, & Veterum testimonio, certum aliquid proferri potest. EXSTET } ut illud primo de Orat. Apparet atque exstat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus. ELOQVENTEM *fuisse, & ita esse habitum.* } Nam multi saepe sunt, qui non habentur: sed saepius habentur, qui non sunt: ut post ipse ostendet. CORNELIVS } Cornelios patricios fuisse, nemo Antiquitatis peritus ignorat. Cornelii appellati sunt Scipiones, Lentuli, Sullae, Cinnae, Labeones, Celsi, Taciti, Rufini, Nepotes, Cossi, Asinae, Nasicae, Cethegi, & alii: de quibus suo loco. CETHEGVS } Is est M. Cornel. Cethegus, qui censor ante consulatum fuit: deinde consul Etruriam prouinciam sortitus est: postremo proconsul in Gallia cum Magone Poeno collatis signis feliciter pugnauit: Liu. li. 27. 29. & 30. Horat. poeta in Arte Cethegos cinctutos appellat:

Verbaq. cincturis non exaudita Cethegis:

quod is mos esset Cethegis, ut cincti, & paene nudi in bellum proficiscerentur: unde Lucanus, & Silius eos nudos, & exertos uocant, quod signum erat eos esse bellicosos: cum de Afris contra dicatur a Virgilio, qui eos discinctos uocat. AVCTOR } Quasi testis hoc loco. ut supra: Thucydides locuples auctor. Q. *Ennius* } Quem Cicero summum poetam solet appellare: Ouidius:

Ennius ingenio maximus, arte rudis.

Sed de eo plura Infra. PRAESERTIM } Cur sit Ennius idoneus auctor, confirmat ex duobus, quod audierit, & quod de mortuo scripserit. Tales enim testes requirunt etiam Iurisconsulti, qui audierint ipsi, & uiderint.

rint. De mortuo autem, ut nihil gratiae tribuisse uideatur. Fuit autem annis sex natu maior Ennio, qui ad summam senectutem peruenisse, infra dicetur. IN *nono* } Nam duodecimum annalem addidit, cum 76. annum ageret. ut Varro postea retulit. VT *opinor* } Ad uitandam meditationis suspicionem, ut in Dialogo. ANNALI } Sic enim inscripsit libros Annalium suos Ennius, ut Annalem primum, secundum, ac deinceps appellaret. Hinc lusus ille, cum rogatus, ut de Sex. Annali homine Romano diceret, si posset: ex Ennij sexto Annali uersus recitare coepit:

Qui potes ingentis caussas euoluere belli.

ADDITVR } Versus Ennij de Cethego: & additur uerbum Est, quo frequenter in huiusmodi rebus Veteres utebantur: ut Liuius lib. 27. Marcellum consulem centuriae creant: additur collega T. Quinctius Crispinus. & lib. 28. Centuriae ingenti fauore P. Scip. consulem dixerunt: collega additur ei P. Licin. Id autem faciebant, quod alter consulum, qui primus dicebatur, maioris esset existimationis: cui alter post quasi minor, addebatur. CORNELIVS } S. abiicitur ueteri more: ut etiam in sequenti Marcus. SVAVILOQVENTI } Quinque syllabarum est. Nam V. in prima consonans est. ORE } Oratione, denominatio est. TVDITANO } Qui cum Cethego censor & consul fuit. Liu. 27. & 29. Appellatus est autem P. Sempronius Tudit. non Titus, ut male scriptum est apud Liu. lib. 36. Tudites, mallei sunt, ut Sex. Pomp. ait, a tundendo: inde cuidam Tuditano nomen, quod caput simile malleo haberet. M. FILIVS } Non Marci legendum, sed M. tantum littera: alioqui uersus non constabit: uel, Vs, abiiciendum in uerbo, Dictus, quod Grammatici fieri posse putant. SVAVILOQVENTIAM } Vt Ennium imitetur, uerbum fingit: nam, a suauiloquenti, suauiloquentia, deductum est nomen. LATRANT } Tamquam proclamatores, & rabulae, ut de Oratore appellat: uel potius, ut canes, ut pro Sex. R. Amer. Sic olim latrare Catulum, eius inimicus Philippus dixit: cum illum interrogaret, ad eius cognomen respiciens, quid latraret? cui ille, se furem uidere respondit. EA } Suauiloquentia. LAVS } Vt fuit in Catulis, patre, & filio: quorum suauitas de Offic. lib. 1. & infra commendatur. Vt in Demetrio Phalereo, qui suauis uideri maluit: ut supra. Potest etiam ea laus, non ad suauiloquentiam, sed ad sequentia referri: Hos delibutus populi. OLLIS } Illis, antiquum: utimur, cum antiqui uideri uolumus, ut Cic. in Leg. & Virg.

Olli subridens.

In ollis uero & olim iucunda est allitteratio. POPVLARIBVS } Ciuibus: uel, de populo amicis: uel, populo studentibus: uel, popularibus, uulgo & populariter, nomen pro aduerbio. DELIBVTVS } Aliter, Delibatus. nam Delibare flosculos, dixit Cic. pro Sextio. VT *enim*. } Ratio subiecta per sententiam. HOMINIS *decus ingenium*. } Hinc Zeno summum bonum ponebat in ingenii praestantia, quam uirtutem dicimus. de Fin. lib. 4. LVMEN *eloq*. } Qua quantum ingenio ualeamus, ostendimus. Hinc Socrates, Loquere, inquit, ut te uideam. QVA } Inqua: utrumque dicit Cicero. SVADAEQ. *medulla*. } πειθοῦς μυελόν. Gaza librum de Senect. Cic. in Graecum uertens, μελίγηρυν uno uerbo uertit, cum tamen duo sint. quo fit, ut minus recte Ennij ac Ciceronis mentem expressisse quibusdam uideatur. πειθὼ } Hanc Horat. Suadelam uocat: Cicero etiam Lepotem: Quinct. Deam persuadendi. Hanc Graeci etiam ψυχαγωγίαν uocant, quod animum quo uelit, ducat. CVIVS } πειθοῦς, uel Suadae. EFFECTOR } Quia officium Oratoris, est dicere apposite ad persuadendum: finis, persuadere dictione. Ab efficiendo autem, Officium dictum arbitrantur. SESSITAVISSE } Male in Cornucopiae legitur, Sitam esse. MEDVLLAM } Medulla, pro re suaui atque optima: quod Natura, quod optimum sit, interius soleat recondere. BELLO *Pun. secundo*. } Anno eius belli 15. QVAESTORQ. } Id etiam scribit Liu. lib. 29. & Plutar. Sed Cic. de Senect. uidetur huic loco contradicere. Sed ille locus est corruptus, quem sic legendum putem: Cum Fabio quartum consule adolescentulus miles ad Capuam profectus sum, quinctoq. anno post ad Tarentum: quaestor deinde factus sum, quem magistratum, &c. M. *Cato, modo plane* } Aut corruptus est locus, aut Modo plane, ad ornatum, non ad sententiam positum: ut ante, Modo primum. ME *consulem*. } Cum C. Antonio, ab v. c. an. 690. OBRVISSET } Dichoreus, quo obrutum e fluctibus, quasi educit.

PAVLLVS MANVTIVS. *Additur Orator Cornelius suauiloquenti*
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci filius. }

Ita placet hoc loco uiri optimi, ac doctissimi, Octauij Pantagathi coniectura, ut eam in libro nostro, dissentientibus antiquis libris, scribere non dubitauerim. ac libri quidem antiqui, quos ego uiderim, sic: Cethegus Marcus studio collegam filius. Pantagathus autem meus, historiam sequens, nec à uestigiis longe discedens ueterũ exemplarium, ita olim, me adolescentulo, restituit: Cethegus Marcus, Tuditano collega, Marci filius. fortasse enim ex, Tudit. quod celeritatis caussa scriptum erat, factum est a describente librario, Studio. nam ex, Collega M. filius, facilis lapsus in collegam filius. porro M. Cethegum & Marci filium fuisse, & consulem cum P. Sempronio Tuditano, ex lapidibus Capitolinis, & historia, atque etiã ex ipso Cicerone constat. sequitur enim: At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo. Miror autem, unde in libros quosdam, qui uulgo ueneunt, tanta labes irrepserit, ut pro, Cethegus Marcus Tuditano collega Marci filius, legatur, Cethegus Veturio collega Philoni. quod non modo a ueteribus libris, uerum etiam ab historia discrepat. non. n. Veturium Cethegus hic, sed Tuditanum collegam habuit. Integri autem Ennij uersus, quos Cicero disiunctos recitat, hi sunt.

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega

Marci

Marci filius, dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant olim, atque aeuum agebant,
Flos delibatus populi, suadaeq. medulla.

secundus uersus, a Pantagatho emendatus, habet spondeum in quincta sede: quod poetis usitatum: & Virgil. ipse lib. 2. Aen. Phrygia agmina circumspexit. in tertio uel est dactylus, Dictus o. ut Terentius quoque primam in, Ille, syllabam, corripuit: uel spondeus, abiectis duabus litteris, us, hoc modo, Dict'ol- quam sibi ueteres poetae licentiam assumpsere. in quarto ego reposui, Aeuum agebant, ex antiquo hominis bene docti, ingenioq. praestantis, Latini Latinij, Viterbiensis libro: cum quo Borromaei liber congruit. in peruulgatis, Aeuum agitabant. error manauit ex ignoratione ueteris licentiae, cum omitteretur collisio. est enim dactylus, Aeuum a: & dixit Annalium x, ut ait Priscianus, idem Ennius, eadem licentia, & in eadem sede,

,, Insignita fere tum millia militum octo.

Flos *delibatus populi* ʒ ne quis hunc locum in dubium reuocet, & legendum putet, Illibatus, aut, Delibutus; in quo, propter breuitatem secundae syllabae, metri ratio repugnat; sciendum est, in duobus antiquis libris, Borromaei, & Latinij, legi, Delibatus: quod probat sententia: nam, ut ex multis floribus delibatur is, qui specie, odoreq. excellit: sic, ut excellere in ciuitate Cethegum Ennius ostenderet, non modo florem populi, sed florem delibatum appellauit, eodem modo: florem hominum libare, pro, eos, qui praecipua laude excelluerãt, nominare, dixit Plinius lib. 7. cap. 37. Vt *enim hominis ingenium, sic ingenij ipsius lumen eloquentia*: ʒ sic in Borromaei libro, & apte, atque eleganter: quod aliter uisum est imperitis: itaque uerbum addiderunt, quasi deesset, legendumq. putarunt, Vt enim hominis decus ingenium: quod uitium e scriptis aliquot libris etiam in eos irrepserat, qui typis aeneis impressi diuulgantur. Modo *plane*, ʒ in mendo, satis aperto, consentium ueteres libri: nec ingenio quidquam licuit inuenire, quod probarem.

C I C E R O

Illius autem aetatis, qui sermo fuerit, ex Naeuianis scriptis intelligi potest. his enim consulibus, ut in ueteribus commentarijs scriptum est, Naeuius est mortuus. quamquam Varro noster, diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq. Naeuij producit longius. nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis post illos, quos ante dixi, consulibus mortuus est, Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui annis IX post eum fuit consul. eum nos ut peruueterem habemus, qui L. Marcio, Man. Manilio cos. mortuus est, annis LXXXVI ipsis ante me consulem. nec uero habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem. nisi si quem Appij Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, & non nullae mortuorum laudationes forte delectant. & hercules hae quidem exstant. ipsae enim familiae sua quasi ornamenta, ac monumenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdẽ nominis infunderentur genus; ut, si ego me a Man. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio consul anno decimo post exactos reges fuit.

E X P L A N A T I O

Illius *autem aetatis* ʒ Iudicium de eius aetatis sermone, nam singulis fere aetatibus suus est sermo. Scriptis ʒ Vt bello Punico, ut ait in Catone Cic. ut Tragoediis, & Comoediis: quarum multas Varro, Gellius, Nonius, Sex. Pomp. citant. Intelligi *potest* ʒ Nam ita scribebant, ut loquebantur. Hinc L. Crassus, cum audiret socrum suam Laeliam, Plautum, & Naeuium uidebatur audire. lib. 3. de Orat. Naeuius ʒ Cn. Naeuius, cuius uitam Crinitus, & Lilius describunt. Est *mortuus* ʒ Vticae in Africa, Roma pulsus factione nobilium, ut Eusebius ait. Quamquam ʒ Correctio, cum prolepsi. Varro ʒ M. Terentius Varro. Putat ʒ In libris antiquitatum 41. Vel in libris de Poetis, ut Cicero, & Gellius aiunt. Naeuius post Plautum, & Plautus annos 20. post illos consules mortuus est. Hunc *igitur* ʒ Reditus ad propositum. M. Porcius Cato fuit consul cum L. Valerio Flacco. Liu. 33. Eum *nos* ʒ M. Porcium Catonem. Peruueterem ʒ Oratorem scilicet. L. Marcio ʒ Censorino, ad quem Clitomachus scripsit librum, de quo Cic. Acad. lib. 2. Marcij, patricij. Liu. Dionys. & omnes. Fuerunt tamen aliqui plebeij. Duplex igitur familia Marciorum: quorum nomina non a Marte, sed a Marco uidentur deducta: idcirco per c. non per t. scribenda. Mortuus *est* ʒ Cato annum agens 85. ut infra dicet. Ipsis ʒ Quasi dicat, integris: ut lib. 3 Epist. ad Att. Triginta dies erant ipsi: & aliis locis eodem modo. Antiquiorem ʒ M. P. Catone, quem peruueterem uocaune. Nisi *Appij Caeci* ʒ De quo supra. Vtitur prolepsi. Mortuus is est annis 45. ante quam Cato nasceretur. Oratio ʒ Quam in Pyrrhi uita habet Plutarchus. De *Pyrrho* ʒ De pace cũ Pyrrho non facienda. Mortuorum *laud.* ʒ Honoratorum uirorum laudes in concione memorabilis Cic. de Leg. Primus P. Val. Poplicola Brutum collegam laudauit. Ad feminas quoque usus hic peruenit. Primus enim Catulus Popilliam matrem laudauit: quae laudatio M. Ant. oratorem delectauit: de Orat. Graeci has laud. ἐπιταφίους uocabant, ut est apud Platonem. Hercules ʒ Libentius, inquit in Oratore, dixerim mehercule, quam me hercules: sed hic uocalium concursum uitare uoluit. Sua *quasi* ʒ Ouid.

Et

Et genus & proauos, & quae non fecimus ipsi,
Vix ea nostra puto. ——

MVLTA *enim* } Idem testatur Lin. 8. A *plebe* } Recte, non, ad plebem: ut in plerisque legitur: uolebant enim illa transitione nobilitari. EIVSDEM *nominis* } Cum altera patricia, altera plebeia esset: ut Claudiae, & Maniliae, & aliae: ut ante diximus. A *M. Tullio* } M. Manlio Tullio Longo, Dionys. lib. 5. Ipse tamen Tuscul. 1. Seru. Tullium sextum Rom. regem suum gentilem appellat. & de Leg. lib. 2. se Arpini stirpe antiquissima ortum esse testatur. Quin & Eusebius, & Silius Italicus, quod nec Plutar. negat, eum a Tullio Volscorum rege originem duxisse, scribunt. SER. } Seruius, praenomen proprium fere Sulpiciorum. Hic fuit Ser. Sulpicius Camerinus: ut Dionys. uocat. ANNO X. } Aliter, Annos x. ab urbe C. 254. EXACTOS *reges* } In Tarq. Superbo: uel, Reges, totam regum stirpem, patrem cum filiis, & aliis.

PAVLLVS. MANVTIVS. HERCVLES } In Oratore: Pomeridianas quadrigas, quam Postmeridianas, libentius dixerim, & Mehercule, quam Mehercules. Bis tamen in Verrem, Mehercules, dixit, & in Catilinam, & pro Plancio. pro Amerino autem, Hercules. A *plebe transitiones* } moneo lectorem, in antiquis omnibus, quos ego uiderim, libris legi, Ad plebem transitiones. postulare tamen sententia uidetur, A plebe: quod ea, quae sequuntur, declarant. MAN. *Tullio* } miror, hominem in Romanarum antiquitatum studio uersatum, qui hunc librum explanandum suscepit, existimasse, hunc esse M. Manlium Tullium Longum. nam ita coniungerentur duarum gentium nomina. quis enim Manlios, & Tullios ignorat? quod uero idem ait, a Dionysio quoque lib. 5. sic eum appellari: hoc quam sit falsum, intelliget qui Graecam Dionysij historiam legerit. nam ea, quae conuertuntur, ita saepe a ueritate aberrant, ut lectorem in turpissimos errores inducant. Dionysius quidem, Manium Tullium cum Ser. Sulpicio consulem factum, plane ostendit. & Manium praenomen esse, quod, M', scribebatur, ita notum iam est, ut docere paene pudeat. ANNO *decimo post exactos reges* } sic libri ueteres Borromaei, & Lauinii, & recte: sic enim postulat usus Latinae linguae. alijs, Annos decem, magis placet, quibus non assentior.

CICERO

CATONIS autem orationes non minus multae fere sunt, quam Attici Lysiae; cuius arbitror plurimas esse. est enim Atticus: quoniam certe Athenis est, & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quamquam Timaeus eum quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas: & quodam modo est, nonnulla in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breues: sed ille Graecus ab omni laude felicior. habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. quamquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti, sic, ut eo fieri nihil possit ualentius. uerum est certe genere toto strigosior. sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant.

EXPLANATIO

CATONIS *autem orationes.* } Orationes, & pro se multae, & pro aliis, & in alios. Liu. lib. 39. NON *minus multae.* } Quater, & quadragies caussam eum dixisse scribit Plinius. Orationes autem eius amplius 150. se legisse paullo post Cicero testatur. PLVRIMAS *esse.* } Lysiae orationes 325. ut Plutar. Vltra 300. ut Suidas: quod & supra retulimus. ATHENIS *est natus.* } Cum pater eo Syracusis multo prius immigrasset, ut ante diximus. MORTVVS } Forte, non Mortuus, sed Altus, legendum: ut, nata & alta eloquentia: supra. quamquam & alibi Cicero naturalem ordinem inuertit. QVASI *Licinia & Mucia lege.* } Quasi, dixit: quia Timaeus ea lege uti non potuit, cum ipse esset Syracusius, & Sicilia eo tempore Romanis legibus uteretur, utpote Rege Agathocle regnante, & nondum lex ea a L. Licinio Crasso, & Q. Mucio Scaeuola pontifice max. esset lata. Hi enim eam legem de regundis in sua ciuitate sociis, & ciuibus, in suo consulatu tulerunt. Cic. de Off. & pro L. Cornelio Balbo, & de Orat. 2. explicat. Asconius Pedianus etiam meminit. REPETIT } In historijs suis quasi uindicat, & repetit ab Atheniensibus, quasi qui abstulerint. Hoc fecit homo Siculus in sua historia, dum magnopere laudaret Syracusas: ut Suidas ait. TIMAEVS } Andromachi filius, Tauromnitanus, (Siciliae ea urbs est) non autem Locrensis, ut quidam uolunt, Philisci Milesii discipulus: pulsus ab Agathocle Sicilia uenit Athenas, ubi historias scripsit, & Rhetorica argumenta libris 68. collegit. Proclus eum maledicum uocat. Plutar. eius historiam parum probat. ET *quodam modo* } Id est, non omnino, aut omni ex parte. IN *ijs* } Lysia, & M. Catone. SIMILITVDO } Hic ironiam esse putauit Atticus, ut infra uidebitur: neque enim existimat ille Catonem Lysiae prorsus esse similem. ACVTI } Subtiles, paullo post uocat: neque enim admodum acutum a subtili seiungit. nam & de Fin. 3. Stoicorum dicendi genus subtile uocat, quod infra uocabit acutum. ELEGANTES } Lysias etiam supra elegans est appellatus: de Catone post. FACETI } Vrbani: a fando dicti, qui fando faciunt, quod uolunt. Et Lysiam facetum satis, in Orat. uocat. Et Catonem facetum fuisse, eius dicta, quae sunt a Cicerone, Plinio, Plutar. Macrobio, & aliis collecta, demonstrant. BREVES } Id ex scriptis utriusque, quae pauca exstant, cognosci potest. ILLE *Graec. ab o. l. fel.* } Lysias in eo felicior, ut laudaretur. HABET *enim* } Ratio, cur sit felicior. CERTOS } Vt olim Carisium, qui Lysiam ipsum uidebatur imitari, ut infra: ut Hegesiam, qui uolebat illum imitari: ut in Orat. ait. HABITVS *corporis* } ἕξεις τοῦ σώματος, translatio: neruos quosdam, uimq. orationis intelligit.

telligit. OPIMOS.} Alij, Optimos habitus: quem habitum, εὐεξίαν Graeci dicunt: ut καχεξίαν, malum habitum, sed ἀντίθετον ostendit Opimos legendum: nam gracilem opponit opimo. quamuis Corn. Cels. obeso potius opponat. Sed obesus fortitan, quod uult Cicero, non efficeret qui orationem plenam roboris, & neruorum, aut tale aliquid uoluit significare. nam & opima patrimonia, & opima spolia, & hominem praeda opimum, dicit Cicero. VALE. *modo bo. sit.*} Modo sit quaedam orationis sanitas: ut infra, & de opt. gen. Orat. loquitur translate. Hanc translationem in opt. gen. Or. sic explicat: Qui carent omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt: quandam etiam suauitatem coloris. TENVITATE} Quae fuit in Lysia, ut de opt. gene. Orat. testatur. QVAMQVAM} Correctio, ne Lysiam nimis deprimere uideatur. LACERTI} Vis orationis, oratio fortis, robusta, uires, lacertos, & neruos habens: ut saepe loquitur Cicero. GENERE *toto.*} Dicendi, si quis uniuersam eius dictionem, phrasimq. spectet. STRIGOSIOR} Tenuior, subtilior, ut ipse statim interpretatur, cum ait: Hac subtilitate. Translatio est ab equis, qui strigosi dicuntur, cum morbus aliquis eos, fames ue ita stringit, ut, quod ait Poeta, uix ossibus haereant. Nonius Marcellus. SVBTILITATE} Hic Supra, egregie subtilis scriptor est appellatus.

PAVLLVS MANVTIVS. NON *nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo.*} hic non Lysias, & Cato, ut alij putarunt, sed Lysias, & Timaeus, comparantur: ut ideo Syracusanus uideri fortasse possit Lysias, quod inter eius, Timaeiq. scripta est quaedam similitudo. Timaeus autem Siculus. nam, quod subiungit, Ille Graecus ab omni laude felicior; non distinguitur Graecus Lysias a Romano Catone, sed a Siculo Timaeo. nam & si Graeca lingua Siculi uterentur; non tamen Graeci, sed Siculi dicebantur. & ep. 11, lib. 2. ad Q. Fr. ubi Callisthenem, & Philistum comparat, perspicue Siculum a Graeco distinguit.

CICERO

***C**ATONEM uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dij boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quaerimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in docendo, edisserendoq. subtilior? refertae sunt orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim; & uerbis, & rebus illustribus. licet ex ijs eligant ea, quae notatione & laude digna sint: omnes oratoriae uirtutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent?*

EXPLANATIO

CATONEM *uero quis.*} Laudat Catonem, & reprehendit eos, qui ab eius lectione abhorrent. QVI *quidem nunc sunt*} Nam maiores legebant. QVEM *uirum?*} Grauem, sanctum, eruditum. CIVEM} Ciuium studiosum, adeo ut legem tulerit, quae Porcia dicitur, qua graui poena in eum animaduertebatur, qui ciuem Rom. uiolasset: cuius saepe Cicero meminit. SENATOREM} nemo enim Catone melior senator fuit. lib. 3. de Orat. IMPERATOREM} Vt qui facile optimus imperator dicitur: lib. 3. de Orat. Et lib. 7. Plin. cap. 27. eum optimum oratorem, opt. imperatorem, optimum senatorem uocat. ORATOREM *enim*} Nihil alienum a proposita quaestione accersendum esse docet. GRAVIOR *in lau.*} In laudando grauitas requiritur, id est, integritas. neque enim recte laudarit sobrietatem ebriosus. Cato grauissimus orator, apud Liu. appellatur. ACERBIOR} Propria enim haec sunt singularium caussarum. Catonem uero Liuius linguae acerbae, & oratorem non solum grauem, sed interdum etiam trucem, uocat. IN *sententijs*} Alij intelligunt dicta, & γνώμας, tam morum, quam orationis: quod ut uerum sit, tamen, quod duo genera caussarum posuerit, demonstratiuum, & iudiciale, in laudando, & uituperando, sententias pro genere deliberatiuo accipimus. ARGVTIOR} Eruditior, & festiuior. SVBTILIOR} Acutus enim paullo ante dictus est. His tribus Cicero tria genera dicendi quasi notauit: nam grauior, & acerbior, ad sublime: argutior, ad medium: subtilior, ad attenuatum refertur. Est enim sublime, in flectendo: medium, in delectando: subtile, in probando: ut ait in Orat. Item de op. gen. Orat. Sunt sententiae commouendi, graues: delectandi, quasi argutae: docendi, acutae. VERBIS *& rebus*} In quibus uis oratoris posita est: ut in Part. Orat. & alibi docet. ILLVSTRIBVS} Verba illustria uocat in 3. de Orat. in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Quin ut ibidem ait, Si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in uerbis. Res uero illustres sunt, quae magnae appellantur, & honestae: ut in Part. NOTATIONE} Non etymologia, sed animaduersione, & consideratione. VIRTVTES} Facultates, ornamenta, lumina, flores, laudes. ORIGINES} De quibus ipse Cato, de Senectute. FLOREM} Sic Parad. Florem orationis. LVMEN} Ornamentum, Schema. ut enim ingenij lumen est eloquentia, sic eloquentiae lumina sunt schemata: quae 3. de Orat. lumina etiam uertit.

CICERO

***A**MATORES huic desunt, sicuti multis iam ante saeculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. nam, ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suae; quod idem Lysiae Demosthenes;*

sic

sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. sed & in nostris inscitia est; quod ij ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaq. subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae volunt esse, & Lysiae. laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem: gratum est tamen, quod volunt.

EXPLANATIO

AMATORES *huic desunt* } Nam si Catonis dictionem amarent, legerent eius orationes.
Trahit sua quemque uoluptas.

SICVT *multis iam ante saeculis* } Tribus saeculis, id est, annis 300. & amplius 50. Tot enim anni numerantur a Platone, cuius aequalis fuit Philistus: Archonidae filius, & Euheni poetae Elegiaci discipulus, qui Philistus primus historiam Rhetorice scripsit, & alia: Suidas. Platoni semper est aduersatus, Dionysij Syracusanorum tyranni partes secutus contra Dionem. Hunc Cic. doctum, & diligentem appellat, putatq. illum uoluisse Thucydidem imitari: lib. 2. de Orat. SYRACVSIO } Latini saepius Syracusanus dicunt. Suidas dubitat, fuerit ne Syracusius, an Naucratites? CONCISIS *sententijs* } In quibus aliquid desideres. Vide Halicarnassaeum. NON *satis apertis* } Obscuris. ἀσαφής. Hinc σκοτεινὸς τὴν διάνοιαν, a Graecis dictus. Thucydidis enim conciones ita multas habent obscuras, abditasq. sententias, uix ut intelligatur: ut supra ex Oratore retulimus. THEOPOMPVS } Chius, Damasistrati filius, & Isocratis discipulus, qui Epitomen historiarum Herodoti duobus libris complexus est. Res Philippi Macedonis 50. uel, ut alij, 70. libris. Res Graecorum, lib. 2. & alia plurima. Male φιλικὰ apud Suidam, cum φιλιππικὰ legendum sit, pro Philippi rebus gestis. Et hic maledicus dicitur scriptor a Luciano, Probo, Halicarnassaeo. ELATIONE, *&c.* } Graui & grandi genere dicendi. Hinc Cic. elata uerba, elate dicere, altam orationem dicit. Fuit enim eius oratio sublimis, & elegans. Hic est ille Theopompus exsultans uerborum audacia, ut Cic. lib. 3. de Orat. cui Isocrates frenis opus esse dicebat, Euphoro uero calcaribus, utpote tardiori. LYSIAS } Quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere: ut supra. DEMOSTHENES } Orator perfectus, ita ut elate, & summisse possit dicere, Lysias elate non possit. CATONIS *lum. obstruxit* } Supra dixit, Officit: quod uerbum Iurisconsultis usitatius est. nam inde sumptae sunt hae translationes, ut uidere licet Pand. lib. 8. tit. de seruit. urb. praed. Vrbanorum, inquit Caius, praediorum iura talia sunt: altius tollendi, & officiendi luminibus uicini, aut non extollendi, &c. Et ibidem saepius. Sic pro Domo sua: Primum se luminibus eius esse obstructurum minabatur. HAEC *posteriorum* } Huius aetatis oratorum. QVASI *exaggerata* } Translatio ab aedificijs, id est, grandior, & sublimior. IN *nostris* } Vt in Caluo, de quo post. ANTIQVITATE } Tum, quod Graecorum sunt antiquissimae, tum Lysia, qui fuit antiquus, quem isti sequi uolebant. EAQ. *subtilitate* } Qualis in Lysia, quem supra subtilem uocauit. QVAM *Atticam appel.* } Isti, qui uolunt uideri Attici, quos confutat infra. HYPERIDAE } Volunt esse, scilicet amatores, uel similes: ut Infra, Atticorum similes esse uolumus. Optime. ATTICO *gen. dic.* } Quod ipsi uocant Atticum: ut infra dicetur. OSSA } Tenuitatem, subtilitatem, exilitatem, gracilitatem, nam Lysias est certe toto genere strigosior: ut supra dixit. SANGVINEM } Habitus corporis opimos, qui gracilitatem consectantur: ut supra. GRATVM *est tamen quod uolunt* } Hyperidae, & Lysiae esse similes, id est, Attici: quando in magnis, & uoluisse sat est.

PAVLLVS MANVTIVS. HANC *in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt esse, & Lysiae.* } antiqui libri: Hanc in Catone non nouerunt quidem. Hyperidae &c. utrumque recte: sed malo, Quid enim? aut, Quod enim: ut haec legantur coniuncte; Quod enim Hyperidae uolunt esse, & Lysiae, laudo: sed cur nolunt Catonis?

CICERO

CVR igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, & quaedam horridiora uerba. Ita enim tum loquebantur. id muta; quod tum ille non potuit: & adde numeros, ut aptior sit oratio: ipsa uerba compone, & quasi coagmenta; quod ne Graeci quidem ueteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους; & sententiarum, orationisq. formis, quae uocant σχήματα: non uerisimile est, quam sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato.

EXPLANATIO

CVR *igitur* } A pari: nam parium & similium, par similisq. est ratio. Idem quod paullo ante, Hyperidae uolunt esse, & Lysiae. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? IGNORETVR *Cato* } Catonem quis legit, aut nouit? Supra. ANTIQVIOR } Pergit in suo dialogismo. HORRIDIORA *uerba* } Aspera, ut Cicero: incompta, ut ait Gellius: quibus contraria sunt, quae leuiora uocat, in Part. Orat. NON *potuit* } Quamuis tentarit. Qui consideret, inquit Gellius, Catonis orationem, intelliget illum contentum eloquentia aetatis suae non fuisse; & id iam tum facere uoluisse, quod Cicero postea perfecit. NVMEROS } Qui

tunc

tunc apud Latinos nulli seruabantur, licet oratio saepe casu, aut natura numerose caderet: ut supra dixit de Graecis: & numeri apud Graecos quadringentis ante annis inuenti fuissent: ut ait in Oratore. QVASI *coagmenta* } Vt in Oratore, Verba uerbis quasi coagmentare. NE *Graecis quidem* } Vt supra quoque dixit: & quamuis Graecia semper eloquentiae princeps esse uoluerit: ut de Orat. lib. 1. VETERES } Qui fuerunt ante Isocratem, qui primus, ut supra dictum est, intellexit etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari: & ante quem uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio nulla erat. GRAECI } Vt Gorgias, Hermagoras & alij, qui de Rhetorica scripsere. VERBORVM *mut.* } Cic. in Oratore, Dico mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum e re aliqua consequenti: ut cum Ennius pro Afris immutat Africam. Idem lib. 3. de Orat. & Part. Quinctil. uero non secus libro nono, capite primo, Tropos est dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est. τρόπους, mores Aquila Romanus uertere uidetur, Cicero modos, Cornif. ad Heren. exornationes uerborum: quas idem Aquila σχήματα λέξεως, opinor, dixit. SENTENTIARVM } διανοίας, ut Aquila Rom. & Quinctil. qui etiam uertit mentis, uel sensus, uel sententiarum, uel orationis figuras. Cornif. ad Heren. Sententiarum exornationes. Cic. hoc loco, Sententiarum orationisq. formas: alibi, ut 3. de Orat. Sententiarum ornamenta, lumina, conformationes: & in Oratore, insignia, & quasi gestus orationis. Aduerte hic, & in Oratore Verborum exornationes prius nominari, deinde sententiarum, ut oratio crescat: quod non tam docere, quam commemorando ornare uoluit: de Orat. uero lib. 3. Sententiarum praeposuit, quia docet, artemq. tradit. Rationem reddit Aquila: Percurramus igitur, inquit, sententiarum figuras: naturae est enim prius sentire, quam eloqui. Idem sentit Fabius. Quidam tamen secus fecere, ut Cornif. ad Heren. lib. 4. & alij. FORMIS } Figuras etiam uocat, sed rarius. Vocabula sunt a Geometris sumpta: quos in uerbis, & sententijs, tamquam punctis, & lineis ponendis, imitantur Oratores. NON *uerisimile est* } Obseruandum, pro, non credibile est. CREBER } Ad uerborum immutationes refertur. DISTINCTVS } Ad sententiarum, & orationis formas pertinet: de Orat. lib. 3. Tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum atque uerborum. Distinguere, ad sententias: frequentare, ad uerba retulit.

CICERO

NEc uero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quaerendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus: ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui haec minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi. nondum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quae non dubites pulchra dicere. pulchriora etiam Polycleti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia: & nescio, an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum, & perfectum.

EXPLANATIO

NEc *uero ignoro* } ἀντίθεσις. NONDVM } Quod nondum a Romanis cognitus esset numerus, quem paullo ante Ciceronem cognouerant: ut in Oratore ostenditur. ALIQVID *perfectius* } Quale fuit, quod Cicero praestitit. nam Cato uoluit, quod Cicero postea perfecit: ut Gellius ait lib. 10. cap. 5. QVIPPE *cum* } Ratio ab uetustate rudi. VETVS } Quippe qui mortuus sit annis 86. ipsis, ante Ciceronem consulem: ut supra. VT *nullius scriptum* } Nec uero habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Caeci, &c. delectent. SED *maiorem* } Obiiciat aliquis, Immo eo laudatior eius oratio, quo antiquior: quando quidem uetera ita soleant laudari, ut antiquum saepe pro bono ponamus: ut, fides antiqua, mores antiqui. Soluit distinctione: In quibusdam rebus, non in omnibus id accidit. QVIS *enim* } Ratio, quod antiquitas minus in reliquis artibus contemnatur, quam in arte dicendi. Digressio est ad lectorem longa Oratorum relatione fatigatum, artium uarietate recreandum. ANIMADVERTVNT } intelligunt, & iudicare possunt, delectantur. CANACHI } Sculptoris, & statuarii insignis: de quo Plin. lib. 34. & 36. CALAMIDIS } De quo etiam Plin. Lucianus, & Fab. DVRA *illa quidem* } Minus rigida, ut Quinctilianus lib. 12. cap. 10. MYRONIS }. De hoc etiam Plinius, & Quinctil. ut & aliorum. ET *iam plane perfecta* } Itaque Plin. lib. 34. c. 8. Hic consummasse hanc scientiam iudicatur. Quinctil. tamen scribit quosdam deesse pondus putasse.

Zeuxidis, & Parrhasii certamen, illius uuas, huius linteum. Helenam pinxit. Cic. de Inuen. lib. 2. in prooemio. De Nicostrato pictore admirante Helenam Zeuxidis, respondit, non interrogasses, si meos oculos habuisses. De anu ab eo picta, quam dum sine fine ridet, ridens moritur. Polygnotus etiam inter argenti caelatores a Plin. refertur. TIMANTHEM } Cum θ in tertia syllaba scribendum docent Plutar. & Suidas. Hic in Iphigeniae immolatione cum Calchantem tristem pinxisset, tristiorem Vlyssem, Menelaum maestissi-

mum, Agamemnonis uultum quomodo pingeret consumptis affectibus non inueniens, uelauit eius caput, & sic patris dolorem sui cuique animo reliquit aestimandum. EORVM } Vt Apellis, Echionis, Melanthij, & Nicomachi: ut Plin. lib. 35. cap. 7. QVATTVOR *coloribus* } Ex albis, Melino, hoc est, candidissimo: ex silaceis, Attico, qui luteus est: ex rubris, sinopide Pontica: ex nigris, atramento: Plin. ibidem. PROTOGENE } Quem manum de tabula nescire tollere dixit Apelles: qua re se Protogeni praestare aiebat: memorabili praecepto, nocere saepe nimiam diligentiam. Plin. APELLE } Eiuscum Protogene in linea certamen, Rhodi ubi agebat Protogenes. Nulla dies sine linea, Apellis dictum. Item, Apelles faciebat: opera sua in pergula proposuit. Alexander Macedo ab alio, quam ab Apelle, se pingi uetuit. Apellem omnes, qui fuerant, & futuri erant, longe superasse scribit Plin. qui tamen hoc non diceret, si Michaeli Angeli Bonaroti, & Titiani, & similium opera uidisset. ET *nescio* } Conclusio inductionis. NIHIL *est eum* } Sententia. Idem dicit Arist. Ethic. lib. 1. Artes ab exiguo principio ad tantum decus peruenisse.

PAVLLVS. MANVTIVS. *Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus, quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus, at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia* } dissentit a Cicerone Plinius. nam lib. 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, haec subiungit: Legentes meminerint, omnia ea constare quattuor coloribus. idemq. confirmat eodem libro, cap. 7. Cicero igitur plus quam quattuor colores Apelli, Plinius quattuor tantum tribuit. nec de mendo suspicio est: sed uel memoriae uitium in alterutro, uel opinionum dissimilitudo ex ueterum annalium uarietate: ut multa saepe ab alijs aliter scripta animaduertimus. certiora tamen a Plinio narrari, cum de pictura proprie scriberet, quam a Cicerone, aliud agente, fortasse aliquis non iniuria crediderit.

CICERO

NEc dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum & in Phaeacum, & in procorum epulis canuntur. quid, nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq. canebant,
Cum neque musarum scopulos:
Nec dicti studiosus erat.
Ante hunc

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam & Odyssea Latina est, sic, tamquam opus aliquod Daedali: & Liuianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Caeci filio & M. Tuditano cos. docuit, anno ipso ante, quam natus est Ennius. post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Attius autem a Q. Maximo, quintum consule, captum Tarento scripsit Liuium, annis XXX post, quam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuisse autem fabulam annis post XI, Cn. Cornelio, Q. Minucio cos. ludis Iuuentutis, quos Salinator Senensi proelio uouerat. in quo tantus error Attij fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit: cui si aequalis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ij, qui multas docuerunt ante hos consules, & Plautus, & Naeuius.

EXPLANATIO

NEc *dubitari* } A rebus non admodum similibus probauit, quod uolebat: nunc a simili arte probat, id est, a poetica, quae multis in rebus Rhetoricae similis esse dicitur. Hinc a Cic. de Orat. Oratori poeta finitimus appellatur: & Cornificius ad Herenn. Poema, loquens pictura uocatur: & pictura, tacitum poema. Et Hor. Vt pictura, sic Poesis erit. ANTE *Homerum* } Iam poetam perfectum. POETAS } Sed rudes, & imperfecti. De his enim agit Cicero: cuiusmodi fuerunt, Asbolus, Eueolus, Orpheus, Linus, Musaeus, Epimenides, & alij. Liuius in uxis poet. PHAEACVM } De quibus, & rege ipsorum Alcinoo, Homerus Odyss. lib. 6. PROCORVM } De quibus idem Homerus Odyss. lib. 14. & ultra. Item Penelope apud Ouid.

Turba ruunt in me luxuriosa proci.

A procacitate dicti: uel a procieo, quod est peto, qui eandem amant, & petunt connubij caussa. CANVNTVR } A Demodoco in Phaeacum, a Phemio in procorum epulis. Adde Ioppam apud Vergilium, qui Cythera aurata

—— Canit errantem Lunam, Solisq. labores.

QVOS *olim* } Adde, Versus, ex superioribus, ut integer sit uersus, ut est apud M. Varronem. In Orat. & de Diuinat. lib. 1. Versibu' pro uersibus usurpauit. Sic,

Versibu' quos olim Fauni, uatesq. canebant.

Siue hoc modo:

Versus quos olim &c.

FAVNI } Vt Varro ait, Dei Latinorum, Faunus, & Fauna. In siluestribus locis traditum est solitos fari, ita a fando Faunos dictos. Hinc Virg. fingit Faunum Latino regi esse uaticinatum uersibus. VATES } Quasi ates. Varro autem, antiquos poetas, Vates appellatos ait, a uersibus uiendis: Viere autem uincire est. CANEBANT } Canunt, qui uaticinantur, & qui uersibus utuntur. CVM *neque Musarum* } Quo tempore nondum

dum homines montes illos, quos Musae incolebant, ut Poetae fingunt, adscendebant, ut eorum afflatu poetae fierent, ut Ennius ipse de se dicit. Hinc Persius:

Nec fonte labra prolui Caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut sic repente poeta prodirem: &c. Ibidem.

Et Virg. in Bucol.

Aonas in montes, ut meduxerit una sororum.

DICTI} Dictionis, & elegantiae poeticae. ANTE *hunc*} Ennium, ut ex Oratore intelligitur. GLORIANDO} Et uera contemnendo: ut ait in Orat. ODYSSEA *Latina est*} A Liuio Andronico facta: ut ueteres Grammatici testantur. OPUS *aliquod Daedali*} Vt nimis antiquum, & rude, qualia Daedali opera, etiam Platonis tempore uidebantur, qui scripsit in Hippia maiore: Fore, ut, si Daedalus uiueret, & ea faceret, ex quibus sibi olim nomen comparaerat, qui statuas tunc faciebant, eum irriderent. Aliter tamen opus Daedali dicitur prouerbio, nimirum pro ingenioso opere, & admirando, ut est apud Virg. lib. 6. Hinc a Lucretio Daedala tellus dicitur, id est, ingeniosa. LIVIANAE *fabulae*} Eiusdem Liuij Andronici. nam Odyssea uersa est potius, quam scripta. Fabulas autem, Comoedias, & Tragoedias intelligimus. CAECI F.} C. Claudio Centone: uide Gell. lib. 17. cap. 21. Ergo pro Cethego, de Senect. Centone legendum. nam hic Tuditanus Marcus dicitur: is uero, qui cum Cethego consul fuit, Publius. QUAM *natus est Enn.*} Ante Ennium. Tuscul. 1. QUINCTUM *consule*} Quinctum consulatum gerente. nam Quincto, quattuor ante factos significaret, non ipsum quinquies consulatum gessisse. Gell. lib. 10. cap. 1. TARENTO} Vt illud Terentij, Captam e Sunio, scilicet puellam. DOCUISSE} Docere fabulam, & dare, dicunt Veteres: sed docere, Graecorum imitatione, qui διδάξαι dicunt. Datur fabula, cum agitur. ATTICUS} Haec ad Brutum, non ad Atticum praesentem, ut paullo post, Brute. ANNIS *post*} Post Fabij Max. quinctum consulatum. *Cn. Corn. Q. Minu.*} Cn. Cornel. Cethego, Q. Minucio Rufo. Liu. 32. IUVENTUTIS} Deae Iuuentutis. Liuius lib. 5. & lib. 36. QUOS *Salinator*} M. Liuius Salinator, qui, cum hos ludos uouit, nondum Salinator dicebatur: nam censor annis tribus post, propter uectigal salis commentum, appellatus. Liuius. Ergo prolepsis est temporis. SENENSI} Ad Senam gesto, quae urbs ita a Senonibus Gallis eius conditoribus appellata est. Polybius lib. 2. Ea est in litore Hadriatici maris sita, hodie Senogallia dicitur: ne forte quis Senam Etruriae putet: quo in praelio Hasdrubal cecidit, & 56. milia hostium, & 400. Liu. 27. VOUERAT} tunc consul, post censor. ERROR} In quem post incidit etiam Eusebius, qui post Plauti mortem Liuium Andronicum agnouit. ATTII} Poetae, & historici.

PAULLUS MANUTIUS. CUM *neque Musarum scopulos:*} deest finis uersus. antiquus Borromaei liber hoc subiungit: Neque dicti studiosus quisquam ante hunc. Latinij: Nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc. utrocumque modo, remanet mendum, nec uidetur sine ueterum librorum ope tolli posse.

CICERO

HAEC si minus apta uidentur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum aetates & tempora persequendi. Ego uero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum: & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelligis. atque utinam exstarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato, tamen illius, quem in uatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sane, ut est certe perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset, sed ipse dicit, cur id faciat:

,, Scripsere, inquit, alij rem
,, Versibus:

Et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. nec uero tibi aliter uideri debet: quia Naeuio uel sumpsisti multa, si fateris; uel, si negas, surripuisti.

EXPLANATIO

HAEC} Digressionem excusat, & in Atticum, si qua est culpa, reiicit: qui tamen non uere & uolens, sed fortuito caussam dedit, in quo Atticum laudat, cuius scripta possent homines inflammare. ILLUSTRIUM *hominum*} Clarorum uirorum: Atticus uero, ait Nepos in eius uita, sic familiarum originem subtexuit, ut ex ea clarorum uirorum progenies possimus cognoscere. EGO *uero*} Ciuiliter probat, quae Cicero dixit, hunc sermoni minus forte apta esse, quae attulit, ut personae decorum seruet. QUASI *notatione*} Quia notatio locus est argumenti in Topicis: iccirco mollit, particula Quasi. Notare tamen tempora dixit Cic. in Oratore, & Nepos de hac ipsa re, in Attici uita. INSTITUISTI} A principio Cicero tria proposuit, quando esse coepissent Oratores, qui, & quales fuissent. Hoc igitur ad primum pertinuit. ORATORUM *genera*} Vnum genus est oratorum perfectum, plura imperfecta, quae distinguuntur inter se non modo bonitate, uerum etiam aetatibus. Vide de opt. gen. Orat. CARMINA} Iam tum carmina fuisse, &

 cantus,

cantus, praeter Catonem, etiam XII. tabulae declarant, quae ne fieri liceret ad alterius iniuriam, uetant: ut legitur Tusc. 4. SAECLIS } De Poetis loquens poetico utitur uerbo, & συγκοπῇ: uel eo uerbo usus est Cato, ut & sequenti, Cantitata. Canebant uero ad tibicinem, uel ad tibiam: utrumque legitur in Tusc. 1. & 4. De hoc more multa quoque Plato non uno loco: nam id mos apud Graecos quoque fuit: unde Themistocles, cum in epulis, ut ait Cicero, lyram recusasset, est habitus indoctior. Et Virg. in Didonis conuiuio Iopam cithara canentem inducit. SCRIPTVM *reliquit* } Dixit, ut ait Tuscul. 4. ILLIVS } Naeuii, qui bellum Punicum primum scripsit. Cic. in Catone, Suetonius in Grammaticis, & Gellius lib. 17. cap. 21.

VATIBVS *& Faunis* } Supra:

—— Fauni, uatesq. canebant.

ENVMERAT } Et Naeuium, & alios omnes, qui ante se scripserunt. Ex quo apparet Ennium Naeuio minorem natu fuisse. In prima tamen Tusc. dicit: Ennius maior natu, quam Plautus & Naeuius: sed. uel mendum est in Tusc. uel alios est secutus scriptores. nam uaria fuit opinatio de horum aetate. Certe Gell. Ennium Naeuio seniorem facit, lib. 17. cap. 21. Et Terentius, quasi aetates notans, Naeuium, Plautum, Ennium, dixit. BELLVM *Punicum* } Primum, ut dixi, quod unico uolumine sine librorum distinctione scriptum, post C. Octauius Lampadio Grammaticus in septem libros diuisit. Suet. in Grammaticis. MYRONIS *opus* } Nondum satis ad ueritatem adductum, qualia erant Myronis opera, ut supra dixi: uel, tamquam opus aliquod Daedali. SIT } συγχώρησις, id est, Concessio. VT *est* } Cum sit optimus Epicus poeta, ut de opt. gen. Orat. qui illum summum etiam poetam uocat ibidem. PERFECTIOR } Naeuio potissimum. ILLVM } Naeuium. CONTEMNERET } Vt uetera contemnebat, in Orat. OMNIA *bell. persequens* } Omnia, quae Romani gesserant, in suis Annalibus. ACERRIMVM } Acerrimum per XX. annos terra mariq. gestum. Et minore. Si minima bella, multo magis hoc acerrimum describ. fuisset. Si Naeuium contempsisset, & indignum putasset qui legeretur. Reliquit igitur Ennius illud, ut a Naeuio satis bene scriptum. CVR *id faciat* } Cur id bellum relinquat. SCRIPSERE *alij rem uersibu'.* } Verba Ennii, ut in Oratore patet. ALII } Naeuium significans. REM } Bellum Punicum primum. Male igitur de Oratore in multis libris, pro Rem, legitur Item. VERSIBV' } Quia s. tamquam M. abiiciebatur, ut alibi notauimus. ET *luculente* } Verba sunt Ciceronis, dictum Ennij confirmantis: Luculente, plane, & dilucide. QVAM *tu* } Ennius. POLITE } Ornate, libro 3. de Orat. Ab Ouid. tamen de Trist. lib. 2. dicitur

Ennius ingenio maximus, arte rudis.

SVMPSISTI } ἐπίληψις est, complexio. SVMPSISTI } Sumimus, quae licet: surripimus, quae non licet. Sumimus palam, surripimus clam & furtiue, ait Cornel. Fronto. NEGAS } Vt negare solent, qui furantur.

CICERO.

CVM hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. Numeroq. eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus; qui maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit; isq. & oratorum numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Iam enim erat unctior quaedam, splendidiorq. consuetudo loquendi. nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, C. Seruilio cos. mortem obijt Ennius.

EXPLANATIO

CVM *hoc Catone* } Ad rem reuertitur, atque adeo ad eos, qui Catone maiores natu fuere, quorum nonnullos supra omiserat. C. VARRO } C. Terentius Varro, patrem lanium habuit: ipso institore mercis, filioq. hoc ipso ministerio seruili usus: sed cum ipse nequaquam animo seruili esset, omnes honorum gradus adeptus est in ciuitate. de quo Liuius. P. LENTVLVS } P. Cornelius Lentulus Caudinus, qui cum C. Licinio Varo anno ab urbe condita 517. consul fuit. Liu. P. CRASSVS } P. Licinius Crassus, Diues, Pont. Max. Hunc Cic. in Catone pontificij, & ciuilis iuris peritissimum fuisse ostendit. CONSVL *fuit* } An. ab urbe condita 549. IPSVM } Quem Africanum dixi. SCIPIONEM } P. Cornelium Scipionem, qui Africanus primus est appellatus. de quo Liu. & Plutarc. si modo is est Plutarchus, de quo docti dubitant. NON *infantem* } Satis disertum. λιτότης: cuius multae orationes apud Liuium leguntur. Idem Liuius, & Gellius se eius uidisse orationes testantur. FILIVS } Quem ceteri scriptores omnes uituperant, praeter Ciceronem. De altero alij, de altero Cicero uidetur intelligere. unde etiam dicit: Is, ut in Catone, quasi dicat, qui laudatus est, non qui male audiuit: hoc est, Publius, non Cnaeus. Errant ergo Appianus, & auctor de Viris illustr. qui dicunt, Aemilianum Scipionem Paulli F. ab Africano adoptatum, cum ab eius filio, non a patre, factum fuerit. HVNC *minorem* } P. Scip. Afric. Aemilianum, P. Aemilij F. SI *corpore ualuisset* } Nisi imbellicis, & tenui, aut nulla potius ualetudine fuisset, ut ait in Catone. HABITVS *esset disertus* } Alterum extitisset lumen ciuitatis. in Cat. SEX. *Aelius* } Sex. Ael. Paetus Catus; De quo ex Ennio Cicero Tusc. 1. & lib. 1. de Orat.

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Aelij plebeij fuerunt. De hoc Pompon. de orig. iuris. C. *Sulp. Cal.*} Apud Liu. lib. 43. male legitur, M. Sulp. & apud Frontinum, L. Sulp. Hic est ille Sulpicius, qui in Graecia eclypsim Lunae militibus praedixit. Iccirco a scientia Astrologiae a Cicerone laudatur, lib. 1. de Offic. & in Catone. RELIQVIS *rebus*} Vt Astrologia, & arte militari, qua Ligures uicit. VNCTIOR} Nitidior, splendidior: translatio sumpta a palaestra, & oleo: nam uncta, quod humore abundent, splendent: siue exercitior, ab eadem palaestra, idest, exercitatione. LVDOS *Apollini*} De qua re Liuius lib. 25. Apollinares dicti, fere semper a Cicerone, & Liuio. THYESTEM *fabulam*} Ennij tragoediam de Thyeste. Huius fabulae saepe mentionem facit Cicero. Q. *Marcio*} Q. Mar. Philippo, & Q. Ser. Caepione. OBIIT} Annos 70. natus, in Catone. Ab urbe cond. an. 542.

CICERO

ERAT iisdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis consul, & censor fuit: cuius est oratio Graeca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul, & censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio litterarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cum III uir coloniam deduxisset. & T. Annium Luscum, huius Q. Fuluij collegam, non disertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebantur.

EXPLANATIO

ERAT *iisdem temporibus*} Sic est. nam & iis consulibus censor fuit. TI.} Tiberij uocitari coeperunt, qui ad flumen Tiberim nascebantur; ut liber, qui Valerius Maximus adscribitur, docet. Gens porro Sempronia plebeia fuit, id, quod tribunatus ostendit. GRACCHVS} Matrem eius, qui primum sic est dictus, 12. menses in utero gestasse aiunt: unde Gracchos a gestando dictos uolût: scribitq. sine adspiratione, ut Cic. in Orat. & Quinctil. scribunt. Hic minorem ex duabus Africani filiabus duxit. Cornelia uocabatur, ex qua 12. filios sustulit; quos moriens, omnes uiros reliquit. Plutarc. Hi postea rempubl. uexarunt, de quibus multa Cicero cum alibi, tum in Laelio. P. F.} Filij nota apponebatur, ne confunderentur nomina. Addebant etiam N. nepotis. Publij uero, si Grammaticis credimus, dicti sunt, qui prius pupilli facti erant, quam praenomina haberent: uel ex pube, uel ex eo, quod populo grati essent. CONSVL} Ab urbe cond. anno 577. & iterum 591. Prius cum C. Claud. Pulchro: iterum cum M. Iuuentio Helua. Censor cum eodem C. Claud. Pulchro. GRAVEM} De Diuin. lib. 1. Vir sapiens, ciuisq. praestans. de Nat. deor. Vir sapientissimus, atque omnium praestantissimus. de Orat. 1. Homo prudens, & grauis, appellatur. ELOQVENTEM} Lib. 1. de Orat. Haudquaquam eloquens dicitur. In Oratoriis libris, perfectum Oratorem instituebat. hic quemlibet Oratorem nominat. Atque hic Gracchum Nasicae, in Laelio Nasicam Graccho anteponit. In Laelio generis nobilitatem sequebatur: hic aetates Oratorum persequitur. Nasica Graccho minor natu fuit, tametsi Corneliam maiorem duxerit. NASICAM} Hic est, cuius iocum de ancilla cum Ennio refert Cic. 2. de Orat. Nasicae dicti uidentur, uel ab adunco naso, uel a maioribus naribus. CORCVLVM} Sic infra: qui est Corculum dictus. Item Tusc. 1. Alijs cor ipsum animus uidetur, ex quo excordes, uaecordes, concordes dicuntur: & Nasica ille prudens bis consul, Corculum appellatus. BIS *consul*} Primum cum C. Marcio Figulo: iterum cum M. Claudio Marcello. CENSOR} Semel, non bis, cum M. Popillio Laenate: qua in censura, ut ait Plin. lib. 7. cap. 60. primus aqua diuisit horas aeque noctium, ac dierum. idq. horologium sub tecto dicauit an. urbe condita 595. Fuit & hic Nasica pont. max. ut Cicero in Catone testatur. & de Orat. lib. 3. Fuit etiam Iurisconsultus: ut ibidem, & in hoc dialogo dicit. ELOQVENTEM} Ita ut ter M. Catone aduersante eloquentia euicerit: non esse bellum Carthaginiensibus inferendum. Liuius lib. 48. Cic. tamen Tusc. 3. Lentulo attribuit. M. *alium*} Haec duo uerba expungenda censeo. Nam, quid hic faciant, scire arbitror neminem. QVI *sacra acceperit*} Et ipse P. Corn. Scipio Nasica dictus. Confundunt autem hosce duos patrem, & F. Val. Max. Plin. Cornel. Nepos, & Liuiana Epitome. Vnus Paterculus recte distinxit. Ille sacra accepit, hic Iugurthae bellum indixit: non unus, utrumque effecit. Ille, uir optimus: hic, Corculum dictus. L. *Lentulum*} L. Cornel. Lentulum Lupum, Cn. F. C. *Figulo*} C. Marcio Figulo, qui bis consul fuit. Liuius, & Appianus. Q. *Nobiliorem*} Q. Fuluium Nobiliorem, qui cum T. Annio consul fuit, ut paulo post dicetur, anno ab urbe cond. 601. qui bellum in Hispania non satis feliciter gessit. Appianus in bello Hispaniensi. M. *filium*} Qui de Aetolis triumphauit. ut Cic. pro Murena, & Liuius lib. 39. Male Cor. Nepos de Viris illustr. Q. uocat. DEDITVM *studio litt.*} Eloquentiae, ita ut Catoni pro Galba responderit. Liu. 49. Q. *Ennium*} Idem Nepos, M. uocat. Pro Archia: Qui cum Aetolis Ennio comite bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias, Musis consecrare. Idem habet Tusc. prima. T. *Annium Luscum*} Male in consulibus T. Annium Fusium, quem Luscum uocat Liu. lib. 42. Anniorum gentem plebeiam fuisse ostendit T. Annius Milo trib. pl. & L. Annius in Sallustio. COLLEGAM} In consulatu. NON *indisertum*} Satis eloquentem: quippe qui inter legatos

in Macedoniam sit missus. ut Liuius libro 42. testatur. L. *Paullus* } L. Aemilius Paullus: cuius res gestas Plut. Liu. Florus scripserunt. Referam tantum, quod hodie quoque Romae in tabula aerea legitur: Paullus Aemilius imp. Macedoniam terrarum imperio potius, cepit: cuius uno die LXXII urbes uendidit: etiam Indiae uictor per uestigia liberi patris, aque Herculis Romana signa circumtulit. AFRICANI } Minoris, de quo supra. PATER } Naturalis, ut Cic. Philipp. 3. loquitur. PRINCIPIS *ciuis* } Princeps non solum consulares, uerum etiam reliquos optimates, & patres uocare solet Cicero: ut in orat. pro Sextio. Princeps uero senatus, is erat, qui primus a consule sententiam rogabatur: ut M. Aemilius Lepidus, & Cn. Pompeius fuerunt. DICENDO } Quod Liuius, Plutarc. & Val. Max. testantur. Contra tamen Cicero de Offic. libro 1. Quidam ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, etiam suam addunt: ut Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Sed Cumulauit, hic intelligimus, auxit, & addidit maiorem eloquentiam. TVERATVR } Magnum, in ciuitate personam principis tueri. Philipp. 8.

C I C E R O

AT uero, etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque & LXXX. natus excessit e uita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit; sed, uiuo Catone, minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. nam & A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus, & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor, & iuris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quinctusq. Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quattuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius & aliae sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. Tum ipse L. Cotta ueterator habitus. Sed C. Laelius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest.

E X P L A N A T I O

AT *uero etiam tum Catone uiuo* } Sed admodum sene: eo enim notat Cicero tempora oratorum. QVI *annos V. & LXXX.* Natus est M. Aemilio Lepido, & M. Publicio Malleolo COSS. an. ab V. C. 521. ut ex libris de senect. cognoscitur: & L. Marcio, M. Manilio cos. an. ab V. C. 605. mortuus est. Errat igitur Plutarchus, & alij, qui ab hoc numero dissentiunt. Eo *ipso anno* } Quo excessit e uita. Paucis ante quam mortuus est, an diebus? an mensibus? ut infra loquitur. SER. *Galbam* } De quo suo loco. SCRIPTAM *reliquit* } In Origines suas retulit: ut infra. In Originibus suis exposuit, libro 1. de Orat. In annalibus suis inclusit, Liu. ait lib. 49. SED *uiuo Catone* } Alij dicunt, uiuente; Cicero semper, uiuo. MINORES } Catone, & ijs quos diximus. FLORVERVNT } Dichoreus apertus. AVLVS } Auli dicti, qui dijs alentibus nascerentur. Val. Max. Vel, ut ego censeo, ab ollis faciendis, quae aulae ueteribus dictae sunt: hinc figuli. ALBINVS } Aulus Postumius Alb. melius tamen Postumus: huius mentionem facit Cic. Acad. 2. Is } Plures enim fuerunt Albini. GRAECE *scripsit historiam* } In cuius principio ueniam petit, si Romanus homo minus eleganter Graece scripsisset. quam cum legisset M. Cato, Nae tu, inquit, Aule, nimium nugator es, qui maluisti culpam deprecari, quam culpa uacare. Gellius, Macrob. Plutar. in quo error est, quod Albinum Labienum uocat. L. *Lucullo* } Auo eius, qui amicus Ciceronis fuit, & cuius nomine primum Academicas quaestiones inscripserat: libro 2. Acad. ET *litteratus, & disertus.* } Quod ni fuisset, scribere historiam non potuisset, quae quanti oratoris sit, docetur de Orat. 2. Acad. 2. SER. }. Seruius dicebatur, qui mortua matre in utero seruatus esset, quod praenomen frequens in gente Sulpicia fuit. FVL. } Ser. Fuluius Flaccus, is quem C. Curio defendit. qua de re infra. VNA *Ser. Fab. Pictor.* } Aliter, Vna Fabricius Pictor. Fortassis hic est ille Q. Fab. Max. Seruilianus, qui pacem cum Viriato Lusitano fecit. nam Annalium auctor Fabius Pictor non est, qui, ut Liuius testatur, fuit bello Punico secundo. Q. *Fab. Labeo.* } A labris sine dubio tumidioribus, Labeones & Bronci dicti, ut inquit Plinius. NAM } Incipiendi uim habet, & hic & lib. 1. de Leg. & apud Comicos saepe. Q. *Metellus* } Q. Caecilius Metel. Macedonicus, a domita Macedonia dictus: qui, ut Cic. de Fin. 5. cum ipse consul, censor fuisset, augur esset, triumphasset, ut uir sapiens, & beatus decessit. Alia de huius felicitate, & laudibus uide apud Plin. lib. 7. cap. 44. QVATTVOR *filij* } Quinctus, Lucius, Marcus, & Caius Metelli: ab his quattuor illatus rogo fuit, ut Plin. scribit. CONSVLARES } Quia fuerunt omnes consules, ut Cic. ait Philip. 8. Sed non omnes ante patris mortem. Cic. de Fin. 5. Q. Metellus tres filios consules uidit, e quibus unum etiam, & censorem, & triumphantem, quartum autem praetorem. Et Plin. uno praetore, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno censorio. Idem scribit Valerius. L. *Cotta* } L. Aurelio Cotta, qui cum Ser. Sul. Galba consul fuit. Cotta, ἀπὸ τοῦ κότου, quod qui primus ita uocatus est, iracundus, & toruus fuerit. DIXIT } L. Cottam defendit. Et Oratores, in fine orationis, hoc uerbum Dixi, usurpabant, ut Asconius testatur. ACCVSANTE } Qui tamen post septies ampliatam caussam, octauo iudicio est absolutus: ut Val. Max. libro octauo. cap. primo scribit. AFRICANO } Aemiliano: de quo alibi. CVIVS } Metelli. ALIAE } Vt oratio de prole augenda. Liuius 59. & Suet. in Augusto. EXPOSITA *est* } Descripta. C. *Fannij* } De C. Fannio dicetur infra. ANNALIBVS } Infra, historiam uocat, ut ibi dicetur. VETERATOR } Sex. Pomp. Veteratores callidi dicti, a multa rerum

agendarum

agendarum uetustate. Ergo ueterator, id est, callidus orator: de Orat. lib. 1. C. *Laelius* ʒ Illius C. Laelij filius, qui Maioris Africani comes, & amicus fuit: praetor, consul, & augur fuit, & sapiens appellatus. Cic. Philipp. 11. & in Laelio. P. *Africanus* ʒ Aemilianus: de quo iam dictum, & dicetur infra. ORATIONES ʒ Vt Laelij, de collegiis: ut Africani laudatio, de Orat. 2. Ex *quibus ex. de ing. or. p.* ʒ Sic loquitur infra de Curione. Laelius quidem, & Scipio omnia sermone conficiebant paullo intentiore: numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contendebant. lib. 1. de Orat.

CICERO

SED inter hos, aetate paullum his antecedens, sine controuersia Ser. Galba eloquentia praestitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur a proposito ornandi caussa, ut delectaret animos; ut permoueret, ut augeret rem. ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quo modo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exsiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipsius Laelij, & Scipionis ingenio, quamquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tantum laus est in Laelio illustrior. at oratio Laelij de collegijs non melior, quam de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Laelij quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius: sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quam Scipio; &, cum sint dicendo uariae uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & libenter uerbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam, ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest: in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Laelium. sic ingenij, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. nec mihi ceterorum iudicio solum uidetur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

EXPLANATIO

SED *inter hos* ʒ Ad personam oratorum, non ad aetatem referendum est: cum aetate eis antecederet, ut ipse ait. SER. *Galba* ʒ Seruius Sulp. Galba: male, qui Sergium interpretantur, cum Sergius sit nomen gentis, illud praenomen: ut L. Serg. Catil. Male etiam Plutarchus in Catone, Seruilium Galbam dixit, pro Seruio. ELOQVENTIA *praestitit* ʒ Dicendi gloria praestitit: lib. 1. de Orat. ubi & diuinum hominē in loquendo uocat: alijs etiam modis in hoc libro. PRINCEPS. ʒ Primus. Infra: Princeps illius aetatis. OPERA ʒ ἔργα, ut Aristoteles τέχνης ἔργον, lib. 1. Rhet. dixit. EGREDERETVR. ʒ Hinc Egressio a Quinctil. dicitur. Cicero uero libentius digredi, & Digressionem dicit. παρέκβασις Graece dicitur. A *proposito* ʒ A caussa, atque a iudicatione: de Inuent. lib. 1. ORNANDI *caussa.* ʒ 2. de Orat. Ornandi, aut augendi caussa. quidquid dicitur praeter illas sex partes, digressio est. DELECTARET. ʒ Probare, necessitatis est: delectare, suauitatis: flectere, uictoriae: quod fit permouendis animis: in Oratore. AVGERET *rem* ʒ Amplificatione, de qua in Orat. Nam, cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum nisi aut graue, aut elegans excidat, tum sunt maxime luminosae, & quasi actuosae partes duae, quarum alteram in uniuersi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi, Graeci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisq. rebus, quae ab eisdem αὔξησις est nominata: quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet, &c. Ibidem. Praecepta uero amplificationis traduntur, de Inuent. lib. 1. ubi de digressione disserit, ad quam ipsa pertinet amplificatio. Vide etiam Part. Orator. MISERATIONIBVS. ʒ De qua in Oratore, & de Orat. lib. 2. & in Part. Orat. ad Her. lib. 2. COMMVNIBVS *locis* ʒ De quibus alibi dictum: hic eos significat, qui habent deprecationem, ut lib. 3. de Orat. docet. ORATIONES ʒ Galbae orationes tres exstabant. Liuius lib. 49. ANTIQVITATEM ʒ Quae maiore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi ratione uersatur: ut supra dixit. EXARVERVNT ʒ Translatio sumpta a stirpibus, aut floribus. Cur autem exaruerint, in caussa est exsilitas, & antiquitas. Nam, quod est exsile, & tenue, signum est minus humoris, & roboris habere: quod autem ita est, citius arescit, ut in plantis: & tempus omnia deterit. LAELIO ʒ Quem cum Galba constat dicendi gloria praestitisse: de Orat. 1. AT *oratio* ʒ Quae nobilis, & aureola oratiuncula libro 3. de Nat. deor. dicitur, ut puto. DE *collegiis* ʒ Quam habuit contra C. Licinium Crassum. de qua in qua Laelio. DVLCIVS ʒ Habuit etiam lenitatem Laelius, grauitatem Africanus, asperitatem Galba. de Orat. 3. DE *religione* ʒ Defendebat enim auctoritatem collegiorum. VETVSTIOR ʒ uerbis uetustioribus utitur contra oratoria praecepta, quibus praecipitur, ne uerbis inusitatis utamur. Inusitata uero sunt, prisca fere, ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa. Sic de Catone supra, Antiquior est huius sermo, & quaedam horridiora uerba. VARIAE *uoluntates* ʒ Et naturae uariae, & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi: de Orat. 1. & in Orat. EVNDEM ʒ Vt Scipio excelleret, si eloquentia etiam Laelio praestare diceretur. NOLINT ʒ Inuidia quadam permoti, quamuis fieri possit. Vel haec sententia ad hominum opinionem referenda est, qua existimant, naturam non uni cuncta tribuere: quod & Cicero de Inuent. 2. testatur. BELLICA *laude* ʒ Re militari. Africanus talis fuit, qualis nemo umquam erit: nemo certe fuit. Laelius in Laelio. Non tulit ullum haec

ciuitas

ciuitas Africano clariorem: de Orat. 2. VIRIATI § Viriatus ex pastore uenator, ex uenatore latro: mox iusti quoque exercitus dux factus, uniuersam Lusitaniam occupauit, & bellum cum Romanis per 14. annos gessit. de Offic. libro 2. De hoc bello scripsit Appianus Alexand. librum unum. VTRIQVE § Vterque enim Panaetio philosopho operam dedit, Laelius etiam Diogeni Stoico, cum esset adolescens. PRIMAS § Inter omnes aequales. PRIORES § Inter ipsos duos. IN *suum cuique tribuendo* § Iustitiae definitio: ut lib. 5. de Fin. Iustitia in suo cuique tribuendo cernitur. Item lib. 2. de Inuent. Iustitia est habitus animi communi utilitate, conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Et obserua, In suum cuique tribuendo: sic etiam l[illegible]tus est Tusc. 3. Hoc uerbum ductum a minus intuendo fortunam alterius: & alibi saepe.

CICERO

MEMORIA teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S.C. P. Scipio, & D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci, magnaq. quaererent. nam, cum in silua Scantia facta caedes esset, notiq. homines interfecti; insimulareturq. familia, partim etiam liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisse; decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent, & statuerent consules: caussam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq. dixisse Laelium: cum consules, re audita, Amplius, de consilij sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius, meliusq. dixisse: iterumq. eodem modo a consulibus rem esse prolatam: tum Laelium, cum eum socij domum reduxissent, egissentq. gratias, &, ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum caussa, studiose, accurateq. fecisse, sed se arbitrari caussam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq. esset, grauius, & uehementius posse defendi: itaque auctoritate C. Laelij publicanos caussam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda caussa, componendaq. posuisse: &, cum cognitionis dies esset; & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nunciatum esset consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum seruis litteratis fuisse, quorum aliud dictare eodem a tempore solitus esset: interim, cum esset ei nunciatum, tempus esse, exisse in aedes eo colore, & ijs oculis, ut egisse caussam, non commentatum putares. addebat etiam, idq. ad rem pertinere putabat, scriptores illos male multatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando uehementem, atque incensum fuisse. quid multa? magna exspectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio, sic illam caussam, tanta ui, tantaq. grauitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur: itaque, multis querellis, multaq. miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse.

EXPLANATIO

MEMORIA *teneo* § Morem dictum probat digressione, ad animos recreandos. P. *Scip.* § P. Scipio Nasica Serapion, de quo infra: ut etiam de Bruto. ATROCI, *magnaq.* § Iccirco magna, addidit, quia potest parua res atrox esse. QVAERERENT § Quaestionem, siue iudicium exercerent. IN *silua Scantia* § Quam Rullus Cicerone COS. uendere uolebat: in Rullum prima, & tertia oratione. Scantiana poma, & uuas Scantianas, Cato, Varro, & Plinius celebrant. Et de uuis quidem lib. 14. cap. 4. ait, Aminaeam proxime dictam. Varro Scantianam uocat. Et lib. 2. cap. 107. Aquas Scantias nominat, e quibus flammam exire scribit, quae in alia materia longe non durat. & adiungit, Viret aeterno hunc fontem igneum contingens fraxinus. FAMILIA § Serui, ex quibus familia constat: pro Caecina, & Lege Manil. Vlp. Dig. lib. 39. LIBERTI § Liberti, non Liberi, lego: per seruos enim, & libertos negotia publicani administrabant, ut ex Veterum lectione cognoscimus. SOCIETATIS § Publicanorum. PICARIAS § Vbi pix fieret, cuius magnus fuit usus apud Veteres, cum ad alia, tum ad uina condienda. Plinius. Sed Pecuarias, uel Pecuaria legere, est melius: nam scribit Plin. in tabulis censoriis pascua dicta fuisse omnia, ex quibus Populus Romanus reditus haberet. Cic. in prima contra Rullum, Veniat, inquit, silua Scantia: utrum tandem hanc siluam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inuenisti? Sunt autem Pecuaria, loca ubi pecora nutriuntur, id est, pascua. Si in aestiuis legamus, pascua quoque intelligemus, in quibus aestate pecora habentur: ex Varrone lib. 1. de re Rustica. P. *Cor.* § Scipione Aemiliano Africano, & L. Mummio Achaico, qui simul censores fuerunt: Val. Max. Auctor de Viris illustr. & Cic. lib. 16. Atti. & de Off. 2. nam a censoribus publicani uectigalia conducebant. Cic. lib. 1. Att. epist. 14. REDEMISSET § Conduxisset: hinc Redemptores. ELEGANTERQ. § Att. lib. 7. Secutus sum Terentium, cuius fabellae propter elegantiam sermonis, putabantur a C. Laelio scribi. AMPLIVS § Id est, ampliassent, ampliandi signum, N. L. dedissent, quo significabant, non liquere. Hinc Ampliatio, de qua Asconius. CONSILII § Senatus, uel eorum quibus consiliarii in ea caussa uterentur consules: qua de re Philip. 2. & ad Att. saepe. PRONVNCIAVISSENT § Magistratus, & iudicum proprium uerbum. DILIGENTIVS § Aliter, Melius elegantiusque. PROLATAM § Ampliatam, dilatam, in alium diem reiectam. SE *arbitrari* § Hoc probare uoluit, tum eum morem fuisse, ut

faciles

faciles essent, in suum cuique tribuendo. SER. *Galba* ℥ De quo adolescente, Liu. lib. 45. FORTIOR ℥ Sic L. Lentulus infra, Fortis orator dicitur. Aliter, Ornatior: aliter, Ardentior: quod placet. nam paullo post uehemens, & incensus dicitur. VNVM ℥ Vnum trium dierum, medium. COMPERENDINATVS ℥ Id est, in tertium diem uocatus in iudicium. Comperendinatio, ut Asconius ait, est ab utrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem. Ampliatio certum numerum dierum non habet. IN *consideranda caussa* ℥ Quod 2. de Orat. praecipitur esse faciendum. COMPONENDAQ. ℥ Componitur caussa, cum suis quaeq. locis collocantur. nam componere, est disponere, & collocare. SOCIORVM ℥ Publicanorum. COSS. *descendisse* ℥ In forum ad rem cognoscendam sibi a senatu datam. COMMENTATVM ℥ Meditatum: ut Infra, Meditando. IN *quadam testudine* ℥ In conclaui, sub quadam fornice. Locus erat secretior, & ab aedibus separatus, ne a familia turbaretur eius commentatio. CVM *seruis litteratis* ℥ Quibus & in scribendo, & in erudiendis liberis Veteres utebantur, ut ex Comoedijs, & Ciceronis epistolis apparet: quod etiam Suetonius & Macrobius scribunt. QVORVM *aliud alij dictare eodem tempore solitus esset* ℥ Quod argumentum est mirificae cuiusdam ingenii celeritatis: qua re Iul. Caesar maxime commendatur. EXISSE *in aedes* ℥ Scilicet ex testudine seu conclaui. Legitur etiam, Exisse aedes, hoc est, ex aedibus: quod quidem Latine dicitur, etsi magis sit poetae quam oratoris. Forte alludit ad iocum, cuius fit mentio lib. 2. de Orat. Quando tandem Galba de Triclinio tuo exibis? Nam conclaue, etiam triclinium dicitur. EO *colore & his oculis* ℥ Facie nimirum rubente, & oculis ardentibus, qui oris habitus solet commotis & indignantibus esse: ut Aristoteles, & Aphrodisieus ostendunt, & indicant poetae. SCRIPTORES *illos* ℥ Seruos litteratos. MALE *multatos* ℥ Valde uexatos eius uehementiori commentatione: uerberatos, quasi aduersus eos egisset, aut dictando nimium fatigasset. P. Victorius legit ex uetusto exemplari, Mulcatos: idq. probat in castig. Ciceronianis, a Mulco, mulcas, ueteri uerbo, pro mulceo, ut ego arbitror. Male enim mulcentur, qui male accipiuntur.

PAVLLVS. MANVTIVS. IN *dicendo fortior, acriorq.* ℥ ueteres libri pro, Fortior, habent Adortor. quod etiam ante nos uiri docti animaduerterunt. omnino, Fortior, ad sententiam uidetur pertinere: quia sequitur, Acrior: nec tamen in hac plane coniectura conquiesco. Alii legunt, Ardentior: quod placeret, si dixisset Cicero, Acrior, ardentiorq. sic enim adderetur sententiae uis: uerum, Ardentior, acriorq. ideo mihi non probatur, quia posteriore uerbo minuitur, quae potius est augenda sententia. QVORVM *aliud dictare eodem a tempore solitus esset* ℥ sic & Borromaei liber, & alij. legendum fortasse, Quorum alii alind. MALE *multatos* ℥ cum ita scriptum uideam in duobus, quibus utor, antiquis libris; caussae nihil uideo, cur locus mutetur, praesertim aperta sententia. Alij legunt, Mulcatos.

CICERO

EX hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos; multoq. plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat; elegantiam in Laelio, uim in Galba fuisse. quae quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitania a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis; L. Libone, tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato, legem suadens, in Galbam multa dixit; quam orationẽ in Origines suas retulit; paucis ante quam mortuus est an diebus, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro se se, & populi R. fidem implorãs, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq. se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest.

EXPLANATIO

EX *hac Rutiliana nar.* ℥ Quid ex Rutilij narratione sit colligendum, docet. DVAE *summae* ℥ Non excludit tertiam delectandi, quae & in permouendo est, & cõmunis omnium: iccirco media dicta, quasi extremorum particeps. Deinde, hae duae summae: separat nunc ea non natura, sed Oratoris facultate, ut, quid utraque separata possit, cognoscatur. VNA *subt. disp, ad doc.* ℥ Officium in disputando, finem in docendo ponit. Loquitur de attenuata figura. Et oratores tenues acuti sunt, omnia docentes, & dilucidiora, nos ampliora facientes. ALTERA ℥ Sublimioris generis: in qua Oratores grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum: uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati: in Oratore. MVLTOQ. *plus* ℥ In flectendo enim, ut ait in Oratore, & permouendo uis omnis Oratoris est, in quo Pericles, & Demosthenes excelluerunt. INFLAMMET. ℥ Permoueat, flectat, quod est uictoriae. in Oratore. DOCEAT ℥ Probet, quod necessitatis est: ut in Orat. Et debitum: de opt. gen. Orat. ELEGANTIAM ℥ Quae facit, ut unumquodque pure & aperte dici uideatur: ad Her. lib. 4. VIM ℥ *δύναμιν*, quae tanta fuit in eo, ut falsa pro ueris etiam P. Crasso probaret: de Orat. lib. 1. CVM *Lusitanis, &c.* ℥ De hac re Val. lib. 8. cap. 1. Ser. quoque Galba summae perfidiae: trium enim Lusitaniae ciuitatum conuocato populo tamquam de commodis eius acturus, nouem millia, in quibus flos iuuentutis con

fistebat, electa, & armis exsuta, partim trucidauit, partim uendidit. Suet. in Galba, Triginta millia scribit perfidia trucidatos, Viriatini belli caussam exstitisse. Plura Appianus de bello Hispaniensi. L. *Libone* } L. Scribonio Libone: de Orat. 1. & 2. Val. Max. lib. 8. cap. 1. Liu. 49. Scribonij plebeii fuerunt, ut huius tribunatus docet. ROGATIONEM } Vt Lusitani, qui ex foedere populo Rom. dediti, a Ser. Galba in Gallia uenissent, in libertatem restituerent. Liu. lib. 49. Quaestionem uocat Cicero de Orat. lib. 1. PRIVILEGII } Quae lex est priuatis hominibus irrogata: de qua re Cic. pro Domo sua, pro Sextio, & de Legibus. SIMILEM } Neque enim erat priuilegium, quod ferri & irrogari non poterat, ex lege XII. tabularum. Erat simile priuilegii, quia ferebatur quidem de Lusitanis in libertatem restituendis, sed ita tamen, ut in Galbam, qui contra fidem eos uendiderat, ferri uideretur. SVMMA *senectute* } Annos quinque, & octuaginta natus. IN *Galbam* } Ad cuius perniciem M. Cato uehementer incumbebat. pro Murena. MVLTA *dixit* } Vt Galbae inimicus, & Hispanorum patronus. IN *Orig. retulit* } Scriptam reliquit: ut supra. Inclusit, Liuius. PAVC. *ante* } Eo ipso anno, quo excessit e uita. supra. TVM *igitur recusans* } Vereor, ut sit legendum: Tum nihil recusans. nam Val. Max. qui res interdum, & uerba solet mutuari, lib. 8. cap. 1. sic ait: Reus Galba pro se iam nihil recusans, paruulos liberos suos, & Galli sanguine coniunctum sibi filium flens commendare coepit. Et Liu. lib. 49. Miserabiliter Galba pro se locutus. Ego Nihil recusans: intelligo, nullam poenam recusans: ut sit de se desperantis uerbum. nam & de Orat. lib. 1. Cicero ostendit eum de se prorsus desperasse. Hic autem recusans Galba pro sese, id est, pro se nihil dicere, aut deprecari uolens, filios tantum commendauit: qua tamen arte, se quoque una ex ea flamma eripuit. POPVLI *Ro.* } Quem tutorem instituere dixit puerorum orbitati: Cic. lib. 1. de Orat. FIDEM *implorans* } Misericordiam concitans: de Orat. lib. 1. SVOS *pueros* } Suos liberos paruulos. Quinctil. lib. 2. cap. 16. Duos filios paruos, lib. 1. de Orat. Cic. Duos filios praetextatos, Liu. 49. Intelligo Ser. & Caium Sulpicios. FILIVM } Q. Pupillum uocat lib. 1. de Orat. cuius Galba erat tutor, Liu. 49. FLENS } Flebat ipse, & puer populo fletum mouebat. COMMENDABAT } Tutelae populi. lib. 1. de Orat. ORBITAS } Vt qui sine patre esset: ergo orbus. CLARISS. *patris* } C. Sulpicij Galli: de quo supra. SE *tum eripuit* } Ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. Liu. His enim tragoediis liberatum Rutilius ferebat: lib. 1. de Orat. Appianus scribit, suis diuitiis absolutum fuisse, adiuuante etiam Q. Fuluio Nobiliore. Liuius. FLAMMA } Virgilius:

Heu fuge, nate Dea, teq. his, ait, eripe flammis.

sed hic translatum est, pro inuidia, & odio populi, quo flagrabat. PROPTER *pueros* } Respectu puerorum. Val. COMMOTA } Concitata. lib. 1. de Orat. SCRIPTVM *reliquit* } Lib. 1. de Orat. Apud Catonem scriptum esse uideo, Nisi pueris, & lacrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse. NON *infantem* } Satis disertum: ut supra de Scipione.

CICERO

CVm haec dixissem, & paullum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est caussae, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, caussa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleraeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamq. etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contigit, ut ipsi Galbae: quem fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq. ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein, cum otiosus stylum prehenderat, motusq. omnis animi, tamquam uentus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia numquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest: isq. cum consedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris exstinguitur. hanc igitur ob caussam uidetur Laelij mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem uis occidisse.

EXPLANATIO

CVM *haec dix.* } Digressioni digressionem aliam annectit, in qua Brutus πρόληψιν ponit, quod Cicero explicat, ut ostendam. CVR. } Quasi a modeste Ciceronis de Oratoribus Romanis sententiarum refellente, haec proponuntur. Neque Galba, neque alij tales fuerunt, quales descripsisti: nam Galba in scriptis orationibus talis non est, alij nihil scripserunt, ex quo iudicium de illorum ingeniis fieri posset. Ergo scribere nesciuerunt: non fuerunt igitur Oratores. NEC *enim* } Anceps, & copulatum problema diuidit: & utriusque seorsim caussas inquirit. Alia est enim caussa non scribendi: alia non tam bene scribendi, quam dixerunt. ALIOS } Prima caussa, cur post non scribant, inertia: est enim magni laboris, quem plerique fugimus, ut ait de Orat. lib. 1. ALIOS } Altera caussa, cur neque ante, neque post, quidam scribant: quia non curant meliores in dicendo fieri. NVLLA *enim res* } Est enim caput, quam plurimum scribere. de Orat. lib. 1.

Item,

Item, Stylus optimus, & praestantissimus dicendi effector, ac magister. MEMORIAM *autem* } id est, orationes scriptas. nam memoria ingenij potissimum litteris conseruatur. Hinc, mandare litteris, & tradere memoriae, pro eodem usurpantur. CVM *se putant* } Hanc falsam opinionem refutat Antonius de Orat. libro 2. Nam etsi Hortensium magnum Oratorem fuisse credimus, Ciceronem tamen multo maiorem ex scriptis iudicabimus. ALIOS } intellige ex superioribus, Alios uidemus nihil scripsisse. Tertia est caussa, cur nihil scripserint quidam: nimirum, quod melius se putent dicere posse, quam scribere: quod & Galbae, & Hortensio contigit, qui melius dicebant, quam scripserint: ut hic de Galba; & in Orat. de Hortensio testatur Cicero. Sunt & hodie tales nonnulli. QVOD *pertagentosis* } Cur id fiat, disputat Quinctil. Scriptio spatiũ concedit diligentius cogitandi: uox ipsa & actio etiam indocti, multa obruunt in oratione. VIS *non ing. solum, sed etiam animi* } Ingenij uis, in quo prudentia, & acumen: Vis animi, in quo motus excitantur. In illo sunt artes & scientia, in hoc appetitiones & commotiones. Illa est rationis particeps, haec expers, nisi quatenus obtemperat rationi. Idcirco de se Cic. in Orat. Nulla, inquit, me ingenij, sed magna uis animi inflammat: qui tamen, modestiae caussa ingenij uim sibi detrahit. NATVRALIS *quidam dolor* } Quem in omnibus bonis oratoribus esse oportere, docet Antonius de Orat. lib. 2. DICENTEM } Agentem. tunc enim res maiores uideri solent. Hoc significans Aeschines de Oratione Demosthenis recitata, dixit: Quid, si ipsum audiuissetis? Carent enim libri spiritu illo, ut in Orat. ait Cicero, propter quem maiora eadem illa cum aguntur, quam cum leguntur, uideri solent. Vide lib. 1. Att. INCENDEBAT } Vt, quod de Crasso de Orat. 2. dicitur, Ardere ipse uideretur. VT *irritata* } παθητικὸν genus describit: de quo 2. de Orat. lib. TAMQVAM *uentus* } Similitudo a nauris, quorum uela uentis destituta, flaccescunt, & languescunt, & torpent. QVOD *ijs, qui limatius* } Cur, quod uehementibus Oratoribus accidit, non etiam contingat limatis, pressis, & subtilibus. PROPTEREA *quod prud.* } Naturalia sunt perpetua: fortuita modo adsunt, modo auolant: ut in definitione Accidentium in Dialecticis dicitur. At prudentia, siue mens Oratoris eadem perpetuo est: animi motus, & ardor non semper adest.

CICERO

FVERVNT etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit: C. uero filius eius disertus. Caiusq. Tuditanus cum omni uita, atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiã orationis genus. Eodemq. in genere est habitus is, qui, iniuria accepta, fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus, M. Octauius.

EXPLANATIO

FVERVNT } Ad rem redit, ex digressione. L. *Mummius* } Qui primus ex nouis hominibus cognomẽ uirtute partum uindicauit. nam consul Achaeos deuicit, Corinthum deleuit: unde Achaicus est appellatus. Paterculus. De quo Poeta:

Ille triumphata, Capitolia ad alta Corintho:
Victor ager currum, caesis insignis Achiuis.

Cicero Verr. 3. & 5. SP. *Mumm.* } Spurij, patre incerto nati appellati sunt. Scribitur tamen interdum sic, S. P. & tunc sine patre significat. Hic de Lusitanis in Hispania triumphauit. Appianus. SIMPLEX } Etiamsi hic ad orationem respexerit, tamen ita etiam animo simplex fuit, ut capta Corintho cum maximorum artificum tabulas perfectas, ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, nouas eos reddituros: quasi uero ijdem artifices inueniri possent. ANTIQVVS } Quod uerbis antiquis uteretur. Sic Laelius, antiquior dictus. ADSTRICTIOR } Vt Stoicus, qui dicendi genus exile sunt secuti, ut infra. SP. *Albini* } Sp. Postumij Albini: qui Iugurthae bellum intulit. L. *Aurelij Orestae* } Qui cos. cum M. Aemil. Lep. Sardos subegit. AVRELIORVM } Aurelij, quasi Auselij, ut Valesij, Papisij, a sole nomen habuere, quod eis datus sit a P. R. locus, in quo sacra facerent Soli. Sex. Pompeius auctor. P. *etiam Popillius* } Cognomento Laenas, qui cum C. Sulp. Galba consul fuit. Lucius, Att. 3. epist. 32. male uocatur. Lege Gracchi in exsilium abiit: Cic. pro D. sua, & post R. ad Q. & in senatu. Quare pro Cluent. sic legendum est: Nec P. Popill. nec Q. Metellus clarissimi, atque amplissimi uiri, uim tribuniciam sustinere potuerunt. CIVIS *egr.* } Fortis & constans in opt. ratione ciuis. pro D. sua. C. Q. *Tudit.* } C. Sempronius Tuditanus, qui cum M'. Aquilio cos. fuit anno ab urbe cond. 625. lib. 3. ad Q. Fr. scripsitq. Commentarios, quos Plin. & Gell. citant, & Asconius. His consulibus sermo a Cicerone de Repub. fuit institutus. lib. 13. ep. ad Q. Fr. INIVRIA } Potestatis abrogatae. Liu. 58. nam Tib. Gracchus, illi pro bono publico stanti, imperium abrogauit. Paterculus. FREGIT } Impediuit, ac repressit. Plutarc. in Gracchis. Vel, Fregit, post depositum tribunatum. Tib. Sempr. Gracchum leges agrarias ferentem. Paterculus. IN *reb. opt.* } In rebus optimatium, in optima ratione. pro D. sua.

CICERO

AT uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natu summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Graecorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, & prope aequales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se, cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuante. eaq. res P. Africano uituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur.

EXPLANATIO

AT *uero M.*} Marcus. Florus Cnaeum uocat. M. Octauius Caecina appellatur a Iulio Obsequente. De Octauiorum familia Suet. in Augusto. AEMILIVS} Aemilij, ab humanitate, & lepore dicti sunt, ut ait Sex. Pomp. estq. idem, quod Lepidus, Aemilius. Hic cum C. Hostilio Mancino cos. fuit, nec in Numantinos felicior, ut scribit Appianus. MINOR} Galba ipso. nam sex annis post cos. fuit. SVMMVS *orator*} Vt cum Galba in 1. de Orat. hunc coniungat. LENITAS} γλυκύτης, ab Hermogene dicitur: ἠθικὸν dicendi genus ponit Cic. in Oratore, quo oratio efficitur placida, summissa, lenis, suauis, aequalis, comis, & iucunda. GRAECORVM} Vt Demetrij Phalerei praesertim. supra. VERB. *comprehensio*} Verborum quasi structuram, & quandam ad numerum conclusionem, supra de Isocrate uocauit: & in Oratore, Verbis apte comprehensam sententiam, quam Veteres plerumque casu, saepe natura faciebant. ETIAM} Melius, Etiam, separatim. ARTIFEX} Praestantissimus dicendi effector, ac magister. de Orat. 1. VT *ita dicam*} Duritiem si qua est, excusat. ut faciendum docet de Orat. 3. PROPE *aequales*} Triennium interfuit, Gracchus Senior. Q. *enim Pomp.*} Q. Pomp. Aufidium uocat Val. Max. lib. 5. cap. 5. Consul cum Cn. Seruilio Caepione ab urbe cond. 613. Termantiuos in Hispania subegit. TEMPORIBVS *illis*} Quibus Ser. Galba, & M. Aemili. Lepidus fuerunt. SVMMOS *hon.*} Amplissimos, uocat Verr. 7. ut sunt: praetura, censura, consulatus. Liuius 59. PER *se cognitus*} Homo nouus, pro Fonteio 1 & pro Murena, Humili, atque obscuro loco natus. Verr. 7. Sua, non maiorum uirtute nobilitatus. EST *adeptus*} Plurimis inimicitiis, maximisq. suis periculis, & doloribus. Verr. 7. pro Font. Item Val. Max. ut supra. TVM} Cum Q. Pomp. uiueret: quo tamen L. Cassius annis 13. minor fuit, ut ex consulibus apparet. L. *Cassius*} L. Cass. Longinus, Ranilia dictus, cos. cum L. Cornel. Cinna ab urbe cond. 627. MVLTVM *pot.*} Vtqui legem tabellariam aduersante M. Antio Brisone trib. pleb. & bonis omnibus tulerit. ut Cic. de Leg. 3. NON *eloquentia, sed dicendo*} ut qui non eloquens, sed disertus esset. nam disertus, ab eloquente ita differt: ut imperfectum, a perfecto. NON *liberalitate*} Non largitione, qua plebs deleniri solet. de Off. lib. 2. VT *alij*} ut Sp. Cassius, ut Sp. Melius, C. Flaminius, & alij. SED *ipsa tristitia, & seuer.*} Tristitia autem & in omni re seueritas absit. de Amic. Et de Orat. lib. 2. Tristitiam, & seueritatem mitigare: ut alterum ad alterius declarationem positum intelligamus. Hinc triste, ac seuerum genus dicendi, infra. Hinc Cassiani iudices apud Cic. Verr. 5. Nam Cassius hic, cum praetor olim esset, scopulus reorum dictus est. Val. Max. lib. 3. cap. 7. Hic est ille Cassius, qui in criminibus inquirendis dicere solebat, Cui bono fuit, ut saepe Cicero, praesertim pro Sex. Roscio Amer. testatur. LEGES *tabellariae*} Tabellariae leges fuerunt ab auctoribus nominatae, Gabinia, Cassia, Papiria, Coelia. Hae leges latae erant de suffragiis occulte ferendis, ut Cic. 3. de Leg. scribit. Iudicibus ternae dabantur: quarum una A. altera C. tertia N. L. litteras habebat. ex iis iudex, quam uolebat, in cistam coniiciebat: ita ab odij, uel beneuolentiae suspicione aberat. In reliquis suffragiis, binae, ni fallor, tradebantur. in una punctum notum erat: in altera nihil. puncto fauebant, altera aduersabantur. Hinc saepe apud Ciceronem de comitiis loquentem & suffragiis, ferre puncta legimus. Hinc & illud Horatij:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

De tabellis, & cistis Asconius. de cistis etiam ad Herenn. lib. 1. Hunc occulti suffragij morem Plato de Legibus nono, non admodum uidetur probare. Cicero probat: & tabellam, uindicem libertatis contra Rullum, & de Leg. 3. uocat: forte populo Romano id concedens, ut Moses Iudaeis repudij libellum. EAQ. *res*} Lex illa tabellaria. P. *Africano*} Aemiliano. VITVPERATIONI *fuit*} Apud illos, qui legem tabellariam non probabant, qualis fuit postea Q. Cic. qui lib. 3. de Leg. sic loquitur: Cassiae legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. Ob id, opinor, Scipio popularis a quibusdam putabatur. ut lib. 2. Academ. Sed pro se dixit ipse in libris de Repub. ut Cic. 3. de Leg. testatur. PVTABATVR} De Leg. lata esse dicitur, nihil affirmans.

CICERO

TVm duo Caepiones multum clientes consilio, & lingua, plus auctoritate tamē, & gratia sublevabant: sed Publij sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam ueterum est similis) & plena prudentiae. P. Crassum ualde probatum oratorem ijsdem fere temporibus accepimus; qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam & cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate se se deuinxerat: &, cum esset P. Mucij filius, fratremq. haberet P. Scaeuolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq. gratiam; cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt: quorum Caij filius; qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de socijs & nomine Latino cōtra Gracchum reliquit sane & bonam, & nobilem.

EXPLANATIO

TVM *duo* } Cn. & Q. Cic. pro Font. Valer. lib. 8. cap. 5. qui etiam illos fratres fuisse ait: & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem peruenisse. Q. Viriatum dolis interficiendum curauit. Liu. 54. & Appianus de bello Hispan. ex quo Val. Max. illum inter perfidos numerauit lib. 9. cap. 6. CAEPIONES } Seruilij Caepiones. Male Plutarc. καίπιωνες scribit. CONSILIO, *& lingua* } Periphrasis eloquentiae, prudentia, & oratione. AVCTORITATE } Cic. pro Font. eidem uirtutem, genus, res gestas, fidem, & auctoritatem tribuit. SED *Pomp.* } Quasi diceret, L. Cassius, & Caepiones nihil scripserunt, sed Q. Pompeij scripta exstant, & orationes. VETERVM *est similis* } Quasi diceret: Cetera Veterum similis: illo excepto, quod eius scripta non sunt extenuata. P. *Crassum* } P. Licinium Crassum Mucianum Diuitem. Mucianus, quod P. Mucii Scaeuolae filius. Licinius, quod a P. Licinio Crasso esset adoptatus. Diues, tum, quod is, qui adoptauit, diues diceretur: tum, quod ipse quoque ditissimus esset. Nam habuisse traditur rerum bonarum maxima, & praecipua: ditiss. nobiliss. eloquentiss. iurisconsultiss. & pont. Max. Gell. lib. 1. cap. 13. VALDE *probatum oratorem* } Eloquentissimum, ut Gell. Hic, neque ius ciuile probauit sine dicendi copia; neque dicendi copiam sine iuris ciuilis scientia: ut L. Crassus lib. de Orat. primo testatur. IISDEM *fere temp.* } Nouem annis post Q. Pompeium. INGENIO *ualuit* } Ita, ut, cum in Asiam contra Aristonicum Regem consul uenisset, tanta cura Graecae linguae notitiam animo comprehendit, ut eam in quinque diuisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret: Val. lib. 8. cap. 7. DISCIPLINAS *domesticas* } Eloquentiam, & ius ciuile. CVIVS, *Caio F.* } De quo infra. ET *filio filiam* } Liciniam appellatam, prosonomasia. AFFINITATE } Quae proprie sit inter eos, qui per nuptias coniunguntur. P. *Muc.* } Qui consul cum Sp. Postumio fuit ab v. c. 580. FRATREMQ. } Hos etiam fratres appellat Acad. 2. & sapientiss. uocat: qui & ipse pont. max. fuit, fratre mortuo. P. } Publius, semper a Cic. & Paterculo uocatur. Errant igitur Cassiodorus, & alij, qui Caium uocant. MVCIVM } Mucij, & Scaeuolae, ab eo qui Porsenam noluit interficere, dicti sunt: a clade dextrae manus: ut Liuius ait. DOMI } Alludit ad prouerbium, Domi habet. Ac de hoc Scaeuola lib. 1. de Orat. inquit: Iura ciuilia iampridem in nostra familia uersantur. INDVSTRIAM } De qua Val. Max. lib. 8. cap. 7. GRATIAM } Vt quod numquam antea factum fuerat, impetrarit, ut ipse Pont. Max. bellum extra Italiam gereret. FANNII } A fando dicti, quasi fandij. DOMITIO } Cn. Dom. Aenobarbo. DE *socijs* } De sociorum caussa, siue de socijs ciuitate donandis. De bello Sociali loquitur, quod & Italicum dicitur & Latinum: quamquam Socij, & Latini interdum distinguuntur. GRACCHVM } C. Gracchum. nam ciuitatem Tib. Gracchus toti Italiae est pollicitus, & postea C. Gracchus dabat, cui Fannius consul aduersatus est. Paterculus.

CICERO

TVm Atticus, Quid ergo? estne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij a C. Persio, litterato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat ualde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu; sed numquam sum adductus, ut crederem; eamq. suspicionem propter hanc caussam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset, illo quidem tempore, orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut a pluribus confusa uideatur, unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset, praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam & caussas defensitauit: & tribunatus eius, arbitrio, & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Laelij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaeuolam sibi, minorem natu generum, praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse: is tamen instituto Laelij Panaetium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspici potest: quae neque nimis est infans,

infans, neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit.

EXPLANATIO

TVM *Atticus* } Vtpote antiquitatis peritissimus. C. *Persio* } Lucilius doctissimum Persium non uerbo quidem appellauit, sed significauit. Significauit autem, cum sua scripta eum legere noluit, eius iudicium reformidans: ut lib. 1. de Fin. Sed in libris de rep. & de Orat. lib. 2. Cic. addidit doctissimum, Lucilium explicans: quem & Plinius in Praefatione Nat. historiae secutus, recte Persium, tum a Lucilio, tum a Cicerone doctissimum appellatum scripsit. VALDE *doctum* } Omnium Romanorum doctissimum: de Orat. lib. 2. CONTVLISSE } Nobilem orationem suo dichoreo ornat. ILLO *quidem tempore* } Quo haec pigmenta nondum erant inuenta, &c. Infra. SONVS } Vt in lyra: quare Aegyptij, eundem uitae tenorem significare uolentes, lyram pingebant, ut Orus scribit. Aut illud significat, ut uarij sunt hominum in uoce soni, sic uariam necessario esse dicendi formam. IDEM *stylus* } Ab instrumento ad ipsam dictionem, quae tam uaria est, quam uarij sunt scribendi styli, & pennae. DE *Menelao Maratheno* } Rhetore Graeco. GRACCHVS } Caius Gracchus. P. *Africani* } P. Cor. Scip. Afr. Aemiliani. Putauit aliquando Cic. tunc trib. pl. fuisse, C. Fannium, M. F. ad Att. lib. 16. sed uidetur Attico monente errorem correxisse, & hunc pro illo reposuisse. NON *obscurus* } Propter multas habitas conciones. C. *Laelij generum* } Sic enim uult Cic. Hortensio auctore: secus autem Atticus, ut in epist. lib. 16. DVRIOR } Vtpote Stoicus, qui Panaetium audiuit, ut sequitur. Exilis, etiam de Leg. 1. appellatus. COOPTATVS *non erat* } In Laelio tamen uidetur fuisse, cum ipse Fannius dicat, In Bruti Auguris hortis commentandi caussa nonis conuenisse. Dicendum, uel alios praeter augures conuenire potuisse, uel Fannium postea cooptatum: uel Ciceronem alios alibi scriptores secutum: uel certe deceptum: nam de Fannio saepe uisus est dubitare in epist. ad Atticum. SIBI } Fannio. Est enim ambiguum: nam & ad socerum, & ad Fannium referri potest. Ei, uel Ipsi, uel Illi, esset clarius. sed frustra haec reprehendit Valla in eloquentiae principe. MAIORI *filiae* } Laeliae: de qua infra. NEQVE *nimis est infans* } Infra, Exiguam enim eloquentiam in Fannio uideo fuisse. MVCIVS } Q. Muc. Scaeuola Laelii gener, & L. Crassi oratoris socer: lib. 1. de Orat. Cuius personam in eum librum inducit contra Crassum disputantem. AVGVREM } Sic fere semper hunc uocat, ut ab altero, qui fuit pontifex & iunior, distingueret: quod est notandum. Vide principium Laelij. QVOD *pro se* } Opus est pro se, non Latine dici uidetur: si uero coniungimus, pro se dicebat, quod opus erat, certe potuit etiam pro alijs. Ergo melius, per se: non, ut alii, quibus orationes scribebantur: uel, qui ab alijs iuuabantur, ut paullo ante de Fannio dubitatum est, & infra de Caepione. DE *pec. rep.* } De quibus T. Albucius, ut opinor, a Scaeuola fuerat accusatus. Fuerat enim praetor in Sardinia: Cic. in Pisonem. Albucius cum in Sardinia triumphasset, Romae damnatus est: Appul. in 2. Apolog. Versus Scaeuolae in Albucium ex Lucilio uide lib. 3. de Orat. & de Albucio ipso infra. IS } Q. Muc. Scaeuola augur, non est habitus orator, Itaque M. Antonius sic loquitur: Crassus ciuitatum regendarum oratori gubernacula sua sententia tradidit: in quo per mihi mirum uisum est Scaeuola te hoc illi concedere, cum saepissime tibi senatus breuiter, impoliteq. dicenti, maximis sit de rebus assensus: & ipsemet ius ciuile in sua familia sine eloquentia uersari diceret. Praeterea, fuit Stoicus. IVRIS *ciuilis* } Ab hoc Crassus, ab hoc Cicero ius ciuile didicerunt. Huius fit mentio de Orig. iuris Dig. lib. 1. ATQVE *omni prud. gen.* } Prudentiae enim sunt uaria genera, Ethica siue monastica, oeconomica. politica: quorum etiam uaria sunt genera: ut in Politica, militaris, siue castrensis, & urbana. De hoc uiro Cic. in Laelio: Fieri studebam eius prudentia doctior.

CICERO

L. Coelius Antipater, scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Ti. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo is uiris gloria praestitisset. sed eorum alter, propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter, propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte uoluntaria se a seueritate iudicum uindicauit. sed fuit uterque summus orator: atque hoc memoria patrum teste dicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiaeq. plenissimas. Fuit Gracchus, diligentia Corneliae matris, a puero doctus, & Graecis litteris eruditus: nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit.

EXPLANATIO

L. COELIVS *Antipater* } De hoc lib. 1. de Leg. & de Or. lib. 2. & in Oratore, ubi simplex, & rudis appellatur. VT *temporibus illis* } Pro illorum temporum ratione, ut ferebant illa tempora: in quibus

bus pauci bene scribebant historiam. VTINAM } αὐξ, quia sequentia cum superioribus coniungit, & facere incipit, quod supra fuerat pollicitus. Nam de senioribus cum dixerit, restat, ut de Tib. Graccho, & Carbone dicat. TIB. *Grac.* } Tib. Sempronio Graccho, cuius uitam Plutar. scribit. C. *q. Carbone* } C. Papirio Carb. de quo post. AD *rempub.* } Quam Gracchi praesertim dissipauerunt: lib. 1. de Orat. INGENIVM } Vnde supra ingeniosissimos appellauit. GLORIA } Quia praestantissima gloria ex bona reipubl. administratione, & eloquentia comparatur. PRAESTITISSET } Dichoreus, quod de gloria eloquentiae loquitur. ALTER } Tib. Grac. propter leges agrarias promulgatas. FOEDERIS *Numantini* } Paterculus: Immanem deditio Mancini ciuitatis mouit dissensionem; quippe Tib. Gracchus Tib. Gracchi clariss. atque eminentissimi uiri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore, & auctore id foedus ictum erat, nunc grauiter ferens aliquid a se factum infirmari; nunc similis uel iudicii, uel poenae metuens discrimen, tribunus plebis P. Mucio, L. Calpurnio coss. a bonis desciuit. Eadem habet Cic. pro Domo sua. EST *interfectus* } Auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio a primatibus occisus est, Liu. 58. Plutar. & alii. ALTER } C. Papirius Carbo. Hunc Cic. 3. de Orat. seditiosum, & improbum ciuem appellat. De quo etiam lib. 2. de Orat. ubi locum a Consentaneis tractat. PERPETVAM } Atqui rediisse ad bonos constat, uel ex 2. de Orat. Respondeo: Rediit, sed simulans. Vel, Perpetuam leuitatem: quod modo hos, modo illos sequeretur. A *seueritate iudicum* } Apud quos illum Crassus adolescens accusauit; ut est de Offic. lib. 1. & de Orat. lib. 2. VINDICAVIT } liberauit, cum Cantharides sumpsit, ut ad Papirium Cicero scribit in Famil. epist. quamuis Val. Max. alios auctores, ut uidetur, secutus dicat, In exsilium missum fuisse, lib. 5. cap. 7. DICIMVS } Aliter, Didicimus. SPLENDIDAS *uerbis* } Cornel. Tacitus de cla. Orat. Carbonem horridum, impolitum, rudem, & informem uocat. DILIGENTIA *Corneliae matris* } Talis fuit Aurelia Caesaris, & Atia Augusti mater in filiis educandis. Cornelia Africani maioris filia Tiber. Sempronio Graccho nupsit, cui XII. filios, ut ait Plutarchus, genuit, quos tanti fecit, ut eorum caussa Ptolemaei Regis nuptias spreuerit. Pop. Rom. illi statuam posuit. Plut. Plin. BREVE *tempus* } Nam ante XXX. annum aetatis suae est interfectus.

CICERO

CARBO, quoad uita suppeditauit, est in multis iudiciis, caussisq. cognitus. hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, & uehementem, atque eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat, industrium etiā, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusq. multum operae solitum esse ponere. hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoq. forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam & quaestiones perpetuae hoc adolescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt; (L. enim Piso tribunus pl. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manilio consulibus tulit: ipse etiam Piso & caussas egit, & multarum legum auctor, aut dissuasor fuit: isq. & orationes reliquit, quae iam euanuerunt, & annales sane exsiliter scriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant tabella data: quam legem L. Cassius Lepido, & Mancino consulibus tulit.

EXPLANATIO

CARBO, *quoad uita suppeditauit*, } Quamdiu uixit. Suppeditare, hoc est, non deesse, suppetere: uel, uita suppeditauit uires, & dicendi facultatem. PRVDENTES } Locus a testibus idoneis: nam prudentes possunt iudicare. L. GELLIVS } De quo suo loco dicetur. Hunc etiam familiarem suum in primo de Leg. appellat. CONTVBERNALEM } In re militari contubernales, auctore Vegetio lib. 2. cap. 13. erant, qui eodem tabernaculo, & contubernio in castris uterentur: erantq. decem, quibus praeerat Decanus unus. Et contubernium, etiam manipulus uocabatur. At Cic. contubernium, non tam militum, quam ducis, & familiarium: nec tam militiae, quam domi: & eos, qui simul habitant, contubernales uocat: atque eos potissimum, qui consules tam domi, quam foris, uel politiae cognoscendae, uel militiae discendae caussa, sequebantur: ut ex multis eius locis uidere licet. CANORVM } L. Crassus de Orat. 3. Profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. Et, ut Carbonem summum Oratorem fuisse probet, quod paullo ante dixit, ex testimonio Gellij in eo tres dicendi figuras fuisse dicit, quas κατὰ περίφρασιν exprimit. DICEBAT } Homines dicebant, intelligendum est, in quibus Gellius dicebat. MVLTVM *operae* } Vide de Orat. lib. 1. OPTIMVS } Atticus, infra, summus. Cic. de Orat. 3. Princeps temporibus illis. PLVRA *fieri iudicia* } Cum iam plures essent improbi ciues, & publica iudicia, intellige: ut repetundarum, ambitus, maiestatis. Nam erant & priuata, tutelae, societatis, & id genus. QVAESTIONES } Iudicia publica. PERPETVAE } Quibus Romani perpetuo uterentur. unde queritur Cic. pro Mil. Nouam quaestionem latam esse. Sic opinor a Iurisconsultis perpetuum edictum uocari. Vetera exemplaria tamen habent P. id est, publicas quaestiones. ADOLESCENTE } 14. annum agente, si suo anno factus est cos. L. *enim Piso* } L. Calpurnius Piso, cognomento Frugi: Pisones a pisis leguminibus, uel a pinsendo dici uolunt. LEGEM } Calpurniam. PRIMVS } Idem Verrina quinta ait: Haec lex socialis est, sociorum caussa lata, cum eis sunt ereptae pecuniae. DISSVASOR } Vt legis frumentariae

mentariae C. Gracchi: Tuscul. 3. pro Font. ANNALES } Quos Dionysius, & Liu. & Gellius citant. EXILITER } Lib. 2. de Leg. Quid tam exsile, quam isti omnes, Fabius, Cato, Piso, Fannius, & Venonius? Vide lib. 2. de Orat. ET } Absoluta parenthesi, redit ad superiora. Nam & quaestiones perpetuae constitutae sunt, & iudicia pop. &c.

CICERO

VESTER etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Attio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. quae tribuerat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus est, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. dumtaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemq. temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scaeuola ualde prudenter, & acute. paullo etiam copiosius, nec multo minus prudenter M'. Manilius. Appij Claudij uolubilis, sed paullo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, uir & oratione grauis, & auctoritate: eiq. proxime adiunctus C. Drusus frater fuit.

EXPLANATIO

VESTER } Ex uestra gente Iunia, Brute. D. } Decimus, uel Decius: nam uariant Veteres. Hunc tamen Aulum, non Dec. uocat Paterculus, si locus uacat menda. Consul fuit cum Scip. Nasica Serapione ab urbe cond. 616. qui ambo a C. Curiatio trib. pl. in uincula coniecti fuerunt, non magna sane de caussa. Liuius 55. Cic. de Leg. 3. Post in Hispania Gallaecios uicit, caesis ex iis sexaginta millibus: unde Gallaecius est appellatus. Augurem fuisse testatur Cicero in Laelio. FAMILIARI } Perfamiliarem Attij, de Leg. 2. & amicis. pro Archia nocat. Fuit Poeta Comicus, & historicus. Sunt qui putent duos Attios fuisse: unum poetã, alterum historicum: nec putant fieri potuisse, ut Cicero illum priorem audierit, sed alterum qui Caesari in collegium poetarum uenienti non assurrexerit: ut Val. Max. lib. 3. cap. 7. scribit. Sed falluntur. unus & idem fuit. nec Caesar, cuius meminit Valerius, dictator ille fuit, sed Sex. Iulius Caesar, Catuli frater. Nam Attius ante Caesaris principatum aliquot annos erat mortuus: quem Cicero & uidere, & audire septuagenarium potuit adolescens. ut ex 1. de Leg. cognosci potest. NON *inculte* } Satis ornate, & polite. VT *temporibus illis* } Obseruanda locutio Ciceroni familiaris. ERVDITVS } Dichoreus; ad Bruti commendationem. Q. *Max.* } Q. Fabio Max. Q. filio, eius quem Fabius quidam adoptauerat, ut ipse Paullus apud Liu. 45. ait. ILLVM *Scip.* } Nasicam Serapionem, eius, qui Corculum est appellatus, filium: cuius cum alibi, tum pro Plancio mentionem facit Cicero. QVO *duce* } Quo auctore. Hinc dicitur ipse Gracchum interfecisse: prima in Catil. 2. de Orat. 1. de Offic. Vide Val. lib. 3. VEHEMENTEM } Vt in Tib. Graccho etiam consobrino occidendo fuit. ACREM } Ita ut nullam comitantem sermonis haberet. de Offic. lib. 1. P. LENT. } P. Corn. Lent. de quo uide Val. lib. 5. cap. 3. ILLE } Emphasis, qua etiam de hoc loquens de Orat. 1. utitur. PRINCEPS } Princeps senatus. & Verr. 1. & 2. contra Rullum. AD *rempubl.* } Cuius administrandae peritissimus fuisse uidetur. siquidem M. Antonius lib. 1. de Orat. cum reip. rectorem describit, hunc in primis nominat. L. } Lucius, a Cic. & Iulio Obsequente, sed Publius a Val. Max. & Cassiodoro, & ab iis, qui consules collegerunt, appellatur. Nisi forte duo fuerunt: & Publius consul fuit, Lucius non fuit. nam Pub. fere nominatur, cum de consule agitur. ut Cic. Att. lib. 12. FVRIVS } Furij, qui olim Fusij, ut Quinct. ait, ut Valesij. PHILVS } Est Furiae gentis cognomen. Male Philones dicuntur. Pilus etiam legitur non male. P. *Scaeuola* } Quem supra P. Crassi fratrem uocauit. PRVDENTER, *& acute.* } Prudenter, ut Iurisconsultus: acute, ut Orator tenuis. M. *Manilius* } Hunc etiam cum Scaeuola coniungit, de Orat. lib. 1. & pro Caecina, quod iisdem temporibus fuerint, & uterque iurisconsultus. De Manilio etiam in 3. de Orat. Phili uero, & M. Manilij personam de republ. loquentem facit, ut in Laelio, & ad Atticum legimus. VOLVBILIS } Supra, Carbonem uolubilem Oratorem, nunc huius uolubilem orationem: siquid uni coniugatorum conuenit, & alteri. Et uolubilis, & profusa. ut de Orat. FERVIDIOR } Sic infra, Feruidum dicendi genus, idest acrius, & uehementius. APPII *Claudij* } Qui Pulcher dictus est: consul cum Metello Macedonico Salassos uicit. IN *aliquo numero* } Oratorum uidelicet: utrumque Ciceroni familiare. M. *Ful. Flac.* } Qui cum M. Plautio Hypsaeo anno ab urbe cond. 629. consul fuit, uir quidem magnus, sed superbus, & factionis Gracchanae: ob quam etiam interfectus est cum duobus filiis, & domus eius consecrata. ut multis in locis Cic. & Liuius. C. *Cato* } Male, opinor, in Paterculo uocatur, Marcus Cato. Fuerunt duo fratres, M. & Caius, ex Catonis filio minore procreati: quod Plutarchus non intelligens, unum tantum fuisse scribit. AFRICANI } P. Corn. Scip. Afr. Aemiliani. Verr. 6. SORORIS } Tertiae, ut Plutarchus in Catone: quae fuit filia L. Paulli, & ob id Africani soror. FILIVS } Ex M. Catone M. F. ORATORES } Non Caij, sed Marci Catonis orationes nominat Gellius: quia ille scripsit, Caius non scripsit. AEMVLVS }

Vita,

Vita, & orationibus seditiosis, Gracchanas partes secutus. PVBLIVS } Sic a Cic. dicitur semper. Male legitur in quibusdam Liuiis lib. 61. Q. i. Quinctus. Hic L. Opimium accusauit, Liu. 61. Cic. in Part. de Orat. & M. Drusus } M. Liuius Drusus, qui ob eximiam aduersus Gracchos operam, patronus senatus est dictus: Suet. in Tiber. trib. pl. fuit: Plutar. Cic. 4. de Fin. Quo in tribunatu collegae semper aduersatus est. Praetor urbanus, ut ad Herennium legitur, & ad Att. lib. 7. Consul cum L. Pisone, Liu. 63. C. } Caii, qui cum P. Africano consul fuit an. urbis 607. ITERVM trib. } C. enim Gracchus alterum tribunatum continuauit: Paterculus, & Plutarchus. FECIT } Quamuis post sit ei aduersatus, a patribus persuasus, ut Plutarchus. Sed, Fregit, melius: ut supra, Octauius Tib. Gracchum fregit. VIR & or. } Sic Plutar. in Gracchis, & plura. PROXIME } Quod ad eloquentiam, & auctoritatem attinet, non aetatem, qua maiorem fuisse praenomen paternum testatur.

CICERO

TVus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitauit in tribunatu C. Gracchum paullum aetate antecedens: fuit enim M. Lepido, & L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed is, omnia summa sperans, aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere: quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis caussis uersatus.

EXPLANATIO

TVus etiam gentilis } Quod ex eadem Iunia gente, ex qua tu, sit natus, & M. Iunius Brutus appellatus: nam gentiles sunt, qui inter se eodem sunt nomine: Part. Orat. PENNVS } A penna, uel a pinna. AGITAVIT } Quod ostendit eum dicendo aliquid ualuisse. TRIBVNATV } Suo, non Gracchi: ut statim, Tribunus Pennus. C. Gracchum } Volentem tribunum pleb. fieri, uel ex Sardinia reuersum contra senatus uoluntatem: uel, tamquam Fregellanae coniurationis participem: ut ex Plutar. conicimus. CONSVLIBVS } Ab urbe condita, 628. QVAESTOR } Cum ipso L. Oreste consule in Sardiniam profectus: Plutarchus. TRIB. Pennus } Ab initio Iunia familia patricia fuit, post plebeia facta. nam per 184. annos nullus in ea consul fuit. Q. Aelio } P. F. quem Valer. Max. lib. 4. cap. 3. Tuberonem etiam uocat, quod Tubero esset cognomen Aeliorum, ut infra. CONSVL fuit } Anno ab V. C. 587. AEDILICIVS } Aedilitate functus. VIDI } Infra, Pueri uidimus. LOCVTVM } Infra, Existimabatur bene Latine loqui, sed litteras nesciebat. C. Curio } De quo post Scaurum, & Rutilium ordine conuerso. M. Scau. } M. Aemilius Scaurus, cum M. Caecilio Metello consul anno urbis 639. cuius uitam Auctor de Viris illustribus scripsit. Augur etiam fuit, ut Ascon. innuit. Scauri Latinis dicti sunt, qui talos pedum tumentes, ac porrectos habent: Acron in Horat. Plin. lib. 11. Aemilia gens patricia quidem fuit, uerum hic Scaurus, ob paupertatem, carbonariam exercuit. P. Rutilius } Cognomento Rufus, qui cum C. Manlio consul fuit anno urbis 649. Et Rutilius Rufus dictus est, ut Aemilius Lepidus supra: utrumque enim Lepidum significat. Sic Rutilius Rufum significat, ut ait Sex. Pomp. QVORVM neuter } Scaurus tamen orator, ut Paterculus: & eloquentiae consultus, ut de Viris illustrib. scribitur. IN multis caussis } Suis & alienis, accusando & defendendo.

CICERO

ERat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenij non esset, probabilis tamen industria: quamquam bis quidem non omnino ingenij, sed oratorium ingenium defuit. neque enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, fit uoce, uultu, motuq. conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua, etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest.

EXPLANATIO

ERat in quibusdam } Intelligitur, enim: ut sit ratio. Vel, Erat in quibusdam: ut sit digressiuncula ad ingenij, & industriae distinctionem. INDVSTRIA } Diligentia. Ex tribus enim illis, natura, doctrina, industria, de quibus supra, industriam eorum maxime commendat. QVAMQVAM } Correctio, ab ingenij distinctione: nam & physice consideratur, & oratorie. ORATORIVM ingenium } Hoc describit de Orat. lib. 1. Animi atque ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq. sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. VIDERE } Quod pertinet ad acumen. SOLVTE } Ad explicandum hoc: quod, qui lingua sunt haesitantes, efficere non possunt, nec in Oratorum numerum peruenire. lib. 1. de Orat. SVAVITER dicere } Ad uocem refer: quod, qui sunt uoce absoni, nihil huiusmodi possunt. VOCE, &c. } Haec pertinent ad actionem. Sic in Part. Vox, motus, uultus. Et uultum distinguit a motu, cum tamen motus sit etiam uultus, sed obscurior, reliqui corporis clarior.

rior. Quidam autem sunt ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq. corporis uasti, atque agrestes, ut in Oratorum numerum uenire non possint. de Orat. 1. CONDITIVS } Translatio a saporibus. Actio decora commendat totam orationem: atque in dicendo una dominatur: libro tertio de Orat. & alibi. DOCTRINA } Quae certior est dux, quam natura: excitat enim, & dirigit naturam, tamquam lumen. FORTVITO *fit* } Casu, non ratione: abesse & adesse potest. Sententia, & maior syllogismi.

CICERO

IN *Scauri oratione, sapientis hominis, & tecti, grauitas summa, & naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut caussam, sed ut testimonium dicere putares, eum pro reo diceret. hoc dicendi genus, ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina nō facile posset. quamquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri, scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, & disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam.*

EXPLANATIO

IN *Scauri* } Reditus ad Scaurum, eiusq. dicendi genus. SAPIENTIS } Sine tamen magna eloquentia. Qui uere eloquens est, idem & sapiens, sed non contra. Vide pro Font. huius laudes. RECTI } Vel constantis, uel sancti, & incorrupti, & iusti. Legitur etiam, Tecti, quod caute loqueretur, nec quidquam diceret, quod caussae obesse posset. Vel, Tecti, callidi, qui sua consilia tegeret: ut Balbum, hominem tectum ad Atticum uocat. AVCTORITAS } Idem ei tribuit lib. 1. de Offic. & primo de Orat. NON *ut caussam* } Quae eloquentiam desiderat: ut de Offic. secundo. TESTIMONIVM } Quod religionem requirit. Infra, Vide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. De Scauri uero religione in testimonio, Valer. lib. 8. cap. 5. Cic. pro Fonteio. PRINCEPS } Primus sententiam rogabatur, qui a censoribus in senatu princeps lectus erat. Gel. lib. 4. cap. 10. Et 2. de Orat. non solum senatus, sed ciuitatis etiam principem uocat. PRVDENTIAM } Prudens, siue sapiens, prudentia, coniugata, & consequentia. nam cognitionem, prudentiamq. sequitur considerata actio. de Offic. lib. 1. REM } Quamcumque ageret, uel rempub. HOC } Hoc dicendi genus, hanc grauitatem, & auctoritatem. NON *facile posset* } Quia nihil decet inuita Minerua. IPSIVS *rei* } Vt quisque in ijs, quae naturalia sunt, decorum seruet: cuius praecepta multa de Offic. lib. 1. traduntur. DE *uita ipsius* } Sua ipsius uita, ut Xenophon, Aratus, Catulus, Iul. Caesar, & Hadrianus Imperator. CYRI *uitam* } Quam 8. libris scripsit: quam fictam putauit Plato, teste Diogene. Et Cic. ad Q. Fr. Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem iusti imperii. LEGVNT } Vt Scipio Africanus, qui libros illos de manibus ponere non solebat: & Cicero ipse παιδείαν κύρου, quam contriuerat legendo, totam in imperio Ciliciae explicauit. PRAECLARAM *illam quidem* } Nullum enim praetermissum est in ea officium diligentis, & moderati imperii. Cic. lib. 1. epist. ad Q. Fr. SED *neque tam rebus* } Vel, quia potestas regia describitur, a qua nos abhorremus: uel, quia mores a nostris diuersos contineat.

CICERO

IPSE *etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi & seuero genere dicendi uersatus est: & uterque natura uehemens, & acer. itaque, cum una consulatum petiuissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uocauit: multaq. opera, multaq. industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunae: multa praeclara de iure: doctus uir, & Graecis litteris eruditus, Panaetii auditor, prope perfectus in Staicis; quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen & exile, nec satis populari assensioni accommodatum.*

EXPLANATIO

IPSE *etiam Fufidius* } Et hic Cicero παρέργως, & parergos, de Fufidio agit paucis, etiamsi non proposuit: sed ipso nomine admonitus, noluit praetermittere: atque hoc saepe facit: ut supra de Libone, & Pisone. TRISTI, *& seuero* } Id est, cum Stoica disciplina congruenti: ut & supra admonuimus de L. Cassio, & dicemus iterum. VTERQVE } Scaurus, & Rutilius: sed Rutilius primum, Scaurus uero secundum, ut ex consulibus patet. ILLE } Rutilius. COMPETITOREM } M. Aemilium Scaurum. RVTILIVM } Cuius uitam in iurisconsultis scripsit nostro tempore Rutilius. IN *iudicium uocauit* } Ambitus accusauit, cum ipse consul esset factus, & Rutilius repulsam tulisset: in cuius tabulis cum Scaurus ostenderet litteras A. F. P. R. idq. diceret esse, Actum fide P. Rutilij:

dij: Rutilius autem, Ante factum, post relatum, C. Canius exclamauit, neutrum illis litteris declarari. Quid ergo? inquit Scaurus: Aemilius fecit, plectitur Rutilius: de Orat. lib. 2. SVSTINEBAT } Vt iurisconsultus, cuius adolescentiam ad opinionem & innocentiae, & iuris scientiae P. Muci commendauit domus: de Offic. lib. 2. ORATIONES } De modo aedificiorum, ut ex Suetonio in Augusto suspicari licet. DOCTVS } De Orat. lib. 1. Rutilius homo doctus, & philosophiae deditus. Fuit igitur Rutilius Orator, iurisconsultus, & philosophus: sed & historicus a Paterculo nominatur. PANAETII *auditor* } Quod etiam de Offic. lib. 3. dicitur. IN *Stoicis* } Vel, inter Stoicos: uel, In Stoicis, ut in physicis, id est, in Stoicorum doctrina, & placitis. PERACVTVM } Vel spinosum potius disserendi genus. lib. 3. & 5. de Fin. ARTIS } Disserendi, & iudicandi praesertim, quam Dialecticen appellant, ut ait Cicero initio Topicorum, & infra. Vel, Artis definiendi, & partiendi, ut Tuscul. 4. Nam de Rhetorica non est intelligendum, quam Stoici reliquerunt. de Fin. 4. POPVLARI *assensioni* } Quae copiam, & motum desiderat. Icciroo pro Murena irridet Catonem, Stoicum, Oratorem, & de Fin. 4.

CICERO

ITAQVE illa, quae propria est huius disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uiro, & stabilis inuenta est. qui cum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri, L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adolescens: sed Q. Mucius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo caussae postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus; quoniam per illos ne haec quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. uolo enim, ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta.

EXPLANATIO

ITAQVE *illa, &c. de se ipsorum opinio* } Omnia enim in se posita habere, nec quidquam extra se esse, quod in bonis ducant. Tuscul. 5. & Parad. Hoc Stoicorum est proprium in sola uirtute omnia ponentium, non Peripateticorum, qui etiam corporis, & fortunae bona adiungunt. QVI *cum* } Aliter, Qui quamquam. INNOCENTISSIMVS } Lib. 3. de Nat. de. & pro Fonteio. Exemplum innocentiae, de Orat. 1. Specimen innocentiae, in Pisonem. Vir summae innocentiae, Liu. lib. 70. Vir non saeculi sui modo, sed omnis aeui optimus, Paterculus: Vir integerrimus, Orosius: ut Valer. Max. omittam, libro sexto, cap. quarto. IN *iudicium* } Lege repetundarum interrogatus, Paterculus. Conspiratione publicanorum, propter res Asiaticas: Liu. 70. CONVVLSAM } Ordinum dissensione, quae magis, quam ulla culpa sua reus factus est, & condemnatus. ELOQVENTISSIMI } De Orat. lib. 1. & infra. ADHIBERE *patronum* } Sic, Perhibere, in epist. ad Atticum. NEVTRVM } Socratis exemplo, ne fuco orationis magis, quam innocentiae, confidere uideretur: quo modo interdum optimi, & summi uiri periere. Vide de Orat. lib. 1. Quinctil. lib. 11. cap. 1. Val. Max. lib. 6. cap. 4. PAVCA } Rutilius enim paullum Cottae tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suae filio: lib. 1. de Orat. SORORIS } Rutiliae, de cuius mulieris uirtute multa Seneca in Consolatione ad Albinam: quam rem Cic. quaesiuit, & Atticus dubitauit: Att. lib. 12. Q. *Mucius* } Augur, non ille pont. max. de quo Augure ante dixit, in Oratorum numero non fuisse, cuius in Asia quaestor fuit Rutilius. ENVCLEATE } Lib. 1. de Orat. more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. Translata sunt uerba, Enucleate, & Polite. GENVS *illud iudicij* } Repetundarum: quod iudicium publicum erat. MAGNITVDO *caussae* } Quam possumus enim reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionemq. maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? de Orat. 1. At de iis omnibus in eo iudicio agebatur, & ideo maiorem uim caussa postulabat. Et, postulabat, Dichoreus est. HABEMVS ig. } Epilogus superiorum. IN *antiquis* } Quales Cato, & Galba. GENERA } Cuiusmodi fuit Scauri, & Rutilii. VT *in scena* } Similitudo: Scenae seruire, uti foro. STATARIOS } Duo agendi principales modi, motorius, & statarius, ex quibus tertius nascitur μικτὸς: quod in comoediis cernitur. Motoria, est Phormio: Stataria, Heautontimorumenos: Reliquae, paene mixtae. SIMPLEX } Cuiusmodi est ueritatis oratio. NON *molesta* } λιτότης igitur grata, & iucunda. Tam enim actor in imitanda, quam orator in suscipienda ueritate iucundus, ut ait Cic. lib. 2. de Oratore.

CICERO

ET, quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paullo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani, auunculi sui, testimonium, uacationem augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere: sed, ut uita, sic oratione durus, incultus,

horridus: itaque honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus: quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo; doctissimus in disputando.

EXPLANATIO

ET, *quoniam* } Transitio, & ἀνάμνησις quaedam. nam, cum paullo ante Stoicorum mentionem fecisset, ea re quasi admonitus, Q. Aelium Tuberonem Stoicum ponit: ut appareat hunc sermonem ex tempore factum fuisse. Et ueniam accipit, quod Tuberonem inserat inter eos, quos proposuerit. Nam Curio, uel Gracchus sequi debuit. ILLO *tempore* } Quo Scaurus, & Rutilius fuerunt: aequales iccirco Tuberonem, & Rutilium fuisse ostendit, Att. epist. 10. lib. 4. L. *Paulli nepos* } Habuit L. P. duas filias, quam alteram M. Catoni Censorij F. alteram Q. Tuberoni collocauit, ut Plut. in Aemilio Paullo: unde natus est hic Q. Aelius Tubero: icirco nepos, & hic, & pro Murena L. filius uocatur. NVLLO *in or. nu.* } Hinc, cum uellet Africanum auunculum suum laudare, ei C. Laelius orationem scripsit. de Orat. lib. 2. VITA *seuerus* } Qualis in oratione pro Murena describitur. CVM *ea disciplina* } Stoicorum. Tristis igitur, ut Rutilius, quorum sententiae sunt: Sapientem gratia numquam moueri: numquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & leuem, &c. pro Muraena. DVRIOR } Quam Stoica disciplina postulabat. IN *triumuiratu* } Erant Romae Trium uiri agris diuidendis interdum creati: & Triumuiri capitales, & Monetales: in quo genere num fuerit Tubero, nondum inueni. P. AFRICANI } Cornelij Aemiliani, de quo supra. Fuit hic L. Paulli filius, Aemiliae frater, quae mater huius Tuberonis fuit. Icirco, & hic, & 2. & 3. de Orat. auunculus dicitur Africanus. VACATIONEM } Sic contra Africanum dicebat Tubero. Sententia est ambigua: possumus enim intelligere, uacationem augures non habere a iudiciis, quo minus & ipsi suo ordine iudicarent. Vel, uacationem non habere a suo munere augurali, ut consules & alij magistratus: sed perpetuo in suo munere esse debere: quod si uacationem haberent, id est, si aliquando illorum cessaret munus, possent cogi iudiciis operam dare. VT *uita* } Durus, scilicet. Sic dixit supra de Druso: Sed, ut uita, sic oratione etiam turbulentus. DVRVS } compositione. INCVLTVS } Quod ad ornamenta. HORRIDVS } Quod ad uerba. nam uerborum delectum nullum habebat, non concinne collocabat, non luminibus orationis distinguebat. MAIORVM } Quorum multi consules fuerant. RESPONDERE } Par esse maioribus suis: ut qui praetura deiectus fuerit. Cic. pro Murena. CONSTANS *ciuis, & fortis* } Sic pro Mur. Homo integerrimus, & ciuis optimus appellatur. GRACCHO } Tib. an Caio, ignoratur. uerisimile tamen Caio, quod post Rutilium de Caio Graccho proposuit dicere. MEDIOCRIS *in dicendo* } Dicere, est Oratorum: ut Disputare, Dialecticorum, ut Cic. in Oratore ait. Supra autem, nullo in oratorum numero eum fuisse dixit. Contraria sunt. Sed supra ex aliorum opinione, qui eum norant, locutus est: hic sua, & ex ueritate. DOCTISSIMVS } Eruditissimus, pro Murena dicitur.

CICERO

TVM Brutus; *Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq. architecti paene uerborum; ijdem, traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio; ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute sine caussa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; uagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumq. more se exercuit. quod si omnia a philosophis essent petenda; Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est ex uetere Academia, philosophorum sectam secutus es; quorum in doctrina, atque praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia. quamquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorumq. consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoq. contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior, et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum, & fori.*

EXPLANATIO

TVM *Brutus* } Digressio, ad Stoicorum, & aliorum philosophorum iudicium. ARTE } Dialectica. Sic enim Stoici iudicandi uias appellant, Cic. Top. ARCHITECTI } Icirco de Finib. 3. Zenonem Stoicorum principem, non tam rerum inuentorem fuisse ait, quam nouorum uerborum. CATONEM } Aut illum, de quo antea dixit, maiorem: aut potius M. Porcium Catonem Vticensem. PERFECTISS. *Stoico* } Qualis pro Murena, & de Fin. 3. describitur, & Parad. prooemio. NVLLAM } Icirco supra, nullo in oratorum numero fuisse, dixit. SINE *caussa* } Caussas reddit, cur Stoici in disputando ualeant, in dicendo non ualeant: cur q. sit eloquens Cato, quamuis Stoicus. VAGVM *illud or.* } Eloquentiae periphrastica descriptio, ut Dialecticae opponatur. SVI, S } Vt sororis filius, ipsius in Cypro comes, & tandem etiam gener. Plutarch.

Plutarch. Sic lib. 3. de Fin. Erat, ut scis, in Catone inexhausta auiditas legendi. HABET *a Stoicis* } Sic lib. 4 de Fin. Habet a Rhetoribus. Et a Stoicis, ab Antipatro Tyrio. Plutarchus. PUT ut possit, & sciat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude uirtutis, de diis immortalibus, de caritate patriae, Stoice dicere: ut in Parad. prooem. & pro Murena. DICERE *didicit a dicendi* } παρονομασία, agnominatio, allitteratio. A *dicendi mag.* } Periphrasis Rhetorum: ut magister morum, censor. SE *exercuit* } Ipse solus intra priuatos parietes, ne posset audiri. OMNIA *a philosophis* } Vt olim cum iidem erant uiuendi praeceptores, atque dicendi: sed Socrates res istas ita separauit, ut alij nos sapere, alij dicere doceant: ut de Orat. 3. Crassus ait. INSTITUTIS } Scriptis, & institutis, lib. 5. de Fin. Vide lib. 1. Acad. de Orat. 3. & in Oratore. ID *est, ex uet. Acad.* } Iidem Academici, & Peripatetici, de Off. lib. 1. Academia Vetus, Media, Noua: principes, Plato, Arcesilas, Lacydes. NAM *ut Stoicorum* } Si Stoicorum oratio est adstrictior, & Peripateticorum, Academicorumq. liberior, & latior: ergo inter has media est oratorum. Et Stoicorum adstrictior, quod minutis interrogatiunculis quasi punctis, quod proposuit, efficit, nec dilatat argumenta. Academicorum uero latior, tum quod inductionibus, & multitudine argumentorum pugnant: tum quod de genere uniuerso tantum dicunt, numquam de parte aut singularibus. Latius enim de genere, quam de parte disceptare licet. ut in Oratore scribit. Atqui Orator, quamuis hypothesim ad thesim nonnumquam transfert, frequentius tamen de rebus singulis disceptat, locisq. utitur personarum, & temporum.

CICERO

QVIS *enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Graece loquatur, loqui. quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idq. apparet ex genere, & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. sed & huius oratio in philosophiam translata, pugnantior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior.*

EXPLANATIO

QVIS *enim* } Exemplis probat, quod de Academicis, & Peripateticis dixit. VBERIOR } Nam Plato uarius, & multiplex, & copiosus fuit, ut Acad. lib. 1. ait. IN *dicendo* } Fuit enim Plato non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus auctor. in Oratore. Et Quinctil. lib. 10. cap. 1. Quis dubitet, inquit, Platonem esse praecipuum, siue acumine differendi, siue eloquendi facultate quadam diuina, & Homerica: multum enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Graeci uocant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico uideatur oraculo instinctus. Hinc a Cic. de N. D. quasi quidam deus philosophorum uocatur. IOVEM *sic* } Idem dicit Plutarchus, & attribuit quoque Ciceroni. ARISTOTELE } Peripateticorum principe, atque adeo (excepto Platone) philosophorum. de Fin. lib. 5. & Tuscul. 1. NERVOSIOR } cur igitur in Oratore scribit eius orationem, neque neruos, neque aculeos oratorios, ac forenses habere? Quia neruosior quidem inter philosophos intelligitur, inter oratores non habet. Et neruosior, translatum uerbum a corporibus, siue animalibus, quae si neruosa sint, eadem de caussa robusta, & firma intelliguntur. THEOPHRASTO *dulcior* } Theophrastus enim, ut diximus supra, a diuinitate loquendi nomen inuenit, & dulcis ipse fuit, & eius discipuli: ut Demetrius Phalereus, qui fuit orator parum uehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possit agnoscere. in prooem. de Officiis. LECTITAVISSE *Platonem* } Eius libros, sed Platonem ipsum audiuisse, ut sit anacoluton, id est, inconsequens. Hoc idem testatur in Oratore, & lib. 1. de Orat. & lib. 1. de Offic. Idem Quinctil. Lucianus, & Laertius. APPARET *ex gen. & grand.* } Imitationem similitudine deprehendi. Est enim imitatio, qua impellimur cum diligenti ratione, ut alicuius similes in dicendo esse ualeamus. ad Herenn. lib. 1. GRANDITATE } σεμνότης, ὄγκος enim grandis a Cicerone uerti solet. Hinc Demosthenes ab eodem ad Att. lib. 2. σεμνότερος sic appellatur. Idem sentit Theon, & Hermogenes, qui σεμνότητα iis, quae μέγεθος uocat, subiicit. IN *quadam epistola* } Exstant quidem epistolae eius aliquot, in quibus nihil tale de se dicit: in aliis igitur, quae non exstant. HVIVS } Demosthenis. PHILOSOPHIAM } Cuius orationis genus, est aequabile, & temperatum. de Off. lib. primo. PVGNACIOR } Vt in forensibus caussis debet esse. VT *ita dicam* } Verbum translatum mollit, cum dicit, Qu asi, ut ita dicam, paene: ut lib. 3. de Orat. faciendum docet. PACATIOR } Opponitur ei, quod dixit, Pugnacior. Et quietum est philosophorum disputandi genus.

CICERO

NVNC *reliquorum oratorum aetates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero, inquit Atticus, & uehementer quidem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem fere aetatis, sane illustris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. sunt enim & aliae, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris haec omnium optima putabatur; quae uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Praeclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse; quod ueteres orationes*

tiones post nostras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitae. Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quae antea contemnebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, uerumtamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia non nulla; & multa dixit, & illustria; & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse.

EXPLANATIO

NVNC } Ad ordinem propositum, sed hac digressione intermissum, reuertitur. GRADVS } Non modo temporum, sed multo magis generum in dicendo. PERSEQVAMVR } Dichoreo iucundo utitur. CVRIO } C. Scribonius Curio, quem supra in propositione primum posuerat. Curiones, a curiis, in quibus sacra facerent, dictos esse Varro ait: & sacra, quae in Curij fiebant, Curionia dicebantur, auctore Sex. Pompeio: & aes Curionium, quod dabatur Curioni ob sacerdotium Curionatus. Hinc apud Liuium maximos Curiones legimus, quia erant & minores. Iidem & Curiales flamines dicti. Curio etiam, & Curiosus macilentum significat. Hinc Plautus agnum Curionem uocat, qui sit cura macer, ut ipse Plautus interpretatur. ILLVSTRIS *orator.* } Iccirco ab Antonio lib. 2. de Orat. eloquentissimus illis temporibus fuisse dicitur. Ex *orat. eius exsist. potest* } Sic de Libone, Ex orationibus eius intelligi potest. arbor enim ex fructibus cognoscitur. SER. *Ful.* } Seruio Fuluio Flacco, de quo supra. DE *incestu* } Existimo eum de illo incestus iudicio loqui, cum damnatam legimus Aemiliam, absolutas Marciam, & Liciniam. ut infra dicemus, & ostendit Liu. lib. 63. NOBILIS } Laudata, ut infra: nota, non obscura. Sic de opt. gen. Orat. Aeschinis, & Demosthenis orationes nobilissimas dixit. VIX *iam compareat* } Quia plura Solem orientem, quam occidentem adorant: quia nouitas semper est grata: quia lumen maius, ut dici solet, minus obscurat: ut obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernae. ut Cicero 3. de Fin. ait: ut, praesente Sole, stellae euanescunt. TVRBA } multitudine, & copia. NOVORVM *uoluminum* } Orationum. ALIQVID } Immo multum: sed deminutione utitur, ne arroganter de se loqui uideatur. MAGNIFICENTIVS } Genus dicendi significat uehemens, incensum, & incitatum, quo se mediocrem fuisse in Oratore testatur. ORNATIVS } Exquisitius, ut infra. Duo dicendi genera, summum, & medium significat, his duobus uerbis: ultimum reliquit attenuatum, ut indignum, quo se ualde iactaret. NOCVIMVS } Dissimulatio: profuit enim. TE *auctore* } Suasore & laudatore, qui Catonis, & aliorum quorundam scripta nobis tantopere laudasti. LAVDATA } Nobilis, ut supra. PVERILIS } Inepta, & leuis. LOCIS } communibus: de amore, & reliquis. DE *amore* } Quo prudenter usus est Cicero pro Coelio, ut de tormentis pro Milone. INANES } Pueriles, minus bene tractati. nam non locos ipsos uituperat, sed ineptam locorum tractationem. Nisi enim ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter. ut ait lib. 2. de Inuent. TRISTIS } Litteris, philosophia, iure ciuili, ceteris rebus cognoscendis. NOSTRORVM *hominum* } Latinorum, & Romanorum: cum nondum doctrina illa transmarina Romam esset importata. AVRIBVS } Quibus tamquam fenestris, ad animum doctrinam transmittimus. CVM *& uita suppeditauisset* } Id est, saus diu uixisset, ita ut ad aetatem consularem peruenerit, quae fuit annorum quadraginta tres. SPLENDOR } Dignus consulatu.

CICERO

SED ecce in manibus uir & praestantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus a puero C. Gracchus. noli enim putare quemquam, Brute, pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus paene solum lego. Immo plane inquam, Brute, legas, censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanae, Latinaeq. litterae fecerunt: utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare uoluisset: quam ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententijs genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius; praeclare incohata multa, perfecta non plane. legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

EXPLANATIO

SED ecce } ἰδού: aut ut librum demonstret, aut ut improuisum, & triste significet, ut sequentia indicant. IN *manibus uir* } Id est, uiri opus, ut supra, Platonem lectitasse. PRAESTANTISS. *ingenio* } Pro Font. Hominum nostrorum longe ingeniosissimum, uocat. Atque hic omnia Graccho attribuit, quae supra Bruto, & de Orat. lib. 3. Hortensio: ingenium, naturam admirabilem: doctus, exquisitam doctrinam: & singularem industriam, diligentia, studio, exercitatio: ordine tamen mutato. Nam hic pro natura, ingenium: pro doctrina, doctum: pro industria, studium, in quo diligentia, exercitatioq. comprehenditur, posuit. DOCTVS } Diligentia Corneliae matris, ut supra de Tiberio fratre. C. *Gracchus* } C. Sempronius Gracchus, cuius

uitam

uitam Plutarchus scripsit. ET *ille* ∛ Brutus. IMMATVRO ∛ cum uixdum annum 32. ageret. INTERITV ∛ Fuit enim a L. Opimio consule interfectus. Liu. 61. VTINAM ∛ εὐχὴ: precatur Cicero, uel potius dolet, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, uoluntatemq. esse conuersa. de harusp. resp. PATRIAE ∛ Cui maxima pietas debetur. nam patria omnes omnium caritates est complexa. Cic. de Offic. lib. 2. Val. Max. QVAM ∛ Per interrogationem, & dolorem positum. PATERNAM ∛ Pater enim eius bis consul, & censor fuit. de quo supra. Idem de proauo eius est dicendum, alijsq. maioribus. CONSECVTVS ∛ De uiro eloquentissimo. Dichoreus, & hyperbaton. GRANDIS ∛ σεμνὸς, ut de Demosthene paullo ante. VERBIS ∛ Verba praeponit, ut oratio crescat, ut alibi diximus. μερισμὸς, id est, distributio oratoria. GRAVIS ∛ Grauis enim figura constat ex uerborum granditate, & sententiarum pondere, ad commouendum.

C I C E R O

HVIC successit aetati C. Galba, Seruij illius, eloquentissimi uiri, filius, P. Crassi, eloquentis et iuris periti, gener. laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinae coniurationis inuidia, cum pro sese dixisset, oppressus est. exstat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut cum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publicio est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe dicebat, sed & Latine loquendo cuiuis erat par, & omnes sale, facetijsq. superabat. eius collega L. Bestia, bonis initijs orsus tribunatus, (nam P. Popillium, ui C. Gracchi expulsum, sua rogatione restituit) uir & acer, & non indisertus, tristes exitus habuit consulatus. nam inuidiosa lege Manilia quaestione C. Galbam sacerdotem, quattuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq. praestantissimum L. Opimium Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt.

E X P L A N A T I O

HVIC *successit aetati* ∛ Qua uixit C. Gracchus, & alij, quos nominaui. C. *Galba* ∛ Male quidam codices habent P. pro C. ILLIVS *eloquentiss.* ∛ ἐμφατικῶς, qui eloquentia praestitit. supra. ELOQVENTIS ∛ Oratoris ualde probati: ut supra. IVRISPERITI ∛ Vt qui domi ius ciuile cognouisset: supra. ROGATIONE ∛ Vt quaereretur in eos, quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset: quiq. ab eo corrupti pecunia fuissent: ut est apud Sallustium. MANILIA ∛ Sallustij libri omnes habent Mamilius. Mamilia familia fuit Romae, ex qua Q. Mamilius Vitulus consul fuit. IVGVRTHINAE *coniur.* ∛ Quorundam nobilium, qui, pecunijs corrupti, Iugurthae fauebant. INVIDIA ∛ Odio: qua de re multa Sallustius de bello Iugurthino. PERORATIO, *qui Epilogus dicitur* ∛ Qui & lib. 2. ad Herennium definitur: & secundo diuiditur. SACERDOTVM ∛ Pontificum, an Augurum, non dixerim, cum utrique sacerdotes appellentur. PRIMVS ∛ Nam Scipio Nasica, & ipse pontifex, non fuit condemnatus, sed, ut inuidiam uitaret, Pergamum concessit. P. *Scipio* ∛ Nasica, Publij illius filius, qui Tib. Gracchi conatus perditos uindicauit. NON *multum* ∛ Neque longas, neque multas orationes habebat, ut infra de M. Aurelio Scauro. SVPERABAT ∛ Efficiebat, ut unus de multis esse uideretur. lib. 1. de Offic. COLLEGA ∛ In consulatu. L. *Bestia* ∛ L. Calpurnius Bestia, qui & ipsi Iugurthae fauebat: Liu. lib. 64. VI ∛ Non iure. EXPVLSVM ∛ Sic territum, ut ex urbe discederet, quod etiam Ciceroni accidit a Clodio. VIR *& acer* ∛ In Lucio Bestia (inquit Sallustius) multae, bonaeq. artes animi, & corporis erant, quas omnes auaritia praepediebat: patiens laborum, acri ingenio, satis prouidens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula, & insidias. TRISTES *exitus* ∛ Quod finito consulatu sit condemnatus. Post. INVIDIOSA ∛ Inuidiae, & odij plena. LEGE ∛ Rogatione, supra. QVAESTIONE ∛ Iudicio publico. paullo ante. SP. *Albinum* ∛ Sp. Postumium Albinum, qui cum Minucio cos. fuit, & cum Iugurtha bellum ignauiter gessit: ut Liuius lib. 64. & Sallustius ostendunt. CIVEMQ. *praest.* ∛ Virum praeclare de repub. meritum, pro Sextio. Seruatorem reipub. pro Plancio: Virum sanctum, & grauem, Paterculus. L. *Opimium* ∛ Pansam cognomento. ABSOLVTVM ∛ Liberatum: Liu. lib. 61. Cic. pro Sextio. SVSTVLERVNT ∛ Condemnauerunt, quod & ipse cum Iugurtha conspiraret. Sallustius.

C I C E R O

HVIVS dissimilis in tribunatu, reliquaq. omnia uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus ijsdem fere, sed longius aetate prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atque uita bonus auctor in senatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liberior: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sextius Caluinus fuit, qui, etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in caussis, tamen id non saepe faciebat. itaque consilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat. Ijsdem temporibus

poribus M. Brutus: in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi nestro; qui, cum tanto nomine esset, patremq. optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens, & molestus; ut facile cerneres, naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse uitio deprauatae uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesidenus fuit: quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquillia de iniuria petiuisset. non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi indicarem, qui suspiciosius, aut criminiosius diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiam Graecis T. Albucius, uel potius paene Graecus. loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus.

EXPLANATIO

HVIVS } Vel L. Opimij, uel L. Bestiae: utrumque recte. NERVA } Existimo hunc esse C. Licinium Neruam, quem Varro scribit in Macedonia praetorem fuisse. lib. 2. cap. 4. de re rust. Nerua porro cognomen fuit Liciniorum, Cocceiorum, Siliorum, ductum a neruis, id est a robore, ut quidam scribunt. C. *Fimbria* } C. Flauius Fimbria: qui primum tribunatum pleb. petens, repulsam passus, post an. urbis 650. consul est factus: ut Cic. pro Plancio ait. Error est apud Val. Max. lib. 7. Licinius Fimbriae, pro C. Fla. Fimb. TEMPORIBVS *ijsdem fere* } Fere, inquit, quia inter consulatum Fimbriae, & Bestiae, sex anni tantum numerantur. LONGIVS } Quam Nerua, L. Bestia, & reliqui nominati: nam uixit usque ad cos. Cn. Octauium, & L. Cornelium Cinnam: quo tempore a Marianis fuit interfectus: ut Florus scribit libro tertio capite uigesimoprimo. LVCVLENTVS *patronus* } Ad Att. & luculentum scriptorem, auctorem, hominem, nauigium, sine uenia dixit. VITA *bonus auctor* } Vir bonus, qualis fuisse dicitur de Offic. lib. 3. Et auctor dicit, in sententia dicenda in senatu: unde auctoritates perscriptae saepe dicuntur. Erat enim potestas in populo, auctoritas in senatu: ut lib. 3. de Legibus ostenditur. IDEM } Epanalepsis species est. TOLERABILIS } Quia luculentus. NEC *rudis* } Satis peritus, & gnarus: λιτότης. IN *iure ciuili* } Quod perdiscendum Oratori ait de Orat. lib. 1. ORATIONIS *genere* } Paullo feruidiore, atque commotiore. LIBER } Vt asper, & maledicus. PVERI *legebamus* } Ego cum meis aequalibus. VIX *possumus* } In tanta turba uoluminum, ut supra de se. INGENIO, *& sermone* } Ingenium, ad inuentionem, & cetera officia: Sermo, ad elocutionem refertur. SEXTIVS *Caluinus* } Quis hic fuerit, ignoramus, nisi is sit, quem Cicero de Orat. lib. 2. Luscum uocat. DOLORE *pedum* } Dolores podagrae: Tuscul. 2. VTEBANTVR } Illum domi conuenientes: ut de M. Druso Tuscul. 5. CVM *licebat* } Per pedum dolores. M. *Brutus* } M. Iunius Brutus. DEDECVS } Quod sordidum sit ad famam, committere, ut accusator nominere: quod ipsi M. Bruto contigit, ut lib. 2. de Offic. ait. L. Crassus lib. 2. de Orat. illum Gurgitem uocat, utpote cuius libidines totum patrimonium absumpserint. TANTO *nomine* } Iunio, atque etiam Bruto, quod fuit cognomen illius, qui reges exegit. PATREMQ. } M. Iunium Brutum, in oratione pro Cluentio. OPT. *uirum* } Et sapientem, pro Cluent. & 2. de Orat. IVRISPERITISSIMVM } Iuris ciuilis in primis peritum: lib. 2. de Offic. qui tres de iure ciuili libros reliquit, lib. 2. de Orat. & pro Clu. ACCVSATIONEM } Quam turpissimum calumniae quaestum lib. 2. de Orat. uocat. Et factitare accusationem dixit, ut facere mancam, facere medicinam: quae quidem omnia in sordida uersantur. LYCVRGVS } Qui fuit orator ex decem, magnamq. partem improbos insectatus est, & in accusando uersatus: de quo supra satis multa diximus in Graecis Oratoribus. IS } M. Iun. Brutus, de quo coepit dicere. NON *petiuit* } Forte, quod male audiret, & se posse adipisci non speraret: lib. 2. de Orat. & 2. de Offic. FVIT *accusator* } Atque ita uocatus est: eodem de Orat. & de Offic. lib. 2. VEHEMENS } Adde etiam callidus: ut pro Cluentio. MOLESTVS } Vt L. Crasso, cum L. Plancium accusaret, ita ut eum Crassus ulcisci coactus sit: de Oratore secundo pro Cluentio Quinctilianus libro sexto capite quarto. DEGENERAVISSE } Corruptum fuisse. DEPRAVATAE *uoluntatis* } Nam hanc deprauationem a minoribus non acceperat. SENEM } Sexagenarium, cum ipse xx annos natus essem. MVLTAM } Poenam lege constitutam. LEGE *Aquillia* } Quam Aquillius trib. pl. a plebe rogauit de damno iniuria illato; de qua Vlp. Digest. lib. 9. l. ij. Qui Aquillius, an fuerit ille C. Aquill. Gallus collega in praetura Ciceronis, ignoratur: certe non uidetur, sed alter natu grandior. Sed de Aquillijs infra. DE *iniustitia* } De iustitia habent omnes fere codices, quos uidi, sed perperam, nam uel de Iniustitia, uel de Iniuria, quod magis probo, legendum est; nam lex Aquillia potissimum de iniuria loquebatur, ut docet Vlp. lib. 9. tit. 2. Digestorum: qui Iniuriam interpretatur, damnum culpa datum. QVI *suspic.* } Qui dicendo plures suspiciones moueret: aut, crimina proferret: aut, qui crimina magis augeret. GRAECIS } Litteris, ita ut Graece uellet salutari: de Fin. lib. 1. Et historiam Graece scripserit, ut supra diximus. PAENE *Graecus* } correctio. Hinc Cicero eum Graecum, ac leuem uocat de Prou. cons. ORATIONIBVS } In quibus locutiones prorsus Graecas usurpat. MINIME *aptum* } Quod Epicurus Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit: lib. 1. de Finib.

CICERO

IAMQ. Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multae litterae: summa non uitae solum, atque naturae, sed orationis etiam comitas: incorrupta quaedā

Latini

Latini sermonis integritas; quae perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum, molli, & Xenophontio genere sermonis, misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est, numquam enim in manus inciderunt: nunc autem & a te sumam, & conquiram iste posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quae laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognouisti, noli exspectare, quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant praestantes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quaereres.

EXPLANATIO

IAMQVE *Q. Catulus* } Q. Lutatius Catulus, Catuli pater. Hic cum Mario de Cimbris triumphauit, Plutar. Porticum in domo M. Flacci euersa, de manubiis Cimbrorum fecit, Cic. pro domo sua. Post in uictoria Mariana mori iussus se odore calcis recentis, & igni in cubiculo exstinxit. Cic. de Orat. lib. 3. Valerius, Paterculus, Florus. NON *antiquo* } Id est, rudi & inculto. NOSTRO } Quo philosophiam, ius ciuile, & reliqua, quae libro primo de Orat. commemorat, complectimur. ERVDITVS } Peripateticorum praeceptis instructus: nam fuisse Peripateticum innuit Cicero de Orat. 3. MVLTAE *litterae* } Hinc libro primo de Offic. litteratum uocat. COMITAS } Idcirco Tusc. 5. paene alterum Laelium uocat: Et 3. de Orat. omnem humanitatem, ac leporem ei tribuit. Hanc ostendit cum aliquando a Philippo interrogatus (quasi Catulus a cane duceretur) quid latraret? furem se uidere respondit. de Orat. lib. 2. INCORRVPTA } Pura sic, ut Latine loqui paene solus uideretur. lib. 3. de Orat. PERSPICI } existimari. supra de C. Curione. CONSVLATV } Quem cum C. Mario gessit, Cimbrosq. debellauit. lib. 1. & 2. ad Att. Commentarium sui consulatus Graece scripsit. MOLLI } Modico, siue medio, & suaui: in Oratore de Phalereo. ET *Xenophonteio* } Id est, molli, suaui, dulci, cuius sermonem melle dulciorem fuisse scribit in Orat. Cicero. A. *Furium* } De quo Gellius lib. 18. cap. 12. & Macrob. lib. 6. meminit: ostenditq. Virgilium ex Furij annalibus multos uersus mutuatum fuisse. SED *haec mea culpa est* } Alij, Sed nec mea culpa est: quod non placet. esset enim nimis frigida, quae sequitur, excusatio. FVIT *igitur in Catulo* } Epanalepsi, quam uerbi reuocationem uocat Cicero, redit ad Catulum. In quo & illud notandum, quod sic sine admonitione sermo ad Ciceronem redit. Nam uidetur, uel, Tum ego, uel, Inquam, desiderari. SERMO *Latinus* } Et sane Q. Catulus ita loquebatur, ut ei non solum Romani Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solerent suae linguae subtilitatem, elegantiamq. concedere: ita dicebat, ut ambrosia alendus esse uideretur. lib. 2. & 3. de Orat. LAVS } Quia sperare non possumus, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum. de Orat. lib. 3. ubi etiam primam elocutionis partem facit pure, & Latine loqui. SONO *uocis* } Nam potest esse sonus, qui non sit uox: uox enim proprie est animalis; ut in physicis docetur. APPELLANDARVM *litterarum* } Appellare litteras, est sonare, & pronunciare, siue nominare: ut a, b, c, &c. qua de re de Offic. lib. 1. In Catuli sonus erat dulcis, litterae neque expressae, neque oppressae, ne aut obscurum esset, aut putidum: sine contentione uox, nec languens, nec canora. FILIVM } Q. Catulum Lutatium, uirum sapientem, & constantem, qui, publici consilij princeps, frequentissimo senatu Ciceronem parentem patriae nominauit, ut Cicero in Pisonem, & pro Sextio testatur. Quare uidentur errasse Plutarchus, & Appianus, qui hoc Catoni tribuunt, nisi & Cato idem fecit, quod dubitamus. Hic est qui iudicibus, qui absoluerant Clodium, corruptis, quiq. praesidium postulauerant, ut iudicarent liberius, dixit: Quid uos praesidium postulabatis? an, ne nummi uobis eriperentur, timebatis? libro primo ad Atticum. QVOSDAM } Vt M. Antonium, & L. Crassum. NON *modo contentus esses* } Q. Catulo patre. Notanda tamen locutio, Contentum esse, sine casu, quod rarissimum esset.

CICERO

Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine uero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi, itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, uitiosa & inutili lege, uectigali leuauit. M. Marcellus, Aeserninі pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur, atque imitabatur antiquitatem.

EXPLANATIO

Q. METELLVS ⁊ Q. Caecilius Metellus Numidicus, Lucij F. qui cum duobus proelijs Iugurtham fudisset, & uniuersam Numidiam uastasset, triumphauit, & Numidicus est appellatus. Liu. lib. 65. Sallust. & Paterculus. Hic Metellus adolescens Athenis Carneadem admodum senem audiuit: ut L. Crassus eius familiaris testatur lib. 3. de Orat. Huic Archias iucundus erat, utpote docto doctus, pro Archia. Hic in caussa de pecuniis repetundis, tantae fidei fuit, ut iudicum nemo fuerit, qui non a tabulis remoueret oculos, ne de eius fide dubitare uiderentur. Hunc Paterculus quoque inter oratores numerat, lib. 2. De hoc Cicero pro domo sua hoc elogium protulit. Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit: egregia censura, omnis uita plena grauitatis. Exsulium uoluntarium accepit, de quo saepe, & multis locis Cicero. M. *Silanus* ⁊ Hunc Decimum uocat Verrina prima. Dictus est etiam Iunius. Vide Asconium. Hic est ille Sillanus, qui aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. Liuius 65. Asconius: Accusatus, & absolutus. SATIS ⁊ Quod quidem non parum est, ita dicere, ut consularu dignitati satisfacias. M. *AE. S.* ⁊ Ille superior fuit M. Aemil. hic M. Aurel. Scaurus, de quo Liu. lib. 67. in hunc fere modum scripsit. M. Aur. Scaurus legatus consulis a Cimbris fuso exercitu captus est, &, cum in consilium ab ijs euocatus, deterreret eos ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos uinci minime posse, a Bolo rege feroci occisus est. DICEBAT ⁊ Caussas. nam utrumque dicitur. POLITE ⁊ Ornate, & subtiliter. LATINE *uero* ⁊ Perbene Latine loquebatur, ut supra de Philo. QVAE *laus* ⁊ Supra, Quae laus dicendi non mediocris. IN *A. Albino* ⁊ Spurij Albini fratre, ut putamus, qui, cum esset fratris in Africa legatus, & propraetor ab eo relictus, cum Iugurtha infeliciter pugnauit, & turpem pacem fecit, quam quidem minime esse seruandam senatus censuit. Liu. 64. BENE *loquendi* ⁊ Bene Latine loquendi. Omnes enim tunc Latine loquebantur, sed non omnes bene: ut, & nunc omnes Itali Italice loquimur, uerum pauci bene, & pure. NAM *Flamen Albinus* ⁊ De hoc nihil nobis suppeditat historia. Q. *etiam Caepio* ⁊ Q. Seruilius Caepio, cum C. Atilio Serrano consul. Hic proconsul, uel, ut Gellius, consul capta Tolosa in Gallia Narbonensi, centum M. ponderis auri, argenti C. X. M. e templo Apollinis sustulit; quod cum ad Massiliam amicam populo Romano urbem cum praesidijs misisset, interfectis clam (ut quidam testantur) praesidijs, & uectoribus, cuncta furatus fuisse narratur. Quisquis uero ex ea direptione aurum attigit, misere perijt. Gell. lib. 3. cap. 9. Strabo lib. 4. ubi Caepio pro Scipione in libris Latinis reponi debet: ut in Lucullo Plutarchi. Hinc prouerbium natum, Aurum Tolosanum, de quo in Adagijs. FORTVNA *belli* ⁊ Cornif. ad Heren. lib. 1. cum locum fortunae tractat. Fortunam, inquit, ut Caepio ad tribunum plebis de exercitus amissione, & lib. 2. de Oratore. CRIMINI ⁊ Quod eius temeritate clades accepta erat: ut Liu. lib. 67. Quod eius culpa exercitus deletus a Cimbris, & Teutonibus uidebatur, ut Valer. Max. lib. 4. cap. 7. INVIDIA ⁊ Odio, de quo multa de Orat. lib. 2. CALAMITATI ⁊ De qua dictum est. C. *Memmius* ⁊ Quem consulatum petentem L. Saturninus occidit. Cic. in 4. in Catil. Liu. 69. LVCII *Memmij* ⁊ Memmij a Mnestheo Troiano dicti, ut Virg. lib. 5. ostendit, ubi ait:

Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi.

Hos Lucretius claros appellat lib. 1. nam huius filio Caio Memmio, opus suum inscripsit. MEDIOCRES ⁊ Sallustius tamen in Iugurthino suo, scribit C. Memmij facundiam claram pollentemq. fuisse: & unam ex tam multis orationibus eius praescribere, operaepretium existimauit. ACCVSATORES ⁊ C. M. L. Calpurnium accusauit. Cic. de Orat. 2. ACRES ⁊ Sic Sallust. in Iugurth. Caium Memmium appellat. ACERBI ⁊ Mordaces: metaphorae sunt e saporibus desumptae. SP. *Thorius* ⁊ De quo, & eius lege, Thoria appellata, Appianus lib. 1. Ciuilium. POPVLARI ⁊ Populo grato, & accepto. AGRVM *publicum* ⁊ Cuiusmodi Campanus fuit. VITIOSA ⁊ Contra auspicia. INVTILI ⁊ Quod minueret uectigalia, quae Romani neruos belli esse dicebant. Cic. pro lege Manil. LEGE ⁊ Thoria: de qua Cic. de Orat. 2. LEVAVIT ⁊ imminuit, non sustulit prorsus. M. *Marcellus* ⁊ M. Claudius Marcellus. VT *filius eius P. Lentulus* ⁊ Ex adoptione sic appellatus, cum esset Marcellus. L. *etiam Cotta* ⁊ L. Aurelius Cotta, illius, ni fallor, filius, quem supra consulem fuisse diximus. DE *industria* ⁊ Vide de Orat. lib. 3. SVBRVSTICO ⁊ Agresti: de Oratore tertio.

CICERO.

ATQVE ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit adscensio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. quam multi enim iam oratores commemorati sunt, & quam diu in eorum enumeratione uersamur; cum tamen spisse, atque uix, ut dudum ad Demosthenem, & Hyperidem; sic nunc ad Antonium, Crassumq. peruenimus. nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem: eaq. suo quaeque loco, ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maximae opportunis orationis partibus collocabantur. erat memoria summa: nulla meditationis suspicio: imperatus

tus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus, ut indices, illo dicente, nonnumquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuiße. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit; (neque tamen est admodum inquinate locutus) sed illa, quae proprie laus oratoris est in uerbis. nam ipsum, Latine loqui, est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum est, scire Latine, quam turpe, nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam ciuis Romani proprium uidetur.

EXPLANATIO

Atque *ego*} Digressio, qua delectet, & quasi recreet auditores, & se simul excuset, quod interdum minus disertos in Oratorum numerum retulerit, & sit relaturus. Quae *fuerit assensio*} Alias Adscensio, id est, per quos quasi gradus adscenderint. Difficilis} Difficilia, quae pulchra, ut supra, & prooemio lib. 1. de Orat. Spisse} Tarde, difficulter, uix, ut exponens subiungit: ut in epist. ad Atticum, Tarda, & spissa. &, Spissum, & operosum opus, Q. Fratri. Demosth. *& Hyperid.*} Supra, perfectus fuit Demosthenes, & illi proximus Hyperides. Enumeratione} Commemoratione, forte melius, ut in quibusdam legitur, ut respondeat ei quod dixit, Commemorati. Graecorum *gloria*} Nam Graecia semper eloquentiae princeps esse uoluit: prooem. de Orat. Lat. *dic. copiam*} Quae tanta fuit, ut Cicero Latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putabant, sed locupletiorem, quam Graecam scripserit: Tusc. 1. & 3. & de Fin. primo. Aequatam} Constat enim, ut Tusc. 1. scribitur, ita magnos oratores ad Ciceronis aetatem fuisse, ut non multum, aut nihil omnino Graecis cederetur. Omnia} Approbatio assumptionis per enumerationem. M. Antonium, & L. Crassum maximos oratores fuisse: & prius de Antonio; quia triennio maior Crasso erat, ut ait ipse lib. 2 de Orat. In *mentem*} Propter mentis acumen singulare, lib. 2. de Orat. Haec uirtus ad celeris animi motus, & ad inuentionem refertur. Antonio} M. Antonio. Antoniorum gens plebeia fuit, ut ex tribunatu quorundam intelligimus: quamuis nobilis fuerit usqueadeo, ut multi putent eam ab Antone Herculis filio descendisse, quod M. Antonius triumuir praeseferebat: ut Plutarchus in eius uita scribit. Eaq. *suo quaeque loco*} Periphrasis dispositionis. Non mirum igitur, si Catulo deus in eo uidebatur, id est, summus: de Orat. 2. Vbi *plurimum proficere*} Vide de Orat. 2: ad Heren. libro tertio. Vt *ab imperatore*} Haec similitudo etiam ad Heren. lib. 2. Dispositio locorum, tamquam instructio militum facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere uictoriam poterit. Ita autem collocabantur, auctore Vegetio lib. 3. cap. 14. In primo ordine exercitati, & ueteres milites, quos principes uocabant: in postremo fortissimi scutati, & omni genere armorum muniti, quos Triarios appellabant: in reliquos uero ordines, & mediam aciem, reliqui conijciebantur. Memoria *summa*} Idcirco ante elocutionem posita, quod in ea non perinde excelleret. Imparatus} Quippe qui ne didicisse quidem uolebat uideri, quod probabiliorem populo orationem fore censeret suam, si omnino didicisse numquam putaretur: ut lib. 2. de Orat. ipsemet ait. Paratus} Non enim dicebat, nisi prius rem penitus, caussamq. cognouisset. Antitheton, Imparatus, Paratus. Verba *ipsa*} Elocutionem innuit, quae est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Non *illa quidem*} Erant. Pendet oratio, usque ad illa uerba: Sed tamen Antonius. Caruit} Ob eam caussam 2. de Orat. Antonius instituit, & creat Oratorem, quem Crasso, & uestiendum, & ornandum tradit. Sed *illa*} Laude non caruit. Proprie} Oratoris enim proprium est apte, distincte, ornateq. dicere: de Offic. lib. 1. & lib. 1. de Orat. Hoc proprium oratoris est, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. In *uerbis*} Quorum delectus, origo est eloquentiae: Caesar infra. Paullo *ante*} De Catulo loquens. Magna} Non mediocri, supra dixit. Non *enim tam praeclarum est*} Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: libro tertio de Orat. Turpe} Irrident enim, si quis non Latine loquatur: libro 3. de Or. Nescire *Latine*} Scire, nescire, contraria. Iuuen.

Cum sit turpe magis nostris nescire Latine.

Ciuis *Romani proprium*} Suauitas enim, quae exit ex ore, ut apud Graecos Atticorum est, sic in Latino sermone urbis Romae maxime propria fuit: lib. 3. de Orat. Idem infra dicet.

CICERO

Sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis caussa, quam ponderis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tamquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. σχήματα enim quae uocant Graeci, ea maxime ornant oratorem: eaq. non tam in uerbis habent pondus, quam in illuminandis sententijs. sed etiam haec magna in Antonio, tum actio singularis. quae si partienda est in gestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq. motus cum uerbis, sententijsq. consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat: habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur

deretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem; & idem tertium, respondisse. nulla res magis penetrat in animos, eosq. fingit, format, flectit; talesq. oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt.

EXPLANATIO

SED *tamen Antonius* } Absoluit coeptam & suspensam orationem, & redit ad Antonium: de quo, non autem de re ipsa coeperat dicere. VERBIS } Praesertim simplicibus, quae sunt inuenienda: ut in Part. ait: nã inuenire, proeligere positum est. LEPORIS } Iucunditatis, ad delectationem. PONDERIS } Grauitatis, ad permouendum. COLLOCANDIS } In coniunctis, ut in Part. & Crassus de Orat. 3. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus, sit, sed quodam modo coagmentatus, & lenis. COMPREHENSIONE } περιόδῳ, ambitu. Aliter legitur, Complexione, quod idem est, ut lib. 3. de Orat. DEVINCIENDIS } Vinciendis, adstringendis, illigandis. lib. 3. de Orat. ET *tamquam ad artem* } Iccirco, Tamquam, dixit: quia Antonius nullam se scire artem uoluit uideri, ut supra diximus. HOC *idem* } Faciebat, ut totam orationem sententiarum quasi luminibus distingueret, & frequentaret: ut de Or. 3. scribitur. ORNAMENTIS, *& conformationibus* } Supra formas appellanit; σχήματα Graeci, ut mox ipse dicet. QVO *genere* } Conformationum. quamquam Elocutionem intelligere possumus, quae tamquam genus figuras uerborum, & sententiarum quasi partes complectitur. OMNIBVS } Oratoribus. A *doctis* } Et iccirco dignis, quibus ea res credatur. Locus a testibus. PRINCEPS } Sic de opt. gen. Orat. Oratorum princeps facile Demosthenes, IVDICATVS } Dichoreus, quod de principe oratorum loquatur, Σχήματα } Figurae, ornamenta, formae, orationis insignia, lumina, exornationes, conformationes. Schema proprie dicitur, quod est a simplici, ac in promptu posito dicendi modo poetice, uel oratorie mutatum, Quinctil. lib. 9. cap. 1. EAQ. *non tam in uerbis* } Est enim commune nomen figuris uerborum, & sententiarum, ut in Oratore ostendit pluribus. PINGENDIS } A pictoribus sumptum uerbum, ornandis, distinguendis: unde Latini etiam colores, Graeci χρώματα uocant ipsas exornationes. Hinc Cicero per translationem, μυροθήκια, arculas, pigmenta uocat ad Att. lib. 2. ILLVMINANDIS } Luminibus distinguendis, libro tertio de Orat. HAEC } Oratoris officia, de quibus supra. ACTIO } De qua nihil adhuc dixerat, quae eadem pronunciatio dicitur. Antonius enim excellebat actione. GESTVM } Motum in oratore, motum corporis, ad Heren. 3. lib. VOCEM } Vocis figuram, ad Herenn. lib. 3. NON *uerba* } Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quam ad uerba accommodatus: Quinctil. lib. 2. cap. 3. SED *cum sententijs* } Aliter, cum suis numeris. MANVS } Sine quibus trunca esset actio, ac debilis, Fabius: praesertim dextra, ad Herenn. lib. 3. nam sinistra numquam sola recte gestum facit, Fabius. De manus motu sic Cicero de Orat. lib. 3. Manus debet esse minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens. HVMERI } Quorum raro decens alleuatio, atque contractio est. Fabius. LATERA } Quorum flexio debet esse uirilis: in Oratore, & 3. de Orat. SVPPLOSIO } In contentionibus aut incipiendis aut finiendis. lib. 3. de Orat. Quae debet esse rara, ad Herenn. lib. 3. PEDIS } Dextri. ad Her. 3. Sed Antonius non pede modo, sed genu etiam interdum terram tangebat, Tuscul. 2. STATVS } Qui debet esse erectus, & celsus. in Orat. INCESSVS } Rarus, nec ita longus, in Oratore. contra, Fabius. CONSENTIENS } Actio menti congruens esse debet. de Orat. 3. VOX } Quae una maxime eloquentiam, uel commendat, uel sustinet, lib. 1. de Orat. Cuius bonitas optanda est, sed tractatio, atque usu in nobis. in Oratore. PERMANENS } Non fracta, firma. de quo Herenn. libro tertio. SVBRAVCA } Fusca. Quinctilianus libro 2. cap. 3. VITIVM } Quod rauis a Plauto dicitur, a Plin. raucitas: cum uox est rauca, quae clara, & dulcis esse debet, ut ait in Oratore. CONVERTATVR } Aliter, Conuertat. HABEBAT *enim* } Vox ipsa rauca, siue raucitas. IN *quaestionibus* } In rerum capitalium iudicijs, in quibus flere M. Antonius solebat. libro secundo de Orat. CVM *ad fidem* } Tunc enim iudices credunt, & tandem commouentur ijsdem motibus, quibus oratorem commotum uident: ut Antonius ait lib. 2. de Orat. FERVNT } Quasi audiuerit, non legerit. ET } Quis fuerit, ignoratur, & ignorauit forte Cicero. QVAESIVISSET } Rogasset, lib. 3. de Orat. interrogasset, Fabius. PRIMVM } Sic lib. 3. de Orat. Summum, Fabius: Efficacissimum, Val. Max. IN *dicendo* } Sic 3. de Orat. In toto genere dicendi, Fabius. ACTIONEM } ὑπόκρισιν, ait Val. Max. Pronunciationi palmam dedit, Fabius: Actioni primas, secundas, & tertias tribuit Demosthenes: ut Cicero libro tertio de Oratore scribit. RESPONDISSE } Non recte respondisse, ait Cornificius ad Heren. lib. 2. quod in sola pronunciatione non sint omnia. MAGIS } Quia in dicendo una dominatur. de Orat. 3. PENETRAT *in animos* } Inuadit animos, Valerius lib. 8. cap. 10. Mouet animos auditorum, lib. 3. de Orat. FINGIT, *format, flectit* } Articulus, caesa oratio. Dat actioni, quod est proprium totius eloquentiae, qua mentes alliciuntur, uoluntates impelluntur, quo uelis, unde autem uelis deducuntur: lib. 1. de Orat. Omnium regina rerum oratio: de Orat. lib. 2. TALESQ. } Bono, summos. nam sine actione summus orator esse in numero nullo potest: mediocris hac instructus, summos saepe superare: lib. 3. de Orat. VIDERI *uolunt* } Probari uolunt, ait in Oratore.

PAVLLVS. MANVTIVS. Hoc *uitium huic uni in bonum conuertebat:* } sic antiqui libri: sic etiam usus requirit Latinae linguae. Caesar lib. 3. de bello ci. Detrimentum in bonũ uerteret. Liu. lib. 10. Auspicia in bonũ uerterunt. & lib. 39. Haec in perniciẽ adolescenti uerterunt. Virg. lib. 3. Ge. Et totae solidã in glaciem uertere lacunae. similia quaedam notauit Gell. lib. 18. cap. 11. Antea mendose, Cõuertebatur.

CICERO

CICERO

HVic alij parem esse dicebant, alij anteponebaat L. Crassum. illud quidem certe omnes ita indicabant, neminem eße, qui, horum alter utro patrono, cuiusquam ingenium requireret. equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. erat summa grauitas: erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de aequo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. nam, ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Craßo copiosius: idq. cum saepe alias, tum apud centumuiros in Man. Carij caussa cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum pro aequo & bono dixit, ut, hominem acutissimum, Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa caußa uersebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumq. copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, caussa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritißimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem, cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in aequo uerum aut eßet, aut non eßet; tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & differendi genere mirabilis, sic, ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Craßum reuertamur.

EXPLANATIO

HVIC ⁏ M. Antonio Oratori, qui illius M. Antonij triumuiri auus fuit, a quo Cicero interfectus est: cuius Antonij Oratoris in ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime consul defenderat, quaeq. censor imperatoriis manubijs ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum ciuium capita seruata: de Orat. prooemio lib. 3. Cinnana procella. PAREM ⁏ Gloria, & laude dicendi: quamuis forma, & ratione dicendi inter se dissimiles essent, ut ex de Oratore libris patet. ANTEPONEBANT ⁏ Vt dubiam palmam horum duorum facerent. Hinc est, quod ipsemet Cicero, alibi Antonium, alibi Crassum, omnium eloquentissimum uocat. L. *Craß.* ⁏ L. Licinium Crassum, de quo deinceps dicendum. PERFECTIVS ⁏ Hinc Mucius Scaeuola illum in dicendo semper deum putauit: de Orat. lib. 2. ERAT ⁏ Confirmatio propositionis: Et uidetur ita dicere, haec in Crasso fuisse, praeter ea, quae erant in M. Antonio. SVMMA *grauitas* ⁏ Tanta, ut eius etiam sermo testimonij auctoritatem haberet: pro Fonteio. LEPOS ⁏ De Offic. 1. Erat L. Crasso multus lepos, quo caruit Antonius: ut infra ait. Hinc de Orat. 2. Crassum uenustissimum, urbanissimum, grauissimum, & seuerissimum simul esse contendit. ORATORIVS, *non scurrilis* ⁏ Vitandum est enim oratori utrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut inimicus: de Orat. 2. Quamquam alij legant Mimicus, Inimicus tamen placet. SINE *molestia* ⁏ Quia molesta nimia diligentia. DILIGENS ⁏ Contra: M. Ant. diligenter loquendi laude caruit: supra. ELEGANTIA ⁏ Quae tanta fuit, ut ad filias etiam peruenerit: infra. EXPLICATIO ⁏ Tractatio, quod assequebatur definiendo, diuidendo, argumentando. AEQVO & *bono* ⁏ Aequitate, quae iuri respondet. SIMILITVDINVM ⁏ Infra, & lib. 1. de Orat. uocat exempla. nam & exempla similia, & dissimilia esse possunt. CENTVMVIROS ⁏ Apud quos uoluit populus Rom. de priuatis hereditaribus iudicare: in Rullum 2. de qua re lib. 1. de Orat. & 2. Hinc caussae centumuirales. M'. *Carij caußa* ⁏ De qua 2. de Orat. & infra dicetur. Q. *Scaeuolam* ⁏ pontificem. de quo dicemus: nam de augure dictum est. VTERQVE ⁏ Cum uterque in medio iure ciuili uersaretur: lib. 1. de Orat. ELOQVENTIVM ⁏ Hoc totum Scaeuolae lib. 1. de Orat. tribuitur. Et est commutatio, de qua ad Heren. lib. 4. PERACVTVS ⁏ Acutissimus, paullo ante. EXCOGITANDVM ⁏ Vt cum excogitauit nasci prius oportere, quam mori. IN *aequo* ⁏ Aequitate, & iure. VERVM ⁏ Rectum, & iustum, saepe usurpatum. VERBIS ⁏ Oratione, qua maxime limatus erat, atque subtilis: de Orat. 1. nam cum perite, & scienter, tum breuiter, & presse, & satis ornate, & pereleganter dicebat: infra. INTERPRETANDI ⁏ Excogitandi, quid in iure uerum aut esset, aut non esset. EXPLANANDI ⁏ Aliter, Explicandi. MIRABILIS ⁏ Quod praeter iuris scientiam, etiam dicendi copiam assumpsisset: de Orat. 1. VIDERIM ⁏ Qui auditor illius fuerim, ut in Laelio.

CICERO

TVM Brutus, Etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scaeuolam ex ijs rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaeuolae nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq. excellens ingenium fuiße in nostra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate praestantius. nam, ut paullo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non poßes, utrius

e malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaeuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scaeuolae multa in seueritate, non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi uideantur haec, ut dicantur a me, quodam modo. res se tamen sic habet. cum omnis uirtus sit, ut uestra, Brute, uetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, & Scaeuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem indico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratori; & Seruius eloquentiae tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri: aetatesq. uestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe dicis, & ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studij, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam & in isdem exercitationibus ineunte aetate fuimus; & postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut redijt, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secūdus. atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps.

EXPLANATIO

TVM *Brutus* } Auget Scaeuolae laudes a testibus. HABERE *cognitum* } Cognouisse, ut idem paullo post, quasi interpretatur. Ex *ijs rebus* } Ex orationibus, infra. SCAEVOLAE *nostri* } Scaeuola pontifex utebatur Rutilio propter familiaritatem, quam habebat cum altero Scaeuola. locus obscurus. DIXI } Idem quod sequitur, sed alijs uerbis, & ordine. ALTERVM } Scaeuolam pontificem. ALTERVM } L. Crassum. PARCISSIME } Ipse subiectis uerbis, seuerum interpretatur. LICET } Id est, eodem modo licet de alijs eorum uirtutibus dicere, ut commutatione utrinsque communes esse dicantur. QVODAMMODO } Oratorio nimirum, laudandi caussa. OMNIS *uirtus* } Philosophi, qui fuerunt a Platone & Aristotele, & dixerunt: Omnes uirtutes, mediocritate quadam esse moderatas, pro Murena: quis de re Arist. Eth. lib. 2. Et Horat.

Virtus est medium uitiorum utrimque redactum.

VETVS *Acad.* } Veterem, Mediam, & Nouam Plutarchus in Bruto, & Lucullo facit, cui adstipulatur Diogenes Laertius. Et Veteris quidem principem Platonem: Mediae, Arcesilaum, uel Arcesilam: Nouae, Lacydem. Cicero Veterem, & Nouam agnoscit. SER. *Sulpicio* } Q. F. Lemonia Rufo, ut Philipp. 9. uocat. TANTVM *iuris ciuilis* } Tantum, ut pro Murena dicere potuerit, Si mihi homini uehementer occupato stomachum moueritis, triduo me iuris consultum esse profitebor. ET *Seruius eloquentiae tantum* } Hinc Pomp. de Orig. iuris scribit, In caussis orandis illum a principio primum locum, aut certe post M. Tullium obtinuisse. AETATESQ. *uestrae* } Anno maior fuit Cicero, siquidem Ciceronis consulatu, consulatum petijt Scaeuola, ut sequenti anno fieret consul, sed repulsam passus est. DIXERIM } Aliter, Dixeris: & recte quoque. BONARVM *rerum* } Legitur &, Bonarum artium. IN *secunda arte* } In iuris scientia, cui secundas tribuit pro Murena, & in Oratore: at de Officiis 2. ut philosophus, primas. Pars certe ciuilis scientiae est, Rhetorica, ut Aristoteles & Cicero testantur. PRIMVS } Vt Caesar, qui malebat esse primus in opidulo, quam Romae secundus. IN *iure ciuili esse princeps* } Omnes enim, qui ex omni aetate in hac ciuitate intelligentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sunt comparandi. Philip. 9.

CICERO

HIc Brutus. Ain' tu, inquit? etiam ne Q. Scaeuolae Seruium nostrum antepouis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud Scaeuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius iuris scientia, ni si eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regula, qua uera, & falsa iudicarentur, & quae quibus propositis essent, quaeq. nō essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quae confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, in- quam, intelligis: sed adiunxit etiam, & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam: quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. cumq. diendi caussa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exercitati, promptam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiaq. superauit: Balbi, & docti, et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis, conficiendisq. rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit; & expleuit, quod utrique defuit. itaque, ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quam Scaeuola: (hic enim caussas studiose recipiebat; in quibus a Crasso superabatur: ille se consuli nolebat; ne qua in re inferior esset, quam

Scae-

Scaeuola) sic Seruius sapientissime. cum enim duas ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis habe- rent, & gratiae, perfecit, ut altera praestaret om- nibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consu- larem dignitatem satis.

EXPLANATIO

Hic *Brutus, ain' tu?* } Comicum est, & dialogis aptum, pro Ais ne tu? SER. *nostrum* } Id est, tuum, meumq. amicum. Attici, ut ex Epist. 18. lib. 3. Famil. apparet: Ciceronis, pro Murena, & lib. 4. Famil. & Bruti, propter Catonem auunculum, & pro Murena. ARTEM } De qua de Orat. lib. 1. REM *uniuersam* } Genus, & totum. TRIBVERE } Diuidere. Haec ex Sophista Platonis Cicero accepit. DEFINIENDO } Definitionis explanatio, quae id, quod definitur, explicat, quid sit. Top. Definiendi munus Dialectici esse, testis est Plato de repub. lib. 7. INTERPRETANDO } Quod fit descriptione ea, quae ex attributis sumitur, non a rei natura. AMBIGVAM } Ambiguorum complura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui Dialectici appellantur: de Orat. lib. 2. & in Orat. & de Fin. lib. 1. REGVLAM } Viam, artem, rationem, scientiam, disciplinam, doctrinam. Arist. initio Top. μέθοδον. Haec ad eam dialecticae partem pertinet, quae κριτική, alias etiam ἀναλυτική appellatur. nam altera τοπική dicitur. Iccirco de Orat. lib. 2. Dialectica dicitur ars bene disserendi, & uera, ac falsa dijudicandi. Idem Tuscul. 5. ET *quae quibus propositis* } Propositionum, & argumentationum disciplinam intelligit. MAXIMAM } μεγίστην etiam Plato in Sophista uocat, sed ἐπιστήμην, non τέχνην, id est, scientiam, non artem. AB *alijs* } Iurisperitis, qui illa sine Methodo tractarent. AVT *respond. aut ag.* } Paene describit iurisconsultum, qui lib. 1. de Orat. is definitur, qui sit ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus. DIALECT. } Ad unum uerbum reuocatur oratio. Part. Orat. LITTERARVM *scientiam* } Quidam Grammaticam intelligunt, ut de Orat. 3. litteras ab Aristophane tractatas fuisse scribit. Sed ego hic litteras, uariam eruditionem intelligo, ut saepe apud Ciceronem. EX *scriptis* } Tribus praesertim orationibus, de quibus Fab. lib. 10. cap. 1. Nunc duae tantum exstant epistolae in Famil. Ciceronis sane bonae. DICENDI *caussa* } Hoc est, ut dicendo dicere disceret. nam de exercitatione loqui uidetur. Si cui tamen uideatur pro Dicendi, Discendi reponendum esse, non repugnabo. C. *Aquillio Gallo* } Hic a Liuio consul dicitur, ab Vlpiano uero lib. 9. tit. 2. Digest. tribunus pleb. Duae familiae fuerunt, una patricia, altera plebeia. Porro Aquillios Sex. Pomp. ab Aquilo, id est, fusco colore appellatos scribit: ab aqua, ut Grammatici putant, quae medij, & dubij coloris inter atrum, & album esse uidetur, cuiusmodi etiam Aquila est. ACVTI } In definiendo, & cauendo: de Offic. 3. & pro Caecina. EXERCITATI } In iure, & iudicijs, pro Quinctil. & lib. 1. Att. epist. 1. DILIGENTIAMQ. } In qua cura, attentio, cogitatio, uigilantia, assiduitas, labor. DOCTI, *& eruditi* } Peritissimi, paullo ante. Haec duo saepe iungit Cicero. CONSIDERATAM } Non naturalem, uoluit ostendere: antitheton. EXPLEVIT } Maturitatem adhibuit: nam alter celer, alter tardus fuit. HIC } Scaeuola: & est subiecta per parenthesim ratio. SVPERABATVR } Vt in Curij caussa apparuit. CONSVLI *nolebat* } Malebat Crassus in arte dicendi primus, quam in iure ciuili secundus esse: in quo fuit Scaeuola sapientior. Si enim de iure ciuili respondere uetuisset, cum in eo non tantum studii, quantum Scaeuola posuisset, inferior sine dubio uisus fuisset. SIC *Ser. sapientissime* } In eo nimirum, quod sequitur, fecit. CIVILES } Est enim Rhetorica Ciuilis disciplinae pars. Arist. ad Nicomachum lib. 1. Rhet. lib. 1. Cic. de Inuent. Plato in Gorgia. PRAESTARET *omnibus* } Princeps omnium esset, primus. Periphrasim supra ex 9. Philip. recitauimus. CONSVLAREM } Ergo consulem, & principem in ciuitate uirum decet eloquentia.

CICERO

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam: audiui enim nuper cum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo, ius nostrum pontificum qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere: & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas uestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumq. quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione, & inuidia, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate, iudicioq. cognoui. itaque doleo, & illius consilio, & tua uoce populum R. carere tam diu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de rep. ut sileremus: itaq. faciamus. nam, si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur.

EXPLANATIO

Tum *Brutus* } Confirmat Brutus Ciceronis de Seruio iudicium. NVPER } Anno quo Caesar IV. COS. bellum in Hispania cum Pompeij filijs gessit: quo itẽ anno Tullia Ciceronis decessit e uita & Brutus ac Ser. Sulp. in Asia fuerunt; & redeuntes in Italiam, Sami conuenerunt. SAMI } Si nomen est urbis, usitate dicit: sin est insulae, non caret auctoritate. nam Att. lib. 5. multitudo mihi Sami praesto fuit. Sic Poeta,

ta, Cretae, lib. 3. & Varro de Agric. lib. 1. Ithacae. 3. de Offic. Sami: & Siciliae, Verrina 6. Cypri, Caesar de bello Gal. lib. 3. IVS *nostrum* ʒ Vel Romanum, uel nostrum, qui sumus pontifices, erat enim augur Brutus, ut alibi diximus, & pontifex. CONIVNCTVM ʒ Ita ut ciuile sine pontificio esse possit: pontificium sine ciuili non possit. AEQVALITAS ʒ Aetatis, nimirum. PARES ʒ Vterque fuit quaestor, aedilis, praetor, & consul. QVASI ʒ Tamquam. Hac enim particula similitudinis, mollit translationem ab agris sumptam. VICINITAS ʒ Quae tanta est iuris ciuilis & eloquētiae, quanta li. 1. de Orat. a Crasso demonstratur. QVAE *solet lacerare* ʒ Nam figulo, ut aiunt, inuidet. ET *illius consilio* ʒ Distributio. TVA *uoce* ʒ Oratione. TAMDIV ʒ Annos quinque, quibus bellum ciuile exarsit, ad illud tempus. AD *quos* ʒ Improbos ciues, Caesarianos notat. ISTA ʒ Consilium, & uox. Vel, Resp. uel, quae ad Remp. pertinent. NON *translata* ʒ Consensu ciuium communi, ut a regno ad x. uiros, &c. NESCIO *quo pacta* ʒ Seditione, & Pompeij imprudentia. DIXERAM ʒ Eo ad te animo uenimus, ut de Republ. esset silentium. REPERIEMVS ʒ Non reperiemus finem: tanta est rerum amissarum multitudo, magnitudoq. PERGAMVS ʒ Cum sit de Rep. silendum.

CICERO

PARATVS igitur ueniebat Crassus: exspectabatur: audiebatur: a principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, exspectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: uehemens, & interdum irata, & nan plena iusti doloris aratio: multae, & cum grauitate facetiae: quodq. difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni genere caussarum. mature in locum principum oratorum uenit. accusauit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, adolescens: summam ingenij non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. defendit postea Liciniam uirginem, cum annos XXVII. natus esset: in ea ipsa caussa fuit eloquentissimus; orationisq. eius scriptas quasdam partes reliquit. noluit adolescens in colonia Narbonensi caußae popularis aliquid attingere, eamq. coloniam, ut fecit, ipse deducere. exstat in eam legem senior ut ita dicam, quam illa aetat ferebat, oratio. multae deinde caußae, sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi eo magistratu cenauisset apud praeconem Granium, idq. nobis narrauißet Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuiße.

EXPLANATIO

PARATVS ʒ Contra, atque Antonius, qui semper imparatus aggredi ad dicendum uidebatur. supra. EXSPECTABATVR ʒ Vt orator perfectus. Id optat Cicero infra: Volo, inquit, hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit, eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus. A PRINCIPIO ʒ Nam, cum surgebat, significabatur a corona silentium. ACCVRATVM ʒ Nam principia dicendi semper cum accurata, & acuta & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero caussarum propria esse debent. NON *multa iactatio* ʒ Et modica esse debet, in Or. nam multa reprehenditur, ut infra in Curione. NON *inclinata uoce* ʒ Nam, si inclinata, ululantiq. uoce more Asiatico canere coepisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? ut in Oratore ait. Et Quinct. lib. 11. c. 3. Sint quaedam non ita magnae uocis declinationes. NVLLA *inambulatio* ʒ Nullus incessus, ut supra de Antonio, qui tamen si sit rarus, non improbatur, ut supra diximus. Crassus de se li. 3. de Orat. Quibus uestigijs primum insturi, in ijs fere soleo perorare. NON *crebra* ʒ Debet enim esse rara, ut supra de Antonio. Hanc pedis (dextri scilicet) supplosionem, Sulpicius imitabatur: de Orat. 3. VEHEMENS ʒ παθητικὸν genus orationis describit. Vide de Orat. lib. 2. CVM *grauitate facetiae* ʒ Supra, cum grauitate iunctus facetiarum. ET *perornatus & perbreuis* ʒ Mediocritatem illam laudatam innuit de ornamentis Crassi, Antonius lib. 2. Sic statuo, neminem omnium tot & tanta, quanta fuerunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. De breuitate ibidem: Breuis, inquit, est L. Crassi oratio, si tamen est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est. Et ipse Crassus lib. 1. de Orat. Neque grauabor, breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. IN *altercandā* ʒ De altercatione tamquam oratori necessaria Quinctil. lib. 6. cap. 5. praecepta tradit, & Cicero Epist. lib. 1. ad Atticum exempla. IN *omni genere caußarum* ʒ Demonstratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali, & si qua sunt alia. MATVRE ʒ Nam mature etiam in forum uenit. Ipse de se lib. 1. de Orat. Ante ad agendum, quam ad publicas caussas, accessi. Et lib. 2. Puer in forum ueni. ADMODVM *adolescens* ʒ Sic lib. 1. de Offic. Adolescentulus, lib. 1. de Orat. Annos natus unum & uiginti, libro 3. de Orat. Cor. Tacitus in dialogo de Orat. Decimum nonum. EST *consecutus* ʒ De tanto oratore loquens dichoreo utitur. Crassus tamen ipse, se nullius rei tam paenitere dicebat, quam quod umquam C. Carbonem in iudicium uocauisset: ut Verrina quincta testatur Cicero. DEFENDIT ʒ De incestu. LICINIAM ʒ Vt propinquam: nam Crassus erat Licinius: summo certe loco natam, & sanctissimo sacerdotio praeditam, pro Domo sua; de qua Liu. lib. 63. RELIQVIT ʒ Quid est igitur, quod Cicero dicit in proemio lib. 2. de Orat. Nihil eum reliquisset? Hyperbolicos hoc dictum ibi uidetur, cum parum admodum reliquisset. nam sic etiam de Socrate loquitur de Orat. lib. 3. Litteram eum nullam reliquisse, cum Diogenes in eius uita uersus eius ponat: & ipsemet apud Platonem in Phaedone, se quaedam Aesopi more scripsisse testetur. Aut hic de orationibus intelligit, secundo uero lib. de Orat. de arte. nam nihil prorsus de arte scripsit. VOLVIT *adolescens* ʒ An-

nos

nos duos & uiginti natus. Colonia } Ciuium Romanorum, pro Fonteio: Decumanorum, Plin. lib. 3. cap. 4. quod, ut existimare licet, milites decimae legionis in eam coloniam sint deducti. Popularis } Nam populare est deducere colonos, & illis in alieno solo agros assignare, contra Rullum. Exstat } Exstabat tum, ut etiam lib. 2. de Orat. ostendit. In *eam legem* } Quae contraria erat coloniae deducendae: uel, in eam legem, id est, pro ea lege, quam Q. Marcius consul tulit: unde & Narbo Marcius appellatus. Senior } Stylo, & genere dicendi remissiore, quali senes uti solent. Senilis, Catachresis, iccirco addit, ut ita dicam. Senior masculinum est: & tamen Cicero 2. de Leg. uim & aetatem seniorum: & infra, auctoritatem seniorem: & Tibullus lib. 1. eleg. 6. feminam senem dixit. Tacitus } Obscurus: ut,

—— Tacitae per amica silentia Lunae,

dixit Virgil.

Obscurus autem, quod de eo nihil exstaret, quod nihil ipse scriptum reliquisset, ut sit hypallage. Granium } Q. Granium, quo nemo fuit dicacior. de quo plura lib. 2. de Orat. ubi de iocis agitur. Lucilius } Si poetam intelligit, nobis narrauit, de scriptis intelligendum est: sin L. Lucilium Balbum, proprie narrauit. nam hunc audisse potuit, non illum, qui uix nato Cicerone e uita decessit. Eusebius.

CICERO

ITa prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scaeuolae quidem tribunatu quidquam audiuisse uideor: & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus: sed tribunus anno post fuit; eoq. in Rostris sedente, suasit Seruiliam legem Crassus. nam censuram sine Scaeuola gessit. eum enim magistratum nemo umquam Scaeuolarum petiuit. sed, haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemq. annis mihi aetate praestabat. ijs enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus, & C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas, in qua aetate exstitisset, posset notari; & intelligeretur, iam ad summum paene esse perductam; ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. sed est etiam L. Crassi in censura pro Q. Caepione, defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio, autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. in his omnibus inest quidam, sine ullo fuco, ueritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quaedam, quae κῶλα Graeci uocant, dispertiebat orationem lubentius.

EXPLANATIO

SEd *ne de Scaeuolae quidem* } pontificis P. F. qui altero Scaeuola augure iunior fuit. Collegam } In tribunatu, ut falso putauit Brutus. Omnibus } quaestura, aedilitate, consulatu. Anno *post* } post L. Crassum trib. pleb. Non fuit igitur collega. Eoq. } Q. Scaeuola pontifice. In *rostris* } Ex quibus cum populo agebatur. Sedente } ut trib. plebis; uel, Sedente, id est, praesente. Seruiliam *legem* } Q. Seruilij Caepionis. paullo post. Gessit } Cum Cn. Domitio Ahenobarbo, ut mox dicet. Nemo } Liuius tamen lib. 43. scribit, P. Mucium Scaeuolam censuram petijsse, quamuis repulsam tulerit. Haec } qua Seruiliam legem suasit. Tum } C. Atilio Serrano, Q. Seruilio Caepione consulibus. Gell. lib. 15. cap. 28. Nati *sumus* } Aliud agens Cicero, uel agere simulans, uitam suam paene totam in hoc dialogo diuersis locis, ne res facile deprehendatur, describit: quam qui cupiunt totam simul, apud Plutarchum, uel etiam ex recentioribus, Christophorum Pannonium, uel etiam Sebastianum Corradum in Quaestura, legant. Cum *ipse* } L. Crassus. Q. *Caep. & C. Laelio* } Alias solent sine, Et, consules coniungi. Consule } An. ab v. c. 614. Triennio *ipso* } Triennio integro: ut alibi admonuimus consuesse Ciceronem. Ant. } M. Antonius, qui idem lib. 2. de Orat. affirmat. Iccirco *posui* } Anticipatio, ne quis dicat, iccirco posuisse, unde se loqueretur. Prima *maturitas* } Est etiam ultima, quae in Cicerone apparuit. Posset *notari* } hac consulum, & temporis notatione cognosci. Iam } Iam tum in Lucio Crasso. Addere *posset* } Paullum hic aliquid poterit addere. Nisi *qui* } Quae sequuntur, de se intelligi uoluit, ut etiam Brutus intellexit. Et, a philosophia instructus, dixit, ut imparati a militibus, a pecunia, orba ab optimatibus concio, & id genus alia. Erit } Sine interrogatione lego: ut de Orat. lib. 1. Antonius: qui eloquens dici possit, aut hic est iam Crassus: aut si quis pari fuerit ingenio, pluraq. quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit. His uerbis Ciceronem significare uoluit. Nescio } Modeste dicit se nescire, ne aut Crasso detrahat, aut sibi arroget hunc honorem. Sed } Reditus ad rem. Q. *Caep.* } Q. Seruilio Caepione. qui caussam dixit de amissione exercitus; culpam in fortunam transferens, ad Heren. lib. 1. Non *breuis* } Satis longa: paullo post, Breuis, contentione, dixit. Laudatio } In iudicijs reus decem laudatores dabat, aut nullum: nam nullum, honestius erat, quam decem non dare. Cic. Verr. 7. Censoris *oratio* } Censoria nimirum L. Crassi. Usus *est* } contra Cn. Domitium collegam, ut paullo post dicet. In *his omnibus* } orationibus Crassi. Sine *ullo fuco* } sine pigmentis, fucoq. puerili. lib. 2. de Orat. Veritatis *color* } Non fucatus nitor. supra. Translatio a feminis, quae se fucatae uenditant, & fucum ama-

toribus faciunt. PERIODVM ꝫ περίοδον in Oratore scribit, de quo ibidem ipse pulchre, & Aristoteles in tertio ad Theodecten, & Demetr. Phalereus in libro de Elocutione, & Aquila Rom. & Fabius, & Hermogenes ex Veteribus scripserunt: ex nostris multi. CONTRACTVS ꝫ Debet enim esse, neque breuior, quam satis est, neque longior. in Oratore. Κῶλα ꝫ Membra, omnes appellant Latini. DISPERTIEBAT ꝫ Sic enim plerumque dicebat: quod dicendi genus maxime probat Cicero in Oratore.

C I C E R O

HOc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. nam Scaeuolae dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicium, in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius: nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quam concionibus.

E X P L A N A T I O

HOc *loco Brutus* ꝫ Bruti honestam optationem inserit: sed huic desiderio satisfecit pro Crasso, Cicero. DE *ratione dicendi* ꝫ De Rhetorica: est enim ratio, seu doctrina, seu disciplina (ut mox dicet) dicendi. MEMORIAM ꝫ Quae iam propemodum consenuisset; nisi tu Cicero illam libris Oratorijs immortalem reddidisses. lib. 2. de Orat. IN *legem Caepionis* ꝫ Vt supra, in eam legem, id est, pro ea lege Seruilia, qua, ut scribit Cassiodorus, iudicia cum equitibus, & senatoribus communicauit. Hanc suasit Crassus: idcirco infra, suasio dicitur. ORNATVR ꝫ Contra atque in caussa Narbonensi, in qua de senatus auctoritate detraxit. POPVLARITER ꝫ Quia multa ad populi commodum dicebat. GRAVITER, *& leniter* ꝫ Contentio. CENSORIA ꝫ Censoris oratio, supra, cuius uerba quaedam profert Antonius 2. de Orat. In qua oratione illud dixit, quod in Nerone scribit Suetonius, Non esse mirandum, si aeneam barbam haberet Domitius, cui esset os ferreum, cor plumbeum. NVLLA *est enim* ꝫ Nec concio maior umquam fuit: nec apud populum grauiter oratio: quam L. Crassi contra collegam in censura, neque lepore, & festiuitate conditior. lib. 2. de Orat.

C I C E R O

HOc loco ipsum Domitium non relinquo. nam, etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasq. uirtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius: qui, meo iudicio, eo peruenisse uidetur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris, & sine multo usu peruenire. huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stylo scriptae esse uideantur. easdem argutias in tragoedias satis ille quidem acute, sed parum tragice transtulit. quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer, & uehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani pater.

E X P L A N A T I O

HOc *loco* ꝫ Quo de M. Antonio, L. Crasso, & Q. Scaeuola pont. loquor. DOMITIVM ꝫ Cn. Domit. Ahenobarbum, qui legem tulit trib. pl. ut sacerdotes, quos antea collegae sufficiebant, populus crearet. Paterculus lib. 2. qua lege ipse postea pont. max. creatus est. Liu. 67. Consul cum C. Cassio Longino fuit. Sueton. in Neron. PONO ꝫ Iudico, duco, existimo. ORATIONIS, *atque ingenij* ꝫ Naturalis ordo est,

Ingenij.

Ingenij,& Orationis. nam oratio, ingenij opus est. TVBERTVR } Obtineret, supra de Ser. Sulpicio. C. *Coelio* } C. Coelio Caldo, qui fuit homo nouus. de Orat. lib. 1. & Verr. 7. & de pet. consulatus, ad Q. Fr. Consul tamen fuit cum Domitio Ahenobarbo. COGNATIONE } Marcia gente patricia, ut supra de L. Marcio. quamuis hic L. Mar. Philippus plebeius fuisse uideatur, cum a Cic. de Offic. lib. 2. dicatur in tribunatu legem agrariam tulisse. SODALITATE } Sodalitas erat quaedam aequalium amicitia, & societas, qua sibi mutua auxilia, suffragiaq. promittebant, qui sodales erant, atque in ueterum monumentis Titios sodales fuisse legimus. Reges grauiores quasdam sodalitates institutas habent: cuiusmodi Rex Hispaniae, aurei uelleris quae dicitur; Gallus, conchiliati torquis; Anglus, giareteriae, quae sunt crurium fasciolae ad ornatum comparatae. COLLEGIO } Pro eadem fere capitur sodalitate. nam apud iurisperitos sodales dicuntur, qui sunt eiusdem collegij. Ego tamen Collegia intelligo quorumcumque artificum, itemq. dignitatum, aut magistratuum societatem: unde collegium fabrorum, eruditorum, augurum, sacerdotum, praetorum legimus. EODEM *tempore* } Fuit enim consul inter Herennium, & Philippum. C. *Clod.* } C. Clod. Pulcher, App. F. SVMMAM *nobilis.* } De Claudiorum nobilitate Suetonius in Tiberio multa. POTENTIAM } Hinc pro Plancio, potentissimum, & clarissimum ciuem uocant. VSV } Qui omnium magistrorum praecepta superat. de Orat. lib. 1. qui magister est optimus, pro Rabirio: quem penes arbitrium est, uis, & norma loquendi. Hor. in Poetica: Exercitatione, quae omnia posse dicitur. ARGVTIARVM } Quae in sententiis spectari solent. nam sententiae, si sunt argutae, delectant. de opt. gen. Orat. EXEMPLORVM } Quae quantam uim habeant, ostendit Cic. lib. 1. de Orat. VRBANITATIS } Ioci, salis, facetiarum. de quibus lib. 2. de Orat. copiose. ATTICO } scito, & eleganti. unde prouerbium, Atticus lepos. neque enim Titius Graece scripsit. Sic Latinum Atticismum, epist. 16. lib. 4. Att. Vel, Attico, faceto, quod Attici in eo genere praeter ceteros excellerent. lib. 2. de Oratore. ESSE *uideantur* } clausula Ciceroni familiaris, quae trochaeo, & paeone tertio, uel dactyloscolio constringitur. IN *tragoedias* } Nam alter fuit Lyricus poeta, qui Augusti tempore uixit. PARVM *tragice* } Parum grauiter, nam,

Omne genus scripti grauitate Tragoedia uincit,

ut ait Horatius in Arte. L. *Afranius* } Huius sunt illi uersus apud Gellium:

Vsus me genuit, mater peperit memoria:
Sophiam me uocant Graij, Latini sapientiam.

DISERTVS } Ita, ut inter oratores locum habere possit. A *senatu* } Qui XII hostes iudicauit, ut Liu. 77. & Paterculus lib. 2. in quibus tamen nullus Q. Rubrius nominatur, neque apud Appianum. C. *Mario* } patre, cuius uitam scripsit Plutarchus. IN *eo genere* } accusatorio. M. *Gratidius* } M. Marius Gratidius, cuius sororem auus Ciceronis in matrimonio habuit. lib. 3. de Leg. FACTVS } A natura. M. *Ant.* } Oratoris illius magni, de quo supra.

CICERO

ATQVE etiam apud socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus e Marsis, quem ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Graecis litteris, & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis: omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae, illa Romae contra Caepionem, nobilis sane: cui orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere aetate. eius autem oratio est pro Fregellanis, colonisq. Latinis habita in senatu.

EXPLANATIO

ATQVE *etiam apud socios, & Latinos* } De oratoribus extra urbem Italos proponit: & distinguit a Latinis socios. nam Latini in Latio fuerunt: socij in Italiae regionibus ceteris: quod est perpetuo in historia tenendum. E *Marsis* } Hi in Latio non sunt, sed socij tamen. Q. } Q. Valer. Soranus, qui lib. 3. de Orat. Togatorum omnium litteratissimus appellatur. D. } Decimus Valerius Soranus, a Sora inter urbes Latinas habita. VICINI } Romae. nam Sora multum distat ab Arpino. Vel, Vicini ruri: sic enim solet uicinos etiam appellare. VOLVBILIS } Vt supra Carbo. HANC *urbem* } Romam. ASCVLANVS } Asculum colonia Piceni nobilissima, Plinius. AELIVS } De quo, & de ipsa oratione, infra. ORATIONES *multas* } Quas alij dicerent, infra. NVMQVAM *fuit* } Numquam ipse caussas egit: sed orationes aliis scripsit. EX *Latio* } Latium inter Tiberim & Vulturnum amnem est. in eo sunt Fregellae colonia, in agro Volscorum, quos Plin. in Latio ponit:

Genus unde Latinum, Virg. Aen. 1.

TIB. *Gracchi* } Gracchorum hic fuit pater. PRO *Fregellanis* } Qui postea euersi a Romanis fuerunt, de quibus est illud ad Herennium: O perfidiosae Fregellae &c. COLONISQ. *Latinis* } Malo legere, Coloniisq. Latinis, ut habuisse orationem intelligatur pro colonia Fregellana, ceterisq. coloniis Latinis: ut olim M. Sextius

tius Fregellanus pro duodeuiginti coloniis respondit, ut ait Liuius lib. 27. ubi, & lib. 29. colonias Latinas paene omnes numerat.

CICERO

TVM Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi orationibus? Quid censes, inquã, nisi idem, quod urbanus, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quaedam non trita Romae: sed haec mutari, dediscíq. possunt: illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddã, & resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur; cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet; & respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeq. loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus.

EXPLANATIO

TVM *Brutus*} Bona quaestio de discrimine uocis, seu orationis Romanae, & reliquarum urbium. QVASI *oratoribus*} Vel cum Externis, uel cum Oratoribus coniungi potest. VRBANIS} In urbe natis, uere Romanis. VRBANITATE} Vrbana, & Romana quadam elegantia. QVASI *colorata*} Translationem paullo duriorem, hac particula, Quasi, mollit. VRBANITATIS *color*} Translatio ab oculorum sensu, ad aures, quae uicinae sunt. At de Orat. lib. 3. in translatis, odor urbanitatis; dixit, sumpta ab olfactu translatione. NESCIO} Quod res ea sit, quae facilius intelligi, quam uerbis explicari possit. SCIO} Antitheton, Repugnans. Vniuersalia sunt per se magis nota: ut, si quis herbam esse sciret, quae ostenditur: quae autem sit, ignoret. Multa quoque sunt, quae intelliguntur, oratione explicari non possunt. INTELLIGES} Contrarium audies, ut si quis aliquid non esse Leonem intelligat: quid autem sit Leo, dicere non possit. IN *Galliam*} citeriorem, quae Longobardia dicitur, quae ei erat a Caesare attributa. VRBANIVS} Hinc lib. 3. de Orat. Suauius dixit. T. *Tincam*} Alij, Tineam: alij, ut Quinctil. lib. 1. cap. 10. Tingam legunt. EON'} Eo ne, apocope. MVLTA} Scripsit. de quo Gell. lib. 4. cap. 17. ubi in uersibus Lucilij, pro Graij, Granij legendum est. SED *Tincam*} Epanalepsis, reuocatio uerbi. SAPORE} Suauitate, quae exibat ex ore. de Orat. 3. Est translatio a gustatu. VERNACVLO} Domestico, urbano, patrio, Romano: opponitur Placentino. VT *ego iam non mirer*} Theophrasti, uiri in loquendo suauissimi, exemplo probat, quam difficile sit proprium, & natiuum linguae sonum imitari. ANICVLA} Anu Attica, Fabius lib. 8. cap. 1. NON *pote*} Non potest: alij, Non potes.

CICERO

SED domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis, Crasso, & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamẽ, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in orationibus, qui tantum absit a primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quae qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multae facetiae, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum aetati prope coniunctus C. Gellius, non tam uendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius aetas: multam tamen operam amicis, & utilem praebuit: atque ita diu uixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multũ etiã in caussis uersaretur

EXPLANATIO

SED *domum redeamus*} Prouerbium, per allegoriam, ab ipso explicatum: Domum, pro Romanis oratoribus: aut, Domum, id est, Romam. L. *Philipp.*} L. Marcius Philippus, qui gloriabatur, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. de Offic. 2. Hic eloquentia, grauitate, honore, florentissimus, pro Quinctio dicitur. LONGO *interuallo*} Hunc locum Poeta libro 5. est imitatus, aut potius usurpauit:

Proximus huic, longo sed proximus interuallo

Insequitur

Insequitur Salius. ——

INTERCEDEBAT} Inter ipsum, & Crassum, & Antonium. IN *quadrigis* } In quadrigarum curriculo. SVMMA *libertas* } Vt, cum dixit, uidendum sibi aliud esse consilium: illo senatu, se rempub. gerere non posse, & alia id genus, nec meditabatur quid esset dicturus, qui ita solebat ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus esset, nesciret: & aiebat, cum brachium calefecisset, tunc se solere pugnare. de Oratore secundo. MVLTAE *facetiae* } Multus lepos, lib. 1. de Officiis. VT *temporibus illis* } In quibus, non usque adeo Graece erudiebantur. Sic supra de Bruto, & Antipatro dixit. CVM *maledicto* } Quod uetat Cicero lib. 2. de Orat. uelut cum Q. Catulum rogauit, quid latraret? cui tamen ille non minus mordaciter respondit, quia furem uideo. L. *Gellius* } Poplicola cognomento, qui omnibus honoribus ad censuram usque defunctus est, Valer. Max. lib. 5. cap. 9. nam & praetor, & consul, & proconsul fuit. Et consul quidem. cum Cn. Cornelio Lentulo. quare Verrina 4. pro Cn. Lentulus & Lucullus, legendum est, Cn. Lentulus & L. Gellius consules. Censor item cum eodem. Bello piratico Pompeij legatus: Florus, App. in Mithridatico. NEC *enim erat indoctus* } Nam Carbonem illum eloquentissimum audierat. supra. NEC *tardus* } Quod ad inuentionem pertinet. ROMANARVM *rerum* } quarum peritum esse debere oratorem, Crassus lib. 1. de Orat. ait. IMMEMOR } In eo fuisse memoriam innuit. VERBIS *solutus* } Hoc de elocutione intelligitur. IN *magnos oratores* } Crassum, Antonium, L. Philippum. AMICIS } Vt Liguri, cuius caussam defendit. Verrina 3. DIV *uixit* } Ergo prudentia, & moderatione non caruit, quam ostendit in filii caussa, quem de grauissimis criminibus reum, & in his parricidii cogitati, non statim ad uindictam procurrit, sed, facta filio sui defendendi potestate, cum innocens inuentus esset, absoluit. Valerius Max. libri quinti cap. 9. de Moderatione.

CICERO

ISDEM fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Graecis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cnaeusq. Pompeius Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sextus frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriae, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus euaserat; qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non sedulos, uelle conquirere.

EXPLANATIO

ISDEM *fere temporibus* } Inter L. Gellii, & huius Bruti consulatum anni quattuor numerantur. D. *Brutus* } Qui Iunianus in consulibus appellatur. CVM *Mamerco fuit* } M. Aemilio Mamerco, anno ab urbe condita 677. DICEBAT } Disertus, non eloquens erat: ut paullo post, Dicentes ab Oratoribus separat. L. *Scipio* } Asiaticus, quem etiam Nasicam dictum quidam uolunt. Hic cum C. Norbano consul fuit, ut in orat. pro Quinctio. CN. *q. Pompeius* } Strabo, Magni pater, uir honoribus, & rebus gestis clarus, fulgure exstinctus est in lecto, ut ait Appianus: cuius cadauer e lecto detraxit, & proiecit populus, qui illum oderat, tantum, quantum postea filium dilexit. Plutar. in Pomp. SEX. F. } Sexti filius, ut Philip. XI. scribit. ALIQVEM *numerum* } Nam & T. Albucium noluit accusare, Verr. prima. NAM *Sex.* } De quo lib. 1. & 3. de Orat. fit mentio. FRATRE *eius* } Hunc Philippica XII. doctum uirum, atque sapientem uocat, quem Scato, dux Marsorum, cum salutasset, Quem te appellem, inquit? at ille, Voluntate hospitem, necessitate hostem. IVRIS *ciuilis* } Hinc a nonnullis inter iurisconsultos numeratur. GEOMETRIAE } In qua illum multum operae posuisse, Cicero se cognouisse lib. 1. de Offic. affirmat. RERVM *Stoicarum* } Ob id illum inter Stoicos numerat lib. 3. de Oratore. M. *Brutus* } Videtur hic pater Bruti accusatoris fuisse, quem supra uirum optimum, & iuris peritissimum uocauit. C. *Bilienus* } Fortasse legendo, Belbenus, cuius mentio fit pro Fonteio: & apud Asconium Pedianum, Belbeni cuiusdam Catilinae auunculi fit mentio, qui damnatus fuit. PER *se* } Sua uirtute. SIMILI } At M. Brutus. CONSVLATVS } septem. ANGVSTIAS } quibus excludebantur, qui non poterant potentioribus aduersari. INCIDISSET } Dichoreus. CN. *Octauij* } Hunc existimo filium fuisse illius Cn. Octauij, qui lib. 1. de Orat. Consularis appellatur. Hic in aedilitate praeteritus, tamen postea consul factus est, pro Plancio. Consul igitur armis collegam suum L. Cinnam expulit, in Catil. 3. qui Cinna non multo post reuersus, illi praecidi caput iussit. Tuscul. 5. & pro Rostris exponi, Flor. lib. 3. cap. 21. CONCIONIBVS } quas Octauius habuit, dum Cinnae, leges perniciosas ferenti, resistebat. Liu. lib. 79. SED *ab eis* } Reditus ad rem. DICENTIVM *numero* } Hic Dicentes ab Oratoribus aperte distinguit, ut Dicentes sint, qui seduli sunt in dicendo, sed non magna eloquentia.

CICERO

F*ESTIVITATE igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L.F. & superioribus, & aequalibus suis omnibus praestitit, oratorq. fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdē tragoedijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius aequalis P. Cethegus: cui de rep. satis suppeditabat oratio: totam enim te nebat eam, penitusq. cognorat: itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur, sed in caussis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erat in priuatis caussis Q. Lucretius Vespillo & acutus, & iuris peritus, nam Ofella aptior concionibus, quam iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis caussis orator sane tolerabilis.*

EXPLANATIO

FESTIVITATE } Videtur duo genera facetiarum uoluisse complecti, quae hic Iulius lib. 2. de Oratore facit: quorum alterum perpetuam festiuitatem, alterum dicacitatem habet. CAIVS } Suetonius in C. Caligula ait, Caesares omnes, quibus Caius praenomen fuit, ferro periisse. Et hic C. Iulius Caesar dictus est, Catuli patris frater. Strabo quoque dictus, ut aiunt Paterculus, & Suet. & ipse seditione Cinnana interfectus est. PRAESTITIT } Iccirco inducta eius persona in libros de Orat. quae de iocis, & facetiis doceret: de quo Crassus lib. 3. de Orat. Quid noster hic Caesar? &c. CONDITIOR } Quoniam per translationem ioci, sales, & sal, appellantur: ideo etiam de iocis loquens, Conditior dixit. P. *Cethegus* } P. Cornel. Cethegus. PENITVSQ. *cognorat* } Epexegesis praecedentis. nam ambiguum est, Tenere. CAVSSIS *publicis* } Vt repetundarum, ambitus, maiestatis, & ceterarum. Inst. lib. 4. de publicis Iudiciis. VETERATOR } Hinc fortassis Staleno minus fidele consilium dedit. in orat. pro Cluentio. VESPILLO } Auctor de uiris illustribus: Tib. Gracchi corpus, Lucretii aedilis manu, in Tiberim missum est: unde ille Vespillo dictus, cuius hic uel filius, uel nepos fuit. APHILIA } Alii Afilia, alii Afilia, alii Asellam, ut Asconius, & Liuius: Ofellam alii, siue Ophellam, ut Paterculus, Appianus, & Plutarchus. Q. Lucretium alterum intelligit, de quo praeter alios, quos modo posui, Liuius lib. 88. & 89. APTIOR *concionibus* } Hinc populus indigne tulit interfectum fuisse: ut Liuius 89. testatur, & adstipulatur Plutarchus. T. *Annius* } Is, quem in orat. pro Cluentio, Hominem honestissimum, necessarium, & amicum suum uocat. VELINA } Scilicet tribu, auferendi casu: ut Sulpicius Lemonia, in nona Philip. & alibi. De Velina tribu Cicero Att. lib. 4. epist. 14. & Horat. epist. lib. 1. epist. 6. IN *eius generis caussis* } Priuatis, in quibus Vespillo acutus, Annius uero tolerabilis. TOLERABILIS } Non tolerabilis orator simpliciter, sed in eius generis caussis, nimirum priuatis. Alioqui, uix singulis aetatibus, singuli tolerabiles oratores inuenti sunt. de Orat. 1.

CICERO

I*N eodem genere caussarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & paene frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, iure autem ciuili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summā senectutē, uolebat esse similis horum, eratq. & bonus uir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Sullae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue tabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudicio nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & uitae splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L.F. tribunicius: quo accusante, P. Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam aegra ualetudine fuisset.*

EXPLANATIO

IN *eodem genere cau.* } In caussis priuatis scilicet. T. *Iuuentius* } T. Iuuentius Laterensis, pro Plancio, & Paterculus. Ex municipio Tusculano oriunda Iuuentia gens fuit. T. *Aufidius* } Is uidetur esse, quem in orat. pro Flacco, Asiae praetorem uocat. & Valer. Max. proconsulem, lib. 6. cap. 10. SIMILIS *horum* } quos modo nominaui. BONVS } bene aliis faciendo. INNOCENS } nemini nocendo. Nam non est satis nocere nulli, nisi &, quibus potes, facias bene. SED *dicebat parum* } Parum, id est, raro. FRATER } Vel ex matre tantum, uel ex patre, & matre quidem, sed in aliam familiam adoptatur. Aliter enim ipse quoque Aufidius diceretur: nisi forte Aufidius ipse fuit adoptatus. L. *Sullae imperatori* } Delecto contra Mithridatem. DIEM *dixit* } Accusationem intendit, instigante Cinna. Plut. in Sulla. EIVS } M. Virgilij, uel Virginij. nam uariant auctores COLLEGA } in tribunatu plebis. P. *Magius* } Magij uidentur Larinates fuisse, pro Cluent. SED *omnium oratorum, siue tabularum* } Correctio. nam non oratores, sed procla-

proclamatores potius, aut caussidicos nunc commemorat, ut ipse paullo post dicet: Est enim oratoris nomen longe praestantius, quam ut cuiuis in foro declamitanti conueniat. Fuerunt igitur, ij, quos commemorat, rabulae potius quam oratores. SOLVTISSIMVM} Expeditissimum: alias, Sollertissimum. NOSTRI *ordinis* } senatorij, in quo tum erat Cicero, etsi equestri ortus esset. Q. *Sertorium* } cuius uitam scribit Plutarchus, & bellum Florus. Plutarchus certe ei eloquentiam tribuit in eius uita. EQVESTRIT } ordinis. C. *Gorgonium* } De quo nihil inuenio. P. *Sextius* } Non uidetur is esse quem defendit Cicero, sed nec eius pater, nec filius, cum uterque Lucius appellaretur, ut epist. 6. lib. 5. & 8. lib. 13. Famil. patet. Aut igitur hic est ille, ad quem scribit epistolam 18. lib. 5. Famil. uel pater eiusdem. PRAETOR. } urbanus. IS *processisses* } maiores honores adeptus esset.

CICERO

ATQVE ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeteririq. a me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aetatis, quod scribi possis de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipsorum? de ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. nolo enim sciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis praemijs eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse.

EXPLANATIO

ATQVE *ego* } Ad rem redit, utiturq. occupatione, tum quod minutos oratores commemorauit, tum quod aliquot ex ueteribus nobiliores praetereat. NVLLA *monumenta* } Oratores enim Latini scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt. de Orat. 2. DICENTES *uidimus* } Fortasse melius, Audiuimus. VETERE *repub.* } septingentorum septem annorum, uel circiter. MAXIMIS *praemiis* } Ita, ut nulla fuerint ampliora. de orat. 1. PROPOSITIS } Vel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem, ut loquitur lib. 1. de Oratore. OMNES } Superlatio ad amplificandum, pro paene omnes. neque enim uerisimile est omnes cupiuisse dicere. NON *plurimos* } aliquot. PAVCOS } pauciores quam ausos. EGO *tamen* } Propositio quaedam. IISDEM *fere temporibus* } Narratio post propositionem.

CICERO

IISDEM fere temporibus, aetate inferiores paullo quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius: nec ulla aetate uberior oratorum fetus fuit. ex his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit: an alij probantur a multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari uelim. etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo; si modo is sum, qui possim, aut sciam iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi.

EXPLANATIO

IISDEM *fere temporibus* } Locutio in hoc libro sexcenties usurpata. QVAM *Iulius* } C. Iulius Caesar Strabo, de quo supra. AEQVALES } Idem habes de Orat. lib. 2. C. *Cotta* } Proponit octo oratorum nomina, de quibus est dicturus, sed non semper hoc ordine, quo propositi sunt, ut apparebit. P. *Antistius* } In quibusdam omittitur, P. Antistius: in aliis aliter legitur. sed haec incorrupta lectio mihi uidetur. FETVS } prouentus, numerus. translatio ab animatis rebus. PRIMAS *tulerunt* } Primas partes inter aequales. HIC *Atticus* } Aperitur occasio digrediendi hac quaestione, delectandi, ac docendi caussa. RECTE *requiris* } Id est, quod bona dubitatio, siue quaestio. POPVLO *probari* } Placere, ut Terent. Andr.

—— Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.

Popularis est enim ista facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio, Tuscul. 2. Itaque in dicendo uitium est, uel maximum, a uulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere, lib. 1. de Orat. Atque ob id Cicero usum loquendi populo concessit, scientiam sibi reseruauit, ut ait in Oratore: quamuis, ut philosophus, aliter sentit, & loquitur alibi. VELIM } Non dicit, malim: quoniam & a multitudine & ab ipsis cupiebat probari. NAM *quid in dicendo rectum sit* } Distinctione soluit. Differunt

enim

enim rectum in dicendo, aut prauum, ab euentu oratoris, & qualitate, & effectu: illud cognoscere, eruditi est: persuadere uero, in euentu positum est. Hinc de Orat. uarios euentus orationis pertimescit, qui ab auditoribus pendent, non in oratoris sunt potestate.

CICERO

TRIA sunt enim, ut quidem ego sentio, quae sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum quidq. efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur haec, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit: efficiatur autem ab oratore, nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit; uulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. itaque numquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. an censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuisse? de populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemo ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum, his anteferret. quem nosmet ipsi, qui haec arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus? nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri.

EXPLANATIO

TRIA *sunt* } Idem dicit lib. 2. de Orat. in Oratore, de opt. gen. Orat. sed in Partitionibus duo tantum ponit, docere, impellere. Verum in impellendo, intelligitur etiam delectare, quod nihil aliud est, quam animum ad laetitiam, spem, metum, & cupiditatem impellere, & incitare, quod etiam ipse Aristoteles docet. Ex eodem enim fonte tum leniores, tum uehementiores motus animorum emanant. VT *quidem ego sentio* } Alios esse, qui aliter sentiant, innuit. Fuerunt enim, qui totum opus in res, & affectus diuiderent, ut testatur Fabius lib. 3. cap. 5. Quin, & ipse Cicero magis se hanc sententiam probare ostendit, quam tot locis inculcauit, cum illam alteram duorum tantum, in solis Partitionibus posuerit, nimirum in diuidendo capitum paucitatem secutus, ut ipse idem praecipit, de Inuentione. ARTIFEX *aliquis* } De caussa iudicabit artifex, & doctus: de effectu populus etiam indoctus. nam, hoc artifex ab indocto distinguitur, quod Indoctus, qua ratione aliquid fiat, etiamsi factum norit, non uidet: Doctus autem, & uidet, & rationes, caussasq. tenet. ANTE } Ante, quam ad C. Cottae, & P. Sulpicij aetatem peruenirem. ROGAVISSES } Fictum exemplum, a fictione, ut Quinctilianus. QVIS } Μίμησις. NOSMETIPSI } qui docti sumus. PROXIMVM } sed longo interuallo tamen proximum. supra. NEMO *profecto* } Subiectio, uel ad propositum subiecta ratio. ID *enim* } Ratio per sententiam polita ad concludendum. Effectus eloquentiae est, audientium approbatio. Tuscul. 2.

CICERO

QVARE tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, Mihi cane, & musis: ego huic Bruto, dicenti, ut solet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quae dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, assentitur: probat; fidem facit oratio. tu artifex quid quaeris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? Gaudet, dolet: ridet, plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irascitur, miratur: sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, & actione tractantur. quid est, quod exspectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicij, in quo numquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq. dissensio. cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis umquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? aderant multi alij: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

EXPLANATIO

QVARE *tibicen* } Μουσικὸς αὐλῳδὸς a Suida uocatur. ANTIGENIDAS } Ἀντιγενίδης a Suida, ut Antigenides a Latinis uideatur dicendum. Sed Antigenidas a Plutarcho, Valerio Max. & Gellio & alijs appellatur: qui Thebanus fuit, ut Suidas testatur, ubi musici optimi fuere. DIXERIT } συγχώρησις: ut fixerit aeripedem ceruum, & id genus alia, quae permittentium sunt. DISCIPVLO } Ismeniae, ut plerique censent. FRIGENTI *ad populum,* } Parum feliciter populo se approbanti, ut ait Valerius Max. lib. 3. c. 7. MIHI } Tuo magistro, & huius artis perito. EX *musis* } quae cum deae sint, & suos ament, semper ad-

adsunt. Vel, Et Musis: id est, ipsa artis scientia contentus, cum uirtus ipsa sibi sit merces, & praemium. Vt solet } Nam multos defensitare solitum esse Brutum legimus, ut Appium, Deiotarum, & alios. Vel, Dicenti, ut solet: id est, eo modo dicenti, quo solet dicere, nimirum aliud ab alijs dicendi genus probanti. h eque, ita aliud agens monet Brutum, eo genere dicendi utatur, quod & doctis, & populo probetur. Apud multitudinem } in foro, & in concione. nam, si populum dixisset, concionem tantum complecti uideretur. Mi Brute } delenitio ad uitandam admonitionis offensionem. Qui iu efficiatur } effectum significat, id est, afficiantur ne auditores, ut uoluit orator. Ego, } id est, quiuis doctus, & artifex. Cur } quibus uirtutibus oratoris caussam significat. Credit } probat auditorem intelligere, quid efficiatur, utiturq. oratione tenui, & subtili, & presa, quae apta est ad docendum: quod unum ex oratorijs officijs est. Qui audit } auditor. Haec locutio est ex ijs, cum fit unum uerbum ex duobus. Part. Orat. Arist. Rhet. 3. Vera putat, &c. } articulus est. Tu artifex } quid peritus aliquis amplius quaerat? Delectatur } quod est secundum ex tribus illis propositis: & in medioeri figura uersatur, quam illustrant quasi stellae quaedam, translata uerba, atque immutata: ut in Oratore ait. Voluptate quadam perfunditur } suauitate delenitur. Gaudet } enumeratione quadam affectuum utitur, ad tertium opus significandum, in motu positum: & simul grandem facit orationem. Patheticon est uehemens, incensum, & incitatum: ut in Oratore ait: Contrarijs, dissolutis, & paribus constat oratio. Verbis, & sent. } Epilogo complectitur superiora: uerbis docemus, sententijs delectamus, actione permouemus. Quando autem } ab exemplo. Multi alij } Catulus, & Philippus praesertim. Cui patroni daretur optio } eligendi patroni potestas quidem erat: sed ei, qui non haberet, praetor dabat, ut est libro 3. Digest. tit. primo, ait praetor, Si non habebunt aduocatum, dabo. Rei } quorum res est, quorum de re disceptatur. de Orat. 2. lib.

CICERO

Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso non ne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum caussas, (saepe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi, beneuolentia credo ductus, tribuebat omnia: sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio; de reliquis hoc affirmo; qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimacbum, clarum poetam, ferunt. qui cum, conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum; & eum legentem omnes praeter Platonem reliquissent; Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus instar est omnium. Haec illum: & recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, assensum uulgi debet mouere. at, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes; cum esset relictus a ceteris, uerbum facere non posset. quid tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam caussis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tamquam tibiae sunt: eae si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tamquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecumque est, probat. tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo, & ornatus orationis ualet.

EXPLANATIO

Quaeris alios } cum tu unus exemplo esse possis. Ipse Hortensius } emphasis, homo eloquens, doctus, & sciens. Pollet oratio } quod ibi maxime perturbentur animi, aut tranquillentur. Tibi } qui in perorationibus regnas. in Oratore. Nescio } nescire uolo, quia de me nihil est necesse dicere. supra. Demosthenes } aut quiuis alius orator bonus. Clarium } uel a Claro monte, a quo etiam Apollinem Clarium dictum putat Vibius Sequester: uel a Claro urbe Colophoni uicina. unde alij Apollinem uocatum uolunt. Quamuis Antimachus Colophonius etiam dicatur a uicinitate fortassis, quod saepe fieri solet. Fortassis Clarus poeta legendum, ut quidam habent. nam Antimachus unus est ex illis sex, qui per excellentiam poetae nominantur, ut Lilius refert. Ferunt } aut fama, aut scriptis. nam hodie nihil exstat, unde Cicero hoc discere potuerit. Cum conuocatis } Cum uocatis, etiam legitur. Volumen suum } Thebaida, quod opus magnum fuit: nam, uigintiquattuor libros scripserat, necdum tamen duces ad urbem perduxerat. Lilius in poetis. Platonem } philosophorum deum. Unus } prouerbium. Me illum } alij legunt, Merito ille: sed male. sequitur enim, Recte, quod idem esset: & nimis multae litterae deessent. Alij, Omnium millium, per hyperbolem, ut Att. ep. 5. lib. 2. Unus pro centum millibus. Alij, Haec illum, subaudi, dixisse ferunt. Paucorum } nam bonus poeta, paucis etiam lectoribus debet esse contentus, ut Satyra x. lib. 1. Horatius ostendit. Verbum facere non posset } quoniam in conuentu, & frequentia, oratorum studia niti solent: quod alacritatem, populi concursus soleat afferre: pro Deiotaro. Posses? } scilicet, uerbum facere? A corona } a populo circum subsellia stante. Asconius. Ut si tibiae } du-

plici similitudine, quod dixit, illustrat. NON *fuit* } non laborat, non simul contendit, etiam agitatus. nam agitator cursum conficere non potest, ni simul equus faciat, id est, laboret, & contendat. AGITANDI } impellendi, & exstimulandi. Hinc agitatores aurigae, qui in certaminibus equos agitarent. FINIS *faciendus est* } melius est agitandi finem facere, quam frustra laborare. HOC *tamen interest* } inter idiotam, & doctum. Vtriusque discrimen ostendit, sed exemplis, & quidem prolixe, ad uoluptatem. NON *probandum* } improbandum. supra: ex uno uerbo duo, contra ac supra unum ex duobus coniunctione factum. Part. Orat. & probat non probandum ἀξιώματον. SED *probat sine comp.* } Expositio, ne sibi contrarium dicere uideatur. CONTENTVS } si uera est lectio, annotandum est, Vulgus masculini generis. Sed Contentum docti quidam malunt. AVRES *pop.* } Tamquam suas tibias. supra. NEC *res* } sententia de ordine, & ornatu.

PAVLLVS MANVTIVS. ANTIMACHVM, *clarum poetam, ferunt* } dubitare uidentur eruditi homines, quorum industriam ualde probo, utrum sit rectius, Clarium, an Clarum: sed omnem dubitationem tollit Plutarchus in Lysandro: hunc enim Antimachnm non Clarium, sed Colophonium nominat. praeterea duo ueteres libri, quos saepe appello, Clarum, non Clarium, habent.

CICERO

QVARE quis ex populo, cum Q. Scaeuolam pro M. Copio dicentē audiret in ea caussa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset; si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opinione quaeri uoluntates: & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conseruando iure ciuili? quae quidem omnia cum perite, & scienter, tum & breuiter, & presse, & satis ornate, & pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret?

EXPLANATIO

QVARE } probat exemplo, cum interrogatione. Q. *Scaeuolam* } pontificem, de quo supra. DICENTEM } ex scripto testamentorum iura defendentem. de Orat. lib. 1. INSTITVTVS } substitutus: quem in Topicis secundum heredem appellauit. Heredes enim instituti dicuntur primo gradu: substituti secundo, Modestinus lib. 28. tit. 6. Digest. Vt hic Pupillus Coponij filius erat heres institutus, M'. Curius substitutus. Ergo intelligitur institutus secundus heres, non substitutus secundus heres, ut male Boetius in Topicis dicit. Heredem instituere secundum filium, pro heredem substituere, dixit Cicero de Orat. lib. 1. SI *pupillus* } Si filius natus esset in decem mensibus, isq. mortuus prius, quam in suam tutelam uenisset, in Topicis, id est, prius quam testamentum iure facere posset. quam rem pluribus Vlpianus explicat Digest. 32. tit. 1. PVPILLO *non nato* } negabat enim Scaeuola, nisi postumus, & natus, & ante, quam in suam tutelam uenisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum, & natum, & mortuum heres institutus. lib. 1. de Orat. QVID, *quemadmodum scrib.* } cui respondit Crassus, Si nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes solus. de Orat. 2. QVAM *captiosum* } locus communis pro scripto. Ad Heren. lib. 2. Quam periculosum sit a scripto recedere. PATRIS *sui* } P. Mucij Scaeuolae. PERITE, *& scienter* } scienter, & perite: de Oratore secundo.

CICERO

AT uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamq. rem aedificare nauem concupiuisset, exorsus est; similiter Scaeuolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effecisse; hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosq. omnium, qui aderant, in hilaritatem a seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. Haec, & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. Deinde aequum bonum, testamentorum sententias, uoluntatesq. tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uoluntates; quantam sibi potentiam Scaeuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Haec cum grauiter, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq. commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum.

EXPLANATIO

AT *uero ut contra Crassus*} Nunc Crassi partes contra Scaeuolam explicat. AB *adolescente*} Si defessi fuerint auditores, ab aliqua re, quae risum mouere possit, exordiemur. ad Herenn. lib. 1. Id fecisse Crassum ex hoc loco apparet. SCALMVM} Ligneum instrumentum est in nauis apside, quo remus nititur, ut certius impellatur. Graecum est. σκαλμός. CAPTIONIS} Quia Scaeuola dixerat, Captiosum: refert, quod eum remordeat. DELECTAVIT} cum multo maiorem partem sententiarum sale suo, & lepore, & politissimis facetiis pellexit. de Orat. lib. 1. HILARITATEM} nam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco. de Orat. lib. 2. ita ut iudicium plenum hilaritatis fuerit, & laetitiae. lib. 1. de Orat. VOLVISSE} uoluntatem enim, & mentē testatoris defendebat Crassus. HOC *sensisse*} Hac mente fuisse, lib. 1. de Orat. CVRIVS *heres ut esset*} ut M'. Curius esset heres. de Orat. 1. ITA *scribere*} A consuetudine scribentium. ad Herenn. lib. 2. FIDEM *fac.*} docebat, probabat. AEQVVM *bonum*} Locus ab aequitate, qui in huiusmodi controuersiis uersatur. TESTAMENTORVM} Defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum arripuit. de Orat. lib. 3. VOLVNTATES} quae, si tacitis nobis intelligi possent, uerbis omnino non uteremur: quia non possunt, uerba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent uoluntatem. CAPTIO} Par pari retulit Scaeuolae, qui dixerat, Captiosum esse. TVM *in testamentis*} quae in priuatis actis debent esse firmissima. Philipp. 2. SI *negligerentur uoluntates*} Est enim calūniatoris officium, uerba & litteras sequi, negligere uoluntatem. ad Herenn. lib. 2. POSTEA} Si Curius uinceretur, & obtineret Scaeuola. GRAVITER} parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam. lib. 2. de Orat. AB *exemplis copiose*} exemplorum copia. supra. Exemplis enim plurimis usus est. Topicis & de Orat. 1. VARIE} ornate. pro Caecina. RIDICVLE, *& facete*} ridicule, ac facete. de Orat. lib. 2. TERTIVM} ut auditor moueatur uehementius, ut ante dixit. GENERE *maximum*} necessarium, de op. gen. Oratorum: quo uno caussae extorquentur: quod est uictoriae. in Orat.

CICERO

HIc ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens Scaeuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. Ab utroque autem caussa perorata, si quaereretur uter praestaret orator; numquam profecto sapientis iudicium a iudicio uulgi discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturue dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. ut enim ex neruorum sono in fidibus, quam scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno adspectu, & praeteriēs de oratore saepe iudicat. uidet oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad horas quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea caussa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tamquam fidibus manum. Idem, si praeteriens adspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq. etiam uultu probare uideantur; aut, ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri; aut, id, quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea, si praeteriens, ut dixi, adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget.

EXPLANATIO

HIC} in hac re, uel tunc. ILLE *de populo iudex*} quare quis ex populo. supra. redit enim ad illum, ut sit epanalepsis paullo longius repetita. ADMIRATVS *esset*} & probasset sine comparatione. supra. CONTEMNERET} Quod male iudicasset. AT *uero intelligens*} Dixit de uulgi iudicio. nunc de docti, quod alterum fuit, dicit. QVI *praestat*} Dialogismus. Sic Terent. Stulto intelligens quid interest? MAGNA *re, & difficili*} artem dicendi scire rem omnium difficillimam initio. & in prooemio de Or. ostendit. QVIBVS *rebus*} quibus uirtutibus oratoris. supra. INTELLIGIT} populus tantum probat: doctus etiam, cur probandum sit, intelligit. Et contra, Si populus non probat, cur non probandum sit, agnoscit doctus. VT *enim neruorum*} chordarum intentarum, quae ad quemque tactum respondent. de Or. lib. 3. SONO} omnes uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut a motu animi sunt pulsae. lib. 3. de Orat. Et, saepe pulsis aliis, resonant alij. lib. 1. de Diuin. PVLSI} plectro, uel digitis. INTELLIGI *solet*} a sciente. In fidibus enim, & in tibiis, quamuis paullum discrepent, tamen id a sciente animaduerti solet. de Offic. 1. TRACTANDIS} Orator enim bonus peragrat per animos hominum, sensus, mentesq. pertractat. lib. 1. de Orat. VIDET} Primum de improbando, post de probando Oratore dicit. OSCITANTEM} quod est indicium uagi animi, & alucinantis, & fluxae, atque apertae securitatis. Gellius lib. 4. cap. 20. CIRCVLANTEM} in

circulum sese uertentem. MITTENTEM *ad horas*} seruum, uel alium quempiam ad clepsydram, spectatum an dum horae fluxerint ad dicendum datae. QVAESITOREM} praetorem, qui praesit quaestioni, quaestionis iudicem. VVLTV} qui, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes potest efficere. de Orat. 3. VT *aues*} similitudo, ab aucupio sumpta. TENERI} duci, delectari. QVOD *maxime opus est*} quia permouere necessarium. de opt. gen. Orat. VT *dixi*} Epanalepsis. ORATOREM *uersari in iud.*} in scena esse Roscium. infra: & opponitur ei, quod dixit, oratorem in ea caussa non adesse. OPVS *oratorium*} auditorem doceri, delectari, & uehementius moueri.

CICERO

CVM haec disseruissem, uterque assensus est: & ego, tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta, & Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, & illius aetatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate, presseque, alterum sublate, ampleq. dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur. sed cauenda est presso illi oratori inopia, & ieiunitas, amplo autem inflatum, & corruptum orationis genus.

EXPLANATIO

CVM *haec disseruissem*} Reuocat lectorem ad disputationis scopum. VTERQVE *assensus est*} duorum testimonio, & assensione, quod dixit, confirmat. DE *integro ordiens*} id est, de Cotta, & Sulpicio, quae dicere coeperam, repetens. DVO *genera*} omittit mediocre genus, ut supra, cum de Galba ageret: uel, quod facile in amplo illo intelligitur, cum delectare in motu numeretur: uel, quod haec duo praecipua sint. nam docere, quod est presse dicentium, est debitum; permouere, necessarium; delectare, quod est medij generis, honorarium. SPLENDIDIVS} in quo qui uersantur, grandiloqui, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati, in Oratore dicuntur. IN *bonis*} sententia, & locus communis. Bonum, est genus omnium figurarum. Et, qui excellunt, etiam in minimis, iure laudantur. Cotta in presso illo genere excelluit: ergo laudandus. SED *cauenda est*} quid in singulis generibus uitandum sit, praecipit. Cauenda autem sunt finitima uitia, quae specie uirtutis plerumque fallunt. De qua re uidendus est Orator ad Brutum, & Cornificius ad Herenn. lib. 4. in princ. PRESSO *illi oratori*} Supra dixit, attenuate, presseq. dicenti. Hic, etiam alibi subtilis, tenuis, seu attenuatus, summissus, humilis, breuis, acutus, enucleatus, callidus, &, ut uno uerbo dicam, Atticus, a quo genus etiam ipsum dicendi iisdem nominibus appellatur. Quod, si presso oratori redundans, & inflatus opponitur, quod ipse fecit supra: necesse erit dicere, pressum oratorem eum esse, cui nihil redundet, nihil desit. Is autem optimus erit, ac perfectus orator. ut Cicero de opt. gen. Oratorum ostendit. Hunc autem pressum hic uocat, a rebus minime inflatis, ac tumidis, sumpta uoce: cuiusmodi sunt hominum corpora sana, ac bene temperata. Mihi hoc uerbum in mentem reuocat Grammaticorum quorundam inscitiam, qui Maronis nostri uersum, ex prima ecloga,

— Sunt nobis mitia poma,
Castaneae molles, & pressi copia lactis,

sic explanant, ut pressum lac, pro caseo positum uelint, quod lac coagulatum, ut caseus fiat, manu prematur: irridentq. si quis aliud intelligat. Ego uero aio, eo loco Poetam, qui inter pastores educatus, uersatusq. fuerat, pastorum delicias significare uoluisse. Solent enim illi castaneas aridas, & in crate infumatas, elixare, quo molles fiant, & nutrimento aptiores. quo facto, eiecta, qua coctae sunt, aqua, in catinum castaneas molles immittunt, atque sic lac pressum, hoc est, expressum, mulctum ue superinfundunt: quo cibo nihil iis, qui assueuere, suauius. Id nos quoque & uidimus saepe, & gustauimus. nam commune est toti Italiae, praesertim ubi castanearum prouenit copia, cuiusmodi est Mantuae: ubi haec Poeta didicerat. Nam, quaeso, quid aliud est mulgere, quam lac ex mammis exprimere? Sic enim dixit Poeta lac pressum, ut ubera pressa, mammas pressas: & pressare ubera. Ecloga 3.

Cogite oues pueri: si lac praeceperit aestus,
Vt nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

Et Georg. 3.

Quam magis exhausto spumauerit ubere mulctra,
Laeta magis pressis manabunt flumina mammis.

Item Aeneid. 3.

Nam, qualis, quantusq. cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat.

INOPIA, *& ieiunitas*} Inopia, cum necessaria plura desunt: ieiunitas, cum cibi non satis est. Translatio ab animalibus, quae inopia, & ieiunitate deficiunt, & intereunt. AMPLO} sublate, ampleq. dicenti. Amplus non opponitur presso: sed inopi, & ieiuno: sicut pressus, inflato, & corrupto. nam pressus, & amplus uno genere laudabili continentur: illa uitiosa. Sunt tamen illa uitia inter se opposita: Inopia & ieiunitas, inflato & corrupto dicendi generi, uel inflationi potius, & corruptioni opponitur.

CICERO

INVENIEBAT igitur acute Cotta, dicebat pure, ac solute; &, ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudq. maximum; quod, cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum suauis, & splendida; gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit.

EXPLANATIO

INVENIEBAT } Oratores ab officij partibus laudari solent, ut quisque fuerit melior, quo in pluribus excelluerit. COTTA } C. Aurelius Cotta, non Lucius, ut quidam putant, appellandus est. DICEBAT *pure, & solute* } Latine, ac dilucide. nam Cotta limatus erat, subtilis, rem explicans proprijs aptisq. uerbis. de Orat. 3. SINCERUM } purum: nam dicebat pure. SICCUM, *atque sanum* } Hoc est pressum. Nam, siccos, atque sanos oratores, in quibus non sit uitiosa abundantia, de opt. genere Oratorum uocat. Translationes sunt ex corporibus humanis. EO *genere* } amplo, & uehementi. nam Cotta nihil ample dicebat, ut in Oratore ait. TRACTANDO } tractandis argumentis. nam semper in caussa haerebat: &, quod iudici probandum esset, cum acutissime uidisset, omissis ceteris argumentis, in eo mentem, orationemq. defigebat. de Orat. 3. FACERENT } ut, uel absoluerent, quem defendebat: uel, quem accusaret, condemnarent: certe, quod diceret, probarent. COMMOTI } Bacchius, aptus presso oratori. CONCITATI } Diiambus, grandis, & amplus pes. FUIT *enim* } Ratio subiecta, & transitio ad Sulpicium. SULPICIUS } P. Sulpicius Rufus, ut a Val. Max. uocatur. Partes Marianas, & ipse, & Cotta secuti, periere a Sullanis confecti. De his Cic. in praefatione lib. 3. de Orat. & Val. Max. lib. 6. cap. 5. Plutarchus in Sulla. In Sulpicij morte illud est memorabile, quod is seruus, qui dominum prodiderat, & praemium indicij peteret, manumissus est, & ob scelus saxo deiectus. GRANDIS } Omnino enim in illud genus eum Crassi magnificum, atque praeclarum natura ipsa ducebat. de Orat. lib. 2. VT *ita dicam* } Durius enim erat, quod eum Tragicum oratorem diceret, hoc est grandiloquum, quales personae tragicae, quae saepe retinent ampullas, & sesquipedalia uerba, & non proijciunt, ut ait Horatius: Nam

Omne genus scripti grauitate Tragoedia uincit.

Nam & Arist. in 3. Rhet. magnum dicendi genus cum tragico coniungit. VOX *cum magna* } plenissima, & maxima. de Orat. lib. 3. SUAVIS } Neminem se uoce suauiorem Crassus audiuisse, ait lib. 1. de Orat. SPLENDIDA } clara: quod unum est e duobus, quae sequimur in uoce. de Offic. lib. 1. VENUSTUS } aptus, lib. 1. & 2. de Orat. Cum dignitate, lib. 3. de Orat. AD *forum* } conuenit enim in gestu, nec uenustatem conspiciendam, nec turpitudinem esse: ne aut histriones, aut operarij uideamur esse. lib. 3. ad Heren. ET *uolubilis* } celeris. de Orat. lib. 2. CRASSUM *hic uolebat* } Hinc lib. 2. de Orat. cum etiam tum Crassus in lecto esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius cum Cotta in porticu inambulabat. O *magnam* } difficilem artem dicendi esse, exclamatione innuit Brutus. DUAE *res maximae* } Vis, & lepos, de quibus lib. 2. de Oratore.

CICERO

ATQUE in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio: & uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, uidere quo, ferat natura sua quemque; & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicij orationes quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. ipsius Sulpicij nulla oratio est: saepeq. ex eo audiui, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottae pro se lege Varia quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu. fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honestus; idem eruditissimus, & Graecis litteris, & Latinis, antiquitatisq. nostrae, & in inuentis rebus, & in actis, scriptorumq. ueterum litterate peritus. quam scientiā Varro noster, acceptam ab illo, auctamq. per sese, uir ingenio praestans omniq. doctrina, pluribus, & illustrioribus litteris explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit, orator autem nec studuit, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum es-

sem

sem apud Aelium adolescens, eumq. audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimeq. ineptum, Aelianas leues oratiunculas uoluisse existimari suas.

EXPLANATIO

ATQVE *in his orat.* } loquitur Cicero, & continuat sermonem, fine Inquam, quod notandum est. POSSE *esse summos* } nam in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur. supra. nam, in quouis genere, qui excellit, summus est. PRAESTITIT } nam primas ipsi tulerunt. supra. DOCTORIS } Non modo Rhetoris, sed cuiuslibet, ut sit sententia. Quod hic monet, fecit Plato in Aristotele, & Xenocrate, ut Diogenes refert: fecit Isocrates in Theopompo, & Ephoro, ut hic, & de Orat. 3. dicitur: faciebat Apollonius Molo, ut lib. 1. de Orat. scribitur: Faciendum omnibus esse, praecipit Antonius lib. 2. de Orat. Theopompus, & Ephorus historici fuerunt, Cic. de Orat. lib. 2. & Plutarchus in uitis illustrium uirorum. TRADITVM *est* } tradiderant tunc alij, qui non extant: tradunt hodie Cicero ipse, Suidas, & Quinctilianus. P. *Cannutius* } huius fit mentio in oratione pro Cluentio. DISERTISSIMVS } in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus, ac peritus, pro Cluentio dicitur. NEQVE *consuesse* } Ne ad forensem etiam domesticus labor accederet, ut supra de Galba dixit. LEGE *Varia* } pro lege Varia, etiam legitur: de qua infra. L. *Aelius* } quem Plinius, & Carisius, L. Aelium Stolonem uocant. PERITVS } de eius peritia, uide Acad. primo, & M. Terentium Varronem ipsum de re rust. lib. 3. cap. 12. INGENIO } quod quantum fuerit, testatur Cicero lib. 13. ad Atticum. OMNIQ. *doctrina* } sic etiam Philippica 2. NEC *fuit* } Orator ipse numquam fuit. supra. SCRIBEBAT } scriptitabat orationes multas. supra. Q. *Metellus* } forsitan Q. Caecilius Metellus Nepos. Hic fuit Balearis F. Q. *Caepioni* } cuius ore respondit Aelius orationi, quam T. Betutius Barrus contra Caepionem ipsum scripserat. supra. Q. *Pompeio Rufo* } de quo Cic. lib. 1. de Orat. & prima, & secunda contra Rullum, & Liuius 77. & Paterculus lib. 2. scribunt. SED *non sine Aelio* } uidetur alludere ad illud: Hercules non sine Theseo. His *enim scriptis* } ratio, qui scite hoc ipsum potuerit. LEVES } ut a Stoico scriptas, qui orator nec studuit umquam, nec fuit. supra. VOLVISSE } cum Aelium rogauit, ut eam scriberet, quae pro Varia lege inscribebatur. supra.

CICERO

HIs *duobus eiusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis caussis praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in caussis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: Cotta, & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs sex patronis caussae illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra aetate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut caussae singulae defenderentur a pluribus: quo nihil est uitiosius. respondemus ijs, quos non audiuimus. in quo primum saepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. sed nihil uitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro caussam, cum sit ab altero perorata. omnium enim caussarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam & uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? sed, quia & labor multo maior est, totam caussam, quam partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus: iccirco hanc consuetudinem lubenter adsciuimus. Erant tamen, quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia Latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam litterarum admodum nihil sciebat.*

EXPLANATIO

HIs *duobus* } Cottae nimirum, ac Sulpicio. MINIME *displicebat* } correctio: minus enim est, quam, Maxime placebat. Antitheton, prosonomasia. Dichoreus est. MAXIMIS *caussis* } ut maiestatis, ambitus, repetundarum, &c. FASTIDIOSIOR } durior, difficilior. NEQVE *hoc* } fiebat etiam tunc, ut Antonius de Orat. 2. testatur: quamuis sibi numquam placuisse testetur. sed Cicero intelligit non tot, ut sua aetate, adhiberi solitos. NON *audiuimus* } neque enim patroni omnes simul conueniebant. AVDIATVR } a iudicibus. Dichoreus est. SED *nihil uit.* } epanalepsis. OMNIVM *enim caussarum* } reliquas etiam partes naturales esse testatur Cicero de Orat. 2. Hoc autem loco duas naturales facit, quod sic intelligendum est, duas esse naturaliter communes, & in quibus minimum erratur, etiamsi ante te dicentes non audiueris. Reliquae suam propriam, non communem tum habent. QVANTO } conueniet nulli, qui secum dissidet ipse. CVRIO } C. Scribonius Curio, C. Curionis oratoris, de quo supra, filius: ut lib. 1. de Orat. & C. Curionis, de quo dicetur, pater. trib. plebis, in Asia praetor, consul cum Cn. Octauio. Proconsul

ſul Dardanos in Thracia domuit, & uſque ad Danubium penetrauit. Liu. Marcellinus, Eutropius. Fuit etiam pont. Max. Cic. de reſp. Ciceronis amiciſſimus fuit: cuius etiam conſulatum ἀποθέωσιν appellauit. Valerius Max. uirum optimum appellat. De eius morte mentionem facit Cicero Famil. epiſt. lib. 2. Graui teſte. SPLENDIDIORIBVS } C. Curio uerborum grauitate, & elegantia, & copia ſuam quandam expreſſit quaſi formam figuramq. dicendi. de Orat. lib. 2. VSV, *&c. domeſtico* } nam pater eius, ut ſupra retulimus, fuit eloquentiſſimus.

C I C E R O

SED magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. legimus epiſtolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone matris. auditus eſt nobis Laeliae, Caij filiae, ſaepe ſermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius, quod L. Craſſi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniae filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. & uero hic Scipio, collega meus, mihi ſane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas, Brute. etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiae ſtirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Craſſo; & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quattuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scaeuola augure, qui peritiſſimus iuris, idemq. patronus eſt habitus. iam duorum abauorum quam eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt Corculum dictus. alterius, omnium ſapientiſſimi, C. Laelij? O generoſam, inquit, ſtirpem, & tamquam in unam arborem plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam, atque illuminatam ſapientiam.

E X P L A N A T I O

SED *magni intereſt* } locus communis de educatione liberorum.

— Adeo a teneris conſueſcere multum eſt:

ut ait Virgil. qua de re Quinctil. & Plutar. plura. PATRES } In quibus quamplurimum eſſe eruditionis Quinctilianus optat. PAEDAGOGI } qui aut ſint eruditi plane, aut ſe non eſſe eruditos ſciant. Quinctilianus. MATRES } in quibus etiam nutrices intelliguntur. LEGIMVS } de matribus probat, quod ſit rarius, ut matres bene loquantur, & ſint litteratae. IN *gremio* } ſuus enim cuique filius olim ex caſta parente natus, non in cella emptae nutricis, ſed gremio, ac ſinu matris educabatur. Cornel. Tacitus de Oratoribus. SERMONE } & quidem doctiſſimo, ut ait Quinctil. AVDITVS } qui a patre ita eramus deducti ad Scaeuolam (ipſius Laeliae maritum) ut, quoad poſſemus, & liceret, a ſenis latere numquam diſcederemus. in prooemio Laelij. TINCTAM } Translatio elegans, Imbutam. Idem teſtatur in 3. de Orat. & Quinctil. libro I. cap. I. Laelij filia reddidiſſe in loquendo paternam elegantiam elegantiorem, dicitur. MVCIAS } Mucij Scaeuolae, & Laeliae filias. AMBAS } Quarum altera L. Craſſo, altera C. Mario. NEPTES } E filia, & L. Licinio Craſſo natas: unde Liciniae dictae ſunt. SCIPIONIS } uxorem ſcilicet. SCIPIO } Liciniae, & Scipionis F. COLLEGA *meus* } In pontificatu, non ſummo, ſed minori. LOQVI *uidetur, & dicere* } Non eſt idem loqui, quod dicere. nam diſputandi ratio, & loquendi Dialecticorum eſt, Oratorum autem dicendi, & ornandi. in Oratore. EX *ipſius ſapientiae ſtirpe* } ὑπερβολὴ quaedam eſt. DVOBVS *auis* } Scipione paterno, & Craſſo materno. Q. *Metello* } Caecilio Macedonico ſupra. P. *Scipione,* } P. Cor. Scip. Naſica Serapione. de quo ſupra. VINDICAVIT } Dichoreus, de excellenti uiro. AVGVRE } qui pater fuit Muciae, L. Craſſi uxoris. PERITISSIMVS *iuris* } iuris enim ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praeſtitit. ſupra. PATRONVS } Orator. ſed ſupra dictum eſt, hunc Scaeuolam in patronorum numerum non fuiſſe. Legendum fortaſſis, Percomis: nam Scaeuola comis admodum fuit. ABAVORVM } qui uno gradu proauis antiquiores ſunt.

C I C E R O

SIMILITER igitur ſuſpicor, (ut conferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quamquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. ſed ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idq. cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacumque enim una plane claudicaret, orator eſſe non poſſet. ſed tamen alius in alia excellebat magis, reperiebat, quid dici opus eſſet, & quo modo praeparari, & quo loco locari, memoriaq. ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione:

ne erant q. ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis euitebat oratio. nec uero, Sulpicio, neque Cottae, dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam uerborum splendore, & copia. nam cum tardus in excogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utramque partem toto corpore uacillante quaesiuit, quis loqueretur e lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus; neque aliud in eo oratoris simile quidquam: is eum tribunus pl. Curionem, & Octauium consules produxisset; Curioq. multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; numquam, inquit, Octaui, collegae tuo gratiam referes; qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscae comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottae perorauissem, ille contra me pro Ser. Naeuio diceret, subito totam caussam oblitus est; idq. ueneficiis, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat.

EXPLANATIO

SIMILITER *igitur*} Reuertitur ad Curionem. VT *conferamus parua magnis*}

Sic canibus Catulos similes, sic matribus haedos,
Noram: sic paruis componere magna solebam:

Virg. Ecl. 1. Res paruas Curionis cum rebus magnis Scipionis comparat: aut Curionem, cum superioribus, qui domestico usu bene loquebantur. ASSVEFACTAM *domum*} Et hic Curionem ipsum Latine non pessime locutum fuisse innuit. HOC *iudico*} Curionem usu domestico Latine locutum. TAM *indoctum*} qui litterarum admodum nihil sciret. supra. NVLLVM} Repetitio. Nullum, cum tamen oratori legendi sint poetae, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores, ác doctores, & legendi, & peruolutandi. de Orat. lib. 1. Nam loquendi elegantia, legendis oratoribus, & poetis augetur. de Orat. 3. NON *publicum ius*} Publicum ius est, quod ad statum reip. Romanae spectat: Priuatum, quod singulorum utilitatem spectat. Vlp. Digest. lib. 1. tit. 1. Publici partes sunt, lex, senatusconsultum, foedus: priuati, tabulae, pactum, conuentum, stipulatio. Part. Orat. PARVM} Lib. 2. de Orat. Nullius rei, quae quidem esset in iis artibus, de quibus aliquid existimare posset, Antonium rudem, aut ignarum sibi usum fuisse scripsit. Sed contrarium non est huic loco: non esse rudem, significat parum eruditum. HABEBANT} quod Curio non habebat. DICENDI *opus*} artem, eloquentiam. supra in principio. IN *quacumque*} Sententia, & locus communis. ORATOR *esse non potest*} iccirco ad Herennium Cornificius lib. 1. ait, In oratore illa quinque esse oportere. VERBORVM *splendore, & copia*} idest, elocutione. Vide lib. 3. de Orat. ubi ait: In quo igitur homines exhorrescunt &c. TARDVS} cum in oratore celeres animi motus requirantur. de Orat. lib. 1. IN *cogitando*} excogitando, inueniendo. INSTRVENDO} disponendo, collocando. DISSIPATVS} quod collocationi contrarium est. C. *Iulius*} Caesar quoque dictus, Catuli frater, homo facetissimus. Male apud Quinctilianum Iunius legitur lib. 11. cap. 3. RIDICVLVS} facetus, non qui rideretur. CONSVLES} ab urbe cond. 678. PRODVXISSET} in concionem. Id enim erat tribuni plebis munus, in concionem priuatos, augures, & magistratus producere, si uellent. SEDENTE} in rostris assidente. Quinctilianus lib. 2. cap. 3. DEVINCTVS} Deligatus, ait Quinctil. eodem loco. De Octauij doloribus, Cic. de Fin. lib. 2. SE *suo more*} se ex more iactasset, Quinctil. IN *iudicio priuato, uel maximo*} priuata in caussa magna, & graui. in Orat. TITINIA *Cottae*} uidelicet, uxore. Aliter, Ticinia, quod non probo. OBLITVS *est*} & alledit. in Orat. VENEFICIIS} sibi uenenis ereptam memoriam dicebat. in Orat.

CICERO

MAGNA *haec immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblinisceretur, quid paullo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Caesar consul habuisset, omnisq. ille sermo ductus e percunctatione filij, quid in senatu esset actum: in quo multis uerbis cum inueheretur in Caesarem Curio; disputatioq. esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum; cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem umquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam, Brute stultius, quam, si ea uituperare nolebat, quae uituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora praeterijssent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se Caesare consule non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam, qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. itaque, cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucae ad*

eum caussae deferebantur: orator autem, uiuis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodam modo celeritatem. itaque eius orationes adspiciendas tamen censeo. sunt illae quidem languidiores, uerumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alienius effecerit. Sed ad instituta redeamus.

EXPLANATIO

MAGNA } sed quae sequuntur, maiora, quia in scripto, quo memoria iuuatur. PANSA } C. Vibio Pansa. Pansi dicti, quibus lati, ac pansi pedes. De Pansa in epistolis, & Philippicis plura. CAESAR consul } qui postea dictator fuit: tunc autem consul cum M. Bibulo. IN *quo* } libro, siue dialogo. INVEHERETVR } oderat enim illud, ut apud Suetonium patet. TVM *Brutus* } Brutum admirantem inducit, quo magis lectorem admiratione delectet. FLAGITII } erroris. EA } quae Caesar in Gallia administrat. ERRAT } C. Curio pater. NON *accedere* } ne, quae faciebat Caesar consul, ea, si in senatum ueniret, probare, cum aduersari non posset, uidetetur. SED } malim legere, Et id dicat. EXIENS } exire uero non poterat, nisi prius accessisset. HAC *parte animi* } memoria, quae tamen non proprie animi pars, sed mentis uis, & facultas, siue etiam pars, ut Arist. de Memoria, & Reminiscentia, & Cic. de Fin. 5. Quod & comprobans Poeta, animum pro memoria usurpauit:

Omnia fert aetas, animum quoque:

In Bucolicis.

Sed pars multis modis dicitur, ut Arist. Metaph. 7. docet. CVSTOS } sic in Partitionibus, & Thesaurus, libro primo de Orat. INGENII *partium* } de Finib. lib. 5. Memoriam, docilitatem, & reliqua id genus, uno Ingenij nomine appellari scribit. MENTEM } memoriam. Synecdoche est, pro parte totum, ut cum Virgil. animum appellauit, quo modo citauimus. NEC *officium deesset* } cum esset officiosus. EIVS *aequalibus* } C. Cotta, Sulpicio, Q. Vario, Cn. Pomponio, L. Fusio, & M. Druso. PROXIMVS *optimis* } C. Cottae, & P. Sulpicio. VERBORVM *bonitatem* } uerborum splendorem. supra. id est, nitorem, & elegantiam. CELERITATEM } copiam. supra. ITAQVE } cum elocutione ualuerit. TAMEN } etiamsi in alijs partibus non ualuerit.

CICERO

IN eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus; fortis uero actor, & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius, lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab ijs aberat L. Fusius, tamen ex accusatione M'. Aquillij diligentiae fructus ceperat. Nam M. Drusum, tum magnum auunculum, grauem oratorem, ita dumtaxat cum de repub. diceret; L. autem Lucullum etiam acutum: patremq. tuum, Brute; iuris quoque, & publici, & priuati sane peritum M. Lucullum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate, dicendoq. ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragijs abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est, a iudicijs, & in praesidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus.

EXPLANATIO

IN *eodem igitur numero* } in quo Cotta, Sulpicius, & Curio. IN *uerbis* } quae frequenter dichoreo claudebat, quo tantus olim clamor concionis est excitatus, ut admirabile esset. in Oratore. DICEBAT } erat enim disertus. infra. Q. *Varius* } Sucronensis, a Quinctiliano dictus, ab opido Hispaniae Sucrone. erat enim Hispanus, & sic eum uocat Nepos de V. illustr. Hybrida quoque propter obscurum ius ciuitatis, cognominatus, quod Val. Max. testatur lib. 8. cap. 6. De Vario uide de Orat. lib. 1. Vir malus fuit. Sociale enim prius, deinde ciuile bellum excitauit, & sua lege tandem perijt. CN. *Pomponius* } qui mihi placebat. supra. Hunc Paterculus inter historicos uidetur numerare. L. *Fusius* } de quo Crassus de Orat. lib. 3. & Antonius lib. 2. Si uitiose aliquid est, id sumere, & in eo uitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam amissa uoce fuerit in repub. Fusius, &c. Ex *accusatione* } de pecunijs repetundis, ut ait Liuius lib. 70. In accusando etiam M'. Aquillio, L. Fusij cognita industria. de Offic. lib. 2. Hic alius fuit ab eo, quem Cicero in Diuinatione in Verrem, a P. Lentulo accusatum fuisse ait, qui fuit consul cum C. Sempronio Tuditano, cum hic cum C. Mario fuerit. M. *Drusum* } M. Liuium Drusum, M. Drusi, & Corneliae F. Hic tanta diligentia fuit, ut soleret dicere, Vni sibi nec puero quidem, umquam ferias conugisse. Seneca de breuit. uitae. Hic quaestor in Asia nullis insignibus uti uoluit, ne quid ipso esset insignius. Hic a morbo comitiali, sumpto ex Anticyra ueratro, liberatus est. Inter hunc, & Caepionem ex anulo in actione uenali inimicitiae ortae, multas clades Romanis dedere. Plin. 33. cap. 1. MAGNVM *auunculum* } quod maternae auiae

Bruti frater esset: nam sic magni auunculi dicuntur. LVCVLLVM } cuius uitam scripsit Plutarchus: & Cicero Academicas Quaest. ab hoc nominauerat. ACVTVM } nam in eo incredibilis quaedam ingenij magnitudo fuit. Acad. 2. PATREMQ. *tuum* } M. Iunium Brutum. M. *Lucullum* } L. Luculli fratrem. M. *Octauium* } fortasse, quem Verrina 3. Ligurem uocat, & laudat. Vel illum, qui cum C. Cotta consul, ab urbe condita 679. Lucius uocatur. CN. } Cnaei Cinnae collegae, qui & a Cinna interfectus est. SEMPRONIAM } A C. Sempronio Graccho latam. Plut. Cic. Tusc. 3. Offic. 2. FRVMENTARIAM } qua frumentum uiritim diuideretur. Tusc. 3. quam Largitionem frumentariam appellat. de Offic. 2. quod exhauriebat aerarium. M. *Octauium* } Cn. Octauium rectius, qui collega Curionis fuit. supra. Fuisse autem M. F. patet ex 2. de Fin. & monumentis uetustis, quae Romae uisuntur. M. *Catonem* } M. Porcium Catonem, de quo Gellius lib. 13. cap. 19. Hic pater fuit Vticensis. Q. *etiam Catulum F.* } quem supra cum patre nominauit. Ex *acie* } *ἀγῶνα* uocant Graeci. Cic. ad Att. etiam proelium. Hic interpretatur iudicia, ut intelligas translationem esse. Sunt tamen, qui interpretationem irrepsisse ex margine putent.

CICERO

EODEM Q. Caepionem referrem, nisi, nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. C. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Appuleius Saturninus eloquentissimus uisus est: magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisq. ridiculus. is ex summis, & fortunae, & uitae sordibus in praetura consul factus esset, si, rationem eius haberi licere, iudicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus pl. Mario, & Flacco consulibus publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comoediae notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, nequid in agendo dicendoue facias, cuius imitatio rideatur.

EXPLANATIO

EODEM *Q. Caepionem* } Q. Seruilium Caepionem, M. Drusi inimicum illum. REFERREM } quod olim bello Italico prospere pro repub. depugnasset. EQVESTRI *ordini* } quem contra Drusum defendit. Florus lib. 3. cap. 17. DISSEDISSET } a dissideo: dissensisset. CN. *Carbonem* } cognomento Papirium, qui fuit Marianarum partium: tertium consul, homo seditiosus, & turbulentus, in Sicilia tandem a Pompeio captus, & occisus est. Liu. Val. Max. Paterculus, Plutar. Appianus. M. *Marium* } Gratidianum, M. Marij Gratidij, de quo supra, filium, cuius caput abscissum per urbem sua manu L. Catilina tulit, Cic. de Leg. Q. Cicero de petitione consulatus, Liuius, & alij. Vide quoque Senecam de Ira libro 3. cap. 18. COGNOVI } Cognoui, dicit, non Cognouimus, quia Atticus tum aberat, & Brutus cognoscere non potuerat. PERTVRBEM } de seditiosis, & turbulentis loquens, quod aptum est. NVPER } annos circiter triginta ante, L. Licinio Lucullo, M. Aurelio Cotta cos. L. *Quinctius* } tribunus plebis Verre praetore, homo maxime popularis, qui omnes rumorum, & concionum uentos colligere consuesset. pro Cluentio. PALICANVS } M. Lollius Palicanus, qui & ipse trib. pleb. fuit, duobus post Quinctium annis. Verr. 4. ad Attic. epist. 1. lib. 1. L. *Appul. Satur.* } male Cnaeus, pro Lucio, apud Liu. in epitome 69. legitur. Ab hoc Appuleio leges Appuleiae dictae. A Mario tandem, & L. Valerio Flacco cos. interfectus in curia, una cum Glaucia. RIDICVLVS } cuius iocos leges in 2. de Oratore. SORDIBVS } hinc, Stercus curiae, appellatus, libro 3. de Orat. SI *rationem eius haberi licere* } neque enim licebat habere rationem, nisi prius legibus soluti essent, absentis, rei, iunioris quam lex annalis poscebat, & magistratus ut Glauciae, quia erat praetor, ut uides, quod duo anni: ut minimum inter praeturam, & consulatum intercedere solerent. Emendandus est error in oratione pro Rabirio, itaque legendum: Adhibent omnes tribunos pl. praeter Saturninum: Praetores, praeter Glauciam. nam Praetores omissum a librarijs est. BENEFICIO *legis* } quam primus Glaucia tulit, ut comperendinaretur reus, id est, ut dilatio ei daretur ad se comparandum, Verrina 3. quae lex Glaucia ab Asconio uocatur, ne si Seruilia diceretur, ut debuit, cum alijs Seruilijs confunderetur. MARIO *& Flacco cos.* } ab V. C. anno 654. PVBLICE } ita ut omnes omnium ordinum homines adessent, pro Rabir. Vide orationem tertiam in Catilinam. HYPERBOLI } Chremidis F. lucernarum faber, improbus fuit: quippe qui faciendis lucernis ex aere, plumbum admiscebat, quo pluris eas, ut grauiores uenderet. ATTICORVM *comoediae not.* }

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq. poetae,
Atque alij, quorum comoedia prisca uirorum est:

Horatius Satyra 4. libri primi Sermonum. nam hi, ut idem Horatius ait,

—— Multa cum libertate notabant.

Hinc

Hinc prouerbium de prodigiose improbis, Super Hyperbolum. Huius etiam meminit Thucydides lib. 8. & Lucianus in Timone. QVOS *Sex. Titius* ʒ Qui M. Antonio, Aulo Postumio Albino cos. trib. pleb. fuit, lib. 2. de Orat. CONSECVTVS *fuit* ʒ sequenti anno, quo Saturninus, & Glaucia interfecti fuerunt. Fuit & ipse seditiosus. MOLLIS ʒ uide libro secundo de Orat. ubi de iocis praecipitur. TITIVS *nomen esset* ʒ de hac etiam Fabius Instit. libro secundo, capite tertio. Vnde (inquit) saltationis quoddam genus, Titius est appellatum. ITA *cauendum* ʒ acclamatio narrationi subiecta, de turpi, & histrionica gesticulatione oratori uitanda.

C I C E R O

SEd ad paullo superiorem aetatem reuecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij aetati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis: qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irridere etiam solitus esset, in tribunatu primum, contra C. Iulij illam consulatus petitionem extraordinariam, ueram caussam agens est probatus, & eo magis, quod, eandem caussam cum ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. itaque post tribunatum primo multae ad eum caussae, deinde omnes, maximae quaecumque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur: sed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidam tamquam habitus non inurbanus: actio paullum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem, reditumq. L. Sullae sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat: Cotta aberat, & Curio: uiuebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem, & Pomponium; quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus uir, & studijs optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine facetijs, sed quae laboris multi, nec satis uersatus in caussis; interiectusq. inter duas aetates, Hortensij, & Sulpicij, nec maiorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest; quae cum facile omnes uincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamq. genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.

E X P L A N A T I O

SED *ad paullo, &c. reuecti sumus* ʒ quasi aliud agentes retrouecti, ac reuersi sumus, ut nauigantes interdum reuehi solent eo, unde fuerant profecti. Aliter, Reiecti sumus. fortassis non male, ut nauigantes, uentis reflantibus, reiici solent. AD *eam* ʒ ad Sulpicii aetatem. nam de turbulentis dicens, ordinem aetatum conturbarat. P. *Antistius* ʒ qui socer Pompeii cum esset, ut Sullanarum partium homo, fuit a Marianis interfectus. Non uidetur is esse, cuius mentionem facit Cicero pro Sex. Roscio Amerino, quem Priamum uocat. RABVLA ʒ uel, a rabie: uel, a raui, id est, raucitate: uel, a radendo dictus, is est, qui clamoribus forum replet: nec se suo munere fungi putat, ni ad rabiem, uel rauim usque clamando, audientium radat aures: quem aduocatum dicimus, inquit Nonius. EXTRAORDINARIAM ʒ cum sperabat, & id agebat C. Iulius Caesar, ut, omissa praetura, consul fieret. Asconius. REM *uidebat acute* ʒ inuentione ualebat. COMPONEBAT ʒ dispositionem intelligit caussarum. VERBIS ʒ eodem fere modo supra, de Q. Vario, Et uerbis nec inops, nec abiectus. EXPEDITA ʒ supra de Vario, Verbis expeditus. ET *perfacile currens oratio* ʒ supra de Carbone, Facile dicebat. His uerbis elocutionem in Antistio fuisse significat. ACTIO ʒ pronunciatio: & sic omnes partes enumerauit. PROFECTIONEM ʒ contra Mithridatem, Plutarchus. REDITVMQ. ʒ cum pacem cum Mithridate fecisset, Liuius 83. SINE *iure* ʒ Mario, Cinna, Fimbria, Sertorioq. omnia conturbantibus: quo tempore residui senatorum transuecti in Graeciam, coegere precibus Sullam, ut periclitanti, immo iam paene perditae patriae opem ferret. Orosius. SVLPICIVS *occiderat* ʒ occisus fuerat, ante tamen Sullae profectionem. COTTA *aberat* ʒ eiectus e ciuitate, quem Rutilia mater in exsulium secuta est. Seneca de consol. ad Albinam. ET *Curio* ʒ C. Curio tum cum Sulla aberat. CARBONEM ʒ C. Carbonem, illius eloquentissimi filium. supra. ET *Pomponium* ʒ Cn. Pomponium, de quo supra. SVPERABAT ʒ supra, Pomponium ceteris omnibus eius aetatis, praeter Sulpicium, & Cottam, anteposuit: hic ab Antistio superatum dicit. Sed hoc intelligendum est, ut Pomponium anteposuerit iis, qui in superiore propositione positi sunt: in qua Antistius non fuit: quem nunc adiungit. L. *Sisenna* ʒ de Sisenna Paterculus lib. 2. & Cic. de Diuin. libro 1. & 2. & Ouid. in 2. de Trist.

Vertit Aristidem Sisenna, nec obfuit illi.
Historiae turpes inseruisse iocos.

Hic in numero bonorum oratorum non fuit, ut Cic. libro primo de Legibus ostendit. GNARVS *reipub.* ʒ ut Oratores debent esse, lib. 1. de Orat. NON *sine facetijs* ʒ adeo, ut a turpibus iocis non temperaret. Ouidius. supra. NEC *satis* ʒ quamuis Chirtilium, & C. Verrem accusante Cicerone, & alios multos defenderit. Verr. 4. & 6. MAIOREM ʒ natu Sulpicium. MINORI ʒ natu Q. Hortensio. QVANTVM *absit* ʒ L. enim Sisenna in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum, neque praeterea quemquam de Graecis legisse uideatur, cum tamen uelle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantulum ab opti-

mo tamen abesset. lib. 1. de Leg. NONDVM *sit satis* ꝫ hoc non diceret Cicero, si hodie uiueret, & Liuium, Bembum, Iouium legeret.

CICERO

NAM Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspectum, & probatum est. it, L. Crasso, Q. Seaeuola consulibus, primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules; & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. est autem L. Paullo, C. Marcello cõsulibus mortuus: ex quo uidemus enim in patronorum numero annos quattuor & XL fuisse. hoc de oratore paullo post plura dicemus: hoc autem loco noluimus aetatem indisparem oratorum includere. quamquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paullo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Attius iisdem aedilibus ait se & Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natos esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed & mea cum aetate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat; & magis iam etiam uigebat Antonio; & cum Philippo iam sene, pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa caussa, adolescens cum esset, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicij aetate posui, numerum facile peruenerat; & suos inter aequales, M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram, longe praestitit; & me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit; & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Ap. Claudio dixit, paullo ante mortem.

EXPLANATIO

NAM *Q. Hortensij* ꝫ De quo in exordio coepit dicere: & hic paullo post, quantus fuerit orator, ostendet. VT *Phidiae signum* ꝫ Prouerbium de re perfecta: nam Phidiae simulacris nihil in eo genere perfectius uideri poterat. de quo Strabo lib. 8. & Plinius, & [illegible] SIMVL ꝫ Quamuis Lucianus neget in Dialogo de Imaginibus. PRIMVM *in foro* ꝫ Post etiam in senatu. lib. 1. de Or. PROBATVS ꝫ Sic Crassus lib. 3. de Orat. VNDEVIGINTI *annos* ꝫ quot a M'. Acilio Balbo, C. Porcio Catone cos. ad L. Crassum, & Q. Scaeuolam cos. numerantur. L. *Paullo, C. Marcello cos.* ꝫ Anno ab urbe cond. 74. de Hortensio Cic. 8. Fam. epist. 13. & lib. 6. Att. epist. 6. & huius Dialogi initio. VT *Attius* ꝫ L. Attius Poeta, & historicus. de quo supra. IISDEM *aedilibus* ꝫ eodem igitur anno, idest, ab urbe cond. 613. uel 14. Ad hoc enim tempus anni triginta, quot natus Attius dicitur, numerantur a consulibus Mancino, & Serrano, quibus cos. natus est Attius, ut Eusebius scribit. Et iisdem aedilibus dicit, quia aediles fabulas emebant, & dabant, ut apud Terentium in Prologis uidemus. AIT ꝫ in historia. Tunc enim erat mortuus Attius. PACVVIVS ꝫ Poeta Comicus, cuius uitam Crinitus, & Lilius scribunt. DOCVISSE ꝫ dedisse, ut supra. ILLE ꝫ Pacuuius. IPSE ꝫ Attius. TRIGINTA ꝫ Erit ita Pacuuius Attio quinquaginta annis maior erat. Hinc Gellius dixit, Pacuuio sene Attium floruisse. MEA *cum aetate* ꝫ octo annis inferiore. paullo post. ET *cum tua* ꝫ Quae annis 29. inferior est. SVPERIORE ꝫ ut L. Sisennae, Curionis, & aliorum. CRASSO ꝫ L. Crasso. VIVO ꝫ primum consule, deinde consulari annos tres. ANTONIO ꝫ M. Antonio oratore uiuo, qui post Crassum quattuor annos uixit. PHILIPPO *sene* ꝫ annum quinquagesimum agente. CN. *Pomp.* ꝫ Magni, qui & ipse dixit tunc, ut Plutarchus scribit. ADOLESCENS ꝫ annos septem & uiginti. PRINCEPS ꝫ patronorum, qui multi fuerunt, primus. Hic Pompeius Hortensij cliens dictus a Seneca nouae editionis Declamationum lib. 3. decl. 2. M. *Pisonem* ꝫ aliud agens proponit, de quibus oratoribus sit deinceps dicturus: & sic aetatem cum aetate coniungit. LONGE *praestitit* ꝫ Sic, ut a Gellio lib. 1. cap. 5. omnibus ferme oratoribus aetatis suae, excepto Tullio, clarior appelletur. MVLTOS *annos* ꝫ de quibus infra distincte dicet. IN *studio* ꝫ Legitur etiam, Stadio, idest, campo, ut sit metaphora a certantibus. EIVSDEM *laudis* ꝫ eloquentiae. EXERCVIT ꝫ honesta inter nos contentione. SICVT *ego* ꝫ tecum dixi. Pro Appio Claudio socero tuo, & collega meo. infra. Maiestatis, & ambitus reo. epist. 2. & 12. lib. 3. Famil. A Dolabella facto. epist 6. lib. 8. Famil. PAVLLO *ante mortem* ꝫ perpaucis ante mortem diebus. ut infra.

CICERO

VIDES igitur, ut ad te oratorem, Brute, peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq. initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista caussa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per uos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos praeterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam; nõ me existimaui in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse uenturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad maiores etiam peruenerim. Interpo-

ne

ne igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, ad & Hortensium. Immo uero, inquam, ad Hortensium: de me alij dicent, si qui uolent. Minime uero, inquit. nam, etsi me facile omni tuo sermone se nuisti: tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos e quoniam me non ingenij praedicatorem esse uis, sed laboris mei.

EXPLANATIO

VIDES *igitur* } Digressio, cur de uiuis nolit dicere. VT *ad te oratorem* } cuius & natura sit admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. supra. PERVENERIMVS } per oratorum aetates, quasi per gradus adscendentes. NOSTRVM } Hortensij & meum, uel potius meum solius. ISTA *caussa* } infra caussas alias addit Atticus. VERERI *te* } ut olim cum uersibus tres libros de temporibus tuis scripsisset i epistola longa ad Lentulum, Fam. lib. 1. TACERE } Seneca in Hippolyto, Alium silere, quod uoles, prius sile. MINORES } natu minores & iuniores, non minores oratores. MINIME *uero* } dicant alij, sed tu uelim dicas. OMNI *tuo sermone* } toto tuo hoc sermone. PROPERO *audire* } Hac praeparatione lenit ea, quae de se post dicet. VIRTVTIBVS *dicendi tuis* } supra de Catone, uirtutes oratorias appellauit. TVM *certe mihi* } qui tuus sum familiaris, & tecum saepe dico. GRADVS *tuos* } Quibus quasi per gradus ad hanc eloquentiae laudem adscendisti: uel, ut Cornelius Tacitus de Oratoribus, Tuae eloquentiae uelut quandam educationem. NON *ingenij praedicatorem* } Ingenij ostentationem semper uitauit Cicero, laborum suorum commemorationem non uitauit: quod quidem duabus de caussis solitus est facere: uel, ut ad id faciendum alios inuitaret suo exemplo: uel, ut aduersarius responderet. Id si cogitauerimus, facile eius iactationem interpretabimur.

CICERO

VERVM interponam, ut places, alios, & a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensij, exordiar. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas caussas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo Latinus erat, uerba non abiecta; res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, uocis parua contentio; omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius aequalis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uerborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quamquam & ex facie, & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, (etsi fallebat in eo ipso) sic interuallis, exclamationibus, uoce suaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. ita, tamquam Curio copia non nulla uerborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Lentulus ceterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis & suauitas, & magnitudo. sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore.

EXPLANATIO

ET *a M. Crasso* } M. Licinio Crasso P. F. Marci uitam scripsit Plutarchus. AEQVALIS *Hortensij* } Anno tamen maior Hortensio, si consulatus eorum spectes. MEDIOCRITER *a doctrina instructus* } Hunc locum in describenda Crassi uita Plutarchus transtulit. ANGVSTIVS } Parcius, & malignius, ut ita dicam. SIMILITER *atque uno modo* } Male: nam uarietas probatur in Oratore: unde nata sunt genera dicendi illa quinque in Part. Orat. explicata. HVIVS *aequalis* } M. Crassi. Liuius lib. 82. INIMICVS } nam ab eius equitibus Crassi frater interfectus. Liuius lib. 80. Lucanus lib. 2. C. *Fimbria* } C. Flauius Fimbria: qui, cum L. Valerium Flaccum in Bithynia apud Nicomediam interfecisset, & imperium ad se transtulisset, Ilium, quod sibi portas clausisset, undecimo die cepit, & euertit: & ob id cum gloriaretur, quod quam urbē Agamemnō decimo uix anno cepisset, cum mille nauium classem, & uniuersam Graeciam secum haberet, eam ipse undecimo die cepisset, respondit quidam ex Iliensibus: non enim Hector aderat, qui pro Ilio pugnaret. Ipse uero paullo post, cum apud Thyatiram ab exercitu Sullae obsideretur, sua se, & serui manu interemit. Liuius lib. 83. Strabo 13. Plutarch. in Sulla. Appia. in Mithridatico. Patercul. lib. 2. Hic est ille Fimbria homo furiosus, & audacissimus, qui cum curasset in funer. C. Marij, ut Q. Scaeuola pontifex uulneraretur, eidē post diem dixit, quam comperit eum posse uiuere. Et, cum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset? ille, ut erat furiosus, respondit, quod non totum telum corpore recepisset. Cic. pro S. R. Amer. Val. Max. lib. 9. cap. 2. ALIAS *res agere* } Prouerbium, Agere, quod agendum non sit, & non agere hoc, ut dicitur. In hoc sensu apud Senecam Epist. lib. 1. epist. 1.

epist. 1. legimus: Magnae uitae pars elabitur male agentibus, tota aliud agentibus: in quo loco intelligendo se multi torserunt. CN. *autem Lentulus*} Cn. Cornelius Lent. qui fuit consul cum L. Gellio, qui Lentulo multo maior natu fuit. Iccirco de eo supra dictum est, & fere eadem utrique fuere communia. Ex *facie, & ex uultu*} Facies permanet, uultus mutatur. Facies omnium rerum est, tam animatarum, quam inanimatarum: Vultus solius hominis est proprie, ut Cic. lib. 1. de Legibus testatur, ubi etiam Graecos uim habere eius uerbi, nomen non habere ait. nam πρόσωπον, latius patet. Poetae tamen aliis etiam rebus accommodant: Pro facie,

Vnus erat toto terrarum uultus in orbe, Ouidius Meamorph. 1.

ADMIRANDO *irridebat*} Fingebat se admirari. COPIA} De Curione supra, Verborum splendore, & copia. NVLLO *alio bono*} supra, Sine aliis bonis. TENVIT *or. lo.*} Orator proximus optimis numerabatur. supra. VIRTVTVM} uirtutes appellat, oratoris officia. ACTIONE} Qua plus est consecutus, quam eloquentia. Quinctil. OCCVLTAVIT} Sic, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. supra. P. *Lentulus*} P. Cornel. Lent. Sura, qui cum Catilina coniurauit, cui ceruix in carcere cum Cethego, & tribus aliis fracta fuit. Vide Sallust. in Catil. & Cic. in Catilinam.

CICERO

M. Piso, quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeq. ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum & sollers, sed saepe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit; quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quae deuorandae nobis sunt, non ferebat, iracundiusq. respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenio liberoq. fastidio. is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tamdi, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum, litterarum, & studiosus, & non imperitus, multae industriae, & magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis litteris satis doctus, quod proposuerat explicans expedite, non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius, si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, gestus, & omnis actio sine lepore; at in inueniendis, componendisq. rebus mira accuratio; ne non facile in ullo diligentiorem, maioremq. cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quam oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis caussis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum.

EXPLANATIO

M. PISO} M. Puppius Piso Calpurnius. Pupius, quod a M. Pupio dicatur adoptatus. Cicero pro domo sua. Natu maior Cicerone fuit, ideoq. ad eum adductus a patre adolescentulus Cicero, quod in eo antiquae uitae similitudo, & multae erant litterae. Ex *disciplina*} Philosophorum, praesertim Peripateticorum. Cic. de Fin. lib. 5. Hinc in oratione in Pisonem, sic ait: Tu eruditior, quam M. Piso? Quod autem lib. 1. ad Atticum imperitum uocat, uel iratus facit: uel imperitum reip. administrandae intelligit. ACVMINIS} significat his, & sequentibus uerbis, illum facetum fuisse. In dicto, inquit Cic. lib. 2. de Orat. ridiculum est id, quod uerbi, aut sententiae quodam acumine mouetur. SAEPE *stomachosum*} Morosum, inimicum. nam ad Att. lib. 1. uocat illum cauillatorem genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, quod in re cautissime tractandum praecipit. ARTE *limauerat*} Etsi ars in hisce rebus parum ualeat. lib. 2. de Orat. Ex *uirginum iudicio*} huius iudicij mentionem facit Cicero oratione tertia in Catilinam, & Plutarchus in Catone. Inter eas uirgines fuit Fabia uestalis Terentiae uxoris Ciceronis soror, cum qua Catilina incestum commisisse arguebatur. sed absoluta est defendente Catone, & Pisone hoc, accusante Clodio. P. *Murena*} P. Licinius Murena. Murenae cognomen a Murena pisce, sicut Oratae ab Aurata pisce, inditum esse Varronem scripsisse, testis est Macrobius lib. 3. Saturn. RERVM *ueterum*} antiquitatis, historiae, quam oratori necessariam saepe dixit Cicero. C. *Censorinus*} qui Cn. Octauium consulem interfecit, ut Appianus refert. Censorini cognomen in multis familiis fuisse inuenitur, a censura, quam aliquis in eis familiis gesserit. CENTVRIAE} in quas pop. Rom. diuisus erat: unde Centuriata comitia dicta, in quibus consules creabantur. C. *Macer*} C. Licinius Macer. de quo Cic. lib. 1. ad Atticum. & Plut. in Cic. & Val. Max. lib. 9. cap. 2. SEMPER *eguit*} contra sentit Plut. in Cic. sed Ciceroni assentior, utpote cui notior fuit VITA} turpis: nam repetundarum praetore Cicerone damnatus fuit. EVERTERET} uir enim bonus esse debet orator. ut Antonius lib. 2. de Oratore ait, & Quinctiliani definitio docet: Orator, inquit, est uir bonus dicendi peritus.

CICERO

C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando; uerumtamen uultu & simulatione multo etiam acutior, quam erat, uidebatur. Nam eius aequalem M'. Glabrionem, bene institutum aui Scaeuolae diligentia, socors ipsius natura, negligensq. tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus.

EXPLANATIO

C. *deinde Piso*} Caius Calpurnius Piso. Male legitur apud Sallustium & Asconium, Cn. Piso. Hic est ille Piso, quo praetore Cicero Q. Roscij Comoedi caussam defendit: quemq. in Caecinae caussa aduersarium habuit: qui & consul cum M'. Glabrione fuit ab v. c. 687. Qui & tunc legem Calpurniam de ambitu tulit. STATARIVS} sic supra Rutilium, & Scaurum uocauit, ut ibi diximus. Est ergo a fabulis translatum uerbum, uel a militibus statarijs, & stataria pugna cataphractorum, qua innititur hunc fide, uirtute, grauitate, auctoritate, ornatum fuisse. Cic. pro Rosc. Comoedo. VVLTV, *& simulatione*} supra dixit, Facie & uultu, de Cn. Lentulo. M.} alij Marcum intelligunt, sed in hac gente Acilia, non Marcum, sed aut Manium, aut Manlium, aut Mallium legendum: scribebatur enim in Veterum monumentis sine apostropho, cum Marcus adiecto signo apostropho scriberetur, sic, M'. GLABRIONEM} M'. Acilium, Glabr. non Atilium, aut Aquillium legere semper de Glabrione debemus, etiam si secus scriptum reperiemus. Hoc Glabrione praetore, Cicero Verrem accusauit, ut ipsae Verrinae, & Asconius testantur. AVI} materni, ut arbitror: sic Verrina secunda. *L. Torquatus*} L. Manlius Torq. Hic Ciceronis & Attici condiscipulus fuit, ut Nepos ait in Attici uita. Idem cum L. Aurelio Cotta consul est factus, quo tempore Catilinae prior coniuratio de interficiendis consulibus patuit, ut scribit Sallustius. Hunc consulem fortissimum pro Sulla, & de Fin. lib. 2. Cicero uocat.

CICERO

MEVS autem aequalis Cn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus: rem prudenter uidebat: actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est biennio, quam nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq. doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq. coniunctus, huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Erat eius aequalis P. Autronius, uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus: qui, cum multas iam caussas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quam parate. Et C. Staleuus, qui se ipse adoptauerat, & de Staleno Aelium fecerat: feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus, & iudicio dedisset.

EXPLANATIO

AEQVALIS} Fuit tamen ante Ciceronem consul, sed legibus solutus, ut Liu. 97. ait. *CN. Pomp.*} Magnus, a magnitudine rerum gestarum appellatus, de quo tam multa Cic. Liuius, Paterculus, Val. Max. Plut. Dion, Appianus, & alij, ut nobis tacendum sit. MAIORIS *gloriae cup.*} Vtra praestet, dicendi ne, an belli gloria, infra paucis disputatur, & de Offic. lib. 1. copiosius. AMPLVS} Fuit in eo grauitas in dicendo, facultas, & copia, pro Corn. Balbo. Fuit ergo uehemens orator. Hoc ad elocutionem pertinet. REM *prudenter uidebat*} quod est ingenij, acuminis, & inuentionis. SPLENDOREM} haec ad actionem referuntur. & est translatio sumpta a claris, & lucidis rebus. Actio in uocem, & motum diuiditur: Vultus in motu intelligitur, ne quis requirat forte. D. *Silanus*} Decimus Iunius Sillanus, ut apud Sallustium legitur. Et supra dictum est, de M. Iun. Silano. Hic consul designatus censuit eos, qui remp. delere conati fuerant, morte multandos esse, ut apud Sallustium, & Ciceronem in orat. 4. in Catil. VITRICVS *tuus*} nam Bruti mater Seruilia, cum esset uidua, ei nupsit. *Q. Pompeius*} hunc Orosius lib. 6. cap. 15. cum Pompeio Magno in Aegypto interfectum fuisse scribit: apud alios nihil legimus. Auli filium, dicit, eum putamus esse, qui obiit in Capitolio, cum deos precatus esset, darent quod optimum uideretur: cuius praenomen retulit Aulus Pomp. Q. F. quem postea Sex. Magni F. praetorem in Sicilia occidit, ut Liu. 123. App. lib. 4. & Dion lib. 48. Bithynicus. Patris cognomento dictus, cuius etiam Epistolae Famil. lib. 6. ad Ciceronem, & Ciceronis ad eum leguntur. EIVS *aequalis*} & ita Cicerone biennio maior. *P. Autronius*} semper Publius apud Sallustium, quamuis

apud

apud Suetonium Lucius appelletur in Caesare. Hunc in oratione pro Sulla Scelestissimum hominem describit. Vide etiam lib. 3. Att. ET *L. Octauius* ꝫ & de hoc nihil legimus aliud, nisi is sit forte, qui Verrina 4 nominatur aliter, L. Octauius Theatinus. ET *C. Stalenus* ꝫ huius Q. Pompeij erat aequalis. ET *de Staleno Aellum fecerat* ꝫ cum prius C. Stalenus Ligur diceretur, C. Aelius Paetus uoluit appellari, uel C. Stalenus Paetus. nam in oratione pro Cluentio cognomen tantum dicitur delegisse. IN *facinore manifesto* ꝫ de quo crimine Cicero in Topicis, ubi de Testimoniis praecipit, sic scribit: Multi etiam in res odiosas inciderunt imprudentes, ut Staleno nuper accidit, qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq. prolatis, rei capitalis, iure damnatus est. Nam Cominijs accusantibus, maiestatis est damnatus. Pro Cluentio plura.

C I C E R O

EODEM tempore C. & L. Caepasij fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines, & repentini, quaestores celeriter facti sunt, opidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem praeterijsse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione, magnoq. clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius; qui fuit M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum oboedire tempori, multorumq. uel honori, uel periculo seruire. his enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecusus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed, ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos, & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, cum, omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit.

E X P L A N A T I O

EODEM *tempore* ꝫ quo Q. Pomp. & reliqui fuerunt. *C. & L. Caepasii* ꝫ homines industrii, atque eo animo, ut quaecumque dicendi potestas esset data, in honore atque in beneficio ponerent. Cic. pro Cluentio, ubi potius eos irridere, quam laudare uidetur. *C. Cosconium* ꝫ qui in orat. pro Sulla uidetur praetor fuisse, Cicerone consule. Qui uero Cicerone praetore proconsul in Illyrico fuisse legitur, is Cnaeus, non Caius ab Eutropio lib. 6. uocatur, ut diuersi esse uideantur. Caii Cicero mentionem facit, pro Cluent. & in Vatinium, & ad Att. ep. 19. lib. 2. CALIDIANVM ꝫ natura, sed adoptione Cosconium. *Q. Arrius* ꝫ is uidetur esse, qui praetor Chrysum fugitiuorum ducem cum XX. M. hominum cecidit, ut Liu. lib. 96. De hoc Cicero Verrina 4. & 6. & ad Attic. lib. 2. epist. 5. & 6. SECVNDARVM ꝫ scilicet partium, ut Spinther secundarum, tertiarumq. Pamphilus, apud Plinium lib. 7. cap. 12. Aliter, Secundator, aliter Secundanus, aliter Secundarius, id est, secundas partes agens: & secundum locum a Crasso obtinens. Seneca tamen lib. 3. de Ira, cap. 8. secundas agere ponit, pro eo fere, quod est assentari. HONORES ꝫ ut praeturam, & alios. PECVNIAM ꝫ tantam, ut epulum dederit, ut ex oratione in Vatinium colligitur. SINE *doctrina* ꝫ quod ostendit, cum Chommoda diceret, siquando Chommoda uellet dicere: & Hinsidias Arrius insidias, & cetera, quae ualde facete scribit Catulus in Epigrammatis. VT *pugiles* ꝫ Similitudo aptissima. Pugiles πύκτας a Graecis dicti, & pugna πυγμή. OLYMPIORVM ꝫ Ludorum, qui Olympia dicuntur, quae quarto quoque anno, magno totius Graeciae concursu, celebrabantur, Herculis instituto, Ioui Opt. Max. Haec Pindarus carminibus consecrauit. IVDICIALIS *anni* ꝫ Eum annum significari existimo, quo Pompeius Magnus, COS. III. duas leges ex S. C. promulgauit, alteram de ui in Appia uia facta, cum Clodius occisus est: alteram de ambitu, quibus iubebat una eademq. die ab accusatore & reo perorari totam caussam, ita, ut accusatori duae horae, reo tres ad dicendum darentur. Asconius. Tunc enim maxime optimorum oratorum, ut Ciceronis, & Hortensii, industria perspecta est. Hanc iudiciorum seueritatem, laboremq. minuti oratores, & inexercitati ferre non poterant.

C I C E R O

TVM Atticus, Tu quidem de faece, inquit, hauris, idq. iamdudum; sed tacebam: hoc uero non putabam, te usque ad Stalenos, & Autronios esse uenturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & aequalem necessario incurro. uolo autem hoc perspici; omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus, T. filius, & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & a natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus, cui si uita suppeditauisses, sublato ambitu consul factus esset; plus facultatis habuit ad dicendum, quam uoluntatis: itaque studio huic non satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum caussis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas caussas actitauit, celeriter sane uerba uoluens, nec hebes in caussis, uel dicam plus etiam quam non hebes, sed efferuescens in dicendo, stomacho saepe, iracundiaque,

uehe-

uehementius ; ut non cum aduersario solum , sed etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius delenitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Meßalla, minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in caussis cognoscendis, componendisq. diligens, magni laboris, multae operae, multarumq. caußarum.

EXPLANATIO

TVM *Atticus* } Attici admonitionem inserit, ut rationem, cur minutos istos recenseat, Ciceronem cogat reddere. DE *faece* } de faece haurire, prouerbium, pro eo quod est, humilia nimis & plebeia persequi. Sumptum ab iis, qui, de dolio ut nihil reliqui faciant, etiam faeces cum uino hauriunt. STALENOS *& Autronios* } prorsus indignos, qui in hunc illustrium oratorum catalogum uenirent. QVIPPE *de mortuis* } Subaudi, loquentem, a quibus nihil sperare possim. NOTAM *& aequalem* } notorum nobis & aequalium hominum. INCVRRO } ita, ut necesse sit aliquid dicere. REVERTAMVR } ab istis uocalibus, & ab hac Oratorum faece. T. *Torquatus* } de his Torquatis pauca legimus: nam, qui Sullam accusauerat, contra quem dicit Cicero defendens Sullam, L. L. F. uocatus est, eruditus iuuenis: is, ad quem scribit in epist. Fam. Aulus Torquatus appellatur. DISCIPLINA *Molonis* } de Molone Apollonio supra dictum, & infra dicetur. SVBLATO *ambitu* } uel, si sublatus fuisset: uel, cum sublatus esset, una cum lege Calpurnia, & Tullia. pro Murena. M. *Pontidius* } aliter, Potidius. MVNICEPS *noster* } Arpinas, & ipse. DELENITOR } icciro praecepta conciliandi dantur. Nam, & docere debet orator, & conciliare, & permouere, ex Aristotelis, & Ciceronis disciplina. M. *Messala* } uir consularis egregius, fortis, constans, diligens, Ciceronis laudator, amator, & imitator. epist. ad Att. lib. 1. Tres fuerunt M. Messalae, omnes egregij uiri, & eruditi, de quibus alibi. MINOR *natu* } nam consule Cicerone praeturam petiuit. Cic. pro Sulla. Ostenditur etiam in oratione pro Sex. Rosc. Amerino.

CICERO

DVO *etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in caussis uersati, nec sine ingenio, indocti, hoc erant populare dicendi genus aßecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, sed Graecis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, uerbisq. dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.*

EXPLANATIO

DVO } & quidem fratres, ut epist. 1. & 2. lib. 5. Fam. ostenditur: sed germani ne, an patrueles, incertum. Horum alter Q. Caecilius Metellus Celer, Q. F. qui consule Cicerone praetor fuit, eiq. in coniuratione praestantem operam nauauit: alter Q. Caecil. Metel. Nepos: qui nisi Nepotis a moribus cognomen accepisset, Pamphili Retiarij, cui simillimus esse ferebatur, habuisset, ut Val. Max. lib. 9. cap. 10. scribit. Celer autem ille, nomen traxit a Celere Romuli milite, ut est apud Plutar. in Romulo. CN. *autem Lent. Marcel.* } ante Claudius Marcellus fuit: post in Corneliam familiam adoptatus, ut uidetur, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus appellatus est: Et Claudiorum duae familiae fuerunt, una Marcellorum, plebeia: altera Pulchrorum, patricia, ut ex Asconio, Suetonio, & Cicerone discimus. Marcelli autem, & Marcellini inter se gentiles fuerunt, ut idem Asconius docet. De hoc Marcellino multa Cicero in epist. Famil. epist. 1. & ad Atticum epist. 2. lib. 4. Pompeio infensus fuit, icciro Caesaris partes in bello ciuili secutus est. PERELOQVENS } cum prius non uideretur, ut Plutarchus ostendit. C. *Memmius L. F.* } de patre supra dictum est, cum de Catulo ageretur. Hic est dictus est C. Mem. Gemellus, ut epist. 19. lib. 13. Famil. patet. Icciro autem Caius patrui, non L. patris praenomine, quia fratrem se maiorem natu habuit, qui de morte Lucius dictus est. Hic non solum orator, uerum etiam poeta fuit: icciro Bithyniam sortitus prouinciam, secum eo Valerium Catullum poetam duxit, ut ipse Catullus ad Varennium, & Fabullum scribit: & eadem de caussa Lucretius ei opus suum de Rerum natura scripsit, poeta poetae, Epicureus Epicureo. nam & lasciuum poetam eum fuisse testis est Plin. epist. 3. lib. 5. & Ouid. libro 2. de Tristibus. Vide Cic. Famil. epist. lib. 13. epist. 1. GRAECIS } hinc Athenis libenter manebat, & Patris urbe exsulauit, ad Att. 11. lib. 5. FASTIDIOSVS *sane Latinarum* } obseruanda locutio. TANTVM *sibi de facul.* } supra de M. Pisone: Quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. Facultas, gloriae: studium, respondet industriae.

CICERO

HOC *loco Brutus, Quam uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet, &, si de alijs minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quam audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt aeque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus,*

Caesar autem parum. illum enim saepe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Nae ego, inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita est, inquit, & uehementer placet: nec uero sine caussa: nam & didicit, &, omissis ceteris studijs, id egit unum, seseq. quotidianis commentationibus acerrime exercuit: itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus; & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaq. sic suppetunt, ut ei nullam deesse uirtutem oratoris putem: maximeq. laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo consoletur se cum conscientia optimae mentis, tum etiam usurpatione & renouatione doctrinae. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum. itaque, cum eum antea tui similem in dicendo uiderim; tum uero nunc, a doctissimo uiro, tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq. amicissimi laudibus lubenter audio: tamen incurro in memoriam communium miseriarum; quarum obliuionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius.

EXPLANATIO

HOc *loco Brutus* } ut propositum seruet, se rogari uult, ut de uiuis aliquid dicat, saltem duobus praestantioribus. QVI *hodie sunt* } qui uiuunt, & certi, tangiq. possunt. nam esse ueteres ea dicebant sola: non esse, quae tangi, demonstrari ue non possunt; certa tamen animo, atque intelligi possunt. Cic. in Topicis, loco definitionis. CAESARE } C. Iulio Caesare dictatore, de quo suis locis. ET *Marcello* } M. Claudio Marcello. Hic est ille Marcellus uir optimus, & fortissimus consul, Caesaris hostis, pro quo Cicero gratias egit Caesari, quod ei ignouisset in senatu, ut eius pulcherrima oratio testatur, sed uti ea gratia non potuit, quod a P. Magio Chilone familiari suo interfectus fuit. lib. 4. Famil. lib. 13. Attico. ABFVIT } in Gallia, ubi bella gessit, quae ipse Caesar scripsit. SIMILEM *tui.* } epist. 7. lib. 15. Famil. Vel me tui similem esse audio, uel te mei. Et in or. pro ipso Marcello, Illum aemulum, atque imitatorem studiorum, ac laborum suorum quasi quendam socium, & comitem uocat. VELIM } si enim B cum A conuenit: & C est simile B: cum A quoque C conueniat necesse est: ex prima figura. LECTIS *utitur uerbis* } ut faciendum esse, 3. de Orat. praecipitur: quod etiam uidere licet epist. 11. lib. 4. Famil. SPLENDORE *uocis, dign. mo.* } haec supra attribuuntur, & Pompeio. VIRTVTEM *oratoris* } idem supra de Catone. CVM *liceat* } fortassis deest uerbum Esse: nam Romae, ut esset, Caesar concesserat, ipse tamen abesse malebat, & se consolabatur, ut Cicero hic ait. Alij legunt, Quantum liceat: alij, Cum iaceat. FATALI *malo* } bello ciuili, & sub unius dominatu. CONSOLETVR *se* } ea, quae acciderunt, ita ferat, ut eius uirtuti magis gratulari conueniat, quam dolorem consolari, epist. 8. lib. 4. Fam. CONSCIENTIA } qui semper optima consilia dederit Pompeio, & alijs: ut eodem libro epistolarum uidere licet. VSVRP. } quia nunc, & utitur ijs, quae didicit, & reuocat in memoriam. VIDI } nuper, cum ex Asia redirem. MITYLENIS } urbs est in Lesbo insula in Aegeo, iuxta Methymnam: unde uinum Lesbium, & Methymneum. A Mitylenis hodie tota insula Mitylene uocatur, celebris Pittaco, qui fuit unus e septem sapientibus, itemq. Alcaeo poeta, & Antimenide fratre eius, & Diophane oratore, & Theophane Pompeianarum rerum scriptore, qui Pompeio familiaris fuit. De Marcello Mitylenis, lege epist. 7. lib. 4. Famil. & Senecae Consol. ad Albinam. Mitylenis clari uiri solebant esse, Strabo lib. 13. Et tunc erat Cratippus. VT *dixi* } paullo ante, uel in libro de Virtute, quem Brutus ad Cic. miserat: ut lib. 1. de Fin. & Tusc. 1. & apud Senecam loco citato. DOCTISS. *uiro* } philosophorum huius memoriae principe, de Offic. lib. 3. Peripateticorum facile principe, de Vniuersitate. SIMILIOREM } propter philosophiae studia, quibus & tu deditus es.

CICERO

SED *de Caesare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Praeclare inquit, tibi constas, ut de ijs, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle, si sic ageres, ut de ijs egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres: nae tu in multos Autronios, & Staleuos incurreres. quare, siue hanc turbam effugere noluisti; siue ueritus, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum quaeri possit; de Caesare tamen potuisti dicere: praesertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita iudico, & de hoc, huius generis acerrimo aestimatore, saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum, & Muciorum familijs audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis, & exquisitis, summoq. studio, & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoq. in libro dixerit, uerborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus: Ac, si cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio, & usu elaborauerunt: cuius te principem copiae, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendū.*

EXPLA-

EXPLANATIO

SED *de Caesare* } De C. Iulio Caesare, eiusq. in eloquentia loco. TIBI *constans* } Nam supra statuit, neminem eorum, qui uiuerent, nominare. nam & de Marcello uoluit Brutum, & de Caesare Atticum dicere. QVARE } hic duae caussae superioribus adduntur. SIVE *ueritus* } ut Brutus etiam supra arbitratur. NON *satis laudatum* } hoc etiam Atticus addit. INGENIO } quod summum fuisse Plinius lib. 7. cap. 25. scribit. Patereulus uero Caesarem Ciceroni proximum oratorem fuisse scribit. nec Plutarchus dissentit. NOTISSIMVM *iudicium* } ut ex multis Epistolis, ut ex oratione pro M. Marcello, & quod refert Suetonius, Cicero de Caesare ad Cor. Nepotem ita scripsit: Quid? Oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis uerbis aut ornatior, aut elegantior? DE *tuo* } cum scripserit, Ciceronem omnium triumphorum lauream adeptum maiorem, quanto plus est, ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam imperij. ut Plin. lib. 7. cap. 30. ait. HVIVS *generis* } eloquentiae, siue artis dicendi. ACERRIMO } acutissimo, & seuerissimo iudice. DOMESTICA *consuetudine* } usu domestico. supra, de Curione. VT *dudum* } cum de Curione loqueretur Cicero. ID *quoque* } nam Aurelia Caesarem filium, ut Cornelia suos educauit. ut Corn. Tacitus in Dialogo de Oratoribus scribit. SVMMOQ. *studio* } nam & ipse Moloni operam dedit, ut Plutarchus ait. IN *max. occupat.* } in orbis terrarum procuratione. DE *ratione Latine loquendi* } libris de Analogia ab eo scriptis, ut auctor Plin. lib. 7. cap. 30. & Suet. & Gell. lib. 19. cap. 8. & Quinctil. lib. 10. Quod etiam Varro fecit ad eundem Ciceronem. PRIMOQ. *in libro* } sic Gellius lib. 1. cap. 10. quamuis Caesar duos tantum de Analogia libros scripsit, teste Suetonio. VERBORVM *delectum* } de quo L. Crassus lib. 3. de Orat. disputat. ORIGINEM *esse eloquentiae* } hoc adeo uerum est, ut hoc ipso delectu uerborum orator ab aliis differat. Confirmat Crassus lib. 3. de Orat. cum ait, Quasi solum & fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum. Non igitur hic hyperbole est, ut quidam existimant, & docent: & originem, & fundamentum dicunt, non absolutionem, & perfectionem, quae alias uirtutes requirit. NOMINE *esset affatus* } ut solet in librorum prooemiis fieri. AC *si* } uerba Caesaris, usque ad ea uerba, Hunc facilem &c. Illud, Ac si, quod ab aliis praecedentibus uerbis pendet, difficile est, quid significet, diuinare, cum liber ille non extet. PRINCIPEM *copiae* } hinc Caesar ipse dixit, se Ciceronis Catonem saepissime legendo copiosiorem factum. ad Att. lib. 13. INVENTOREM } nam Cicero multis uerbis Romanam linguam locupletauit, ut testatur etiam in eius uita Plutarchus. MERITVM *esse* } cum ingenij Romani terminos in tantum promouerit. ut Plin. lib. 7. cap. 30. refert: unde & a Seneca in Suasorijs, Romani nominis titulus appellatur. HVNC } quasi diceret, cum Caesar de ratione Latine loquendi scripserit &c. eum hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem in confesso est.

CICERO

TVM Brutus, Amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem, atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine, & dignitate. quo enim uno uincebamur a uicta Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. hanc autem, inquit, gloriã, testimoniumq. Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicij, non beneuolentiae, testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. uerum quidem si audire nolumus, omissis illis diuinis consilijs, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia, salus ciuitatis aut belli, aut domi; multo magnus orator praestat minutis imperatorib. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo, ne mihi acclametis; est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam bene defendi caussam M'. Curij. Credo: sed Atheniensium quoque plus interfuit, firma tecta in domicilijs habere, quam Mineruae signum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quam uel optimum fabrum tignarium. quare, non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: praesertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarij autem, aut baiuli deesse non possint.

EXPLANATIO

TVM *Brutus* } ut Caesaris laudem tributam Ciceroni amplificaret confirmando. QVO *enim uno* } doctrina, & omni litterarum genere. Tusc. 1. Vel, Vno, eloquentia nimirum. Sic exclamat apud Plutarchum Apollonius, dolens hanc Graecis per Ciceronem ereptam laudem. VINCEBAMVR } quasi dicat, nunc non uincimur. uide Tusc. 1. Secus sentit Virg. in fine 6. Aeneid.

Orabunt caussas alij melius — &c.

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Verum Melius, non ad Romanos, sed ad imperij rectionem refertur. Melius ergo orabunt Graeci caussas, qui

regent imperia. VICTA} armis Romanis uicta Graecia, doctrina, & eloquentia uincebat Romanos. INQVIT} repetit, tametsi Brutus semper loquatur. SVPPLICATIONI} ob Catilinae coniurationem exstinctam. de qua supplicatione in Catilinam tertia, quod Vrbem incendiis, caede ciues, Italiam bello liberasset. MODO *sit hoc* } ne quid arrogantius de se sentire uideatur, hoc dicit. QVISQVIS *ille est* } & hic uitat arrogantiam. TRIVMPHI} ut Q. Minucij, L. Paulli, P. Cornelij Lentuli, Q. Fabij Max. P. Furij Phili, M. Claudij Marcelli, M. Fuluij Flacci. ut ex Liuio, & Veterum monumentis discimus. VERVM } Paucis illā quaestionem terminat, quam pluribus de Offic. lib. primo disputauit. Parua sunt foris arma, nisi sit consilium domi. AVT *belli, aut domi* } bina binis respondent. MVLTO *praestare* } Multum praestare, dixit lib. 1. de Orat. MAGNVS} Magnus, Minutis: contentio. PRO *M'. Curio dictionem* } Orationem pro M'. Curio de hereditate, & testamento Coponij contra Scaeuolam. de qua supra. DVOS} nedum unum, cuiusmodi Crassus petiuit aliquando. CASTELLVM } domus rusticanae clausae moenibus, Castella dicuntur. CREDO} *συγχώρησις*, Concessio cum distinctione. SED *Atheniensium* } similitudo est. MINERVAE *signum ex ebore* } *ἐλεφαντίνης ἀθηνᾶς εἰκόνα*, Suidas: Mineruam ex ebore, quae Athenis fuit. Plin. lib. 34 cap. 8. PHIDIAM} qui signum illud Mineruae fecit. FABRVM *lignarium*} qui aliter quoque Materiarius dicitur, qui domos fabricatur. NON *quantum quisque prosit* } dignitas utilitati anteponenda est.

CICERO

SED perge, Pomponi, de Caesare, & redde quae restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. mitto C. Laelium, P. Scipionem: aetatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum aequales Caecilium, & Pacuuium male locutos uidemus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorem uetustas fecit & Romae, & in Graecia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, quantum obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula.

EXPLANATIO

SED *perge* } ex diuerticulo laudum Ciceronis, ad Caesarem reuocatur Atticus. SOLVM} basim, firmamentum. ILLE} Atticus. ET *quasi* } mollit hac particula translationem paullo duriorem, ut solet. FVNDAMENTVM *oratoris* } prima elocutionis pars, est, pure, Latine, & emendate loqui. Vide de Orat. lib. 3 in principio, & ubi de tropis docere incipit. Nam hic ab illis dissentio, qui his uerbis, (Solum & fundamentum oratoris uides, locutionem) totam Elocutionem intelligunt. nam nec Cic. elocutionem dixit, sed locutionem, ut Sallustius, cum Catilinae eloquentiam nollet concedere, loquacitatem intelligens, dixit: satis eloquentiae, parum sapientiae in eo fuisse. PENES *quos adhuc fuit* } ut Catulos, & Curiones, & alios. supra. CONSVETVDINIS} praesertim domesticae. supra. MITTO} *παράλειψις*, praeteritio. P. *Scipionem* } Africanum minorem. supra. TAMQVAM *innocentiae* } aetatis scilicet: & est similitudo. Vt enim laus innocentiae fuit eius aetatis, sic Latine loquendi fuit. ILLORVM} Laelij, & Scipionis. AEQVALES} maiores tamen natu aliquot annis. ut supra. CAECILIVM} Statium Caecilium Poetam Comicum. ut de opt. gen. Orat. uocat. cuius uitam Crinitus, & Lilius scripserunt, ut etiam Pacuuij, & aliorum Poetarum. MALE *locutos*} Caecilius quidem ad Att. lib. 7. Epist. 3. malus auctor Latinitatis uocatur. Et Pacuuio nitorem defuisse ait Fabius lib. 10. cap. 1. Et Corn. Tacitus de Orat. Pacuuij ueternum dixit. Quod autem Cic. in Orat. scribit, omnes apud eum ornatos, elaboratosq. uersus fuisse, id de poematis ratione, & decoro intelligendum est, aut de ceteris elocutionis uirtutibus, non de Latinitate. OMNES} etiam feminae, Laelia, Cornelia, Muciae. supra. EXTRA *urbem hanc* } unde urbanitate quadam quasi colorata oratio nascebatur. supra. Vrbis fuit suauitas quaedam. uide lib. 3. de Orat. ubi de elocutione praecipit. INFVSCAVERAT} ut multos infuscauit, cum in urbem est infusa peregrinitas, & brachatae, ac transalpinae nationes receptae. ut epist. 10. lib. 9. Familiar. scribit. Hic innuit tantum, ne offendat Caesarem, qui Gallos uel in senatum legerat, ut est apud Suetonium, & in Philippicis. HANC *certe rem* } hanc Latine loquendi laudem. DETERIOREM *uetustas facit* }

Tantum aeui longinqua ualet mutare uetustas,

ut ait Poeta. Et idem in Georg.

— Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

CONFLVX. *enim* } ratione confirmat caussa proposita. ET *Athenas* } ubi iam diu doctrina ipsorum Atheniensium interierat, domicilium tamen in illa urbe remanebat studiorum, quibus uacabant ciues, peregrini fruebantur, capti quodam modo nomine urbis, & auctoritate. lib. 3. de Orat. ET *adhibenda tamquam obrussa ratio* } Sic enim emendo Petri Victorij fidem secutus, qui ait se in scripto eruditi uiri Nicolai Nicoli Florentini codice Obrussa, legisse: quo uerbo post Ciceronem Seneca, post etiam Politianus, & Budaeus sunt usi. nam primum, quam obtrusa, Latina locutio non est; deinde, quod quidam illa duo uerba, quam obtrusa,

ex nescio quo libro scripto expungunt, leue est. nam, quis in omnibus reliquis ea scripsit? Est autem Obrussa, quasi obryza, id est, explorata, certa, perfecta. PRAVISS. *consu. re.* Nam, etsi interdum est artifex suauitatis consuetudo, ab arte tamen, & doctrina multo plus postulari putamus. ut ait in Oratore.

PAVLLVS. MANVTIVS. QVANTVM *obrussa* sic antiqui libri. nonnulli alij, Obrusa: quidam, Obrussat. Puto legendum, Tamquam obrussa. ut Obrussa sit aurum sincerum, & omni uacans uitio. quo uerbo usus est Seneca epist. 1. lib. 2. & Nat. Quaest. lib. 4. cap. 5. & apud Plinium lib. 33. cap. 3. in quibusdam antiquis libris degitur, Obrussam, non Obryzum, in eo loco: Auri experimento ignis est, ut simili colore rubeat, ignescatq. & ipsum obrussam uocant.

CICERO

T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri uidimus. existimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum; sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio litterarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis litteris a similitudine Graecae locutionis abstraxerat, sonabatq. contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeq. subrusticum, alia quadam quasi inculta, & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati, cum esse uellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quaedam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica? quid est hoc? sputa quid sit, scio; tilica, nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus, recte loqui, putabat esse inusitate loqui. Caesar autem, rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. itaque, cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quae, etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc, cum habeat praecipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeq. ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodam modo.

EXPLANATIO

T. FLAMINIVM T. Quinctium Flaminium, qui a quibusdam Apellas uocatur. Q. *Metello* Q. Caecilio Metello. COS. *fuit* ab urbe cond. 631. PVERI *uidimus* Atticus, & Cicero 10. annos illum 70. annum agentem uidere potuerunt. Sic supra de T. Flaminio. Aliqui hic legunt, T. Didio, sed male. BENE *Lat. loq.* ut supra: quem ipse uidi: nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. SED *litter. nesc.* ut Curio, de quo ante dictum est. CATVLVS Q. Catulus pater. supra. Tamen sic loquitur ut patrem, & filium uoluisse uideatur. SVAVITAS *uocis* supra, Sonus uocis, & suauitas appellandarum litterarum. COTTA L. Aurelius Cotta praetorius. supra. DILATANDIS *litteris* uide 3. de Orat. Iotam enim litteram tollebat, & E plenissimum dicebat, ut hodie quoque quidam faciunt, qui pro Via Vea dicunt. SISENNA L. Sisenna historicus. de quo supra. INVSITATIS *uerbis* ut cum, Assentio; unus dicebat, cum Assentior omnes fere dicerent. sed Assentio postea multi dixerunt. Gell. lib. 2. cap. 25. C. *Rufio* alij C. Rufcio: sed hoc facile cum Bruto possumus ignorare. ET *ille* Atticus. CHIRTILIVM alij, C. Rutilium. SPVTATILICA Sputo exspuenda, & eluenda, ut Marsi docent: uel, Sputatilica, cum dixit Sisenna, intellexit leuia, & contemnenda: quod tamen cum priore fere idem est. CIRCVMVENIOR contra legem, ne quis iudicio circumueniatur. ut supra de Isocrate: sed hic iocatur in ambiguo: significat autem hic decipi, & more ferae in casses, laqueosq. insidiis trahi: ut apud Liuium, & alios saepe leges. MAXIMI *risus* sunt consecuti. SED *ille* L. Sisenna. TILICA *nescio* Syllabica adiectio, parelcon motion, ut Graeci aiunt. FAMILIARIS *meus* ut in primo de Leg. Sisenna meus amicus. etiamsi quidam ibi, Eius; legant. CAESAR redit ad Caesarem, post digressionem. RATIONEM quasi obrussam. ut supra diximus. EMENDAT in his libris, quos de Analogia, hoc est, de ratione Latine loquendi accuratissime scripsit. supra. NECESSARIA *est* quoniam solum & fundamentum est elocutionis. supra. ORNAMENTA exornationes, conformationes, lumina uerborum, & sententiarum, quae Schemata Graeci uocant. TAMQVAM *tabulas* elegantiam uerborum Latinorum. IN *bono lumine* in luminibus, & ornamentis orationis. Est enim translatio, & similitudo a pictura sumpta, quam uel pictores, uel lauti, & sumptuosi homines solent collocare, quo loco melius, & clarius spectari possint. nam non omni in loco picta tabula posita recte perspicitur, sed si in bono, hoc est, apto, & proprio lumine sit collocata: de qua re uidendi sunt optici scriptores, & qui de pictura scribunt. IN *communibus* laudibus. Sunt enim communes Oratorum laudes, Latine, & ornate dicere. NON *uideo cui deb. ced.* idem dicit Suetonius in Caesare, ubi hunc locum uidetur imitatus. VOCE, *motu* actione, quae in uocis figuram, & corporis motum diuiditur. ad Herenn. lib. 3. FORMA Figura, genere dicendi, qui Graece Character dicitur. MAGNIFICA, *& generosa* aut magnificam, & generosam, ut habet

Suetonius

Suetonius in Caesare. Q**vodam** *modo*} cum uenia loquitur, propterea quod Ratio dicendi generosa, pro grandi,& uehementi uisum est duriusculum.

C I C E R O

T*Vm Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste detracta: sed, dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit. nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius.*

E X P L A N A T I O

T**Vm** *Brutus*} subaudi, Inquit. O**rationes**} ut contra Dolabellam, & pro Decio Samnite, de quibus Gellius lib. 4. cap. 16. & Cornel. Tacitus in Dialogo de Oratoribus. A**tqve** *etiam*} dubium est, uetbane Ciceronis sint haec, an Bruti, propter illud, quod sequitur, Valde inquam. Sed ego, haec Ciceronis esse censeo, illa Bruti. C**ommentarios**} de bello Gallico & ciuili Pompeiano: nam de aliorum auctore dubitatur. Legendus est Suetonius. De Caesaris commentarijs, sic Hirtius, & Suetonius. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab alijs esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur, qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus deesset: adeoq. probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas scriptoribus uideatur. N**vdi**} puri, nullis ornamentis uestiti, & compti. R**ecti**} incorrupti: nam Caesar pura & incorrupta consuetudine dicendi utebatur, uti paullo ante uidimus. V**envsti**} elegantes. nam Caesar elegantissime loquebatur. supra. O**mni** *ornatu*} omni fuco, omni pigmento. Et sane scripta interdum ornata sunt hoc ipso, quod ornamenta negligant: ut mulieres, quia nihil oleant, bene olere uidentur, ut Cicero Att. epist. 1. lib. 2. att. D**etracta**} ueste, quia nudi sunt. Quamquam, Detracto, magis placet, ut ad ornatum referatur. A**lios**} scriptores historiae. V**olvnt**} quasi iam tum essent, qui id ipsum tentarent. C**alamistris** *inurere*} uolunt quidem illi exornare, sed, dum tentant, nec assequuntur, quod uolunt, uidentur quasi calamistris inurere. Translatio sumpta a mulieribus, quae dum se uolunt exornare, capillos calamistris igni calfactis intorquent. S**anos**} sano, & limato iudicio homines, qui intelligant Caesarem tam bene scripsisse, ut superari nullo modo possit. N**ihil** *enim*} locus notandus ijs, qui historiam uolunt scribere, quem nec Liuius, nec Sallustius ipse, ne Cornelius Tacitus obseruarunt satis. P**vra** *& illustri breuitate*} qualis in Caesaris commentarijs perspicitur. nam breuitas, nisi sit illustris, & clara, incurrit in illud:

— Breuis esse laboro,
Obscurus fio, ——

ut Horatius in Poetica scribit.

C I C E R O

S*Ed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur, Q. Pompeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Hermagorae disciplina. ea dat rationes certas, & praecepta dicendi: quae, si minorem habent apparatum, (sunt enim exsilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad caussas ueniens, uerborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinaq. dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus; qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. is cum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus. in quo fateor uulgi iudicium a iudicio meo dissensisse. nam populo non erat satis uendibilis: praeceps quaedam, & cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate caecata oratio: sed neque uerbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententijs crebriorem.*

E X P L A N A T I O

S**Ed** *ad eos*} reditus post longam digressionem ad mortuos oratores. S**i** *placet*} uobis, qui de Marcello, & Caesare dici uoluistis. Q**vi** *uita excess.*} quos ego tantum statui nominare. C. *Sicinius*} illius, quem supra hominem impurum uocaui, propinquus. Q. *Pompeij*} qui cum Cn. Seruilio Caepione consul fuit, ut supra. I**llivs**} quoniam multi Q. Pompeij sunt nominati; hoc addidit. C**ensor** *fuit*} cum Q. Metello. Liu. lib. 59. Q**vaestorivs**} quaestura functus. I**nopi**} nam praeceptis Hermagorae ornamenta non satis opima dicendi traduntur. infra. A**d** *inueniendum expedita*} quod Hermagorae praeceptis, ut hastae uelitibus amentatae, sic apta quaedam, & parata singulis caussarum generibus argu-

menta

menta traduntur. infra. HERMAGORAE } qui satis in arte, quam edidit, uidetur ex antiquis artibus ingeniose, & diligenter electas res collocasse: & nonnihil ipse quoque noui protulisse, lib. 1. de Inuent. Cicero. DAT *rationes certas, & praecepta dicendi* } Rhetoricae definitio, cuiusmodi illa Cornificij ad Heren. lib. 1. Ars est praeceptio, quae dat certam uiam, rationemq. dicendi. NON *patientes* } si quis eas sequatur. VIAS } rationes, & praecepta, ut paullo ante. ILLA *ipsa comparatione* } illo apparatu, illaq. facultate, quam ex praeceptis Hermagorae fuerat consecutus. Ab Hermagora Rhetore, Hermagorei dicti. Duo fuerunt, alter Rhetor, & philosophus, de quo hic Cicero, alter Rhetor tantum, qui uixit Augusto imperante, & Romae docuit. CONSOBRINUS *meus* } sic, de prouincijs consularibus: utpote natus ex Ciceronis matertera, quae cum C. Aculeone fuit. de Orat. 2. CUM *Sicinio* } de quo paullo ante. POST *curulem* } biennio post, ut mos erat, & cognoscitur epistola 25. lib. 10. Famil. Curulem autem aedilitatem dixit, ut a plebeia distingueret. Liu. lib. 22. IUDEX *quaestionis* } quaestor, praetor. FATEOR } quamuis supra secus sentire uisus sim: sed cum distinctione. Si enim effectus oratoris consideretur, idem erit docti, & indocti iudicium. Sin caussas eius effectus consideres, quas docti norunt, ignorant indocti, aliud artificis, aliud populi erit iudicium. CAECATA *oratio* } obscurata: nam celeritas motus, fallit adspectum. Vel, Citata, id est, concitata.

CICERO

PRAETEREA *perfectus in litteris; iurisq. ciuilis iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus; quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quam, ut Graeci dicunt, πολιτικόν. erant in eo plurimae litterae, nec eae uulgares, sed interiores quaedam, & reconditae, diuina memoria, summa uerborum & grauitas, & elegantia: atque haec omnia uitae decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa aetate plena litteratae senectutis oratio. quanta seueritas in uultu, quantum pondus in uerbis: quam nihil non consideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati, & Triarij mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat.) Nae ego, inquit, (ut omittam cetera, quae sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace ualuisse. nam nec istos excellentes uiros, nec multos alios praestantes ciues resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis; ne augeamus dolorem. nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. itaque omittamus lugere; & tantum, quod quisque dicendo potuerit, quoniam id quaeritmus, praedicemus.*

EXPLANATIO

PRAETEREA *perfectus in litteris* } doctus in primis: paullo ante. Vir omnibus rebus ornatissimus, Verrina 3. ACULEONE } C. Visellio Aculeone. de quo lib. 1. & 2. de Oratore. L. *Torquatus* } L. Manlius Torq. L. F. de quo lib. 2. de Fin. & pro Sulla. RHETOREM } oratorem. nam Graece ab eloquendo Rhetor, & Latine Eloquens dictus est. in Oratore. quamquam Rhetorem hunc appellare uidetur, quod Rhetorica delectaretur. Hinc de Fin. 2. ita loquitur: Rhetorice igitur, inquam, nos mauis, quam Dialectice disputare. Πολιτικόν } ciuilem, reipub. administrandae peritum. PLURIMAE *litterae* } Hinc omni doctrina eruditus, lib. 1. de Fin. dicitur. DIUINA *memoria* } excellens & insignis. Vide lib. 1. de Finib. GRAUITAS } aliter, Dignitas, & rectius. Ita forte grauis fuit, ut subagrestis uideretur. Gel. lib. 1. cap. 5. TRIARII } C. Triarij. Fuerunt enim Triarij e gente Valeria. SENECTUTIS } patrem hoc uerbo significat. nam filius L. Torquato iunior fuisse uidetur ex lib. 1. de Finibus. Ex *ore* ? } cum interrogatione legendum. TUM *Brutus* } ad reficiendum lectorem, inserit de reipub. calamitatibus pauca. AUCTORITATEM } sententiam uocat Philip. 2. quod auctoritas ab auctore ducatur: auctor autem saepe is est, qui dat consilium, aut sententiam dicit. Cicero uero saepe dixit se pacis auctorem semper fuisse: ut Epist. 3. lib. 7. Famil. & pro Ligar. & Deiot. PRAESTANTES *ciues* } illos praestantissimos uiros, lumina reipub. tot consulares, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis, atque iuuentutis, tum optimorum ciuium exercitus. Philip. 2. SILEAMUS } Cum uos eo animo ad me ueneritis, ut de repub. esset silentium. supra. DE *istis* } uel uiris, uel rebus, cum & acerbae sint, & molestae. NAM *& praeteritorum* } contra Cicero ipse Epist. 12. lib. 2. Fam. Virg. lib. 1. Aeneid. Homerus lib. 15. Odysseae, Arist. lib. 1. Rhet. & alij. Sed iucunda est praeteritorum malorum recordatio, si sit secura, ut Cicero ad Lucceium scribit: aut ad nos ea nihil pertineant. Hic uero tantum abest, ut sit secura, ut etiam alia exspectentur mala. EXSPECTATIO } Corn. Nepos in Attici uita: Non ea solum Cicero, quae uiuo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam quae nunc usu ueniunt, cecinit ut uates.

CICERO

SUNT *etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus; qui & scriptitauit accurate, cum praesertim non esset orator; & egit multa constanter. Ap. Claudius, socer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & satis studiosus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis,*

guralis, tum omnis publici iurit, antiquitatisq. nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares: quorum Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit e disciplina. instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent, non dubitaret adsciscere, eaq. omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida sane; ut plena esset animi, & terroris oratio. quaereres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse indicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo, de repub. uero non minus uehemens orator, quam bellator, fuit, effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges, atque instituta cognouerat.

EXPLANATIO

EODEM *bello*} ciuili, quod Caesar gessit, & scripsit. M. *Bibulus*} Marcus ab omnibus appellatur, exceptis Orosio, Eutropio, Seneca, & Appiano, qui Lucium uocant. M. Calpurnius Bibulus a Plutarcho in Caesare uocatur. Vir Caesaris, & Ciceronis scriptis, & aliorum, notissimus. APP. *Claudius*} Appius Claudius Pulcher, eius Appij, qui cum P. Seruilio consul fuit, filius, ut ex orat. de responsis discimus, P. Clodij frater fuit. SOCER *tuus*} ex priore uxore. Vide epist. 4. lib. 3. Fam. nam post Brutus Porciam Catonis F. duxit. COLLEGA} in auguratu. Epist. 4. & 10. lib. 3. Fam. & lib. 2. de Diuin. FAMILIARIS *meus*} amicum suum lib. 1. de Diu. & Tuscul. 1. uocat. DOCTVS} epist. 7. lib. 3. Fam. hominem summa prudentia, multa doctrina, & plurimo rerum usu. & pro Scauro apud Asconium, humanitate, & sapientia praeditum, uocauit. AVGVRALIS} iuris, de quo scripsit ad Ciceronem: ut epist. 4. & 9. lib. 3. Fam. dicitur. ANTIQVITATISQ. *nostrae*} debet enim memoriam antiquitatis tenere orator, suae saltem ciuitatis. L. *Domitius*} L. Dom. Ahenobarbus, Cn. Domitij F. Hic est ille Domitius, qui Pompeij partes secutus Corfinij captus fuit a Caesare, & dimissus. de quo saepe leges. NVLLA *ille quidem arte*} ergo usu domestico Latine dicebat. Laudat ab elocutione. CVM *libertate*} Quae παῤῥησία dicitur, id est, licentia. DVO *praeterea Lentuli*} P. & Lucius, Cornelij Lentuli. Et Publius, Spinther cognomento: Lucius uero, Cruscellus, qui Pisone, & Gabinio coss. praetor fuit. Publius uero is est, ad quem libro primo Familiar. scribit Cicero, quem parentem, quem auctorem, & deum suae salutis saepe cum alibi, tum in orationibus post reditum suum appellat. TOTVM *habuit ex disciplina*} sic supra de M. Pisone, Quia a natura nihil aut parum habuit, sed omnia ab arte, ac doctrina. INSTRVMENTA *naturae*} ut acumen, uox, latera, & reliqua id genus. SED *tantus animi splendor*} a liberalitate, & animi magnitudine eum commendat, cum non possit a facultate dicendi, Vide lib. 1. Fam. CLARORVM *uirorum*} Principum in ciuitate, in quibus ipse fuisse dicitur. libro primo Famil. L. *Lent. fortis orator*} sic supra Seru. Galbam fortem oratorem, & Q. Varium fortem actorem dixit. Ob id forte Lucanus lib. 5. & octauo, eum dicentem, & hortantem facit, in Pompeianis partibus. SED *cog. non ferebat laborem*} ut C. Memmius. supra. Aufert ab illo inuentionis acumen. VOX *canora*} ut in Cn. Marcellino, supra. tribuit L. Lentulo elocutionem. TERRORIS} aliter, Horroris. SATIS} ut reipub. satisfacere posset, ut Cato, Catulus, Octauius. supra. TITVS} Lucium uocare uidetur, is qui de republ. ordinanda scribit ad Caesarem apud Sallustium. Atque is mihi Postumius esse uidetur, de quo belli ciuilis initio nominatim senatus decreuit, ut statim in Siciliam iret, Furfanoq. succederet. Epist. 4. lib. 7. Att. BELLATOR} similiter cadens, orator, bellator. EFFRENATVS *& acer*} qualis M. Fauonius, qui de repub. ordinanda apud Sallustium ob id cum Postumio coniungitur. IVRIS *pub.*} cuius partes sunt, leges, senatusconsulta, foedera, in Part. Orat. LEGES, *atque instituta*} leges scriptas, & non scriptas. Haec enim omnis est iuris communis diuisio.

CICERO

HOc *loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ij, quos iamdiu colligis, uiuerent. omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruilium praeterisse uideare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui uerbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quam non multi ausi sint dicere; deinde, ex its ipsis, quam pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & satis copiose, eratq. praeterea doctus Hermagorae praeceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae uelitibus amentatae, sic apta quaedam, & parata singulis caussarum generibus argumenta traduntur.*

EXPLA-

EXPLANATIO

Hoc *loco Atticus* } hac interpellatione Atticus, huius enumerationis oratorum minutissimorum a Cic. extorquet utilitatem. AMBITIOSVM *esse* } ambitione labi. supra. STANTES } ueteres enim stantes dicebant, ut ex poetis, & oratoribus, & historicis discere licet. Ouid. lib. 13. Homer. lib. 1. Iliados, Virg. lib. 11. Cic. pro S. R. Amer. lib. 1. epist. Att. M. *Seruilium* } de quo epist. 3. lib. 6. Att. & epist. 8. lib. 8. Famil. Ex *omni numero* } hominum nostrorum, & aliorum. QVAM *pauci* } uix singulis aetatibus bini oratores laudabiles. infra. ITAQVE } cum illud, quod dixi, assequar. NE *hos quidem* } praeteribo, ex superiore. Vel dic ...... esse, quam & ...... uocant. P. *Cominium* } de Cominijs fratribus Cicero pro Cluent. Hic Publius uidetur is esse, in quem scripsit Catullus. ACCVSANTE } reum faciente lege Cornelia maiestatis, ut Asconius ait. Vide etiam Quinctilianum lib. 4. cap. 4. DEFENDI } quatriduo: quas tamen actiones contulisse eum in duas orationes apparet. Lege Asconium, & Nonium in uerbo, Venalicij. Cicero quoque ipse in Oratore secundam Cornelianam nominauit. C. *Cornelium* } male interdum apud Asconium, Lucius legitur. Hunc Cicero praetor defendit, ut Asconius, Q. Cicero de pet. cons. Cicero ipse in Vatinium, & alibi testatur. IN *quo* } in P. Cominio, quem disertum uocat, pro Cluentio. T. *Accium Pisaurensem* } hunc bonum adolescentem, & disertum uocat in eadem oratione. PRO *Aulo Cluentio* } Larinate, quae oratio, ut scitis, nunc exstat. ACCVRATE *dicebat* } ut qui prudentia, usu, atque exercitatione praeditus esset, pro Cluentio. HERMAGORAS } de quo supra. VT *hastae* } similitudo e re militari sumpta. VELITIBVS } uelitem sic Liu. lib. 38. describit. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra hastas, quibus eminus utitur: gladio Hispaniensi est cinctus. Quod si pede collato pugnandum est, translatis in laeuam hastis, stringit gladium. Plura Val. Max. lib. 2. cap. 1. in summa, Veles est leuis armaturae miles. Vide Vegetium de re militari. AMENTATAS } loris, ad fortius, & longius iaculandum, uinctae. Argumenta, sunt hastae: amenta, sunt praecepta, quibus argumenta instruuntur. SINGVLIS *causs. gen.* } Deliberatiuo, Demonstratiuo, & Iudiciali, ut Rhetores uocant. Vel, Caussarum generibus, intellige status, Coniecturalem, Definitiuum, & Iudicialem, cum suis partibus, & membris, quod mihi magis placet.

CICERO

STVDIO autem neminem, nec industria maiore cognoui: quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi umquam uacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur; eratq. uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq. argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma & ad probandum, tum concinnae, acutaeq. sententiae, gestusq. natura ita uenustus, ut ars etiam, quae non erat, & e disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quam fuerint in illo, dicere. quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quemquam eiusdem aetatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Coelium praetereundum arbitror; quaecumque eius in exitu, uel fortuna, uel mens fuit: qui quamdiu auctoritate meae paruit, talis tribunus pleb. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem, turbulentamq. dementiam a senatu, & a bonorum caussa steterit constantius: quam eius actio nem multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeq. omnes ex reip. contentione susceptae. defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, saneq. tolerabiles. hic cum, summa uoluntate bonorum, aedilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit a sese, ceciditq. postea, cum eos imitari coepit, quos ipse peruerterat.

EXPLANATIO

STVDIO *autem* } haec de C. Pisone dicit, ne quis cum superioribus coniungat. C. *Pisoni* } C. Calpurnio Pisoni, cognomento Frugi. Att. 1. lib. 1. GENERO *meo* } primo. Nam Cicero tribus uiris, diuersis temporibus, Tulliam filiam collocauit, Pisoni, Crassipedi, & Dolabellae. NVLLVM *tempus* } studium, & industriam probat: & ex ijs, quae sequuntur, bina priora ad studium, posteriora ad industriam refero. CVMQ. *argumenta* } ad ingenium, & inuentionem haec referuntur. NEC *continentia, &c.* } eadem dicit in Vatinium, & post reditum in senatu. M. } Marcum, sic lib. 111. apud Liuium scribes, ubi etiam Coelium, non Caecilium leges, & apud Appianum lib. 2. qui M. Coelius Rufus dictus est, pro quo Ciceronis exstat oratio. VEL *fortuna* } quae primum ei fuit aduersa in repub. post etiam fuit interfectus. Caesar lib. 3. Ciuili, Paterculus 2. Liuius 111. VEL *mens* } mala nimirum, ut ijdem auctores affirmant, & ipse epist. 17. lib. 8. Famil. AVCTORITATI *meae* } ad quem sumpta uirili toga fuerat a patre deductus, pro Coelio, Quinctil. lib. 12. cap. 2. PERDITORVM } ut Clodianorum, contra quos stetit. Asconius. SPLENDIDA, *& grandis* } in Coelianis orationibus uitorem, & altitudinem Cornelius Tacitus in Oratoribus agnoscit. In Quinctiliano lib. 10. cap. 1. non Coelium, sed Caluum lego. FACETA, *& perurbana* } Fabius: In

Coelio multa urbanitas, dignusq. uir, cui & mens melior, & uita longior contigisset. ACCVSATIONES *tres* } in C. Antonium una, in Atratinum altera, ut pro ipso Coelio uidebis. In Appium censorem tertia, epistola 12. lib. 8. Famil. Ex *reipub. contentione* } ex reipub. caussa, ut pro Coelio dixit: quibus uerbis significat, publicas eas fuisse caussas. DEFENSIONES } quibus se, & alios defendit, ut pro Coelio, & epist. 12. lib. 8. Famil. & epist. 8. lib. 8. MELIORA } nam multum ingenij fuit in Coelio, praecipue in accusando. Quinctil. lib. 10. cap. 1. AEDILIS *curulis* } hoc uide epist. 9. & 10. lib. 2. & 3. lib. 8. Famil. & epist. 1. lib. 6. Att. DISCESSV *meo* } cum in Ciliciam sum profectus. epist. 21. lib. 5. Att. & epist. 1. lib. 8. Famil. DISCESSIT *a sese* } coniugata, discessit discessu meo, & προσωνομασία. Et discessit a sese, id est, de sententia sua decessit, epist. 3. lib. 7. Attic. Et quidem Appij odio, & Curionis amore, epist. 17. lib. 8. Famil. Vide etiam Caesarem bello ciuili 1. & Dionem 41. QVVM } aliter, Quam. EOS } M. Antonium, P. Dolabellam, & C. Curionem, epist. 4. 13. & 17. lib. 8. Fam. De Coelij stylo uidere licet in eius epistolis lib. 9. Fam. De moribus, Senecam lib. 5. cap. 8. de ira. Vixit annos 34. Vide Plin. lib. 7. cap. 49.

C I C E R O

SED de M. Calidio dicamus aliquid: qui non fuit orator unus e multis, potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas, exquisitasq. sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius comprehensio uerborum; nihil tam flexibile; nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur: ut nullius oratoris aeque in potestate fuerit. quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret. nullum nisi loco positum, & tamquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres; nec uero ullum aut longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraq. translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec uero haec soluta, nec diffluentia; sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed uarie, dissimulanterq. conclusis. Erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quae uocant Graeci σχήματα; quibus tamquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis; actio liberalis, totumq. dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. sed, cum a nobis paullo ante dictum sit, tria uideri esse, quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis, atque contentio: siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq. esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consuesset: siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit.

E X P L A N A T I O

SED *de M. Cal.* } Q. F. ut Ascon. ait. Fuit hic Apollodori discipulus, ut Eusebius scribit: ex ordine equestri Caesarianas partes secutus: cum togatam Galliam regeret, Placentiae obijt, Eusebius. MOLLIS, & *pellucens* } concinna, & ornata. Elocutionem eius laudat. COMPREHENSIO *uerborum* } περίοδος, continuatio uerborum suis partibus absoluta. EMBLEMATE } hunc locum integrum habes de Orat. lib. 3. & in Orat. & apud Quinctil. lib. 9. cap. 4. Emblemata dicuntur omnia opera elegantiora tessellis, aut segmentis insectis, & insertis elaborata: quae in parietibus sunt, dicuntur uermiculata: in pauimento, tessellata: in lignis, segmentata. NON *irruisse* } sic de Orat. lib. 3. praecipit. Debet enim esse, quo modo Theophrasto placet, uerecunda translatio. Famil. lib. 13. NON *aperte* } de Orat. lib. 3. & in Oratore. In oratione, prima pauci cernunt, postrema plerique, quae quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt. QVA *de re agitur autem* } formula Iurisconsultorum, Cic. in Topicis ad Trebatium iurisconsultum. Sed, quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci κρινόμενον uocant: mihi placet id, (quoniam quidem ad te scribo) qua de re agitur, uocari. Alibi Cicero Iudicationem, & propriam iudicij quaestionem uocat. Hoc ad Inuentionem pertinet. ORDO *rerum* } dispositio. GENVS } dicendi, ad Elocutionem. SI *est optimum* } quod non concedit supra de Scauro, & Rutilio. REM *illustraret* } doceret. DEVINCIRET *uolup.* } delectaret. POLLERE *diximus* } cum diximus hoc esse Oratoris officium partitione tertium, genere maximum. VIS, *atque contentio* } uis, id est, contentio, acrimonia, qua caussae extorquentur. SIVE *consilio* } quattuor affert caussas, consilium, naturam, consuetudinem, facultatem siue uires: sed has omnes dubitanter. ALTIOR } exaggeratior. ARDENTIOR } uehementior. ABFVIT } minus est, quam Defuit. Et est agnominatio.

C I C E R O

QVIN etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq. a se esse deprehensum; seseq. chirographa, testificationes, iudicia, quaestiones, manifestam rem deferre diceret; deq. eo crimine accurate, & exquisite disputauisset; me in respondendo, cum essem

argu-

argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiã posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquẽtia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere uoces, & querellas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percußa, non femur, pedis, quod minimum est, nulla supplosio. itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco uix tenebamus. Sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocumque res postulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiße?

EXPLANATIO

QVINETIAM} probat ab exemplo. CHIROGRAPHA *&c.*} sunt argumenta ex locis assumptis, & extra rem positis, ut uidere licet ad Hereno. lib. 2. & in Topicis. POSVISSE} in oratione, quam pro Q. Gallio habuit. Huius orationis Val. Max. lib. 8. cap. 10. & Nonius in uerbo Logi, mentionem faciunt. Et simul nota, Memini me posuisse, contra Vallam, qui dicendum esse ait, Memini me ponere, & similia. PRO *argumento*} ad diluendum crimen. INDICIA *mortis*} idest, ueneni mortiferi: uel, mortis, quam sibi uoluit Q. Gallius inferre. TV *istuc*} Val. Max. Tu istud, legisse uidetur. NISI *fingeres*} tantum refert, quo modo, & quo animi motu dicas. Vide epist. Familiar. 9. libro 8. INFANTIVM} minutorum oratorum. FRONS *non percußa*} percutere, & ferire frontem, doloris signum. epist. 1. lib. 1. Att. Homer. 22. Iliad. Aristophanes in Pluto. ad Herenn. lib. 3. etsi dissentit Fabius lib. 2. cap. 5. NON *femur*} quod indignantes faciunt, & ad auditorem excitandum ualet. Vide Quinct. lib. 11. cap. 3. & Plut. in Nicia. TANTVM *abfuit*} Tantum abest, legisse uidetur Fab. VIX *tenebamus*} nam, si male mandata loqueris, aut dormitabo, aut ridebo, ait Hor. Poet. SANITATE} si consilio. VITIO} si ceteris caussis; quod supra posuit: Distributio est. Ex *omnibus*} ex tribus. supra. MAXIMA} partitione tertia, genere maxima, supra. MODO} quocumque modo. Alij tollunt, & expuugunt, illud, Modo.

CICERO

SIT sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus: quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentium: qui, si diutius uixissent, magnam essent eloquentiae laudẽ consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris. Quorum quidem alter, quod uerisimile dixißet, ita facile, soluteq. uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil poßet ornatius eße, nihil expeditius. atque hic a magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire uoluisset, ut coeperat, honores; quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos sit praemium uirtutis, iudicio, studioq. ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus uidetur. qui autem occasione aliqua, etiam inuitis suis ciuibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quae si ille audire uoluißet, maxima eum gratia, & gloria ad summam amplitudinem peruenißet, adscendens gradibus magistratuũ, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri.

EXPLANATIO

SIT *sane*} concessio, quam Graeci *συγχώρησιν* uocant. REDEAMVS} de Hortensio supra dicere coeperat: nunc ad eum redit. Nam, quoniam diu uixit, multorum aetates eum attigisse necesse fuit. POSTVLAS} supra, cum diceres te properare audire de me. CONSECVTI} Dichoreo utitur, de duobus bonis oratoribus loquens. C. *Curionem*} cognomento Scribonium, C. F. qui unus e tribus oratoribus fuit, de quibus Plin. lib. 7. cap. 41. scribit. Sed de huius patre, & auo supra dictum est. Hic, de quo nunc agit, is est, ad quem epistolae illae elegantissimae scribuntur Fam. lib. 2. Occubuit in Africa fortiter pugnans, contra Iubam regem Caesaris partes secutus. SOLVTEQ.} supra, Solute, & suauiter dicere. NATVRAM *habuit admirabilem*} huius ingenium saepe laudauit Cicero, & Lucanus lib. 4.

Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma.

NON *sum expertus*} quod ille diu abfuit: & cum rediisset, ego sum in Ciciliam profectus. VT *coeperat*} cum puer olim meis fidelissimis, atque amantissimis praeceptis paruisset. epist. 1. lib. 2. Fam. MALVISSET} Dichoreus. CVM *bonos*} Honoris est descriptio, & Rhetorica definitio, ex qua ostendit, quem putabat Curio honorem se consecutum, honorem non fuisse. Contraria enim sunt, studio ciuium, & inuitis ciuibus hono-

rem adipisci. Iudicio autem, & occasione, sunt differentiae. SENTENTIIS } senatus. SVFFRAGIIS } populi. GRADIBVS *magistratuum* } qui sunt, aedilitas, praetura, consulatus.

CICERO

QVAE quidem etiam cum P. Crasso M. F. eum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte, planeq. eruditus: ineratq. & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: praeterea q. sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus. sed hunc quoque absorbuit aestus quidam insolitae adolescentibus gloriae: qui quia nauarat miles operã imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat, cui muneri mos maiorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. ita grauissimo suo casu, dum Cyri, & Alexandri similis esse uoluit, qui suũ cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus.

EXPLANATIO

CVM P. *Crasso M. F.* } Marci filio, de quo post dicemus; & cuius uitam Plutarchus scripsit. INITIO *aetatis* } a pueritia sua, ab ineunte sua aetate. ep. 8. lib. 5. & 16. lib. 15. Fam. AD *amicitiam se meam* } Plutarchus in Crasso, & Cic. in epistolis proxime citatis. MAIORES *eius* } Licinij. TRITAM } translatio a uiis incedentium frequentia tritis, & usitatis. ERAT *enim* } P. Crassus: & est subiecta ratio. CVM *inst. optime* } caussa. ERVDITVS } effectus institutionis. Nam secum solebat habere Apollonium libertum, a quo instituebatur: eadem epist. Itaque Orosius lib. 6. cap. 13. Lectissimum iuuenem, Eutropius lib. 6. Clarissimum, & praestantissimum iuuenem, uocat. HVNC *quoque* } ut Curionem. ABSORBVIT } in bello Parthico, in quo grauiter uulneratus, armigero suo latus transfigendum praebuit. Plut. in Crasso. Liuius lib. 106. Orosius, Eutropius, Appianus in Parthico. In huius locum Cicero fuit augur cooptatus, ut alibi diximus. QVIDAM *insolitae* } aliter, Non insolitae. & melius. NAVARAT } etiam praeclare. ut Caesar de bello Gallico testatur. MILES } opponitur imperatori. AETATEM *certam* } post annum potissimum quadragesimum primum, quo praetores fieri poterant. SORTEM *incertam* } quod saepe prouincias, in quibus bella erant gerenda, sortiebantur, ut saepe apud Liuium, & alios leges. CYRI } Minoris, Persarum regis, qui non multo post patris mortem Artoxerxi bellum intulit, in quo fuit interfectus adolescens. Historia est apud Xenophontem lib. 1. ἀναβάσεως, & apud Iustinum lib. 5. & Plutarchum in Artoxerxe. ALEXANDRI } Magni, qui tertio, & trigesimo anno aetatis suae mortem obiit. ut Cicero Philipp. 1. praeter alios, ostendit. SIMILIS } uoluit & ipse adolescens admodum bella gerere, ut Cyrus, & Alexander, qui tamen eo grandiores fuerãt natu. DISSIMILLIMVS } quia festinauit nimis, & cito periit, cum L. Crassus, & alij Crassi lente, ut dicitur, festinarint, & diutius uixerint, maximos honores assecuti.

CICERO

SED ad Caluum (is enim nobis erat propositus) reuertamur: qui orator fuisset cum litteris eruditior, quam Curio; tum etiam accurratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quod quamquam scienter, eleganterq. tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuensq. ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem deperdebat. itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illustris, a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur.

EXPLANATIO

SED *ad Caluum* } C. Licinium Caluum, C. Lic. Macri filium, ut apud Val. Max. lib. 9. cap. 10. uidebis. Fuit non solum orator, sed etiam poeta: cuius uitam Crinitus, & Lilius scripserunt. Poetam, & Oratorem fuisse, testantur Seneca lib. 4. controuersiarum, Suetonius in Augusto, & Catullus. Quinetiam Cicero ipse ep. 20. lib. 7. Fam. De Calui dictione, Corn. Tacitus de Oratoribus, Quinctil. lib. 10. cap. 1. & lib. 12. cap. 10. Cicero epist. 21. lib. 15. Fam. PROPOSITVS } cum Curione. supra. FVISSET } forte legendum, Fuit, sed: uel aliquid deest. LITTERIS } ut a consuetudine, & natura Curio. QVAM *Curio* } qui a magistris parum fuit institutus. AFFEREBAT *genus* } sequebatur genus, epist. 21. lib. 10. Fam. TRACTABAT } ut assequeretur, quod probaret. ibidem. NIMIVM } quod manum de tabula, ut dicitur, numquam dimoueret. SANGVINEM *deperdebat* } Quinct. lib. 10. cap. 1. Inueni, qui Ciceroni crederent, Caluum nimia contra se calumnia, uerum sanguinem perdidisse. Pro quo male in multis libris Coelium legitur. Et Sanguinem, idest, Orationis animam, ueramq. naturam, & formam. NIMIA *religione* } superstitione, cura, diligentia, affectatione. Calumnia. Quinctil. ut ante dixi. DOCTIS } qui poterant iudicare. MVLTITVDINE } cuius iudicium cum intelligentium iudicio debet in oratore probando congruere. supra. A *foro* } Metonymia, pro multitudine, siue hominibus in forum uenientibus. CVI *nata* } propter iudicia, & forenses caussas potissimum

inuenta est eloquentia primum: postea etiam in senatum, rostraq. deducta. quamquam Forum Romae, & rostra, & curiam continebat. DEVORABATVR} ut cibi, qui gustari non possunt, deuorantur: quod fieri solet in medicinis sumendis. Ergo non intelligebatur. Translatum a cibis.

CICERO

TVM Brutus; Atticum se, inquit, Catulus noster dici oratorem uolebat: inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. nam, si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem: insulsitatem enim, & insolentiam, tamquam insaniam quandam orationis, odit. sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat. haec omnium debet oratorum eadem esse sententia. sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dumtaxat: sed, quia sunt in Atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, uim, & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus. nam, quid est tam dissimile, quam Demosthenes, & Lysias? quam idem & Hyperides? quam omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: si omnes, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quaero; Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quaedam, aut uoluntas ita dicendi fuit.

EXPLANATIO

TVM *Brutus*} Brutum inducit loquentem, ne ipsum uideatur reprehendere, qui tamen & ipse Atticus esse uoluit, ut in oratore cognoscitur. Hac autem occasione de ueris Atticis oratoribus, eorumq. generibus disserit. VOLEBAT} erat enim imitator Atticorum. Quinctil. lib. 10. cap. 1. EXILITAS} insulsitas, insolentia, insania, ieiunitas, siccitas, inopia: & qui ita dicunt, exsangues, & triti a Cicerone, aridi, & exsucci a Fabio nominantur. ERRABAT} iudicio lapsis. Fam. lib. 15. epist. 21. ALIOS} ut ipsum Brutum. NAM, *si quis*} inserit disputationem, quam in Oratore, de opt. gen. Orat. Cic. & Fabius lib. 12. cap. 1. tractant. QVI *nec inepte*} qui bene dicunt. de opt. gen. Orat. INSVLSITATEM} cum Attici sint in primis salsi, & faceti. ut lib. 2. de Orat. Et quidquid salsum, & salubre est, proprium sit Atticorum. ut in Oratore. INSOLENTIAM} nam uerbum inauditum, & insolens, ut scopulum fugiendum Caesar docuit. ut Gell. lib. 1. cap. 10. ait: in qua re adeo Attici fuerunt religiosi, ut Aeschines Demosthenem tamquam parum Atticum reprehenderet. ut in Oratore Cicero scribit. SANITATEM} bonam ualetudinem. ibidem. INTEGRITATEM} quae sit Atticorum. de opt. gen. Orat. IEIVNITATEM} erant enim, qui ieiunitatem, & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicerent. Tuscul. 2. DVM *modo sit polita*} putabant enim, qui horride, inculteq. diceret, modo id eleganter, enucleateq. faceret, eum solum Attice dicere. in Orat. HOC *recte*} sic in Oratore, Errant, quod solum, quod Attice non falluntur. Et de opt. gen. Orat. 1. Id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt; eos solos Attice dicere. ALIA} ut copia, ornatus, grauitas, amplitudo &c. quae Tuscul. 2. in Orat. & de opt. gen. Orat. Attici enim, cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine; sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suauitatem coloris. de opt. gen. Orat. IGNORET} erat enim genus Atticorum iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum. Tuscul. 2. Quod Atticorum oratorum ipsa uis esset ignota, nota gloria. de opt. gen. Orat. GRADVS} qui tres sunt, medius, supremus, & infimus. Supremus, in quo sunt omnia: Medius, in quo mediocria: Infimus, in quo minima. de opt. gen. Orat. INQVIT} Caluus, uel aliquis: est enim sermocinatio. NEQVE *enim est unum genus*} una forma, & species. Sic Quinctil. lib. 12. cap. 10. ait, Oratores Atticos ut homines, inter se genere similes, differentes specie dixeris. Alioqui unum est genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius, sed in eodem non sunt pares. de opt. gen. Orat. DEMOSTHENES, *& Lysias*} Demosthenes enim grandis est, & Lysias tenuis. supra, & in Orat. & de opt. gen. Orat. IDEM} Demosthenes, qui sumitur tamquam perfectus, ut cum eo reliqui comparentur. ET *Hyperides*} quod Hyperides satis facetus, Demosthenes minus habebatur: quod mihi non placet. Ergo ueram dissimilitudinem ex eorum comparatione supra pete. Idem de Aeschine faciendum. SI *aliquem*} Πλημμα. DISSIMILLIMI} ita, ut alius ample, alius subtiliter, alius iocunde, alius aliter dicat. REDOLERE} spirare, odorem emittere, & afflare. Notanda phrasis, cum redolet lucernam, Athenas, potius dicatur. IPSAE *Athenae*} ἀττικίζουσι, nedum Attice dicere. Sic de Demosthene in Oratore, Quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. FLORIDIOR} ornatior. supra, & in Oratore, quod uerbum, quia nouum uisum est, adiecit, Vt ita dicam.

CICERO

ET quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere uideretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam,

riam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Carisij uult Hegesias esse similis, isq. se ita putat Atticum, ut ueros illos prae se paene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus. Optime. Sunt ne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hoc imitamur. Quomodo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si caussas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim; nec uelim fortasse, si possim.

EXPLANATIO

ET *quidem duo*} Duorum oratorum exemplo dissimilitudinem ostendit Atticorum. QVAS *scribebat alijs*} Quas, uidetur redundare, aut aliquid deesse. DEMOCHARES} qui Rhetor ab Athenaeo dicitur. de quo uide Suidam. DEMOSTHENIS *sororis F.*} sic lib. 2. de Orat. HISTORIAM} Athenaeus, lib. 6. NON *tam historico*} quamuis enim summi oratoris sit historiam scribere: ut ait lib. 2. de Oratore, diuersum tamen est dicendi genus historiae, in qua tracta quaedam, & fluens expetitur, non haec contorta, & acris oratio. in Oratore. HEGESIAS} non ille Cyrenaicus philosophus. de quo Tusc. 1. sed Magnesius orator, quem styli Asiatici auctorem fuisse Strabo scribit libro 14. Huius tamen genus dicendi Varro laudabat. ad Attic. epist. sexta, libro 12. ESSE *similis*} dum Lysiam, ut Carisius, ipse uult imitari. in Oratore. PVTAT} ut ineptus. in Oratore. VEROS} aliter, Viros. ILLOS} Atticos. TAM *fractum, tam minutum*} quam Hegesias ipse, qui particulas incidit, numeros infregit, & concidit. in Oratore. QVO *modo?*} qui potestis, ut paullo ante, Qui potes? RERVM *gestarum*} rerum explicator prudens, seuerus, grauis. in Oratore. FORENSE} cui nata est eloquentia. supra. In prooemio de Offic. Forense dicendi genus, & lib. 1. de Orat. genus turbae ciuilis, & fori. CONCERTATORIVM} uehemens, litigiosum. NON *tractauit*} non enim in iudicijs uersauit caussas, sed in historijs bella narrauit. Itaque numquam est numeratus orator, ut ait in Oratore. Vide de opt. gen. Orat. Aliud est, &c. ORATIONES} conciones. in Oratore. Thucydides ipse, & Marcellinus in uita Thucydidis δημηγορίας uocant. Orationes ita directas, & longas, & multas, sunt qui in historia non probent. Trogus certe Pompeius apud Iustinum in Liuio, & Sallustio reprehendit. NEQVE *possim*} antimetabole, commutatio lepida: Neque possim, quia conciones ipsae ita multas habent obscuras, abditasq. sententias, uix ut intelligantur, quod est in oratione ciuili uitium uel maximum, ut in Oratore ait. Vide de opt. gen. Orat.

CICERO

VT, si quis Falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anicium consulem quaerat. Atqui eae notae sunt optimae. credo: sed nimia uetustas nec habet eam, quam quaerimus, suauitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur aetatem. sic ego istis censuerim & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidi nimis ueterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. ipse enim Thucydides, si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior.

EXPLANATIO

VT *si quis*} similitudine rem illustrat. FALERNO *uino*} ab opido, & monte Campaniae ita dicto. Hodie Graecum appellant Romae, quia e magna illa quondam Graecia sit. De quo uino Plin. Athenaeus, & alij scriptores multa. PROXIMIS *consulibus*} anno superiore. VETERE} uide Athenaeum lib. 1. OPIMIVM} L. Opimium, de quo alibi: quo quidem consule omnium generum uini bonitas fuit. Plin. lib. 14. cap. 4. Ab hoc igitur Opimio consule Opimiani uini nomen, ut ait. Paterculus lib. 2. & Plin. lib. & cap. 14. & Martialis in Xenijs. ANICIVM} L. Anicium Gallum in Lapidibus Romanis, a quo etiam Aniciana pyra, de quibus Plinius lib. & cap. 15. nam Romani per consules annos numerabant, & quam uetus esset uinum, ex consulibus discebant. Vide etiam Horat. Ode 21. lib. 3. NOTAE} Opimiana, & Aniciana. OPTIMAE} optimi uini. NIMIA *uetustas*} nam ab Opimio consule 76. anni; ab Anicio 114. numerabantur, cum haec scriberet Cicero. Athenaeus autem testis est, uinum Falernum nimia uetustate nocere. Permirum est, Plinium ignorasse de hoc uino, quod Graecus sciuit. DE *dolio*} in quo uetus illud uinum sit. QVANDAM} mediam, ut in Falerno ad annum uigesimum, ut Athenaeus probat. NOVAM *istam*} quam isti noui Attici probant, Carisius, Hegesias, & qui eos imitantur. LACV} in quo uina exprimuntur, torculari. PRAECLARAM} uidetur ironia. NIMIS *ueterem*} hinc in Oratore queritur, in hominibus tantam esse peruersitatem, ut, inuentis frugibus, glande uescantur. ANICIANAM} quam multo antiquior fuit Opimiana. MVLTO *maturior, &c.*} nos igitur non debemus eam orationem imitari, quam ipse mutasset, si posterius, & non tam uetus fuisset. Argumentum est a fictione, ut Fabius uocat.

CICERO

DEMOSTHENEM igitur imitemur. O dij boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non aßequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum eße, sed ita necesse fuiße, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi caussa, ex tota Graecia fierent. at, cum isti Attici dicunt non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare, si, anguste, & exsiliter dicere, est Atticorum: sint sane Attici, sed in Comitium ueniãt, ad stantem iudicem dicant: subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desiderant.

EXPLANATIO

DEMOSTHENEM *igitur* } cum illos, quos supradixi, imitari non debeamus. Quoniam, cum Demosthenes sit oratorum Atticorum facile princeps, hunc si quis imitetur, is Attice dicet, & optime. de opt. gen. Orat. O *dij boni* } Atticorum, quos reprehendit, sermo. AT *non assequimur* } scilicet, Demosthenem, iccirco illo dimisso, eos imitamur, quos assequi posse speramus. ISTI } uerba sunt Ciceronis. ATTICI *nostri* } ironia esse uidetur. Vel, Attici nostri temporis, quorum sermo imperitus increbuit. in Orat. & de opt. gen. Orat. QVOD *uolunt* } quod probant, non quod est optimum, Tuscul. 2. & in Oratore. PRODITVM *eße* } a ueteribus, quos ipse Cicero legerat. CONCVRSVS } idem dicit de opt. gen. Orat. cuiusmodi concursus factus est, cum pro Ctesiphonte dixit. ISTI *Attici* } isti Attici nostri, ut supra: uel, tui, Brute, Attici. AB *aduocatis* }. qui aut ius suggerant, aut amicis praesentiam commodent, ut ait Asconius. RELINQVVNTVR } nam isti Attici aut non adhibentur ad caussas, aut adhibiti deridentur. de opt. gen. Orat. Itaque iam conticuere, paene ab ipso foro irrisi. Tuscul. 2. ANGVSTE } attenuate. EXSILITER } ieiune. SINT } permissio. IN *comitium* } ubi minores caussae tractantur. Nam Comitium, locus est, quo coibant comitijs curiatis, quae minora erant, & litium caussa, ut ait Varro. AD *stantem iudicem* } minirum, ut eos tam exsiliter dicentes audiat. Alioqui sedere iudices solent, unde consessus, & subsellia iudicum dicuntur. Aut forte, cum in foro sederent, in comitio stabant iudices.

PAVLLVS MANVTIVS. QVID *quasi nos aliud agimus?* } malim; Quid, quaeso, nos aliud agimus? eodemq. modo in Oratore legendum opinor: Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita nos esse facturos? & epist. 1. lib. 5. ad Attic. Quid, quaeso, istuc erat? & in epistola ad Hirtium, apud Nonium: Dicis, quid, quaeso, istuc intererat? in oratione autem pro Roscio Am. ita plane legitur: Quid, quaeso, istuc intererat? Verba sunt eadem, quae in epistola ad Hirtium: ut locus ex loco facile possit emendari.

CICERO

VOLO hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum eße dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae aßensiones, multae admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, fletus: ut, qui haec procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Haec cui contingant, eum scito Attice dicere; ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant; nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur; & hoc primum eße Atticorum uolunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamq. uaria, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit periucunda a proposita oratione digreßio.

EXPLANATIO

VOLO *hoc oratori* } Ex signis magnum describit oratorem, & est illustris explanatio, quae energia, & hypotyposis Graece dicitur. Ciceroni illustratio, euidentia: & Cornificio, demonstratio. IN *scena esse Roscium* } prouerbium, pro, in iudicio uersari oratorem talem, qualis Roscius histrio in scena, id est, optimum. nam Roscius consecutus hoc erat, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. de Orat. lib. 1. PRVDENS } non ineptum. in Orat. & supra. SINCERVM } sanum: unde Sanitatem supra dixit. SOLIDVM } integrum: unde Integritatem supra. EXSICCATVM } Siccitatem supra. NEC *illo grauiore* } nec ornate, grauiter, & copiose dicunt, quod est maxime proprium Atticorum. in Orat. ET *hoc* } acutum, prudens &c. paullo ante. RECTE *laudant* } non falluntur: errarent, si solum esse dicerent. in Or. IN *arte* } dicendi, quae Rhetorica dicitur. Et obserua, Artem appellari, cum tamen a principio dubitarit. TANTA } ut quibus ex quinque rebus constare dicitur, eorum unaquaeque sit ars ipsa magna per sese, ut initio dixit. VARIA } propter uarietatem caussarum, officia oratorum, genera dicendi, & id genus alia. LOCVS } praesertim in tenui dicendi genere. ITA *fiet* } concludit disputationem de Attico genere dicendi. in

quo

quo ostendit, Bene, plus continere, quam Attice dicere. Itaque ut Lysias isti certe possint summisse dicere, elate fortasse non possint. de opt. gen. Orat. At Demosthenes utrumque potest. Is igitur uere Attice dixit. REDEAMVS *rursus* } supra, Sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: ex quo liquet, cur particulam Rursus, hic apponat. Est igitur ad eandem rem reditus. DIGRESSIO } ab Hortensio, & Curione ad Caluum, & ad Atticos oratores.

CICERO

TVM Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc, quoniam ad peroraudum spectare uidetur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, uide quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum, & singularem uirum; nemo dicet secus; sed oratorem, sed etiam Lysiae similem, quo nihil potest esse pictius, bella ironia, si iocaremur; sin asseueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto, & Thucydide compares, Bruto ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose, & ornate dicere? Galbam laudas: si, ut illius aetatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin, ut oratorem; cedo, quaeso, orationes; (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere.

EXPLANATIO

TVM *Atticus* } ut quasi epilogum faciat, & rem dubiam relinquat, ne Cicero, qui sit Academicus, quidquam affirmare uideatur. TV *uero Tite* } Pomponi Attice, dic. Aliter, Attice, pro Tite, legitur. IRONIAM } dissimulationem, sic ut aliud diceret, atque sentiret. Acad. 2. IN *Socrate* } cuius uitam, & mores Plato, Xenophon, & Laertius scribunt. DICVNT } ferunt, qui melius hoc norunt. lib. 2. de Orat. Off. lib. 1. AESCHINIS } Socratici philosophi. lib. 2. de Inuent. nequis putet oratorem fuisse. PVTO } ut Caesar etiam lib. 2. de Orat. putat. Aristoteles tamen, atque eius interpres Eustratius lib. 2. Ethicorum dubitant. ILLVDENTEM } unde Fabius ironiam, Illusionem interpretatur. ARROGANT } utpote arrogantes, quos εἴρωνας Graeci uocant. INSCIVM } Socrates enim in omnibus fere sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti uarie, copioseq. sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi idipsum. lib. 1. Acad. REPREHENDIT } nec Aristoteles in Ethicis, & lib. 3. Rhet. laudat. HISTORIA } cuius prima lex est, nequid falsi dicere audeat: deinde, ne quid ueri non audeat. lib. 2. de Orat. IN *testimonio* } in quo religio sit adhibenda. paullo post. PRIMVM } aliter, Primus. PICTIVS } Cum sit uenustissimus ipse scriptor, ac politissimus Lysias. in Oratore. SI *iocaremur* } in iocis enim probatur ironia. 2. de Orat. CATONEM } Censorium. TVVM } qui semper tibi est in ore. VT *ciuem &c.* } haec tria tribuit illi Plinius, ut alibi diximus. ORATORIIS } aliter, Oratoris. LAVDIBVS } uirtutibus. supra. HOMINEM *Tusculanum* } M. Catonem Tusculi quidem natum, sed in populi Romani ciuitatem susceptum. de Leg. lib. 2. SVSPICANTEM } nedum scientem. PRINCIPEM } uirum, non oratorem. DIC } ut supra dixisti. & est licentia oratoria.

CICERO

PROBAS Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius: addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capis summi uiri, uitaeq. elegantissimae uerissimis laudibus. remoue haec: nae ista dulcis oratio ita sit obiecta, ut eam adspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed, cum in ceteris rebus, tum in dicendo semper, cum nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis; etsi de eis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros; uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui, sine controuersia magnos oratores,

oratores, Crassum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior, sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliae tibi magistram fuisse. haec germana ironia est: cur ita sentiam, non dicam; ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quae de his ipsis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes, ut mihi uideantur mori noluisse non nulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

EXPLANATIO

LEPIDI } M. Aemilij Lepidi Porcinae. supra. ASSENTIOR } quia fuit scriptor sane bonus. supra. ORATIONEM } de collegijs. supra. NOS *capis* } ita, ut omnia, quae dicis, uera credamus. ISTA *dulcis* } in reprehendenda ironia, iron est Atticus. ADSPICERE } deminutio, nedum legere & imitari. CARBONEM } C. Carbonem, quem supra cum Tib. Graccho coniunxit. SED *cum in ceteris* } sententia, Laudari etiam quae non sunt tam bona, cum nihil est melius. DE *Gracchis* } Tib. & Caio fratribus. PVTAS } cum dicis, te sic existimare, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Graecorum gloria, Latine dicendi copiam aequatam. supra. QVOS *ego audiui* } ut tu quoque puer. lib. 2. de Or. DORYPHORVM } statua Polycleti: & Doryphori statuam, dicit in Oratore. Erat autem puer hastam ferens, unde etiam nomen. De illo autem hic loquitur, quem Canona artifices uocabant, lineamenta artis ex eo, uelut a lege quadam petentes. Plin. lib. 34. cap. 8. LYSIPPVS } ab hoc fingi solo, ut ab Apelle pingi uoluit Alexander Magnus. epist. 13. lib. 5. Famil. GERMANA } mera, uera, ipsa, prorsus. TIBI *assentari* } dicerem enim te L. Crasso longe praeferendum esse, tantum abfuit, ut eius oratio tibi magistra fuerit. Id cum sit, & tibi magistram fuisse dicas, ostendis te prorsus εἰρωνικῶς loqui. OPERARIOS *omnes* } qui ausi aliquando sunt stantes loqui. supra. MORI *noluisse* } grauis est iocus, & ad Ciceronis commendationem plurimum faciens. quasi tanti referat a Cicerone laudari, ut mors eius rei caussa optanda sit.

CICERO

HAEC cum ille dixisset, Longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice, remq. commonuisti noua disputatione dignam; quam in aliud tempus differamus. uoluendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inuenta nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam, etsi tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes, quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit, ut paullo ante dixi, quod intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine euaderent. quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus: ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea, sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit: quoniam utroque in loco uicini sumus.

EXPLANATIO

HAEC *cum dixisset* } respondet ad Attici reprehensionem. DEPVLISTI } Detulisti, uerius, ut sequentia probant. VOLVENDI *enim* } quare sit res digna disputatione, ut probetur quod dixit, Veterum orationes legendas esse. LINEAMENTIS } a pictoribus, & statuarijs translatio, quibuscum M. Catonem etiam supra comparauit. PIGMENTORVM } exornationum, quibus oratores, ut pigmentis pictores, utuntur, ut Epist. 1. lib. 2. Att. INVENTA *nondum erant* } modo enim huc ista sunt importata. Antonius lib. 2. de Orat. COLOREM } pigmentorum colorem dicit, quasi pigmentorum, id est, colorum splendorem. nisi pigmentum quasi genus esse dicamus; colorem uero, quasi speciem. Nam & Plin. lib. 35. cap. 13. scribit pigmentum quoddam in quattuor colores mutari. CRASSI *oratione* } suasione legis Seruiliae. DVXERIS } aliter, Dixeris. NAM } probat Ironiam non esse dicendam. MELIVS } quam de Crassi facultate, cum dicere, cur ita sentias, nollis, ne te mihi assentari putem. POTIVS } melius, quam L. Crassi orationem. Itaque uere, non εἰρωνικῶς diximus, eam nobis magistram fuisse. PLVRES } etiam operarij, ut tu uocas. PAVLLO *ante* } post Q. Arrium, & M. Seruilium. INTELLIGI } perspici. supra. OMNES } praesertim qui dicere auderent. supra. DIGNI *nomine* } nomen haberent. supra. εἴρωνα } irona, simulatorem. libro de Offic. primo. AFRICANVS } P. Scipio Africanus minor. supra. FVIT } εἴρων, ut eum uerbo Graeco Fannius uocauit. lib. 2. de Oratore. AIT } ut etiam uidere licet lib. 2. Acad. & lib. 2. de Orat. IN *historia sua* } in Annalibus suis. lib. 2. de Orat. C. *Fannius* } de quo supra satis. EXISTIMARI *uelim* } in historia praesertim: nam alibi saepe irona Ciceronem agnosces. IN *Africano* } Vim haec habent exempli, ut non debeat aegre ferre Cicero, si tantis uiris in eo comparatur. VERO, *inquam* } affirmantis est. Aliter, Ego uero. & rectius. IN *Cumano* } epist. 9. lib. 4. & epist. 10. & 18. lib. 14. ad Atticum. In

Tusculano, praedia, & uillae fuere, in eorum municipiorum agris sitae. Et de Tusculano, a quo Tusculanae quaestiones siue disputationes sunt appellatae, lib. 4. Attic. epist. 2. VICINI *sumus* ⁊ epist. 30. lib. 12. & epist. 6. lib. 13. ad Atticum.

CICERO

SED iam ad id, unde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur, cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores caussas adhiberi coeptus est: quamquam inciderat in Cottae, & Sulpicij aetatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. primum memoria tanta, quantam in nullo cognouisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus cogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata, & scripta, &, nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo umquam flagrantius studium uiderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; saepissime autem eodem die utrumque faciebat: attuleratq. minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quae essent dicta contra, quaeq. ipse dixisset. erat in uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaq. erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset in caussa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: uox canora, & suauis: motus & gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis.

EXPLANATIO

SED *iam ad id* ⁊ iam tertio ad id reuertitur, quod in sermonibus solet fieri, subinde aliquo interpellante. ADMODVM *adol.* ⁊ undeuiginti annos natus. supra. ORSVS *esset* ⁊ L. Crasso, Q. Scaeuola cos. supra. CELERITER ⁊ eodem anno. lib. 3. de Orat. MAIORES *caussas* ⁊ ut Africae, & Bithyniae regis caussas, de Orat. 3. INCIDERAT ⁊ ita ut illorum quasi succresceret aetati. lib. 3. de Orat. MAIORES ⁊ Hortensio. EXCELLENTE ⁊ uiuo, dixit supra. COMPARABATVR ⁊ quibus Hortensium tanto minorem praecurrere, uix honestum Crassus putabat. lib. 3. de Oratore. MEMORIA ⁊ de Hortensij memoria uide Acad. lib. 2. Tusc. 1. & lib. 3. de Orat. Seneca uero in prooemio Controuersiarum ita scribit: Hortensius a Sisenna prouocatus, in auctione persedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine suo recensuit, argentarijs recognoscentibus, ita ut in nullo falleretur. QVANTAM *in ullo* ⁊ alias, In uiro. Forte In nullo, uel, Quanta nullum. REDDERET ⁊ referret, ut libro 10. Fabius ait. CVPIDITATE ⁊ alij gloriae, ego eloquentiae, siue dicendi interpretor. NVLLVM *enim* ⁊ nullum tempus illi umquam uacabat, aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, supra de Pisone genero. GENVS *dicendi* ⁊ Asiaticum. infra. QVAS *nemo alius* ⁊ attulerant quidem, sed non tam perfectas, ut Quinctil. lib. 4. cap. 5. uidetur innuere. Has tamen partitiones saepe irrisit Cicero, ut in oratione pro Quinctio. PARTITIONES ⁊ διαίρεσιν Plato in Phaedro uocat. COLLECTIONES ⁊ συναγωγὰς Plato in Phaedro, & Cic. epist. 15. lib. 9. Attic. FACVL. *copiosus* ⁊ nam fuit in Hortensio summa copia, ac singularis facultas dicendi, pro lege Manilia. SVMMO *ingenio* ⁊ ita, ut ei nihil a natura deesset. de Orat. 3. Addit ibidem, Nihil ei a doctrina defuisse. Vide Varronem de Analogia, & Plutarchi Lucullum. GESTVS ⁊ constat enim Aesopum, Rosciumq. ludicrae artis peritissimos, illo caussas agente, in corona frequenter adstitisse, ut foro petitos gestus in scenam referrent. Val. Max. lib. 8. cap. 10. Hinc L. Torquatus illum Dionysiam uocauit, cui quid responderit, uide apud Gell. lib. 1. cap. 5. Hoc etiam ei uitio dedit Cicero Verr. 5.

CICERO

HOc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq. fere a nobis in concionibus audiebantur. erat enim tribunus pl. tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel a concione uniuersa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius, aedilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar; quotidieq. & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tamen exercitationibus contentus non eram.

EXPLA-

EXPLANATIO

HOc *igitur florescente* } XXIII. annum agente. PVLSVS } paucis enim diebus post mortem L. Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e ciuitate, ut lib. 3. de Orat. dicitur: quem Rutilia mater est secuta, ut supra retulimus. IVDICIA *intermißa* } senatus enim decreuit, ne iudicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur, ait Ascon. BELLO } quod a scriptoribus Sociale, Italicum, Latinum, & Marsicum uocatur: uide Florum lib. 3. cap. 18. VSNIMVS } audituri tamen, non dicturi. Tunc enim Cicero circiter annos sexdecim natus erat. PRIMO *anno* } quo bellum hoc coeptum est. LEGATVS *aberat* } in Marrucinos profectus, ut Liu. lib. 76. Et quidem Pompeij legatus, ut Orosius lib. 5. cap. 8. scribit. ETIAM *M. Ant.* } de hoc uide Tusculana 2. LEGE *iud. Varia* } quam Q. Varius trib. pleb. tulerat, ut quaereretur de ijs, quorum opera consilioue socij contra pop. Rom. arma sumpsissent: qua lege, & ipse Q. Varius damnatus est, ut Val. Max. scribit. Q. *Pompeius* } cognomento Rufus. supra. PRINCIPES } oratores. TVNC } L. Caesare, P. Rutilio cos. C. *Curio* } pater. supra. C. *Carbo* } illius eloquentissimi uiri filius. IN *rostris* } ut tribuni pleb. solent: uel, ut concionentur ipsi: uel, ut alios audiant. AVDIENS } genera exercitationum fere attinguntur, audire, scribere, legere, commentari. SCRIBENS } ut iam tum scirem, caput esse, quam plurimum scribere. de Orat. lib. 1. LEGENS } nam Oratori legendi sunt poetae, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores, ac doctores, & legendi, & peruolutandi, & exercitationis caussa, laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi. lib. 1. de Orat. COMMENTANS } primum quidem, ut aut uersibus propositis, quam maxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis, pronunciarem: deinde secutus sum, quod magis placuit, ut summorum oratorum Graecas orationes explicarem. lib. 1. de Orat. ORATORIIS } id est, declamationibus contentus non eram, sed audiebam etiam, scribebam, legebam, commentabar.

CICERO

IAm, consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operae dabam Q. Scaeuolae P.F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule et Pompeio fuit. tum P. Sulpicij, in tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus. Eodemq. tempore cum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq. uenisset; totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius; etsi rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat; sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. occiderat Sulpicius illo anno; tresq. proximo trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam, & actori summo caussarum, & magistro.

EXPLANATIO

Q. VARIVS *sua lege* } lege Varia de maiestate. de qua paullo ante. IVRIS *ciuilis* } cuius tantum scire uolui, quantum satis esset oratori. supra. Q. *Scaeuolae P.F.* } pontifici. nam pater augur fuerat. Vtrumque tamen Cicero audiuit. ut in Laelio statim initio testatur. HVIC *anno* } tertio, ex quo in forum uenimus. supra. PROXIMVS } quartus L. Corn. Sulla, & Q. Pompeio Rufo cos. ab urbe cond. 666. Quod autem praeter morem copula interposita, & Pompeio, dixit, significare uoluit, Pompeiũ ab altero cos. separatum esse: nam interfectus fuit. Alia ratione diximus, eodem modo Caepionem, & Laelium dixisse. CONCIONANTIS } ut leges suas perferret. Liuius lib. 77. TOTVM } uehemens, & graue, quale in Sulpicio erat. Vel, cum antea alios tenues, alios mediocres audiuissem, hoc audito totum dicendi genus cognoui. PRINCEPS *Academiae* } qui primum locum in Academia Platonis teneret, quemq. L. Crassus in Academia maxime uigere audiebat. lib. 3. de Orat. Vide etiam Academ. secundo. MITHRIDATICO *bello* } quod per quadraginta annos gestum est, donec tribus ingentibus bellis subactus felicitate Sullae, uirtute Luculli, magnitudine Pompeij consumeretur. Florus lib. 2. DOMO } Athenis, quas Archelaus Mithridatis praefectus illis temporibus occupauit. Liu. 78. TOTVM *ei me tradidi* } cum frequenter audiui. Tusc. 2. VARIETAS, & *magnit.* } uarietas in eo primum est, quod est philosophandi ratio triplex: deinde, quod in singulis, loci innumerabiles sunt. Magnitudo in uitae, & morum praeceptis cernitur: itemq. in rerum caussis inuestigandis, & uero, & falso dignoscendo. lib. 2. Acad. ut alios locos omittam. DELECTATIONE } quia in rerum uarietate, & grauitate, summa est delectatio. Vide prooemium 2. lib. Offic. OCCIDERAT *Sulp.* } occisus fuerat, mortuus erat. PROXIMO } qui fuit quinctus, L. Cor. Cinna, & Cn. Octauio cos. MOLONI } Apollonio Moloni, quamquam Strabo lib. 14. Apollonium a Molone distinguit, duosq. facit. Cicero quidem & Val. Max. Molonem semper appellant, ita ut Apollonius alter a Molone esse uideatur. RHODIO } quod Rhodi uixerit, & docuerit, alioqui patria fuit Alabandensis, & Apollonius quoque. ROMAE } quo & ipse

forte a Rhodiis missus legatus uenerat. ACTORI *summo* } Oratori, & Rhetori: praeclarum Sophistam appellat Plutarchus in Caesare, Rhetorem Val. Max. Clarissimum dicendi magistrum. Sueton.

CICERO

HAEC etsi uidentur esse a proposita ratione diuersa, tamen iccirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, (nam Attico haec nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis: sed, oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in caussis agebat Hortensius, magis magisq. quotidie probabatur. Antistius Piso saepe dicebat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni noctes & dies in omniū doctrinarum meditatione uersabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, mecumq. uixisset, nuper est domi meae mortuus. a quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta & adstricta eloquētia putanda est: sine qua, etiam tu Brute iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticā dilatatam esse putant, consequi non posse. huic ego doctori, & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset.

EXPLANATIO

HAEC, *etsi uidentur* } excusat, quod de se dicit, ne inepte facere uideatur. QVONIAM *uoluisti* } supra, Gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. ATTICO } qui mecum a condiscipulatu coniunctissime uixerit. Corn. Nepos in Attici uita. PERSECVTI } Dichoreus, in loco. SINE *armis* } Sulla bellum Mithridaticum gerente, & Marianis remp. tenentibus. INTERITV } ut Catuli, Antonij, C. Iulij. paullo ante. DISCESSV } C. Cottae, & C. Curionis. FVGA } M. Crassi, qui in Hispaniam fugerat. LENTVLI *duo* } Publius, & Cnaeus. PRIMAS } primas partes: princeps oratorum erat. STOICO *Diodoto* } alij Diodoro, sed male. de quo epist. 17. lib. 15. Fam. lib. 2. Acad. & Tuscul. 5. Hic caecus multos annos uixit: & tamen in philosophia multo etiam magis, quam antea uersabatur: & fidibus Pythagoreorum more utebatur: cumq. ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat, tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, Geometriae munus tuebatur, uerbis praecipiens discentibus, unde, quo, quamq. lineam scriberent. Tusc. 5. NVPER } quindecim ante annis, Caesare, & Bibulo cos. epist. 20. lib. 2. Att. Hic Ciceroni reliquit HS. fortasse centies. ibidem. QVASI *contracta* } Aristoteles enim principio artis Rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere Dialecticae, ut hoc uidelicet differant inter se, quod haec ratio latior sit, illa loquendi contractior. in Oratore, & lib. 1. de Leg. IVSTAM *eloq.* } sic iustam uictoriam, iustam uxorem, pro uera, legitima, & perfecta dicunt. ARTIBVS *uarijs* } ut Philosophiae, Musicae, Geometriae. Tuscul. 5. &, Multis, addidit, quoniam possunt esse multae, nec tamen uariae. NVLLVS *dies uacuus esset* } nulla dies sine linea. Item hic dicit, quod supra de C. Pisone genero, & de Hortensio dixit.

CICERO

COMMENTABAR declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq. faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius: uel quod Graeca oratio, plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: uel quod a Graecis, summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scaeuolae, Carbonis, Antistij: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia constituta, recuperata respubl. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad caussas, & priuatas, & publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. dictatore enim Sulla legatus ad senatum de Rhodiorum praemijs uenerat. itaque prima caussa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non nostro digna patrocinio uideretur. deinceps inde multae; quas non minus diligenter elaboratas, & tamquam elucubratas afferebamus.

EXPLANATIO

DECLAMITANS *sic enim nunc loquuntur* } nam Declamare, & Declamatio, apud nullum auctorem antiquum ante ipsum Ciceronem, & Caluum, inueniri potest, ut ait Seneca in prooemio lib. 1. Controuersiarum. SED *Graece saepius* } sic enim Graece Cicero loquebatur, ut olim Molo gemuerit in eo Graeciam a Cicerone uictam esse. ut Plutar. in Cicerone scribit. In senatu certe Syracusano Graece locutus est. Verr. 6. & librum de Consulatu suo, praeter alia, Graece scripsit. ut lib. 1. & 2. ad Att. testatur. VEL *quod* } caussas affert, cur saepius Graece declamitaret. NEQVE *corrigi* } quod illi Latine nescirent. PRO *recuperanda* }

per

per Sullam a Marianis. ut ait Paterculus. SCAEVOLAE} Q. Mucij Scaeuolae pontificis. supra. CONSTITVTA} a L. Sulla, qui & pacis constituendae rationem, & belli gerendi potestatem solus habuit. Cic. pro Sex. Rosc. & Plutarc. in uita Sullae. SVBLATI} a Sulla, tamquam Mariani. TVM} L. Sulla dictatore. inf. MOLONI *ded. op.* } iterum. DE *Rhodiorum praemijs* } ut peteret a senatu praemia Rhodiis, qui bello Mithridatico pro Romanis fortiter steterant. ot Paterculus, & Eutropius referunt. PRIMA *caussa publica* } idest, de crimine aliquo: nam priuatas egerat. Sunt, qui putent Quinctianam caussam ante Roscianam fuisse. ut Gellius, & Eusebios: sed falluntur. ut Sebast. Corradus in Quaestura docet. TANTVM *commendationis* } magnis enim clamoribus illa de supplicio parricidarum dixit. ut io Orat. & apud Fabium lib. 12. cap. 6. legitue. DEINCEPS *inde* } in principio huius Dialogi, postea deinceps, quorum alterum significat ordinem, alterum tempus. ut Graecis ἑξῆς, εἶτα. ET *tamquam* } aliter, Etiamq.

C I C E R O

NVNC, *quoniam totum me non uaeno aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quae fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue collum: qui habitus, & quae figura non procul abesse putatur a uitae periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eoq. magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque, cum me & amici, & medici hortarentur, ut caussas agere desisterem; quoduis potius periculum mihi adeundum, quam a sperata dicendi gloria discedendum, putaui. sed, cum censerem, remissione, & moderatione uocis, & commutato genere dicendi, me & periculum uitare posse, & temperatius dicere; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea caussa mihi in Asiam proficiscendi fuit. itaque, cum essem biennium uersatus in caussis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum uenissem Athenas, sex menses cum Antiocho, ueteris Academiae nobilissimo, & prudentissimo philosopho, fui; studiumq. philosophiae, numquam intermissum, a primaq. adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Postea a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo indicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur.*

E X P L A N A T I O

NVNC, *quoniam* } crebris excusationibus arrogantiae, & ineptiarum suspicionem uitat. NAEVO} prouerbium est, E naeuo cognoscere. Est autem e fabulis sumptum, in quibus hominum cognitio fit multis modis, uel aliquo naeuo, uel crepundiis. ut hic Cicero, ut in Comoediis uidere licet. GRACILITAS, *& infir.* } gracile corpus infirmum est. ut Celsus lib. 2. cap. 1. ait, ut intelligas hic infirmitatem gracilitati exponendi caussa, additam esse. De Gracilitatis autem caussis, ac remediis Galenus de sanit. tuenda lib. 6. in Prognosticis, & aliis. PROCERVM, *& tenue collum* } imbecillitatis, & timiditatis signum esse. testatur Aristoteles in Physiognomicis. PVTATVR} a medicis, ut ab Hippocrate. SI *accedit labor* } tenuis habitus corporis, magnos ferre sine periculo labores non potest. ET *caussa* } non igitur ob Sullae metum. quod Plutarc. ait. ANTIOCHO} Ascalonita. de quo, praeter Ciceronem in Philosophicis, Plutarchus in Cicerone, & Strabo lib. 16. scribunt. VETERIS *Achademiae* } fuit enim Vetus, & Noua, ut uidere licet io multis Ciceronis locis, praesertim uero io Academicis Quaestionibus. Nouae Arcesilas magister. NOBILISSIMO, *& prudentiss.* } politissimum, & acutissimum uocat lib. 2. Acad. CVLTVM} ut supra dixit, de Philone, & Diodoto praeceptoribus suis. EODEM *tempore* } iisdem sex mensibus. DEMETRIVM *Syrum* } legitur etiam Syrium. DICENDI *magistrum* } Rhetorem. POST } post sex illos menses. ASIA *tota peragrata* } hinc Asianum quidam Ciceronem uocabant. teste Fabio, & Corn. Tacito de Orat. & Gellius libro 17. cap. 1. MENIPPVS} Menippus Catocas. ut Strabo lib. 14. uocat. STRATONICENSIS} ex Stratonice, quae urbs est Cariae, Straboni, & Plinio. MOLESTIARVM, *nec ineptiarum* } nec odiose, nec inepte dicere. supra. ASSIDVISSIME} uox hac forma, raritate notanda. DIONYSIVS *Magnes* } ex Magnesia orbe Aeolica, siue ex populis, qui Magnetes appellantur. uide Strab. lib. 14. AESCHYLVS} hunc omisit Plut. XENOCLES} hic & pugil, & orator fuit. ut Strabo testatur.

C I C E R O

QVIBVS *non contentus, Rhodum ueni, meq. ad eundem, quem Romae audieram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris caussis, scriptoremq. praestantem, tum in notandis, animaduertendisq. uitijs, & instituendo, docendoq. prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut*

ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret, ita recepi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi deferuerat oratio, lateribusq. uires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & proprijs uerbis comprehendens solute, & facile sententiam; alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse; quod & dicendi ardore eram propior, & aetate coniunctior. etenim uideram, in ijsdem caussis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum concursus hominum, foriq. strepitus desiderat.

EXPLANATIO

QVIBVS *non contentus* } notanda Ciceronis in quaerendis doctoribus diligentia. RHODVM *ueni* } hoc postea Laterensis Ciceroni obiecit. ut in oratione pro Plancio legitur. APPLICAVI } & me illi rursus reformandum, ac uelut recoquendum dedi. ut Quinct. lib. 11. cap. 6. refert. ACTOREM } summum. ut supra. SCRIPTOREMQ. } multa hunc scripsisse, testis est Fab. lib. 3. cap. 1. DIFFLVENTES } aliter, Difluentem, sed male. RECEPI *me* } Romam redij. BIENNIO *post* } postquam Roma profectus eram. RECIDERAT } remissione, & moderatione uocis, & commutatu genere dicendi, ut fieri posse censuerim. supra. ET *quasi deferb.* } duriorem mitigat translationem, Quasi. ORATIO } quam prius nequaquam satis deferbuisse senseramus. ut ait in Oratore. MEDIOCRIS *habitus* } ita, ut neque tenue nimis, neque pinguis essem, qui habitus est corporis optimus. sed ego sentio Ciceronem uelle, se paullo melius habitum, quam antea fuisset, indicare. REMISSVS } qui contentionem omnem remiserat. supra. SOLVTE } nam Cotta pure, ac solute dicebat. supra: sed nihil ample. in Orat. ORNATVS } quod uteretur genere dicendi Asiatico, quod est exornatum. infra. DEFLORESCENTE } hoc opponitur ei, quod dixit supra, Florescentem. DICENDI *ardore* } contentionibus, quibus summis uti solebant. lib. 1. de Leg. AETATE *coniunctior* } Hortensio, qui me octo annis maior erat, quam C. Cottae, qui duodeuiginti annis me ipso maior erat. IN *ijsdem caussis* } nam, si diuersae fuissent, posset aliquis dicere, cognosci non potuisse. CN. *Dolabella* } homine consulari, & triumphali, qui primum a Caesare accusatus, & absolutus fuit: deinde a Scauro accusatus, & condemnatus. PRIORES *tamen agere* } quod esset ornatus, & acer. supra. ET *agentem* } sic de actione utentem, ut qui procul uideat, in scena Roscium esse intelligat. supra. DESIDERAT } sic supra, subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desiderant.

CICERO

VNVM igitur annum, cum redijssemus ex Asia, caussas nobiles egimus, cum quaesturam nos, consulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius. interim me quaestorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. cum autem anno post e Sicilia me recepissem, iam uidebatur, illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse praesertim; sed omni huic sermoni propositũ est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem & industriam. Cum igitur essem in plurimis caussis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tũ in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus aedilis cum designato cõsule Hortensio. Sed, quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam praecepta quaedam desiderat: quid tamquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere.

EXPLANATIO

CAVSSAS *nobiles* } quae fuerint, ignoramus: sciremus, si orationes eius exstarent. EX *consulatu* } cum adhuc esset in consulatu, ut quidam putant: ut ego, illico post consulatum, ut ex praetura, ex quaestura, eo sensu, quod dixit in Antonium: Nec uero usquam discedebam ex eo die, quo in aedem Telluris conuocati sumus. Item pro Quinctio, ex eo tempore res esse in uadimonio coepit: & alia id genus. PRINCEPS } in caussis agendis. ESSE *perfectum* } nam in Sicilia quoque Cicero dixerat. ut Plutar. scribit. MATVRITATEM *quandam* } sed non qualem postea habuit. Maturitas, frugum est perfectio: quod quidem cognoscitur, cum acerbitate, asperitateq. remota, quaedam inest suauitas. Idem accidit orationi, cum feruor ille iuuenilis deferbuit, & apta rebus, de quibus agitur, esse coepit: quod est proprium Atticorum, qualis esse uoluit Cicero. IPSE *praesertim* } scitum est illud,

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipse.

OMNI

OMNI *huic sermoni* } in quo de me dicendum est, cum tu me, Brute, non ingenij praedicatorem esse uoluisti, sed laboris mei. supra. VNDE *longe absum* } Iactationis genus esse, Quinctilianus putat lib. 11. cap. 1. si se disertus imperitum uocet. QVINQVENNIVM *fere* } si numeres annos a consulibus Cotta, & Octauio, anni quattuor, & menses fere sex numerantur, siquidem Cic. Cn. Pompeio, M. Crasso cos. non. Sext. coepit Verrem accusare. PATROC. *Sicil.* } quo Verrem repetundarum a Siciliensi praetura postulauit. AEDILIS } anno sequenti Q. Hortensio, & Q. Metello cos. cum trinos ludos fecit. ut pro Murena ait. DESIGNATO } cum Q. Caecilio Metello Cretico. Asconius. ENVM. *oratoriam* } Oratorum, magis placet. NOTANDVM } ut, quid imitandum, quid uitandum sit, & ut, an fuerit perfectus orator, cognoscatur. EX *consularibus* } ut Lucullo, Curione, Lentulis, Pompeio. COMPARANDVM } in eloquentia. QVI *consules non fuissent* } ut me, & alios. SVMMVM } flagrantissimum. supra. FVERAT *incensus* } sicut in nullo unquam flagrantius studium uiderim. supra. VOLVIT *beatius* } cum esset admodum diues. REMISSIVS *certe* } quia non omnes concedunt in diuitiis, & quiete, uitam beatam esse.

CICERO

PRIMVS, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturae ueteris colore detraxerat, quantum non quiuis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. longius autē procedens, & in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate, & cōtinuatione uerborum adhaerescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque, ut multa omittam in hoc spatio, & in his post aedilitatem annis, & praetor primus, & in incredibili populari uoluntate sum factus. nam, cum propter assiduitatem in caussis, & industriam, tum propter exquisitius, & minime uulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. nihil de me dicam: dicam de ceteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, quam uulgus hominum, studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur; nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum, beneq. dictorum; nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas caussas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret; nemo, qui, breuiter, arguteq. incluso aduersario, laxaret iudicum animos, atque a seueritate paullisper ad hilaritatem, risumq. traduceret; nemo, qui dilatare posset, atque a propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quaestionem uniuersi generis orationem traducere; nemo, qui, delectandi gratia, digredi parumper a caussa; nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem; nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius, quod unum est oratoris maxime proprium, quocumque res postularet, impelleret.

EXPLANATIO

PRIMVS } annus primus post ipsius Hortensij consulatum, itemq. secundus, & tertius. LONGIVS } sequentibus annis, quarto, quincto, reliquis. CETERIS } ut inuentione, dispositione, memoria, actione. CELERITATE, & *contr. uer.* } quas elocutio complectitur. NON *desistebamus* } dum cessabat Hortensius. OMNI *gen. exerc.* } de quibus generibus dictum est supra. TVM *max. stylo* } qui in illis generibus optimus, & praestantissimus dicendi effector, & magister, dicitur lib. 1. de Orat. ANNIS } duobus annis. nam inter aedilitatem, & praeturam biennium interest. epist. 25. lib. 10. Famil. PRAETOR *primus* } quia octo praetores fiebant: inter quos ipse primo loco factus: uelut prior aedilis, quod duo tantum aediles fierent. Errant ergo, qui Praetor primus, Praetor urbanus, exponunt. INCREDIBILI } centurijs cunctis, pro lege Manilia: cunctis suffragijs, in Pisonem. ASSIDVITATEM *in caussis* } quotidianam exercitationem in caussis, pro leg. Man. EXQVISITIVS } magnificentius, quam fuerat, & ornatius. supra. NIHIL *de me* } ne quid arrogantius dicere uidear. DICAM *de ceteris* } atque ita probabo me nouum dicendi genus attulisse. nam, dum negat ea, quae deinceps commemorabit in ceteris fuisse, eadem opera significat se primum, & noua, & incognita attulisse. NEMO } repetitio. VVLGVS *hom.* } ergo doctrinae sunt duo genera, Vulgare, & Exquisitum: in quae duo etiam Aristotelis doctrina uniuersa distributa fuit, ut Cicero, Gellius, & Aristotelis interpretes testantur. Cicero autem iam natu grandis Cniphoni Grammatico subtili, & exquisito operam dedit, ut Plutar. Suet. in Grammaticis, & Macrobius scribunt. LITTERIS } quorum studium profitentur ij, qui Grammatici uocantur, ut ait lib. 1. de Orat. Omnis enim loquendi elegantia, expolitur scientia litterarum: ut lib. 3. de Orat. legimus. FONS *perf. eloq.* } recte: nam, Solum quidem, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: ut idem ait supra. MATREM *omnium* } loquitur de Morali philosophia, in qua praecepta bene agendi, beneq. loquendi ad beatam uitam consequendam traduntur. Philosophiam Cicero, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, lib. 1. de Orat. Matrem, item Tuscul. 1. uocat. NECESSARIAM } ut etiam de Orat. lib. 1. ostenditur. MEMORIAM *rerum Rom.* } Romanam historiam. Periphrasis. EXCITARET } ut Cicero pro Coelio, Appium illum Caecum excitauit. nam ex historia uis exemplorum depromitur.

BREVI-

BREVITER *arguteq.*} de ridiculis, & iocis loquitur, in quibus Cicero sic excelluit, ut & facetissimus ipse fuerit, & de facetijs optime lib.2. de Orat. scripserit. Quin & de eius iocis Tiro libros tres ediderit, ut Quinctil. lib.6. cap.4. refert. Multa quoque eodem libro Quinctil. & Plutar. in uita Cic. & in Apophthegmatis, & Macrob. lib.2. Satur. collegerunt. Quamquam hoc satis ex eius orationibus, alijsq. scriptis constat. A *propria ac def. disp.*} a proprijs personis, & temporibus, in Oratore ab hypothesi ad thesim: a specie, & parte, ad genus uniuersum. TRADVCERET} ut ipse cum alias, tum pro Milone fecit. Vide lib.2. de Orat. pulcherrimam de hac re disputationem. DIGREDI} ut Cicero ipse digrediebatur, Quinctil. lib.4. cap.3. Vide supra de Serg. Galba. AD *iracundiam, ad fletum*} faciendum est enim, ut iudex irascatur, ut fleat: in Orat. MAXIME *prop.*} officium partitione tertium, genere maximum. supra. IMPELLERET} iudicem commoueret, supra. quod faciebat Cicero, praesertim in perorationibus, in quibus ipse regnabat, supra, & in Oratore.

CICERO

ITAQVE, cum iam paene euanuisset Hortensius; & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem; reuocare se ad industriam coepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. sic duodecim post meum consulatum annos in maximis caussis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissime uersati sumus: consulatusq. meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxime uero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad caussas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem caussis tu etiam, Brute, praesto fuisti, compluresq. & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem caussas agere coepit, quam tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

EXPLANATIO

EVANVISSET} quod ad dicendi facultatem pertinet. metaphora sumpta, uel a liquoribus, & uaporibus, qui tenues uanescunt in auras: aut a floribus, qui cito apparent uere, post euanescunt: aut a uinis, quae uapida fiunt tempore, & fugiunt. ANNO *meo*} idest, aetatis meae 43. quae fuit Romanis legibus aetas consularis. SEXTO} siquidem annum alterutrius consulatus adnumeres. CONSVL *factus*} cum C. Antonio. PARES *honores*} cum iam uterque nostrum quaestor, aedilis, praetor, & consul fuisset. Et uide generosi spiritus aemulationem. DVODECIM} tot enim numerantur a consulatu Ciceronis ad M. Marcellum, & Ser. Sulpicium cos. si tamen illum annum comprehendas, quo Cicero in Ciliciam profectus est. ut lib.5. ad Att. & lib.15. Fam. refert. IN *max. caussis*} ut L. Flacci, P. Sullae, & aliorum. CONIVNCTISSIME} ut in principio huius dialogi dictum est. PERSTRINXERAT} ut omnes paene nobiles, qui Ciceroni aduersabantur. lib.1. Att. Sallustius, & Ascon. ADMIRABATVR} sic, ut nostras laudes in astra tolleret. epist.25. lib.2. Att. PERSPECTA *est*} exercitati enim cognosci potuerunt illo anno iudiciali, cuius seueritatem inexercitati, ut Q. Arrius, fere non potuerunt. supra. PAVLLO *ante*} biennio ante. PERTERRITVM *armis*} praesertim C. Marcello, L. Lent. cos. quae arma tum sumpta sunt. ut initio dialogi dictum est. OBMVT.} sic eloquentia obmutuit. supra in principio. L. *Pompeia*} quam Cn. Pomp. Magnus tulerat, imposueratq. uelut frenos eloquentiae. ut Corn. Tacitus in Dialogo scribit, de qua lege supra diximus in anno illo iudiciali. TERNIS *horis*} tribus horis. ut libro quarto de Finibus. DATIS} defensori. nam accusatori duae tantum datae erant. VT *qui*} pro, Quippe cum, ut sit subiecta ratio, quare Brutus solus egerit caussas. QVARTO, *& sexag. anno*} Liuius tamen scripsit eum tres & sexaginta annos uixisse. sed intelligitur totos. nã non totos 64. uixit. Itaque & Cicero dicit quarto, & sexagesimo, quasi anno non finito, mortuus sit. PERPAVCIS *ante mor. dieb.*} Paullo ante mortem. supra. Id uidere poteris epist.6. & 13. lib.8. Fam. in quarum altera scribit Coelius Appium accusari, in altera Q. Hortensium animam agere. VNA *tecum*} tecum simul. supra. APPIVM} Appium Claudium. de quo supra: quem Brutus defendit, ut hic dicitur, & laudauit. ut Diomedes ostendit lib.1. IN *utroque*} nostrum scilicet, idest, in me, & Hortensio. INDICABVNT} Ciceronis quidem orationes, quae diuino beneficio exstant multae, indicare possunt: Hortensij non possunt, cum nullae exstent: cum tamen multas ediderit. ut Cicero, Valer. Max. lib.5. cap.9. & Quinctil. libro 11. cap.3. testantur.

CICERO

SED, si quaerimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius: caussas reperiemus uerissimas duas: primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus, & seueris, quam concinnis, & uenustis: qualis in historia Timaeus, in dicendo autem,

autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est, non tam sententijs frequentatum, quam uerbis uolucre, atque incitatum; quali est nunc Asia tota; nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere uerborum; in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus aequalis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem non habent. itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, uenustarumq. sententiarum: in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc erant quaedam magis uenustae, dulcesq. sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles. & erat oratio cum incitata, & uibrans, tum etiam accurata, & polita. non probantur haec senibus: saepe uidebam cum irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes; multitudo mouebatur. erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adolescens. etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati uidebatur: & certe, quod & ingenij quaedam forma lucebat; & exercitatione perfecta erat, uerborumq. adstricta comprehensio; summam hominum admirationem excitabat. sed, cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret; remanebat idem, nec decebat idem.

EXPLANATIO

SED si quaerimus } quaestionem ponit, & soluit. FLORVERIT } unde Florescentem, supra dixit. SENIOR } cum tu, Brute, illum deflorescentem cognouisti. supra. ASIATICVM } quo usi sunt Asiatici oratores, qui supra, redundantes appellati sunt. Vide Quinctil. lib. 12. cap. 10. & Oratorem Cic. ADOLESCENTIAE *magis concessum* } lib. 2. de Orat. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas: qua de re plura Quinctil. lib. 2. cap. 1. & 4. SENECTVTI } cuius sermo debet esse decorus, quietus, & remissus. Cic. in Catone. PVERIS *nobis* } lib. 2. de Orat. ubi Antonius dicit se hosce fratres Meneclem & Hieroclem audiuisse. Vide etiam in Oratore. ALABANDEVS } Alabandensis, lib. 2. de Orat. ex Alabanda Cariae. LAVDABILES } nam Asiaticorum rhetorum principes fuerunt. in Oratore. AESCHYLVS *Gnidius* } de quo, ut de Timaeo, supra. MILESIVS *Aeschines* } ex Mileto. Strabo, & Laertius legendi. IN *illo Graeco* } Menecle. IN *hoc* } Hortensio. SAEPE *uidebam* } probat a signo, haec, quae dicit, senibus non fuisse probata. PHILIPPVM } L. Philippum iam senem. supra. ADOLESCENTES } quibus hoc genus placebat, ut adolescentiae concessum. supra. IVDICIO *uulgi* } ergo etiam intelligentium. Verum, sed intelligens uidet illud genus non esse optimum, etiamsi utrique probent. PRIMAS *tenebat* } princeps & erat & habebatur Hortensius: in senatu, propter nobilitatem: in foro, ob eloquentiam, ut Asconius ait. AETATI } adolescentiae. supra. INGENII } quod in Hortensio peracre fuisse, lib. 3. de Orat. dicitur. LVCEBAT } a lumine, quod ingenij uis sit quaedam in animalux: hinc ingenij lumen dicitur. ADMIRATIONEM } & clamores. supra. EXCITABAT } dichoreus. SENIOR *auctoritas* } nam auctoritatem facit uirtus, & tempus. Topicis. NEC *decebat idem* } similiter cadens, & conuersio, lumen orationis non decebat idem; quoniam ut alia aetas alios mores, sic aliud dicendi genus postulat. Itaque & Crassus, & Cicero dicendi genus mutarunt in senectute. lib. 1. de Orat. & 1. de Legibus.

CICERO

QVOD *Q. exercitationem, studiumq. dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq. sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & ista, quae dicis, uideo qualia sint; & Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximeq. probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic fuerunt, inquam: idq. declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta uerbis oratio. Ergo ille a Crasso consule & Scaeuola usque ad Paullum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. sic Q. Hortensij uox exstincta fato suo est, nostra publico. Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut uis, inquam; & id non tam mea caussa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quae prouidit futura. saepe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis caussas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs, quae consecutae sunt, morte uindicasse.*

EXPLANATIO

QVODQVE } e duabus caussis supra positis, haec est altera: cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius. ACERRIMVM } summum, flagrantissimum. supra. HOC } propter: uel, ob hoc. FLAGRANTEM *studio* } ita, ut in nullo flagrantius studium uiderim. supra. FLORENTEM } florescentem. supra. FACVLTATE } dicendi copia. POTVISSES } per aetatem. PRO *Messalla* } M. Valerius

rius Messalla, qui de ambitu fuit accusatus. de cuius accusatione uidere licet ad Att. lib. 4. & lib. 5. epist. 12. & epist. 2. & 4. lib. 8. Famil. Erat enim Messalla Hortensij sororis filius. AVFVISTI } in Ciliciam profectus. epist. 12. lib. 5. Att. & epist. 2. & 4. lib. 8. Fam. SCRIPTA } & edita. Valer. Max. lib. 5. cap. 9. ET *Scaeuola* } Q. Mucio Scaeuola pont. quem a Crasso seiungit, quia prior Crassus decessit. FLORVIT } fuit enim in patronorum numero annos 4. & 40. supra. A *Sulla dictatore* } tunc enim pro Sex. Roscio dixit. AD *eosdem* } interfuerunt anni fere unus, & triginta. nam paucis mensibus ante Paullum, & Marcellum cos. Cicero dicere cessauit in Ciliciam profectus Ser. Sulpicio, M. Marcello cos. epist. 21. lib. 5. Att. Reuersus epist. 10. lib. 16. Fam. Postea diuturnum silentium, pro Marcello. FATO *suo* } suo tempore in principio dialogi, sua die. uide librum de fato. Virg.

Stat sua cuique dies, breue, & irreparabile tempus.
Omnibus est uitae, sed famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus. ——

NOSTRA *pub.* } publico fato, quo resp. exstincta est. MELIVS *quaeso* } εὐφήμει, ut olim Sophocles, quod Plato, & Theon referunt, quod uerbum Cicero in Catone uertit, Dij meliora. idem Val. Maxim. lib. 4. cap. 5. SIT *sane* } καλῶς ἔσω, bene sit. Est enim potius εὐχή, quam συγχώρησις, id est, permissio. MEA *caussa* } qui sum senex, quam tua, qui es adolescens, & ita doctus, ut soleam tuam uicem dolere, qui non possis eloquentiam exercere, ut initio dixit. FORTVNATVS } nam perpetua quadam felicitate usus Hortensius, cessit e uita, suo magis, quam ciuium suorum tempore. Initio. EA } bellum ciuile. NON *uidit, quae prouidit futura* } παρονομασία. agnominatio. PRIVATORVM } certorum hominum. epist. 10. lib. 16. Fam. EXCLVSAM } inclusas, exclusam, antitheton, contentio, contrarium. QVA *semper est usus* } Qua perpetua est usus. in princ. VINDICASSE } Dichoreo hanc oratorum enumerationem terminauit.

C I C E R O

NOs *autem, Brute, quoniam post Hortensij, clarissimi oratoris, mortem, orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam saeptam liberali custodia; & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq. ut adultam uirginem caste, & ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in uitam paullo serius, tamquam in uiam, ingressum, prius, quam confectum iter sit, in hanc reip. noctem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuo uiuerent; quae, si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent.*

E X P L A N A T I O

NOs *autem* } παραίνεσις, qua Dialogo prope finito Brutum hortatur, sed suam personam admiscet, quo lenior sit hortatio, uel admonitio, sic plerumque suos Dialogos Plato, sermonesq. conclusit: ut Gorgiam, in cuius fine ad iustitiam cohortatur. HOS } praesertim qui se uolunt Atticos appellari. supra. IMPVDENTES } aliter, Imprudentes: quod non placet. AMATORVM } aliter, Armatorum: nec hoc arridet, cum loquatur de procis. PAVLLO *serius* } octo annis post Hortensium. supra. NOCTEM *incidisse* } ut saepe incidunt uiatores ante quam possint iter conficere. translatio. SVSTENTOR } Ex diuturna perturbatione totius ualetudinis, tamquam ad adspiciendam lucem reuocatus. in principio. LITTERIS } ex Asia missis. ibidem. TACENTE *ipsa loquerentur, mortuoq. uiuerent* } Geminata contentio. Nam, si ad memoriam operum tuorum Cicero respicis, semper uicturus es. ut Seneca in Suasoriis ait. Et sane Cicero uiuit, uiuetq. per omnem saeculorum memoriam. ut Paterculus libro 2. scribit. QVAE } δίλημμα, complexio, diuisio. SI *recte esset* } si bene esset, si res bene haberet. SALVTE *reipub.* } ipsa reip. salute testimonium darent. SIN *secus* } sin male esset, quod maluit significare, quam dicere, ne male ominari uideretur.

C I C E R O

SEd *in te intuens, Brute, doleo, cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis uehementem, transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, haec me cura soliciat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, & iudicij: tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis. tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiã locupletauisses grauiorum artium instrumento, & ijsdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quod & ipse rep. careas, & illa te. tu tamen, etsi cursum ingenij tui, Brute, premit haec importuna laudes ciuitatis, contine te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod iam propemodum, uel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. nec enim decet, te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in uulgo patronorum. nam, quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentißimus*

quentißimus

quentissimus Graeciae, quid illa uetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes, & familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus?

EXPLANATIO

SED *in te intuens*} Hortatione claudit hunc sermonem Cicero, pro suae personae decoro. DOLEO} uicem tuam. ut in principio dixit. QVASI *quadrigis*} unde prouerbia, citis quadrigis, Iouis quadrigis. TANGIT} forte, Angit, rectius. DVORVM *generum*} duarum gentium; Iuniae, ex qua natus es: & Seruiliae, ex qua mater tua Seruilia. Vide Philipp. 2. & 10. epist. 24 lib. 2. Att. RENOVARE} dicendi gloria. CVRRICVLVM} in principio. NOS} me, & Atticum. ARTIBVS} exquisita doctrina. initio. VRBE ea} Athenis. DOMVS} domicilium enim studiorum fuit Athenis. lib. 5. de Orat. PAMMENES} de quo in Oratore. ubi eum Demosthenis studiosissimum fuisse, ait. HERES} ut frater Antiochi, qui fuit ueteris Academiae philosophus. lib. 5. de Fin. & supra. ARISTVS} te exercuit, quem frequenter audiuisti. lib. 5. de Fin. Alius hic est ab Aristone. Hic enim amicus, ille frater Antiochi fuit. Acad. lib. 2. HOSPES} apud eum enim Cicero in Cilicia proficiscens fuit. epist. 10. lib. 5. Att. Reuertens apud Aristonem. Tuscul. 1. MAIORIS *partis*} uulgi, & turbae.

CICERO

*NON ne cernimus, uix singulis aetatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens; cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum.*

EXPLANATIO

NON *ne cernimus*} enumeratione bonorum oratorum, dialogum hunc pulcherrimum claudit optimus orator. BINOS *oratores*} paucos. supra: singulos. lib. 1. de Orat. ut L. Crassum, & M. Antonium: Sulpicium, & Cottam. quod, cum cernamus, danda est opera nobis, ut in paucis numeremur. LAVDABILES} tolerabiles. de Orat. lib. 1. CONSTITISSE} fuit, qui legant, Extitisse. ut lib. 1. de Orat. GALBA} probat, quod dixi de Oratorum paucitate, singulis aetatibus singulos, ad summum binos oratores assignando. Aetates autem sex constituit, in prima, Catonem, & Galbam: in secunda, Lepidum: in tertia, Carbonem: in quarta, Crassum, & Antonium: in quincta, Sulpicium, & Cottam: in sexta, Hortensium, in qua se quoque Cicero dissimulanter includit, cuius equidem ita extitit princeps, ut non modo aequalem suum Hortensium, & reliquos, uerum etiam superiores omnes, sequentesq. superarit. INTER *tot*} Laelium, Scipionem, Cottam, & alios, quos ante commemorauit. NIHIL *dico amplius*} Dialogum his uerbis concludit, quibus se cum Hortensio adnumerandum aliis, ut arrogantiae suspicionem uitaret, reliquit. TANTVM *dico*} nihil dico, & dico, repugnantia sunt: sed nihil dico, de reliquis oratoribus: tantum dico de meo inter oratores loco, & gradu. VT *numerarer in multis*} in uulgo, & turba patronorum. Paullo ante. Aposiopesis est, quam Reticentiam Latine dicimus. Neque enim quidquam deesse puto: sed Ciceronem de industria de se ita locutum, ne quid arrogantet de se dicere uideretur. Voluit enim illud intelligi: Si mihi accidisset, ut numerarer in multis, silere mauelim, quam locum inter oratores occupare. SI *operosa*} alij legunt, Et si: alij, Sed si. Ego autem, nihil ausim, refragantibus libris omnibus, immutare, praesertim cum illud Si, pro, Etsi, uel Siquidem, frequenter usurpetur. Significat autem illis uerbis, magis opportunorum, id est, excellentium oratorum concursationem, id est, multitudinem esse operosam, id est, inuentu difficilem: quia uix singulis aetatibus binos oratores laudabiles cernimus constitisse. supra. Quare extremam hanc reticentiam sic coniuncte possis explere: Si mihi accidisset, ut numerarer in multis, silere malim, quam locum in oratorum turba occupare: siquidem tam operosa est concursatio magis opportunorum.

FINIS

PHILIPPO . PINCIO
ORATORI . ELOQVENTISS.
ET . MAXIMO

SIVE nostra uetus familiaritas, uirtute Tua, & morum comitate aucta; siue maiorum Tuorum in rem litterariam merita non tantum a me flagitant, sed etiam exigunt, ut aliquod appareat amicitiae nostrae testimonium, Tuarum uirtutum testimonio coniunctum. Quod quamquam libentissime faciam; est tamen, cur doleam, non habere me nunc temporis, quae desiderio huic meo respondeant, ut uoto satisfaciam. Nolui tamen diutius inclusam animo retinere hanc uoluntatem: faciundumq. mihi potius putaui, ut quacumque re Tibi animum declararem meum, quam ut mihi ipsi deessem, qui iamdiu Te, Tuamq. eloquentiam, qua hominum animos in hac Republica, optima ingeniorum aestimatrice, Tibi deuincis, admirans, mira ardebam cupiditate exteris etiam hominibus eam praedicandi. Oratorem igitur Ciceronis Oratori; perfectum, inquam, perfecto, & omnibus numeris absoluto, do. Familiae Tuae proprium, & peculiare semper fuit, excellentes uiros, & singulari uirtute praestantes edere. Fuit ex maioribus Tuis Ianus Pyrrhus Pincius, qui Pontificum, & Ducum Tridentinorum gesta eleganter scriptis suis expressit. Scripsit & de confinibus Italiae, de appellatione, & transitu Alpium, de origine Vrbis Tridentinae, & de Gallorum Senonum aduentu in Italiam. Quae ipsi non exiguum honorem, aliis uero utilitatem uel maximam praebeant. Fuit & Aurelius Pincius, qui quantum ingenio ualuerit, quantumq. ornamenti ad Typographiam, non solum arte ipsa, qua excellebat, sed etiam doctrina, in iis praecipue, quae ad Iuris prudentiam spectant, addiderit, omnes norunt. Et, ut alios taceam, Paullus, pater tuus, totius antiquitatis bene peritus, multa scripsit, quae nomen eius ornant, quaeq. maximo cum hominum plausu leguntur. Vel quae de Timauo flumine litteris mandauit, Deus bone, quantam doctrinam praeseferunt? quam distincte, quam acute omnia? Nihil ut desiderari possit, quod ad eam

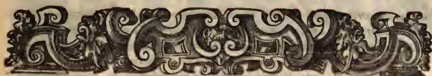
rem

rem faciat. Neque tantum domi excelluere maiores Tui, sed & belli illustres admodum fuere, militaremq. gloriam litterarum decori adiunxerunt. Optime igitur a me fit, qui amico optimo, & eidem eloquentissimo, officium hoc dem. donec maiora mihi se offerant; quibus testari possim, quid de eo sentiam, qui hominum iudicio maior in dies euadit, &, cum alios fere superarit, seipsum iam superare pergit.

Vale. V. Kal. Febr. ∞ D X X C I I I.

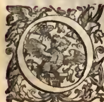
Tibi addictissimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

PRAECELLENTI OMNIBVS LIBERALIBVS DISCIPLINIS VIRO ANTONIO PICIAMANO EXIMIO VENETO PATRICIO VICTOR . PISANVS S . P . D.

B affinitatem nostram, qua iampridem maiores nostri summum amorem inter se inuicem, iucundissimumq. conciliauerunt: ac ob uirtutem tuam excellentem, scientiamq. illustrem, Antoni mi Piciamane dilectissime: cogor, uelim, nolim ue, te impensissime diligere: quae quidem affinitas nobis integerrimum, ac indissolubilem iniuisse amorem uidetur. Tua porro scientia, non solum meum erga te amorem auxit, uerumetiam in maximam tui admirationem me compulit. Is enim uir es, ut non solum Theologia te delectet, ac Mathematice ars differendi, & tota denique Philosophia, (in quibus omnibus plurimum polles: quemadmodum in hac urbe pariter, & ubique fidem maximam tibi facis) sed etiam eloquentiae studia amplecteris. Cum igitur hoc ipso anno bonam temporis partem eximio, ac omnium scientiarum thesauro Georgio Vallae in eloquentiae studijs operam enauassem: cumq. excepissem quae in Oratore Ciceronis interpretabatur: ita certe mihi peridoneum uisum est aliqua annotare, tum exercendi ingenij gratia, tum ut compluribus conferrem: qui huius opusculi incuria hominum corrupti, & rerum cognitione parum intellecti laborarint, suppetias occurrerem. sunt namque complures, qui uehementer aliquas annotationes concupiscunt. Et, quia est Ciceronis, hoc est, praecipui eloquentiae luminis: & quia in eloquentiae studijs, ipsius sententia Tullij iam in senium uergentis, omnium operum ab ipso editorum longe praestantissimum: quin etiam ipse Cicero ait, omnem suam studiorum eloquentiae cognitionem in hoc longe clarissimo libro conclusisse: cumq. omnia huius obscura loca pro

uiribus

uiribus annotarim, (quod sane opus ut antea a nullis professoribus interpretari consueuerat) ut magis accurate a nostro omnium doctissimo praeceptore Georgio Valla interpretatum fuit, ac ad unguem exaratum: ita quaedam cognitu dignissima collegi, & exercitationis caussa huc congessi. Quare ob beneuolentiam inter nos iamdiu contractam, obq. tuam eximiam doctrinam, ut ceteris, ita mihi dilectus: par mihi uisum est, te, utpote iustissimum pariter, & prudentissimum iudicem, huic operi adhiberi: quo a tua auctoritate in manus perueniens aliorum, plus sibi assequatur, ac tua gratia in maiori existimatione sit: cum quidem artium liberalium nihil potest, nisi summopere comprobatum iri, quod tuum subiuit iudicium: qui nomine, & re ipsa in omnibus prorsus liberalibus disciplinis superiorem habes neminem, ac perpaucos pares.. Proinde non parum mihi uidebor adeptus gloriae, si hanc modo nostram approbaueris lucubratiunculam: nec ut probes modo, uerum ut duntaxat legendam putes. Uale.

IN

M · TVLLII · CICERONIS
AD . M . BRVTVM
ORATOREM
SIVE
DE · PERFECTO · ORATORE
Commentarius Victoris Pisani.

CICERO

TRVM difficilius, aut maius esset, negare tibi, saepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitaui. nam & negare ei, quem unice diligerem, cuiq. me carissimum esse sentirem, praesertim & iusta petenti, & praeclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. quid enim est maius, quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quae sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas; aggrediar, non tam perficiundi spe, quam experiundi uoluntate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim; beneuolentiam.

EXPLANATIO

BRVTO rogatus Cicero, ut quaenam perfecti oratoris esset forma, perfectissimum dicendi genus oratione complecteretur: non uisus est iccirco posse tergiuersari, quod difficile, maximeq. arduum esse uideretur. pluris tamen se Bruti fecisse testatur amicitiam: ac in prima libri fronte, ut attentum lectorem facit; beneuolum, & docilem: ita in primis Bruti sibi conciliat amicitiam, dum ait, Vtrum difficilius, aut maius esset, negare tibi, saepius idem roganti, & quae sequuntur. SAEPIVS *idem roganti* ideo minus negare potuit, & quia saepius, & quia rogabat Brutus Ciceronis amicissimus. DIV quia diuturno tempore in eodem perstitit proposito. Nam id etiam (Diu) significat: est enim perseuerantis intentio, quae non est in (Pridem) aduerbio: nam, sicut Pridem duxi uxorem recte dixeris, ita non recte, Diu. MVLTVMQ. ideo magis cogitur, quod rogat Brutus, Cicero efficere, quia rogabat; & quia amicus. Sed, cum maxime arduum sit, non iniuria, diu ac multum se dubitasse ait. BRVTE, *dubitaui* haec clausula sicut a numero coepit, ita iure in numerum concluditur: Ciceronianusq. numerus est. frequentissime siquidem Trochaeo ante Paeana tertium in fine utitur clausulae. NAM *& negare* est recusare, infitiari, uel infitias ire, est non factum esse asserere. QVEM *unice* id est, quem unum praeter alios. DILIGEREM, *cuiq. me carissimum esse sentirem* ideo, inquit, cogebat non abnuere, quod mihi in amore respondeas, quod mutuus, quod reciprocus inter nos amor intercedat. PRAESERTIM *& iusta petenti* ideo minus recusari potest: quia iustum, ne iniqui uideamur: & quia praeclarum, quoniam labor ipse sumptus a nobis non uilescit. ET *suscipere tantam rem* quanta ea sit, mox explicabitur. QVANTAM *non modo facultate*

consequi difficile esset] Facultas appellatur, qua aliquid facilius fit: unde & non scientiae, atque artes modo, uerumetiam opes sunt appellatae facultates: Facultate igitur, id est, dicendi potestate. SED *etiam cogitatione complect.*] quoniam, quod nusquam est, quod nemo umquam, quantuscumque esset in dicendo, consequi potuit, ut tam cumulatus foret orator, atque consummatus, ut multa ei addi non possent. QVI *uereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium*] doctorum quidem, qui putarent tam multiplicem doctrinam, quanta in Oratore desideratur, a nemine comprehendi posse. Prudentium uero, qui putarent onus maius, quam quod humeris sustinere nostris possimus, subeundum non esse. TANTA *sit inter oratores dissimilitudo*] quando alij in humili, alij in grandiloquo, alij in temperato dicendi genere excelluerunt. ET *quasi figura dicendi*] id est, character; de quo mox dicetur. DESIDERARI *a te prudentiam meam*] desideramus siquidem absentia, cupimus praesentia.

CICERO.

QVAERIS igitur, idq. iam saepius, quod eloquentiae genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq. oratorem, quem quaeris, expressero, tardem studia multorum; qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenij uis forte deficiet; aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est, in secundis, tertijsq. consistere. an in poetis non Homero soli locus est, (ut de Graecis loquar,) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos? nec uero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia ceterorum studia restinxit. nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari: nec simulacro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti reliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus.

EXPLANATIO

TARDEM *studia multorum*] quoniam, rei proposita immensa difficultate, a proposito dicendi se ad alia reuocabunt. SED *par est*] ut est, expedit, conuenit. PRAESTANTIS *ingenij uis*] ad inuenienda noua, & inuenta iudicanda. MAGNARVM *artium disciplinis*] artes ipsae per sese sunt disciplinae, cum discuntur: quae cuiusmodi sint, deinceps indicabitur. IN *secundis, tertijsq. consistere*] hoc dicit, honestum est, ut qui primus in capescenda aliqua disciplina esse non potest, contentus secundo, aut tertio loco esse uelit, exemploq. docet. nam, cum Homerus inter Poetas primum sibi uindicauerit locum, non tamen famam suam reliquis eripuit: non Archilocho Iambographo, non Sophocli Tragico, non Pindaro Lyrico: quem & Quinctilianus, & ceteri decem Lyricorum facile principem esse uolunt, spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum, uerborumq. copia, quodam eloquentiae flumine: propter quae merito credit Horatius nemini imitabilem, inquiens:

Pindarum quisquis studet aemulari,
Iule, ceratis ope Dedalaea
Nititur pennis uitreo daturus
Nomina ponto.
Monte decurrens, uelut amnis, imbres
Quem super notas aluere ripas,
Feruet, immensusq. ruit profundo
Pindarus ore.
Laurea donandus Apollinari.

NEC *uero Aristotelem*] hoc dicit, Tametsi Plato uberrimus fuit in dicendo, multipliciq. scientia amplissimus: ob id tamen se Aristoteles a scribendo non abdicauit. NEQVE *ipse Aristoteles*] utcumque admirabili quadam praeditus fuerit scientia: tamen multos alios, qui ipsum secuti sunt, deterruit. QVI *aut Ialysi, quem Rhodi uidimus*] huius meminit Strabo lib. 14. inquiens, Sunt & Prothogenis picturae, Ialysius, & Satyrus columnae adhaerens, supra quem perdix residet: ad quam quidem tabulam, cum exposita est, adeo inhiantes spectant homines, ut perdicem admirantes obstupeant. AVT *Coae Veneris*] quae in Co insula fuit depicta.... NEC *simulacro Iouis Olympij*] quod Phidias pinxit admiranda quadam effigie: qui interrogatus (quemadmodum Val. Max. tradit) quonam mentem dirigeret suam, Iouem depingens, adiecit Homericos uersus illos:

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος,
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

AVT

Avt *Doryphori statua* } Doryphorus, deductum nomen est a δόρ, quod significat lanceam, & φέρω. sed ponitur pro ualido satellite: unde & Quinctilianus, An uero statuarum artifices, inquit, pictoresq. clarissimi, cum corpora quam speciosissima fingendo, uel pingendo facere cuperent, numquam in hoc ceciderunt errorem, ut Bagoam, & Negabusum aliquem in exemplum operis sumerent sibi, sed Doryphoron illum aptum uel militiae, uel palaestrae.

CICERO

In oratoribus uero, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, spes infringatur, aut langueseat industria. nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in praestantibus rebus magna sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore, fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio, an umquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo nõ pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente complectimur. itaque & Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & iis picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaq. defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat.

EXPLANATIO

Qvare non est } Argumentationem concludit, quam multis exemplis illustrauit, ut doceret neminem debere expauescere rei proposita magnitudine, quod oratoriae facultatis apicem se contingere posse nõ confideret, & perinde relinqueret intactam. Neqve *illud ipsum, quod est optimum, desperandum est* } quoniam in humanis rebus, non in diuinis, est collocandum. In *perpetuitate dicendi* } idest. perpetua habeatur oratio: aut certe tempore perpetuo. Sed *ego sic statuo* } sensus est, Arbitror autem in nullo dicendi genere nihil tam speciosum, quo non sit id speciosius, unde quis loquitur, quam quod loquitur: id est, integrius sit. unde sumit exemplum, quam quod in oratione continetur. Cogitatione *tantum, & mente complectitur* } quoniam species ipsae artium, quae cogitatione sola continentur, omnibus in eis facultatibus praeceptis instructae sunt, figurisq. consummatae: in hominibus autem ipsis mutilae, ac truncae. Nec *uero ille artifex* } subaudi, Phidias. Iovis *formam, aut Mineruae* } nam, quemadmodum Aristoteles in libro, quem de mundo scripsit, Phidiam ait statuarium, Mineruam in arce Athenensium ita construxisse, & in medio eius scuto suum ita os formasse, ut, qui uellet auferre, totam esset statuam dissoluturus. Insidebat *species* } idest, imago pingendi, quae eius animo adhaeserat.

CICERO

Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa non cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo uidemus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus auctor, & magister Plato: easq. gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri; cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno & eodem statu.

EXPLANATIO

Vt *igitur in formis, & in figuris est* } figurae inanimatis, formae animatis attribuuntur. figuras enim tunc designamus, cum trigonum, uel tetragonum, uel conum, uel cylindrum, uel sphaeram dicimus: formas autem, cum formosos asserimus aliquos, uel deformes. Cvivs *ad excogitatam speciem* } id est, non eam, quam oculis intuemur, sed animo metimur. Perfectae *eloquentiae speciem animo uidemus* } id est, contemplamur mente absolutam illam eloquentiam: ad cuius similitudinem facta haec est, quam perspicimus. Effigiem *auribus quaerimus* } sensus est, Illius perfectae eloquentiae, cuius imaginem solo animo comprehendimus, auribus cupimus cognoscere similitudinem. Has *rerum formas appellat ideas* } sensus est, Fontes illos, unde omnium rerum demanant scaturigines, Plato ideas uocat: quasi mentis quaedam simulacra perfecta, ad quae omnia referuntur: quae sint ne in diuino conceptu, atque prouidentia collocata: an in nudis, purisq. intellectibus, an certe in indiuiduis, uaria philosophorum Platonicorum, Peripateticorumq. contentio est. Easq. *gigni negat* } uelut in Timaeo Plato: & Cicero ipse Platonem secutus in libro de Vniuersitate ostendit.

C I C E R O

Qvidqvid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam, speciemq. redigendum. Ac uideo, hanc primam ingressionem meam, non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine caussa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me saepe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatijs exstitisse. illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq. sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt uestigia: sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus. omnis enim ubertas, & quasi silua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses caussas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia haec forensis, spreta a philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnisq. caruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionemq. pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit.

E X P L A N A T I O

Qvicqvid *est igitur* } sensus est, Omnia, quae ratione, & uia aliqua in disputationem ueniunt, sunt ad ultimum sui generis principium redigenda: ut cui generi, id est, cathegoriae siue praedicamento subijciantur, cognosci possint. E *media philosophia repetitam* } quoniam, si philosophia rerum metitur primordia, facilius inde, a qua unaquaeque res initium ducat, dignosci potest. Cvm *antiquam, tum subobscuram* } cum, id est, partim: tum, id est, maxime. Invsitatas *uias* } a nullo rhetore tactas. Tritas *relinquamus* } id est, quae sunt in usu omnium. Nova } quia incognita rhetoribus. Pervetera } quoniam iampridem tractata. Non *ex rhetorum officinis* } qui rhetores a Graecis dicuntur, a nostris oratores: qui in foro, & in omni caussarum genere uersantur. Rhetores autem Latine intelliguntur, qui rhetoricam docent, quos Graeci Sophistas uocant. Officina dicitur locus, in quo officium aliquod administratur, quod ad corpus pertineat: ut tonstrina, sutrina. Hoc loco igitur officina ad mentem translata est. Sed *ex Academiae spatijs exstitisse* } id est, ex disputationibus philosophorum. Fuit autem Academia, uillula non longe ab Athenis distans, ab Academo heroe illic sepulto uocata, ubi philosophari Plato consueuit. Spatiis } quoniam spatiari ibi solebant philosophi. Illa *enim sunt curricula multiplicium, uariorumq. sermonum* }. Currus, Curriculus facit. Curriculum autem, est a cursu deductum: unde Curriculo aduerbium pro cito. Sensus autem est, Cursus multiplices, & uarij sermonum ab ipsa petuntur philosophia. In *quibus Platonis sunt impressa uestigia* } id est, in quibus sermonibus multum uersatur Plato. impressa autem uestigia dicendo. translatio sumpta est ab ijs, qui in aliquo loco obnixissime se firmarunt. Et *quasi silua dicendi* } silua aliquando dicitur arborum: ut glandaria silua, & caedua silua. aliquando silua dicitur materia, unde aliquid gignitur: uelut philosophi materiam illam uocant, unde quattuor sunt elementa. inde Statius Siluas suas appellauit, quod illis tamquam materia uteretur, id est, principio ad cetera exactius scribenda opera. ideo Cicero etiam siluam dicendi philosophiam uocat, quod sine philosophiae adminiculo, rhetorica consistere non possit. Ad *forenses caussas* } id est, ad genus iudiciale. Agrestioribvs *musis* } incultioribus disciplinis: doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. sensus est, Eloquentia, qua oblectatur populus, doctis defuit hominibus, id est, philosophis, & elegans doctrina, id est, philosophia, defuit oratoribus.

C I C E R O

Positvm sit igitur in primis, quod post magis intelligetur; sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquentem; non ut in ea tamen omnia sint; sed ut sic adiuuet, ut palaestra histrionem. parua enim magnis saepe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq. rebus sine philosophia potest quisquam dicere. si quidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fuerit auditor: a quo censet eum, cum alia praeclara quaedam, & magnifica didicisset, uberem, & fecundum fuisse, gnarumque, quod est eloquentiae maximum, quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quae uera, quae falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere.

EXPLANATIO

NON *ut in ea tamen omnia sint* } sensus est, Nolo tamen oratorem, qui omnes philosophiae nodos perscrutari contendat, sed ut a philosophia ita adiuuetur, ut a palaestra histrio. IN *Phaedro Platonis* } id est, in dialogo, quem scripsit Plato, Phaedrum a suo discipulo appellans, in quo de Pulchro agitur. ANAXAGORAE *physici* } qui fuit Clazomenius. Physici, qui de rerum natura disputauit. nam Physis, natura uocatur: unde Physicus. GNARVMQ. } id est, doctum, instructumq. praeceptis philosophiae. QVAM *frequens fuerit Platonis auditor* } id est, quam frequenter Platoni in philosophia operam dederit Demosthenes. NEC *uero sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusque rei cernere* } non potest, inquit, orator cognoscere genus, & speciem sine philosophiae cognitione. hoc autem dixit iuxta Stoicorum sententiam. Philosophi siquidem Stoici philosophiam diuiserunt in physicam, id est, naturalem: ethicam, id est, moralem: & logicam, id est, sermocinalem. Logica uero, ut multa alia comprehendit, ita quinque uocum, hoc est, ut nunc loquuntur multi, praedicabilium cognitionem tradit. Sunt autem uoces quinque, genus, species, differentia, proprium, & accidens: quae ad unamquamque rem siue diuidendam, siue definiendam peropportuna sunt. id est, quod ait sine philosophia, certum non posse genus, & speciem: nec definiri, nec distribui in partes, a quibus ad demonstrationem adscenditur. NEC *iudicare, quae uera, quae falsa sint*; } nam, cum Dialecticus nouerit praedicabilia, atque praedicamenta, tamquam omnium argumentorum semina, atque elementa nosse oportet, quo modo omnis texatur argumentatio, quae, siue sit inductio, siue syllogismus, siue similitudo, siue exemplum, siue enthymema, siue epicherema, oratione constat: quoniam sola indicatiua uerum, uel falsum significat. Indicatiua sit necesse est, quae nomine, & uerbo substantiuo constet: siue sit uniuersalis, siue particularis, siue indefinita, siue singularis affirmatiua, aut negatiua, una uel multiplex, cathegorica, uel hypothetica, alij comparata, contraria, subcontraria, subalterna, contradictoria, aequipollens, uel non aequipollens, conuersa, uel non conuersa: quae modo caret, uel quae modo aliquo ex tribus definitur: unde syllogismi ad aliquid demonstrandum texuntur. quorum ut alij sunt cathegorici, alij hypothetici: ita cathegoricorum tria sunt genera, & multae singulorum species, hypotheticorum septem. Quae igitur uera, quaeq. falsa sint, iudicari possunt facile ex contradictorijs. NEQVE *cernere consequentia* } quae sequantur, quae antecesserint, an argumentum stet, necne. REPVGNANTIA *uidere* } quae in contraria, & contradictoria diuiduntur. AMBIGVA *distinguere* } quae in dubium sensum trahi possint, ut taurus est mons, si intelligatur de terrestri, uerum: sin autem de caelesti, falsum. & Aiax fuit insanus: si de Oileo, falsum: si de Telamonio, uerum: distinguendum igitur.

CICERO

QVID dicam, de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ab has tot, tantasq. res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quae sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur; quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quaeritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

EXPLANATIO

QVID *dicam de natura rerum* } id est, de naturali philosophia. DE *uita* } subaudi, quid dicatur. DE *officijs, de uirtute* } quae omnia moralis sunt philosophiae. QVOD *alia intelligendi* } quae est philosophia. AB *his* } subaudi, quae ad philosophiam tendunt. CVI *uel primas eloquentiae* } id est, primum in eloquentiae locum. MVLTA *& in se, & in alijs desiderans* } & perinde nullum perfectum oratorem intuens.

CICERO

TRIA sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peraeque autem, id, quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum ampla & sententiarum

tiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati; quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa, alij leui, & instructa, & terminata: & contra tennes, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemq. genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, & leniter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos melius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens; utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quaerimus, potius expert: isq. uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facultatem, & aequalitatem; aut addit aliquos ut in corona toros, omnemq. orationem ornamentis modicis uerborum, sententiarumq. distinguit. Horum singulorum generum quicumque uim singuli consecuti, magnum in oratoribus nomen habuerunt.

EXPLANATIO

TRIA *sunt omnino genera dicendi* } Demetrius Phalereus, Simplices, inquit, characteres sunt quattuor: Tenuis, Magnificus, Ornatus, Grauis. uerumtamen ornatum Cicero ipse medio inserit: quare & tres sunt dicendi etiam characteres, de quibus singulis, ut multi alij auctores tradiderunt, sicut alibi, ita hic nobis praecepta reliquit. ET *pressa oratione limati* } arguti, inquit, & elegantes in humili genere dicendi. Translatio sumpta est a lima, qua ferramenta terguntur. SED *impoliti* } id est, innitidi. est autem politum, tersum, & candidans: a uocabulo Graeco πολιὸν, quod significat canum. Nonius Marcellus de indagine doctorum uirorum auctoritate. ET *consulto* } id est, dedita opera. IN *eadem ieiunitate concinniores* } id est, congruentiores, aptiores. ID *est faceti* } Facetum Quinctiliani testimonio, aliquando urbanum, aliquando elegans; & disertum. NEC *fulmine utens superiorum* } id est, magnifici dicendi generis: ui, ac potestate illa, qua etiam ipse dicitur fulminare Demosthenes. VICINVS *amborum* } proximus humili, & grandiloquo. NIHIL *afferens praeter facultatem* } id est, nihil molitus nisi quantum potest. VT *in corona toros* } id est, tortiles illas eminentias, quibus corona exornatur. VERBORVM, *sententiarumq.* } de quibus dicetur posterius.

PAVLLVS. MANVTIVS. HORVM *singulorum generum quicumque uim singulis consecuti sunt* } sic antiquus Borromaei liber, & recte. antea, Vim singulis. alij ueteres libri, Vim in singulis, non recte: quorsum enim addat, In singulis. cum dixerit iam, Singulorum generum?

CICERO

SED *quaerendum est, satis ne id, quod uolumus, effecerint. uidemus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uersute, & subtiliter dicerent, atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus: esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis: uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos: recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accomodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. hoc nec grauior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior.*

EXPLANATIO

NON *quaerere externa* } id est, non labi in Graecos, sed Latinorum testimoniis esse contentos. QVI *est expositus in Bruto* } nam in eo libro, qui Brutus inscribitur, claros tam Graecos, quam Latinos recensuit oratores: in quo, cum uideatur Latinos plus, quam conueniat, laudasse, cur id fecerit, hic reddit rationem: ait enim, Vel ut hortarer alios, uel quod amarem meos. Hoc *nec grauior exstitit quisquam* } quod grandiloquo conuenit generi. NEC *callidior,* } quod conuenit humili. NEC *temperatior,* } quod conuenit mediocri.

CICERO

ITAQVE *nobis monendi sunt ij, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice uolunt dicere, ut mireutur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant; eloquentiamq. ipsius uiribus, non imbecillitate sua, metiantur. nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. sed tamen eos, studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum, totos se fingunt, & accommodant.*

EXPLANATIO

QVI *aut dici se desiderant Atticos* ❡ quoniam erant, qui existimarent esse genus Atticum unum tantū, & id esse humile: in quo longe falsos esse ostendit. MAGIS *credo fuisse Atticas* ❡ id est, genera dicendi elimatiores existimabat, tametsi Atticum dicatur ab Attica. MODERATRIX *fuit auditoris prudentia* ❡ quoniam praestantes dicendi facultate uiri semper sese auditoribus accommodarunt, talisq. fuit eorum oratio, ut auribus audientium congrueret.

CICERO

ITAQVE Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime politae, minimeq. elegantes sunt, adsciuerunt aptum suis auribus, opimum quoddam, & tamquam adipatae dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij numquam probauerunt, Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorum semper fuit prudens, sincerumq. iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire, & elegās. eorum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissius a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressius; post, sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exsultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, & exagitat; illudensque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum beluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint; ut Aeschini ne Demosthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare, idque, restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes: Negat in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc cum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq. uoce, more Asiatico, canere coepisset; quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri?

EXPLANATIO

ITAQVE *Caria, & Phrygia, & Mysia* ❡ quae Asiae regiones tumenti, ac inflato dicendi genere usae sunt. ET *tamquam adipatae dictionis genus* ❡ Adipatum ueteres, inquit Nonius Marcellus, honeste pro pingui, & fuculento, & opimo posuerunt. DICTIONIS ❡ Elocutionis: non ut Grammatici accipiunt dictionem pro uocabulo. EORVM *religioni cum seruiret orator* ❡ religionem Atheniensium uocat prudentiam in dicendo, atque audiendo: ut nec plus, nec minus, nec aliter, quam conueniat, audire uelint. NVLLVM *uerbum insolens* ❡ idest, a quotidiano usu dicendi remotum. ITAQVE *hic, quem praestitisse diximus* ❡ idest, Demosthenes, quem alios oratores Graecos diximus antecedere facundia. IN *illa pro Ctesiphonte oratione* ❡ quae de corona inscribitur, in qua Ctesiphontem defendit aduersus Aeschinem. SVMMISSIVS *a primo* ❡ ut deos, deasq. precatur, ut sibi ita adsint, sicut ipse semper reip. commodis fauit. IN *reliquis exsultauit audacius* ❡ ubi iam in sua potestate uisus est habere auditorem. FACILE *enim est aliquod uerbum ardens* ❡ id est, per iram expressum, sicut etiam Quinctilianus ardentem Lucanum dicit, nec ad elegantiam attinet, splendoremq. uerborum, quae in ipso prorsus non sunt. IN *cum* ❡ subaudi, Aeschinem. VT *putidus* ❡ idest, corruptus. INCLINATA, *ululantiq. uoce* ❡ qua Asiani utuntur.

PAVLLVS. MANVTIVS. NEGAT *in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc cum, huc an illuc manum porrexerit.* ❡ mendum patet. Graece sic apud Demosthenem: *πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτ', οὐχ ὁρᾷς, γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ, ἢ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρέτεινα.* itaque & ex Graecis uerbis, & auctoritate beati Ambrosij, qui libro emendato usus uidetur, ita legi potest: Negat in eo positas esse fortunas Graeciae, hoc, an illo uerbo usus sit, huc, an illuc manum porrexerit. Recitat hunc locum Ambrosius in Lucam lib. 2. cap. 2. tit. de natiuitate Saluatoris.

CICERO

AD Atticorum igitur aures, teretes, & religiosas, qui se accommodant, ij sunt existimandi Attice dicere. quorum genera plura sunt: hi, unum modo quale sit, suspicantur. putant enim, qui horride, inculteq. dicat, modo id eleganter, enucleateq. faciat, eum solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice; cui primae sine controuersia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset.

EXPLANATIO

AVRES *teretes* } id est, rotundas, atque consummatas. HI *unum modo* } hi, subaudi, Latini, qui existimant unum Attice dicendi genus. HORRIDE, *inculteq.* } sine numeris, sine figuris. ELEGANTER, *enucleateq. faciat* } id est, modo proprietate utatur uerborum, presseque, & acute dicat. CVI *primae sine controuersia deferebantur* } id est, qui primum sibi locum uindicarat. Fuit enim per id tempus Pericles oratorum facile princeps: & omni, ut ipse alibi ait, uirtutis genere floruit. AN *Aristophane* } qui ueteris comoediae scriptor fuit.

CICERO

DICAT igitur Attice uenustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias; (quis enim id possit negare?) dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne ue Demosthenes Atticus.

EXPLANATIO

DICAT *igitur Attice uenustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias* } nam, ut ipse quoque in Bruto inquit, fuit Lysias ipse quidem in caussis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Ita Quinctilianus, Subtilis, atque elegans Lysias: & quo nihil, si oratori satis sit docere, quaeras perfectius. nihil enim est inane, nihil accersitum. puro tamen fonti, quam magno flumini, propior. AESCHINES } qui aduersatus est Demostheni. is autem, ut Quinctilianus inquit, Demosthene magis fusus, & grandiori similis, quo minus strictus est, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. DEMOSTHENES *Atticus* } qui, ut ait Quinctilianus, omnium decem oratorum, quos simul Athenis una aetas tulit, longe princeps fuit, ac paene lex orandi: tanta uis in eo, tam densa omnia; ita quibusdam neruis intenta sunt: tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut, nec quid desit in eo, nec quid redundet, inuenias. Ipse quoque Cicero in Bruto, Nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris: nihil acute inueniri potuit in eis caussis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius.

CICERO

ECCE autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam, qui Lysiam sequuntur, caussidicum quendam sequuntur, nō illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus caussis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat, & proelia, grauiter sane, & probe; sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras, abditasq. sententias, uix ut intelligantur: quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Graecorum Rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret caussas, sed ut in historijs bella narraret. itaque numquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cum praesertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed, cum mutila quaedam, & hiantia locuti sunt, quae uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas.

EXPLANATIO

ALIQVI *se Thucydidios esse profitentur* } id est, imitatores Thucydidis. Fuit enim Thucydides historicus densus, & breuis in dicendo, & semper instans sibi, concitatus concionibus, magnus, uiq. multum potens. AD *forensem usum* } id est, ad iudiciale genus. ET *publicum* } ubi quid cum populo agatur. VT *inuentis frugibus, glande uescantur* } id est, cum possint meliora, deligant deteriora. ATHENIENSIVM *beneficium excoli potuit* } apud quos primum fruges inuentae. A *Thucydide quidquam duxit?* } id est, imitatus Thucydidem quidquam ab eo sumpsit. GERMANOS *se putant esse Thucydidas* } id est, genus dicendi habere, quod plane habuit Thucydides.

CICERO

NActvs sum etiam, qui Xenophontis similem esse se superet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

Magnvm opus omnino, & arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quae, specie dispares, prudentia coniunguntur. quid enim tam distans, quam a seueritate comitas? quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quam in plurimorum controuersijs diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq. dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae caussa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, uersarisq. in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam, quantum illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinae, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum?

EXPLANATIO

QVi *Xenophontis similem*} Xenophon Socraticus iucunditate inaffectata praecellens adeo fuit, ut nulla eam consequi affectatio possit, ut sermonem gratiae finxisse uideatur. ut merito hic dicat Cicero eius sermonem melle fuisse dulciorem. Referamvs *nos igitur*} sensus est, Sed iam perfectum oratorem incipiamus exponere, ita eloquentia instructum, ut talem numquam cognouerit Antonius. Magnvm *opus omnino*} summa arte attentum lectorem facit, beneuolentiamq. Bruti sibi conciliat, miris ipsum laudibus efferendo. Doctissimos *sermones requirens tuos*} dedit enim Brutus operam non modo eloquentiae studijs, uerumetiam philosophiae. Qvae, *species dispares, prudentia coniunguntur*} quoniam res bellicas tu, ego res urbanas procuro: & tu seuerus in ea tua philosophia, ego comis. Fuit enim ad reprehensionem usque facetus, urbanusq. Cicero, ut aliquando dicax habitus sit. Sanctior} inuiolabilior, incorruptior: unde & sancta urbis moenia dicimus: & sanctos legatos a sagminibus herbis, quas gestabant: ut Vlpianus inquit iurisconsultus. Vt *cum gratiae caussa nihil facias*} probat incorruptum esse ideo, quod gratia nullius commoueatur ad iudicandum secus, quam ipsa expostulet iustitia. Vna *Gallia*} quam tu administras. Commvni *non ardet incendio*} id est, bello non mouetur. Frveris *ipse te*} tuis uirtutibus oblectaris. nam id demum frui dicimus: uti uero, ut equo, ut curru, cum uehimur in uillam, qua nobis fruendum sit. Stvdia *doctrinae*} quoniam studium est animi ad aliquid agendum pertinacia, aut perseuerantia.

CICERO

ITaqve hoc sum aggressus statim, Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me, a te rogatum, & recusantem, haec scribere esse ausum. nolo enim mihi te cum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

EXPLANATIO

CAtone *absoluto*} quem de senectute aliqui inscribunt. Inimica *uirtuti*} cum omnia bellis ardeant. Tantam *quaestionem*} quae est, quisnam optimus dici orator possit: uel quid sit, quod consummatam possit efficere eloquentiam.

CICERO

SEd in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ Graece dicitur, exponere optimi: quod aliud alij uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quod non discedit a communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratiq. sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio: uaria enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulã exprimas, cum in suo quodque genere praestet, et genera plura sint? Hac ego religione nõ sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq. in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; idq. ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari.

EXPLANATIO

FORMAM, *qui χαρακτὴρ* } relatiuum consequenti coniunxit: ut si dicas, Ciues boni, quae sunt uiscera ciuitatis: tale illud, Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. ENNIO *delector, ait quispiam* } ita Horatius:

> Denique non omnes eadem mirantur, amantque:
> Carmine tu gaudes: hic delectatur Iambis:
> Ille Bioneis sermonibus: & sale nigro.

APVD *alterum* } subaudi, Ennium. FAC *alium Attio* } id est, dic alium Attio delectari Tragico poeta. ABDITA } quae a conspectu recedere uideatur, & obtutu. COLLVSTRATA } undique lumine expressa: a con & lustro. nam collustrata, quae ex lacte fit concretio, a colluendo nascitur. PRAESCRIPTVM *aliquod* } Praescripta dicebantur, quae magistri imitanda discipulis dabant: inde Praescribere, praecipere, mandareq. significat. HAC *ego religione* } religionem Seruius Sulpicius esse dictam tradit, quae propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita a nobis sit: quasi a relinquendo dicta: ut a carendo caerimonia. Cicero in libro de natura deorum, religionem a relegendo, tamquam ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim omnibus uerbis inest uis legendi eadem, quae in religioso. Lactantius autem libro quarto diuinarum institutionum a religando putat: cuius contrarium, uitiumq. est superstitio. Religionem igitur, obseruantiam quandam par est accipere. QVI *eius rei gnarus esset* } id est, qui nosset.

CICERO

SED, quoniam plura sunt orationum genera, eaq. diuersa; neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq. alij, qui sunt nominati sophistae, reliquarumq. rerum formam, quae absunt ab forensi concione, eiusq. totius generis, quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis caussa comparatum est, nō complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere: ab hac & uerborum copia alitur; & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia.

EXPLANATIO

LAVDATIONVM } ut Panegyrici sunt: & huiusmodi aliud, ubi quidquam laudatur. SCRIPTIONVM } ubi quid componas doctrinae caussa, qualem Isocrates fecit Panegyricum: quae oratio tota in laudatione consumitur. QVI *sunt nominati Sophistae* } quos Latini Rhetores uocant, cum Graeci suo uerbo id significent rhetorem, quem nos oratorem appellamus. dicitur ergo sophista, qui discipulos in dicendi facultate instituit. A *forensi concione* } id est, a iudiciali genere. GRAECE *ἐπιδεικτικὸν* } id autem Latine demonstratiuum nominamus, sicut encomiasticon laudatiuum: nam ἐπίδειξις demonstratio nominatur, quam tamen aliter mathematici accipiunt. QVEM *informare uolumus* } munire, & eius quasi formam referre, cum nusquam compertus sit. MOLIMVR } tentamus. CONSTRVCTIO, *& numerus* } de quibus mox abunde dicetur.

CICERO

DATVR etiam uenia concinnitati sententiarum; & arguti, certique, & circumscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidijs, sed aperte, ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quasi demensa, & paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturq. contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemq. referant in cadendo sonum: quae in ueritate caussarum & rarius multo facimus, & certe occultius.

EXPLANATIO

ET *arguti* } acute instituti. CIRCVMSCRIPTI } collecti, minimeq. fluentes ambitus, qui a Graecis Periodi nominantur. DE *industria* } unum uerbum est, ac aduerbium: quod dedita opera, consultoq. significat. NON *ex insidijs* } ut in iudiciali genere, quo iudicum mens in nostram uerti possit sententiam. VERBA *uerbis quasi demensa, & paria paribus respondeant* } nam ideo etiam a Graecis Parisa nominantur, quod caesim, aut membratim loquentes: ut abunde paullo post dicetur, paribus syllabis colligamus, & periodos terminemus. CONFERANT *pugnantia* } quae in Topicis repugnantia: uel quae anthitheta uocare Grammatici solent. PARITER *extrema terminentur* } quae cum ὁμοιόπτωτα, tum homoeoteleuta dici solent: id est, similibus casibus, aut simili sono terminata. QVAE *in ueritate caussarum, & rarius multo facimus* } ne dicendi lenocinium appareat.

CICERO

IN Panathenaieo autem Isocrates ea studiose confectatum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, sed ad uoluptatem aurium scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq. alios, quos λογοδαιδάλους *appellat in Phaedro Socrates. quorum satis arguta multa, sed ut modo, primumq. nascentia, minuta, & uersiculorum similia quaedam, nimiumq. depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq. mirabiles: quorum aetas, cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus delicijs, uel potius ineptijs abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisq. ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, & ornatius dicere.*

EXPLANATIO

IN *Panatheatico Isocrates* } oratione, quae ita inscribitur de laudibus Mineruae, quae Athenis praesidebat. STVDIO *confectatum fatetur* } inquiens: ἐπραγματευόμην τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων τῇ τε πόλει καὶ τοῖς ἄλλοις συμβουλεύοντας, καὶ πολλῶν μὲν ἐνθυμημάτων γέμοντας, οὐκ ὀλίγων δ' ἀντιθέσεων καὶ παρισώσεων καὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις διαλαμπουσῶν, καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπισημαίνεσθαι καὶ θορυβεῖν ἀναγκαζουσῶν. νῦν δ' οὐδ' ὅπως οὖν μοι τοὺς τοιούτους ἡγοῦμαι οὐχ ἁρμόττειν καὶ τοῖς ἔτεσι τοῖς ἐνενήκοντα καὶ τέσσαρσιν ὧν ἐγὼ τυγχάνω γεγονώς. Non enim ad iudiciorum certamen, sed uoluptatem aurium scripserat: quod certe ipse quoque confitetur dicens: καὶ νουθετοῦντας τῶν πρὸς ἡδονὴν καὶ χάριν λεγομένων. QVOS *logodaedalos* } id est, uarietate sermonum distinctos: a logo, quae oratio dicitur: & daedalo, quod est uario. VEL *potius ineptijs* } ineptum siquidem est in his nimium inhaerere. ALTER *enim sine ullis salebris* } Herodotum dicit amoenissimum. SINE *ullis salebris* } id est, sine scabro, duroq. ullo dicendi genere. ALTER *incitatior fertur* } subaudi, Thucydides. CANIT *quodammodo bellicum* } quia celsa, ac sublimi quadam uerborum utitur compositione.

CICERO

HORVM aetati successit Isocrates: qui praeter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, leuiter & erudite repugnante te: sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. nam, cum conciPus ei Trasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse; Thucydides autem praefractior, nec satis, ut ita dicam, rotundus; primus instituit dilatare uerbis & mollioribus numeris explere sententias. in quo, cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentiae est. itaque, ut ego, cum a nostro Catone laudabar, uel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. est enim ut scis, quasi in extrema, pagina Phaedri his ipsis uerbis loquens Socrates: Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est: sed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse, quam ut eum orationibus Lysiae comparetur: praeterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quaedam. Haec de adolescente Isocrate Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribis aequalis; & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur.

EXPLANATIO

SVCCESSIT *Isocrates* } ex decem, qui uno tempore fuerunt Athenis oratoribus unus: quamquam rhetor potius, quam orator, dicendus uideatur. LAVDATVR } quia omnes dicendi ueneres consectatus est. THVCYDIDES *autem praefractior* } quod nimia breuitas facere compulit. NEC *satis (ut ita dicam) rotundus* } quia, ut rotunda figura capacissima omnium est, ita absoluta undique, cui nihil deest: ita oratio cui nihil deest, nihilq. superfluit, rotunda nuncupatur. PRIMVS *instituit dilatare uerbis* } de Isocrate loquitur. ET *mollioribus numeris* } quia sunt & asperiores, sicut & noces. DOMVS *eius officina habita eloquentiae est* } itaque & in Bruto inquit: Extitit igitur iam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, (cuius domus cunctae Graeciae, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi) magnus orator, & perfectus magister: quamquam forensi luce caruit, intraq. parietes aluit eam gloriam, quam nemo in eo quidem iudicio est postea consecutus. Is & ipse scripsit multa praeclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamé, & numerum, quendam oportere seruari. ante hunc enim, uerborum quasi structura, & quaedam ad numerum conclusio

nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam. Quinctilianus porro, Isocrates, inquit, in diuerso genere dicendi nitidus, & comptus, & palaestrae, quam pugnae, magis accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est: nec immerito. auditoriis enim se, non iudiciis comparat, inuentione facilis, honesti studiosus. in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. In *extrema pagina Phaedri* } qui dialogus de Pulchro inscribitur. Phaedrum a suo appellauit discipulo. Socrates *augurat ur* } id est, praediuinat, ac coniectatur.

CICERO.

Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans, est in illo epidictico genere. quod diximus proprium sophistarum, pompae, quam pugnae, aptius, gymnasijs, & palaestrae dicatum, spretum, & pulsum foro. sed, quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat; non alienum fuit, de oratoris quasi incunabulis dicere. uerum haec ludorum, atque pompae: nos autem iam in aciem, dimicationemq. ueniamus.

EXPLANATIO

In *illo epidictico genere* } ut supra diximus, demonstratiuo. Proprium *sophistarum* } qui se ad laudandum, uituperandumq. solum exercuere. Gymnasiis } quod nuda in palaestra essent corpora, perfusaq. oleo. Palaestrae } unde & Palaestritae, qui colluctantur in palaestra, dicuntur. Huius *nutrimentis* } uenustatibus, & dicendi leporibus demonstratiui generis. Colorat } figuris distinguit uariantibus orationem. Et *roborat* } sententiis. De *oratoris quasi incunabulis* } de primordiis: unde ipsa ali eloquentia consueuit. In *aciem, dimicationemq. ueniamus* } idest, iudiciale genus: in quo cum aduersantibus nobis colluctamur, & quodammodo manus conserimus.

CICERO

Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis; sed aliquanto secus, atque in tradēda arte dici solet. nulla praecepta ponemus; (neque n. id suscepimus) sed excellentis eloquentiae speciem, & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, & tamen cum multis paene communia. nam & inuenire, & indicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tamquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae: qua tamen in caussa est uacua prudentia?

EXPLANATIO

Quoniam *tria uidenda sunt oratori, quid dicat* } quod inuentionis est. Et *quo quidque loco* } quod dispositionis est. Et *quo modo* } quod ad elocutionem pertinet. Quid *sit optimum in singulis* } ut decor ubique seruetur: ne quid ineptiarum a nobis emanet. Atque *in tradenda arte* } quam in rhetoricis praeceptis exponendis memorauimus. Neque *enim id suscepimus* } subaudi, ut praecepta traderemus. Ac *duo breuiter prima* } idest, Inuentionem, & Dispositionem. Tamquam *animi instar in corpore* } quia, sicut animus corpus regit, & mouet, & ut uiuat facit: ita inuentio, ac iudicium totam orationē complectuntur, uimq. habere, & quasi sensus faciunt. Sed *propria magis prudentiae, quam eloquentiae* } quoniam uel infantissimus quisque potest prudenter inuenire, ac de inuentis iudicare. Quae *enim caussa est uacua prudentia* } quae, inquit, controuersia est, quae aliqua non administretur prudentia? Alioqui non oratio, sed inanium uerborum compositio.

CICERO

Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum, & rationum locos. Nam, quidquid est, quod in controuersia, aut in contentione uersetur, in eo aut, sit ne, aut, quid sit, aut, quale sit, quaeritur: sit ne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, prauiq. partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, a proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. latius enim de genere, quam de parte, disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse.

EXPLANATIO

Argumentorum, *& rationum locos* } Locus, argumentorum sedes est. Et } Pro, idest. nam nihil aliud est argumentum, quam ratio eius, quod in quaestione positum est. De Locis autem argumentorum,

tum, & qui sint, & quo modo tractentur, in Topicis a Cicerone traditum, interprete elegantissimo praeceptore nostro Georgio Valla. NAM, *quoniam* ξ controuersiarum nunc genera tangit, quae tum status, tum constitutiones appellantur. QVIDQVID *in controuersia* ξ idest, Quidquid cum aliquo controuertatur. AVT *in contentione* ξ idest, siue id contentionem malis appellare. IN *eo aut sit ne* ξ cum enim quaeritur, factum sit, nec ne: constitutio coniecturalis, & pariter infitialis appellatur. AVT *quid sit* ξ ac tum finitiuus, siue definitio status nominatur. AVT *quale sit, quaeritur* ξ qui status qualitatis, siue de summo genere nuncupatur: in negotialem, & iuridicialem diuisus est. SIT *ne, signis* ξ quibus coniectura excuti solet: ut pro Milone contra Clodium, Vter utri fecerit insidias. QVID *sit, definitionibus* ξ ut, cum quis laesae maiestatis crimine accusetur, definiendum est, quid sit laedere maiestatem. QVALE *sit, recti, prauiq. partibus* ξ tum enim oratori inspiciendum quid rectum, quid prauum, & utriusque species tractandae: ut, cum quaeritur, fuerit ne Orestes matrem occiderit. & a propriis personis, temporibus, semper, si potest, auocat controuersiam. numquam enim Cicero probauerit prius Miloni licuisse Clodium occidere, quam constet in uniuersum licere omnibus insidiatorem suum occidere: ubi personarum, temporum, & locorum nulla complexio est.

C I C E R O

HAEC igitur quaestio a proprijs personis, & temporibus ad uniuersi generis orationem traducta appellatur thesis. in hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utramque partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit: idemq. locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

E X P L A N A T I O

A PROPRIIS *personis* ξ id est, a personis, de quibus in infinita quaestione nulla fit mentio. ET *temporibus* ξ nam, si personae reticentur, tempora quoque reticeantur necesse est. AD *uniuersi generis orationem* ξ idest, ad quaestionem infinitam. APPELLATVR *thesis* ξ idest, infinita quaestio: siue, ut Cicero alibi, propositum. TENVITER *differendi* ξ idest, acute disputandi. IN *utramque partem* ξ nam, cum omnis quaestio partem habeat negandi unam, alteram affirmandi: ut, sit ne mundus infinitus, nec ne: liceat ne insidiatorem occidere, an non, exercitationis caussa in utramque partem Aristoteles discipulis suis suggerebat argumenta, non anguste, & presse disputandi, ut solent philosophi; sed copiose, ut oratores. IDEMQ. *locos* ξ idemq. in Topicis. VNDA *omnis* ξ siue ad affirmandum, siue ad negandum.

C I C E R O

FACILE igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum & perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. non enim semper, nec in omnibus caussis, ex ijsdem eadem argumentorum momenta sunt.

E X P L A N A T I O

HIC *noster* ξ quem instituimus declamatorem, qui ficta, & umbratili oritur eloquentia themate proposito. DE *ludo* ξ idest, schola, cum se apud rhetorem exercet. RABVLAM *de foro* ξ idest, aduocatum, patronumq. caussarum. CERTI *loci* ξ caussae cuilibet accommodati: ut ad ipsum Ciceronem in Topicis est uidere. GENERATIM *dicat* ξ Genus complectatur ipsum, id est, infinitam quaestionem, quam thesin uocant Graeci. EX *quo emanant etiam qui communes appellantur loci* ξ qui ideo communes dicti, quod in omni caussa simili eis uti possimus: ut contra sacrilegum, contra furem. Eorum autem tractatio praecipua est, postquam confirmauerimus nostra, & confutauerimus aliena: id est, post reprehensionem, & ante epilogum. OMNIA *expendet* ξ quae quibus conueniant locis. ET *seleget* ξ quae argumenta quaestioni, quam tractamus, maxime conueniant, & quae non. EX *ijsdem* ξ subaudi, locis. ARGVMENTORVM *momenta sunt* ξ rationum pondera, inquit, in omnibus caussis, non ex iisdem semper locis eruuntur: sed alij aliis magis congruunt.

C I C E R O

IVDICIVM igitur adhibebit: nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet. nihil enim est feracius ingenijs, ijs praesertim, quae disciplinis exculta sunt. Sed, ut segetes fecundae, & uberes, non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis aut leuia quaedam, aut caussis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. alioqui quonam modo ille in bonis haerebit & habitabit suis? aut molliet dura?

aut

aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit? aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit? Iam uero ea, quae inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq. ad caussam faciet illustres: cumq. animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq. contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema; inculcabitq. leuiora.

EXPLANATIO

SED *etiam expendet*] id est, examinabit, secum diu uolutabit, quid cuique quaestioni maxime conueniat. QVAE *disciplinis exculta sunt*] nam, cum ad disciplinas accedunt ingenia, undique res abundant: nec deesse copia in dicendo potest. SED, *ut segetes fecundae*] elegans, & faceta similitudo, feracibus, & doctis collata ingeniis. EX *illis locis*] assumptis de uariis disciplinis. LEVIA *quaedam*] idest, friuola, frigidaque, aut parui momenti. DELECTVS *magnus adhibebitur*] subaudi, qui quibus conueniant locis. VT *molliet dura?*] fugienda, si quidem dura locutio est, idest, ubi rem uerba non consequuntur. AVT *occultabit, quae dilui non poterunt,*] hoc est, argumenta aduersariorum, quae confutari non poterunt, in nostra argumenta obuoluentur: ut pariter cum aliis responsum uideatur, cum tamen id non fecerimus. AVT *abducet animos?*] idest, in aliam reuocabit mentes audientium sententiam. AVT *aliud afferet*] si modo id refellere non poterit, proferet aliud. QVOD *oppositum probabilius sit*] quam, quod proposuerit. IAM *uero ea, quae inuenerit, qua diligentia collocabit*] non satis est enim optima inuenisse, nisi ea diligenter collocemus. nam, nisi digeramus ea suis, opportunisq. locis, erit, quemadmodum qui supellectilem haber pulcherrimam, & eam suo tempore, ac loco promere nescit: aut in aceruum congestam profert, ut speciem nullam praeseferat nobilem. QVONIAM *id secundum erat de tribus*] dictum siquidem supra est, tria potissimum considerari oportere, inuentione, secundo loco dispositionem, tertio elocutionem. VESTIBVLA] idest, primos ad caussam accessus. HONESTA] honorem, ac copiam praeseferentia. PRIMA *aggressione occupauerit*] ideo prima argumenta ualidiora, probabilioraq. esse oportet. INFIRMABIT, *excludetq. contraria*] quae ab aduersariis illata fuerint. ALIA *prima ponet, alia postrema*] nam debiliora in medio collocabit: quoniam prima oppugnant, ultima in auribus audientium relinquuntur: media uero, utrimque conclusa non apparent: ut in acie instructa fieri solet, in prima fronte acres bello: in ultima subsidiarij milites collocantur: in media autem acie cohortes, in quibus spes aut nulla, aut perpauca est. INCVLCABITQ. *leuiora*] in medio loco infarciet.

CICERO

ATQVE, *in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim, breuiterq. descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graues, atque magnae sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem, quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud est longe maximum, uidere, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere. Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas; ubi res spectatur, non uerba penduntur: quid tandem in caussis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem uellem: sed id mihi quaerere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem.*

EXPLANATIO

IN *primis duabus dicendi partibus*] inuentione, & dispositione. VIDERE *quonam modo*] id est, quanam praeditum eloquentia esse conueniat. CLITOMACHVM *ea dicere*] id est, quae caussa exigeret. CARNEADEM *eodem etiam modo*] quo res ipsa dicenda fuerit. QVOD *si in philosophia tantum interest*] nam philosophi fuere ambo, Clitomachus inquam, & Carneades. VBI *res spectatur*] sententia consideratur. QVIBVS *totis moderatur oratio*] moderor huic rei dicimus: ut hic. & hanc rem, ut ipse pro Flacco: ut, Omnia uerba moderatur.

CICERO

REM *difficilem, dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum & naturae uariae, & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq. cordi est; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. distincta alios, & interpuncta, interualla, morae, respirationesq. delectant. quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & aequabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. ecce aliqui duritatem, & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi maestitiam sequuntur: quodq. paullo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quod orationum genera esse diximus*

mus

mus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim, tantum de orationis genere quaerenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum; quae communis est multarum artium.

EXPLANATIO

REM *difficilem, dij immortales*] quoniam non de inuentione, & dispositione tradi tibi praecepta expostulas, quae peruulgata: sed quod remotissimum est, longeq. difficillimum: ut optimi oratoris tibi formam uerbis depingam. QVI *ponunt in orationis electione eloquentiam*] id est, qui putant facundiam esse in delectu orationis. ALIOS, *& interpuncta interualla, morae, respirationesq. delectant*] ut caesim, membratimq. loqui, quam simplici periodo malint. QVID *potest esse tam diuersum*] quam flumen, uolubilitatemq. uerborum amare, & interpuncta interualla, moras? TAMEN *est in utroque aliquid excellens*] in suo, inquit, genere est aliquid etiam, quod emineat. Alij temperati uellent uideri inter graues, & tenues medij. QVOT *orationum genera*] quae tria esse diximus: grande, tenue, medium. DE *actionis*] subaudi, modo: hoc est, quemadmodum pronunciare conueniat.

CICERO

QVO *modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. est enim actio quasi corporibus quaedam eloquentia, cum constet e uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum uideri, & animum audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. quibus omnibus, dici uix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut iam non sine caussa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia tanta est: certe plurimum in dicendo potest.*

EXPLANATIO

QVO MODO *autem dicatur*] qua ratione facundi loquamur. ATQVE *motus*] totius quidem corporis. TOTIDEM *sunt, quot animorum*] miserabilium, miserabiles: fictorum, fictae: iratorum, iratae: & id genus alia. CVM *quo iunctus est uultus*] qui faciei forma quaedam, & hypocrisis est rei, de qua agitur, accommodata. NAM *& infantes actionis dignitate*] infantem aliquando ad inanimata referimus: ut, cum ait Horatius, Infantes findit statuas. aliquando ad animata, sed bruta: ut apud Plinium, Est, inquit in XXIX. naturalis historiae, uermiculus in lingua canum, qui uocatur a Graecis litta: quo exempto infantibus catulis, nec grauidi fiunt, nec fastidium sentiunt. Aliquando infantem puerum dicimus, quod fari nesciat, id est, uerba, quae intelligi possint, explicare: idq. propter nimiam adhuc teneram aetatem. Denique infantem minime facundum, sicut hic Cicero. VT *iam non sine caussa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni*] nam rogatus iterum, ac tertio quid in oratore potissimum esset: respondit, Pronunciatio: nam ea actio etiam dicitur. Nam, quemadmodum Quinctilianus inquit, Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere primum interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemq. secundum, ac tertium locum, donec ab eo quaeri desineret, ut eam uideri posset non praecipuam, sed solam iudicasse.

CICERO

VOLET *igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. mira est enim quaedam natura uocis, cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus.*

EXPLANATIO

CONTENTA *uoce*] quasi compressa: nam ita fit truculentior. INFLEXO] qui fit ex acuto, & graui: ideo etiam inflexus uocitatur. ACVTO, *graui*] nam tot sunt accentuum genera: & tot apud musicos uetustissimos fuere toni, Phrygius, Dorius, Lydius, qui has uoces exprimebant: inde ad tredecim usque, secundum Aristoxenum, secundum uero Ptolemaeum, qui Aristoxenum carpit, octo.

CICERO

Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia, & Caria, rhetorum epilogis paene canticum, sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obiicit uocis flexiones. dicit plura etiam Demosthenes, illumq. saepe dicit uoce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium persequendae suauitatis in uocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec a postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis, sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit; omnes sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus: idemq. motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu.

EXPLANATIO

NON *hic e Phrygia, & Caria* } quem Graeci ut ululantem, ita barbarum dixerunt: & Caras, barbarophonos Homerus appellauit. IN *omni uerbo posuit acutam uocem* } non equidem omne uerbum acutam habet uocem: sed hoc dicit, In omni genere uerborum, acuta inuenitur uox, in monosyllabo, ut est nux: in dissyllabo, ut bonus: in trisyllabo, ut Tullius: in tetrasyllabo, ut Tulliolus: ac ita deinceps. NEC *una plus* } nam, si dictio unam habet acutam uocem, pluses acutas habere non potest, & ne quidem flexam ullam. idem de flexa intelligendum. at de graui non idem dicere possumus. Vbicumque enim acuta, aut flexa non est, ibi sit grauis necesse est. In una tantum syllaba, est arsis: in reliquis, est thesis omnibus. NEC *a postrema syllaba citra tertiam* } nam saro ultimum tenet locum tam flexa, quam acuta uox. paenultimum autem, flexa semper. acuta autem, & paenultimum, & antepaenultimum. ante uero, numquam: sed grauis tantum. NON *est in nobis* } potius optare, quam uindicare nobis bonam uocem possumus. SED *tractatio* } subaudi, in nobis est. Nam, tractando ipsam, possumus efficere meliorem. INTENDENS } id est, exacuens. TVM *remittens* } grauans, uel inflectens. NIHIL *ut supersit in gestu* } ne quid in motu corporis sit nimium, ac redundet.

CICERO

STATVS *erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita longus, excursio moderata, eaq. rara, nulla mollitia ceruicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quam tam affert tum dignitatem, tum uenustatem? in quo, cum effeceris, ne quid ineptum, aut uultuosum sit; tum oculorum est quaedam magna moderatio. nam, ut imago est animi uultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & uicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt.*

EXPLANATIO

RARVS *incessus* } pedum ante commotio. EXCVRSIO } pedum celeris commotio. NVLLA *mollitia ceruicum* } ne ceruix molliter proclinetur. NVLLAE *argutiae digitorum* } eleuationes sursum, ac deorsum: ante, & pone. NON *ad numerum articulus cadens* } ne digitorum quidem articuli ad numerandum inflectantur. TRVNCO *magis toto se ipse moderans* } quod & Quinctilianus de pronunciatione ipse quoque commonet, ut totius corporis uirilis motus sit. BRACHII *proiectione* } ubi quid concitatius pronuncietur. QVI *secundum uocem* } id est, secundo loco, post uocem uultus praecellit. AVT *uultuosum* } id est, uultus animi expressione. moderatum enim uultus motum esse decet. VT *imago est animi uultus* } nam inde enim nomen habet. a uoluntate siquidem est appellatus. SIC *indices oculi* } id est, ita mentem ostendunt tum sedatam, tum perturbatam, aut moderatis affectibus commotam. RES *ipsae, de quibus agetur* } quoniam ipsae res praescribent, quales nos esse conuenit.

CICERO

SED *iam illius perfecti oratoris, & summae eloquentiae species exprimenda est; quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. non enim inuentor, aut compositor, aut actor haec complexus est omnia. sed & Graece ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus est. ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque uindicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima uis soli huic conceditur. Quamquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt; (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit: & Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt: & longe omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, exstitit dicendi copia, & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque ner-*

nos,

uos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. loquuntur cum doctis; quorum sedare animos malunt, quam incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi caussa, non capiendi, loquantur; ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere uideantur.

EXPLANATIO

HOc *uno excellere* } id est, oratione. Nam ab oratione, orator est appellatus: tametsi Plutarchus in problematis ἀπὸ τῆς ὁρμῆς, id est, a concitatione tum animi, tum orationis dictum putet. CETERA } quae sunt inuentionis, dispositionis, pronunciationis, memoriae: quae in oratoris nomine omnia occultantur. NON *enim inuentor, aut compositor* } id est, qui, quae inuenit, dirigit. AVT *actor* } id est, pronunciator. COMPLEXVS *est omnia* } sicut orator. SED *& Graece ab eloquendo rhetor* } nam a tertia persona praeteriti passiui quae est ἐῤῥηται, id est, dictum cum facundia est, fit rhetor: Latine, inquit Cicero, eloquens ualet; tametsi rh, tora nos dicamus, qui rhetoricam docet. CETERARVM *enim rerum* } inuentionis, dispositionis, memoriae, pronunciationis. SIQVIDEM *& Theophrastus diuinitate loquendi* } siquidem θεὸς deus: & φράσις, locutio Latine dicitur. ET *Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit* } philosophus oratorem prouocauit. QVORVM *sedare animos malunt* } id est, argumentis, & ratione mitigare. QVAM *incitare fide* } fidem faciendo. DOCENDI *caussa* } non mouendi, ut oratores. PLVS *nonnullis, quam necesse sit, facere uideantur* } id est, non tam docendi caussa dicere uideantur, quam fallendi.

CICERO

ERgo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum: casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodam modo: itaque sermo potius, quam oratio dicitur. quamquam enim omnis locutio oratio est: tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.

EXPLANATIO

AB *hoc genere* } subaudi, philosophico. NEC *uincta numeris* } non numerosa, id est, rhythmica: ut oratorum, de qua mox abunde dicetur. ITAQVE *sermo potius* } quo inter nos sermocinantes utimur.

CICERO

SOPHISTARVM, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur: qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in caussis, persequi: sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare: & apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re saepe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq. ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrarijs, saepissimeq. similiter extrema definiunt.

EXPLANATIO

SOPHISTARVM, *de quibus supra dixi* } ita enim a Graecis dicuntur, qui iuuenes praecepta docent rhetorica. QVOD *cum sit his propositum* } cum, inquit, sibi sophistae in declamationibus, uel, quemadmodum Isocrates scribit. NON *perturbare animos; sed placare* } intexunt fabulas delectandi caussa: ut de laudibus Helenae fecit Isocrates. PARIA *paribus referunt* } utuntur eis figuris, quae parisa appellantur, de quibus mox dicetur. ADVERSA *contrarijs* } quae antitheta uocant. SAEPISSIMEQ. *similiter extrema definiunt* } quae dicunt homoeoteleuta.

CICERO

HVic generi historia finitima est: in qua & narratur ornate, & regio saepe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quaedam, & fluens expetitur, non haec contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, secernenda est. nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea, & uersu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest a uersu, (nam id quidem orationis est uitium) numerus uocatur, qui Graece ῥυθμὸς dicitur. itaque uideo uisum esse nonnullis Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit a uersu, tamen, quod incitatius feratur, & clarissimis

clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod uirtutes orationis persequitur, cum uersu sit adstrictior. Ego autem, etiam si quorundam grandis, & ornata uox est poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum, iungendorumq. uerborum: tum etiam non nullorum uoluptati uocibus magis, quam rebus, inseruiunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioq. uerborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest. sed id nec dubium est, &, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium.

EXPLANATIO

TRIA *spatiose percurrens* } nam & tractus, regio, spatiumq. nominatur. NON *haec contorta* } uibrata, & inflammata: quae proprie oratorum est. AB *his non multo secus, quam a poetis* } hoc dicit, Non magis oratori uitanda poetae eloquentia in dicendo, quam historici est. Siquidem historicorum eloquentia proxime ad poetas accedit. APVD *oratores iam ipse numerus increbuit* } nam non pedum modo compositione duorum, aut trium clausulae clauduntur: sed integri aliquando uersus Iambici in soluta oratione inueniuntur: quamuis id minime laudabile sit: ideo subiungit, Etiamsi abest a uersu. NVMERVS *uocatur qui Graece rhythmos dicitur* } definitur autem a Graecis hoc modo: ῥυθμὸς δ᾽ ἐστὶ χρόνων καταμέτρησις κινήσεως τεταγμένης ποιᾶς τινος. Augustinus in tertio de arte musica, Latine, inquit, numerus: Graece rhythmus nominatur. quod uero illis metrum, a Latinis mensio, uel mensura dici potest. Sed, quoniam haec apud nos nomina late patent: & cauendum est, ne ambigue loquamur: commodius utimur Graecis. quoniam illud pedibus certis prouoluitur: peccaturq. in eo, si pedes dissoni misceantur, recte appellatus est rhythmus, id est, numerus. sed quia ipsa prouolutio non habet modum: & neque statutum est in quo pede finis aliquis emineat propter aliquam mensuram continuationis, non debuit metrum uocari. hoc autem utrumque habet. nam & certis pedibus curritur, & certo terminatur modo. itaque non solum metrum propter insignem finem, sed rhythmus etiam metrum est. rhythmi enim nomen in musica usque adeo late patet, ut haec tota pars eius, quae ad, Diu, & ad, Non diu, pertinet, rhythmus nominata sit. Cum igitur & longitudinum, & breuitatum multitudinem in fine in primis clausularum attendit orator, id numerum appellauit. NISI *quod uersiculi sunt* } subaudi, Iambici. uersiculos autem ideo per deminutionem uocauit, quod mutua responsa breuissima aliquando esse necesse sit. QVOD *uirtutes oratoris persequitur* } quoniam exprimit sermones, ut orator, quotidianos. CVM *uersu sit adstrictior* } quatenus uersu comicus utitur: orator autem minime. LICENTIAM *statuo maiorem esse* } quoniam poetae translationibus, reliquisq. figuris, nouationeq. uerborum, & antiquitate liberius utuntur, quam faciat orator. VOCIBVS *magis, quam rebus inseruiunt* } quoniam magis ad uoluptatem aucupandam inuentum poema est, quam ad res explicandas. NEC *uero si quid est* } hoc dicit, Nec si modo inter poetam, & oratorem similitudo est aliqua, id erit iudicium, & delectus uerborum: siquidem aliter iudicat, ac aliter uteruis deligit uerba, quam alter.

PAVLLVS. MANVTIVS. INTER *eos* } malim, Inter nos: id est, inter poetas, & oratores.

CICERO

SEIVNCTVS *igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quaerimus) is, qui in foro, caussisq. ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas caussas potest plurimum. Sed, quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi; subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripertitae uarietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocumque modo postulabit caussa, dicere.*

EXPLANATIO

SEIVNCTVS *igitur* } alia est ergo, qua utitur, tum philosophus, tum sophista, tum historicus, tum poeta: & alia, qua orator utitur eloquentia. QVI *in foro, caussisq. ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat* } Orator, inquit, erit, qui in iudiciis, forensibusq. controuersiis uersabitur: ita, ut, quae dicat, probet, idest, doceat, ut oblectet, ut flectat, idest, moueat. Docere, debitum est: delectare, honorarium: flectere uero necessarium: alioqui persuadere non potent: ideo subiungit: Nam id unum ex omnibus ad obtinendas caussas plurimum ualet. SVBTILE *in probando* } tenui enim filo, ac subtili in argumentationibus utimur. MODICVM *in delectando* } temperato, inquit, & illo mediocri charactere utimur, dum uolumus oblectare. VEHEMENS *in flectendo* } cum mouere uolumus, grandiloquo utimur. IN *quo uno uis omnis oratoris est* }

quoniam

quoniam in eo orator uires dicendi suas in primis ostendit. Siquidem hic character solius oratoris esse facile comprobatur: cum ceteri etiam aliorum possint esse scriptorum.

CICERO

Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quam, quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum. de quo praeclare & multa praecipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in uita, sed saepissime & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq. in omni parte orationis, ut uitae, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt.

EXPLANATIO

Sed *est eloquentiae, sicut & reliquarum rerum, fundamentum sapientia*} omnium enim scientiarum, atque artium fundamentum est sapere. itaque & Horatius: Scribendi recte, sapere est & principium, & fons: alioqui uerborum ille tinnitus post repentis aniculae sonus, potius quam oratio humana esse uideatur, necesse est. ΠΡΕΠΟΝ *appellant hoc Graeci*} quod enim Latini decorum, Graeci πρέπον uocant. Sed *saepissime & in poematis*} haec est Latina terminatio nominum in a terminantium Graecorum tertiae declinationis, auctore Phoca, & Diomede: ac ueteres eleganter auctores omnes ita locuti comperiũtur, quidquid dicat Priscianus.

CICERO

Itaque hunc locum, longe, & late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte caussarum. quam enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summisse, & subtiliter? Hic genere toto, at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed saepe uerbo. etsi sine re nulla uis uerbi est: tamen eadem res saepe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq. rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est: tamen magis offendit nimium, quam parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esse satis.

EXPLANATIO

Philosophi *solent in officijs tractare*} ad ipsos enim pertinet, quid in tota uita facere, ac loqui deceat, differere: quod oratores quoque tractare consueuerunt: sicut ad Demonicum Isocrates. Grammatici *in poetis*} Grammatici certe Critici prius dicti, quod eorum munus adhiberetur in poetis, historicisq. iudicandis. Eloquentes *in omni genere, & parte caussarum*} ita, inquit, eloquentis uiri decorum est inspicere, & in omni genere caussarum, parteq. caussarum quid deceat, & quid non deceat. Quam *enim indecorum*} exemplo docet, ubi oratori indecorum fuit. De *stillicidijs*} ac ceteris humilibus, ut stillicidia: sicut sunt de Maenianis, pertectis parietibus, communibus aquis, pluuiis, reliquisq. id genus magnifice, ac copiose dicere. De *maiestate uero populi R. summissius, & pressius*} subtiliter, ut generi infimo conuenit. Persona *peccant*} cum non seruant personae decorum. Videndum, *quatenus*} idest, inspiciendum quidquid agas, quousque agendum: quia qui, ut decet, agit, is probatur: improbatur autem contrarius. In *quo Apelles*} qui pictor insignis de pictoribus ferre potuit sententiam.

CICERO

Magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & usquequaque, quantum sit, apparet, in alioq. ponatur, aliudq. totum sit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij; quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumq. tempori, & personae: quod, cum in factis saepissime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & gestu, & incessu; contraq. item dedecere. quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultoue sapientis; si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, maestior Vlysses, maereret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quo-

niam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum sit, quod in caussis, earumq. quasi membris faciat, orator uiderit: illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam caussas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

EXPLANATIO

VSQVEQVAQVE *quantum sit*} idest, omnifariam quantum. ETIAM *cum probam orationem affingit improbo*} ideo inquit Horatius:

Intererit multum, Dauus ne loquatur, an heros,
Maturus ne senex: an adhuc florente iuuenta
Feruidus: an matrona potens, an sedula nutrix:
Mercator ne uagus, cultor ue uirentis agelli:
Colchus an Assyrius, Thebis nutritus, an Argis.

PENICILLO *non posset imitari*} quo picturarum lineamenta explicantur.

CICERO

SEQVITVR, *ut cuiusque generis nota quaeratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocumque feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. itaque, eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimanti, sed nihil experienti minus. etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet; ut, etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine.*

EXPLANATIO

SED *nihil est experienti minus*} quam longe id difficilius est, acumen inquam illud in dicendo assequi, quam arbitremur. INTEGRA *ualetudine*} translatio a corporibus sumpta sanis.

CICERO

PRIMVM *igitur eum tamquam e uinculis numerorum eximamus. sunt enim quidam, ut scis, oratorij numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec uagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. uerba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tamquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis, quam de uerbis, laborantis.*

EXPLANATIO

E VINCVLIS *numerorum eximamus*} non debet, inquit, humilis stylus numeris uinciri aliquibus. IN *alio genere orationis*} in quo autem: dicetur posterius. NON *ut licenter uideatur errare*} idest, labi: & nullo teneri uinculo oratio uideatur. VERBA *etiam uerbis quasi coagmentare negligat*} Coagmentata enim uidentur uerba uerbis, cum uocalium concursu sequens uerbum praecedens uidetur excipere: ut, Heri iuit: nam, cum in acumine sensuum prona sit oratio, non magnopere cura est compositionis, modo sit sana, minimeq. inculta oratio.

CICERO

SED *erit uidendum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq. uerborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam etiam negligentia est diligens. nam, ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero, medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur. elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq. dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens: acutae, crebraeq. sententiae ponentur, & nescio unde ex abdito erutae: atque in hoc oratore domi-*

dominabitur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. supellex est enim quodam modo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum.

EXPLANATIO

CIRCVITVS} idest, periodus, quae a Latinis clausula nominatur. CONGLVTINATIOQ. *uerborum*} id est, idonea compositio. est siquidem gluten, unde glutino, quae cola Graece dicitur. quod uero a Graecis, commi, Latine gummi. OMNIS *insignis ornatus, quasi margaritarum*} quae Graece margaris, margaritis, & margarita. margaritae dicitur paenultima correpta. Latine tum bacca, item unio nominatur. NEC *calamistri quidem adhibebuntur*} Calamistrus, ferrum incuruum, quo capilli inflectuntur, & cincinni fiunt. FVCATI *uero*} Fucus, quae Graece phycos, herba est, cuius succo pristinus lanae color reparatur. Ergo fucati, medicati. MEDICAMENTA *candoris, & ruboris, omnia repellentur*} id est, cerussa, & purpurissus. DILVCIDE} ut intelligatur. PLANE} ut bene rem complectamr: ne quid desit, nequid supersit. AFFLVENS} copiosum. ET *nescio unde ex abdito erutae*} unde etiam acutae dicuntur. VERECVNDVS *erit usus oratoriae supellectilis*} Parce, inquit, utetur figuratis sermonibus, unde oratoria facultas praecipuum nomen sibi uindicauit. IN *ornamentis, alia rerum, alia uerborum*} ideo figurae dicuntur dianoeas, idest, intellectus, ac sententiarum: & lexeos, idest, dictionis.

PAVLLVS. MANVTIVS. ATQVE *in hoc oratore dominabitur*} Puto rectius: Atque in hoc orator dominabitur: uel, Atque in oratore dominabitur. sic enim locutus est lib. I. de Oratore. Quod unum, inquit, in oratore dominatur.

CICERO

ORNATVS *autem uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs, usitatisq. uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur.*

EXPLANATIO

SIMPLEX *probatur in propriis*} Proprietas, ut Quinctilianus inquit, non ad nomen, sed ad uim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. At multis modis proprium dicitur: nã proprium, inter plura, quae sunt eiusdem nominis, id unde cetera ducta sunt: ut uertex, est contorta in se aqua: uel quidquid aliud similiter uertitur. inde propter flexum capillorum, pars est summa capitis: ex hoc, inquam, in montibus eminentissimum, recte dixeris haec omnia uertices. proprie tamen unde initium est, sicut soleae, & turdi, pisces. Tertius est huic diuersus modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut carmen funebre, proprie naenia, & tabernaculum ducis Augustale. Item, quod commune est aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter attribuitur: ut urbem Romam accipimus, & uenales nouitios, & Corinthia aera, cum sint urbes aliae quoque, & uenalia multa; & tam aurum, & argentum, quam aes Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus oratoris inspicitur. at illud iam non mediocriter probandum, quod etiam hoc modo laudari solet, ut proprie dictum id est, quo nihil possit inueniri significantius. ut Cato dixit C. Caesarem ad euertendam rempub. sobrium accessisse: & Virgilius deductum carmen: & Horatius acrem tibiam, Hannibalemq. dirum. Et epithetis quoque fit proprietas: ut cum dicimus, Dulce mustum, & cum dentibus albis. Item, quae sunt, in quo praecipua proprij locum accipiunt: ut Fabius inter plures oratorias uirtutes Cunctator est appellatus. QVOD *aut optime sonat*} ut si ductores dicas potius, quam ducem. AVT *translatum*} ut, cum dicis, Hoc mihi excidit: pro, oblitus sum. AVT *factum aliunde*} in aliam assumptum significationem: ut, Se isti mutuo diligunt. cum sit res mutua, quae numero, pondere, uel mensura constat. AVT *factum ab ipso*} ut Lucretius (Tuditare) a sono mallei furmanit: & Persius (Cornicaris) a cornice fecit. AVT *nouum*} uel id per deriuationem: ut a beato, Cicero beatitatem, & beatitudinem inuenit. uel per compositionem, ut á solo, & uago, soliuagas feras, & thuricremas mactatur ad aras: & infinita huiusmodi alia, quae Quinctilianus etiam tradidit, quae elegantiam in oratione faciunt: ut iure dicat in arte poetica Horatius:

Dixeris egregie notum, si callida uerbum
Reddiderit iunctura nouum.

AVT *priscum, & inusitatum*} ne sit ab ultimis repetitum tenebris, ne cum Romulo loqui uideamur: aut adhuc supra cum Euandro. nam, sicut (ne antigerio) & (oper) quae nimium ex usu excesserunt pro (ualde) & (cito) nemo dicit: ita facile (exantlare) pro (perpeti) dixit Cicero, & (rebar) pro (putabam) & (prosapiam) pro (progenie) frequenter legas. SED *etiam inusitata, & prisca sunt in propriis*} nam & in his proprie dici multa inueniuntur.

PAVLLVS. MANVTIVS. AVT *translatum, aut factum aliunde, ut mutuo;*} quis ignorat, uerba translata a factis differre? itaque mihi magis placeret, sic: Aut translatum aliunde, ut mutuo. nam de factis uerbis mentio statim sequitur.

CICERO

COLLOCATA *autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod, uerbis mutatis, non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq. ornamentis & uerborum, & sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: si quidem est eorum, gemmare uites, sitire agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nullum habet nomen, docendi caussa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus; nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo.*

EXPLANATIO.

COLLOCATA *autem uerba* } in quo primum est, ut augeamus, minuamus, concitate dicamus, moderate, laete, seuere, abundanter, presse, aspere, leniter, magnifice, subtiliter, grauiter, urbane. ERGO *ille tenuis* } qui in tenui figura eminet. GEMMARE *uites* } cum in gemmae modum tum primum pampinum, uel racemum edunt. SITIRE *agros* } cum exaruerunt longo tempore sublatis pluuijs. LAETAS *esse segetes* } unde & Virgilius, Quid faciat laetas segetes. LVXVRIOSA *frumenta* } cum nimium herbescit solum. NON *ludendi* } quoniam translatio lusus quidem uidetur: quod aliud in uocem praetendat, & aliud significet.

CICERO

ITAQVE *illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq. in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quae uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quae Graeci, quasi aliquos gestus orationis,* σχήματα *appellant, quod idem uerbũ ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam uocant Atticum, sed paullo parcius. Nam, si, ut epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet; eliget quibus utatur. sunt. n. pleraeque aptae huius ipsius oratoris, de quo loquor parcimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq. pacto cadentia, & immutatione litterae quasi quaesitae uenustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis, manifesto deprehensum, appareat.*

EXPLANATIO

IN *alia* } in alterius generis oratione. SCHEMATA } aliqui habitus interpretantur. IN *sententiarum ornamenta* } quoniam sunt figurae sententiarum, quae dicuntur dianoeas. NISI *quod solum* } quoniam omnia tria genera Attica dicuntur: nihilq. aliud est Attice dicere, nisi munde, & minime sordide. PARIA *paribus relata* } quae πάρισα diximus nominari. SIMILITER *conclusa* } dicuntur homoeoteleuta. EODEMQ. *pacto cadentia* } homoeoptota nominantur. ET *immutatione litterae* } quae Agnominatio dicitur, ut beneficium, ueneficium.

CICERO

ITEMQVE, *si quae uerborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienae: ceteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum, modo relaxet, & diuidat, utaturq. uerbis quamusitatissimis, translationibus quammollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt uehementer illustria. Non faciet remp. loquentem: nec ab inferis mortuos excitabit: nec, aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda: erit enim, ut uoce, sic etiam oratione suppressior. sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati. quamquam ijsdem ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus.*

EXPLANATIO

VERBORVM *iterationes* } ubi idem uerbum saepius repetimus. CONTINVATIONE *uerborum* } id est, clausula simplici. MODO *relaxet, & diuidat* } subaudi, in membra, & caesa. SENTENTIA-

RVM *lumina* } figuras sententiarum. NON *faciet rempublicam loquentem* } id est, prosopopoeijs non utatur, nec idolopoeijs, nec ethopoeijs. NEC *aceruatim multa frequentans* } ut cum membratim, aut caesim locutus sit, clausulam quandam uerborum crepidine concludat. SVPPRESSIOR } summissior. HVIC *tenuitati* } id est, quae maximo characteri conueniunt, eorum multa etiam humili conuenient. VTETVR *horridius* } non illo uerborum splendore, ac apparatu, quo magnificus.

CICERO

ACCIDIT *actio non tragica, nec scenae, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuncient. Huic generi orationis adspergentur etiam sales: qui in dicendo, mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iaciendo, mittendoq. ridiculo: cuius genera plura sunt; sed nunc aliud agimus. illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ne nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odij locum risus occupet; neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. haec enim ad illud indecorum referuntur.*

EXPLANATIO

ACTIO *tragica* } idest, sublimis, elata, qualis in Tragoedijs induci solet. VVLTV *multa conficiens* } ut uultuose admodum pronunciet, idest, multis uultus inclinationibus utatur. OS *ducere* } faciem ipsam nimium torquendo. ADSPERGENTVR *etiam sales* } Cuiusmodi ipse in libro de Oratore tradidit: & Quinctilianus de mouendis in conclusionibus affectibus docet. VNVM *facetiarum, alterum dicacitatis* } Facetum, elegans, & urbanum. dicacem scurram dicimus. ideo ipse pro Coelio, Aliud est maledicere, inquit, aliud accusare: accusatio, crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio huius nihil habet propositi praeter contumeliam: quae si petulantius iactatur, conuicium: si facetius, urbanitas nominatur. Quinctilianus, In narrando autem, inquit, Cicero consistere facetias putat; dicacitatem in iaciendo. sicut hic statim commemorat. SED *nunc aliud agimus* } ideo dicere supersedit: quoniam in libro de Oratore haec tradidit. VT *nec nimis frequenti, ne scurrile sit* } quoniam scurrae nimium etiam dicaces sunt. NEC *in calamitatem* } in calamitosos enim, & pauperes, inhumanum sit petulantius loqui. NEC *in facinus* } ut, si quid flagitiose dictum, uel factum, in risum uelimus conuertere, cum carpendum potius, & incessendum fuerit.

CICERO

VITABIT *etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quae plerumque sunt frigida. Parcet & amicitijs, & dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias: tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo: quibus exceptis, sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. e quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades praeter ceteros fertur, Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non tam dicax fuit, quam facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.*

EXPLANATIO

VITABIT *etiam quaesita* } nam ridicula, extemporaria esse conuenit. NEC *ex tempore ficta* } uitabit, inquit, quae non sunt e tempore ficta: hoc est, quae non sunt tum inuenta: quia, quae e tempore inuenta sunt, ea speciosiora. QVAE *plerumque sunt frigida* } siquidem excogitata plerumque secus eueniunt, quam opinati fuerimus. VITABIT *insanabiles contumelias* } ne, dum excitat risum, in talem calumniam adducat, ut poena dignus ille uideatur, in quem ridiculum iactatum sit. EX *istis nouis Atticis* } illos Cicero semper incessit sui temporis quosdam, qui, dum Attice loqui uideri uolebant, ineptissimi inueniebantur. ET *germani Attici* } idest, qui proprie Atticus dicendus sit, cuiusmodi ferme sunt Comoediae omnes, praesertim Aristophanis. HYPERIDES } quem Quinctilianus dulcem, & acutum ait. DEMOSTHENES *minus habetur* } ita Quinctilianus de risu locutus, Quanta autem sit, inquit, in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter Graecae, alter Latinae eloquentiae princeps docent. nam plerique Demostheni facultatem defuisse huius rei credunt, Ciceroni modum. nec uideri potest noluisse Demosthenes cuius pauca admodum dicta, nec sane ceteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. noster uero non solum extra iudicia, sed etiam in ipsis orationibus habitus est nimis risus affectator. QVO *quidem nihil mihi uidetur urbanius* } secus ergo, ac Quinctilianus dicat, sentit Cicero. uerum, quid per urbanum intelligat, exponit: cum inquit, SED *non tam dicax fuit* } oblectatus risum commouere. QVAM *facetus* }

cetus ʒ id est, comptus, & mulcens audientis animum. ACRIORIS *ingenij* ʒ tam repente comparata genera habere ridiculorum. Hoc *maioris artis* ʒ oblectare posse animum, non risum excitare: sed exhilarare mentem.

CICERO.

VBERIVS est alind, aliquantoq. robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. est enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt; plurimumq. est in hac orationis forma suauitatis: in qua multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius, meo indicio, praestitit ceteris: cuius oratio cum sedate, placideq. loquitur; tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, translata uerba, atque immutata. translata ea dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re, aut suauitatis, aut inopiae caussa, transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti: quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius, Arcem & urbem orbas; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis, Metonymiam grammatici uocant, quod nomina transferuntur.

EXPLANATIO.

VBERIVS *est alind* ʒ exposuit formam, & quasi ideam Cicero humilis characteris: nunc mediocris, & temperati faciem docere incipit. QVAM *enucleatum* ʒ hoc humile dicit, de quo iam dictum est: plurimumq. est in hac oratoris forma suauitatis. Ideo Homerus, cum Menelao argutum illud genus, & minime errans attribuisset, suaue ut melli compararet, Nestori attribuit. SED *Phalereus Demetrius meo indicio praestitit ceteris* ʒ in hoc, inquit, dicendi mediocri charactere Demetrius Phalereus excelluit: de quo Quinctilianus, Quando etiam, inquit, Phalereum illum Demetrium; quamquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum ingenij habuisse, & facundiae fateor: & uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi praefert omnibus Cicero. TRANSLATA *ea dico* ʒ in totum, inquit Quinctilianus, metaphora breuior est, quam similitudo: eoq. distat, quod illa comparatur rei, quam uolumus exprimere: haec pro ipsa re dicitur. Comparatio est enim, cum dico fecisse quid hominem, ut leonem; translatio est, cum dico de homine leonem. Item, quid enim diceret aliud, & sitire segetes, & fruticibus laborare. Necessitate nos durum hominem, aut asperum. non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. illa ad ornatum lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae flumina, ut Cicero ipse pro Milone Clodium fontem gloriae eius uocat, & alio loco segetem, ac materiam. Id est, quod Cicero inquit, per similitudinem translationem fieri, aut suauitatis, aut inopiae caussa. ARCEM *& urbem orbas* ʒ quia orbi homines dicuntur. SI *pro patria arcem dixisset* ʒ quia partem pro toto ponens fuit Synecdoche: & tamen translatio. HANC *Hypallagen rhetores* ʒ Metonymia, inquit Quinctilianus, quae est nominis pro nomine positio: cuius uis est pro eo, quod dicitur, caussam propter quam dicitur, ponere: sed, ut ait Cicero, Hypallagen rhetores dicunt. haec inuenta ab inuentore, & subiecta ab obijcientibus significat: ut, Cererem corruptam undis, & Receptus terra Neptunus, classes aquilonibus arcet. Quod fit retro durius. Refert autem in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam, ut Vulcanum pro igne uulgo audiuimus: & uario Marte pugnatum, eruditus est sermo: & Venerem quam coitum dixisse magis decet: ita Liberum, & Cererem pro uino, & pane licentius, quam ut fori ueritas ferat. Sicut ex eo, quod continet, id quod continetur, usus recipit: ut, bene moratas urbes, & poculum epotum, & saeculum felix. Ad id, quod contra est, raro audeat quis nisi poeta, Iam proximus ardet Vcalegon. Nisi forte hoc potius est a possessore, quod possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumitur. Poetae Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas, regumq. turres: & Pallentes habitant morbi tristisq. senectus: & orator praecipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium dicit.

CICERO.

ARISTOTELES autem translationi haec ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plures continuae translationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Graeci appellant ἀλληγορίαν. nomine recte, genere melius: ille, qui ista omnia translationes uocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntq. dulcissima: &, quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae, eruditaeq. disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa?

multa? e philosophorum scholis tales fere euadunt: & nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum a subtilibus, repulsum a grauioribus, in ea, qua de loquor, mediocritate consedit.

EXPLANATIO

QVAM *Catachresin uocant*} nam catachromae, abutor significat. GENVS *hoc Graeci appellant Allegoriam*} quasi allo, id est, aliud: agoreuon, id est, dicens. Allegoria, inquit Quinctilianus, quam inuersionem uocamus: aliud uerbis, aliud sensu ostendit: ut, O nauis referent in mare te noui Fluctus: &, Auia Pieridum peragro loca: &, Sed nos immensum spatijs confecimus aequor: &, Iam tempus equum spumantia soluere colla. Cicero, Equidem ceteras tempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper Miloni putauimus esse subeundas. ET *nisi coram*} hoc dicit: nisi magnificum illud dicendi genus, & character ille sublimis conferatur, hic mediocris amplus uidebitur. EST *enim quoddam etiam insigne, & florens, & expolitum genus*} hoc genus quartum multi faciunt, quod antherinon uocant alij, alij uero glaphyron: Cicero autem temperato ipsi annectit. E *Sophistarum fontibus*} qui a Latinis rhetores nominantur. SPRETVM *a subtilibus*} ab ijs, qui in humili genere uersantur. REPVLSVM *a grauibus*} id est, a grandiloquis.

CICERO

TERTIVS *est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratae gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passae sunt, sed hanc eloquentiam, quae cursu magno, sonituq. ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiae est, tractare animos; huius, omni modo permouere. haec modo perfringit, modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaborauit, ut callide, arguteq. diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus; minimeq. in lubrico uersabitur, &, si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi, incertosq. casus: etiam si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest.*

EXPLANATIO

TERTIVS *ille amplus*} nunc formam grauis generis exprimere Cicero molitur. QVAM *admirarentur, quam se assequi posse diffiderent*} hanc Homerus Vlyssi potissimum attribuit: de quo Quinctilianus, At ille, qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat multas torrens: iudicem uel nitentem contra feret, cogetq. ire qua rapit. Inde subiungit, Sed ad summam regressus est Homerus dicens in Vlysse facundiam: & magnitudine illum uicisse, cum orationem similem nimbis hibernis, & copiam uerborum, atque impetum parem attribuit. cum hoc igitur nemo mortalium contendet, hunc ut deum homines intuebuntur: hanc nim, & celeritatem in Pericle miratur Eupolis: hanc fulminibus Aristophanes comparat. MAGNVS *orator est*} qui in illo humili excellens, minimeq. in lubrico uersabitur: quia humilis labi, planeq. cadere non potest. ETIAM *si quando periculum non adibit*} id est, se magis non attollet, quam pati possit.

CICERO

AT *uero hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod acute, & ueteratorie dicit, sapiens iam; medius, suauis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet. qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum caussae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: si is, non praeparatis auribus, inflammare rem coepit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uideri.*

EXPLANATIO

HIC *noster*} id est, grandis, & magnificus. SI *ad hoc unum est natus*} ut sit magnificus. AVT *huic generi studet uni*} quod facere non debet, ne tumidus semper uideatur: quia aliquando summittenda, aliquando temperanda est oratio. ILLE *enim summissus*} id est, humilis. ET *ueteratorie*} id est, ua-

fre, & uersute. Veteratores enim, callidi dicti a multa rerum agendarum uetustate. Granius mulieri non astutae facile ueterator persuasit. SI *nihil est aliud*] id est, si semper sublimis, & excelsus in dicendo. NIHIL *partite*] quia inter partiendum genus controuersiae summittitur oratio. similiter, ubi quid definias, ubi distinguas, & excipias. PRAESERTIM *cum caussae*] praecipue, inquit, cum caussae omnes in aliqua parte, si non totae, ita tractandae sint, ut sit quod partiare, aut quod definias, aut quod distinguas, ubi tranquille, leniterq. agendum sit oratori. NON *praeparatis auribus*] id est, attentis, docilibus, & beneuolis effectis. INFLAMMARE] quod est grandis generis.

CICERO

TENEMVS igitur, Brute, quem quaerimus, sed animo: nam, manu si prehendissem; ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. sed inuentus profecto est ille eloquens, quem numquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquit, umquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non quid uiderim, disputo: redeoq. ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. nō enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere.

EXPLANATIO

SI *comprehendissem*] facete Cicero iocatur cum Bruto. INVENTVS] qui a me dicendo expressus est. AD *illam Platonis*] ideam dicit: de qua supra, ut locus exigebat, dictum est abunde. PARVA *summisse*] id est, qui in omni dicendi charactere proprius, & copiosus fuerit.

CICERO

TOTA mihi caussa pro Caecina de uerbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirij caussa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda, & narianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere qui quaererent. nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur iat, quid deceat, uidemus. nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidae, & capaces, & semper aliquid immensum, infinitumq. desiderant.

EXPLANATIO

TOTA *mihi caussa pro Caecina*] ibi acutus, & humilis Cicero: & perinde stylo omnia humilia humili consectatus. IN *Manilia lege*] quam Manilius rogauerat: ut cum scisceret populus: in quo genere mediocritatem dicendi se consectatum ait. IVS *omne retinendae maiestatis*] quod magnifici fuit characteris. IN *omni genere amplificationis exarsimus*] speciose dictum (exarsimus) ne dicat se compotem uoti fuisse eius, quod tentauerat, ait, Vehementi mentis intentione conati sumus. IN *accusationis septem libris*] in Verrem, quem repetundarum accusauimus, defendente Hortensio. QVOD *in Habiti*] in ea, quam pro Postumo Habito habuimus. QVOD *in Cornelij*] cum defendimus Cornelium. QVOD *in pluribus nostris defensionibus*] quoniam fere semper defendit: rarissime autem accusauit Cicero. SI *non perfectio*] licet intueri, quam sibi moderetur, arrogantiaeq. fugiat inuidiam. MOROSI] qui affectati moris sunt, & inde semper queruli.

CICERO

SED tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti; neque eum dimittis e manibus; & tamen nostra etiam lectitas: uides profecto illum multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos uelle, quocumque modo caussa postulet, dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit aequales. nos nimis magnum fecissemus, siquidem potuissemus, quo contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua, ut ait

Antonius,

Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens uisus non est, aut sibi ipse: numquam Cotta uisus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium.

EXPLANATIO

ILLVM } Demosthenem. QVO contendimus } subaudi, ut primi essemus Romae. sed id reticendo, ut euitet arrogantiam, reliquit nobis proferendum. NVMQVAM *Cotta, numquam Sulpicius* } quos facit Cicero in libro de Oratore studiosissimos audiendi Crassum, & Antonium de arte dicendi differentes. AD *omne genus* } in omni charactere.

CICERO

IEIVNAS igitur huius multiplicis, & aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures ciuitatis accepimus, easq. nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum; quae nequaquam satis deferbuisse, post aliquanto sentire coepimus: Quid enim tam commune, quam spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. & quae sequuntur. sunt enim omnia sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, & exspectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura: Vxor generi, nouerca filij, filiae pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet, attenuata quaedam, etiam paullo hilariora. ut pro Habito, pro Cornelio, compluresq. aliae: nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaq. hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis, concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq. mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse numquam ab illa acerrima contentione discederem?

EXPLANATIO

EASQ. } subaudi, aures detinebamus. QVAE *nequaquam satis deferbuisse* } quia similia plura alia protulimus. ponitq. egregiam sententiae similitudinem. ET *quae sequuntur* } subaudi, illum locum: quae postea diximus. AB *hac indole iam illa* } subaudi, etiam protulimus superioribus similia. PRO *Roscio* } nam ferunt eam primam Ciceronis caussam fuisse, cuius patrocinium susceperit. IVVENILIS *redundantia* } quam ipse in Bruto ait castigatam Rhodi a Molone, cui operam aliquandiu dedit. VT *ne omnibus locis eadem contentione uteretur* } hoc dicit, An concedemus, ut poetae uario utantur dicendi charactere: & non ut poetis hoc idem nobis dederimus?

CICERO

SED quid poetas diuino ingenio profero? histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius: qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur: sed & comoedum in tragoedijs, & tragoedum in comedijs admodum placere uidimus. ego non elaborarem? cum dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. tu aut eodem modo omnes caussas ages; aut aliquod caussarum genus repudiabis; aut in ijsdem caussis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares) cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex aere uidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. multae sunt eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinem: multae totae graues, ut quaedam Philippicae: multae uariae, ut contra Aeschinem falsae legationis, ut contra eundem pro caussa Ctesiphontis. iam illud medium, quoties uult, arripit, & a grauissimo discedens, eo potissimum delabitur. clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non de homine quaerimus) rei potius, id est eloquentiae uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos praecipiendi caussa esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur; quod uidemus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora; sed hunc librum, etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est.

EXPLANATIO

Divino *ingenio profero* } quoniam ut Plato, ut Democritus inquiebat, nascitur poeta: ita etiam Cicero de Oratore, & pro Archia. ceteri autem fiunt. Itaque afflari quodam spiritu, quasi diuino ad dicendum solos poetas, multis rationibus comprobarunt. Seu *& comoedum* } qui Comoedias recitat, Comoedus: qui Tragoedias, Tragoedus appellatur. Iam *pridem effectum est* } quia caussas agere desiuimus. Ut *contra Leptinem* } quam habuit Demosthenes, ipsum Leptinem accusans. Falsae *legationis* } subaudi, ad Philippum. Pro *caussa Ctesiphontis* } quae oratio de Corona inscribitur: quoniam Ctesiphonteam Demostheni attribuerat, non iure, ut Aeschines arbitrabatur. Illud *medium* } subaudi, dicendi genus.

CICERO

Esse igitur perfectae eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quae sic eius propria, fuse, lateq. dicendi, sed etiam uicinam eius, atque finitimam dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio: nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in disserendo est. disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam, cum compresserat digitos, pugnumq. fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc uidelicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior.

EXPLANATIO

Sed *etiam uicinam eius* } sensus est, Non modo debet orator uim dicendi copiose, ac fusim, sed etiam anguste, enucleate, presse: quod artis disserendi proprium est, quam Dialecticen Graeci uocant. Atque *etiam ante hunc* } subaudi, Zenonem Citieum. nam octo fuere Zenones. Dicit *illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae* } id est esse antistrophon: ita enim inquit: Ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ. ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσὶν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης, διὸ καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν. qui enim persuadere dicendo uult, arguat necesse est: sicut Plato persuasionem in rhetorices definitione posuit: cum inquit, πειθοῦς δημιουργόν. Et Aristoteles qualiter cum ait: δύναμιν τεχνικὴν τοῦ περὶ ἕκαστον ἐνδεχομένου πιθανοῦ λέγειν. Ita Hermagoras: δύναμις περὶ λόγον τέλος ἔχουσα τὸ πείθειν ὅσον ἐφ' αὐτῇ. Dionysius quoque Halicarnasseus inquit: δύναμις τεχνικὴ λόγου πιθανοῦ ἐν πράγματι πολιτικῷ, τέλος ἔχουσα τὸ καλῶς εἰπεῖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον. hoc potius, quam ut quidam, δύναμις κατασκευαστικὴ καὶ ἀνασκευαστικὴ δικαίων καὶ ἀδίκων πραγμάτων. uel, ut alij: ἐπιστήμη εὖ λέγειν. tametsi in idem recidit. Ratio *dicendi* } quae oratoris est. Illa *loquendi* } quae dialecticae est.

CICERO

Volo igitur huic summo omnem, quae ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quae quidem res, quod te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles eradidit praecepta plurima disserendi: & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatorum; deinde, quot modis quidque dicatur; qua ratione, uerum, falsum ne sit, iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cui consequens sit, quidq. contrarium; cumq. ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi, explanariq. oporteat. Haec tenenda sunt oratori: saepe enim occurrunt: sed, quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

EXPLANATIO

Spinosiora *multa pepererunt* } non ut magis Aristoteles ipsam aperiat, sed ut rem redderet obscuriorem, ingeniosioresq. ipsi uiderentur: ut Chrysippus, qui in dicendo, ut cum multi, tum uel in primis Galenus medicus arguit, fuit omnium philosophorum infantissimus, quem saepe artis grammatices imperitiae coarguit. Vim, *naturam, genera uerborum* } id est, quinque uoces: & categorias: quae iuniores praedicabilia, & praedicamenta nominarunt. Simplicium } cum per se intelliguntur. Copulatorum } cum ex eis fiunt orationes. Deinde *quot modis quidque dicatur* } quae orationes a iunioribus aequipollentiae nominantur. Qua *ratione uerum, falsum ne sit, iudicetur* } ex contrarijs, contradictorijsque, subcontrarijs, & subalternis. Quid *efficiatur, eo quoque, quod cuique consequens sit* } ita enim omnis struitur argu men-

gumentatio, ut ex praemissis quibusdam, unde sequatur aliquid necessario: uel probabiliter, ut in syllogismis, & inductionibus. Quodq. *contrarium*] nam plerumque ita ad id, quod impossibile est, aduersarium adducimus: ut Mathematici, & aliquando etiam Physici. Cumq. *ambigue multa dicentur*] immo etiam distinguendum, ut Aristoteles docet in Elenchis. Diuids, *explanariq. oporteat*] ut totum in partes, genus in species: quod saepe faciunt in dicenda caussa oratores.

CICERO

Et, quoniam in omnibus, quae ratione docentur, & uia, primum constituendum est, quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec umquam ad exitum perueniri potest) explicanda est saepe uerbis mens nostra de quaque re, atque inuolutae rei notitia definiendo aperienda est: si quidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est, quae sint eius generis siue formae, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, & anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularemq. intelligentiam accommodatius. Idemq. etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet, quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos, & tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quae saepe cadunt in caussas, sed ieiunius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici, & explicari potest.

EXPLANATIO

Constituendum *est, quid quidque sit*] id est, definitione utendum, qua, quid sit aliquid, explicatur: ac, cum decem & octo fere sint definitionum genera, unum longe praestantissimum est, quod per genus & differentiam, uel aliquid differentiae loco, explicatur. Siquidem *est definitio oratio, quae quid sit id, de quo agitur, ostendit quam breuissime*] haec est definitionis Platonica definitio. inquit siquidem Plato: ὁρισμός ἐστι λόγος συντόμενος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. nam Aristoteles in Topicis, licet aliter definire uideatur, idem tamen propemodum dicit, cum inquit: ὁρισμός ἐστι λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων. Eius *generis, siue formae*] quae & species appellantur. Siue *partes*] cum totum diuiditur. Omnis *oratio*] id est, tota diuidendi ratio fiat. Quam *in illis eruditissimis disputationibus*] subaudi, philosophorum. ˚Neque *praetermittatur, neque redundet*] quod diuisionis proprium est, sicut definitionis, per genus suum, & suam differentiam fieri: ut homo est animal rationale: ut alijs placet, si addere uolueris, propter daemonas, mortale: & propter Nymphas, scientiae, & intelligentiae capax. quando autem, aut quo modo id facias, nihil ad hoc tempus: quoniam locus fuit in Topicis: & hoc tempore, inquit, ostendimus, ac circumscribimus oratorem perfectum, non docemus quidquam. Omnes *philosophiae notos, & tractatos locos*] tota siquidem philosophia, ut Aristoteles tradit, ut etiam Ptolemaeus in principio Magnae constructionis Mathematicae, ut eius quoque interpres Theon, in agendi, & inspiciendi species diuisa est: agendi, omnis uis ad mores relegata est: inspiciendi autem, diuiditur in Theologiam, & Physicam, & Mathematicas scientias. Mathematicae uero sunt, Arithmetica, Geometria, Musica, & Astrologia. nam Optica, Catopertrica, Geodesia, Canonica, & prorsus instrumentalis omnis illarum sunt species. Sed *ieiunius aguntur*] argutius siquidem haec a philosophis tractantur, quam ab oratoribus.

CICERO

De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusq. & dicet, & sentiet. Cumq. illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne haec quidem humana. ius ciuile teneat; quo egent caussae forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum, & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriae ueteris ordinem, maxime.s. nostrae ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quē laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisq. temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorū septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. quid enim est aetas hominis, nisi cum memoria rerū ueterum, cum superiorum aetate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq. prolatio summa cum delectatione, & auctoritatem orationi affert, & fidem.

EXPLANATIO

De *materia loquor orationis* } quoniam de dicendi modo mox differam. Ne *physicorum quidem ignarum esse nolo* } id est, naturalis etiam gnarum esse philosophiae. siquidem physis, natura dicitur: unde physicus, & physica physicorum neutro genere, & Rhetorica, & Biblia dicimus, quae res physicas, rhetoricas, & libros plures continent. A *caelestibus rebus* } quoniam res physicae non modo intelliguntur in humanis rebus, sed etiam diuinis, ut paullo ante diximus. Cum *sis legum, & ciuilis iuris ignarus* } lex est, inquit Papinianus, commune praeceptum, uirorum prudentium consultum, delictorum, quae & sponte uel ignorantia contrahuntur, coertio, communis reipublicae sponsio. lex porro omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut promittit. Ius ciuile autem est, ut Papinianus inquit, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis, placitis principum, auctoritate prudentum uenit. Vt autem Vlpianus inquit, ius ciuile est, quod neque in totum a naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. Itaque, cum aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile efficimus. Auctoritatem *orationi affert* } quia uetera auctoritatem semper praeseferunt. Et *fidem* } quia facilius adducimur, ut credamus priscis, quam nouis.

PAVLLVS. MANVTIVS. Quid *enim est aetas hominis, nisi eum memoria rerum ueterum cum superiorum aetate contexitur?* } sic legitur in peruulgatis libris: uerum aliter in antiquis, & rectius, ut opinor: Quid enim est aetas hominis, nisi, memoria rerum ueterum, cum superiorum aetate contexitur? quorum uerborum haec sententia est: quod est aetas hominis, nisi cum superiorum aetate contexitur? quo modo autem contexitur? memoria rerum ueter um.

CICERO

Sic igitur instructus ueniet ad caussas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim perfectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba: res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam, si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis; genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera caussarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumpti.

EXPLANATIO

Habebit *genera primum ipsa cognita* } demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Res, *aut de uero* } ut sit, quod arguatur, uerum, nec ne. unde coniecturalis, & infitialis status. Aut *de recto* } id est, de qualitate. unde negotialis, & iuridicialis: & inde multae ex iuridiciali species, quae ipsae in rhetoricis complexus est. Aut *de nomine* } indefinito, siue finitiuus status. Verba *aut de ambiguo* } inde ambiguum, siue amphibologia status. Aut *de contrario* } ideo de contrarijs legibus appellatur. Nam, *si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis* } ideo de scripto, & sententia nominatur. Res autem tota ita habetur quia lex aut litem habet propter seipsam, aut propter alteram quaestionem, aut in scripto, aut in uoluntate. in scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. quod de legibus dicimus, idem accipiendum de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto. Et *argumentorum praecepta pauca sunt* } quae cui quaestioni accommodentur, in secundo rhetoricorum expositum est. Traditi *sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci* } id est, in duo genera diuisi. Vni *e rebus ipsis* } quae artificiales dicuntur. Alteri *assumpti* } id est, extrinsecus ad caussam adhibiti: qui artis expertes dicuntur: de quibus in Topicis amplissime ipse Cicero locutus est.

CICERO

Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsae quidem res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte; ut, quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere; eaq. efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia, perorationem inflammantem, restinguentem ue concludere? His partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo.

EXPLANATIO

TRACTATIO *igitur rerum* } quae est in orationis compositione. NISI *ordiri orationem* } id est, exordium orationis texere. IN *quo aut concilietur auditor* } id est, captet beneuolentiam. AUT *erigatur* } id est, fiat attentus. AUT *paret se ad discendum* } id est, docilem faciat. REM *breuiter exponere* } post exordium sequitur narratio: in qua tria custodienda sunt, ut breuibus rem complectamur. ET *probabiliter* } id est, ut credatur, quod dicamus: & perinde fidem faciat oratio. ET *aperte* } id est, ut dilucide, quidquid agatur, possit intelligi. SUA *confirmare* } quod post narrationem sequitur confirmatio, ADVERSARIA *euertere* } ut, cum nostra confirmauerimus, aliena refellamus. NON *perturbate* } non fidem caussae auferamus. POST *omnia perorationem* } quam Graeci Epilogon uocant. INFLAMMANTEM } si accusamus. RESTINGUENTEM *ne concludere* } si defendamus. DIFFICILE *dictu est hoc loco* } quoniam omnia paucis comprehendenda, & paucis haec tradi non possunt.

CICERO

QUONIAM *autem non, quem doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, uidebit. haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumq. moderator. nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra; sed erit rebus ipsis par, & aequalis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententiis, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein, si tenues caussae, tum etiam argumentandi tenue filum, & in docendo, & in refellendo; idq. ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero caussa ea inciderit, in qua uis eloquentiae possit exprimi; tum se latius fundet orator; tum reget, & flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est ut caussae natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem adscendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, excidat: tum sunt maxime luminosae, & quasi actuosae partes duae: quarum alteram in uniuersi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi, Graeci appellant θέσιν; alteram in augendis, amplificandisq. rebus, quae ab eisdem αὔξησις est nominata: quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet; qui communes appellati, quod uidentur multarum ijdem esse caussarum, sed proprij singularum esse debebunt. At uero illa pars orationis, quae est de genere uniuerso, totas caussas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiae, quod Graece κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quaeri coniectura solet.*

EXPLANATIO

PROBABO *primum eum, qui, quid deceat, uidebit* } id est, qui custodiet. τὸ πρέπον. NEC *satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra* } quod omnium uitium longe pessimum est a Graecis cacozelia appellatum. PRINCIPIA } id est, exordia totius orationis. NEC *historico* } ubi historici, delectandi lectorem caussa, ueneres dicendi omnes consectari solent. TENUE *filum* } stylus sit, inquit, pressus. QUANTA *ad rem, tanta ad orationem fiat accessio* } ut, qualis fuerit sententia, talis sit oratio. CUM *ea inciderit* } subaudi, sublimis, magnifica. TUM *se latius fundet orator* } illo amplo, & grandi dicendi genere utetur: ut tamen omnia, quae ad caussam accedunt, expostulare uidebuntur. QUI *communes appellati* } quibus utitur orator antequam concludat, statim cum sua confirmarit, & aliena confutarit. EO *quod uidentur multarum ijdem esse caussarum* } subaudi, in eodem genere: inde etiam communes loci sunt appellati, ut contra parricidam, contra sacrilegum, contra fures. SED *proprij* } subaudi, loci, qui ad unamquamque pertinent quaestionem, de qua agatur, quae hypotheseos sunt. QUOD *Graece κρινόμενον* } Latine iudicatio: quae in omnibus separata inuenitur constitutionibus, praeterquam in coniecturali. in ea enim idem est constitutio ipsa coniecturalis, & ratio, & iudicatio, & firmamentum: ideo subiungit, NISI *cum de uero ambigitur* } quod quaeri coniectura solet.

CICERO

DICITUR *autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans, iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro eis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis, nihil est,*

est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & paene infinite in perorando.

EXPLANATIO

DICETVR *autem non Peripateticorum more* ʒ quoniam obscurius, & neruosius loquuntur Petipatetici, quam oratores. AVGENDIS *uero rebus* ʒ accusando. ET *contra abijciendis* ʒ cum defendimus. ET *paene infinite in perorando* ʒ quia tum amplificatione maxime opus in conclusione, si modo mouere affectus non enumeratione uti studebimus.

CICERO

DVO sunt, quae, bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Graeci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitae consuetudinem accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur; in quo uno regnat oratio. illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc; uehemens, incensum, incitatum, quo caussae eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; sed magno semper usi impetu, saepe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in caussa, magna, & graui, cum coepisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret.

EXPLANATIO

QVOD *Graeci ἠθικὸν nocant* ʒ id est, morale, quod uix Cicero dicere audet: ita in principio disputationis de Fato, Morata siquidem sententia multum capi humanum genus consueuit. ALTERVM, *quod ijdem παθητικὸν* ʒ quod neoterici tum passibile, tum passiuum uocant. QVO *perturbantur animi* ʒ in affectus uocati ad odium, ad misericordiam, ad inuidiam, ad iram, & id genus alia. ILLVD *superius* ʒ subaudi, morale. COME, *iucundum* ʒ esse expedit. QVO *caussae eripiuntur* ʒ quoniam audiendo tam uehementer afficiuntur, ut contra dicere, ac sentire possit nemo. FAMILIARI *reo* ʒ subaudi, Verri. NON *respondit Hortensius* ʒ ipsum namque defendebat. CATILINA, *in senatu accusatus, obmutuit* ʒ ut ex ipsius inuectiuis apparet. NOBIS *priuata in caussa magna, & graui, cum coepisset Curio pater* ʒ quia fuit & filius, qui Caesaris partes secutus est. SVBITO *assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret* ʒ ut ipse Cicero in Bruto meminit: nam, cum de ipso coepisset loqui, paullo post subiungit, Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret: qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Ticinia Cottae perorauissem, ille contra me pro Seruio Naeuio diceret, subito totam caussam oblitus est: idq. ueneficijs, & cantionibus Ticiniae factum esse dicebat.

CICERO

QVID ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. quae qualiacumque in me sunt; me enim ipsum non paenitet, quanta sint; sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione solum mens iudicum permouenda est; (qua nos ita dolenter ut solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in caussa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur; inuideat, faueat; contemnat, admiretur; oderit, diligat; cupiat, satietate afficiatur; speret; metuat; laetetur, doleat. qua in uarietate, duriorum accusatio suppeditabit exempla, mitiorum defensiones meae. nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenij, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam: nec umquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem, uel Graecis, si deceret. sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottae, nihil Sulpicij: dicebat melius, quam scripsit, Hortensius.

EXPLANATIO

FACIENDVM, *ut irascatur iudex* ʒ subaudi, aduersario: & denique, ut caussa tulerit, omnes mouendi sunt affectus. DVRIORVM ʒ ubi durae res occurrerunt accusandae. MITIORVM ʒ ubi defendimus.

mus. Nec *in ueritate crimen arrogantiae extimescerem* } quoniam quid fuissem assecutus, si memorem, non putauero arrogantis esse. Vt *me ipse non teneam* } ut affectum cohibere non possim.

C I C E R O

VERVM, *haec uis, quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, & quidem perpetuae dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in rempub. aggressus est dicere. ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & χαρακτὴρ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra dictũ sunt, intelligi potest. Nam & singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue, exeat: ex omniq. genere frequentissimae translationes erunt; quod eae propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quae sumuntur quasi lumina, magnum afferũt ornatum orationi. sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellãt. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicantur, iteranturq. uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur saepius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum; aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt: aut multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gradatim sursum uersus reditur: aut cum, demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis, uel quaestionis: aut cum eiusdem nominis casus saepius commutantur. Sed sententiarum ornamẽta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent iccirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur; nec aliud quidquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.*

E X P L A N A T I O

ORATIONIS *lumina* } schemata, & tropos dicit. Cvm *aut duplicantur* } figurae duplicationes multis modis fiunt. unde illud Quinctiliani, Verba geminantur, uel amplificandi gratia: ut, occidi, occidi non Spurium Melium. Alterum est enim, quod indicat: alterum, quod affirmat. Vel miserandi: ut, Ah Corydon, Corydon. &, Bona miserum me (consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo haeret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerbissimae uoci subiecta praeconis. Viuis, & uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab iisdem uerbis plura acriter, & instanter incipiunt, Nihil ne te nocturnum praesidium Palatij, nihil urbis uigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, uultusq. mouerunt? Et, Quis eos postulauit? Appius. quis produxit? Appius. Aut breuiter commutata ponuntur: ut, Abijt, excessit, euasit, erupit. Aut ab eodem uerbo, ut ostendimus. Avt *in idem conijcitur* } id est, ad id uerbum deuoluitur, ut ultimo patuit exemplo. Avt *in utrumque* } cum & incipimus, & desinimus. Avt *adiungitur idem iteratum* } multae etiam fiunt, uariaeq. repetitiones: nam primorum uerborum alterna repetitio: ut, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitibus perueniat. Te Gallorum, illum bucciniarum cantus exsuscitat: tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues, ne consultores, ille ne urbes, aut castra capiantur. Possunt media quoque respondere, uel primis: ut, Te nemus Angitiae, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis: ut, Haec nauis onusta praeda Siciliensi: cum & ipsa quoque esset ex praeda. Respondent & primis ultima: Multi, & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat, & diuidit, ut Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus aeuo iam grauior, Pelias, & uulnere tardus Vlyssi. epanodos Graece dicitur, nostri regressionem uocant: ut,

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis:
Compulerantq. greges Corydon, & Thyrsis in unum:
Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas.

Et generibus fit iteratio, Magnus est labor dicendi, magna est res. Avt *cum similiter uel cadunt uerba* } in similes desinunt casus: quae figura Homoeoptotos nominatur: ut, Inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, exstincta. Vel *desinunt* } ut, abijt, excessit, euasit, erupit. Avt *multis modis contrarijs relata contraria* } antitheton dicitur, Latine ab alijs contrapositum, ab alijs contentio. Non fit uno modo: nam & fit, si singula singulis opponuntur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis, Non nostri ingenij est, uestri auxilij est. & sententiae sententijs, Dominetur in concionibus: iaceat in iudicijs. Subiungitur commodissime ea species, quam disiunctionem dicimus, Odit porro priuatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. & sunt simili casu, dissimili sententia in ultimo locati: ut, quod in tempore male fuit,

nihil obsit, quin, quod in caussa boni fuit, prosit. AVT *eum gradatim sursum uersus reditur* } Haec Climax a Graecis nominatur: haec priorem habet partem, & magis affectatam: ideoq. rarior esse debet: ut, Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria aemulos comparauit. Et quale illud, Non ergo magis pecuniarum repetundarum, quam maiestatis: nec maiestatis magis, quam Planciae legis: nec Planciae legis magis, quam ambitus: neque magis ambitus, quam omnium legnm iudicia perierunt. AVT *cum demptis coniunctionibus* } quae figura Asyndeton dicitur: ut inuestigata, comperta, patefacta: sublata, deleta, exstincta. AVT *cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus* } ut ipse, Quid uero nuper cum morte superioris uxoris nouis nuptijs domum uacuam fecisses, non ne etiam alio scelere incredibili hoc scelus cumulasti? Quod ego praetermitto, & facile patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non uindicata esse uideatur. AVT *eum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes* } ut ipse, Vna sedent, ex accusatorum subsellijs surgunt, non dissimulant, non uerentur, de subsellijs queror? una ex domo prodeunt. AVT *si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel quaestionis* } quorum exempla frequentiora sunt, ac manifestiora, quam ut sit aliquid proferre. Similiter cum idem nomen per casus uariatur.

CICERO

SIC *igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerset saepe multis modis eandem & unam rem, & haereat in eadem, commoreturq. sententia; saepe etiam, ut extenuet aliquid; saepe, ut irrideat; ut declinet a proposito, deflectatq. sententiam; ut proponat, quid dicturus sit; ut, eum transegerit iam aliquid, definiat; ut se ipse reuocet; ut, quod dixit, iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra, ac dicat, accipi, & sentiri uelit; ut addubitet, quid potius, aut quo modo dicat; ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat; ut saepe cum ijs, qui audiunt, nonnumquam etiam cum aduersario quasi deliberet; ut hominum sermones, moresq. describat; ut muta quaedam loquentia inducat; ut ab eo, quod agitur, auertat animos; ut saepe in hilaritatem, risum ue conuertat; ut ante occupet, quod uideat opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alij tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denunciet, quid caueat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam; ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur; ut a proposito declinet aliquantulum; ut exsecretur; ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris; atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Saepe etiam rem dicendo subijciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit: significatio saepe erit maior, quam oratio, saepe hilaritas, saepe uitae, naturarumq. imitatio.*

EXPLANATIO

SAEPE *etiam ut extenuet aliquid* } hoc figurae genus, & quae sequuntur, potest apud Ciceronem quisque sibi inuenire: sunt siquidem eius refertae his figuris orationes: ut hominum sermones, moresq. describit, quae Ethopoeia est. VT *muta quaedam loquentia inducat* } ut in Catilinam, patria loquens inducitur, quae Idolopoeia: ambae autem Prosopopoeiae species. ORATOREM *coerceat* } subaudi, aduersantem caussae suae. SAEPE *etiam rem dicendo subyciet oculis* } ut Marci Coelij in Antonium, Illum namque ipsum offenderunt temulento sopore profligatum, totis praecordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, praeclarasq. contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim: quae tamen, exanimatae terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, frustra ceruicibus tollebant. blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat: quorum omnium cum uoce, tactuq. oscitaret, proximae cuiusque collum amplexu petebat: neque dormire excitatus, neque euigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumq. iactabatur. SAEPE *supra feret* } id est, utetur Hyperbole: ut cum Cicero Charybdim, & Scyllam, Marcum Antonium uocat. SIGNIFICATIO *saepe erit maior quam oratio* } haec Emphasis dicitur.

CICERO

HOC *in genere (uam quasi siluam uides) omnis elueeat oportet eloquentiae magnitudo: sed haec nisi collocata, & quasi structa, & nexa uerbis, ad eam laudem, quã uolumus, adspirare non possunt. de quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant etiam me illa, quae supra dixeram; tamen ijs, quae sequuntur, perturbabar magis. occurrebat enim, posse reperiri non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse: iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & praestantissimo uiro, & recta, & honesta petenti satisfacere uoluissem. sed, si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicẽdi praecepta, & quasi uias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem is iustus rerum aestimator reprehenderet?*

EXPLA-

EXPLANATIO

QVASI *siluam uides* ʒ id est, totius facultatis oratoriae materiam. nam, sicut corporatarum rerum omnium informis illa materia, silua uocatur; ita rudis, & indigesta quaelibet rerum prima materia, silua nominatur: unde & Statius, cum materiam ad maiora scribenda sibi membris informem suis comparasset, librum Siluarum inscripsit. SED *haec nisi collocata* ʒ suo loco digesta, & numeris structa. ADSPIRARE *non possunt* ʒ quasi spiritu peruenire. nam aliter dicimus: ut Ouidius, Coeptis adspirate meis. est enim fauete. OCCVRREBAT *enim posse* ʒ praemunit hic Cicero aduersum maledicos defensione se: quod, cum ad grammaticam multa pertinentia dicturus sit, aliquibus forte uideri possit tantus orator nimium uilescere: cum in tam humilem descendat locum, rationibus, cur id facturus uideatur, ostendit acutissimis. SED, *si profitear* ʒ id est, palam proferam, ac praemeferam.

CICERO

NAM, quis umquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis, placatisq. rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidij plurimum esset; in altera persecutionum, cautionumq. praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones, finesq. defenderet. Cur igitur, ius ciuile docere, semper pulchrum fuit; hominumq. clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam, si uitiosum est, dicere ornate, pellatur omnino e ciuitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam remp. cur aut, discere, turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor: sed utriusque rei caussa est. Alteros enim respondentes audire sat erat; ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisq. caussis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius, quam praecipere, nos contra fortasse possumus.

EXPLANATIO

PRIMAS *eloquentia tenuerit* ʒ id est, primum sibi locum defenderit. SECVNDAS *iuris scientia* ʒ id est, secundum locum. CVM *in altera gratiae* ʒ eloquentiam dicit. EA *uero repugnante* ʒ si eloquentia iuri, inquit, ciuili obstiterit, nihil poterit proficere. ALTEROS *enim respondentes* ʒ iurisconsultos dicit. Nos *contra fortasse melius possumus* ʒ quare minus accusandus: accedo quid doceam.

CICERO

AT dignitatem, docere, non habet. Certe, si quasi in ludo: sed, si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio, cum docendo etiam aliquid aliquando possis meliores facere, cur nolis. An, quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri, defendiq. possint, non honestum est? At ius profitentur etiam, qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant; propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte, & gloria, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse, praemetuli. quid enim possem? cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum caussa mare transissem; & doctissimis hominibus referta domus esset; & aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae; cumq. uulgo scripta nostra legerentur; dissimularem me didicisse? qui probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit; tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quae etiam sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. est id omnino uerum: sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpesq. non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem sint peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit, quin delecter; siue tuum studium hoc a me uolumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum, agrestemq. praeberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meae forenses artes, & actiones publicae concidissent, nō me aut desidiae, quod facere non possum, aut maestitiae, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me

antea in iudicia, atque in curiam deducebant, non oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus, & maioribus, quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticae litterae respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur.

EXPLANATIO

SI *quasi in ludo* } si doceas, inquit, quasi in ludo: tum dignitate caret. SACRORVM *alienatio fiat* } quod nosse iurisconsultum oportet. AT *ius profitentur etiam qui nesciunt* } quoniam totum est in prudentia positum. SE *ualere dissimulant* } cur ita, dicit ipse? quia, inquit, lingua suspecta. PRAE *metuli* } professus sum. CVM *abfuissem adolescens* } ut in Bruto de se ait, Rhodum ad Molonem se contulisse. DE *syllabis propemodum dinumerandis* } quia de pedibus, qui numerosam reddunt orationem, dicturus sum. SICVT *arborum altitudo* } aptissima usus similitudine est Cicero. ESSE *illa* } subaudi, altitudo sine radicibus non potest: ita magna eloquentia sine grammatices cognitione non potest. QVI *uetat artem pudere proloqui* } ita Horatius in arte poetica, Cur nescire pudens prauus, quam discere malo? VT, *cum meae forenses artes, & actiones publicae concidissent* } quando Caesaris dictatoris mandato administrabantur omnia.

PAVLLVS. MANVTIVS. NESCIO, *cum docendo etiam* } antiquus Borromaei liber: Nescio, cur cum docendo. sustuli, Cur: quia sequitur, Cur nolis. alterutrum enim, Cur, uidetur abundare: & posterius numeri caussa retineri malui.

CICERO

COLLOCABVNTVR *igitur uerba, aut, ut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaq. sint quam suauissimis uocibus; aut, ut forma ipsa, concinnitasq. uerborum conficiat orbem suum; aut, ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale sit, quod uel maxime desiderat diligentiam: (est enim quasi structura quaedam) nec id tamen fiet operose: nam esset cum infinitus, tum pueriles labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaeuola:*
Quam lapide lexis compostae, ut tesserulae, omnes',
Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato. nolo tam minuta haec constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam, ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur; ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. quamuis enim suaues, grauesue sententiae, tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum.

EXPLANATIO

AVT *ut inter se quam aptissime cohaereant* } ne asper consonantium concursus sit, ne uocalium hiatus intolerabilis. EXTREMA *cum primis* } extremae antecedentis uerbi syllabae, cum primis sequenus uerbi syllabis. CONFICIAT *orbem suum* } id est, clausulam. COMPREHENSIO } id est, Periodus, siue clausula. NVMEROSE *cadat* } id est, numero concludatur. NEC *tamen fiat operose* } id est, cum magna solicitudine. NAM *esset cum infinitus* } siquidem in omnibus clausulis id obseruandum. TVM *puerilis labor* } quia de sententiis potius, quam de uerbis, debemus esse soliciti. IN *Albucio* } contra Albucium, ut Lucilius inducit: ipsiusq. Lucilij uerba apponit. LEXIS *compostae* } id est, coniunctae dictiones: est enim nominatiuus pluralis Lexis. VT *tesserulae* } a tesseris deminutiuum, quibus luditur in alea. PAVIMENTO } ita uariate, ut in pauimento, ubi multae impressiones, inde quoque dictum: nam pauire, ferire: unde paucicula, qua saepius areae feriuntur. EMBLEMATE } impressione: nam ἐμβάλλω, imprimo. VERMICVLATO } id est, minuto: ita enim Nonius ueteres dixisse minutum ostendit. SED *tamen stylus* } qui dicendi artifex est, ut inquit alibi Cicero, omnia haec facilia reddet. NAM *in legendo oculus* } pulcherrima comparatio est. Quoniam, sicut oculus ostendit animo, quae cogitanda, ita animus uoluit, quae dicenda sunt. adeo in gyrum nostra uoluitur cognitio: mens a sensibus capit: & sensus a mente promunt sibi quae uelint. AVT *hiulcas uoces efficiat* } quod tum euenit, cum uocalis uocalem excipit. AVT *asperas* } cum consona consonantem admittit. QVARVM *iudicium est superbissimum* } quia nihil magis ad intelligentiam faciendam accommodatur, quam aurium sensus: quare, nisi auribus, quod dicimus, blandiatur, plerumque etiam grauissima collabuntur.

CICERO

QVOD *quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. in quo quidem etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugerit: etsi id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem, haud paullo maior scriptor, Plato, nec solum in ijs sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudare in concione eos, qui sint in proelijs interfecti; quae sic probata est, ut*

eam

eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes. sed Graeci uiderint: nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis, indicant omnes poetae, praeter eos, qui, ut uersum facerent, saepe hiabant, ut Naeuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam:

Et ibidem,

Quam numquam nobis Graij, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte.

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in uada ponti.

boc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent.

EXPLANATIO

LATINA *lingua sic obseruat* ʒ ideo Latina lingua inquit: quoniam non ita Graeci, ut paullo post ipse refert. QVI *uocales nolit coniungere* ʒ id est, uitare hiatum. IN *quo quidam etiam Theopompum reprehendunt* ʒ subaudi, Graeci. nam id Latini probant. DE *industria id faciendum fuit* ʒ ne tam eloquentiae, quam disputationi, deseruire uideretur. QVA *mos est Athenis* ʒ ideo & Demosthenis, & Hyperidis, & Lysiae tales nobilissimae adhuc exstant orationes. VOS, *qui accolitis* ʒ uersus est Naeuij Multimodis, ubi s littera subtrahitur.

PAVLLVS. MANVTIVS. QVIN *uocales nolit coniungere* ʒ sic Borromaei libri tres antiqui, sic & unus Latinii. alijs placuit, Qui, pro Quin. mihi non modo scripti libri, sed etiam sententia persuadet, Quin, legendum esse, non Qui. dicit enim hoc: cum suauitas quaedam sit in concursu uocalium, quam rustici homines ignorant; neminem tamen esse tam rusticum, quin uocales nolit coniungere. hoc autem inferiora illa confirmant: Nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. id est: uocales disiungere, uitato earum concursu, non modo nemo uult, sed nec permittitur, si quis uelit.

CICERO

SED, *quid ego uocales? sine uocabulis saepe breuitatis caussa contrahebant, ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebāt, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, sic Duellium, eum, qui Poenos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiam uerba saepe contrahuntur, non usus caussa, sed aurium. quo modo enim uester Axilla Ahala factus est, nisi fuga litterae uastioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut sodes, pro si audes; sis, pro si uis. Iam in uno, capsis, tria uerba sunt: ain', pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam saepe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit, quod dicitur, cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia, si ita diceretur, obscenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi, Autem, interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non, cum me, & cum te: ut esset simile illis, nobiscum, atque nobiscum.*

EXPLANATIO

DVELLVM *bellum* ʒ inde perduelles hostes uocitarunt. CVM *superiores appellati essent semper Duellij* ʒ ita Quinctilianus in primo eadem fecit ex duello bellum: unde Duellios quidam dixere Bellios. NON *usus caussa, sed aurium* ʒ non quia, inquit, ita consuetudine inoleuerit, sed mulcendarum aurium caussa. VESTER *Axilla Ahala factus est* ʒ qui primus ab Axilla brachij nomen acceperat: inde per concisionem, Ahala factus est Publius Seruilius Ahala. Apparet ergo, ut a multis adspiratur, adspirari non debere. IAM *in uno capsis tria uerba sunt* ʒ nam compositum a (cape) & (siuis) est uerbum. QVID *illud, non olet, unde sit* ʒ eleganter transtulit, quod proprium est olfactus, ad animum: sicut audio, & uideo usitatius est pro intelligo positum. OBSCENIVS ʒ turpius. CONCVRRERENT *litterae* ʒ subaudi, m cum n. VT *etiam modo, nisi (autem) interposuissem* ʒ si, inquit, dixissem cum nobis: non, cum autem nobis. VT *esset simile illis, nobiscum, atque nobiscum* ʒ idest, ut similis esset compositio in plurali, quae in singulari, si modo composita sunt. nam per Anastrophen, omnes fere Grammatici pronunciari oportere aiunt: licet sub uno accentu, qui haec reprehendunt, nesciant, cur ueteres ita loqui maluerint.

CICERO

ATQVE *etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt: nam, pro deum, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabant hanc licentiam consuetudo? itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat,*

„ *Patris mei meum factum pudet, pro, meorum factorum: &,*

„ *Texitur, exitium examen rapit; pro, exitiorum; non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos*

dos liberum, aut, In liberum loco, dicimus; sed, ut isti uolunt,

„ *Neque tuum umquam in gremium extollat liberum ex te genus.* *& idem:*

„ *Namque Aesculapij liberorum.* ——

At ille alter in Chryse non solum,

„ *Ciues antiqui amici maiorum meum,*

quod erat usitatum; sed durius etiam,

„ *Consilium socij, augurium, atque extum interpretes.*

Idemq. pergit,

Postquam prodigium horriferum, portentum parnos: quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. nec enim dixerim tam libenter, armum iudicium, etsi est apud eundem,

„ *Nihil ne ad te de iudicio armum accidit?*

quam centuriam, ut censoriae tabulae loquuntur, fabrum, & procum, audeo dicere, non fabrorum, & procorum: planeque, duorum uirorum iuridicundo, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis, dico numquam. Atqui dixit Attius,

„ *Video sepulcra dua duorum corporum:*

Idemq.

„ *Mulier una duum uirum.*

Quid uerum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel, pro deum, dico, uel, pro deorum: alias ut necesse est, cum, trium uirum, non uirorum, cum, sestertium nummum, non nummorum: quod in his consuetudo uaria non est. Quid, quod sic loqui, nosse, indicasse, uetant; nouisse, iubent, & indicauisse? Quasi uero nesciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. itaque utrumque Terentius:

„ *Eho, tu cognatum tuum non noras?* ——

Post idem:

„ *Stilphonem, inquam, noueras.*

Siet, plenum est: sit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem:

„ *Quam cara sint quae, post carendo intelligunt,*

„ *Quamq. attinendi magni dominatus sient.*

EXPLANATIO

NAM, *Pro deum*} deum, pro deorum factum est. ITA *credo*} pulchra ironia, Recte, inquit, isti corrigunt: quia inscitia quadam hoc ueteres factitauere. PATRIS *mei meum factum pudet*} pro, meorum factorum, per concisionem. SED, *ut isti uolunt*} qui se antiquitatem correcturos arbitrentur imperiti: ALTER *in Chryse*} in fabula, quae ita inscripta est a Chryse patre Agamemnonis amicae, quae Chryseis dicta. unde inter Achillem, & Agamemnonem grauissima orta est contentio: unde & Homeri tota Ilias emanauit. MAIORVM *meum*} pro meorum. CONSILIVM *socij*} pro, consiliorum. AVGVRIVM, *atque extum*} pro, auguriorum, & extorum. PRODIGIVM, *horriferum, portentum*} pro, prodigiorum, horriferorum, portentorum. ARMVM *iudicium*} pro armorum. QVAM} pro, quantum. CENSORIAE} a censoribus conditae tabulae. DICO *numquam*} quoniam syncopis potius utor: utpote concinnius ita me loqui ratus. DVA *duorum corporum*} ita Quinctilianus recte dici dua pondo, & trepondo putat. DVVM *uirum*} pro, duorum uirorum. QVID *uerum sit, intelligo*} idest, noui equidem, qui recte dicatur, ut ipsa me iubet loqui analogia: sed malo sermonis leporem sequi. QVID, *quod sic loqui, nosse, indicasse uetant*} ideo uetant: quia concisa sunt, non integra.

CICERO

NEC *uero reprehenderim, Scripsere alij rem. &, scripserunt, esse uerius sentio: sed consuetudini, auribus indulgenti, libenter obsequor.*

„ *Idem campus habet,* ——

inquit Ennius: &,

„ *In templis isdem,* ——

probauit: at, ijsdem, erit uerius: nec tamen, eisdem, opimius: male sonabat, ijsdem. impetratum est a consuetudine, ut peccare suauitatis caussa liceret. Et, pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas, libentius dixerim, & mehercule, quam mehercules. non scire, quidem barbarum iam uidetur; nescire, dulcius. ipsum meridiem, cur nō medidiem? credo, quod erat insuauius. Vna praepositio est, eaq. nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo sermone mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, a ne uerum sit, an abs. Quid; si etiam, abfugit, turpe uisum est, & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quae praepositio, praeter haec duo uerba, nullo alio in uerbo reperietur.

EXPLANATIO

NEC *uero reprehenderim, Scripsere*} haec uerba dualis esse numeri, more Graecorum, aliqui crediderunt: quos ipse quoque inscitiae coarguit Quinctilianus, inquiens: Quamquam fuerunt, qui nobis adijcerent dualem, scripsere, legere, quod deuitandae asperitatis gratia mollitum est: ut apud ueteres pro male mereri, male merere. Ideoque, quod illi uocant dualem, in illo solo genere consistit: cum apud Graecos, & in tota uerbi fere ratione, & in nominibus deprehendatur, & sic quoque rarissimus eius sit usus: apud nostrorum uero neminem haec obseruatio reperiatur, quin e contrario, Deuenere locos: & Conticuere omnes: &, Consedere duces, aperte nos doceant nihil horum ad duos pertinere: Dixere quoque (quamquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum) de pluribus patronis praeco pronunciet. Titus uero Liuius circa initia statim primi libri, Tenuere, inquit, arcem Sabini: & mox, In aduersum Romani subiere. Sed, quem potius ego,

quam

quam Marcum Tullium sequar? qui in Oratore, Non reprehendo inquit, scripsere: scripserunt esse uerius sentio. EISDEM *erat uerius* } nam componitur ab is, & demum, Prisciani testimonio. CUR *non medidiem* } cum a medio, & die factum sit. PRAETER *haec duo uerba* } nam (a) praepositio, numquam in au mutatur: praeter quam in aufero, & aufugio.

PAVLLVS. MANVTIVS. IN *templis isdem, probabit: at, iisdem, erat uerius: nec tamen, eisdem, opimius: male sonabat, iisdem* } mendi suspicionem parit antiquiorum librorum dissensio. nam tres Borromaei, & unus Latinij habent, In templis idem. ubi uero est in uulgatis, Eisdem, in illis est Isdem: ubi Male sonabat, iisdem, in illis, Isdem. ut hoc fortasse Cicero significet: cum dicendum sit, Templis iisdem, uel eisdem, uel saltem isdem, Ennium tamen dixisse, Templis idem, omnino contra consuetudinem, uerum suauitatis caussa.

CICERO

NOti erant, & naui, & nari: quibus cum in praeponi oporteret; dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quam ut ueritas postulabat. Ex usu, dicunt, & e rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quam scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inaequum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concaesum? ex quo quidam pertisum etiam nolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus, dicimus breui prima littera, insanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eae primae litterae sunt, quae in sapiente, atque felice, producte dicitur, in ceteris omnibus breuiter. Itemq. composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio.

EXPLANATIO

NOTI *erant, & naui* } nauus, prudens est: unde nauiter, prudenter. Ex *usu dicunt* } quod significat fore utile. IN *altero* } si dicas ex republica, esset asperitas. Ex *quo quidem pertisum* } uult ergo pertaesum dici. INCLYTUS *dicimus breui prima littera* } non quia IN positione producatur: sed uoce breui dicatur. Quattuor enim modis syllaba breuis, uel longa dicitur: cum breuis, uel longa est, in uersu accipimus: cum natura, quale est cum Seruius inquit, Troiam primitiuum, corripi: deriuatiuum produci, cum uocem non modo flexam, sed etiam acutam, quod plerumque fit, in breui habet syllaba, ut saepe ueteres loquuntur Grammatici. & cum in pronunciatione, uoci moram attribuimus, uel celeriter procurrimus: ut hic. Cuius rei Aulus Gellius, Quinctilianus, Seruius, Diomedesq. meminerunt: ubi & Ciceronis testimonium afferunt.

PAVLLVS. MANVTIVS. ADIUNCTI *uerbi primam litteram praepositio commutauit,* } corruptum locum putamus. idem sensit homo eruditus M. Antonius Maioragius: qui etiam corrigere hoc modo conatus est: Ad iuncti uerbi prima littera praepositionem commutauit. nos autem sic fortasse rectius: Ad iuncti uerbi primam litteram praepositio commutauit. ut hoc dicatur: ad primam iuncti uerbi litteram praepositio commutauit, pro, commutata est. Sic enim ueteres interdum loquebantur: & Gellius lib. 18. cap. 12. notat quaedam uerba, quae cum agere uideantur, patiuntur tamen: in quibus, mutant, pro mutantur, dictum a Varrone demonstrat. Cicero etiam in libro de claris orat. ita dixit: Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat.

CICERO

QUin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in uocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq. sero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Burrum semper Ennius, numquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Graecam litteram adhibere, aut recto casu solum Graece loqui. tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium caussa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eaedem erant postremae duae litterae, quae sunt in optumus, postremam litteram detrahebant, nisi uocalis insequebatur. ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poetae noui. ita enim loquebamur,

Qui est omnibu' princeps: non, omnibus princeps. &
Vita illa dignu' locoque: non, dignus.

quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis: quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Haec dixi breuius, quam si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura, usuq. uerborum) longius autem, quam instituta

stituta ratio postulabat, Sed, quia rerum, uerborumq. iudicium prudentiae est, uocum autem, & numerorum aures sunt indices; & quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandae reperienda.

EXPLANATIO

PVRRVM *semper Ennius* } nam non y Graeca littera ueteres utebantur: sed pro ea u ponebant. Quod ex Plautina fabula, quae Amphitruo inscribitur, licet etiam intueri. nam, cum nomen fabulae ex argumenti primis uersuum litteris significare Plautus consueuit, in hac dictione pro y Graeca littera, u posuit, cum inquit, Vterque deluduntur dolis mirum in modum. PHRYGES } quia Phrux, non Phryx dicebant. NVNC *& duas* } quoniam ipsa adspiratio Graeca est post consonantes, ubi Graecae litterae adspiratae correspondent. BARBARIS *casibus* } est siquidem Phryx barbarum. POSTREMAM *litteram detrahebant* } Scilicet, in Lucretianis uersibus adhuc inuenias frequentissime factum. QVI *est omnibu' princeps, non omnibus* } ut nunc. QVIN *ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus* } hoc dicit, Cum imperita multitudo hanc auribus suauem inueniret pronunciationem, quid nos facere par est, qui ab ipsa doctrina exculti, & politi, debemus ita longe melius, sicut possumus, haec adhibere? IN *his sensus artem* } sensus exterior, qui aurium est. VOLVPTAS *eorum* } qui nos audiunt, a quibus probari desideramus.

PAVLLVS. MANVTIVS. INDOCTA *consuetudo tam est artifex suauitatis:* } sic omnes antiqui libri, quos ipse uiderim: nec obscura sententia: quid tamen, si legatur pro, Tam, Tamen? ut consuetudo, quamuis indocta, artifex tamen suauitatis esse dicatur.

CICERO

DVAE sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles. —— superat modum. at,

Auratus aries Colchorum, —

splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima littera finitus,

Frugifera, & ferta arua Asiae tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui paenitet,

Qua tempestate Paris Helenam. ——

& quae sequuntur. immo uero ista sequamur, asperitatemq. fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam. —— Idemque,

Versutiloquas malitias.

EXPLANATIO

SONVS *& numerus* } sonus quidem, qui in singulorum delectu est uerborum: numerus, qui est in copula uerborum. SVPERAT *Tmolum* } montem Ciliciae, qui & Timolus, ut ait Plinius, prius dicebatur. ASIAS *arua tenet* } genitiuus est Asias.

CICERO

NEC solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. in huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus: quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa ratio, sed etiam uersus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

condemnas, diceret, qui uersum effugere uellet. Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.

„ Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest. uersum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil prodest; quod nescis, multũ obest. Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias; cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas, ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus

illud tertiũ, explicetur, quale sit numerosae, et aptae orationis. quod qui non sentiunt; quas aures habeãt, aut quid in his hominis simile sit, nescio. meae quidem & perfecto, completoq. uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundãtia. quid dico meas? conciones saepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent: id enim exspectant aures, ut uerbis colligentur sententiae.

EXPLANATIO

QVAE *sine casu habent in exitu similes* } quae Homoeoptota paullo ante diximus appellari. SIVE *paribus paria redduntur* } quae statim memorabuntur. EST *enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex* } scripta, & nata, similes casus: & paria paribus correspondent. QVAM *non didicimus, accepimus* } & quae sequuntur. SED *etiam uersus efficitur. Eam, quam nihil accusas, damnas* } Dimeter est Iambicus scazon, eam, pro una syllaba ponitur, ut saepe eo modo loquuntur poetae. CONDEMNAS *dixisset, qui &c.* } quoniam una syllaba superat: sed tamen tales apud Tragicos, & Lyricos, praecipue Pindarum uersus inuenias: nam Dimeter macrocatalectus uersus est. Sane haec ipsa exempla, & enthymemata a loco, qui dicitur a contrarijs, ipse uolens ostendere, in Topicis posuit. BENE *quam meritam esse autumas, dicis male mereri* } & hic Trimeter est scazon, ubi facta est concisio uerbi autumas, pro eo dictumq. autimas: suntq. omnia haec interrogatiue legenda, ut enthymema fiat a contrarijs. ID *quod scis prodest: nihil id quod nescis, obest* } similiter Iambicus est uersus Trimeter, non quo comici, Tragiciq. utantur, sed Iambographi: siquidem apud comicos Iambus, & ad Iambi tradendam uelocitatem Spondeus adhibetur: ita ut non de sede secunda cederet, aut quarta Iambus, & ultimus semper sit Iambus cum resolutione aliorum pedum, propter indifferentem enim ultimam, etiam Pyrrhichius in fine ponitur: & propter resolutionem Iambi ubique Tribrachus, ac per resolutionem Spondei, ubi Spondeus, ibidem Dactylus, Anapaestus, & Proceleusmaticus. QVOD *scis, nihil prodest quod &c.* } Trimeter quoque hic Iambicus est. NVMERVM *oratorium necessitate ipsa efficiunt* } ideo non mirum dicit in arte poetica Aristoteles, qui ait Iambicum ideo metrum uideri primo inuentum, quod plerumque ita loquimur, ut nescienter, imprudenterq. in ipsum incidamus. IN *quarto accusationis* } subaudi, in Verrem. QVOD *qui non sentiunt* } quae fere sunt cum clausula minor est, quam ut uno possit spiritu pronunciari: aut plane ad syllabas ipsas retulit.

CICERO

NON *erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud fere non erat. nam & uerba eligebant: & sententias graues, & suaues reperiebant, sed eas haud uinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quam haec iam perfecta, delectet; illa nobis sit, credo, repetenda, haec scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est; praesertim cum ea maiora iudicem, quae sunt, quam illa, quae desunt: plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent.*

EXPLANATIO

NON *erat hoc apud antiquos* } hoc ex uerbis refert illorum Cicero, quos semper carpit. ILLA *nobis sit, credo, repetenda* } quae nulla colorum uarietate distincta: quod quam turpe uisu, tam ridiculum auditu fuerit. NEC *ego id, quod deest antiquitati, flagito potius* } hoc dicit, Sunt aliqua ueterum, quae uelim, ut exempla. desunt eis aliqua, quae in nobis perfectiora sunt: quae quidem non posco. QVAM *laudo* } quia sunt alia pluris facienda, quam quae desunt. IN *uerbis, & in sententijs* } subaudi, grauibus ipsorum. QVAM *in conclusione sententiarum* } quam ut sententiae quibusdam numeris teneantur, uinciantur, concludantur. QVAM *non habent* } non enim numeros ullos norunt.

CICERO

POST *inuenta conclusio est: qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota, atque usurpata res esset: qua inuenta, omnes usos magnos oratores uidemus. sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forensi numerus Latine, Graece ῥυθμὸς inesse dicitur. nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. hoc freti isti, & ipsi infracta, & amputata loquuntur; & eos uituperant, qui apta, & finita pronunciant. si inanibus uerbis, leuibusq. sententijs, iure: sin probae res, lecta uerba, quid est, cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: & quae ualde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. & apud Graecos quidem, iam anni prope [illegible] sunt, cum hoc probatur: nos nuper agnouimus. ergo Ennio licuit, uetera contemnenti, dicere,*

Versibus, quos olim Fauni, uatesq. canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebat? praesertim cum dicturus non sim,

Ante hunc, — ut ille: nec quae sequuntur,

Nos ausi reserare. —— legi enim, audiuiq. nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt: ego autem illos ipsos laudo, idq. merito, quorum se isti imitatores esse dicunt; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime, qui nihil illorum, nisi uitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq. agrestes habent: ne doctissimorum quidem uirorum eos monebit auctoritas?

EXPLANATIO

INVENTA *conclusio*] inuentus numerus. ATQVE *usurpata*] id est, in usum uenissent. SED *habet nomen inuidiam*] odiosus hominibus numerus ubi in iudicijs haec quaeri uideantur. HOC *freti isti*] hoc solatio sublati, qui numeris uti nesciunt. QVAM *cum sententia pariter excurreret*] subaudi, donec suo numero reuinciatur: ac potius ipsam malimus interscindere sententiam. SED *plerumque casu*] quippe qui nesciunt se illis uti. SAEPE *natura*] quia, ut eorum natura, ac dicendi concinnitate delectatur, ita saepe in numerum imprudenter delabitur. VETERA *contemnenti*] nam, si Horatio credimus tradenti, Liuii Andronici ridet Ennius poemata, & Faunos illos, atque Aborigines. ANTE *hunc*] subaudi, numerum: ut Ennius, qui ueteres incessebat: sed, ut nunc eruditi loquuntur oratores. NON *est eis satis non contemni*] ignaui prorsus, & ridiculi, inquit, homines, cum ad hanc dicendi uirtutem adspirare non potuerint: non est satis eis, quod non contemnuntur, quemadmodum fieri oportuit: sed etiam laudari quod nesciant, uolunt. QVI *nihil illorum*] quos se imitari dicunt: cum uitia quidem imitentur, uirtutes uero relinquant. Miram Cicero increpationem adhibet aduersum istos, quos non inscitiae modo accusat, quod numeris uti nesciant: sed etiam insaniae, qui uitia a uirtutibus discernere non queant. TAM *inhumanas*] id est, incultas doctrina. nam humanitas, doctrina appellatur, ut tam Aulus Gellius, quam Nonius Marcellus probant ueterum auctoritate, quibus dicendi est attributa auctoritas.

CICERO

OMITTO *Isocratem, discipulosq. eius, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendae, & ornandae auctores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant: sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus infensius? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & praecipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid? ipsi suis sensibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? in uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet; nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit. & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiumq. uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit.*

EXPLANATIO

EPHORVM, *& Naucratem*] historicos Isocratis discipulos. QVIS *porro Isocrati est aduersatus infensius?*] & perinde siquid in numeris Aristoteles uidisset improbandum, cum inimicus eius Isocrates numerorum fuisset studiosissimus: an id tacuisset, inquit, uel potius aspertime non fuisset insectatus? IS *igitur*] subaudi, Aristoteles. ATQVE *artifex*] quia de arte dicendi libros reliquit. QVIS *ergo istos ferat?*] subaudi, in calumniam numeros adducentes. NISI *omnino haec esse ab eis praecepta nesciunt*] iucunde Cicero maxime eos coarguit ignorantiae, quod nesciant, qui etiam de numeris scripserint. NEC *uero aliter existimo*] quam ab inscitia proficisci. NEC *uero multitudo pedes nouit*] imperitum uulgus, inquit, haudquaquam nouit pedes.

CICERO

VIS ne igitur, *Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & haec, & alia nobis tradiderunt; an ijs contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? sed, quid quaero, uelis ne; cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum ergo origo, deinde caussa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae, atque numerosae. Nam, qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam oratione uteremur, cum iucunditatis caussa, tum*

ut uarietas occurreret satietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur: nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus: cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerose. nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq. contrarijs relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione, uicerit. est enim, ut in transferendis, faciendisq. uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censes) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quae ad Philippum Macedonem scripsit, cum iā admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quam solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

EXPLANATIO

CVm *enim uideret orator* } numerorum iam originem aggreditur. Qvod *ab his uere* } eatenus uere aiunt, quatenus dicunt numeris delectatum Isocratem. Quatenus ipsum autem primum numeris usum fuerunt, fallnntur: siquidem alij ante Isocratem usi sunt numeris. Princeps *inueniendi fuit Thrasymachus* } primus inuenit numerosam, inquit, orationem Thrasymachus. huius meminit Plato in dialogis. Similiter *definita* } quae Homoeoteleuta diximus appellari. Sed *his est usus intemperantius* } quod nimius in eis fuerit. Festiuitatibus } dicendi ueneres, festiuitates Cicero appellat. Prope *enim centum confecit annos* } Panathenaicum enim scribens, nonagesimum & quartum agebat annum: uelut ipse de se locutus, inquit, Ἡγοῦμαι γὰρ οὐχ ἁρμόττειν οὔτε τοῖς ἐνενήκοντα καὶ τέσσαρσιν ἂν ἐγὼ τυγχάνω γεγονώς, οὔθ᾽ ὅλως τοῖς ἤδη πολιὰς ἔχουσιν, ἐκεῖνον ὃν τρόπον ἔτι λέγειν. Relaxat *a necessitate numerorum* } quoniam, ut ipse ait, talis oratio seni non congruat.

CICERO

QVONIAM igitur habemus aptae orationis eos princeps, auctores que, quos dicimus, & origo inuenta est; caussa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse, apteq. dicerent: quod cum animos hominum, auresq. pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat; & perfecta, ac moderata semper exspectat: mutila sentit quaedam, & quasi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia: quae magis etiam adspernātur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit uehemētius, quā id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq. uerborum. Quoniam igitur caussam quoque ostendimus, naturam nunc, (id.n. erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, qui sit oratoris numerus, & ubi sis positus, & natus ex quo, & is unus ne sit, an duo, an plures, quaq. ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est consideranduiia; quorum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sit ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur; quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus: & quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, & e poetis ne numeris, an ex alio genere quodam: &, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui: namque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde, quicumque sunt, siue unus, siue plures, communes ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non aeque in oratione, atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum, quasi quaedam forma, & lumen orationis, appareat; sitq. omnium fons compositio, ex eaq. & numerus efficiatur, & ea, quae dicuntur orationis quasi formae, & lumina, quae, ut dixi; Graeci uocant σχήματα. At non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Haec igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.

EXPLANATIO

IPSI *sibi imitandi* } id est, sequendum fuit eis eam concinnitatem, quam semel usurpassent. AVRES *enim uel animus* } alij enim concentum musicum auribus tantum iudicari censuerunt: alij sola ratione: alij porro melius tum sensu, tum ratione, quae animo insedit, putauerunt. AN *dispares numeri* } id est, dissimiles in his omnibus inueniantur. VT *numerus interuallis* } longarum, & breuium, ut in musicis diastemata. QVAE *Graeci uocant σχήματα* } de quibus supra abunde dictum est. FINITIMVM *est numero* } tam enim figurata, quam numerosa oratio splendidam reddunt orationem. PER *se plerumque perfectum est* } nam luminibus oratio, id est, tropis, & schematis per sese elegans, & ornata satis apparet oratio.

CICERO

ESSE *ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: indicat enim sensus. in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. neque enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu: quem dimensa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturae, & animaduersio peperit artem. sed in uersibus res est apertior. quamquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta esse uideatur oratio, maximeq. id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ a Graecis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda paene remanet oratio. quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: uelut ille in Thyeste,*

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.

& quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut non numquam uix in his numerus, & uersus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quam in uersibus.

EXPLANATIO

INIQVVM *est, quod accidit non cognoscere* } admodum, inquit, alienum est non cognoscere, quo maxime sensus noster afficitur. NEQVE *enim ipse uersus ratione est cognitus* } at ut Lucretius putat, ex auium concentu, homines coeperunt primo, ipsiq. modulate aliquid proferre. NOTATIO *naturae* } quae fuit in sensu. ET *animaduersio* } ratione comprehensa. PEPERIT *artem* } ita ars ortum habuit. QVI *λυρικοὶ a Graecis nominantur* } nam in his maxime canulenae diuersa harmonia est. LYRICI } quod ad lyram uersus canerent: sicut etiam a modulatu Melici sunt nominati. IN *Thyeste* } Tragoedia ueteri: Latina uel Ennij, uel Pacuuij, uel Attij, alterius ue fabula. CVM *tibicen accessit* } cum ad tibias canuntur uersus, ut etiam cantu teneatur auditor. QVO *est ad inueniendum difficilior in oratione numerus* } quoniam numero Comoediarum adhuc obscurior.

CICERO

OMNINO *duo sunt, quae condiant orationem, uerborum, numerorumq. iucunditas. In uerbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expolitio. sed, ut ceteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quam uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis saeculis ante oratio, nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, caussa delectationis aurium, excogitata. itaque & Herodotus, & eadem, superiorq. aetas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores peruerteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. nam, quod & facilius est, & magis necessarium, id semper ante cognoscitur. itaque translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoq. sermone: numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palaestram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quaedam, atque concisa, & alia est collocata, & diffusa oratio: necesse est, id non litterarum accidere natura, sed internallorum longorum, & breuium uarietate: quibus implicata, atque permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, incitatior numero fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere uersibus: sed, hi numeri poetici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum.*

EXPLANATIO

ITAQVE *translata, aut facta* } quoniam haec admodum necessaria erant, quae in omni oratione erant usurpanda. QVANDAM *palaestram* } quae exercendi corporis caussa inuenta est. ET *extrema lineamenta*

nexamenta orationi attulit } a pictoribus sumpta translatio: hoc est, absoluit ita orationem, ut in ea polienda nihil amplius desideraretur. TVM *stabilis* } quia ex longis, ut ex Spondeis, uel Molossis. TVM *uolubilis* } quia ex breuibus, ut Paeanibus quattuor, uel Iambis, aut Trochaeis. NAM *circuitus* } quem Graeci Periodum, Cicero multis appellat nominibus: modo enim clausulam, modo circuitum, modo comprehensionem, ut aliter etiam uocare solet.

PAVLLVS. MANVTIVS. NVMERVS *autem non modo depromebatur*, } sic placet, ut homini bene docto uisum est Petro Victorio. tres tamen Borromaei libri, & unus Latinii, Modo, habent non Domo. quod ideo dixi, ut studiosorum coniecturae locus esse possit.

CICERO

NVLLVS est igitur numerus extra poeticos: propterea quod definita sunt genera numerorum: nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, sesquiplex paeon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. incidere uero omnes in oratione, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer est uitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos. senarios uero, & Hipponactaeos effugere uix possumus. magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosq. senarios, sed etiam anapaesticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta in primo uerbo sententiae, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapaesticus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. sed tamen hic corrector in eo ipso loco, quo reprehendit, ut a me animaduersum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium.

EXPLANATIO

NVLLVS *est igitur numerus extra poeticos* } id est, qui pedibus eiusmodi constet, atque conficiatur: quibus etiam ipsi utuntur poetae in uersibus. NAM *omnis talis est* } subaudi, numerus. nam, sicut hanc pedes, quam ipse aperit habent sectionem: ita numeri, qui ex pedibus constant, habeant necesse est. PARtem *pedis, aut aequalem esse* } ut in Pyrrhichio, Spondeoque. AVT *altero tanto* } ut in Trochaeo, & Iambo. AVT *sesqui esse maiorem* } ut Paeanes quattuor. est & tripla proportio, ut in Amphibracho: & sesquitertia, ut in quattuor Epitritis, unde etiam nomen habuerunt Epitriti. AEQVALIS *dactylus* } quia una duorum temporum, cum duobus temporibus comparata, aequalem proportionem facit. DVPLEX *Iambus* } quia duo tempora cum uno comparantur. SESQVIPLEX *Paean* } quoniam tria tempora cum duobus conferuntur. QVI *pedes in orationem cadere qui possunt?* } ac si dicat, nullo modo accidere poterit. hoc dicit, non quin alii quoque cadant: sed satis habuit aliquos ostendere, iden etiam subiungit, Incidere uero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi potest. QVOD *uehementer est uitiosum* } quoniam, dum soluta esse debet oratio, uitiose uersus pangitur. NEQVE *exaudimus nosmetipsos* } non suspicimus, quid dicamus. SENARIOS *uero* } id est, Trimetros Iambicos. ET *Hipponactaeos effugere uix possumus* } Hipponactaeum, ab Hipponacte Iambographo carmen appellatum. Est autem metrum Iambicum Hipponactaeum, ut Manlius inquit Theodoricus, quod repetit pedes ex lege in aliis comprehensa: & additur ei in fine pes bacchius, Ibis Liburnis inter alta nauium recurrens. Est etiam alterum Iambicum Hipponactaeum, quod a nobis comprobatur, in quo sextus pes Spondeus ponitur. huius exemplum, Hic non Iambum reddidit pedem sextum. SED *tamen uersus, uitiosum genus* } uerumtamen, inquit, uitiose uersibus utimur. SED *etiam Anapaesta* } subaudi, carmina. Sane in Anapaestico metro, ut idem Manlius Theodoricus inquit, nullum pedem ita congruere, ut Spondeum uidemus, nam quamuis Dactylum in hoc metro a quibusdam Graecis positum inuenimus, eo tamen adhibito, confragosius quiddam resonat, & durius. Itaque, tametsi Dactylus, atque Anapaestus sunt temporibus pares: id tamen aurium sensus, cui est maxime parendum, efflagitat, ut, quemadmodum intromitti in metrum Dactylicum, ne eius suauitatem corrumpat, Anapaestus non potest: ita metrum Anapaesticum, ne eius gratia minuatur, Dactylo inhospitale erit. accommodatissimus uero Spondeo in hoc metro locus primus: ceteri atque omnes pedes Anapaesti. ita tamen ut pro ultimo pede, sicut in Trochaico metro, una tantum syllaba contituatur. primo autem metrum Anapaesticum, aut Dactylicum ab Hexametro metro ordimur. huius exemplum, Alte superemicat Aetna, Poloq. propinquat. Haec Manlius. Non me fugit hic de hoc metro posse alia plura dici: sed, quod ad hunc locum attinet, pluribus dicendum non fuit. ANAPAESTICVS *is, qui Aristophaneus nominatur* } Aristophaneus constat monometro, uel dimetro: ut, Optima Calliope. SED *tamen hic corrector* } ironicos, Hic corrector, quoniam, dum alios corrigit, in eo, in quo corrigit, uitio, ipse reprehendendus.

CICERO

CICERO

SIт igitur boc cognitum; in folutis etiam uerbis ineſſe numeros, eoſdemq. eſſe oratoris, qui ſint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidendum ſit. ſunt enim, qui iambicum putent, quod ſit orationi ſimillimus: qua de cauſſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem adbibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus bexametrorum magniloquentiae ſit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, paeona ſequitur, aut dactylum; fugit autem ſpondeum, & trocbaeum. quod enim paeon babeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate, & celeritate ſyllabarum labi putat uerba proclinius: contraq. accidere in ſpondeo, & trocbaeo; quod alter e longis conſtaret, alter e breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant: & Ephorus in culpa eſt. nam, qui paeona praetereunt, non uident molliſſimum a ſeſe numerum, eundemq. ampliſſimum praeteriri. quod longe Ariſtoteli uidetur ſecus; qui indicat beroum numerum grandiorem, quam deſideret ſoluta oratio; iambum autem nimis e uulgari eſſe ſermone. ita neque bumilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult eſſe grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem poſſit traducere.

EXPLANATIO

SVNT *enim qui Iambicum putent* ʒ ut Ariſtoteles. QVOD *ille Dactylicus numerus bexametrorum magniloquentiae ſit accommodatior* ʒ ſicut Demetrius Phalereus putat. PROFECTVS *ex optima diſciplina* ʒ ſubaudi, Iſocratea. ET *trochaeum* ʒ Choreus aliquando Trochaeus, aliquando Tribrachus appellatur. ALTERAM *nimis incitatam* ʒ quae ex choreis, id eſt Tribrachis. ALTERAM *nimis tardam* ʒ quae ex Spondeis. PRIORES *errant* ʒ ideo non mirandum, ſi numeri nondum eis ſatis noti. HEROVM *numerum* ʒ qui ex Dactylis conſtet, uel Spondeis.

CICERO

TROCHAEVM autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat; quia contractio, & breuitas dignitatem non babeat. ita paeona probat; eoq. ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire eum utantur; eſſe autem tertium, ac medium inter illos; ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis babuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim, & dactylus in uerſum cadunt maxime. itaque, ut uerſum fugimus in oratione. ſic bi ſunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam eſt oratio: nec quidquam inimicius, quam illa uerſibus. Paeon autem minime eſt aptus ad uerſum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe aequalem dactylo, quem probat: ſyllabis enim metiendos pedes, non interuallis, exiſtimat. quod idem facit in trochaeo; qui temporibus, & interuallis eſt par iambo; ſed eo uitioſus in orationr, ſi ponatur extremus, quod uerba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque baec, quar ſunt apud Ariſtotelem, eadem a Theophraſto, Theodecteq. de paeone dicuntur. Ego autem ſentio omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos, & confuſos pedes. nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem uteremus: quia nec numeroſa eſſe, ut poema, neque extra numerum, ut ſermo uulgi eſt, debet oratio. alterum nimis eſt uinctum, ut de induſtria factum appareat; alterum nimis diſſolutum, ut peruagatum, ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis: Sit igitur, ut ſupra dixi, permiſta, & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, paeone maxime, (quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

EXPLANATIO

TROCHAEVM *autem* ʒ qui eſt eodem ſpatio, quo chorens. uterque enim tribus conſtat temporibus. CORDACEM *appellat* ʒ id eſt, laſciuam, & procacem exſultationem: quod in breuitate grauitas nulla ſit. ITA *Paeana probat* ʒ propter dictionis longitudinem. AVT *ſeſquiplex* ʒ qui ab alus ſeſquialter etiam dicitur Latinis: Graece autem ἡμιόλιος: ut tria ad duo, triginta ad uiginti: in quibus totum, & dimidia alterius pars continetur numeri ſuperparticularis. quis autem hic in pedibus metiendis ſit, ſicut & duplus, & triplus, & ſeſquitertins, aut par: iam dictum. IAMBVS *enim, & Dactylus in uerſum cadunt max.* ʒ hoc non dicit, quin reliqui quoque uerſum faciant: ſed quia hi coniuncti facile uerſum facere dinoſcantur, multi Iambi, multiq. Dactyli. PAEAN *autem minime eſt aptus ad uerſum* ʒ atqui Paeanicum etiam metrum dicimus. intelligendum ergo uerſum, qui ſonitum aliquem poeticum habeat: & eo metro rariſſime quoque utuntur poetae. AEQVALEM *Dactylo* ʒ ſubaudi, temporibus: nam & aequalis eſt etiam ſectio. NEC *enim poſſemus effugere animaduerſionem* ʒ quia cum ſimilibus omnes clauſulae pedibus terminarentur, deprehenderetur dicendi aucupium: & proinde, ubi uere dicere uideri uelles, ludere uiderere. ALTERVM-

nimis

nimis est uinctum } poema. ALTERVM *nimis dissolutum* } quod ad sermonem pertinet: ideo neutro genere protulit: quia ad rem, non ad sermonem dirigit cogitatum. *An altero non delectere* } sermone. ALTERVM *oderis* } cum simile uideas poemati. OPTIMVS *auctor* } subaudi, Aristoteles.

CICERO

QVos autem numeros cum quibus, tamquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quae demisso, atque humili sermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. ita in naria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. nam, qui audiunt, haec duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias: eaq. dum animis attentis admirantes, excipiunt, fugit eos, & praeteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent.

EXPLANATIO

HI *sunt inter se miscendi* } Iambus, Dactylus, Paean. ET *quadrandae orationis industria* } sicut enim quadrata forma maxime stabilis est, unde & eam Plato tetrae adscribendam esse censuit: quia quamquam iactes, & uoluas, firmatur; ita inde quadrare, conuenire dixerunt ueteres. QVAE *latebit eo magis* } hoc dicit, Aurium quod quaerimus aucupium, occultabitur, si pondus erit in uerbis, atque sententiis. QVI *tamen si abesset* } si nullus foret numerus, propter grauitatem tamen uerborum, & sententiarum aures ad audiendum intentae essent.

CICERO

NEc uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico; (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, et aequaliter, constanterq. ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius est oratione uti, quam uersibus: quod in illis certa quaedam, & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi ut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. itaque non sunt in ea, tamquam tibicini, percussionum modi; sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est; quod uoluptate aurium indicatur.

EXPLANATIO

AD *numeros proxime accedit* } siquidem ex pedibus constant numeri: nec pars ulla uacat pedibus. clausula uero satis habet, si primordia pedibus constent, atque adeo uersuum primordiis: fines pedibus concludantur uersum non terminantibus. TAMQVAM *tibicini percussionum modi* } ubi percussione digitorum breuitas, & longitudo syllabae ostendatur.

CICERO

SOLET autem quaeri, toto ne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. plerique enim censent, cadere tantum numerose oportere, terminariq. sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. quare, cum aures extremum semper exspectent, in eoq. acquiescant; id uacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, &, quaecumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente, sententia, confestimq. uerba concurrunt: quae mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba spectare debent ad ultimum. interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: ut iam a principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. est enim in utroque & materia, & tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum.

EXPLA-

EXPLANATIO

PONENDVS *est enim ille ambitus, non abijciendus* } quod fieri uidebitur, si sola ultima sint numerosa. NON *erit difficillimum* } id uere. nam, quoquomodo se quispiam exercuerit, ita dicit. Vel adeo uerum est, ut nobis frequentissime scribentibus uersus, extemporalis quaedam uersum dicendi facultas emanet: uerba concurrunt ad illam afferendam sententiam, ita ut mens ipsa, qua nihil celerius dici potest. SPECTARI *debent ad ultimum* } quoniam pars ultima potissimum mouet audientem. INCITATIOR } si ex breuibus constet. IN *reliquis ornamentis* } quae sunt in sono uerborum, & figuris.

CICERO

TERNAE autem sunt utriusque partes uerborum, translatum, nouum, priscum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eae, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus: sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poetae. nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius; & priscis libentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen, haec nec nimis esse diuersa, neque ullo modo coniuncta, intelligi licet. ita fit, ut non item in oratione, ut in uersu, numerus exstet; idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed non numquam aut concinnitate, aut constructione uerborum. Ita, si numerus orationis quaeritur qui sit: omnis est, sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte uerborum. si, unde ortus sit: ex aurium uoluptate. si componendorum ratio: dicetur alio loco; quia pertinet ad usum, quae pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si, quando: semper. si, quo loco: in tota continuatione uerborum. si, quae res efficiat uoluptatem: eadem, quae in uersibus; quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito cum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in toto ne circuitu in illo orationis, quem Graeci περίοδον, nos, tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus, an in principijs solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit: Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum; quid, intersit: Tum autem, in omnibus ne numeris aequabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq. quando, aut cur, quibusq. partibus, pluribus ne, an singulis, imparibus, an aequalibus, & quando aut istis, aut illis sit utendum; quaeq. inter se aptissime collocentur, & quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq. ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat; deq. eorum particulis, & tamquam incisionibus disserendum est: quaerendumque, utrum una species, & longitudo sit earum, an ne plures; &, si plures, quo loco, aut quando, quoq. genere uti oporteat. Postremo, totius generis utilitas explicanda est: quae quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in caussis, foroq. uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq. more, illa circumscriptione, ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq. sententijs.

EXPLANATIO

TERNAE *autem sunt utriusque partes uerborum* } id est, in tria genera uerborum distribuitur ornatus, ut sint translata, ut nouata, ut prisca: addunt etiam alii, ut alibi ipsemet Cicero, propria: sed subiungit, NAM *de proprijs nihil hoc loco dicimus* } quoniam ea magis humili conueniunt characteri. CONCINNITAS } ut supra ostensum, cum commode copulantur. AVT *constructione uerborum* } ut habent contraria. SI *quando: semper* } in grandiloquo, subaudi: ne sibi fit ipse Cicero contrarius: supra enim humilem characterem ait longe abesse a numero oportere. IN *tota continuatione uerborum* } id est, periodo. QVORVM } subaudi, uersuum. IMPARIBVS, *an aequalibus* } quibus periodus constat. DEQ. *eorum particulis* } id est, caesis, ac membris. REMOTIS *igitur reliquis generibus* } Demonstratiuo, siue Panaegyrico, & deliberatiuo: uel etiam alijs generibus, ut dialogorum, & id genus disputationum. de iudiciali dumtaxat genere loquimur. APPELLAMVS ἐπιδεικτικὸν, } id est, demonstratiuum, quod alii etiam laudatiuum: quia Graeci encomiasticon uocant.

CICERO

ITAQVE, posteaquam est nata haec uel circumscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq. a iudicijs, forensiq. certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum,

drum, numerumq. sententias. nam, cum is est auditor, qui non ueretur, ne compositae orationis insidijs sua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad caussas forenses, neque omnino repudiandum. si enim semper utare; cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. sed, quoniam adhibenda nonnumquam est; primum uidendum est, quo loco; deinde, quam diu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus; aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio; quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostrae uoluisse nos, atque animo contendisse, declarant. id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. non enim id agit, ut insidietur, & obseruet; sed iam fauet, processumq. uult; dicendiq. uim admirans, non inquirit, quod reprehendat.

EXPLANATIO

IN *quadrum* ⸗ id est, aptum, & concinnum, ut supra exposuimus. GENVS *autem hoc ora.* ⸗ subaudi, uoluptariae. DETRAHIT *praeterea actionis do.* ⸗ quod ludere in compositione uideare. Dolorem autem: quia, seu accuses, seu defendas, dolor exsuscitatur. AVFERT *humanum sensum* ⸗ id est, sensus affectum, qui fere in humano genere excitari solet. SI *aut laudandum est aliquid ornatius* ⸗ quia ea pars demonstratiui est generis, cui numerus potissimum accommodatur. VT *nos in accusationis secundo* ⸗ subaudi, in Verrem. IN *amplificanda re* ⸗ quae quattuor fere modis fieri solet: aut incremento, aut congerie, aut comparatione, aut ratiocinatione. AB *oratore iam obsessus est* ⸗ hoc est, non in exordijs, cum attentio, docilitas, & beneuolentia quaerenda: sed cum iam factus auditor in oratoris uidetur potestate, ut insidietur oratori, & obseruet, ne quid dicat, quod minime caussae conuenire arbitretur. NON *inquirit, quod reprehendat* ⸗ id est, non circumspiciens intentus ad singula quaerit quid sibi persuadeat.

CICERO

HAEC autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includis, sed in orationis reliquis partibus. nam, cum sis ijs locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, quae nescio cur, cum Graeci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non recte incisa, & membra dicamus. neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiae caussa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut nouum facere uerbum, aut a simili mutuari.

EXPLANATIO

HAEC *autem forma* ⸗ subaudi, in caussis numerose loquendi. TRANSFERENDA *tota dictio* ⸗ totus is loquendi modus. CVM *Graeci κόμματα, & κῶλα nominent* ⸗ ἀπὸ τοῦ κόπτειν, id est, ab incidendo. & cola, membra a nostris dicuntur. IN *omnibus hoc fit artibus* ⸗ ut uerba nouentur, transferanturque: ut geometres, rhombum figuram illam quadratam uocant, a rhombi piscis similitudine. arithmeticus, dociclas numeros, quod lateris gerant effigiem. musicus, a numeris consonantias appellauit sesquiplam, sesquitertiam, sesquioctauam, duplam, triplam, quadruplam, ob illorum mensuram numerorum. Astronomus, argumentum, quod ex eo in quo loco sol sit arguatur, a dialecticis, uel oratoribus sumpta similitudine: & ita in reliquis, ne sim iam in enumerandis locis nimius.

CICERO

QVO autem pacto deceat incise, membratim ue dici, iam uidebimus. nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius: cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, idest e singulis longis, & breuibus. explanandum est enim: quod ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum, quam si semper est idem. cadit autem per se ille praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis. me stante, C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O Marce Druse: patrem appello. haec quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim: Tu dicere solebas, sacram esse remp. haec item membra ternis: post ambitus: Quicumque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. dichoreus: nihil enim ad rem,

extrema illa longa sit, an breuis. deinde: Patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero, non ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit: et si, temeritas, ex tribus breuibus, & longa est: quem Aristoteles, ut optimum, probat; a quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus, non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea, cognita facilitate, contemnitur.

EXPLANATIO

FLVIT *omnino numerus a primo* } quo modo autem fluat, ostendit. CVM *incitatius brevitate pedum, tum proceritate tardius* } id est, longis syllabis tardius. CVRSVM *contentiones magis requirunt* } confirmatio, inquit, & confutatio magis exigunt, ut procurrat oratio. EXPOSITIONES *rerum tarditatem* } quia grauiter, ac sine affectu efferri debent. QVI *Dichoreus uocatur* } id est, bini Trochaei coniunguntur: quod ipse exponit, cum inquit, ID *est e singulis longis. & breuibus* } nam ut supra quoque Choreus, etiam Tribrachus appellatur. SED *in orationis numero* } si Trochaicum feceris metrum. CADIT *autem per se ille ipse praeclare* } Dichoreus inquam si clausulam concluserit. ME *stante* } iam ponit eius quod dixit exemplum Carbonis, quem in Bruto facundum fuisse memorat: cuius per incisa, & membra structam numerose clausulam meritur. POENAS *persolutas*, } in duos Trochaeos concluditur, Spondeo antecedente. & quoniam, *persolutas*, ultima syllaba longa est, ut Spondeus potius uideatur, subiungit, NIHIL *enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis* } quoniam ita etiam in uersu libere ponitur: secus autem Quinctiliano uidetur, qui ait, Si longa sit, quiddam uideri sibi uberius sonare, quam si breuis. qui accedere Aristotelicae uidetur eatenus sententiae, quatenus Paean quartum probat Aristoteles in ultima clausulae parte collocari. Nobis uero Cicero ipse prudentissime dixisse uisus est: siquidem ideo breuis pro longa haberi etiam a musicis solet: quod mora quadam fit, donec alia exordium sibi sumat clausula, quae recte breuem uideri longam facit. DEINDE *patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit* } quae Carbonis clausulae pars extrema Dichoreo terminata, tantum clamorem, inquit Cicero, excitauit, ut admirabile esset. ORDINEM *immuta* } ne sit in postrema clausula Dichoreus: sed sit Paean quartus, Comprobauit filij temeritas. IAM *nihil erit* } subaudi, quod probes. SED *id crebrius fieri non oportet* } ne similitudo satiet.

CICERO

SED sunt clausulae plures, quae numerose, & iucunde cadant. nam & creticus, qui est e longa, & breui, & longa, & eius aequalis paeon, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optime cadere censent ueteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus: etsi, quod est e longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum grauitatis suae tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e breui, & longa; aut par choreus, qui habet tres breues, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, & duabus breuibus, si est e proximus a postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia, postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert.

EXPLANATIO

ET *eius aequalis Paean* } quia totidem temporum, non tamen syllabarum. QVI *numerus in primo uiget* } primus, inquit, Paean, in principio clausulae: ut est, Incipite, desinite. TOTIDEM *breuibus, & longa* } ut est temeritas, facilitas, agilitas. CENSENT *ueteres* } ut Aristoteles. HEBETIOR *uidetur, & tardior* } ideo etiam in Iambico admissus, unde Horatius,

Tardior ut paullo, grauiorq. ueniret ad aures,
Spondeos stabiles in iura paterna recepit.

ET *non expertem dignitatis gradum* } est siquidem in Spondeo grauitas. PAVCITATEM *enim pedum* } quia, cum sit duarum syllabarum, bis tantum positus, facit numerum, propter longarum tarditatem. NE *Iambus quidem* } recte Iambus ante Dactylum collocatur: ut pro Marco Marcello, Ipse finem hodiernus dies attulit. PAR *choreo* } id est, Tribracho. SED *spatio* } id est, temporibus. SI *est proximus a postremo* } quia tum uersus uidetur heroicus. NVMQVAM *enim interest, uter eorum sit in pede extremo* } propter indifferentem, ut diximus, syllabam ultimam, non interest, sit ne ultimus Spondeus, an Trochaeus.

CICERO

QVARE etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quam longa sit. Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediae: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem e quinque syllabis, breui duabus longis, breui, longa, ut est hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum, & nimis insignem facit. Hic igitur tot commutationibus, tamq. varijs si utemur; nec deprehēdetur manifesto quid a nobis de industria fiat, & occuretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, quod ante dictum est, concinnitatis: compositione, potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud Crassum: Nam, ubi lubido dominatur, innocentiae leue praesidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria.

EXPLANATIO

PAEANA qui dixit aptiorem] Paeana, inquit, quartum, qui dicit in extremo collocandum propter indifferentem ultimam. VIDIT parum] hoc Aristoteles ait: cui Quinctilianus adstipulatur, ut iam supra diximus. NVMERVS a quibusdam non pes habetur] & proinde existimant solum hunc esse ponendum. OCCVRRETVR satietati] cuius mater est similitudo. QVOD ante dictum est concinuitatis compositione] quia aptam diximus, inquit, structuram compositiune concinnitatis, id ita intelligendum: quod tametsi numerus a nobis fiat, non is tamen quaesitus, sed, dum uerba struimus, sponte se numerus obtulit. LEVE praesidium est] Pyrrhichius ante Paeana primum, propter ultimam indifferentem, quae á monosyllabo excepta, partem dictionis facit.

CICERO

ITAQVE, si quae ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq. eam aetatem) apte, numerosèq. dixerunt, ea non numero quaesito, sed uerborum collocatione ceciderunt. Formae uero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. nam, cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quae similiter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit, ut numerose cadat: quo de genere cum exemplis supra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen haec ita sunt arcta, & adstricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, idest similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio.

EXPLANATIO

APTE, numerosèq. dixerunt] sicut Dionysius Halycarnasseus eos locutos uideri plerumque uult. ALTERVM si fit] ut e numeris constent, ut iam diximus, fuerit uitiosum. ALTERVM nisi fit] ut sit numerosa e quattuor fere partibus: aliquando simplex est periodos, & dicitur monocolos, ut Demetrius Phalereus scribit: aliquando duobus membris, & dicitur dicolos: si tribus, tricolos: si quattuor, tetracolos: ultra non progreditur.

CICERO

SED, quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris caussis, aut forensibus circumscripte, numerosèq. dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus, quae sint illa, quae supra dixi, incisa, quae membra. haec enim in ueris caussis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio e quattuor fere partibus, quae membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque longior. quamquā utrumque nonnumquam, sed potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, ne ne longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de uersu; & est liberior aliquanto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus: idq. cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos, & saepe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, Ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant ipsi: sed de genere

nunc disputo. Cur clamdestinis consilijs nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quae κόμματα *Graeci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium,* κῶλον *illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit.*

EXPLANATIO

QVAM *satis sit* } quam uno possimus pronunciare spiritu: ideo longissimi spiritus fuisse Demosthenes arguitur, quod periodis utatur longissimis: ergo erit fere, inquit, ex quatuor hexametris. MEMBRATIM *uolumus dicere* } ubi urgendum, & contentiosius dicendum sit. NISI *interuallo dixisset, ipsi prodeant* } quoniam dicendo, Missos faciant patronos, aliquantulum conquieuit: inde intulit, Ipsi prodeant, quod si continuus pronunciatione fuisset spiritus, trimeter erat Iambicus: sed numerosius, inquit, erat, Prodeant ipsi, Creticus ut sit ante Spondeum. CVR *clamdestinis consilijs* } ex Crasso sumpta sunt exempla. NON *longa* } ab inferiore pede. Est enim ordo uerborum, Non longa comprehensio est.

CICERO

ET *Crassus quidem sic plerumque dicebat; idq. ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae incisim, aut membratim efferuntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Haec incise dicta sunt quatuor: at membratim quae sequuntur duo: Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur. Depressam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas aestimasti, dichoreo finitur. at dispondeo proximum illud. nam ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, & utrisque addi pedis pars potest: non fere ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in ueris caussis plurimum ualet, maximeq. his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Membratim adhuc. deinde caesim diximus, rursus membratim: Testes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior: Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, non numquam singulis, paullo alias pluribus, inter quas uarijs clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam peruerse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam uult, alterū paene Demosthenem, saltat, incidens particulas, & is quidem non minus sententijs peccat, quam uerbis. ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut, qui uellet auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, indicaret.*

EXPLANATIO

ET *Crassus quidem sic plerumque dicebat* } grauior enim ex longis, ut diximus, fit oratio. DOMVS *tibi deerat? at habebas* } similiter desinens. TAMQVAM *crepidine* } tamquam fornicato opere, ut rotunda fiat constructio: quae conclusa est gemino Trochaeo, Iambo antecedente, Fortunas tuas aestimasti. AT *dispondeo proximum illud* } quod membratim enunciatum est, id dispondeo terminatur, Insanus insanisti. NAM *in ijs, quibus ut propugnaculis* } recte translatio facta a propugnaculis, ut incisa, ut membra tamquam propugnacula antecedant: inde maior uis infertur ex uocum ingeminatione per quandam, ut ipse ait, crepidinem. SAEPE *enim singulis* } subaudi, pedibus. BINIS: *& utrisque* } hoc est, singulis: &, *binis*, potest addi pes medius: quod in metris fieri solet macrocatalectis. NON *fere ternis amplius* } non excedunt tres, inquit, pedes. CVM *aut arguas, aut refellas* } id est, in argumentationibus. QVIA *non potest esse breuior* } quam ut sit dicolos: non simplex membrum habere putat Cicero: Demetrius inde Phalereus ipsam Monocolon appellauit. INTERPONIT *se raro numerosa comprehensio* } raro, inquit, ubi membratim dicas, interponitur clausula numerosa, quae fructum oratori ferat, quae palmam patrono comparet.

PAVLLVS MANVTIVS. INCISIM *autem, & membratim tractata oratio* } sic antea: reposui, Tracta: quod uerbum, & ad sententiam, & ad usum Latinae linguae aptius existimaui, idq. postea comprobarunt duo ueteres Bortomaei libri. διῃρημένην ἑρμηνείαν uocat Demetrius rhetor, εἰς κῶλα λελυμένην: Aristoteles lib. 3. rhetor. εἰρομένην λέξιν: alterum genus κατεστραμμένην appellat, quae periodis constat, nec dissentit alter ab altero. nam εἰρομένη λέξις est, non connexa, & uincta, ut alij interpretantur, sed potius, ut opinor, pendens, & producta, cathenarum instar. sic & Cicero eam nominauit, lib. 3. de orat. Rudis, ait, & indocta illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens. Et ibidem, paullo post: Continuata, ac producta uerborum continuatio. εἰρομένη igitur, quae pendet, nondum terminata: διῃρημένη, quae disiungitur, & in membra dissoluitur. haec enim dissolutio productior, quia caret orbe illo, & ambitu orationis, εἰρομένην facit esse λέξιν, fine non inuento. QVEM, *quaeso, nostrum fefellit,* } sciat lector, in omnibus antiquis libris esse, Quasi; a nobis autem, Quaeso, repositum ex ingenio. uide locum, in Bruto.

CICERO

ET, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos; nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre, & oratorie dicere, nisi optimis sententiis, uerbisq. lectissimis dicere. & nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec uerborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illustrat; numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poetice uinctus, uerum etiam fugiens illum, eiq. omnium dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modo oratorum, & poetarum, uerum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur, siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, & adhibere necesse est, si ornate uelis dicere, non solum quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio; quae non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere; uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, quam soluta. ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palaestram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta; nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

EXPLANATIO

NON *quin ijdem sint numeri* } cadunt enim numeri sub tactum, sub uisum, sub auditum, ut arteriae, saltatio, & sonitus siue ore, siue instrumento fiat. NE *infinite feratur ut flumen oratio* } sed decore numeri tamquam habenis retineantur. INTERDVCTV *librarij* } iactari, quasi singultu. VT *enim athletas* } id est, pugiles. HABEAT *palaestram quandam* } quae ludendi, non feriendi caussa adhibetur: sed incursandi, subducendiq. per sese quaedam dexteritas est. NEC *plagam grauem facit* } argumentis iaculando. NISI *petitio* } id est, inuasio, ut cum aduersarium incessimus, apte faciamus. NEC *satis tecte* } ab aduersarij argumentis. DECLINAT } subterfugit.

PAVLLVS MANVTIVS. ET *nec sententia ulla est*, } suspicor, Et, abundare: non enim, Et, nec, placet coniungi. HANC *igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, & adhibere necesse est* } cum opinarer particulam, Et, induci oportere; suffragatus est opinioni meae unus Borromaei liber: itaque tum demum eam delere sum ausus. est autem haec sententia. necesse est hanc adhibere siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet.

CICERO

ITAQVE, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Graeci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq. abest, ut, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio: quod se L. Coelius Antipater in proemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui seruiendum necessitati putet. sed hic omnino rudis: nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse; &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditq. sententias. apud alios autem, & Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quaedam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisq. numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum simillimum.

EXPLANATIO

ΑΠΑΛΑΙΣΤΟΥΣ *Graeci uocant* } idest, Palaestricae agilitati minime idoneos. TANTVMQ. *abest*, } ne, sensus est. Tantum abest, ut eorum non eneruetur oratio, qui aut inopia magistrorum, aut ingenij imbecillitate, aut laboris fuga, assequi non potuerunt, ut numeris uterentur; ut etiam eorum nullus impetus sit in oratione, nec uis ulla in dicendo esse possit. SED *magnam exercitationem res flagitat* } ut omnia certe humana, quae ad laudem modo aliquam adspirare posse uideantur. TRAIICIAMVS *aperte* } ne poetarum more uerba transferamus: ut numerum faciamus, quem solent facere poetae, ut uersum concludant. ET *Asiaticos maxime* } quos superius diximus cantum, & tumorem quendam in oratione secutos, prorsus Atticis contrarios oratoribus. QVASI *complementa numerorum* } quod cum poetis, qui necessitate coguntur

eo modo explere uersum, ut nec desit, nec redundet, puerile sit: multo id magis erit oratoribus, quos multa ducit necessitas. SICULORUM *simillimum* } qui, ut Dorica lingua utebantur, ita rustica, ut apparet adhuc ex Archimede Eutotio, & Timaeo, qui eadem lingua usi sunt.

CICERO

TERTIUM est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minime mea sententia contemnendi. etsi enim a forma ueritatis, & ab Atticorum regula absunt: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia. sed apud eos uarietas non erat; quod omnia fere concludebantur uno modo. quae uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur; neque, inserciens uerba, quasi rimas expleat; nec, minutos numeros sequens, concidat, delumbetq. sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum; is omnia fere uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantum autem sit, apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationē dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut haec nostra in Corneliana, & deinceps omnia: Neque me diuitiae mouent, quibus omnes Africanos, & Laelios multi uenalicij, mercatoresq. superarunt. Immutata paullulum, ut sit, Multi superarunt mercatores, uenalicijque: perierit tota res. Et quae sequuntur: Neque uestis, aut caelatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos, Maximosq. multi eunuchi e Syria, Aegyptoq. uicerunt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi e Syria, Aegyptoque.

EXPLANATIO

HIEROCLES } qui uersus Pythagorae, quos aureos uocant, interpretatus est. NEQUE, *inserciens uerba* } quae momenti nullius sint: sicut aduerbia aliquando poetae interserunt. MULTI *uenalicij*, } qui seruos mercantur, enunciantque, qui & uenaliciarij dicuntur. Vlpianus in XXI, Plerique solent mancipia, quae nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere, ad hoc scilicet, ut pluris uendat. Praesumptum enim est ea mācipia, quae rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora esse, & ad omne ministerium habilia. Trita uero mancipia, & ueterana difficile est reformare, & ad suos mores formare. Quia ergo uenaliciarij sciūt facile decurri ad nouiciorum emptionem, iccirco interpollant ueteratores, & pro nouiciis uendunt. Dicimus etiam uenalicium, quod est ad uendendum expositum, de hominibus locuti: ut Pomponius, Qui uir cibaria uxori, familiae, iumentis ne praestiterit: quae in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam uxoris domesticam, aut uenalicia pauerit, contra puto obseruari debere. VERBA *permuta* } tum uidemus clausulam sordidam: quia deest numerus.

CICERO

ADDE tertium: Neque uero ornamenta ista uillarum, quibus L. Paullum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamq. omnem referserunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco: uides ne, ut, ordine uerborum paullum commutato, ijsdem uerbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine uerborum paullum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffluens, ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo umquam noluit, nemoq. potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed, si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiae clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in prouerbio est, (etsi humilius dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipse, eadem condicione qui uti nelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habent: (ut breuissime dicam, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs, dicere, insania est: sententiose autem, sine uerborum & ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus, oportet, ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

EXPLA-

EXPLANATIO

ADDE *tertium* } quia duo protulimus. AD *nihilum omnia recidant* } id est, quae nullius momenti esse omnia uideantur. IN *quadrum redigas* } id est, in aptissimam, & congruentissimam sensibus clausulam: idq. Gracchi minime numeris utendum docet exemplo. HOC *modo* } subaudi, numerose: Nemo, inquit, ita ineptus est, & delirus, qui potius concinne non cupiat dicere si possit. ITA *facti sunt repente Attici* } ironicos, Dum, inquit, numeris uti nesciunt: & quia Thucydides, aut Herodotus Attici numeris usi non sunt, quoniam per id tempus nondum numerus cognitus erat, se putant Attice loqui, & repente se factos Atticos: & quia numeris non utantur, rem statim confectam putant. SIQVIS *Phidiae clypeum dissoluerit* } in eius medio Phidiae caput fuit: sed statua Mineruae, sicut superius ostendimus. VT *in Thucydide, orbem modo orationis desidero* } in Thucydide, inquit, solum desidero numerum: cetera siquidem mihi uidentur absolutissima. ISTI } ac si dicat, Homines ineptissimi, qui se Atticos faciunt. NON *clypeum, sed ut in prouerbio est* } sensus est, Thucydides, uel siquis alius Thucydidaeo more locutus, grauissimis sententijs, electissimis, grauissimisq. uerbis quod numerose, si in ordinem ducatur, efferri potuit, non effertur: sed dissolui, traijciq. numerus uidetur. Is iure Phidiae clypeum dissoluere dici potest: siquidem eius grauissime dicta, pulcherrimaeq. sententiae minime clypeo uidentur posse comparari. Qui autem ineptissimis uerbis ineptissimas deuinciunt sententias, siquando iactantiae caussa similes Thucydidi, quod numeris non utantur, uideri uelint: & perinde, quae numerose efferri poterant, dissoluunt: non illi, inquit, Mineruae clypeum, sed scopas, ut in prouerbio est, dissoluere iure dici possunt: stolidissimi, qui hoc uno, quo illi deliquerunt, uideri uolunt similes eis, qui nullam eorum uirtutem, in quibus maxime probari solent, aemulentur. aut certe cum etiam possint, non iniuria dissoluere scopas dicuntur: quoniam eorum dicta non clypeus Mineruae sunt, tamquam longe ab eo absint, ut iam, quae loquantur, scopae dici possint. ETSI *humilius dictum* } quoniam nihil uidetur abiectius scopis. ATQVE, *ut plane genus hoc* } sensus est, Quod si genus hoc dicendi non probant, scribant igitur Socratis more aliquid, & quantumuis dissoluant: tunc credemus posse & haec, & alia quaeuis factitare. QVO *Aeschines* } subaudi, Socraticus: uel etiam qui Demosthenis inimicus: uel quo scripsit ipse Demosthenes modo. FACILIVS *est enim apta dissoluere* } quia facilius est delinquere, quam bene uiuere: facilius a circuli centro abscedere, quam ipsum centrum inuenire. RES *autem se sic habet* } suam nunc Cicero de scribendi iudicio effert sententiam. ETIAM *plerumque prudentes* } possibile siquidem est, ut multi sensus, magnaeq. prudentiae, eximijsq. iudicijs sis: & tamen dicendi genus nullum habeas. SI *liceat* } quoniam non semper opus.

CICERO

HABES meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, umquam affirmabo esse uerius, quam tuum. potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quae ad uulgi assensum spectat, & ad aurium uoluptatem, quae duo sunt ad iudicandum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmius quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem, uelim si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

EXPLANATIO

HABES *meum de oratore, Brute, iudicium* } mos Ciceronis ita libros concludens, Habes: uel, Haec fuerunt. SI *aliud quoddam est tuum* } quod tu solus tibi inueneris. potest enim non solum aliud mihi, (quoniam mutari hominis prudentia consueuit) aut aliud alio tempore uideri: alioqui ne Cicero quidem tot libros nobis rhetoricos reliquisset: neque, ut fecit, emendasset, quae antea ea multa tenenda pronunciarat. QVAE *ad uulgi assensum spectat* } studium enim oratoris totum ad multitudinis imperitae iudicium relegatur. SED *ne in maximis quidem rebus* } quae altissimo reguntur consilio. QVIDQVAM *inueni firmius* } quod minus posset imitari. QVAM *simillimum ueri uideretur* } id est, probabile. nam quaenam, quaeso, disciplina iam est, quae maxime hoc non sequatur, praeter Mathematicas disciplinas, in quibus etiam inuenias aliqua aliquando, quae & ipsa quoque ueri similitudinem, atque umbram sequatur. Quae certe proferrem, nec ullus esset labor, si mihi id modo propositum esset. MAIVS *opus institutum putes* } quia, quod numquam fuit, aut dubium sit, esse ne possit, nos aggressi fuerimus ostendere: quae certe quam magna sint, uix etiam cogitatione potest acutissimi quilibet ingenij prospicere.

LAELIO · GAVARDO
PRAEPOSITO
D. ZENONIS
PAPIAE
AMICORVM. OPTIMO

XIGVVM munus, non exiguo amore compenſetur. Iure a me fit, optime Laeli, ut Tibi maximum beneuolentiae meae indicium uel paruo declarem argumento. quod quamquam Tu non neceſſarium iudices, qui amicitiam noſtram, atque adeo affinitatem, altis radicibus, & ſatis firmis fundamentis innixam putes, eſt tamen, cur ego, meo ſenſu non contentus, apparere uelim in Tuo nomine hoc, qualecumque eſt, μνημόσυνον. Ego uero, ſi, quae Tibi officia debeam, recenſere uellem, areſcere mihi uel optimum ipſum genus dicendi iudicarem. neque ullam eloquentiam eſſe tantam exiſtimo, quae Tuis meritis reſpondeat. factis quippe uerba non aequiparanda. Quo fit, ut auitam iam, ne dicam paternam amicitiam, ad nos transfuſam, & quaſi per manus traditam, mutuisq. meritis, & officiis hinc inde fultam, mihi ſancte tuendam cenſeam. hoc Tuae uirtutes poſtulant. hoc amicitiae uinculum, quo inter nos adſtringimur, cuiq. uix par reperiri poſſe affirmo, exigit. Fac igitur, ut, quo me amore hucuſque amaſti, amare pergas: neque quidquam cogites pro Te a me poſſe fieri, quo uoluntati meae plene ſatisfaciam. Id ſi credis, (quod Te credere non dubito) maximum amoris fructum recipere me, laetabor; qui in Tua beneuolentia meliorem uitae

meae partem sitam esse debere iamdiu statuerim. Viue, &, dum uiuis, uiue, meiq. memor uiue.

Venetiis. ex iisdem aedibus. Idib. Febr. CIƆ IƆ XXCIII more Veneto. quo ego die XXXIIX. ingredior annum.

Tibi fraterna beneuolentia coniunctus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM

Io. Antonij Viperani Commentarius.

CVM auditorum opinione laus eloquentiae contineatur; nam, qui probari uolunt, orationem formant ad eorum, qui audiunt, uoluntatem; certe id genus dicendi maxime laudandum est, quod eorum commendationem habet, quorum prudens est, sincerumq. iudicium, nihil ut possint nisi incorruptum, & elegans audire: quale Atheniensium fuit; ita ut, qui benedicerent, Attice dicere crederentur. Nam abundantia uitiosa Asiaticorum fuit, & concisa breuitas Spartarum; aliis quoque nationibus apta quaedam, & conueniens suis artibus, & ingenio dictionis nota placuit; incorrupta uero, & sanitas excellens orationis forma Atticorum est propria: qui prae ceteris habentes aures teretes, & religiosas, atque intelligens, sapiensq. iudicium ueram, & perfectam eloquentiae speciem cognouerunt. Ceterum M. Tullius (& quidem inuidiae facibus inflammata sunt omnia) cum tamquam Asiaticus morderetur ab iis, qui Atticorum eloquentiam sua tenuitate, & siccitate metiebantur, ut illorum insaniam praestantissimoram Oratorum auctoritate coargueret, Aeschinis, & Demosthenis inter se contraria, ac longe optimas orationes conuertit: quarum uidelicet exemplo aperte intelligerent Attici esse orationem ad id, quodcumque decet accommodare, & humilia subtiliter, magna grauiter, mediocria temperate dicere: alioquin si ornate, grauiter, & copiose dicere non est Atticorum, ne Aeschines quidem, & Demosthenes Attici fuerunt; cum idem grauiter, & ornate dixerint. Sed, priusquam orationum argumenta explicaret, & caussam, quae in iudicium ducta est, paucis de Optimo genere Oratorum, & absoluta eloquentiae forma disseruit, quo perfecti Oratoris facies ab iis cerneretur, qui Attici, hoc est, excellentes, atque optimi Oratores dici uolebant: quam quidem pluribus in Oratore ad Brutum expressit. Et, quoniam cuiusque rei quaedam est forma, quam ideam Plato uocat, quae nullo sensu percipitur, cogitatione tantum, & mente comprehenditur; Oratoris quoque sua est species, & quasi figura; quam doctissimi uiri animo quidem uiderint, sed in nullo conspexerunt. Siquidem perfectionem ipsam rerum ob imbecillem humanae naturae condicionem assequi non possumus: uerum hoc magis quisque aliis excellit, quo magis ad eloquentiae perfectam speciem uim suam accommodat. Atque, ut poetae cum alicuius ducis personam fingunt, Imperatoris egregiam formam, quae in animo insidet, contemplantur, ad cuius similitudinem actiones illius referunt; atq. etiam Poetis affines pictores pulchram aliquam mulierem depingentes ad excogitatam pulchritudinis speciem artem, & manum dirigunt; sic boni Oratores eloquentiae figuram ante oculos sibi proponũt, ad quam dictionem suam deducunt. Quare non est intelligentis hominum facultate non illarum uirtute rerum praestantiam circumscribere; nec quid in re optimum sit quaerere, sed quid in homine sit dicere; & rem unam genere ex hominum ingeniis, & dissimilitudine in plures formas distinguere. Itaque prudenter Cicero primum docet eloquentiae unum & perfectum genus esse, non in plures formas secari, sicut poetica in plures species certis, propriisq. differentiis inter se disiuncta secernitur; deinde quale illud sit, ac cui simile demonstrat; postremo de se ipso pauca, & modeste disserit, ac simul caussam reddit, cur duorum praestantissimorum Oratorum orationes converterit, & quo pariter modo, ac ratione in Latinum transtulerit ostendit. Inquit igitur,

C I C E R O

ORATORVM *genera esse dicuntur tamquam poetarum. id secus est.*

E X P L A N A T I O

GENVS pro specie, sine forma saepe dicit Cicero, atque etiam interdum Aristoteles; quoniam ab ipsa quoque forma tamquam a capite res plures deducũtur. Licetq. Orator poetae finitimus sit & uerborum ornamentis, & numerorum concinnitate, non tamen, ut poetarum sunt inter se natura, & ui distinctae, ac perfectae formae, si etiam sunt Oratorum; cum eloquentiae sit una tantum absoluta, & perfecta figura. Nec me fugit uel ipsummet Ciceronem in Oratore, quem ad Brutum scripsit, affirmasse totidem Oratorum genera reperiri, quot orationum esse dixerat; sed cum Oratorum genera dixit, non addidit ut poetarum, hoc est, quod quis uel tenuitate sola, uel grauitate, uel mediocritate orationis perfecti Oratoris nomen, & laudem consequatur, quemadmodum poetarum in suo quisque genere perfectus esse, ac iure dici potest: uerum Oratorum genera dixit, quod nimirum in singulis dicendi generibus aliqui floruissent. Quare aliter Poetarum, & Oratorum genera sese habent.

PAVLLVS. MANVTIVS. Hic liber, Carisij testimonio, cui sane multum tribuo, (nam Pedianus in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis est: mutilus tamen mihi uidetur. nam & suspectam habeo breuitatem nimiam: & illa pars de conuersis duabus Graecis orationibus, Demosthenis, & Aeschinis, nullam cum hoc libro societatẽ uidetur habere posse. aut enim prooemium hoc est, praepositum duabus illis orationibus; aut liber est de optimo genere Oratorum. si prooemiũ: quorsum illa de Graecis Oratoribus? quae, si Carisio credimus, ad librum pertinent, sin liber est: unde illa de conuersione orationum? Praeterea, in parte, quae ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone habita, Cicerone iam senescente: at illas duas orationes non senior, sed adolescens potius conuertisse Cicero uidetur. ideoq. diuus Hieronymus non admodum in ea conuersione Ciceronis probauit industriam.

C I C E R O

NAM *alterum est multiplex.*

E X P L A N A T I O

EORVM enim, quae hic conferuntur, alterum genus, poema inquam (neque enim relatum nomen antecedentis terminationem semper, sed interdum uim, & significationem respicit) in plures inter se differentes species diuiditur. Hoc equidem significat multiplex esse.

C I C E R O

POEMATIS *enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis, suum cuiusque est diuersum a reliquis.*

E X P L A N A T I O

POEMA nomen Graecum est a ποιεῖν deriuatum, quod tum facere, tum fingere significat: unde & factores & fictores tum uerborum, tum rerum poetae uocantur: uerumtamen, qui humanas actiones imitatur, & illas explicat uersu, tum ab orationis, tum a rerum praestantia poeta ἀντονομαστικῶς appellatur. Eius fictio poesis dicitur, opus uero poema, id inquam, quod factum, effictum ue est: sed & poesis saepe pro poemate, & pro poesi poema accipitur. Qui uero poema uel paruum aliquod opus poetae, uel particulam quandam poesis esse putat, non satis probatur, cum Ilias Homeri a doctissimis uiris poema nuncupetur. Esse autem poeticae plures formas clarum est: sed qui ex dissimilitudine carminum poesim in plura genera secant, uim eius nullam attingunt: nempe cuius forma, & (ut loquitur Aristoteles de Poetica) anima sit fabula, scilicet humanarum actionum imitatio. Rectius a laudatione, & uituperatione poetarum genera deduxeris: quandoquidem poeta est humanarum actionum imitator; humanae autem actiones aut bonae sunt & laudabiles, uidelicet quae a uirtute proficiscuntur; aut malae & uituperandae, quae cum uitiis coniunctae sunt. Ex laudatiuo genere primum melici exstiterunt, qui deorum, uirorum, & heroum precationes, & laudem ad lyram concinebant: maxime uero Bacchi numen, & uirtutes celebrabant; a quo dithyrambici uocati sunt; quoniam ille dithyrambus, quasi bis natus, atque e duobus locis, e Semeles inquam uentre, & Iouis femore ortus diceretur. Et hoc eodem genere Epici emanarunt, qui illustrium uirorum res bene gestas sine ulla saltatione, & harmonia solo carmine hexametro utentes explicant. Ex melicis, siue dithyrambicis profecti sunt tragici, qui fictis personis agenda omnia committunt, Nam, cum primum Bacchi de regibus uictorias per agentes personas in scena referre consueuissent, in aliorum deinde regum calamitates iuere, inducta forma grauiore, & aucto nume-

ro personarum, & inuento loci ornatu, & scenae cultu commodiore. Quapropter Aristoteles a dithyrambica natam esse tragoediam affirmat. Ex illo altero ad reprehendendum comparato genere profecta est comoedia primum uetus illa, in qua licebat omnes uel nominatim uellicare: cui ob nimiam maledicendi licentiam media, ac postremo mediae noua successit capians undiq. iocos, & risus, ac sublato penitus choro, penes quem erat ista maledicendi licentia. Itaque poetica in haec genera Epicum, Tragicum, Comicum, & Melicum diuiditur: quod a lyrae suauitate, ad quam accinebatur, etiam lyricum nominatum est. Aristoteles hoc genus a praestantioris Dei laudibus dithyrambicum uocauit, aut quia maior imitatio in eo cerneretur: & quidem (si Tzetzi credimus) olim dithyrambici ijdem erant cum melicis aliquanto tamen altiores: at Cicero melicum a dithyrambico propter illius forte orationis tumorem, & grauitatem separauit. Ne autem crede illis uerbis Aristotelis, τῆς αὐλητικῆς ἡ πλείση, καὶ κιθαριστικῆς, melicam poesim notari, sed quandam musicam imitationem affinem poeticae, quae uel citharae sono fit, uel tibiae, non cuiuscumque, sed eius, quae ad imitandum idonea est. siquidem istam speciem imitationis ipsemet Aristoteles carminis expertem esse inquit. at qui nulla poesis expers est carminis. Declarata poeticae diuisione, cuiusque generis natura paucis explicanda nunc est: nimirum quae sit cuiusque notatio, materia, & dictio, quam Graeci λέξιν appellant. TRAGICI ❡ Tragoedia dicta est quasi τράγου ᾠδὴ, quod hircus, Graece τράγος, uictori daretur; unde Horatius:

Carmine qui tragico uilem certauit ob hircum;

uel, quod praemium esset uter hirci musto plenus; uel ab ipso uino, quod τρὺξ olim uocabatur; uel quia scenici ante personarum usum ab Aeschylo repertum ora faecibus, τρύγες Graece dicuntur, perlinebant; unde etiam scripsit Horatius:

Ignotum tragicae genus inuenisse Camoenae
Dicitur, & plaustris uexisse poemata Thespis,
Quae canerent, agerentq. peruncti faecibus ora.

uel sic dicta, quod τραχείας ᾠδὰς, hoc est, asperos cantus habeat. nam tragoedia in exprimendis regum calamitatibus potissime uersatur: &, licet prius res secundas etiam habuisset, tamen ubi in terrorem, & commiserationem se totam intendit, nisi principum calamitates & infortunia complecti noluit. Hinc quondam Euripides a rege Archelao rogatus, ut de se tragoediam scriberet, abnuisse dicitur, ac Deos precatus, ne ipsi regi aliquid accideret, quod esset proprium tragoediae. Itaque nonnulli tragoediam esse finierunt heroicae fortunae in malis comprehensionem. Eius dictio tota grauis est, ornata figuris, plena sententijs: quae metrum iambicum sibi aptauit; quod alternis sermonibus maxime idoneum esset, ac natum (ut Horatius loquitur) rebus agendis. Nam in iambis minor est sonus, minus ne sentitur, quiq. in orationem sponte nec accersiti frequentes adueniunt. COMICI ❡ comoediam uel ἀπὸ τοῦ κώματος, hoc est, a sopore, quod somni tempore actitaretur; uel a κωμάζειν ἐν ταῖς ἰδυῖς, quod est in uijs lasciuia efferri, & in alios maledicta torquere, ac se inuicem carpere, uel a κωμάζειν καὶ ᾄδειν, hoc est post comessationem canere; uel ἀπὸ τῆς κώμης, id est, uico dictam existimant, quod in uicis prius ageretur, quam fuisset in urbem illata: quin etiam omnes fabulae dramaticae, quae per agentes personas in scenis fiunt, hoc ipso nomine designabantur. Ei materiam praebent res priuatae, & ciuiles, quarum secundus est exitus. unde finitur ἰδιωτικῶν, καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ακίνδυνος περιοχὴ, hoc est, ciuilis & priuatae fortunae (sic enim Latinorum quidam finiunt) in bonis comprehensio. & cum prius maledictis gauderet (ut antea diximus) postmodum sublata maledicendi licentia totam se ad iocos, & sales conuertit. Quare eius oratio gracilis breuis, ac saepe concisa est, & quam paucissimis distincta sententijs, atque ijs, quae ad uulgarium hominum opinionem accommodatae, & in frequentiore usu, & in communione uitae positae sunt. Vtitur uero metro iambico eandem ob rationem, ob quam illud acceptum a tragoedia fuisse recensuimus. Proinde Horatius in arte poetica:

Hunc socci cepere pedem, grandesq. cothurni
Alternis aptum sermonibus, & populares
Vincentem strepitus, & natum rebus agendis.

Tamen Latina pedes dissoluit, ne aut harmonia, siue concinnitas maior, quam tenuiorum sermones, & colloquia deceat, sentiatur, aut grauitas ulla carminis suspecta sit: ni Latinorum desidia, & incuria id factum dicamus. Admittit quandoque trochaicum, quoniam est interuallis iambo par. Nolim te interim lateat per soccos notari comoediam, per cothurnos uero tragoediam. Nam soccus erat humile quoddam genus calceamenti, quo pedi reticulis alligato comoedi, nimirum actores comoediae utebantur: cothurnus uero calceamenti genus (ut aliqui tradunt) supposito subere altum, quod tragoedi pedum suris uinctum gestabant. EPICI ❡ ut a tragoedia tragici, & a comoedia comici, sic ab epopoeia epici nominantur. Epopoeia uox est ab ἔπος & ποιεῖν composita: ἔπος modo uerbum, modo carmen. ποιεῖν nunc facere, nunc fingere significat: unde epopoeia tam uerborum carminum ue compositionem, quam omnem imitationem uel soluta oratione, uel metris expressam designat. quare tum dialogorum compositores, tum omnes poetae ipsa generali uocis significatione possunt epici uocari. Sed carmen hexametrum propter grauitatem, & maiestatem ipsum generale nomen arripuit; & hexametri carminis conditores epici nominati sunt. Ac uero etiam hexametrum carmen heroicum nuncupatum est, quod eo res gestae ab heroibus, & regibus grauiter scriberentur. Sed neque omne hexametrum heroicum est, uerum quod habet grauem grauitati rerum conuenientem dictionem, electis uerbis & illustribus ornatam, uerborumq. apta compositione sonoram. Neque solum propter rerum, quas tractat, grauitatem epopoeia hexametrum elegit, quoniam alium, grande, stabile, ac longiore uocis ambitu consonantius esset, uerum etiam quod longa rerum narratio non posset alio carmine, quam hexametro melius, & commodius,

modius, ſicut Ariſtoteles in Poetica ſentit, explicari: atqui epopoeia tota conſtat narratione. Eius materiam, & carmen illis uerſibus Horatius in arte poetica complexus eſt:

Res geſtae, regumq. ducumque, & triſtia bella
Quo ſcribi poſſent numero, monſtrauit Homerus.

MELICI } μέλος eſt Graeca uox cantum ſignificans, e qua melicum nomen ducitur. Quare omnes poetae quaſi cantores primum melici appellati ſunt; ſed proprius ea carmina, quae cum fidium, ac tibiarum modulatione conſociabantur, melica nuncupata ſunt; qualia ſunt lyricorum poetarum, & dithyrambicorum. Sed & ipſi lyrici cantilenas ſuas μέλη, & ᾠδὰς uocitarunt. Itaque ob praeſtantiam cantus lyrica poeſis melicae nomen obtinuit, ac proprium effecit, cuius erat ſignificatio communis. Melicae poeſi ſubiectam materiam ſatis apte Horatius mihi deſcripſiſſe uidetur.

Muſa dedit fidibus diuos, pueroſq. deorum,
Et pugilem uictorem, & equum certamine primum,
Et iuuenum curas, & libera uina referre.

Eius uero numeri uarij ſunt, ac multiformes, ad lyricam harmoniam, & ſaltationem idonei: orationq. florens, picta, ſuauis, expolita, omnibus uerborum, & ſententiarum leporibus adſperſa, temperatum dicendi genus maxime perſequens. DITHYRAMBICI } Dithyrambicum poema ſolius Bacchi laudes amplectitur, a quo etiam nomen accepit: quoniam ille, quod bis natus crederetur, ſemel e Semele, iterum ex femore Iouis, ac quaſi duas ianuas, θύρας Graeci uocant, penetrarit, talem appellationem ſortitus fuit. Ac dithyrambici carmen multiplex erat, & uarium, a Bacchica ſaltatione minimum abhorrens, uerbis conſtans nouis, grandibus, longis, audacterq. compoſitis; ſicut de Pindaro inquit Horatius lib. carminum 4. od. 2.

Seu per audaces noua dithyrambos
Verba deuoluit.

Sed non poſſum mecum ipſe non uehementer mirari, quod, cum Cicero illud dicat a Latinis magis tractatum fuiſſe, ita prorſus extinctum ſit, ut ne ueſtigium quidem ullum appareat, quo, quale omnino fuerit, conicere poſſimus. Sed neque multa melicorum ante Horatium apud Latinos extant exempla. quare illud aduerbiū. MAGIS } ad melicum ſolum quiſpiam retulerit. Haec de cuiuſque poematis genere dixi quidem breuiter: ſed ad Ciceronis ſententiam explicandam non erat meo iudicio dicendum pluribus; cum praeſertim de toto genere poematis, atque eius formis in illis, quos De Poetica libros ſcripſi, copioſe diſſeruerim. Senſus autem Ciceronis eſt, Poeticam in plures formas diuidi, quae inter ſe ui, & tractatione diſtant. atque hoc uerba illa ſignificant. SVVM *quoduis eſt diuerſum a reliquis* } id eſt, cuiuſque natura diuerſa eſt ab aliis: nempe genere, ſeu ſpecie differunt; quoniam unumquodque propriam habet differentiam. Quae poematum diſcrimina ſatis ſuperq. nobis explicaſſe uidemur.

CICERO

ITAQVE *& in tragoedia comicum uitioſum eſt, & in comoedia turpe tragicum.*

EXPLANATIO

COMICVM } quodcumque eſt comoediae proprium. VITIOSVM } reprehendendum. TVRPE } indecorum. Tota uis argumentationis in hoc uerſatur, quod formae, quae ab eodem genere manantes certis, propriisq. differentiis diſiunguntur, permiſceri nullo modo poſſunt: multum ſiquidem inter ſe differunt; ſicut rationis capax animal longo interuallo diſtat ab experte: quandoquidem ſola differentia ſpeciem conſtituit, atque ab alia quamque forma ſeiungit. Quare poeticae formarum altera in alterius conſociationem uenire non poteſt, ut quae propriam habeant, diſtinctamq. naturam. Quando igitur uirorum illuſtrium actiones tragoedia imitatur, & comoedia humilium, indecorum eſt, ac uitioſum, repugnansq. cuiuſque naturae, ſi aut comicae res, & iocoſae in tragoedia excitentur, aut in comoedia tragicae perturbationes adhibeantur: ſicuti apud Plautum in Ciſtellaria Alceſimarchus adoleſcens cum gladio in ſcenam inducitur ſibi ipſi necem conſciturus. neque ſolum diuerſa actionum illuſtrium, & humilium imitatione comoedia, & tragoedia differunt, ſed etiam in oratione. Nam tragoedia graui, & ſublimi oratione utitur, comoedia uero ad uſitatam fere puri ſermonis conſuetudinem ſeſe dimittit. Rebus enim par eſſe debet, atque aequalis oratio. Quamobrem, ut inquit Horatius in arte poetica:

Verſibus exponi tragicis res comica non uult.
Indignatur item priuatis, ac prope ſocco.
Dignis carminibus narrari cena Thyeſtae.
Singula quaeq. locum teneant ſortita decenter.

& Quinctil. lib. 10. c. 2. ait, Sua propoſita lex, ſuus cuique decor eſt: nec comoedia in cothurnos aſſurgit, nec contra tragoedia ſocco ingreditur. Et quamuis tragoedia nonnumquam orationem attenuet, cum premit dolor, & attollat comoedia, cum ira dicentem exagitat, ſicut aſſerit idem Poeta ibid.

Interdum tamen & uocem comoedia tollit,
Iratusq. Chremes tumido delitigat ore:
Et tragicus plerumq. dolet ſermone pedeſtri.

tamen ita se illa erigit, ac contra ista demittit, ut non omnino condicionem suam oblita uideatur; sed & res, & uerba genuinam quandam indolem, & proprietatem cuiusque redoleant. Neque solum in comoedia, & tragoedia, sed

CICERO

Et in ceteris suus est cuiusque certus sonus, & quaedam intelligentibus nota uox.

EXPLANATIO

CICERO de poetica locutione maxime loquitur, cum de orationis generibus disputat: in qua uerba considerantur primo simplicia, deinde coniuncta. Simplicium quaedam sunt ui sua grauia, quaedam humilia, quaedam lenia, quaedam aspera, quaedam nitida, quaedam obscura, quaedam canora, quaedam languida, quaedam ornata, quaedam inculta. & quidem unaquaeque poesis apta sibi uerba eligit, ut comoedia humilia, nullisq. luminibus illustrata; melica poesis nitida, & iucunda; dithyrambica alnora, & sono grauiora, & compositione audaciora; tragoedia, & epopoeia ornata, & grandia, sed haec tamen consonantiora. At coniuncta pro uaria numerorum dimensione reddunt modo grauem, modo humilem, modo temperatum sonum. Est enim numerus quidquid sub aurium mensuram cadit; aures syllabarum interualla mensurant, breue internallum dicimus, cuius concitatior est sonus; cuius uero productior, longum; praescripta syllabarum dispositio pes est, pedum uero rata coniunctio a mensura metrum nuncupatur. Ergo metrum in definita uocum contractione, & incitatione consistit: quod certis interuallis conclusum pro diuersa numerorum dimensione, ac dissimili longorum, & breuium interuallorum percussione diuersos accentus, & sonos emittit, a canendo a Latinis carmen appellatum. Iam epopoeia propter grandiorem, & stabiliorem, ac narrationi conuenientiorem sonum hexametro utitur; tragoedia uero, & comoedia (ut dictum est) iambo colloquiis commodiore; sed comoedia ut metri grauitatem, cantum ue remittat, & ad communem loquendi consuetudinem magis accedat, pedes dissoluit, tragoedia suam retinens grauitatem, lyricam suauitatem, & concentum fugit. Ceterum melicae, ac dithyrambicae uarii sunt numeri uariae saltationi, & harmoniae aptiores. Hinc cuiusque poematis inter se diuersos, & in singulis certos sonos aurium sensu percipimus. QVAEDAM *intelligentibus nota uox*; sonus est, qui ex aeris percussione sentitur; uox species soni est, nimirum rei animaprae ditae sonus, atque alicuius rei signum, aut insitum a natura, aut pro hominum libidine impositum: interdum etiam uox orationem ipsam significat. Ac sane cuiusque poematis, tum sonus, siue uox, tum etiam dicendi modus, siue locutio, φράσις Graece dicitur, nisi ab intelligentibus, & iis, qui in illo genere uersati sunt, cognosci non potest. Profecto aliena (ut sentit apud Ciceronem Antonius de Oratore in lib. 1.) poetae lingua, & inter se quoque dissimili loqui uidentur.

CICERO

ORATORVM *autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breues, alios eis interiectos, & tamquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum.*

EXPLANATIO

TRIA esse genera dicendi omnes dicendi magistri tradiderunt: ea Graeci satis apte χαρακτῆρας appellant. siquidem χαρακτὴρ, quod nomen a uerbo χαράσσειν deriuatur, notam, figuramue significat: rerum autem notae uerba sunt: ista enim (Fabius inquit lib. 3. cap. 5.) significant, illae significantur. quare dictio, quae rei proprietatem notat, recte χαρακτὴρ nuncupatur; ab aliquibus quoque stylus dicitur, a nonnullis idea locutionis, a Cicerone in Oratore forma, genusq. dicendi. Ac sane res alia grandis, & magnifica, alia humilis, tenuisque, alia mediocris est: unde alia forma dictionis est grauis, alia gracilis, alia temperata. Primum illud dicendi genus Graeci ἁδρὸν uocant, Latini robustum, grande, graue, copiosum, uber, amplum; alterum ἰσχνὸν illi nominant, nostri gracile, subtile, tenue, breue, humile, submissum, attenuatum; tertium μέσον illi, quia ex duobus, nostri temperatum, mediocre, medium, intermedium, interiectum utriusque particeps, nonnumquam etiam floridum, quoniam Graeci ἀνθηρὸν quoque illud nuncupant. Licet inter has tres enumeratas orationis quasi formas alias posse constitui Fabius scribat lib. x i i. cap. x. tamen ad eam, cui magis propinqua est, semper unaquaeque refertur. Porro gracilis generis propria est uenusta subtilitas: quod acutis frequens sententiis, & sine ulla elaborata concinnitate elegans solam diluciditatem, & latinitatem amat; non ullum delectationis aucupium sequitur, sed figuris parcius utitur, & translationibus uerecundius, nisi his, quae uel sermoni uulgari communes sunt; nec uerba uerbis coagmentare curat, neque numerorum sonos, neque rerum, & uerborum flores curiosius sectatur. Vitanda tamen illi ieiunitas est, siue siccitas, siue ariditas; ut ne (quemadmodum Horatius monet in Arte poetica) deficiant sectantem leuia nerui. quamobrem

Serpat humi tutus nimium, timidusq. procellae.

In quod uitium quasi scopulum incidet, si uerbis rem minuat, & se nimis praeciso, atque angusto circuitu, periodoue concludat. Sed alti propria est dignitas, & amplitudo: quod ponit uerba grandia, & translata, & superlata, & idem significantia, & contentione iterata, & litteris immutata, & ad nomen adiuncta, atque duplicata, &

& relata, & paria, & conclusa similiter, & eodem pacto cadentia, & quae ab ipsa actione rerum, atque imitatione non abhorrent. amplificationibus extollit orationem, & ui superlationum quoque erigit. atque etiam rempubl. facit loquentem, & mortuos excitat, & aceruatim multa frequentans una complexione deuincit. Quare uerba coagmentans, & numeris grauibus, & figuris uerborum, ac sententiarum illustribus utens tum ornate, & copiose dicit, tum iram, & misericordiam, atque omnes affectus inspirat. Quo in genere fugiendus est tumor, siquidem saepe, ut refert Horatius, ibid.

— professus grandia turget.

Id quod equidem fit, dum quis insolenter exultat, & impudentius id affectat, quod assequi non potest. Sane oratio ex nimia uehementia fit insuauis, qualem Thucydidis orationem Hermogenes esse censuit, & ex nimia diligentia elumbis, cuiusmodi orationem Isocratis idem censor esse iudicauit. atque, ut siccitatis mater est negligentia, sic tumoris (ut hoc uerbo utar) affectatio. Temperatum uero plenius humili, submissius copioso, utriusque particeps, uel potius (quemadmodum sentit Cicero in Oratore) expers est. huic lepores omnes orationis, & rerum, & uerborum lumina conueniunt. translationibus est crebrius, figuris iucundius, egressionibus amoenum, compositione aptum, sententijs dulce, lenius tamen, & (sicut ait Fabius lib. XII. cap. X.) ut amnis lucidus quidam, & uirentibus utrimque siluis inumbratum. Eius uitium esse trepidationem dicunt, ne inconstans sibi ipsi, & uarium sit, dum imprudenter ab utroque fugit. Quae uarietas orationum in tribus illis philosophis Carneade, Critolao, Diogene, qui Romam legati ab Atheniensibus missi fuerunt (ut auctor est A. Gellius lib. VII. cap. IIII.) animaduersa est. Nam Carneades uiolenta, & rapida, Critolaus subtilia, & teretia, Diogenes modesta dicebat. Quin etiam in tribus illis ducibus Vlysse, Nestore, Menelao haec ipsa uarietas apud Homerum notata est, ἰλιάδ. γ. Nam Menelaus breuiter & subtiliter,

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐδ᾽ ἀφαμαρτοεπής:

Vlysses uero magnifice, & copiose: cuius uerba grandinibus similia uidentur, ibid.

Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει,
καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν:

At Nestor temperate, & suauiter dicit, ἰλιάδ. α.

Ἐκ τοῦ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

IGITVR *Oratorum si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos*] qui (utar Ciceronis uerbis in Oratore) cum ampla, & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum uehementes, uarij, copiosi, graues ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati sunt: qualem fuisse Periclem accepimus, qui ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus est. ALIOS *tenues, aut subtiles, aut breues*] qui acuti sunt omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes subtili quadam, & pressa oratione limati: cuiusmodi Lysias perhibetur subtilis, & elegans, qui se ad minutarum genera caussarum limauit. ALIOS *eis interiectos, & tamquam medios putet*] qui nec acumine posteriorum, nec fulmine utentes superiorum uicini amborum in neutro excellentes uno tenore (ut aiunt) in dicendo fluunt, nihil afferentes praeter facultatem, & aequalitatem, aut addunt aliquos, ut in corona toros, omnemq. orationem ornamentis modicis uerborum, sententiarumq. distinguunt: in qua orationis forma multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius Ciceronis in Oratore iudicio praestitit ceteris; cuius oratio cum sedate, placideq. loquitur, tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, translata uerba, atque immutata. DE *hominibus dicet aliquid*] nam, quicumque alicuius generis uim consecuti sunt, magnum in Oratoribus nomen habuerunt. DE *re parum*] quia naturam eius, & perfectionem non attingit.

CICERO.

IN *in re enim, quod optimum sit, quaeritur: in homine dicitur, quod est.*

EXPLANATIO

QVOD *sit optimum*] hoc est, quae sit eius uera, & perfecta natura. Optimum enim dicimus, quod in comparatione summum est, quod est perfectum, ac suis (ut aiunt) numeris absolutum, quod omnes (ut ipsemet Cicero paullopost definiet) laudes habet. QVAERITVR] recte dicit, Quaeritur. nam cuiusque rei natura cognitu difficilis est, nec nisi longa disquisitione percipitur. DICIMVS *quod est*] nimirum uires, & facultatem, quam in eo esse cognoscimus.

CICERO

ITAQVE *licet dicere & Ennium summum epicum poetam, si cui ita uidetur, & Pacuuium tragicam, & Caecilium fortasse comicum.*

EXPLANATIO

EX his, quae dicta sunt, primum infert Poetarum in suo quemque genere perfectum esse posse, cum diuersae sint formae poematum, atque inter se certis, proprijsq. differentiis discretae; tum Oratorum non

esse pare in rationem ostendet, quoniam eloquentiae non est, nisi dumtaxat una perfecta species, & idea; ad quã qui magis uim suam accommodat, perfectior is est Orator. ENNIVM } is Rhudiis opido Calabriae natus est, ac Romae educatus, Scipionibus adeo carus, ut in illorum tumulis sepultus esse credatur. Scripsit heroico carmine Romanorum annales, & de secundo bello Punico historiam. Verum si fabula, hoc est, humanarum actionum imitatio poetam facit, non autem carmen, alioquin Empedocles, Lucretius, & Lucanus inter poetas censerentur, non uideo, cur Ennius inter epicos annumerari debeat, cum historias solum scripserit, & in nulla propria poetae materia, nempe fabula, uersatus sit. Ita enim Phalereus Demetrius poetae materiam fabulam esse dicebat. Quod si poetam a faciendo carmine non a fingendo uocatum putat, sicut Fabius Quinctil. & Eustathius existimasse uidetur; nam iste in Iliade scribit ποιεῖν significare carmen facere, ille poetam uocat metrorum compositorem, & carmen poema; cur obsecro sicut ab heroico carmine poetae heroici, uel epici dicuntur, non item iambici ab iambo, & ab elego elegiaci dicentur? Martialis quoque inter poetas recenseri se debere contendet. Quae res, si tibi probabilis, & a poeticae facultate non aliena uidetur, uide, quo pacto in quinque solum partes a Cicerone poeticam recte diuisam mearis. Quam obrem forte Cicero, subiungit, *Si cuiusta uidetur*. Omitto, quod rudis, & impolitus fuit; ut plus religionis ob uetustatem, quam pulchritudinis, Quintiliano teste lib. 10. cap. 1. haberet. De cuius stercore aurum se colligere Virgilius dictitabat: de quo etiam pulchre scripsit Ouidius lib. 2. de Trist.

Ennius ingenio maximus, arte rudis.

PACVVIVM } Pacuuius Brundisinus fuit, & tragoedias scripsit, clarissimus, Fabij testimonio lib. 10. cap. 1. grauitate sententiarum, uerborumq. pondere, & auctoritate personarum: quamquam illum his uerbis Martialis irridet,

Attonitusq. legis terrai frugiferai,
Attius & quidquid, Pacuuiusq. uomunt.

Et Persius Satyra prima,

Est nunc, Bryseis quem uenenosus liber Atti;
Sunt, quos Pacuuiusque, & uerrucosa moretur
Antiopa, aerumnis cor luctificabile fulta.

CAECILIVM } Statiũ, natione Gallum, secundum aliquos Mediolanensem, Ennij contubernalem. Huic Volcatius lib. epist. 11. epist. 12. comicorum palmam defert, eumq. Horatius ceteros grauitate uincere affirmat. FORTASSE } quia, opinor, ipsemet Cicero ad Atticum lib. 7. epist. scribens illum malum Latinitatis auctorem appellat. Reliquorum duorum generum non meminit, aut quia suis temporibus non essent, qui in his generibus alijs antecellerent; aut quia minus in melicis, & dithyrambicis poeticae uis cerneretur; aut quia res satis illorum trium exemplo manifesta esset.

CICERO

ORATOREM *genere non diuido: perfectum enim quaero. Vnum est autem genus perfecti: a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius, sed in eodem non sunt pares.*

EXPLANATIO

SATIS ostensum est poetarum genus multiplex esse. nunc contra Oratorum genus simplex esse demonstratur, hoc est, in plures species non diuidi, quoniam eloquentiae una est forma multis perfecta uirtutibus. Nec quia diximus tria esse genera dicendi, tres inquam dictionis, qui rerum naturam exprimunt, characteres, ideo tres formas perfecti Oratoris esse intelliges. Nam illa peraeque in Oratore perfecto requiruntur; quem decet tum subtiliter, tum grauiter, tum moderate, prout res postulat, dicere. GENERE *non diuido* } diuisio est propria generis in species, partitio totius in partes. PERFECTVM } in quo insint omnia, quae ad summam laudem requiruntur. VNVM } simplex, quod multiplici opponitur. A *quo qui absunt* } sunt profecto rerum omnium ideae quaedam, & formae, quae a rebus ipsis separatae, & abstractae animo, & intelligentia continentur: & eloquentia sua est forma, quam summi uiri mente comprehendunt, pulchra, & perfecta, cui nihil desit: a cuius similitudine qui magis recedit, deterior est Orator. Iccirco neque enim omnium in eodem genere eadem uis est, atque facultas, *absunt*, dixit, nempe qui minorem ab eloquentiae imagine similitudinem ducunt, *absunt* inquam magis aut minus: ut in exprimenda eloquentiae forma facultates, non genera notentur. NON *genere differunt* } hoc est, non referuntur ad diuersas species. Etenim differentia licet omnem dissimilitudinem significet, tamen ea proprie differentiae dicitur, quae addita generi speciem facit. VT *ab Attio Terentius* } supple genere, siue specie differt. Nam Attius, quem parentibus libertinis natum tradunt Marcino, & Serrano cos. tragicus fuit non minus clarus, quam Pacuuius: tragoedias multas scripsit, quarum plerasque e Sophocle conuertit: Terentius uero comicus Carthagine natus, Laelio, & Scipioni familiarissimus, quorum opera in faciendis comoedijs creditur adiutus fuisse, multa a Graecis, praesertim a Menandro desumpsit. Atqui Tragoedia, & Comoedia diuersae formae sunt poematis, plurimumq. inter se differunt. IN *eodem* } genere. NON *sunt pares* } non aequipollent, sed alter alteri facultate praestat. Nam, ut in pictura, quod alius melius, quam alius pingat, sic in eloquentia reperiuntur gradus pro hominum ingenio, & uiribus, quod in dicendo alius alio perfectior sit. Quinimmo in ipsis poeticae singulis generibus

sunt primae, secundae, ac tertiae partes, ut nemo uelit in epopoeia non esse quam simillimus Homeri, & in tragoedia Sophoclis, & in comoedia Menandri.

CICERO

OPTIMVS *est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permouere, necessarium.*

EXPLANATIO

A TRIBVS Oratoris Officiis probat tres illas dicendi rationes in uno eodemq. Oratore inesse debere, non tres species Oratoris efficere. Sed, quoniam officium absque fine (sunt enim in se relata) intelligi non potest, pauca de fine prius disseremus. Finem oratoris esse dicendo persuadere maximo rhetorum consensu iã comprobatum est. Persuadere est auditoris ad id, quod dicis, uoluntatem inducere: uoluntas uel ratione mouetur, uel aliquo animi affectu: quare Oratori haec duo in omni caussa proposita esse debent, ut fidem faciat, & motum inferat. Itaque in exornatiuo genere honestas, in deliberatiuo utilitas, in iudiciali aequitas proposita est, qua fides fiat orationi: ad motum uero pertinentes fines sunt in primo delectatio, in altero spes, aut reformidatio, in tertio saeuitia, uel clementia. Hinc etiam quattuor partes orationis effectae sunt, quarum prima (ut docet Cic. in Partit.) & postrema ad motum animi ualent; is enim initiis est, & perorationibus excitandus; secunda narratio, & tertia confirmatio ad faciendam fidem pertinent. Hinc quoque tria officia Oratoris constituta sunt docere, delectare, & permouere. primum illud probationem habet caussae, reliqua motum. atqui motus animi est duplex, alter sedatior, alter uehementior. equidem delectatio suauis est animi commotio, permotio uero grauis affectio: uterque autem motus pro re loco adhibendus. Vnde apud Ciceronem II. de Or. Antonius, Tribus rebus, inquit, omnes ad nostrã sententiam perducimus aut docendo, aut conciliando, aut permouendo. Erit igitur (ut Ciceronis uerbis utar in Oratore) is eloquens, qui in foro, caussisq. ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas caussas potest plurimum. Qui uero unum Oratoris officium esse dixit, nempe docere, is ab Oratore motum subtraxit; in quo se late fundit, & in quo maxime dominatur eloquentia. nam omnem amplificationem sustulit; nec dicentis finem, qui in auditoris animo situs est, satis aduertit. DOCERE *debitum est*} siue opus est. Oportere (ut docet Cic. in Or.) perfectionem declarat officij, quo & semper utendum est, & omnibus. atqui caussam probare & semper necessarium est, & omnibus. Ideoq. alibi docere dixit esse necessitatis, quoniam hoc officium & semper, & omnibus est necessario praestandum, si omnino docendus est auditor id, quo de agitur. Immo semper Orator uel in alijs officijs id praeseferre debet, ut docere uelle uideatur; quandoquidẽ illi animi adhaeret affectio, quae cum ratione suscepta uidetur. Quare Aristoteles Rhetoric. lib. 3. duas orationis partes necessarias esse duxit, sine quibus stare caussa non possit, propositionem & confirmationem; principium uero & conclusionem non necessarias, quod non semper usui sint, sed permouendorum auditorum caussa adhibeantur. Et quidem Oratori, si satis esset rem tantum probare, non etiam ad id, quod suadet, auditoris uoluntatem impellere, proculdubio alijs officijs illi opus non esset; sed quoniam illi propositum est, dicendo persuadere, permouere illi quoque est necessarium. siquidẽ in motu est uictoria. Igitur docere necessitatis est ratione caussae; & auditoris, seu uictoriae gratia permouere itidem est necessariũ: uerum illud semper est necessarium, hoc uero non semper, sed cum probatio ad obtinendam caussam satis per ipsa non ualet. At delectare suauitatis est, quoniam est ad delectationem aurium potissime comparatum; & est honorarium, quoniam ex nulla re alia maiorem laudem, & honorem Orator, quam ex orationis suauitate, acquirit, qui ab eloquendo nomen accepit. Ex his tribus officijs tria dicendi genera orta sunt, docente ipsomet Cicerone in Oratore. Sed, quot officia Oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo. Et Fabius Quinctilianus lib. 12. cap. 10. cum eadem orationis tria genera statuisset, subdidit: quorum tamen ea fere ratio est, ut primum docendi, secundum mouendi, tertium illud delectandi, siue interconciliandi praestare uideatur officium. Quamobrem, si praestare optimus Orator haec debet, ut docendo, delectando, commouendo in suam sententiam audientes perducat, simul habeat tria genera dicendi necesse est; uidelicet ut subtiliter & uenuste doceat, ut leniter, & temperate delectet, ut grauiter, & copiose commoueat.

CICERO

HAEC *ut alius melius, quam alius, concedendum est: uerum id fit non genere, sed gradu.*

EXPLANATIO

MELIVS} adde tu uerbum Praestet. Id *fit non genere*} diuerso, neque in diuerso genere. SED *gradu*} quod idem illis uerbis ante dixit: non genere differunt, sed in eodem non sunt pares.

CICERO

Optimum quidem unum est, & proximum, quod ei simillimum: ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum.

EXPLANATIO

Non enim possunt de genere differre, qui in eodem genere uersantur. Optimum} aut eloquentia, aut Oratoris genus. Proximum} optimo. Simillimum} quod maxime ad illius formam accedit. Deterrimum} contrariorum enim (ut dialectici loquuntur) eadem est ratio. nam unius perspecta ui, alterius quoque statim natura cognoscitur. Optimo autem pessimum aduersatur.

CICERO

Nam, quoniam eloquentiam constat ex uerbis, & sententijs; perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est Latine uerborum praeterea, & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur; in proprijs, ut aptissima elegamus; in translatis, ut, similitudinem secuti, uerecũde utamur alienis.

EXPLANATIO

Praeterea idem probat ex partibus eloquentiae, quod Oratoris non sit nisi unum perfectum genus, in quo laudes omnes insint. Sane omnis oratio constat ex his (ut ait Fabius libro 3. cap. 5.) quae significantur, & his, quae significant, hoc est, rebus, & uerbis: illae enim significantur, ista significant; neque uerba (ut cum Cicero in libro tertio de Oratore dicam) sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Res Cicero hoc loco sententias uocat, nimirum animi sensa, quae uidelicet animo, & mente quisque concipit, atque intelligit. Verborum autem ratio (eodem Cicerone multis in locis, & Fabio praecipiente) tum in simplicibus, tum in coniunctis posita est. Simplicia esse debent Latina, & propria Romani sermonis, non barbara, aut peregrina; perspicua, quae & usitata sunt, & rem proprie declarant; non ambigua, uel obscura; figuris ornata, non inculta; rei, qua de agitur, apta, non inepta, quae nec conueniant, neque ullam energiam, siue efficaciam habeant. At in coniunctis seruanda est consecutio, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. quae Latine loquendi praecepta (ut scribit Cicero in 3. de Orat.) puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio ueterum Oratorum, & Poetarum. Studendum est etiam perspicuitati, ut ea, quae dicimus, intelligantur; ne sit ambiguus sermo, non nimis longa uerborum continuatio, non discerptae sententiae, non praepostera tẽpora, non confusae personae, non perturbatus ordo. Tertia uirtus locutionis est, ut quibusdam quasi luminibus figurarum illustretur, ac lenis sit & aequabilis, & quasi quendam numerum, uersumq. conficiat. Nam ut simplicium, sic etiam coniunctorum uerborum suus est ornatus: & quas Latini figuras, Graeci quasi gestus, σχήματα uocant. Vltima eius uirtus est, ut rerum, & personarum dignitati consentiat. quod decorum sapientia cernitur, quae fundamentum est eloquentiae. cuius rei gratia tria genera dicendi facta sunt, quae nos breuiter ante perstrinximus. Haec, quae dicta sunt, opinor, iam melius Ciceronis sensum aperient. Pure} sine ullo peregrino uerbo, aut barbara coniunctione uerborum. Emendate} sine soloecismo, qui aut genere, aut numero, aut persona, aut tempore, aut casu inquinat orationem. Quod *est Latine*} atque haec prima uirtus orationis est. Propriorum} propria sunt, quae sunt, aut esse possunt eius rei, quam significari uolumus, ac quae habent cuiusque rei propriam significationem; quae (ut inquit Fabius lib. 8.) id significant, in quod primum denominata sunt, & (ut ait Cic. in 3. de Or.) certa sunt quasi rerum uocabula paene una nata cum rebus ipsis. Translatorum} translata sunt (quemadmodum Cicero, & Fabius docent) quae alieno quasi in loco collocantur, hoc est, quando uerbum ex proprio loco, & significatione in alium locum transfertur; uel ubi deest proprium, ut necessitatis, & inopiae gratia dicimus gemmare uites, sitire agros, laetas segetes, luxuriosa frumenta: quibus quidem translationibus frequentissime omnis sermo utitur; uel ubi translatum uerbum proprio est melius, cum aut maioris significationis caussa transferimus, ut incensus ira, inflammatus cupiditate, effrenis libido, aut ornatus caussa, ut flumen eloquentiae, orationis lumen, concionum procellae. Et, licet uerba multis alijs figuris ornentur, quam metaphora, tamen translata maiorem prae ceteris & suauitatem, & splendorem afferunt. Elegantiam} nitorem, qui ex sordium abstersione fit: ex quo nonnulli tersum stylum uocant eum, qui cultus, & elegans est. Quae sit autem in utrisque elegantia, docet, cum inquit, In *proprijs, ut aptissima eligamus*} ne sint obsoleta, neque sordida, neque humilia, sed usitata, significantia, plena, quae inquam uel optime sonant, uel rem maxime explanant. Et id maxime proprium uerbum est, quo nihil inueniri potest significantius. In *translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis*} etenim metaphora uerbum a gemina, & propria significatione per similitudinem transferi ad non propriam. Quare (ut apud Ciceronem inquit Crassus in 3. de Or.) si translatio simile nihil habet, repudiatur; si agnoscitur, similitudo, delectat. Ac porro translatio neque re maior, neque minor, neque humilis, neque sordida, neque dura, neque obscura, neque nimis frequens esse debet; sed ea Verecunde} neque frequentius, neque temere, & audacter utendum est, quoniam alienam significationem

mutuo accipimus. Profecto ut propria claram,& perspicuam, sic translata uerba comptam,& ornatam orationem efficiunt. Atque haec pertinent ad inuentionem,electionemq. uerborum: illa uero ad rerum.

CICERO

Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi acutae; delectandi, quasi argutae; commouendi, graues.

EXPLANATIO

Laudem appellant perfectionem officij. Svnt *enim* } idem etiam Fabius monet lib. 12. cap. 10. ut in docendo acumen, in interconciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Acvtae } id est, perspicaces,& quae facile in animum penetrant,& inhaerent. Qvasi *argutae* } argutum sollers significat,& acutum. ad delectandum enim ualent sententiae non omnino argutae, sed quadam cum solertia senes.

CICERO

Sed & uerborum est structura quaedam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem.

EXPLANATIO

Redit ad uerba, quorum non est solum electio, sed etiam consideranda coniunctio: quae duas res facit spectantes ad ornatum, numerum,& lenitatem. Strvctvra } collocatio. Nvmervm } numerus, quem Graeci ῥυθμὸν uocant, est (ut inquit Cicero in Orat. & nos ante explicauimus) quidquid sub aurium mensuram cadit: uel, ut alij finiunt, temporum ordo, celeris, inquam, uel tardi motus consensus. Nam tempus est minima uocis mensura: mensura uero uocis alia breuis est, alia longa. Vocum certa dimensio concinnam facit, siue apte cadentem orationem. Debere autem numerosam, uel concinnam orationem esse, sed carentem uersu; Aristoteles, Cicero, Fabius, atque omnes rhetores praecipiunt: ut eius forma nec ἔμμετρος sit poeticae similis, nec ἄρυθμος, hoc est, ut proxime ad numeros accedat, non tota e numeris constet. Vitiosum est enim in soluta oratione carmen facere; sed summa laude,& admiratione dignum est ad suauem quendam sonum aptis interuallis orationem distinguere. Quamobrem Orator tantum spatia temporum considerat, ut recte,& suauiter procurrant; non autem ordinem; quo praescriptos pedes uincit inter se poeta, qui arctiore se lege coercuit. Numeros aures ipsae metiuntur, ut sentit Cic. in Part. ne aut non compleas uerbis, quod proposueris, aut redundes: & (ut idem inquit in lib. 3. de Orat. & in Orat.) ne ut procurrat longius, nec tardius subsistat oratio. Idemq. alibi, Aures, uel animus aurium, nuncio naturalē quandam in se continet uocum omnium mensionem. Itaque & longiora,& breuiora iudicat, ac perfecta, & moderata semper exspectat: mutila sentit quaedam,& quasi decurta; quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia; quae magis etiam aspernantur aures. sed non est nostri operis docere quibus maxime numeris Oratoris oratio uinciatur,& qui in principio, qui in fine, qui in medio potissime probentur: de quibus Cicero multis in locis copiosissime disseruit. Lenitatem } aequabilitatem, quam facit uerborū concursus neque asper, neque hiulcus, sed (ut docet Cic. in 3. de Orat.) quodammodo coagmentatus,& leuis. Itaque uidendum, ne concurrant uocales; ut illud Baccae aeneae impendebant; ne asperiores consonantes inter se commissae rixentur, ut Ars studiorum, ne sequens dictio ab ultimis litteris praecedentis incipiat, ut O fortunatam natam; ne eadem littera frequentetur, ut O Tite tute tate tibi tanta tyranne tulisti; ne continua sint cadentia similiter,& desinentia,& declinata, ut Flentes, plorantes, lacrymantes,& miserantes. Postremo fugienda sunt plura simul monosyllaba, plures dictiones breues aut longae, nomina iuncta nominibus, uerba uerbis, similia similibus, atque insuauis eiusdem dictionis repetitio, & uerborum uitiosa traiectio, longaq. continuatio, ut lenis,& aequabilis fiat, ac dulciter fluat oratio. quae a Fabio Quinct. lib. 9. cap. 4. & ab auctore lib. 4. ad Herennium fusius praecipiuntur. Nec solum uerba, sed

CICERO

Et sententiae suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem.

EXPLANATIO

Compositionem rerum ipsemet ordinem appellat. Rhetores omnes proprio artis uocabulo dispositionem. Ad *probandam rem* } ordo, qui docetur ad faciendam fidem, is uidetur esse, ut primum firmiora, deinde leuiora, postremo argumenta firmissima, uelut triarij, in ultima acie collocentur. Et quidem praecepta dispositionis multa sunt, sed in singulis caussarum generibus accommodatius illa traduntur: uelut in demonstratiuo genere, in quo aut laudamus, aut uituperamus, triplicem factorum collocationem Cicero in Partitio. instituit, ut aut temporum seruentur gradus, aut generum distributiones; aut grata uarietate unum-

quodque distinguatur: in deliberatiuo suasori haec duo confirmanda sunt, ut & utile esse, quod suadet, ex fine demonstret, & posse fieri ex caussis; dissuasori horum alterum labefactare satis est, aut utile non esse, aut fieri non posse: in iudiciali uero quid in coniectura, quid in definitione, quid in qualitate, quid in legalibus quaestionibus uel accusatori, uel reo sequendum sit tam multa, ac tam copiose Rhetores praeceperunt, ut huius generis gratia tantum scripsisse uideantur. Quae praecepta dispositionis naturae uim adiuuant; sed nisi adsit prudentia, nulla est omnis praeceptorum traditio. Haec enim pars eloquentiae maiorem prae ceteris prudentiam, iudiciumq. requirit. Nunc uero illud dubitationem aliquam afferre uidetur, quod Cicero cum dixit, *ad probandam rem*, uidetur motus oblitus fuisse. uerum ordo, qui ad faciendam fidem spectat, idem etiam quibusdam ornamentis, & amplificationibus interpositis ad motum ualet. qui porro motus a fide separari non potest; at fides sine motu esse non potest.

CICERO

SED *earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio.*

EXPLANATIO

SANE in Partitionibus Cicero ex rerum, & uerborum inuentione, & collocatione quinque partes eloquentiae clarius, quam hoc loco, deduxit. Nam inuentio rerum, & dispositio duas per se partes efficiunt, cum ratione, & tempore disiunctae sint: uerborum autem inuentio, & collocatio, cum eodem sint tempore, nec intelligentia separentur, dumtaxat unam partem constituunt, quae elocutio proprie dicitur. Quod autem quartum locum actioni dederit in partitionibus, quem hic, sicut omnes dicendi magistri, memoriae tribuunt, non inscienter factum existimo: nam actionem illic uoluit eam intelligi, quae domi exercetur, ac memoriae simul commendatur, non eam, quae se foris, atque una secum reliquas partes ostendit. Quinque igitur sunt partes, quibus constat eloquentia, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, & Actio. quas nonnulli rhetoricae partes appellant, quod illarum praeceptiones uniuersam benedicendi artem complectantur: alij Oratoris officia; quod Orator ad persuadendum ex se illa praestare debeat. EARUM *omnium rerum* } tam sententiarum, quam uerborum. Etenim, quidquid est, aut sub intelligentiam cadens, aut sub sensum, res dicitur, proprius tamen, quod aut cerni, aut tangi potest, corpus nominamr. MEMORIA *est quasi fundamentum* } est enim memoria rerum, & uerborum dispositionis firma animi perceptio: quocirca dicitur thesaurus, & custos omnium partium orationis. Quae ut sit non contemnendum beneficium naturae, certe etiam exercitatione, uelut aliae partes, augenda, & artificio confirmanda est. Constat autem artificiosa memoria tum locis, quae uel natura perfecit, uel manus absoluit; tum imaginibus, quae sunt rerum effigies, & simulacra. ideoq. Ciceronis in Partit. sententia litteraturae persimilis in dissimili genere, & quodammodo germana est. Nam, ut litteratura cera indiget (ueteres enim in cera scribere solebant nondum inuento papyri usu) & notis, quae in cera imprimuntur; sic confectio memoriae, tamquam cera, locis utitur, & in his, uelut litteras, imagines collocat. LUMEN *actio* } a gestu actio dicitur, a uoce pronunciatio: sed habet utrumque nomen communem significationem: finiturq. esse rerum, & uerborum cum dignitate moderatio. Lumen Cicero appellat, quia reliqua sepulta, & quasi in tenebris iacerent, nisi actionis lumen accenderet: recte quoque eloquentiae comitem uocaueris; quoniam, quo modo dicatur, id est (inquit Cicero in Oratore) in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum constet e uoce, atque motu. Ac tantum illa ualet, ut plerique uiti eloquentes actionis deformitate infantes, contra infantes indiserti, & ineloquentes actionis dignitate eloquentes Cicerone in Oratore teste putati fuerint. Itaque non immerito Demosthenes illi primas, secundas, & tertias adscripsit; quod eloquentia sine actione nihil, contra actio sine eloquentia plurimum possit. Quamobrem intellige Oratorem a Cicerone dici non orationum modo compositorem; qua significatione Isocratem rite uocaueris Oratorem, sed caussarum actorem, qui in senatu, foro, iudicijsq. uersatur. Et, ut ea, quae diximus, ad Oratoris officia reducamus, primum sententiae inueniendae sunt ad docendum acutae, ad delectandum, quasi argutae, ad mouendum graues; tum disponendae ad faciendam fidem, & motum in suo quaeque genere caussarum accommodate; ipsa quoque dictionis forma, cum docendum est, subtilis, cum interconciliandum, temperata, cum permouendum grauis esse debet. Ad haec uolet eloquens (ut Ciceronis in Oratore uerba referamus) contenta uoce grauia, submissa lenia, temperata mediocria dicere apto corporis gestu, & uultu. Omnium autem quasi fundamentum, & custos est memoria, sine qua cuncta corruerent.

CICERO

EA *igitur omnia, in quo summa, erit orator perfectissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus.*

EXPLANATIO

ITAQUE concludit unam esse perfectae eloquentiae formam, quam alius melius, quam alius imitatur. Vide gradus sunt in eloquendo plures pro hominum ingenio, & facultate; ipsa uero perfectio una. Quam sententiam

sententiam illis uerbis ante expressit, Optimum quidem unum est, & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. SVMMA } optima, perfectissima, in summo gradu. PERITISSIMVS } praestantissimus in dicendo artifex.

CICERO

ET appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus differunt.

EXPLANATIO

SIMILE & re, & appellatione adducit argumentum. Nam, ut pictores dicuntur etiam mali, neque a bonis melioribus, & optimis specie differunt, cum eandem artem exerceant, sed facultate; sic Oratores non genere, & appellatione dissimiles inter se sunt, sed gradu. alioquin si genere differrent, ut Menander Homeri similis esse noluit, sic Lysias Demosthenis esse noluisset. At secus est.

CICERO

ITAQVE nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit. at Maenander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus.

EXPLANATIO

QVOD ab Oratoris tribus officijs, & eloquentiae quinque partibus, quae Oratoris officijs deseruiunt, probatum est. DEMOSTHENIS } omnium optimi, quo nihil potest cogitari perfectius: & quo Cicerone in Oratore Athenas quidem ipsas magis credit fuisse Atticas. SIMILEM *esse* } nam summum, & optimum ab omnibus per se expetitur. MENANDER } Atheniensis, qui nouae comoediae multa edidit argumenta, quorum aliquot Terentius conuertit. HOMERI } poetae heroici, cuius duo exstant praeclarissima poemata Ilias, & Odyssea. eius laudes ab omnibus passim celebrantur. GENVS *enim erat aliud* } Menandri comicum, Homeri epicum. quae genera quantum inter se distent, satis ante ostensum est: cum aliud actiones illustres imitetur, aliud humiles; aliud graui, aliud gracili oratione utatur, atque illius numeri heroici, huius sint iambici.

CICERO

AVT, etiam si est, ut alius, grauitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo.

EXPLANATIO

QVIA uaria sunt hominum ingenia, non eadem res quemque delectat, nec possunt eadem omnes. GRAVITATEM *sequens* } sicut Pericles, qui natus ad res grandes, numquam se uoluit ad humiles demittere. ACVTIOREM } sicut Lysias, qui se ad minutas caussas limauit. ORNATIOREM } id est grauiorem. ornatus enim proprius est generis dicendi grauis. IN *genere* } seu modo dicendi. TOLERABILE } carens uitio, & reprehensione. NON *est in optimo* } genere, & perfecto: quod non modo uitio caret, sed laudem etiam habet, & admirationem uniuersam eloquentiae.

CICERO

SIQVIDEM, quod omnes laudes habet, id est optimum.

EXPLANATIO

PROBAT, quod dixit, a definitione optimi. Quod enim perfectissimum est, idem est optimum, & summum, in quo insunt omnia; cui uero aliquid abest, id neque summum, neque optimum, neque perfectum dixeris. Esse uero tres Oratoris laudes docere, delectare, permouere, sententijs acutis, quasi argutis, & grauibus, uerbis etiam Latinis, puris, emendatis, proprijs, illustribus, aptis, structura sua lenitatem, & numerum quendam efficientibus, tum decente corporis gestu, & uultu, uoceq. submissa, temperata contenta, seruato in omnibus decoro, quod est munus proprium sapientiae, iam demonstratum est.

CICERO

HAEC dixi, breuius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id quale sit, quaerimus.

EXPLA-

EXPLANATIO

HACTENVS probauit unum esse genus eloquentiae perfectum: quod uero illi simile in hominibus inuentum fuerit, deinde monstrabit. Et, quoniam instituerat non eius naturam uniuersam explicare, sed illi simile aliquod ostendere, quod in hominibus agnosceretur, excusat se, quod breuius ista dixerit. QVAM *res petebat* } rei natura. quam tamen in Oratore ad Brutum doctissime, & elegantissime expressit. AD *id, quod agimus* } agit autem id, ut cum sit unum multis laudibus cumulatum eloquentiae genus, illi Atticum simile esse intelligatur.

CICERO

EST *autem tale, quale floruit Athenis.*

EXPLANATIO

ID est Attico simile. Porro tria genera dicendi non nulli per gentes, & nationes diuiserunt, atque adscripserunt Asianis ubertatem, Atticis tenuitatem, Rhodijs mediocritatem. Atque illud Asianis accidisse iccirco putat Fabius lib. XII. cap. X. quoniam, cum Graecae linguae proprietatem ignorarent, Graeco sermone in Asiae ciuitates influente, circumlocutionibus uterentur; atque inde factum, ut illorum sermo nimia ubertate redundaret. Verum Athenienses, quorum erat linguae proprietas, quod sine ulla uitiosa abundantia limati essent, habiti sunt tenues, & pressi. At Rhodij interiecti medij quidam, neque inflati Asiano sermone, neque Attico emuncti iudicati sunt. Sed non recte sentiunt. Nam Asiani repudiantur, ut tumidi, & inanes; Rhodij quoque non probantur, quoniam illorum sermo e fonte puro non emanat; Atticum uero genus iccirco optimum est, quia est purum, tersum, & elegans, neque solum pressum, sed etiam, quando res postulat, graue, & temperatum. Etenim (ut sentit Cicero in Oratore) eloquentiae moderatrix semper fuit auditorum prudentia. proinde, quorum aures teretes, & religiosae fuerunt, ut inepta & inornata respuerent, qui horum iudicio commendati sunt, eos proculdubio credendum est benedixisse. atqui huiusmodi fuerunt Atheniensium aures, & iudicium, ita ut nihil possent nisi incorruptum, & elegans audire. Igitur, qui se ad Atticorum aures sinceras, & prudentes accommodarunt, ij benedicere existimati sunt, & Attice. Quamobrem de hoc nomine melius sentiunt, qui Attice dicere ducunt esse optime dicere.

CICERO

EX *quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria.*

EXPLANATIO

VIS } facultas, & uirtus. GLORIA } nomen, & celebratio. Quis enim Oratores illos Atticos Demadem, Aeschinem, Demosthenem, aliosq. permultos non sentit ubique laudari? at quotus quisque illorum uim Atticam intelligit?

CICERO

NAM *alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa.*

EXPLANATIO

HINC contra eos disputare incipit, qui Attice dicere putabant esse tantummodo enucleate, & eleganter dicere. Hi partim recte iudicabant, quod in Attico nihil insolens, aut ineptum esse existimarent, partim fallebantur, quod solam tenuitatem Attici esse censerent; cum ornate, grauiter, & copiose dicere Atticum sit, aut ne sit Aeschynes, ne ue Demosthenes Atticus. ALTERVM } refertur ad id, quod sequitur VITIOSI *nihil* } neque in uerbis, neque in sententijs, id quod ualet ad gloriam. PAVCI } nimirum periti: quorum semper magna est paucitas. LAVDABILIA *esse multa* } ut subtilitatem, & acumen, aequalitatem, & dulcedinem, grauitatem, & cultum, atque energiam orationis.

CICERO

EST *enim uitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est.*

EXPLANATIO

OSTENDIT uitia euitata ab Atticis primum in sententijs, deinde in rebus. ABSVRDVM } ineptum, & absonum, ac sibi ipsi repugnans. ALIENVM } disiunctum, minimeq. cohaerens. NON *acutum* }

non subtile, non perspicax, sed stolidum, & quasi obtusum. SUBINSULSUM } aut paucos, aut nullos quasi sales, & lepores habens.

CICERO

In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum.

EXPLANATIO

INQUINATUM } sordidum. quale, curiae stercus Glaucia. ABIECTUM } humile, rei dignitatem non adaequans. ut illud, In cista uestem mures rosere Camilli. NON *aptum* } siue improprium, quod Graeci ἄκυρον uocant, cuiusmodi est sperare pro timere, cum speremus bona, timeamus mala, siue aut plus, aut minus re ipsa significans. DURUM } quod uel non bene sonet, ut Ciceroni de Nat. de. I. beatitas, & beatitudo utrumque durum uidetur, uel quod minus commode transfertur, ut illud est, Iuppiter hibernas cana niue conspuit alpes. LONGE *petitum* } quod longe translatum est, ut hoc, campos pacis sustulit, belli montes excitauit. Poterat enim a tranquillo, aut turbato mari duci translatio. Neque solum in simplicibus uerbis est uitium, sed etiam in coniunctis: si quid non est consequens. Quam rem quippe puerilem praetermisit Cicero. & in sententiarum quoque ordine peccatur, si quid loco non ponitur. cuius rei longa esset, ac difficilis explicatio, sed nihil ad id, quod nunc agitur, pertinens.

CICERO

Haec uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice.

EXPLANATIO

HAEC } uerborum, & sententiarum uitia. Nam hoc primum est in laude positum Atticorum, quod incorrupti sunt; & elegantes, neque ullo uitio maculati.

CICERO

Sed, quatenus ualuerunt, sani, & sicci dumtaxat habeantur, sed ita, ut palaestrice spatiari in xysto, ut liceat, non ab Olympijs coronam petant.

EXPLANATIO

HOs Oratores, qui uitia quidem uitarunt, quod est proprium Atticorum, sed laudabiles uirtutes non habuerunt, appellat sanos, & siccos, quia sunt bona ualetudine, & graciles, uerum sine uiribus, sine lacertis, sine sanguine colorisq. suauitate; ac similes dicit ijs Athletis, qui possint palaestrice in xysto spatiari, hoc est, minutas caussas agere, non autem ab Olympijs coronam petere, & in magnis, grauibusq. caussis auditorum assensionem captare. SANI } sine ulla aegritudine, seu uitio. est autem uitium, quaeuis mala, uel animi, uel corporis affectio: quod ad orationem quoque transfertur. SICCI } tenues, seu graciles. qui robusti non sunt, & in dicendo minime uberes, & copiosi. SED *ita, ut liceat* } propter bonam ualetudinem possint. UT *palaestrice spatiari in xysto* } deambulare palaestritarum more in xysto, (ut ait Vitru. lib. V. cap. XI.) hoc est, in minoribus caussis uersari. Xystum, & Xystus apud Graecos idem significant, nimirum stadium tectum, in quo per hiberna tempora Athletae exercebantur: at Latini Xystos uocant porticus tectas, in quibus se Athletae per hiemem exercebant: Xysta uero subdiales ambulationes, in quibus sudo caelo suas exercebant palaestras. Palaestra uero luctatio est, qua membra exercentur. AB *Olympijs* } Olympia Indi sunt in Iouis Olympici honorem instituti; qui quincto quoque anno celebrabantur apud Pisas in Helide regione: quo ad spectandum omnes fere Graeciae populi confluebant. In quod certamen qui prodibant, non solum integri, ac sani, sed etiam robusti, ac ualentes erant: quoq. magis placerent, suauitatem quandam coloris studiose curabant. CORONAM } dabatur autem uictori oleae corona, qua de re multi scripserunt, praesertim ij, qui Pindari Olympia commentarijs illustrarunt. Cum huiusmodi athletis Cicero magnificos Oratores confert.

PAULLUS. MANUTIUS. SED *ita, ut palaestrice spatiari in Xysto, ut liceat,* } uel inferius, Ut, abundat, uel superius est pro tamquam.

CICERO

Qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si possumus.

EXPLANATIO

MONET, ut eos Oratores imitemur, qui cum careant OMNI *uitio* } omni prauitate. neque enim aliud est uitium, quam prauitas, &, quod ante diximus, mala quaedam affectio. Carere autem omni uitio est bona ualetudine esse. Et, quia metaphorice loquitur uel ad explicandam, uel ad emolliendam metaphoram, addit *quasi*. VIRES } robur, siue efficaciam. LACERTOS } brachiorum neruositatem. orationis uero neruí sunt argumentationes. SANGVINEM } copiam, & ubertatem. QVANDAM *etiam suauitatem coloris* } quae a Venere uenustas dicitur, pulchritudinem ipsam perficiens. orationis autem suauitas est ornatus numerus, & aequabilitas. SI *possimus* } non enim omnia possumus omnes; neque eodem pacto a natura comparati ad rem quamlibet omnes sumus.

CICERO

SIN *minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit.*

EXPLANATIO

QVOD si magnificos Oratores imitari non possumus, quia nos ad tantam excellentiam natura non finxit: quoad possimus nostro studio eos imitemur. QVI *incorrupta sanitate sunt* } hoc est sani, sine ullo uitio, sed bona ualetudine. QVOD *est proprium Atticorum* } nimirum uitiosi nihil habere: quamquam non est hoc solum Atticorum. nam illi etiam grauiter, & ample dicunt. VITIOSA *abundantia* } ea copia reprehenditur, quae insolenter inflatur & turget, ac temere & inconsulto redundat, & depascenda quasi luxurians seges est. QVALES *Asia multos tulit* } ut Cariam, Phrygiam, Mysiam: quorum meminit in Oratore Cicero. Quare Asiaticum dicendi genus uitiosum est inflatum & tumidum. Atqui melius est sine uitio gracilem esse, quam male corpulentum.

CICERO

QVOD *cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum.*

EXPLANATIO

PROFECTO, ut in uita, sic etiam in oratione aliquos est necesse nobis proponamus, quorum studiosi esse uelimus, alioquin uelut absque rectore euagaretur, & erraret oratio; (ut ait Fab. lib. x. cap. x i.) Vbi considerandum est, quem eligamus, quid imitari uelimus, & quantum. Itaque, cum ad tenuem, sed elegantem dicendi rationem uim nostram accommodare studemus, quod ad maiora nati non simus, aut certe non liceat per opportunitatem contendere, Lysiam nobis ad imitandum proponamus hoc in genere praestantissimum, ac Ciceronis sententia uenustissimum, ac politissimum: neque omnia, quae in Lysia sunt, imitabimur. SED *eius tenuitatem potissimum* } qua ceteris excelluit. Id enim in quoque imitari debemus, quod in eo maxime laudatur. (*si modo id ipsum assequemur. Est enim permagnum.*) quod antea tolerabile in genere dixit, si uniuersa rei perfectio spectaretur, hic hominum uires, & facultatem animaduertens permagnum esse affirmat. &, qui in aliquo genere excelluerunt, boni Oratores habiti sunt. Lysias unus e decem, qui in Graecia floruerunt, Oratoribus fuit, Cephali filius, natus Athenis, Syracusis oriundus, in dicendo tenuis, & limatus. quem qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam (ut ait Cicero in Oratore) orationis subtilitas imitabilis quidem illa uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, tamen habeat succum aliquem oportet, ut etiam si maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Scite igitur dictum est, *si modo id ipsum assequemur. est enim permagnum.* Habes quem in humili genere imiteris, nempe Lysiam, qui magnum in hoc genere nomen adeptus est: & quid, nimirum eius tenuitatem.

CICERO

EST *enim multis in locis grandior: sed, quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alijs, & paruarum rerum caussulas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consulto ad minutarum generа caussarum limauerat.*

EXPLANATIO

ICCIRCO eius tenuitatem imitari potissimum debemus, quia, licet interdum sese erigat, tamen in eo subtilitas est maxime admirabilis: qui de industria se ad minutas caussas composuit & limauit. Decet autem in

aliquo id imitari, in quo ipse ceteris excellit. PRIVATAS } caussas in priuatis positas disceptationibus tum suscepit ipse, tum alijs dedit agendas; cum Oratorem adhibere non liceret; sicut legimus Socrati, dum in carcere esset, elegantissimam orationem obtulisse. CLAVSVLAS } circuitus, uel periodos. Et paruarum rerum breues sunt, & angustae periodi, ut contra magnarum, & grauium grandes, & longi ambitus. IEIVNIOR } siccior. sicco uber, & copiosum opponitur. AD *minutarum genera caussarum limauerit* } ad priuatarum, & prauarum controuersiarum genera, formas ue poliuerit. A fabris sumpta metaphora est. Vnde mihi non probatur, qui dicendi characteres non e rerum natura, sed ex ingeniorum ui describit; cum dicantur characteres orationis, hoc est, rerum, quae oratione explicantur, imagines. Quod autem quis ad grauitatem sit magis natus, & aptior, aut ad tenuitatem, concedendum est: sed in uitio erit, si aut humilia grauiter, aut grauia humiliter dixerit. Ad id autem quisque uim suam intendat, ad quod se magis idoneum cognoscit.

CICERO

QVOD qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sane orator, sed de minoribus.

EXPLANATIO

MINORES sunt Oratores, qui minores caussas sicce, & submisse agunt: nec se possunt ad grauiores erigere.

CICERO

MAGNO autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere caussarum.

EXPLANATIO

AT magnus, & perfectus Orator etiam ad humiles, & priuatas caussas orationem attenuat. SAEPE } quia saepe ad illum deferuntur. tantum ergo Oratori praestat Orator.

CICERO

ITA fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere, elate Lysias fortasse non possit.

EXPLANATIO

CERTE } affirmantis est. nam, quod possit submisse dicere, declarat eius contra Leptinem oratio. FORTASSE } non enim probari potest ullo exemplo, quod istud possit, & facilius est de paruis rebus submisse, quam de magnis elate dicere.

CICERO

SED, si eodem modo putat, exercitu in foro, & in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiae sua facultate, non rei natura, metiuntur.

EXPLANATIO

CAPTATA occasione ex magni Demosthenis, & Lysiae minoris Oratoris comparatione, ostendit a decoro, quod in principio proposuerat, unum esse perfectum Oratorem, illumq. dicendi formas pro rerum condicione uariare. Est autem decere quasi aptum esse, consentaneumq. tempori, & personae, & rei: eius decori ignoratione non solum in uita, sed etiam in poematis, & oratione peccatur. Oratori uero uidendum est non solum in sententijs, sed etiam in uerbis, quid deceat; nec in omni modo genere, uerum etiam in omni parte caussarum. Quam enim, inquit Cicero in Oratore, indecorum est, de stillicidijs cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus: de maiestate uero populi Rom. summisse, & subtiliter? Non omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq. in omni parte orationis, ut uitae quid deceat est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Et Fabius Quinctilianus lib. XII. cap. X. inquit, Plures sunt eloquentiae facies, quibus Orator utetur, ut res exiget; nec pro caussa modo, sed etiam pro partibus caussae. Nam, ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hereditatis dicitur; & sententiarum in senatu, & concionum, & priuatorum consiliorum seruatur discrimen: ita in eadem oratione aliter conciliatur, docetur, mouetur; partibus etiam orationis procemij, narrationis, confirmationis, & perorationis mutato colore. Longa res, & subtili disputatione,

& copia orationis dignissima, sed in Oratore multis a Cicerone tractata est. Ergo in caussa Miloniana, in qua de nece P. Clodii agebatur, in foro dispositis militibus a Cn. Pompeio iussu senatus, & in templis, quae circa forum erant, ut Saturni, Castoris, & Pollucis, & si quae erant alia, non seruasset Cicero decorum, si eodem pacto dixisset, ut apud unum iudicem de quaestione priuata. Quod si quis eodem pacto dicendum arbitratur, is quid ipse possit considerat, non quid eloquentiae natura postulet: quae petit pro ratione decori, ut ne omnis locus, tempus, auditor eodem uerborum genere tractetur, & sententiarum. Exemplo esse potest ipsamet pro Milone Ciceronis oratio, artificio, & ornatu cunctis admirabilis.

CICERO

QVARE, quoniam non nullorum sermo iam increbuit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad caussas, aut adhibiti derideantur: nam, si arriderentur, esset id ipsum Atticorum.

EXPLANATIO

NVNC orationem in eos conuertit, qui, quod presse, & ieiune dicerent, Attice se dicere praedicabant, imbecillitatem suam appellatione sanitatis obtegentes, &, quod eloquentiae lumen afferre non possent, magni nominis umbra delitescere conantes. cumq. se Atticos praedicabant, Ciceronem tamquam Asiaticum reprehendebant: quemadmodum alibi quoque se de sua copia, & ubertate dicendi reprehensum Cicero refert, & Fabius lib. x I I. cap. x. testatur. At M. Tullium non habemus Euphranorum circa plurium artium species praestantem, sed in omnibus, quae in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen, & suorum homines temporum incessere audebant, ut tumidiorem, & Asianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exsultantem, ac paene (quod procul absit) uiro molliorem. Sed illos, qui se Atticos uocabant, Cicero contemnendos putat; quoniam, cum Atticorum sit assensionem auditorum captare, ipsi uero aut non eligantur patroni, aut derideantur ad caussam adhibiti, satis res ipsa declarat eos malos Oratores, nedum Atticos esse. DERIDEANTVR } illudantur, uel explodantur. ARRIDEANTVR } cum risu, & bona omnium gratia excipiantur, & laudentur. In derideantur, & arrideantur figura est uerborum in eodem uerbo ludens (ut Graeco nomine utamur) Paronomasia.

PAVLLVS. MANVTIVS. *Si arriderentur* } nouum, opinor, loquendi genus; & malim, Arrideatur.

CICERO

SED, qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq. iudicium, tamquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscij faciendi, cum aliqua sollertia iudicandi.

EXPLANATIO

SENSVS est, aut fallor, qui nolunt uos Attice dicere, aut ipsi Oratores sunt, aut non: si Oratores non sunt, dum intelligentes sint, quemadmodum ad probandam picturam adhibentur etiam pingendi ignari, qui polleant aliqua sollertia, sic ipsi ad iudicandum de Attico more dicendi admittentur. Nam doceri poterunt, si quid aut laudent, aut uituperent, quod aut laudandum, aut uituperandum non sit. Quod etiam in poematibus, ut in picturis, atque in aliis compluribus, (uerba sunt ista Ciceronis lib. I I I. de officiis; quae, quod in huius loci declarationem facerent, lubenter apposui) usu uenit, ut delectentur imperiti, laudentq. ea, quae laudanda non sint: qui iidem, quid in unaquaque re uitii sit, nequeant iudicare; sed instructi, atque docti a peritis facile desistunt a sententia. TERETES } rotundas, & perfectas, quae apta, & sonora sentiant, nec quidquam insolens, aut ineptum accipiant. Ac Virgilius probum, & ex se aptum hominem, non aliunde pendentem, rotundum uocauit, hoc est, sapientem, atque perfectum. Perfectio enim rotundi, firmitas uero res quadrati forma describitur. Securus, mundi instar habens, teres, atque rotundus. INTELLIGENSQ. *iudicium* } prudens, & sapiens. Porro ad recte iudicandum de eloquentia duo requiruntur, aurium sensus, quae numerorum iudices sunt. & mentis prudentia, quae res, & uerba ab ineptis apta discernit. FACIENDI } pingendi. SOLLERTIA } uigore animi, & acumine, ac praestantia.

PAVLLVS. MANVTIVS. TAMQVAM *ad picturam probandam adhibentur* } rectius puto, Adhibeantur.

CICERO

SIN autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam, excelsum, magnificumq. delectat: dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq. contemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere. id est quasi sicce, & integre.

EXPLANATIO

QVOD, si Oratores se esse profitentur, & solo tenui dicendi genere delectantur, dicant quid ipsi possint, aut uelint; neque suo fastidio rerum intelligentiam, sed illarum natura definiant, nec sua libidine, sed illius uirtute eloquentiam metiantur. At recte quidem Cicero ad Brutum scribit, Tantum nunc quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. ID *est quasi sicce, & integre* } declarat quid ex illorum sententia sit Attice dicere: persistitq. in eadem metaphora sumpta a corporis ualetudine, qua hic usque semper usus est. Siccus idem est, qui gracilis; integer, idem qui sanus. Equidem isti recte sentiebant, quod in Attico nihil insolens aut ineptum reperiretur; sed quod Atticus foret is, qui tenuis, & inornatus esset, non recte sentiebant.

PAVLLVS. MANVTIVS. ID *est quasi sicce, & integre* } destitutus ueterum librorum ope, quod affirmem, nihil habeo. placeret sic: Quia si sicce, & integre, &c. nam illud, Idest, natum uidetur ex Quasi, non necessarium e corrupto.

CICERO

ET *ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate, Atticorum est: quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam, admirabilem esse cupimus.*

EXPLANATIO

TOLERABILIS est oratio, quae in aliquo genere tolerabili consistit carens uitio, & integra solum; admirabilis uero, quae in sui admirationem audientes rapit. Verumenim eloquentia (ut ait Cicero in Oratore ad Brutum in quadam epistola scribens) sine admiratione nulla est. Efficiunt autem admirabilem eloquentiam (ut docet idem ad eundem scribens) duo in primis, si bene tractentur: alterum est ἠθικὸν, iucundũ, & come, ad beneuolentiam conciliandam paratum, ad naturas pertinens, ad mores, & ad omnem uitae consuetudinem; alterum παθητικὸν, uehemens, incitatum, atque incensum, quo perturbantur animi, & concitantur: illud leni, aequabili, & suaui oratione, hoc ampla, graui, & uehemente tractandum est. Quamobrem, si bene dicere Atticorum est, erit etiam Atticorum nõ solum integre, sed cum eadem integritate, cum opus fuerit, etiam copiose, & magnifice dicere. Nec quisquam est, qui nolit Atticorum Oratorum similem fieri, & orationem suam non solum tolerabilem, sed etiam admirabilem esse; hoc est, optimam. Quod contra eos dicitur, qui subtilitate contenti splendorem orationis, & amplitudinem contemnebant: qua sola in aliorum admirationem uenit Orator.

CICERO

NON *enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid optime dicere.*

EXPLANATIO

QVASI dicat, etiam si ornate dicere non esset Atticum: tamen, quia istud etiam ad perfectam eloquentiae speciem, quam quaerimus, pertinet, ample, & magnifice quoque dicere studebimus. QVID *sit optime dicere* } quae sit eloquentiae perfecta forma, quam ideam Plato uocat, ab ea, quam in hominibus uidemus, abstracta: cui quae simillima est, ea est optima: simillima uero est Atticorum Oratorum oratio. Quae si ex perfecta illa, uelut ex ore aliquo imago non exprimeretur, laudabilis non esset. at, quoniam exprimitur, proinde Attice dicere est bene dicere, & qui Atticorum optimum imitatur, is proculdubio creditur optime dicere. Igitur Atticae eloquentiae laus ab ipsius perfectae eloquentiae similitudine ducitur: & optimum dicendi genus non male antea dictum est tale esse, quale floruit Athenis.

CICERO

EX *quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere.*

EXPLANATIO

QVI *fuerunt Athenis* } in ea enim urbe eloquentia maxime floruit. PRINCEPS *facile Demosthenes* } quis enim eo diuinior, quis perfectior est? in quo uirtutes omnes, & laudes Oratoris extiterunt: se demittit, & attollit quando uult, disputat subtiliter non minus quam Lysias, argute magis quam Hyperides, neque lenitate, & splendore uerborum Aeschini cedit. Multae sunt eius (ne a iudicio Ciceronis in Oratore, & uerbis discedam) totae orationes subtiles, ut contra Leptinem: multae & totae graues, ut quaedã Philippicae;

multae

multae uariae, ut contra Aeschinem; falsae legationis, ut contra eundem pro Ctesiphonte. Iam illud medium quoties uult arripit, & a grauissimo discedens, eo potissime delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. quem qui imitabitur, Attice dicet, & optime. PROPOSITI *ad imitandum* } quos imitemur. quoniam ad eloquentiae formam, quod saepe diximus, unam suam prae ceteris accommodarunt.

CICERO

SED, cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus; putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium.

EXPLANATIO

ID *dicendi genus* } nempe Atticum. quod plerique (ut antea retulimus) gracile, siccum, & tenue solum esse censebant. VTILEM *studiosis* } nam duorum praestantissimorum Oratorum exemplo quale sit Atticum dicendi genus facile agnoscunt; simul & rationem ex una in aliam linguam conuertendi libros addiscent.

CICERO

CONVERTI enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias Aeschinis, Demosthenisque: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententijs ijsdem, & earum formis tamquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq. seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tamquam appendere.

EXPLANATIO

PRIMVM explicat rationem, quam in uertendo Graecas orationes seruauit: deinde laboris sui fructum ostendit. NOBILISSIMAS } longe optimas: ad quas spectatum tota fere Graecia conuenit. Commendat itaque primum orationes; &, quae illae sint, demonstrat. INTER *se contrarias* } Aeschinis contra Ctesiphontem, & pro Ctesiphonte Demosthenis. NEC *conuerti ut interpres* } cuius officium est ex una lingua in aliam ita uertere, ut singula uerba uerbis reddantur, quemadmodum quoque inquit Horatius in Arte poet.

Nec uerbum uerbo curabis reddere fidus
Interpres.

SED *ut Orator* } Orare interdum est petere; unde Oratores dicuntur legati, qui ad petendum aliquid mittuntur: interdum est caussam agere; unde Oratores uocantur, qui in foro, caussisq. ciuilibus uersantur: interdum Orator eloquentem significat, nimirum copiose, & ornate quauis de re dicentem. atque eloquentia idcirco caussarum actorum propria uidetur, quoniam ipsi primi orationem exercuerunt, & expoliuerunt. Itaque ab eloquendo Orator dictus est, Graece ῥήτωρ: quamquam hoc nomen apud Latinos magistrum artis oratoriae significat. at, qui in fictis caussis ingenium, & uires exercent, neque in aciem prodeunt, a quibusdam Declamatores, a nonnullis Sophistae nuncupantur. Ergo VT *Orator* } qui uerborum proprietati, copiae, & ornatui studet, hoc est, eloquentiae. SENTENTIIS *ijsdem* } seruatis ijsdem sensis. siquidem in uertendo hoc est in primis animaduertendum, ne sententia, uel sensus immutetur. EARVM *formis tamquam figuris* } quas Graeci uocant σχήματα, quosdam quasi (ut ait Cicero in Orat.) gestus. Nam, quemadmodum uerborum, sic etiam rerum suae sunt figurae: quarum ad probandum aliae sunt acriores, aliae ad mouendum aptiores; ut praeclare Fabius lib. 1. docet. VERBIS *ad nostram consuetudinem aptis* } hoc est, a nobis usitatis, & in nostro more loquendi positis. VERBVM *pro uerbo reddere* } quod est interpretis, non conuersoris. GENVS *uerborum* } liceat mihi dicere qualitatem, quam Graeci ποιότητα uocant. VIM } quam Graeci uocant δύναμιν appellant, ut non minor significatae rei uis in Graeco, quam in Latino uerbo sit. NON *enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tamquam appendere* } metaphora sumpta a uendentibus; quorum alij numerum, alij pondus earum rerum, quas uendunt, inspiciunt. qui uerbum pro uerbo reddunt, annumerare uidentur; at, qui sententiarum, & uerborum genera, ac uirtutes in uertendo seruant, ij recte appendere dicuntur. TAMQVAM } ad emolliendam similitudinem, si durior, & ad explicandam, si obscurior est, commode huiusmodi aduerbia quasi, tamquam, uelut, & his similia adhibentur.

CICERO

HIC labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant.

EXPLANATIO

OSTENDIT, quem studiosis fructum labor iste allaturus sit. Nam intelligent, quid sit Attice dicere, & cognoscent in nouis istis Atticis copiam, & ornatum deesse, ac posse illos, immo etiam debere in tenuem dicendi formam & subtilem, non in amplam illam, & admirabilem, in qua Graecorum praestantissimi Oratores excelluerunt, includi.

CICERO

SED exorietur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud est enim, explicare res gestas narrando; aliud, argumentando criminari, crimen ue dissoluere: aliud, narratione tenere auditorem; aliud, concitare.

EXPLANATIO

EXCLVDIT modo genus dicendi historicorum, ab ea, quam quaerit, eloquentiae forma. Quod etiam in Oratore ad Brutum his uersis scripsit: Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam, qui Lysiam sequuntur, caussidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus caussis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & proelia, grauiter sane, & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. ID *quidem recte* } nam compositionis studio, & dicendi artificio facile omnes historicos superauit, sincerus, & grandis rerum pronunciator, habitus historiae pater: qui de bello Peloponnesiaco historiam non minus prudenter, & grauiter, quam uere scripsit. SED *nihil ad eum oratorem, quem quaerimus* } Oratorem antea diximus interdum eum intelligi, qui quauis de re eleganter loquitur; at uero hic eum Cicero intelligit, qui in foro, caussisq. ciuilibus uersatur, cuiq. propositum est docendo, delectando, mouendo persuadere. Quoniam uero Thucydides semper est densus, breuis, & instans sibi habens obscuras sententias, & abditas, ui ut intelligatur, quod in oratione ciuili maximum uitium esset, nihil fere ex eo in forensem usum transferri potest. ALIVD *est enim explicare res gestas narrando* } quod est proprium historici. ALIVD *argumentando criminari, crimen ue dissoluere* } quod est Oratoris in genere iudiciali: quod duobus officiis constat, accusatione, & defensione. Porro huius maxime generis Cicero meminit, quoniam in eo suas uires omnes, & laudes eloquentia maxime explicat, & ostentat. ALIVD *narratione tenere auditorem, aliud concitare* } a diuersis officiis dissimilem debere utriusque orationem esse demonstrat. Vnde Oratoris, quia mouere affectus debet, & rapere in suam sententiam auditorem, grauis, & uehemens est oratio; historici uero lenis, & aequabilis, cui propositum modo est lectorem narratione sua detinere.

CICERO

AT loquitur pulchre: num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controuersias explicare forenses, dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum.

EXPLANATIO

PROPONIT, quod obiiceretur, Thucydidem pulchre loqui, & eleganter, tum a maiori respondet obiectioni. NVM *melius, quam Plato* } qui uel acumine disserendi, uel eloquendi facultate reliquorum est magister, & princeps: cuius (ut dicunt Graeci) sermone, si uellet, Iuppiter loqueretur. Sed eius oratio forensi Oratori usui non est. Nam historici, & philosophi uel narrando, uel docendo unam formulam orationis sequū tur tenuem, & elegantem, non abhorrentem ab ipsarum rerum tractatione: at Orator iste, qui forenses controuersias, seu caussas explicat, orationis genus adhibere debet aptum ad docendum, ad delectandum, ad permouendum: in quo insit cum breuitate acumen, cum lenitate suauitas, cum uehementia grauitas.

CICERO

QVARE, si quis erit, qui se Thucydidio genere caussas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione eius, quae uersatur in re ciuili, & forensi: qui Thucydidem laudabit, adscribat suae nostram sententiam.

EXPLANATIO

ETSI Cicero quodam in loco dixit Oratoris munus esse historiam scribere, & nos in eo libello asseruimus, quē De scribenda historia composuimus, quod uidelicet omnis cultus orationis aut sit Oratoris, aut

ab

ab Oratore petendus; tamen oratio, quae rerum gestarum explicationi conuenit, longe a forensi dictione, quam quaerimus, dissimilis est. Quod si quis (etenim uarietas ingeniorum semper scriptorum peperit uarietatem, & lectorum) caussas forenses historico dicendi more dicturum se profiteatur, is etiam remouere a se studeat omnem suspicionem eius dicendi rationis, quae in foro, caussisq. ciuilibus uersatur: &, qui Thucydidem laudat, sentiat quoque idem cum Cicerone, nempe historici orationem nihil ad forensem Oratorem pertinere.

CICERO

QVIN *ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato suum fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemq. omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio.*

EXPLANATIO

NON modo Historicorum & Philosophorum, sed etiam Sophistarum orationem differre ab ea forma eloquentiae, quam quaerit, affirmat: ut minus mirum uideatur, si illorum oratio ad perfectam eloquentiae formam referri non debeat, cum istorum non possit, quorum studium in eloquentia totum positum est. Sophistas ante diximus a nonnullis declamatores uocari: declamatores uero eos esse, qui in fictis se caussis exercent. Est ergo a maiori ad minus argumentum. IPSVM *Isocratem*] ut pote Sophistarum optimum, quem unum aequalis Plato, & quidem exagitator omnium rhetorum miratur. IN *Phaedro laudari fecit a Socrate*] quem Platonis locum Cicero sic conuertit in Oratore. Est in extrema pagina Phaedri his ipsis uerbis loquens Socrates. Adolescens etiam nunc o Phaedre Isocrates est. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio uidetur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur: praeterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui umquam orationes attigerunt: aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura philosophia in huius uiri mente quaedam. De Isocrate etiam Fabius lib. 10. cap. 1. ingeniorum acutissimus & praestantissimus iudex haec scribit: Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & comptus, & palaestrae quam pugnae magis accōmodatus, omnes dicendi Veneres sectatus est. nec immerito. auditoriis enim se, non iudicijs comparat, in inuentione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Haec Fabius. Et de Isocratis ludo praestantissimi in omni genere studiorum, quasi ex equo Troiano innumeri principes exisse dicuntur. Cuius gloria permotus Aristoteles coepit artem dicendi profiteri, iactans uersum illum ex Philocteta Sophoclis tragoedia deflexo sensu,

αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

NON *in acie uersatur, & ferro*] grauiores caussas non egit, neque in foro magnas caussas tractauit: unde corona, uelut ab Olympijs, petitur, assensus inquam, & approbatio audientium: sed intra parietes se continuit, dictus ἰσχνόφωνος, quoniam uoce impeditus esset. QVASI *rudibus eius eludit oratio*] quod Fabius dixit, palaestrae, quam pugnae magis accommodata. Rudes baculi sunt, quibus exercitationis gratia inter se certabant gladiatores. Vide ad magni Oratoris nomen grauitas, & uehementia requiritur, quae audientes in admirationem traducit.

CICERO

A ME *autem (ut eum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur, Aeschines, tamquam Aeserninus, ut ait Lucilius,*
Non spurcus homo, sed doctus, & acer.
Cum Pacidiano hic componitur, & optimu' longe
Post homines natos.
nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius.

EXPLANATIO

AESCHINEM, & Demosthenem uere Oratores, non Sophistas, quod grauissimas caussas in foro agerent, atque in acie uersarentur, & ferro, ne a proposita metaphora discederet, gladiatores uocauit: atque alterum Aesernino docto, & acri, alterum Pacidiano, omnium mortalium optimo, qui sunt apud Lucilium, similem facit. De quibus haec etiam Fabius lib. x. cap. 1. Oratorum longe princeps Demosthenes, ac paene lex orandi; tanta uis in eo, tum densa omnia, ita quibusdam neruis intenta sunt; tum nihil otiosum: is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet, inuenias. Plenior Aeschines, & magis fusus, & grandiori similis, quo minus strictus est; carnis tamen plus habet, lacertorum minus. Aeserninus cum Pacidiano, in prouerbium abijt, pro pugna aequali. cui simile illud est, Bithus cum Bacchio. Horum carminum Lucilij, quae libro quarto Satyrarum habentur, meminit etiam Cicero Tuscul. 1 I. & in Bruto.

CICERO

CICERO

*H*VIC *labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci. a quo quaeratur, ecquid possit ipse melius Latine? alterum, Quid istas potius legam, quam Graecas (Isdem Andriam, & Synephoebos, nec minus Terentium, & Caecilium, quam Menandrum, legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Attium potius, quam Euripidem, & Sophoclem, legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e Graeco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus?*

EXPLANATIO

OCCVRRIT duobus reprehensorum generibus. Primum, quod obijcitur est, non aeque bene scriptas esse Latine. cui satis habet respondere, illos certe melius Latine non posse. Alterum, potius legendas esse Graecas; ad quod inquit a pari non debere in orationibus e Graeco conuersis fastidium ullum esse, cum nullum sit in uersibus. Quod probat exemplis. Eandem sententiam lib. 1. De finibus bonorum, & malorum legimus contra eosdem reprehensores. Verba sunt haec: His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere: in quibus hoc primum est, in quo admiror, cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas Latinas ad uerbum de Graecis expressas non inuiti legant. Quis enim tam inimicus paene nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuuii spernat, aut reiiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas litteras oderit. Synephoebos ego (inquit) potius Caecilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam. A quibus tantum dissentio, ut cum Sophocles uel optime scripserit Electram, tamen male conuersam Atilii mihi legendam putem: de quo Licinius Ferreum scriptorem, uerum, opinor, scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim esse in nostris Poetis aut inertissimae segnitiae est, aut fastidij delicatissimi.

CICERO

*S*ED *aggrediamur iam, quod suscepimus; si prius exposuerimus, quae caussa in iudicium deducta sit.*

EXPLANATIO

QVO melius orationes intelligerentur, quaestionem, in qua uersantur, paucis explicuit, illarum inquam argumentum. CAVSSA} controuersia, siue quaestio.

CICERO

*C*VM *esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset: & altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq. refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq. donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitimae; atque ita praedicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolentiaeque, quam erga populum Atheniensem haberet.*

EXPLANATIO

HOc ipsum argumentum fusius tractat Libanius. nos paucis euoluamus. Vt Philippus Alexandri Magni pater rex Macedonum uictis Thebanis illorum urbi praesidium imposuit, Athenienses, qui in eodem bello Thebanorum socii fuerant, a rege sibi metuentes, urbis moenia, quae multis in locis labefactata erant, reficienda decreuerunt. Cui operi decem ex unaquaque tribu electi sunt: quorum unus fuit Demosthenes e tribus Pandionis; qui non modo operam suam praestitit, sed etiam priuatam pecuniam in reficiendis patriae muris impendit. Quamobrem Ctesiphon, unus ex his, qui remp. administrabant, retulit sententiam ad senatum de donando Demosthene ob tale beneficium a senatu, & populo aurea corona in Dionysij theatro: qui maximus honor apud Athenienses benemeritis ciuibus dabatur. Itaque in Dionysii Theatro aurea corona Demosthenes donatus est acclamante praecone, ὅτι στεφανοῖ δημοσθένην δημοσθένους παιανιέα ἡ πόλις ἀρετῆς συμπάσης ἕνεκα, καὶ εὐνοίας τῆς πρὸς αὐτήν. Quod cum factum esset contra leges, occasionem Aeschini obtulit accusandi Ctesiphontem, & eius nomine in iudicium facta, & famam Demosthenis uocandi. PRIVSQVAM *rationes retulisset*} administratae rei. Haec una lex erat, quae prohibebat neque populi scitum fieri, neque donari corona quemquam posse, qui cuipiam rei praefectus esset; si non rationes illius rei prius retulisset. Demosthenes autem non relatis rationibus plebiscito a Ctesiphonte facto corona donatus est. QVI *a populo donarentur, in concione donari debere*} senatus, si donare aliquem corona uoluisset, alio in loco, praeterquam in curia, donare non poterat: nec populus nisi in curia, seu consilii loco, quem πνυκὶν Graeci uocant.

Erat

Erat & tertia lex, quae iubebat totam illius uitam inspici, & uniuersam reip. administrationem, & acta publica, quae in Matroum (quo in loco Phrygiae deae sacro acta publica continebantur) inferrentur, recte scripta essent, ac nullius falsitatis argui possent. NVLLIS *ab ipso rationibus relatis*} id quod lex prima prohibebat. IN *theatro*} Dionysij, siue Liberi patris, aut Bacchi: quo in loco tragoediae, quae a Bacchi uictoriis principium duxere, agebantur. PAVLLO *conuocato*} qui conuentus παντήγυρις dicebatur. QVI *locus non est concionis legitimae*} consilij locus. Legitima uero donationis huiusmodi loca secundum alteram legem erant pro senatu curia, pro populo concio. Contra tertiam legem erat illud, quod postmodum dicitur: quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate.

CICERO

HVNC igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut rationibus non relatis, corona donaretur, & ut in theatro; & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate.

EXPLANATIO

VOLEBAT Q. Aeschines, ut Demosthenes eodem ordine responderet, ac primum de rationibus non relatis, tum de loco, postremo de gestis a se rebus diceret. Verum Demosthenes ab eo, quod erat firmissimũ, coepit; ac primum de sua in patriam beneuolentia, rebusq. a se gestis disseruit, tum de rationibus, postremo de loco: ac post ad beneuolentiam suam erga patriam, & merita rediit: in qua beneuolentia totius caussae maximum firmamentum collocauerat.

CICERO

CAVSSA ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostrae. sed est magna: habet enim, & legum interpretationem satis acutam in utramque partem, & meritorum in remp. contentionem sane grauem.

EXPLANATIO

CONSVETVDINIS *nostrae*} quoniam Romani in huiusmodi contentionibus, & caussis minime uersabantur. Status autem, in quo uersatur caussa, est qualitatis, seu negotialis. Agitur de legibus, de scripto, & uoluntate, ac disputatur in utramque partem: atque igitur de meritis in remp. quae potissimum qualitate cernuntur. INTERPRETATIONEM *satis acutam*} acumen esse debet interpretationis, contentionis grauitas.

CICERO

ITAQVE caussa fuit Aeschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut, ulciscendi inimici caussa, nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaq. Demosthenis.

EXPLANATIO

CAVSSA, quae Aeschinem induxit in hanc accusationem, fuit, ut Demosthenem ulcisceretur, a quo prius ipse falsae legationis accusatus fuisset. Nam rebus cum Philippo male gestis circa Amphipolim, Athenienses ad postulandum a rege pacem decem legatos miserunt: pactisq. induttiis ad ineundum foedus eosdẽ remiserunt; inter quos fuerunt Aeschines, & Demosthenes. Demosthenes uero postea Aeschinem falsae legationis accusauit, obiiciens, quod Philocrati turpes, & inutiles pacis condiciones ferenti subscripsisset; quod statutum tempus inaniter contriuisset, unde multa Philippus in Thracia occupauit; quod ad senatum falsa renunciasset. quae res erat omnino capitalis.

CICERO

NON enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus, ut optimus, laudatus esset.

EXPLANATIO

IVDICIVM nomine quidem fit Ctesiphontis, sed re uera de factis, famaq. Demosthenis. Vnde satis quaeritur in principio fere orationis suae Demosthenes, quod iudicium uideatur contra Ctesiphontem institutum, sed de sua fama, uirtute, & uita fiat.

CICERO

CICERO

HANC *multam Aeschines a Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente.*

EXPLANATIO

NOTATVR tempus, quo Aeschines petiit Ctesiphonti multam, quae erat quinquaginta talentorum, irrogari. QVADRIENNIO *ante Philippi Macedonis mortem*; qui a Pausania nobili ciue Macedone (ut refert Iustinus lib. 9.) interfectus fuit; sed quod iudicium factum est ALEXANDRO *iam Asiam tenente*; Victo Persarum Rege Dario.

CICERO

AD *quod iudicium concursus dicitur e tota Graecia factus esse.*

EXPLANATIO

QVAE ad sacra Dionysia conueniens donari aurea corona Demosthenem in theatro uiderat.

CICERO

QVID *enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum, in grauissima caussa, accurata, & inimicitijs incensa contentio?*

EXPLANATIO

SED Aeschines suffragiis destitutus, ut quidam uolunt, in exsilium missus fuit; ut alio confirmant, Rhodum sibi sponte delegit: ubi cum Demosthenis orationem contra se habitam legisset, mirantibus cunctis, quid si illam, inquit, bestiam audissetis?

CICERO

QVORVM *ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus, id est sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro; quae si e Graecis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere.*

EXPLANATIO

CONCLVDIT has orationes, si recte, ut sperat, expresserit, fore his, qui Attice uolunt dicere, tamquam regulam, siue normam, ad quam orationem suam dirigant, cuius rei gratia laborem hunc conuertendi suscepisse se antea testatus est. Rationem uero, quam in conuertendo tenuit, etiam ante monstrauit. Non uerbum uerbo reddidit, sed eundem ordinem rerum seruauit, sententiisq. iisdem usus est, & sententiarum figuris. uerbis uero in Romano sermone positis, atque usitatis, eandemq. fere uim, & significationem cum Graecis habentibus. Vnde prima conuersoris cura esse debet, ut sententiis rite explicet, illarumq. uim, & ornatum accurate aperiat, tum ut uerba sint Latina, & usitata, modumq. dicendi consuetus, & proprius. Quod faciet, si non ea se interpretis lege adstrinxerit, ut habeat uerbum uerbo reddere.

CICERO

SED *de nobis satis. aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.*

EXPLANATIO

QVAS orationes e Graeco a Cicerone conuersas D. Hieronymus se uidisse affirmat: sed eas nobis, ut permultas res alias praeclaras, iniquitas temporum eripuit.

FINIS

INDEX
RERVM ET VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS
Quae in hoc uolumine continentur.

a adhi-

Cicero

D

 sed

E

eloquentia

F

K

L

lubricum

M

memoria

N

O

P

prin-

Q

R

S

scientia,

stultitia

T

nec

X

Z

FINIS.

INDEX
RERVM. ET. VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS,
Quae in his Commentarijs continentur.

B

C

pronun-

FINIS